T. C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ERKEKLİĞİ SORGULARKEN BABALARA BAKMAK: BABALIK İSTENCİ, DEĞİŞEN BABALIK ROLLERİ VE YENİDEN ÜRETİM ALANINDA ERKEK OLMAK

DOKTORA TEZİ

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK

KLİNİK ODAKLI SOSYAL HİZMET DOKTORA PROGRAMI

Ankara, 2021

T. C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ERKEKLİĞİ SORGULARKEN BABALARA BAKMAK: BABALIK İSTENCİ, DEĞİŞEN BABALIK ROLLERİ VE YENİDEN ÜRETİM ALANINDA ERKEK OLMAK

DOKTORA TEZİ

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK

KLİNİK ODAKLI SOSYAL HİZMET DOKTORA PROGRAMI

Ankara, 2021

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Erkekliği Sorgularken Babalara Bakmak: Babalık İstenci, Değişen Babalık Rolleri ve Yeniden Üretim Alanında Erkek Olmak

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK

Doktora Tezi

31.05.2021

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cengiz ÖZBESLER

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Cengiz ÖZBESLER

Prof. Dr. Emrah AKBAŞ

Prof. Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU

Prof. Dr. Münire Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Esra KILIÇ CEYHAN

Okuduğumuz ve Savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Prof. Dr. Seyfullah Oktay ARSLAN

Enstitü Müdürü

Bu tezin Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

31-05-2021

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK

TEŞEKKÜR

Teşekkürlerime öncelikle tez danışmanım olan sevgili hocam Prof. Dr. Cengiz ÖZBESLER ile başlamak istiyorum. Bana olan inancı ve güveni sayesinde uzun ve sıkıntılı geçme ihtimali olan bir tez yazım sürecini sakinlikle ve huzurla geçirdim. Bana olan desteğini hep arkamda hissettiğim, akademik özgürlüğe verdiği önem sayesinde düşüncelerimi aktarmamı mümkün kılan, deneyim ve görüşleriyle her zaman akademik gelişimime, iyi yüreğiyle ise etik anlayışıma katkıda bulunmuş değerli hocama verdiği emek ve katkılardan dolayı çok teşekkür ediyorum.

Yüksek lisansta tez danışmanım olup doktora zamanında da beni bırakmayarak Tez İzleme Komitemde bulunmayı kabul eden, akademik tarzını her zaman örnek aldığım ve bu alandan umudumu kesmememi sağlayan sevgili hocam Prof. Dr. Emrah AKBAŞ'a ve yayınlarını okuduğumda akademik kalitesine hayran kaldığım, fikirlerini bizzat dinlemek için tanışmayı iple çektiğim ve Tez İzleme Komitemde olmayı kabul ederek bu isteğimi gerçek kılan değerli hocam Doç. Dr. Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU'na değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Akademik ilgi alanlarımızın bir olması nedeniyle hep aynı yolda yürüdüğüm, mesleki hayatımdaki dert ve sevinç ortağım, özel hayatımdaki dostum Arş. Gör. Şükran KOLAY ÇEPNİ, her şey için teşekkürler. Güzel kalbiyle bana huzur veren, bebek büyütürken bile tezim hakkında beni motive etmeyi kendine görev edinmiş canım dostum Dr. Öğr. Üyesi Esra KILIÇ CEYHAN, sana da teşekkürü bir borç bilirim.

Tezimin ilerleyişini her soruşunda sanki kendi tezi bitiyormuş gibi heyecanlanan, bu süreçte akademik desteğini de benden esirgemeyen Arş. Gör. Elmas AKIN ALTINCI ve kendi alanı olmamasına rağmen tezime büyük ilgi duyan, teknik bilgileri ve görüşleriyle bu sürece katkı sağlamış Arş. Gör. Özge ÇOBAN, güzel insanlar, teşekkürler.

Hayatıma çok geç giren fakat kısa zamanda canımdan bir parça olan Ayça GÜRLER. Bu tez boyunca benimle dertlendin, benimle sevindin, bir psikolog olarak mesleki görüşlerini benimle paylaşarak konumu zenginleştirdin ve her şeyden öte hep yanımda oldun, çok teşekkür ederim.

Vakit ayırıp benimle görüşmeyi kabul eden, tezimi gerçekleştirmemi olanaklı kılan katılımcılarıma ve onlara ulaşmamı sağlayan bütün tanıdıklarıma da teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Dr. Öğr. Üyesi Semih CEYHAN, teknik yardımlarınla beni kriz anlarından kurtardığın için sana da teşekkür ediyorum.

Sadece hayatım boyunca değil, çalışmam sırasında da hissettiğim hevesi paylaşan ve manevi desteğini benden hiç esirgemeyen canım annem Nilgün VARLIKLAR, teşekkürler. Son olarak ise kendimi bildim bileli hayatımda olan, uzun süreli tez yazım sürecinde beni fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak ayakta tutan, en büyük destekçim sevgili eşim Can DEMİRKAZIK, iyi ki varsın.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**

ABSTRACT ..... **vi**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **viii**

ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **ix**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **x**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Araştırmanın önemi 1

1.2. Problem ve alt problemler 3

1.3. Araştırmanın amaçları ve beklenen yararlar 4

2. GENEL BİLGİLER **6**

2.1. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve "erkeklikler" 6

2.1.1. Erkeklik çalışmalarının kavramsal gelişimi ve tanımları 7

2.1.2. Farklı erkeklikler 10

2.1.3. Dünyadan örneklerle Erkeklik Çalışmaları girişimleri 19

2.1.4. Türkiye'de Erkeklik Çalışmaları 21

2.2. Babalık istenci 26

2.2.1. Çocuğun değeri üzerinden yaklaşımlar 27

2.2.2. Ebeveyn olma isteğini etkileyen diğer faktörler 34

2.3. Babalık 43

2.3.1. Aile kurumu 43

2.3.2. Babalık rolleri ve deneyimi 44

2.3.3. Yeni babalık 46

2.3.4. Babalık kültürü ve icrası 48

2.4. Yardımcı üreme teknolojileri ve erkeklik 50

2.4.1. Kısırlık tanımı 50

2.4.2. Kısırlığı etkileyen faktörler ve uygulamalar 51

2.4.3. YÜT çeşitleri ve Türkiye'deki sistem 52

2.4.4. YÜT'ten yararlanmayı seçme ve tedavi sürecinde erkekler 54

2.5. Bakım etiği 56

2.5.1. Gilligan ve bakım etiği 58

2.5.2. Chodorow ve erkeğin "kadınsılıktan" ayrışması 60

2.5.3. Heinz ikilemi ve Freudyen teoride ahlak gelişimi 62

2.5.4. Bir "armağan ilişkisi" olarak bakım 65

2.5.5. Bakım etiğini öncelemek 66

3. MATERYAL VE YÖNTEM 69

3.1. Nitel araştırmanın tercihi 69

3.2. Araştırmacının rolü 71

3.3. Çalışma grubunun tanımlanması ve örneklem seçimi 74

3.4. Veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi 74

3.5. Araştırmanın sınırlılıkları 76

4. BULGULAR 77

4.1. Katılımcı profili 77

4.2. Araştırma temaları 77

4.3. Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası 79

4.3.1. Babaya benzeme ve onu örnek alma 79

4.3.2. Babanın ev içi iş bölümü 83

4.3.3. Babadan alınan değerler 84

4.3.4. Babanın eleştirilen yönleri 86

4.3.5. Babayla olan ilişki ve iletişim 89

4.3.6. Babanın torunla ilişkisi 94

4.4. Babalık öncesi evlilik hayatı 96

4.4.1. Evliliğe varan süreç 96

4.4.2. Eşle birlikte geçirilen zaman 97

4.4.3. Ev içi roller 98

4.4.4. Önemli kararların alınması 100

4.4.5. Evliliğin yarattığı değişim 101

4.5. Babalık İstenci 105
4.5.1. Çocuğa atfedilen anlam 107
4.5.2. Babalık düşüncesi 109
4.5.3. İsteğin altındaki neden 115
4.5.4. Ya hiç olmasaydı? 118
4.5.5. Planlama 124
4.6. Tüp bebek süreci 125
4.6.1. Tedavi sürecinde yaşanılanlar 126
4.6.2. Sürecin eşle ilişkiye etkisi 133
4.6.3. Süreçte alınan destek 136
4.6.4. Süreçte hissedilenler 140
4.7. Gebelik süreci 146
4.7.1. Gebelik haberini alma 146
4.7.2. Haberi çevreyle paylaşma 150
4.7.3. Gebelik değişkenleri 150
4.8. İlk babalık dönemi 153
4.8.1. Doğum 153
4.8.2. Babalık farkındalığı 158
4.8.3. Evde ilk zamanlar 161
4.8.4. Bakıma katılma 165
4.8.5. Bakıma katılımın yarattığı değişim 169
4.9. Babanın çocuğun hayatındaki yeri 171
4.9.1. Gelişimini takip etme 171
4.9.2. Beraber vakit geçirme 173
4.9.3. Belli bir alana yönlendirme 176
4.9.4. Kural koyma 177
4.9.5. Çocukla ilgili kararları alma 180
4.9.6. Sosyal hayatıyla ilgilenme 181
4.9.7. Eğitimiyle ilgilenme 182
4.9.8. Çocuğun sahip olması istenilen özellikler 185

4.9.9. Çocuğun cinsiyetinin getirdikleri 190

4.10. Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri 195

4.10.1. Erkeğin kendi babalığını değerlendirmesi 195

4.10.2. Baba rolünün yarattığı değişim 198

4.10.3. Erkeğin kendi erkekliğini değerlendirmesi 203

4.11. Erkeklik 207

4.11.1. Erkek olmanın anlamı 207

4.11.2. Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesi 212

4.11.3. Aile reisliği 220

4.11.4. İş-ev dengesi 222

4.11.5. Askerlik kurumu 224

4.11.6. Aile olmanın erkeklik açısından anlamı 228

4.12. Babalıkla ilgili sosyal politikalar 230

4.12.1. Babalık eğitimi 230

4.12.2. Kreş 236

4.12.3. Çocuk yardımı 240

4.12.4. Ebeveynlik izinleri 245

4.12.5. Çocuk için alan-aktivite 250

4.12.6. Kamusal alanda bebek akımı 251

4.13. Söylemler arası ilişkiler 253

5. TARTIŞMA 256

6. SONUÇ VE ÖNERİLER 294

7. KAYNAKLAR 305

8. EKLER 324

EK-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu Özeti 324

EK-2. Etik Kurul Kararı 330

EK-3. Özgeçmiş 331

ÖZET

Erkekliği Sorgularken Babalara Bakmak: Babalık İstenci, Değişen Babalık Rolleri ve Yeniden Üretim Alanında Erkek Olmak

Bu araştırma sosyal hizmetin temel müdahale alanlarından aileyi, Eleştirel Erkeklik Çalışmaları'nın bakış açısıyla incelemiş ve alana dair farklı bir yaklaşım sunmak istemiştir. Araştırmanın amacı görüşülen erkek katılımcıların "erkeklik" algılarının baba olarak sahip oldukları roller üzerindeki etkisini temel alarak babalık istencinin altında yatan nedenleri bireysel ve toplumsal boyutuyla ele alıp Türkiye'deki aile politikalarıyla ilişkisini kurmaktır. Aynı zamanda haklarında çok az araştırma yapılan tüp bebek yöntemiyle baba olmuş erkeklerle çalışılarak onların yeniden üretim alanındaki deneyimlerinin aktarılması ve erkeklerin babalık pratiklerinin "erkekliğin" dönüşümündeki olası etkilerini tartışmak da hedeflenmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Tüp bebek yöntemiyle baba olmuş, 8 farklı şehirden 23 erkekle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmış ve bu veriler Maxqda 2020 Project analiz programıyla betimsel analize tabi tutulmuştur.

Çalışmanın bulguları "Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası", "Babalık öncesi evlilik hayatı", "Babalık istenci", "Tüp bebek süreci", "Gebelik süreci", "İlk babalık dönemi", "Babanın çocuğun hayatındaki yeri", "Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri" ve "Erkeklik" ve "Babalıkla ilgili sosyal politikalar" temaları altında toplanmış, her bir başlıkta katılımcıların deneyimleri aktarılmıştır.

Araştırmada katılımcıların deneyim aktarımları sonucunda toplumdaki erkeklik ve babalık algılarının bir değişim sürecinde olduğu, erkeklerin –özellikle tüp bebek deneyiminin aracılığıyla- birer özne olarak yeniden üretim alanında daha çok bulunmaya başladıkları fakat kendilerini bu alana yeterince dahil hissetmedikleri anlaşılmıştır. Toplumsal dönüşümün kadın-erkek eşitliği üzerinden gerçekleşebilmesi için öneriler sunulmuş, babalık rolünün egemen erkeklik formunu olumlu yönde değiştirebilme kapasitesi sorgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Babalık istenci, bakım verme, erkeklik, tüp bebek deneyimi, yeniden üretim alanı

ABSTRACT

Focusing on Fathers When Questioning Masculinity: The Desire to Become a Father, Changing Paternal Roles and Being a Man in Procreative Realm

This research examined the family, one of the main intervention areas of social work, from the perspective of Critical Study of Masculinities and wanted to present a different approach to the field. The aim of the study is to deal with the individual and social dimensions of the reasons underlying the desire to become a father based on the effect of "masculinity" perceptions of male participants on their roles as fathers and to establish a relationship with family policies in Turkey. At the same time, it was aimed to work with men who became fathers with the IVF method, for which little research has been done, to convey their experiences in procreative realm and to discuss the possible effects of men's fatherhood practices on the transformation of "masculinity".

Phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used in line with the aims of the study. Participants were determined using homogeneous sampling technique, one of the purposeful sampling methods. Data were collected by conducting in-depth interviews with 23 men from 8 different cities who become fathers through IVF method and these data were subjected to descriptive analyses with the analyses program of Maxqda 2020 Project.

The findings of the study were collected under the themes of "the men's own fathers as a founding element", "marriage life before fatherhood", "the desire to become a father", "IVF process", "pregnancy process", "first paternity period", "father's place in the child's life", "man's self-assessments", "masculinity" and "social policies about paternity" and the experiences of the participants were conveyed under each title.

In the study, it was understood that the perceptions of masculinity and fatherhood in the society were in a process of change as a results of the experience transfer of the participants, and men –especially through the IVF experience- started to be more involved in procreative realm as subjects but they did not feel sufficiently involved in this field. Suggestions were made fort the realization of social transformation through gender equality and the capacity of the fatherhood role to positively change the dominant form of masculinity was questioned.

Keywords: Care giving, desire to become a father, IVF experience, masculinity, procreative realm

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AÇEV : Anne Çocuk Eğitim Vakfı

ILO : International Labour Organization

IVF : In Vitro Fertilization

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development

OI : Ovulation Induction

SGK : Sosyal Güvenlik Kurumu

SHÇEK : Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

ŞÖNİM : Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

YÜT : Yardımcı Üreme Teknolojileri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Yeniden üretim alanında erkek olmak tema gösterim modeli. 79

Şekil 4.2. Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası tema kategori modeli 80

Şekil 4.3. Babalık öncesi evlilik hayatı tema kategori modeli..... 96

Şekil 4.4. Babalık istenci tema kategori modeli 106

Şekil 4.5. Tüp bebek süreci tema kategori modeli..... 125

Şekil 4.6. Gebelik süreci tema kategori modeli 147

Şekil 4.7. İlk babalık dönemi tema kategori modeli. 154

Şekil 4.8. Babanın çocuğun hayatındaki yeri tema kategori modeli..... 172

Şekil 4.9. Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri tema kategori modeli 195

Şekil 4.10. Erkeklik tema kategori modeli..... 208

Şekil 4.11. Babalıkla ilgili sosyal politikalar tema kategori modeli 231

Şekil 4.12. İlişkisel analiz 1. 253

Şekil 4.13. İlişkisel analiz 2. 254

Şekil 4.14. İlişkisel analiz 3. 255

Şekil 4.15. İlişkisel analiz 4. 255

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Katılımcı profili tablosu 78

Tablo 4.2. Babadan alınan değerler tablosu 85

Tablo 4.3. Babanın eleştirilen yönleri tablosu 87

Tablo 4.4. Süreç uzadıkça hissedilenler tablosu 140

Tablo 4.5. Sonuç beklerken hissedilenler tablosu. 142

Tablo 4.6. Erkeğin sürece dahil olma hissi tablosu 143

Tablo 4.7. Süreç boyunca hissedilen yoğun duygu tablosu. 144

Tablo 4.8. Çocuğun sahip olması istenilen özellikler tablosu. 185

Tablo 4.9. Erkeğin kendi babalığını değerlendirmesi tablosu 196

Tablo 4.10. Baba rolünün yarattığı değişim. 199

Tablo 4.11. Erkeğin kendi erkekliğini değerlendirmesi tablosu 203

Tablo 4.12. Erkek olmanın anlamı tablosu. 207

Tablo 4.13. Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesi tablosu 213

Tablo 5.1. Ücretli/Maaşlı çalışanların cinsiyetine göre hanehalkı ve aile bakımına ayırdığı süreler (günlük dakika) 261

1. GİRİŞ

1970'lerde cinsiyet rolleriyle sınırlandırılmış bir araştırma alanı olarak başlayan erkeklik çalışmaları 1980'lerle birlikte güç ilişkilerini de içine katarak çeşitlenmiş ve Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ortaya çıkmıştır. Türkiye'de bu alan her ne kadar sadece son 10 yıldır yoğun olarak çalışılıyor olsa da zorunlu askerlikten sünnet pratiğine, istikrarlı iş sahibi "aile reisliği" misyonundan şiddet faili erkekliğe kadar pek çok çeşitli alanda ürün verilerek alan yazına katkı sağlanmıştır (1-6). Eril tahakkümün kamusal alandaki görünürlüğünün yanında belki biraz daha "özel alana" ait görünen babalık kimliğini şekillendirirkenki baskınlığı da gözden kaçırılmamış ve bu alanda da babalık çalışmaları gerçekleştirilmiştir (7-11). Akademide babalığın kültürel bir temsil olarak ele alınıp incelendiği, babanın çocuk bakımına katılımlarının değerlendirildiği ve kavramsallaştırıldığı, çocuğun gelişiminde babayla olan ilişkinin analiz edildiği ve erkeklerin başka aktörlerle etkileşimi sayesinde oluşmuş baba kimliklerinin ele alındığı pek çok çalışma gerçekleştirildiği aktarılmıştır (7). Bu araştırmada da erkekliğin içerisine yerleştirilmiş bir babalık kimliğini keşfetme amacıyla yola çıkılmıştır.

1.1. Araştırmanın önemi

Çocuğun psikolojik değerinin giderek arttığı Türkiye'de ebeveyn olma istencinin altında yatan nedenlerin değişim geçirip geçirmediği, kadının kamusal hayata katılımının otomatik olarak ev ve bakım işlerinin ortak paylaşımını beraberinde getirmemiş olduğu gerçekliği üzerinden düşünüldüğünde erkeğin bakım emeği noktasında aile içinde nerede konumlandığı, kök ailede görülen babalık rollerinin erkeklerin kendi babalık rollerini belirlerken ne şekilde etkide bulunduğu gibi sorular doğrultusunda araştırma şekillenmiştir. Sosyal hizmetin kendine sorunsal edindiği alanlardan biri olan toplumsal cinsiyet eşitliği bu araştırmada aile kurumu kapsamında tartışılmış, aile ilişkileri ve dinamiği açısından eşitlikçi ve demokratik bir değişimin var olup olmadığı babaların benimsedikleri ebeveyn ve eş rolleri üzerinden

incelenmiştir. Örneklem dahilindeki babaların iki kuşak arasında bir "ara durak" olarak, bahsedilen toplumsal değişimi anlamada önemli bir pozisyonda oldukları düşünülmektedir. Katılımcıların babalarının oluşturduğu "eski kuşağın" babalık rollerinin değerlendirmesi bu araştırmayla "içten" yapılan bir eleştiri şeklinde ilerleyebilecek ve erkeklerin kendi edindikleri babalık rollerinin kendi sosyalleşme geçmişleriyle olan ilgisi kurulabilecektir. Katılımcıların çocuklarının oluşturduğu "yeni kuşak" ise bu erkeklerin yetiştirme biçimleriyle şekillenmektedir ve Connell'ın (12) bahsettiği toplumsal cinsiyet rejiminin gelecekteki taşıyıcısı bu çocuklar olacaklardır. Araştırmada temsilini bulan "ara kuşak" olarak tanımlanan bu erkek grubu, geçmiş ile gelecek arasındaki rolüyle toplumsal değişimin analizi için iyi bir örneklem oluşturmaktadır.

Değişimin aktif özneleri olma potansiyeline sahip babalarla çalışılırken bu babaların ebeveynlik isteklerinin altında yatan nedenlerin öğrenilmesi de araştırmada merak edilen bir başka nokta olmuştur. İnsanlar ne saiklerle çocuk sahibi olmak isterler ve bunun için ne gibi planlar yaparlar? Peki çocuk sahibi olmanın önünde biyolojik bir engel olduğunda çiftler ne yaparlar, ebeveyn olmak için hayatlarında fiziksel, zihinsel, psikolojik ve ekonomik ne gibi zorluklarla karşılaşmayı göze alırlar? Planlı bir şekilde çocuk sahibi olmayı düşünen ve bireyler ve toplum tarafından çok önemli görülen ebeveynlik rolünü yüklenebilmek için oldukça zorlu süreçlerden geçmeyi tercih eden bir örneklemle görüşmenin araştırmanın temel amaçlarını anlamada yararlı olabileceği düşünülmüştür. Böylece örneklemde daralmaya gidilirken erkek öznelerle fazla çalışılmayan bir alan olduğu fark edilmiş yardımcı üreme teknolojileri (*assisted reproductive technology- YÜT*) alanında, tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olmuş babaların katılımcı olarak seçilmesi düşünülmüştür. Bu sayede araştırmada katılımcıların babalık istenci sorgulanırken bu sürecin hayatları üzerindeki etkisi kendi deneyimleriyle aktarılacak, aynı zamanda üremenin önündeki engelin kendilerinden kaynaklandığı babaların bu sürecin kendi erkeklikleriyle bir yüzleşme yaşamalarına neden olup olmadığı öğrenilerek bir "erkeklik" tartışması yapılacaktır. Tüp bebek gibi zorlu bir yöntemi (çoğunlukla kadının olmakla birlikte bazı durumlarda erkeğin de bedenine uygulanan müdahaleler, garanti bir yöntem olmadığı için bekleyiş sürecinde çiftlerin yaşadığı endişe ve korkular, yöntemi uygulamak için gerekli olan maddi yeterlilik gibi pek çok etkenin süreci "zorlu" kıldığını söyleyebiliriz) seçen çiftlerde "kendi bebeklerine" sahip olmanın ne gibi bir öneme sahip olduğunu sorgulamanın

yeniden üretim alanını da tartışmaya açacağı düşünülmüştür. Toplumsal yeniden üretim alanı üç şekilde tanımlanmıştır: anneliğin toplumsal inşası ve koşulları ile insanlığın biyolojik yeniden üretimi; geçinme, eğitim ve yetiştirmeyi kapsayan, emek gücünün yeniden üretimi; aileler ve akrabalık ağları içinde tamamen özelleştirilebilmiş ya da devlet desteği yoluyla bir dereceye kadar toplumsallaştırılabilmiş bakım ihtiyaçlarının sağlanması ve yeniden üretimi (13). Yeniden üretimde genelde kadının üzerinden ilerleyen bir beden politikası tartışmasını, mevcut aile politikalarıyla beraber değerlendirip erkeklik ekseninde ele almanın olasılığı sorgulanacaktır. Ayrıca bazı aileler için bir kriz yaratma potansiyeline sahip olan çocuk sahibi olamama durumuna karşı ailelerin geliştirdikleri stratejiler, ailenin çocuk yetiştirme noktasındaki işlevselliğini incelemeye de fırsat verecektir. Bu krizi yaşayan ailelerdeki erkeklerin erkeklik algılarını ve babalık tanımlarını okuyarak onlara yönelik aile içi müdahaleler geliştirebilmek, araştırmanın klinik sosyal hizmet alanındaki önemini ortaya koymaktadır.

1.2. Problem ve alt problemler

Araştırmanın temel problemi değişen ekonomik ve sosyal yapı nedeniyle kadın ve erkek rolleri yeniden tanımlanır ve aile kurumu değişim geçirirken bu bahsedilen ailenin bir ferdi olan babaların farklı pek çok konudaki duygu, düşünce ve algılarının yeterince incelenmediğinin düşünülmesidir. Ebeveyn olma isteği ise, toplum içinde o kadar verili bir şekilde bulunmaktadır ki bir araştırma sorunsalı olarak çok az konu edinilmiştir. Kişisel bir tercihten ziyade toplumsal bir zorunluluk olarak sunulan ebeveynlik rolünün erkekliğin oluşumundaki yeri önemli görülmüştür. Bu zorunlu role doğal yöntemlerle ulaşma yolunda sorun yaşayan ve YÜT kullanan çiftlerin ilişki dinamiklerinin ve toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenen erkeklik/kadınlık algılarının incelenmesinde erkeklerin deneyiminin ele alınması sınırlı kalmıştır. Bu sorunsallar çerçevesinde araştırma boyunca aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

- Katılımcıların baba olma isteklerinin nedenleri nelerdir?
- Sergiledikleri babalık rolleri, katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine yönelik algıları hakkında neler söylemektedir?
- Katılımcıların eğitim ve sosyo-ekonomik durumlar, dahil oldukları sınıf, bakım emeğine ve babalık rollerine bakışları noktasında farklılığa neden olmakta

mıdır?

- Bakım etiği tartışmaları çerçevesinde katılımcıların çocuk bakımında yer almasının hayatlarındaki farklı alanlara etkisi olmuş mudur?
- Katılımcıların kendi babalarından "aldıkları" ve çocuklarına "aktardıkları" değer, tutum ve davranışlar değişmekte midir?
- Katılımcıların kendi babaları, eşleri ve çocuklarıyla olan ilişkileri hakkındaki söylemleri ve düşünceleri nelerdir?
- Katılımcılar tüp bebekle çocuk sahibi olma deneyimini çift ilişkileri noktasında nasıl değerlendirmektedir?
- "Kısırlık" kavramı erkekliğin iktidarını nasıl etkilemektedir?
- Katılımcıların çocuk bakımıyla ilgili sosyal politika önerileri neleri içermektedir?

1.3. Araştırmanın amaçları ve beklenen yararlar

Araştırmanın amacı görüşülen erkek katılımcıların "erkeklik" algılarının baba olarak sahip oldukları roller üzerindeki etkisini temel alarak babalık istencinin altında yatan nedenleri bireysel ve toplumsal boyutuyla ele alıp Türkiye'deki aile politikalarıyla ilişkisini kurmaktır.

Son zamanlarda verilmeye başlanılan babalık eğitimleri, eşitlikçi/demokratik babalık söylemleri sayesinde ortaya atılan "yeni babalık" (yapısal bir dönüşümü sağlamamış olsa da bir farkındalık yarattığından bahsedebiliriz) kavramının erkeklere sunduğu değişimle erkekliği babalık noktasından dönüştürmeyi tartışmak da araştırmanın amaçlarından biridir. Değişen toplumsal cinsiyet rollerine göre erkekler nerede konumlanacaktır ve bu konumlarında babalık rollerinin etkisi ne kadar olacaktır? Çocuğun gelişiminde babanın katılımının önemi araştırmalarla beraber kanıtlandıkça babaların çocuklarının hayatlarına çok daha fazla müdahil olmaya başladığını gözlemliyoruz. Türkiye özelinde kenarından da olsa bu katılım (14) babaları daha "ilişkisel" bir anlayışı benimsemeye yöneltmekte midir? Gilligan'a (15) göre bakıma katılmak insanlara ilişkisel düşünebilme yetisi kazandırmakta, yani bir "bakım etiğinin" gelişmesine neden olmaktadır. "İlişkisellik" üzerinden tanımlanan bir yetinin gelişmesi ideolojik düzlemdeki "erkeklik" algısını pozitif yönde dönüştürme noktasında etkili olabilir mi? "Erkeklik krizi"nden yıkıcı bir çıkış olarak şiddet

uygulamanın değil, bu krizden yapıcı bir çıkış yolu olarak babalığı kullanmanın ne kadar mümkün olduğunun tartışılmasının alana teorik bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sadece teorik alana katkıyla yetinmeyip uygulamaya dönük katkılarda bulunmayı da kendine görev edinmiş sosyal hizmet disiplini açısından bu araştırma, değişen aile dinamiklerini göz önünde bulundurarak mikro, mezzo düzeyden makro düzeye giden yolda sosyal politika önerileri geliştirme fırsatı sunacaktır. Birey bazlı klinik bilginin makroyla olan bütünlüğü sosyal hizmette birbirini besleyen bir süreç oluşturmakta ve her alana dair edinilen bilgi yeni tartışma ve önerilere imkan sağlamaktadır. Bu araştırmada da babalık deneyimlerinden edinilen bilgiyle erkekliğe atfedilen özelliklerin hangi açılardan değişebileceğinin tartışılması hedeflenmiştir.

2. GENEL BİLGİLER

Araştırmanın literatür bölümüne başlarken öncelikle Eleştirel Erkeklik Çalışmaları tanıtılacak, bu bakış açısıyla ele alınan "erkeklikler" detaylandırılacaktır. Ardından araştırmanın ana çalışma alanı olan babalık üzerine durularak önce erkeklerin babalık istencinin dinamikleri aktarılacak, sonra babalığa atfedilen anlamlar ve zaman içinde değişen babalık tanımlamaları açıklanacaktır. Örneklemimizi oluşturan erkek grubunun deneyimlerini daha iyi anlayabilmek adına yardımcı üreme teknolojileriyle ilgili bilgilerin aktarıldığı bir bölümden sonra ise bakım etiği tartışmalarıyla literatür kısmı sonlandırılacaktır.

2.1. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve "erkeklikler"

Kadın çalışmalarının bir alt dalı olarak günümüzde pek çok farklı alandaki araştırmacılar tarafından ele alınan "erkeklik çalışmaları"nın tarihi aslında oldukça kısa bir geçmişe sahiptir. Bunun en büyük nedeni "erkeklik çalışmaları"nın "toplumsal cinsiyet" (*gender*) kavramıyla eş zamanlı olarak incelenmeye başlamasıdır ve günümüz kadın çalışmalarının vazgeçilmez kavramı olan "toplumsal cinsiyet" de oldukça yakın bir dönemde akademik literatüre girmiştir. 1972 yılında Ann Oakley tarafından sosyolojik bir terim olarak ele alınan toplumsal cinsiyet (16), 1986 yılında Scott tarafından çok önemli tarihsel bir analiz kategorisi olarak görülmüştür. Toplumsal cinsiyetin en güncel kullanımının ilk kez Amerikalı feministler tarafından yapıldığını söyleyen Scott (17), 1975 yılında Natalie Davis'in hem kadınların hem de erkeklerin tarihleriyle ilgilenmesi gerektiği önerisini aktarmıştır. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başlarına kadar yoğunlukla –ve çok da haklı olarak- kadınların acil sorunlarına odaklanan feminist hareket artık erkeklik üzerinde de ayrıca düşünülmesi gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.

Feminist bir bakışla erkekliğe bakmanın bu tarihsel gecikmesinin nedeni aslında yalnızca kadın sorunlarına öncelik verilmesi değildir. "Erkeklik" de kendini tartışmaya açmaya pek istekli olmamıştır (18). Erkeklik üzerine düşünmek ve onu araştırmak ataerkinin yüzyıllardır yapmamızı engellediği faaliyetlerdir. Hooks (19), ataerkil kültürde erkekler konusunda sessiz kalmak ve "eril iktidarın gündelik stratejilerinin özel hayatlarımızda nasıl işlediğini ve varlığını nasıl sürdürdüğünü açığa

çıkarabilecek büyük sırların muhafızı" olmak için toplumsallaştırıldığımızı söyler. Bilindiği üzere ataerkinin belki de en büyük başarısı yarattığı ayrımları doğallaştırma, sistemdeki güç ilişkilerinin herkes tarafından içselleştirilmesini sağlama yeteneği olmuştur. Bourdieu'ya (20) göre eril tahakküm, hükmedilenlerin tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakmalarını sağladığı için bu kategoriler herkes tarafından "doğal"mış gibi görünmeye başlar. Ataerkillik, Millett'ın (21) da söylediği gibi, benzeri olmayan bir egemen ideoloji olarak yönetilenler üzerinde mutlak bir baskı ve denetim uygularken bunu sadece "zor"la değil, "ikna" ve "rıza" kullanarak da yapar. Bütün bu kabullenilmişlik ve susturulmuşluk altında yaşamalarına rağmen elbette ki kadınlar kendi direniş noktalarını bulmuşlar ve özgürlük için mücadele etmeye başlamışlardır. Kadınlar hakları için mücadele ederken "erkeklik", kadınlar üzerindeki baskının temel kaynağı olarak kabul edilmiş ve üzerine derinlemesine düşünülmeden uzun bir süre bir köşede durmuştur. İktidar ilişkilerinin derinlemesine incelenmeye başlandığı ve İkinci Dalga feminizmle birlikte kamusal alan dışında özel alanın da tartışmaya açıldığı bir ortamda "erkeklik" de saklandığı köşeden çıkmaya başlamış ve iktidar ilişkileri, öznellik ve kimlik gibi farklı alanlarla birlikte daha detaylı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.

2.1.1. Erkeklik çalışmalarının kavramsal gelişimi ve tanımları

Erkeklik üzerine sistematik bir düşünme tarzının gelişmesinin tarihini, feminist düşüncenin gelişiminden bağımsız ele almak mümkün gözükmemektedir. Feminizm, binyıllardır var olan sosyal, kültürel ve ekonomik yapıların hepsini kapsamlı bir eleştiriye maruz bırakarak yaklaşık 200 yıldır dünyaya yeni tartışma alanları sunmaktadır. Batı'da 1800'lerde ortaya çıkan Birinci Dalga feminizmde kadınlar, liberal anlamda bir "eşit haklar" mücadelesi verirken "erkekliği" üzerine düşünülmesi gereken bir sorunsal olarak ele almadıkları için bu konuda düşünsel bir değerlendirme gerçekleşmemiştir. İkinci Dalga feminizmin 1960'larda başlayan macerasında ise artık ortada tartışılan yeni bir kavram vardır: toplumsal cinsiyet. Kadın hareketi toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele ederken "kadınlık" durumu karşısında yer alan "erkekliğin" de ne olduğunu tartışmaya açmış, böylece bu toplumsal varoluşun teorik temellerinin yavaş yavaş oluşmaya başlamasına önayak olmuştur.

1960'lardan bahsediyorsak elbette ki önümüzde sadece feminizm yoktur. Avrupa'da gençlik hareketi olarak başlayıp dünya çapına yayılarak "68 Kuşağı" olarak adlandırılan dönemde cinsiyet eşitliğinin yanında cinsel özgürlük talepleri de yükselmiş, anti-emperyalist hareket gelişerek farklı pek çok alanda toplumsal hareketlilikler yaşanmıştır. Amerikan emperyalizminin eleştirisi beraberinde hali hazırda sürmekte olan Vietnam Savaşı'na bir karşı duruşu getirmiş, bu barış yanlısı hareketin içinde yer alarak askere gitmeyi ve öldürmeyi reddeden erkekler büyük bir değişimin tetikleyicisi olmuşlardır. Binyıllardır erkekliğin sürdürülmesinin temel araçlarından biri olan savaş, bizzat onu gerçekleştiren erkekler tarafından "kimin için savaşıyoruz?" sorusuyla beraber sorgulanmaya başlamıştır. Vietnam Savaşı'nı konu edinen *Hair* (22) adlı müzikalde bu sorgulamayla ilgili çarpıcı bir diyalog geçmektedir. Taşradan gelip savaşa katılacak olan Claude, parkta tanıştığı hippilerle konuşur: "Bence siz gülünçsünüz."- "Evet gülüncüm, oraya gidip kadınları ve çocukları öldürmek istemiyorum."- "Sen gülünç olmaya devam et, ben yapmam gerekeni yapacağım (savaşmaktan bahseder)."- "Kimin için yapacaksın?"- "Sizler için yapacağım"- "Benim için yapacaksan, yapma!". Amerika'nın bu savaşa, yükselmekte olan kadın-gey hareketine ve gerileyen ekonomiye karşı sallantılı bir pozisyona düşen erkekliğin geleneksel anlamda yeniden yükseltilmesi gibi bir nedenle de girdiğinin iddia edildiği bir dönemde savaşmayı reddetmek cinsiyetlere atfedilen rollere bir karşı duruş niteliğindedir (23).

Toplumsal cinsiyet rolleri bu bağlamda tartışılırken sosyalist hareketin "ataerkillik" eleştirisiyle gelişen erkeklik üzerine düşünceler özellikle Connell'ın "hegemonik erkeklik" kavramıyla en üst noktaya ulaşmıştır. Aşağıda detaylı olarak incelenecek hegemonik erkeklik, alana iktidar ilişkileri bağlamında eleştiri yapabilme olanağı sağlamıştır. Ardından bu kavram üzerine tartışmak da yetmemeye başlamış ve "farklı erkeklikler" keşfedilerek bunların analizi yapılmaya başlamıştır. Günay Erkol (24), Erkeklik Çalışmaları'nın yoğunlaştıkları konulara odaklanarak yapılacak bir sınıflandırmaya göre Borkowska tarafından 3 dalgaya ayrıldığından bahsetmiştir. Birinci Dalga'da patriyarka, İkinci Dalga'da hegemonik erkeklik ve Üçüncü Dalga'da farklı bir erkeklik türü olarak içerimli (*inclusive*) erkeklik üstüne tartışmalar gerçekleşmiştir.

Günay Erkol, yukarıdaki sınıflandırmaya karşı bir alternatif önerir (24). Ona göre İkinci Dalga feminizmin cinsellik üzerine yapılan tartışmalarda psikanalizi eleştirmeye başlaması farklı bir alan açmıştır. Freud'un "kadın histerisine" karşı bir tersine okumayla "erkek histerisi" kavramı ortaya atılmıştır. Juliet Mitchell 1975 tarihli *Psikanaliz ve Feminizm* adlı kitabında erkekler arası ilişkileri inceleyerek iktidar ilişkilerine dikkat çekmiştir (1976 yılında da Michel Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* kitabı çıkmış ve toplumsal cinsiyet tartışmalarını etkilemiştir). Artık biyolojik bir var oluş olarak "kadınlık/erkeklik"ten değil, toplumsal etkilerle şekillenen yapılardan bahsedilmektedir. Hatta bu tezin "bakım etiği" başlıklı bölümünde bakım vermeyle ilgili görüşleri kullanılan Chodorow'un 1978 tarihli *Anneliğin Yeniden Üretimi: Psikanaliz ve Toplumsal Cinsiyetin Sosyolojisi* adlı çalışması, bakım rolünün toplumsal boyutuna odaklanarak özellikle "babalıkla" ilgili erkeklik sorgulamasına bir temel sağlamıştır (erkekler biyolojik olarak bakıma *yatkın olmadıkları* için değil, toplumsal olarak bakımdan *sorumlu tutulmadıkları* için bu alanda yer almamakta, hatta ayrı bir yer olarak belirlenen "erkek" dünyasına girebilmek için kendilerini bu alanlardan soyutlamaktadırlar). Bahsedilen bütün bu eserler, erkeklik çalışmalarının Birinci Dalga'sı için temel oluşturmuştur. Günay Erkol'ın sınıflandırmasında İkinci Dalga'nın dahil olduğu teorik altyapı, çalışmalarında iktidar ilişkilerini temel alan profeministler tarafından hazırlanmıştır ve temel tartışmasını hegemonik erkeklik üzerinden sürdürür. "İçerimli erkeklik" kavramını bir paradigma kayması yaratacak denli geniş bir var oluş olarak görmeyen Günay Erkol (24), eğer bir Üçüncü Dalga belirlenecekse bunun yeni kavramsallaştırmalar içeren ve yeniden yapılıp yıkılan bir özellik taşıması gerektiğini söyleyerek daha "queer" bir yaklaşımı referans vermiştir.

Literatürde Erkeklik Çalışmaları'nın hangi konuları incelediğine ve nasıl tanımlandığına dair genel bir bakış atarsak farklı açıklamalarla karşılaşırız. Zeybekoğlu (25) Erkeklik Çalışmaları'nı şu şekilde açıklamıştır: "Erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu olduğundan hareketle, eril iktidarın kaynaklarına ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlayan disiplinler arası bir akademik çalışma alanıdır". Erkeklik Çalışmaları'nın asıl amacının eril stereotipleri istikrarsızlaşmak ve gözlemlemek olduğunu belirten Horzum'a (26) göre bu sterotipleşmeye neden olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sosyal yapıların dinamikliğine dikkat edilerek ve küresel etkenleri de hesaba katarak çok boyutlu bir şekilde incelemek gerekmektedir. Bir yandan sosyal statü, dönemsel koşullar, kişisel artalanlar ve bireylerin finansal

konumları gibi bireysel ve sosyo-kültürel farklılıklar dikkate alınırken bir yandan da erkekliğin bu farklılıkları aşarak dünyadaki pek çok bireyi etkileyebilen özellikleri incelenmelidir.

Bourdieu'nun *eril tahakküm* kavramı Erkeklik Çalışmaları için temel teşkil eden noktalardan biri olmuştur. Eril tahakküm içinde yaşayan hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle baktıkları için bir yerden sonra bu kategorileri doğal-değiştirilemez gibi algılamaya başlarlar (20). Erkeklik Çalışmaları da eril tahakkümün oluşturulduğu, kimi zaman müzakere edildiği ve kurumsallaştırıldığı alanları gözler önüne sermeye çalışır (27). Erkeklik Çalışmaları erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini de sorunsallaştırmıştır ve Bourdieu'nun bakış açısı bize bu ilişkileri sadece bilinç düzeyinde işleyen bir meşrulaştırma dinamiğinin ötesinde, bilinçdışı boyutlarıyla ele alma fırsatı sunmaktadır. Bahsedilen bakış açısının farkı erkekler arası güç ilişkilerini yalnızca bilinçlilik ya da yanlış bilinçlilik sorunlarıyla değil, bunların arkasındaki güç ilişkilerinin içselleştirilmesi ve doğallaştırılması pratiklerinin varlığıyla açıklamayı mümkün kılmasıdır (28). Aşağıda detaylandırılacak olan Connell'ın işbirlikçi erkek kategorilendirmesi de benzer bir noktaya dikkat çekmektedir.

Eleştirel Erkeklik Çalışmaları da sadece bir ataerki eleştirisi sunmayarak erkeklerin kendi aralarındaki hiyerarşik konumlanmalarını kesişimsel bir analize tabii tutmayı önerir. Kesişimsel yaklaşım erkeklikler arasındaki farklılık ve karmaşıklığı merkeze alarak, erkekliği tüm yönleriyle açıklamakta eksik kaldığını düşündüğü ataerki ve "hegemonik erkeklik" kavramının ötesine geçmeye çalışır (29). Erkeklik Çalışmaları'nın alanlarını tanımlarken bahsedilen bütün bu farklı erkeklikler aşağıda detaylarıyla açıklanacaktır.

2.1.2. Farklı erkeklikler

Bölümün başında da belirtildiği gibi, erkeklik -1960'lara kadar- üzerine yorum yapılacak, hangi alanlarda nasıl konumlandığı sorgulanacak bir kavram olmamıştır. Sancar (3) erkekliğin "sürekli başka konumların *ne olduğu* hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir *iktidar konumu*" olduğunu belirtmiştir. Ne zaman ki bu alan üzerine tartışılabilir hale gelmiştir, o zaman farklı erkeklikler de keşfedilmiştir. Erkeklik üzerine bir çalışma

yapıp da Connell'ın tanımlamalarını –özellikle hegemonik erkeklik- kullanmamak büyük bir eksiklik olacağı için öncelikle bu kategorilendirmeler açıklanmıştır.

Connell'ın erkeklikleri- Hegemonik erkekliğin yaygın kullanımı

Connell 1987 yılında çıkardığı *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı kitabında öncelikle, toplumsal cinsiyet rejimi ve toplumsal cinsiyet düzeni tanımlamalarını yapmıştır. Belirli bir kurumdaki (aile, eğitim sistemi, siyaset, devlet vb.) toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumu, o kurumun "toplumsal cinsiyet rejimini" oluşturmaktadır (12). Bütün bu rejimler arası ilişki incelendiğinde ise karşımıza erkeklik ve kadınlığın birbirine karşı tanımlandığı bir toplumsal cinsiyet düzeni çıkar. Bu düzen içerisinde tabi kılınmaya çalışılan bir "ön plana çıkarılmış kadınlık" tanımlaması yapılırken egemen olan erkeklik de "hegemonik" (*hegemonic*) olarak tanımlanır. Hegemonik erkeklik, kadınları tabii kılmak dışında toplumsal olarak ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle etkileşim içinde olarak sürekli yeniden inşa edilebilen özelliğiyle de kendisini göstermektedir (12). Bu erkeklik türünün bir başka özelliği de hegemonik kalıpları bütün yönleriyle ve katı bir şekilde yaşayabilen erkek sayısının aslında toplumda son derece az olmasıdır. Egemen roller çok çeşitli ve karışık olabildiği için hepsinin erkeklerde toplanması oldukça zordur.

1995 yılında çıkan *Erkeklikler* kitabı ile Connell toplumsal cinsiyet düzeni içerisindeki farklı erkeklikleri kategorilendirme yoluna gitmiştir. Öncelikle hegemonik erkekliğin ataerki içerisinde kadınların ikincil statüsünün meşrulaştırılmasında kullanılan önemli bir toplumsal cinsiyet pratiği olduğu tekrardan vurgulanmış ve kurumsal/kültürel olarak hakim olan görüşün tarihsel olarak devingen olduğu ve mücadelelerle başka bir hegemonyanın da kurulabileceği belirtilmiştir (30). Hegemonik erkekliğin var olmasını sağlayan değerlerin tam karşısında yer alarak erkek grupları arasında egemen olana bağımlı kılınan erkeklik ise "madun erkekliği" (*subordinated*) oluşturur. Günümüzün heteroseksüel toplumlarındaki en tabii kılınmış erkekler eşcinsel erkeklerdir çünkü onlara yönelik baskı eşcinsel erkekleri erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde en alta yerleştirmektedir. Erkeksiliğin tam karşıtı olan kadınsılığa en yakın grup olarak tanımlandıkları için eşcinseller madun erkeklik içinde değerlendirilir fakat tek madun erkeklik tipi onlar değildir. Connell bazı sıfatlar sıralayarak heteroseksüel erkeklerden de bu kategoriye girenleri bizlere

göstermiştir: pısırık, muhallebi çocuğu, salon erkeği, süt oğlanı, ana kuzusu, korkak, dönek vb. (30).

Connell'ın bir diğer kategorisi "suç ortağı erkeklik"tir (*complicit*). Hegemonik erkekliğin normlarına uyarak yaşayan erkek sayısının azlığından yukarıda bahsedilmişti. Suç ortağı erkeklik kategorisine giren erkekler ise bir toplumdaki erkeklerin büyük çoğunluğunu oluştururlar. "Ataerkinin ön saflarında mücadele etmenin neden olacağı gerginliklerden ve risklerden uzak durarak ataerkil kazançtan pay sahibi olacak şekilde inşa edilmiş erkeklikler[dir]" (30). Hayata 1-0 önde başlamanın verdiği avantajı sorgulamak bu erkeklerin işine gelmez ve sistemin devamlılığını sağlamada önemli bir yer teşkil etmeye devam ederler.

Son kategori olan "marjinal erkeklik" (*marginal*), toplumsal cinsiyet kavramının sınıf, etnik köken ve ırk gibi yapılarla olan etkileşiminden türemiştir. *Yetkilendirilen* bir hegemonik erkekliğe karşı *marjinalleştirilen* başka erkeklikler söz konusudur (30). Hegemonik orta sınıf erkeklikler karşısında işçi sınıfı erkekliği ya da hegemonik beyaz üstünlükçülüğü karşısında siyah erkekler marjinde dururlar ve ataerkiden daha az pay alırlar.

Farklı özelliklere sahip birkaç erkeklik kategorisinden daha bahsetmek mümkündür. Örneğin Sancar, sömürgeciliği temel alıp bunun üzerinden Doğulu/Batılı ve yerel erkeklikler gibi farklı tanımlamalar yapmıştır. Sömürgecilik farklı cinsiyet rejimlerinin oluşmasına yol açarak Doğulu/Batılı erkek stereotiplerini yaratmıştır. Sömürgeciler hep rahip, tüccar veya askerdirler ve hep erkektirler. Doğu'ya Batı'nın üstünlüğünü kabul ettirmeye ve bir türlü "tam erkek" olamayan, "barbar" Doğulu erkeğe rol model olmaya çalışırlar (3). Doğulular içinse Batılı erkek, kadının ahlaksızlığına göz yuman sahte, efemine erkektir. Halbuki her kutuplaşmada olduğu gibi iki erkeklik de birbirlerini üzerinden kendilerini kurarlar. "Doğu'nun ilkel ve kadın haklarına saygı duymayan erkekleri olmazsa Batı'nın üstün uygarlığı olamaz, Batı'nın kadını metalaştıran cinsellik anlayışı olmazsa Doğu'nun namuslu kadınları olamaz" (3). Bir başka erkeklik türü olan *yerel erkeklikler* ise El-Kaide gibi örgütlerde kendini gösterir, radikal dinci/etnik milliyetçidir, emperyalist güçlere kafa tutar ve yerel kadınları denetim altında tutmaya yarayacak yeni erkek egemen pratikler üretir (3). Egemene karşı farklı konumlanmalar bizi çeşitli erkekliklere çıkarabilmektedir.

Yapısal tanımlamalardan ziyade daha bireysel oluşumlar şeklinde ortaya çıkan erkeklik tanımlamaları başka yazarlar tarafından da yapılmıştır. Şahin (31), Beynon'un "melez (*hybridized*) erkeklikler" kavramını ortaya atarak tek bir erkekte farklı durumlarda ve zamanlarda görünür hale gelen farklı erkeklik pratiklerinin olabileceğini iddia ettiğini söylemiştir. "Yaptak (*bricolage*) erkeklik" kavramı ise günümüz dünyasındaki erkeğin elinde bulundurduğu parçaları birleştirerek inşa ettiği ve bireysel düzeyde birbirinden oldukça farklılaşan erkeklikleri tanımlamaktadır. Coles da "mozaik erkeklikler" kavramıyla benzer bir tanımlamaya gitmiş, egemen erkekliğin özelliklerinden sadece icra edebileceklerini içselleştirip diğerlerini göz ardı ederek hem dışlanmaktan kurtulan hem de erkek egemenliği yeniden inşa ederek onu bireysel hale getiren bir erkeklikten bahsetmiştir (31).

Fark edileceği üzere bütün bu kategorilendirmeler bir şekilde hegemonik erkeklikle ilişkili görünmektedir. Her ne kadar Üçüncü Dalga Erkeklik Çalışmaları hegemonik erkekliği sınırlarının yetmediği konusunda eleştiriye tutmuş olsa da pek çok alanda hala bir "egemen" olan ve onunla birlikte veya ona karşı şekillenen erkeklikleri incelediğimizi söylemek mümkün. Örneğin Selek (5), askeri eğitimden geçen genç erkeklerin hegemonik erkekliğe tabi olduklarını söyler. Askeriyeyi toplumdaki iktidar ilişkilerinin hiyerarşik yapılanmasının bir maketi olarak görmektedir ve erkekler burada öğrendikleri ast-üst ilişkisi biçimini zayıf bulduklarına dayatarak kendi hegemonyalarını kurmaya çalışmaktadırlar. Mevcut hegemonik durumu karşı gelişen toplumsal olaylar ve olgular ise hem hegemonik olanı sorgulatmakta, hem onu yeniden inşa etmekte, hem de yeni erkeklik tanımları üretebilmektedir. Hegemonik olanın sorgulanması onu bir "krize" sokar mı? Peki bu krizden yeni erkeklikler türer mi? "Erkeklik krizi" ve "yeni erkeklikleri" birbiriyle bağlantılı kavramlar olarak ele aldığımız için bunları beraber açıklayacağız.

Erkeklik Krizi ve Yeni Erkeklikler

Hegemonik erkekliğin sürekli yeniden inşa edilebilen yapısı onun tarihselliğinin bir kanıtıdır. Her erkeklik gibi hegemonik erkeklik de değişmez ya da ebedi değildir ve kültürün içinde yaratılır (32). Her değişim gibi de sancılıdır ve kriz yaratabilme potansiyeline sahiptir. Toplumsal değişimin kaçınılmaz sonucu olarak hegemonik olan da değişmiş ve bir krize girmiştir. Değişim süreçlerinde hegemonik erkeklik, daima erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü salık veren yapısal hakikat ile

uyum içinde olma özelliğinden uzaklaşırsa bir erkelik krizi doğmakta, ancak yine aynı prensiple uyumlu yeni bir hegemonik erkeklik şekillenmektedir (33).

Krizi tetikleyen toplumsal değişimlerin başında modernleşmeyle gelen farklılıkları sıralayabiliriz. Teknolojinin gelişmesiyle erkeğin fiziksel gücüne olan ihtiyaç pek çok alanda ortadan kalkmaya başlamış, aletler kas gücünün yerini büyük oranda almıştır. Burada, erkekler açısından, özellikle kadınlarla kıyaslandığında, işlevsellik noktasında avantaj olarak görülen güçte bir azalma gerçekleşmiştir. Bahsedilen değişim kadınların daha çeşitli alanlarda çalışabilmelerine de imkan tanımış ve kadını ev içi alandan çıkararak çalışma alanına daha çok girebilmelerinin önünü açmıştır (burada elbette kadın mücadelesinin, kadınların görünürlük taleplerinin payı da unutulmamalıdır). Kadınlar çalıştıkça, siyasette yer aldıkça, farklı biçimlerde sosyalleştikçe geleneksel rollerini de daha çok sorgulamaya başlamışlardır. Erkekler, mevcut iktidardan pay aldıkları için genelde üzerlerindeki yapısal baskıları fark etmemişlerdir, hatta baskıyı tanımlamaktan uzaktırlar (34). Kadınlarsa aksine, binyıllardır üzerlerinde büyük baskılarla yaşadıkları için bunlara daha aşinadır, baskıları tanımlayabildikçe de sorgulayabilmiştir. Toplumsal gelişmelerle birlikte kadınlar toplumsal yaşamda güçlenmeye başlamış, kendilerine özellikle evlilik yoluyla üzerlerinde kurulan iktidara karşı direnme gibi farklı alanlarda fırsatlar yaratmışlardır (35).

Kadının kamusal alana dahil olması ev içi iş bölümünü de etkilemiştir. Her ne kadar hem ev işlerinin neredeyse tamamını yapıp hem de tam zamanlı çalışan, yani "çifte mesai" yapan kadınların sayısı hala oldukça fazla da olsa, şartların zorlamasıyla erkekler bu alana daha çok dahil olmak zorunda kalmışlardır. Geleneksel rollerde çift taraflı bir çatırdama gerçekleşmektedir. Kadın kamusal alana girdikçe erkeğe yüklenen girişimcilik, bağımsızlık, hırs gibi değerlerle, erkek de ev içine girdikçe kadına yüklenen görevlerin sorumluluğu gibi farklılıklarla karşılaşmıştır. Bu durum haliyle kadınsı her şeyden kaçınarak kendisini yaratan hegemonik erkeklik kurgusunda bir bunalıma sebebiyet vermiştir (36). Yeni ev içi rollerin gelmesi elbette ki erkeği geleneksel değer ve rolleri sergileme sorumluluğundan alıkoymamış, sadece ondan, ev işi ve çocuk bakımı sorumluluğuyla beraber empati, hoşgörü, uzlaşım gibi kadınsı değerleri de sergilemesi istenir olmuştur. Bu durum erkek kimliğini üzerinde taşıyan öznenin kimliği ve bedeni arasında bir gerilim yaratmış, bu gerilim edimlere de

yansımış ve sonucunda sorunlu ve bunalımlı bir erkeklikten bahsedilmesine neden olmuştur (36).

Kadın ve erkek rollerinin geçerliliğinin tartışılmaya açıldığı, geleneksellikten sıyrılarak modernleşen yeni kadınların olduğu bir dönemde "yeni erkeklerin" de oluşması beklenen bir durumdur. İş ve sosyal yaşamında hırsı, korkusuz, rekabetçi olması, evlat/baba/eş rollerinde ise anlayışlı, yumuşak, paylaşımcı, sabırlı olması beklenen bu "*yeni erkeklik*" ikircikli rolleri arasında kalırken feminen rolleriyle barışık bir erkeklik modeli mi ortaya koyacaktır yoksa bir kriz mi yaşayacaktır sorusunun cevabı önem kazanıyor (37). Barutçu ve Hıdır (7), Lazar'ın bahsedilen "yeni erkek" modelinin eski erkekliğin karşıtı olmadığını, bu modelin belki modern kadına hitap etse de eski erkekliğin sahip olduğu çıkarları feda etmediğini söylediğini aktarmıştır. Erkekliğin melezleştirilmiş bir formu olan bu erkekliği "politik doğrucu erkeklik" olarak tanımlamıştır. Ayrıca bu tarz yeni erkekliğin toplumun her kesiminden erkekleri kapsamadığı, azınlıkta kaldığı ve bu yüzden de mevcut egemen kalıpları yıkacak kadar gücünün olmadığı da yaygın olarak kabul edilen bir görüştür (38).

Geleneksel erkekliğin kan kaybetmesi karşısında kendini yeniden üreten bu tarz melezleşmiş erkeklikler "yeni" bir çerçeve sunuyor fakat karşımızda tek bir yeni form bulunmuyor. "Yeni" kalıbının altında hiyerarşik olarak birbirinden farklı çoğul erkeklikler oluşuyor. Özbay'a (33) göre "içlerinden en az bir tanesi erkek öznelere en doğru, mantıklı, sağlıklı, normal, faydalı, makbul olanmışçasına (ve o doğrultuda tekmişçesine, zaten olması gerekenmişçesine) aktarılıyor, norm teşkil edermişçesine övülüyor ve erkek özneler de bu tip bir erkekliği benimsemenin, hayata geçirmenin, ona benzemenin ya da mümkün mertebe ona yaklaşmanın menfaatlerine olacağına inanıyor, kültürel dolayım ile inanmaya çağrılıyor, ikna ediliyorlar" . Yani bahsedilen bu yeni erkekliğin, erkeğin hegemonik durumunu tehlikeye sokabilecek ve temel içselleştirilmiş davranış kalıplarını yıkabilecek boyutta olduğunu söylemek zordur (37) çünkü bu yeni erkekliğin içinde hegemonikleşebilen başka erkeklikler türemektedir. Eski erkeklikten pek çok yönde farklılıklar barındıran bu yeni erkekliğin içinde hegeonikleşen tüm erkeklikler, erkeklerin kadınlardan üstün olduğunun öngörüldüğü cinsiyet rejimleri ve düzenleri ile uyumlu olmakta ve bunları sorguya mahal vermeksizin yeniden üretmektedir (33).

Şu ana kadar kadının iş hayatına katıldıktan sonra evdeki iş bölümü değişiminin yarattığı farklılıklar üzerinden yeni erkeklikten bahsedildi. Burada bahsedilmesi gereken iki önemli nokta daha vardır. Bunlardan ilki kadının iş yaşamına girmesinin yarattığı en büyük değişimlerden birinin o vakte kadar erkeğin hakimiyetinde olan "ekonomik" alana artık kadının da dahil olmasıdır. Her ne kadar on yıllardır kadının çalışarak kazandığı para, hep aile bütçesine "katkı" adı altında küçümsenerek erkeğin ailenin temel geçimini sağlayan kişi olma pozisyonu (*breadwinner*) korunmak istense de, bu değişimin erkeğin temel rollerinde bir sarsıntı yarattığını gözlemlemek mümkündür. Aile reisliği makamı bir işte çalışarak kazanılan bir ayrıcalık olma özelliğini gösterir ve bu sebepledir ki –kadınların bu alana dahil olmaya başladığı dönem öncesine kadar- sadece erkeklerin sahip olduğu bir sıfat olagelmiştir. Fakat bir ailede iki kişi çalışmaya başladığı zaman işler değişmeye başlar. Hochschild (39) bu durumun üç çeşit gerilim yarattığını söylemiştir: eşlerin birbirlerinden beklentilerinin yarattığı, mali gerçekler ve kadının evde, erkeğin dışarıda olduğu eski stil yaşam arzusunun yarattığı ve ev işinin rollerin değişimi ve ev işlerinin değersizleştirilmesinin yarattığı gerilim. Fakat bütün gerilimden de öte erkeklik temelinde bir değişim gerçekleşir. Erkeklerin fiziksel güce sahip olmak üzerinden kurgulanan bir "güçlü" olma pozisyonlarından ziyade ekonomik gücü ellerinde bulundurmaları erkekliklerini çok daha tamamlayıcı bir unsur olarak görülmektedir (27) ve bu alanda karşılarında bir rakip olarak kadınların çıkması istemeyecekleri bir şeydir. Tartışma bölümünde ele alınacağı üzere yeni erkeklik/orta sınıf erkeklik kadının çalışmasını desteklese ve aileyi geçindirme sorumluluğu eşlerle paylaşıldığı için bu durumdan memnun olsa da, konu "işsizlik" noktasına geldiğinde bu konumun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebepledir ki erkeklerin "çalışma" üzerinden kurguladıkları egemenlik işsizlik durumunda bir kırılmaya uğramakta ve erkekliği krize sokabilmektedir.

Erkeklerin çalışarak kazandıkları güç, işsizlikle sınandığı zaman kırılgan bir hal alabilmektedir. Hatta Faludi (40) erkeklerle yaptığı bir araştırmada işten çıkarılan bir erkeğin şu söylemini paylaşmıştır: "Erkek gibi hissedebilmemin hiçbir yolu yok, ben hadım edilmiş gibi hissediyorum". Hadım edilmek gibi büyük bir erkeklik kaybı simgesiyle örnek veren bu tarz erkeklerin işsizliğin yarattığı bu incinme halini kendilerine, hatta kadınlara yönelen bir şiddete dönüştürebildikleri de bilinmektedir (27). Şiddetin bu eylemsel ve pratik halini sergileyen erkeklikleri Connell alt sınıf

erkeklerin ataerkiden pay almak için sergiledikleri bir çeşit ayrıcalık olarak değerlendirmiştir fakat bu görüşe karşı itirazlar olmuştur. Hall (41), bu şiddeti sergilemenin erkekler için ataerkinin öncü kuvveti olarak kullandıkları bir ayrıcalık olarak değil, erkeklik krizi tartışmaları içerisinde ideolojik bir kandırmaca görevi üstlenerek uygulanan, bir erk kaybı yaşamanın yarattığı tavır olarak işlev gördüğünü düşünmektedir. Şiddet gibi yıkıcı bir eyleme dönüşebilme potansiyeli olan işsizlik, erkekliği krize sokan bir kavram olarak tartışmalar içinde yer almaktadır. Elbette bahsedilen bu krize karşı herkesin reaksiyoner bir tepki vermediğini, birçok erkeğin de yeni duruma uyarlanıp dönüşüme katıldığını söylemek gerekmektedir (42).

Bir de bu işsiz kalma krizinin kronikleştiğini ve "garanti" ya da geçimi sağlamaya yetecek yüksek gelirli iş bulma döneminin geride kaldığını düşünelim. Bu sefer karşımıza yeni değişkenlerle değerlendirmemiz gereken erkeklikler çıkar. Modernleşmenin erkeklik üzerinde yarattığı değişimden bahsetmiştik, şimdi ise neoliberalizmin ve küreselleşmenin etkilerinden bahsetmenin zamanı geldi. 1970'lerin sonundan itibaren yavaş yavaş bütün dünya ülkelerinde uygulanmaya başlayan neoliberal politikaların en temel özelliği krizlere mahkum kapitalist düzende piyasayı egemen kılması olmuştur. Devlet yardımlarının ve güvencelerinin kısıtlandığı bu dönemde krizler karşısında kronik bir işsizliğin türemesi kaçınılmaz olmuş, enformal ve esnek çalışma yeni düzenin temel noktaları haline gelmiştir. Tam günlü ömür boyu çalışmadan esnek ve belirsiz zamanlı çalışmaya geçişle birlikte erkeklik kimliğinin inşa stratejileri de değişime uğramış, kendisini iş yapma becerisi üzerinden tanımlama imkanına sahip olamayan erkekler bir "erkeklik kaybı" riskiyle karşı karşıya kalmıştır (3).

Connell, 1990'lara sonu ve 2000'lerin başında yayınladığı bazı yazılarında (43-45) hegemonik erkeklikle ilgili kavramlarını geliştirmiş, analizlerine küreselleşen dünyanın dinamiklerini katmaya çalışmıştır. Bu bağlamda hegemonik erkekliği üç düzeye incelemek gerekmektedir: yerel (*local*), bölgesel (*regional*) ve küresel (*global*). Birbirleriyle bağlantılı olan bu düzeyler hem birbirlerini etkilemekte, hem de birbirlerinden etkilenmektedir ve küresel kurumların yerel ve bölgesel cinsiyet düzenlerine baskısı mevcuttur (45). Artık "küresel bir cinsiyet düzeni" söz konusudur ve küreselleşmenin neoliberal gündemleriyle ilişkili bir ortamda şirket yöneticilerinin temsil ettiği hegemonik erkekliğin adı "ulusaşırı iş erkekliği" (*transnational business*

masculinity) olarak tanımlanmıştır (45). Bu yeni hegemonik erkek esnektir, enerjisini işine ve para kazanmaya odaklamıştır, belli oranda özgürlükçüdür, rekabetçidir, yenilikçidir ve iletişim becerileri gelişmiştir (3).

Yeni hegemonik erkekliğin karşısında neoliberal sistemin yoksul erkekleri yer almaktadır. Yarı zamanlı ve geçici çalışma, sürekli işsizlik, enformal ve sendikasız çalışma eskiden genellikle kadınlara ya da göçmen işçilere reva görülen şartlar iken günümüzde bu durum genelleşmiştir. Halbuki son döneme kadar bir işin bir erkek tarafından yapılması o işi nitelikli kılmaya yetiyordu (20). Özellikle hizmet sektörüne içkin olan şartlar, hizmet sektörünün dünya çapındaki gelişimiyle yaygınlaşmıştır. Hizmet sektörü sadece bu yapısal özellikleri barındırmakla kalmaz, erkekliği sarsacak farklı değerleri de içinde barındırır. Düşük ücretli ve alt seviyedeki hizmet işlerinde alakalı, teslimiyetçi, bakımlı, güler yüzlü ve hizmet etmeye gönüllü olmak arzu edilen çalışan kimliğini oluşturur ve dikkat edilmesi gereken nokta bu özelliklerin erkeksi değil, kadınsı özellikler olduğudur (46). Feminenleşmiş özellikler barındıran yeni çalışma koşulları, erkeklik adına farklı bir kriz yaratabilmektedir. Bu çalışma ortamının üstüne bir de kültürel değişimi eklersek başka noktalardan saldırı altında kalan bir erkeklikle karşılaşırız. Üretim süreçlerini sürdüren, eril siyaset ve kamuoyu oluşturma tarzı üreten egemen erkeklik değerlerinin değil imge, reklam, süs, tüketim kültürünün revaçta olduğu yeni bir erkek dünyasında yaşamaktayız (3). Hatta binyıllardır kadınlar cinsel nesne olarak görülürken günümüzde erkeklerin de bir cinsel nesne olarak sunulabildiğini görmekteyiz (26). Farklı boyutlarıyla tehdit altındaki bu erkekliklerin Türkiye'deki tezahürlerine, krizlerine ve hegemonik erkekliğin kendisini değişimler sonrası nasıl kurguladığına kısaca değindikten sonra teoriden pratiğe geçip dünyadaki erkek hareketliliklerine geçilecektir.

Türkiye'de Erkeklikler

Sancar (3) Türkiye'deki kurucu iradenin yeterince net bir erkek modernleşmesi modeli sunmadığını, bu sebeple sadece yaşlı aile reisine başkaldırıyla şekillenmiş bir modern erkek tipi olduğunu söylemiştir. Son dönemlerdeki modern erkeklik kurgusunda ise bu modern söylemi destekleyecek toplumsal, eğitsel ve ekonomik yapılar bulunmadığı için çok kök salabilmiş ve net bir tanıma ulaşmanın zor olduğu söylenebilir (47).

Özbay 2010 yılında yayınlanan makalesinde (46) iktidarla eklemlenmeyen, aksine maduniyet ve baş eğme ile tanımlanan, eve ekmek getirme garantisi sağlamayan geçici işlerle tanımlanan günümüz sisteminin Türkiye'deki hegemonik erkekliği nasıl dönüştürdüğünü sorgulamış, 2013 yılında yayınladığı makalesinde (33) ise bunun tespitini yapmıştır. Büyük ölçekli toplumsal, ekonomik ve siyasi dönüşümler orta yaşlı ve sağlıklı eril bedenleri hegemonikleştirirken Türkiye'de de beyaz yakalı erkekliğin idealleştiğini ve normatifleştiğini söylemiştir: "Profesyonel ya da yarı-profesyonel bir işte çalışan, belli bir seviyenin üzerinde aylık geliri olan, ev ve otomobil sahibi ya da almak isteyen, belki de en önemlisi çalışan bir kadınla evli ya da evlilik yolunda ve yüzeysel bir cinsiyet eşitliğine büyük oranda inanıyormuş görünen bir kentli erkeklik bu" (33). Bu erkekliğin içinde İslam'dan da öğeler bulunmakta, geçmiştekinden daha belirgin bir dindarlık ve din merkezli bir muhafazakarlık vurgusu yapılmaktadır.

Türkiye özelindeki erkeklik değerlendirmesinde bir içsel çelişki olup olmadığı sorgulaması yapıldığında böyle bir çelişkinin olmadığı, daha çok bir gelgit (*flux*) durumundan bahsedilebileceği dile getirilmiştir (47). Erkek kimliğinin kamusal alandaki görece geleneksel söylem ile daha yeni-modernist söylem arasında müzakere parametreleri vardır ve Batıdaki gibi bir erkeklik krizinin karşılığının olmadığı çünkü geleneksel söylemin hala çok güçlü olduğu vurgulanmıştır. Savran (48) da Türkiye'de patriarka hala çok güçlü olduğu için erkekler açısından krize girilecek bir durumun olmadığını söylemiştir.

2.1.3. Dünyadan örneklerle Erkeklik Çalışmaları girişimleri

Şu ana kadar daha çok teorik altyapıları ve tartışma alanları üzerinde durulan Erkeklik Çalışmaları'nın düşünsel boyutu aşıp fiziksel olarak ne gibi girişimlerde bulunduklarına bakılacak olursa, birçok ülkeden farklı örnekler karşımıza çıkar.

Erkek şiddeti dünya çapında en yaygın ve en aciliyeti olan sorunlardan biri olduğu için pek çok ülkede şiddete karşı girişimler oluşturulmuştur ve şiddetin engellenmesi için stratejiler geliştirilmiştir. Hindistan'daki *Taciz ve Şiddete Karşı Erkekler* grubu, Orta Amerika'daki *Buluşma Noktaları* ve *Şiddete Karşı Erkekler* örgütleri, Avustralya'daki *Cinsel Saldırıya Karşı Erkekler* örgütü bunlardan bazılarıyken sadece ABD'de 100'ü aşkın şiddet karşıtı erkek grubu bulunmaktadır (3). Küresel çapta bilinen en büyük hareketliliklerden biri olan *Beyaz Kurdele* (White

Ribbon) Kampanyası, 60'tan fazla ülkeye yayılmış şiddet karşıtı bir erkek hareketidir (49). Bu kampanyaya katılan erkekler hiçbir zaman kadına karşı şiddet uygulamayacaklarına, uygulanan şiddeti kabul etmeyeceklerine ve erkek şiddetine karşı sessiz kalmayacaklarına dair söz vermektedir. Kampanya kapsamında projeler düzenlenmekte, eğitim stratejileri geliştirilmekte, araştırmalar yapılmakta, kadın örgütleri için fon arttırıcı çalışmalar yapılmakta, babalar yürüyüşü düzenlenmektedir ve kampanyanın geliri şiddet mağdurlarına ve kadın savunuculuğu programlarına harcanmaktadır (3). Bu örgütler yoğunlukla şiddeti destekleyen değer ve inançlarla başa çıkmak için konferans düzenleme, kamusal alanlarda posterleme yapma, okullarda eğitmenler için el kitapçıkları hazırlama, gençlik dergisi çıkarma gibi pek çok farklı yöntem kullanmaktadırlar. Hindistan'da erkeklerin kadın üzerindeki şiddetini gösteren film gösterimleri yapılmış, Güney Afrika'da "Gerilla Tiyatrosu" adıyla bir grup tartışmalar örgütlemiş, Kamboçya'da toplum merkezinde broşürler dağıtılmış ve ABD'de tecavüz karşıtı eğitimler düzenlenmiş ve hapishanelerde şiddet failleriyle çalışmak için danışma grupları oluşturulmuştur (3).

İnternet ağlarını ve basılı yayınları kullanmak, pek çok harekette olduğu gibi, erkekliği eleştiren profeminist erkeklerin bir araya gelerek örgütlenmesine de büyük katkı sağlamıştır. Örneğin Avustralya'da bir sosyolog tarafından kurulan XY adlı internet sitesi yola 1990 yılında çıkartılmaya başlayan *XY: Men, Sex, Politics* adlı derginin makalelerini yayınlayarak çıkmıştır ve günümüzde hala erkeklik, toplumsal cinsiyet, cinsel politikalar, sosyal değişim için aktivizm gibi konularda yazılar yayınlamaktadır (50). Finlandiya'da ise 1999 yılında kurulan *Profeminist Erkekler* (Profeministimiehet) adlı grup feminizmi destekleyen bildirimler ve yazılar yayınlamakta, pasif direniş gibi "erkeksi olmayan" sokak eylemleri düzenlemektedirler (23). ABD merkezli bir örgüt olan *NOMAS* (The National Organization for Men Against Sexism), yaydıkları bilgiler ve gerçekleştirdikleri eylemliliklerle sadece bireysel olarak erkekleri değil, eşitsizlik yaratan her kurumsal yapıyı değiştirmek için de uğraşmaktadırlar. 1970'lerin başında, özellikle "erkek hakları hareketi"nin (aşağıda ele alınacaktır) anti-feminist doğasına bir karşı duruş idealini benimseyerek kurulan örgüt, görev grupları oluşturup babalık, homofobi, çocuk velayeti, pornografi, erkek sağlığı gibi pek çok farklı konuda çalışmalar yürütmektedir (51). Günümüz küreselleşmesinin bağlantılarını başarılı bir şekilde kullanan bir başka oluşum olan *Men Engage*, Birleşmiş Milletler ve dünyanın pek çok

yerinden farklı sivil toplum örgütlerinin ortaklığı ile toplumsal cinsiyet adaleti, insan hakları ve sosyal adalet için mücadele etmektedir (52).

Yukarıda örnekleri verilen oluşumlar hem erkeklik çalışmalarının düşünsel altyapılarını kullanmış, hem de bu altyapıları eylemlilikleriyle besleyip geliştirmeye çalışmışlardır. Çoğunluğunun yola profeminist ideallerle başlamış olması bu oluşumları kadın hareketleriyle ve kadınlarla birlikte çalışan bir konuma getirerek eşitlik için mücadelede önemli bir yerde konumlanmalarına olanak sağlamıştır.

2.1.4. Türkiye'de Erkeklik Çalışmaları

Türkiye'deki Erkeklik Çalışmaları'nın düşünsel köklerine ve bu kapsamda gerçekleştirilen hareketliliklere bakarsak oldukça kısıtlı bir tarihle karşılaşırız. 1980'lerde çeviri yapılan kitaplar, erkek şiddeti üzerine gerçekleştirilen eylemlilikler ve hem kamusal hem de özel alanın tartışılmasıyla gündeme gelen yeni kavramlar sayesinde hızlıca gelişen feminizmin, Erkeklik Çalışmaları için de benzer bir temeli hazırladığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Günay Erkol (24), Kandiyoti'nin 1990'larda ortaya attığı belli kavramlar ve tartışma alanlarının şu andaki Erkeklik Çalışmaları'na düşünsel bir temel oluşturduğu tespitinde bulunmuştur. Osmanlı modernleşmesindeki reformcu erkekleri inceleyen Kandiyoti, belli erkeklik paradokslarından bahsetmiş, ataerkil örüntülerin ilişkisel boyutuna vurgu yaparak ataerkinin erkekler tarafından nasıl algılandığına yönelik önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Teorik tartışmalar belli dergilerin özel sayılar çıkarmasıyla birlikte 2000'lerde ivme kazanmıştır: 2004 yılında *Toplum ve Bilim*'in, 2007'de KAOS-GL'nin, 2016'da Fe Dergi'nin, 2017'de Psikeart'ın, 2018'de K24'ün yayınları pek çok farklı alandaki erkeklikleri eleştirel olarak incelemiştir (24).

Erkeklik üzerine gerçekleştirilen bu analizlerden ve mevcut gündemden etkilenerek oluşturulan ilk grup *Biz Erkek Değiliz İnisiyatifi* (BEDİ)'dir. BEDİ, 2008 yılında Pippa Bacca'nın tecavüz edilerek katledilmesi sonrasında eylemlilikler gerçekleştirmiştir ve "şiddet uygulamak erkeklikse biz erkek değiliz" demişlerdir (53). 2010 yılında Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği'nin gerçekleştirdiği "*Erkek Muhabbeti*" adlı atölyede "erkekler erkekliklerini sorguluyor" şiarıyla hareket edilmiş ve bu atölyenin sonunda "*Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*" (54) adlı elkitabı ortaya çıkmıştır. *Rahatsız Erkekler* adlı oluşum ise 2012 yılında kurulmuş

ve eril tahakkümün tartışıldığı bir platform yaratmayı hedeflemiştir (23). Bu oluşumların hepsinin ortak özelliği ise devamlılık sağlayamayıp çabuk son bulmaları olmuştur.

2013 yılında kurulan *Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi* ise hala aktif bir oluşumdur ve farklı disiplinlerdeki araştırmacılar ve aktivistlerden oluşan yapısıyla erkekliğe feminist/profeminist eleştiriler getirmeyi hedeflemektedir. *Erkeklikler Dergisi: Bir Kimlik ve Kültür Dergisi* adlı yayını 2014 yılından beri çıkartan inisiyatif aynı zamanda atölye çalışmaları, kongreler ve toplantılar da düzenlemektedir (55)

Türkiye'deki Erkeklik Çalışmaları'nın teorik olarak ilerleyişi spordan kente, siyasetten medyadaki/edebiyattaki erkeklik temsillerine pek çok farklı alanda umut verici bir şekilde gerçekleşmektedir. Hatta bu alandaki çalışmalar, konularının çakışması nedeniyle, yoksulluk, milliyetçilik ve popülizmle ilişkili araştırmalarla iç içe geçebilmektedir (24). Örneğin Sancar (3) toplumsal cinsiyet değerlerinin çok hızlı değiştiği Türkiye'de, şiddeti normalleştiren ve sorunları çözmek için şiddet dışında bir çözümü mümkün görmeyen militarist zihniyetin gücünü yitirmemiş olmasını oldukça çarpıcı bulur. Milliyetçilikle ilgili çalışmaların Türkiye'deki militarist zihniyetin hakimliğiyle ilgili ortaya koyduğu veriler bize, erkekliğin toplumsal inşasıyla ilgili çok şey söylemektedir. Tam da burada şöyle bir sorunla karşılaşılmaktadır, analizlerinde başarılı olan Erkeklik Çalışmaları Türkiye'deki eylemlilik noktasında neden aynı başarıyı gösterememektedir? Günay Erkol (24) Türkiye'de profeminist erkek aktivizminin gelişmesinin önünde bazı engellerin olduğundan bahseder. Bunları erkeklere mesafeli duran feminizmle bağ kurulamaması, erkek hareketinde örgütlenme eksikliği ve patriyarka karşıtlığını söylemden eyleme geçirmedeki yetersizlik şeklinde sıralamıştır. Geniş çaplı bir mücadele eksikliğinin bir başka nedeni olarak da, Sancar'ın (3) tespitiyle, Türkiye'de demokrasiyi savunmak için yola çıkan siyasi hareketlerin erkek egemenliğini üreten kurumları sorgulamıyor oluşu gösterilebilir.

Erkeklik Çalışmaları'nın odağı

Buraya kadar verilen örneklerin neredeyse hepsi Erkeklik Çalışmaları'nın daha çok "profeminist" bakış açısının baskın olduğu görüşler ve hareketliliklerdi. Bilinçli bir tercihle erkeklik çalışmalarının eleştirel yönünün sunulduğu bu bölümde, hiç değinmeden geçilirse eksik kalınacak bir başka oluşum olarak "erkek özgürlüğü

hareketleri"nden de kısaca bahsedilecektir. Bu sayede erkeklik çalışmalarının odağında hangi fikirler olursa hareketliliklerin de hangi yönde ilerleyeceğini tartışmak da mümkün olacaktır.

Çoğunlukla bir "erkek mağduriyeti" söylemini merkezine aldığını söyleyebileceğimiz bu oluşumlar farklı adlarla anılmaktadır. Bu mağduriyet bazen mevcut erkeklik rollerinin sorgulanmasını sağlarken bazen de kadın düşmanı bir noktaya varabilmektedir. Feminizmin tartışmaya açtığı toplumsal cinsiyete dayalı roller erkeklere yüklenen rolleri de sorgulanır kıldıktan sonra bu rollerden rahatsız oluşlarını dile getiren bir grup erkek "erkeklerin kurtuluşu"ndan bahsetmeye başlamıştır. Bu kapsamda oluşan Erkek Hakları Hareketi'nin temsilcilerinden Herb Goldberg 1976 yılında *Erkek Olmanın Tehlikeleri* adlı bir kitap yayımlayarak toplumsal olarak erkeklerden beklentilerin onların üzerinde yarattığı baskıları kendi hastalarından örneklerle (kendisi bir psikologdur) anlatmıştır (23). Goldberg (56) toplumun özellikle evli erkeklerden becerikli, tedarikçi, saldırgan rakip, akıllı baba, duyarlı ve nazik aşık olmak gibi çoğunlukla birbiriyle çelişkili çok büyük beklentiler içinde olduğunu belirtmiştir. Bütün bu beklentilerin yapısal çelişkilerinin farkında olmayan, kendi yeteneklerinin ve ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmeyen erkekler kendilerinden beklenen ideal imajı kabullenerek herkes için her şey olmaya çalışıp bir olanaksızı yaşamaktadırlar. Yine Goldberg'e (56) göre bu olanaksızı yaşama çabası erkekleri kendi yıkımlarına da götürmektedir.

Zamanla erkeklerin üzerlerinde hissettikleri bu tür baskıları dile getiren yayınların sayısı artmıştır. Kepekçi (23), bu bakış açısıyla yazılan kitapları erkekliklerin sorgulanması ve geleneksel cinsiyetçi rollerin erkekleri de rahatsız eden yönlerinin vurgulanması noktasında bir farkındalık yarattığı için önemli bulduğunu belirtmiştir. Kadınlar tarafından değil erkekler tarafından yazıldıkları için de erkeklik rolleri üzerine eleştirel bir içten bakış sağlayabilme potansiyeline sahip olabilecek bu yayınların handikaplı noktasını, kadın hareketiyle aralarına koydukları sınır oluşturmaktadır. Bu sınır, eleştirel olup eşitlikçi bir mücadele geliştirebilme ihtimalini ortadan kaldırarak kadınların kazanılan haklarına saldırıp, kendilerini mağdur ilan edebilme noktasına varan düşüncelerin gelişmesine neden olmaktadır.

Erkek mağduriyeti, "Erkek Hakları"/"Erkek Özgürlüğü" Hareketleri olarak tanımlanan oluşumlarda sıkça kullanılmaktadır. Sancar (3) bu erkek örgütlerinin temel

özelliklerini şöyle sıralamıştır: "Özellikle boşanmış, nafaka ödeyen, aile hukuku ve ilgili yeni yasalar nedeniyle resmi otoritelerle başı derde girmiş, mahkemelerde nafaka-velayet davaları olan, kendilerini mağdur ilan edip aile hukuku reformlarına karşı çıkan, çocukların velayet hakları konusunda babaları gözeten haklar talep eden, bu konularda lobiler yapan, gazetelere yazı yazan ve televizyon programlarında konuşan, internet siteleri kurup buralarda bu tür sorunları olan erkeklerle dayanışma kuran ve çoğu zaman da yaşadıkları sorunlardan feministleri sorumlu tutan erkek grupları". Kadınların onlarca yıllık mücadeleleri sonucu kazanılmış hukuki hakları, dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) görüşü hakim kılınmaya çalışıldığı halde, bu hareketler tarafından saldırı altında kalabilmektedir.

Bu mağduriyet söylemi Türkiye'de son yıllardaki nafaka tartışmaları üzerinden örneklendirilebilir. 2014 yılında T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması*'nın gerçekleştirilmesi ve 2016 yılında TBMM *Boşanma Komisyonu Raporu*'nun yayınlanmasından sonra nafaka tartışmaları Türkiye'nin gündemine girmiştir. 2018 yılında ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı *Nafaka Çalıştayı* düzenlemiş, burada nafaka ödemekten şikayetçi olan erkeklerin görüşleri üzerinden yeni bir nafaka düzenlemesi yapılması önerilmiştir (57). 2019 yılının mayıs ayında MHP'nin nafakanın sınırlandırılmasıyla ilgili kanun teklifi vermesiyle tartışmalar ilerlemiştir (58). Bahsedilen çalıştayda ya da kanun teklifinde herhangi bir araştırma verisi sunulmamış, bireysel örneklerden gidilmiş ve zengin ünlü erkeklerin ödediği nafakalar üzerinden yazılı ve görsel medyada gündem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu talepler üzerine barolar ve kadın örgütleri araştırmalar yapmış ve görüşlerini bildirmişlerdir. İstanbul ve İzmir Barolarının Kadın Hakları Merkezleri *Nafaka Çalıştayları* düzenlemiş, mevcut düzenlemenin Anayasaya aykırı olmadığı, tam tersine kanun değişikliğinin CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelere aykırı olduğu görüşünü bildirerek "yoksulluk nafakasında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç yoktur" sonucuna varmışlardır (59, 60). Hatta yapılan araştırmalarda (57, 61) erkeklerin mağdur edildiği örneklere rastlanılmamış, aksine asıl sorunun nafaka konusunda hükmedilen meblağların azlığı (ortalama 370 TL) ve tahsil konusundaki sıkıntılar olduğu saptanmıştır.

Bu tarz erkek hareketlilikleri çarpıtmalar üzerinden gündem yaratabildiği gibi "ailenin korunması-boşanmaların engellenmesi" gibi hedeflerle muhafazakar siyasal eğilimleri de arkasına alarak kadınların, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanana kadar onları koruyacak olan yasal haklarında gerilemelere neden olabilmektedir. Sancar (3), velayet davaları gibi hukuksal çatışmalarda erkeklerin nasıl babalık yaptıkları ve aile ilişkilerinde yarattıkları gerilim ve şiddetin göz ardı edilip her koşulda çocukları üzerindeki haklarını talep edebildiklerini belirtmiştir. Yukarıda bahsedilen *Yoksulluk Nafakası Araştırması*'nda incelenen vakaların yüzde 82.92'sinde şiddet iddiası vardır (57). Erkek şiddetinden arınmış birliktelikler, erkekliğin verdiği toplumsal gücün kullanmasının reddiyle başlayabilir ve bunun sağlanması için Erkek Hakları Hareketleri'nin toplumsal olumsuzlukları besleme sonucu olan girişimlerinden ziyade profeminist/Eleştirel Erkeklik Çalışmaları'na ihtiyacımız olduğu açıktır.

Şu zamana kadar sayılan bütün erkeklik çalışmalarının temel yöntemi erkeklerin görüşlerine ve yorumlarına danışarak elde ettiği bilgiyi kullanmak olmuştur. Bu bilginin kullanım şekliyle ilgili verilen karar bizi iki farklı yaklaşıma götürebilir. Erkeklerden alınan bilgilerin başına "eleştirel" başlığı getirilmeden sunulması Erkek Hakları Hareketi benzeri oluşumların önünü açmaktadır. Profeminist bakış açısıyla yorumlanan bilgiler ise bizi Eleştirel Erkeklik Çalışmaları'na götürmektedir. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları'nın yola çıkış sorularından bazıları abilik, babalık ve liderlik gibi pozisyonların erkekleri nasıl biçimlendirdiği olmuştur (24). Bu soruları yanıtlarken erkeklerin kendi tanımlamalarını kullanmak, feminizmin yıllardır eleştirdiği şeyi sürdürmek gibi görülebilmektedir: zaten binyıllardır erkeklerin sesini duyuyoruz eleştirisi. Buna karşın Barutçu (29), profeminist yöntemle gerçekleştirilen çalışmaların kendine has özelliğinin erkeklerden elde ettiği bilgileri meşrulaştırması değil, görünür kılıp sorunsallaştırması olduğunu belirtmiş ve feminizme bu sayede katkı sağladıklarını vurgulamıştır.

Anti feminist özellik taşıyan erkek hareketlerinin temel söylemlerinden olan toplumun kendilerini sorumlu kıldığı alanlardaki yük fazlalığı için çözüm, aslında, feminist hareketlerin talepleriyle örtüşmektedir. Ataerkil rollerin beraberinde getirdiği pek çok görev, toplumsal cinsiyet eşitliği sayesinde paylaşılarak birincil sorumluluk olmaktan çıkacaktır (23). Ayrıca erkeklerin baskılar nedeniyle duygularını

yaşayamadıklarından yakınmaları da benzer şekilde kadın hareketinin talepleriyle uyumludur. Fakat bu değişimlerin gerçekleşmesi için, hooks'un (19) dediği gibi, erkeklerin hükmetme isteğinden vazgeçerek ölüm yerine yaşamayı ve sevmeyi seçmeleri, yani değişmeyi kendilerinin istemeleri gerekmektedir. Bu değişim için çabalarken de kadın hareketiyle birlikte yol almak önemlidir. Türkiye'deki kadın hareketinin, tarihi içerisinde her alanda "erkeklenme"ye (*mansplaining*) maruz kaldığı için mesafeli durduğu erkeklik hareketleriyle ortak çalışabilmeleri halinde daha olumlu sonuçlar alınabileceği ortaya konmuştur (bkz: *Dünyadan örneklerle Erkeklik Çalışmaları girişimleri* bölümü). Solnit (62), "kadın sorunu"nun yalnızca kadınların sorunu olarak görülmemesi gerektiğini, ırkçılık gibi kadın düşmanlığının da asla yalnızca kurbanların çabalarıyla çözülebilecek bir mesele olmadığını söylemiş ve eklemiştir: "Bunu anlayan erkekler feminizmin erkeklere karşı kurulmuş bir tuzak değil, hepimizi özgürleştirecek bir hareket olduğunun farkındalar". Bu farkındalıkla hareket edecek erkeklerin yaratacağı hareketlilikler, cinsiyet eşitliği konusunda kazanımları daha ileriye taşıma özelliğine sahip olacaktır. Erkeklik araştırmalarıyla ve kullanılan temel teori ve kavramlar ilgili bilgiler aktarıldıktan sonra erkeklik araştırmalarının çalışma öznelerinden biri olan babalara ve babalık istencinin sorgulanmasına geçilebilir.

2.2. Babalık istenci

Genelde ebeveyn olma, özelde ise baba olma isteğinin belirleyicilerinin neler olduğunu öğrenebilmeyi kendine amaçlarından biri edinmiş bu araştırmada erkeklerin babalık istenci sorgulanmıştır. Bulgularla bu olguyu tartışmaya başlamadan önce dünyada ve Türkiye'de baba olma isteğinin zamana, kültüre, ekonomik duruma göre ne kadar değiştiği ve oldukça öznel gibi görünen bir seçimin arkasında ne gibi temeller yattığı bu bölümde tartışılacaktır.

Aslında bu tezin oluşmasına fırsat veren ilk soru şuydu: İnsanlar neden çocuk sahibi olmak isterler? Bu ilk soru üzerinden açımlanan diğer alanlar o kadar çeşitlilik gösterdi ki bir doktora tezinin bütün alt başlıklarını oluşturduğunu söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. Çocuk sahibi olmak istemenin nedenlerini psikolojik, ekonomik ve sosyal bağlamlarda açıklayabilir miyiz? Bu isteğin nedenleri kadına ve erkeğe göre farklılık gösterir mi? Çocuğa atfedilen değer nedir? Eğer çocuk isteniyorsa bu ne

zaman gerçekleşmelidir? Çocuk sahibi olmak için önceden bazı şartlar sağlanmalı mıdır? Toplumsal cinsiyet rolleri ve yaşanılan ülkenin yeniden üretim alanındaki sosyal politikaları gibi faktörler bu kararı nasıl etkiler? Çocuk sahibi olmanın önünde bir engel olduğunda bunu aşmak için ne kadar çaba sarfedilir, bu süreçte neler göze alınır? Çocuk sahibi olmak istemenin nedeni ebeveynlik tutumlarını etkiler mi?

2.2.1. Çocuğun değeri üzerinden yaklaşımlar

Bir çocuğa atfedilen değer, ebeveynlik isteğinin temelini oluşturmaktadır. Bir çocuk sahibi olunduğunda bu durumdan beklenti nedir? 1970'lerde tanımlanmaya başlayan çocuğun değeri, bir takım sosyoekonomik faktörler ve psikolojik değişkenlerin bütünü olarak ele alınmış ve şöyle tanımlanmıştır: "ebeveynlerin çocuk sahibi olmak yoluyla sağladıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik maliyet ve faydaların toplamı" (63). Bu tanımdan yola çıkarak çocuğun 3 farklı değer tipi belirlenmiştir: ekonomik/faydacıl, psikolojik ve sosyal. Kısaca açıklamak gerekirse ekonomik değer çocuğun sağlayacağı maddi yararını (aile ekonomisine, evişine katkı, yaşlılıkta güvence olma vb.), psikolojik değer ebeveynler üzerindeki psikolojik faydaları (mutluluk, keyif, ebeveyne arkadaş olma, gurur, başarı duygusu vb.), sosyal değer ise çocukla birlikte gelen sosyal kabul görmeyi (erkek çocuk sahibi olarak soyu, gelenekleri devam ettirme vb.) içermektedir (63)

Çocuğun ekonomik değeri

Çocuğun ekonomik değerinin belirlemini yaparken çok daha makro bir açıdan bakıp bir topluluğun sosyoekonomik yapısı üzerinden analiz yapmak gerekmektedir çünkü içinde bulunulan sosyoekonomik durum çocuğa aftedilen değeri belirlemektedir. Java ve Nepal'in köylerinde yapılan antropolojik bir araştırmaya göre çocukların ekonomik değeri yüksek seyretmektedir çünkü tarımsal üretim için işgücüne ihtiyaç vardır ve bu istenilen işgücüne sahip olmak için çocuk doğurmak oldukça geçerli bir gerekçedir. Ne kadar çok çocuk olursa evi içi işler de o kadar kolay paylaşılır ve yaşlılıkta kişilerin bakımı çocukları tarafından sağlanarak bir güvenceye sahip olmuş olunur (64). Fakat günümüzde kırsal yaşam yerini kentsel yaşama bırakmaktadır. Dünyadaki kent-kır nüfusu oranı 1950'lerde %30 ile kent tarafındayken 2007 yılında bu oran eşitlenmiştir ve 2050 yılında kent nüfusunun oranının %66 olması beklenmektedir (65). 2018 yılında dünya nüfusunun %55,3'ü

kentte yaşarken Türkiye'de ise bu oran %75.1'dir (66). Bu sosyoekonomik değişim aile yapısından sosyal politikaya kadar her alanda değişimler yaratmıştır. Aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye dönüştükçe çocuklar maliyet azaltıcı bir faktör olarak değil, tam tersi aile için bir mali yük olarak görülmeye başlamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra artan "sosyal devlet" anlayışıyla ülkeler –büyük ölçüde endüstrileşmiş ülkeler- sosyal güvenlik sistemlerini geliştirmişlerdir ve hasta ve yaşlılıkta bakım gibi kaygılar devletin karşılaması gereken kalemler olarak belirlenmiştir (67). "Demografik geçiş kuramı" gibi kuramlar toplumların ekonomik gelişmeleriyle beraber çocuğun değerinin düştüğünün (ve maliyetinin yükseldiğinin) ve buna bağlı olarak bu toplumlarda doğurganlığın da düştüğünün altını çizmektedir (63). Yüksek endüstrileşmiş ülkelerde doğurganlık oranları düşmekte, çocuğun bir ekonomik değer için istenmesi yerini başka nedenlere bırakmaktadır.

Çocuğun psikolojik değeri

Thomä, insanların çok sayıda çocuk yapma isteklerinin günümüzde geçerliliğini yitirişini şu sözlerle ortaya koymuştur: "19. yüzyılın nüfus politiğine ilişkin görüş ayrılıklarında fazla ya da eksik işgücü, fazla ya da eksik mirasçı sorunundan kaçınmak için *kaç* çocuğun lüzumlu olduğu önemliyken, geçen zaman zarfında bu soru radikalleşti. *Bu* çocuktan fazlasını istiyor muyuz yoksa istemiyor muyuz düşüncesinin arkasında çocuk istiyor muyuz sorusu saklıdır bile; bu soru artık açık açık sorulmaktadır" (68) . Çocuk yapmanın kendisinin bile sorgulanabilir bir duruma düştüğü günümüzde insanların çocuk istençlerinin de bir değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Çocuğun ekonomik değerinin düşüp psikolojik değerinin yükseldiği araştırmalarla ortaya konmuştur (14, 63, 67). Bu veriye ulaşmamızı mümkün kılan ilk çalışmalardan olan Çocuğun Değeri araştırması 1970'lerde başlatılmış ve 9 ülkeden (Endonezya, Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland, Türkiye, Birleşik Devletler ve Almanya) ulusal düzeyde temsili örneklerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ortak sonuçlarından birisi sosyoekonomik gelişmeyle beraber çocuğun ekonomik değerinin düşüp psikolojik değerinin belirgin bir şekilde yükseldiğidir (63). Bu araştırmanın Türkiye özelinde büyük önemi vardır çünkü Kağıtçıbaşı'nın 1975'te araştırma projesi kapsamında gerçekleştirdiği çalışma 2003 yılında yapılan yeni bir çalışmayla da desteklenmiş, böylece yaklaşık 30 senelik süreç içerisinde Türkiye'deki değişimleri karşılaştırma fırsatı doğmuştur. 1975 yılında

bile çocuğun psikolojik değeri yüksek değerlerde seyrederken 2003 yılında belirgin bir şekilde artmış ve çocuğun ekonomik değerlerinin çok daha az önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır (63). 2003 yılındaki araştırmanın bizim alanımız noktasındaki bir handikapı şu olmuştur, 1975 yılındaki örneklemin ¼'ünü erkekler oluştururken 2003 yılındaki araştırmada erkek katılımcıya yer verilmemiştir. Bu açığın, AÇEV'in 2016 yılında 51 ilden 3235 babayla gerçekleştirdiği "Türkiye Babalık Araştırması"nın verileriyle bizim adımıza kapandığını söylemek yanlış olmayacaktır. 2016 yılındaki bu araştırmanın verileri de Kağıtçıbaşı'nın verileriyle uyumludur, çocuğun prsikolojik değeri babalar tarafında oldukça yüksek seyretmektedir. Hatta babalara çocuk sahibi olma nedenleri sorulduğunda %92'si "Çocuk çok sevdiğim için", %91'i de "Çocuklar eve neşe getirdiği için" ifadelerine katılmışlardır (14).

Peki, bu bahsedilen çocuğun psikolojik değeri neleri kapsamaktadır? Pek çok farklı kültürde çocuğun psikolojik değeri olarak bireylere sağladığı yakınlığın öneminden yalnızlık hissinin savuşturulmasında oynadığı rol ve sevgi/arkadaşlık sağlama bağlamında bahsedilmiştir (69). Hoffman ve arkadaşlarının yürüttüğü çocuğun değeri çalışmalarında çocuğun psikolojik değerinin alt başlıkları olarak değerlendirebileceğimiz şu başlıklar belirlenmiştir: *Birincil grup bağları ve sevgi* olarak çocuğun değeri (bu kapsamda çocuğun sevgi ve arkadaşlık getirmesi, tamamlanmış bir aileye sahip olma başlıkları vardır), *Uyarım ve eğlence* olarak çocuğun değeri (burada çocuk sahibi olmak hayatta bir değişim, yeni bir deneyim, hayata keyif veren bir durum olarak görülür, çocuğun büyümesinden zevk alma söz konusudur) ve *Bireyin kendiliğinin gelişmesi* olarak çocuğun değeri (yaşama amacı, deneyim öğrenme, kendini gerçekleştirme olarak çocuk sahibi olma). Yapılan araştırmada çıkan sonuç insanların en çok sevgi, arkadaşlık ve keyif alma ihtiyaçlarını karşılamak için çocuk sahibi olmak istemeleri olmuştur (67). Kağıtçıbaşı'nın Türkiye'de uyguladığı araştırmada da çocuğun psikolojik değerini ölçmek için katılımcılara çocuk sahibi olmak istemenin 3 psikolojik nedeni sorulmuştur: Çocukların büyüdüğünü görmenin verdiği tatmin, etrafında küçük çocukların olmasının verdiği mutluluk, seveceği ve kollayacağı birisinin olması (63)Psikolojik değeri belirlemek için farklı araştırmalarda benzer sorular sorularak sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Çocuk istemenin psikanalizdeki temellerine kısaca değinilecek olursa hem oğlan hem de kız çocuğu için Ödipal dönemde kendini gösteren bir takım içgüdüsel davranışlarla karşılaşırız. Biliyoruz ki Freud teorisinin temellerini Oidipus kompleksi üzerine kurar ve bu çatışma döneminde oğlan çocuğun annesinden çocuk sahibi olmak isterken kız çocuğun da babasının çocuğunu taşımak istediğini söyler. Freudyen analize göre bir erkeğin kadını hamile bırakması hem kadında hem de erkekte narsistik bir bütünlük sağlayacak, erkek bir hayat ürettiği için tümgüçlülük hissedecektir (70). Bu bakış açısının dürtüsel boyutlarından sıyrılmayı başarırsak varoluşsal bir analize gitmek de mümkün gözükmektedir. Çocuk sahibi olarak bir canlının hayata gelmesine neden olan insan, kendi varoluşunu da anlamlandırmaya çalışmaktadır. Dezavantajlı kadınlarla annelik hakkında yapılan nitel bir araştırmada bu kadınların anne olmayı bir anlamın ve kimliğin ana kaynağı olarak tanımladıkları görülmüştür. Çocuk sahibi olmak onlara bir kimlik kazandırmış, hayatlarında başka bir yerde bulamadıkları sosyoduygusal bir kaynağa sahip olmuşlardır (71). ABD'de düşük gelirli babalarla yapılan başka bir araştırmada ise bir katılımcı, baba olmasının kendisine birincil duygusal bağlantı kaynağı sağladığını iddia etmiş ve şöyle söylemiştir: "Asla yalnız değilsin. Ne zaman çökmüş hissetsen hep bir şeye sahipsin, seni düştüğün yerden kaldıran bir şeye sahipsin. Çünkü ne zaman çökmüş ve bunalmış hissetsen durup şunu söyleyebiliyorsun, 'Bekleyin bir dakika. Benden küçük bir parça tam orda duruyor.'" (72).

Çocuk sahibi olmak istemek farklı amaçlara ulaşma ve farklı duygusal tatminler yaşamak için kullanılan bir psikolojik araç olarak da ortaya çıkabilmektedir. Oğlan çocuklarının babalarıyla aralarında hep orada olacağını hayal ettikleri fakat mevcut ataerkil sistemde erkeklerin sevgi göstermesine izin verilmediği için hiçbir zaman gerçeğe dönüşmeyen duygusal bir bağ olduğunu söyleyen hooks, bu erkeklerin iyileşmeyen "baba yaraları"nın olduğundan bahseder. Hooks'a göre bu eksiklik o erkeklere hayatta bir arayış ve amaç verebilmekte, bir gün çocuk sahibi olarak hayalini kurdukları babaya dönüşmek istemektedirler (19). Böylece çocuk sahibi olma isteği, var olan bir duygusal eksikliği kapama amacıyla varolabilmektedir. Sahip olunan çocuğa bir şeyler öğretmek ve bundan duygusal tatmin sağlamak gibi nedenler de benzer bir duygusal amaca aracılık etmektedir. Yukarıda bahsedilen araştırmaya katılan bir baba şunları söylemiştir: "Çocuk sahibi olmadan önce hatırlıyorum ki beni çocuk sahibi olmaya iten şey yalnız hissetmemdi. Her zaman bağlantılı olacağın birine

sahip olduğunu bilmek güzel bir duygu. Bir çocuk. Bana hayranlık duyacak, benden öğrenecek biri ve bunun gibi şeyler" (72). Bu noktada çocuğa, ebeveynin esenliğini arttıran duygusal bir araç olarak görülüp bir "değer" atfedilmektedir. Bu duruma çocuğun duygusal araçsallığı da denmektedir (68)

Çocuğun sosyal değeri

Goldberg (56), günümüzde bir erkeğin baba olmasının "haklı" gerekçesini baba olma sürecinin onu heyecanlandırması, bu durumun yaşamı zenginleştirici, mutluluk verici ve zevkli bir süreç olması şeklinde açıklarken çocuğun psikolojik değerinden bahsetmektedir- "haklı" demesinin nedeni de çocuğun ekonomik değerinin azalıp psikolojik değerinin arttığı günümüz endüstileşmiş/kentleşmiş toplumunda "uygun" kabul edilenin bu değer oluşudur. Fakat günümüzde –ekonomik değer gibi azalmış da olsa- hala geçerliliğini koruyan çocuğun sosyal değeri üzerinde de durmak gerekmektedir. Çocuğun sosyal değerinin günümüzde düştüğü bilgisine genel olarak yapılan araştırmalarda "soyun devamını sürdürmek için çocuk yapmak" ve "aile adını devam ettirmek için çocuk sahibi olmak" gibi sorulara verilen cevaplar çerçevesinde ulaşılmıştır. Aslında çocuğun sosyal değerini daha kapsamlı bir şekilde düşünmek gerekmektedir. Bir sosyal kabul görmek amacıyla çocuk sahibi olmak, çocuk istencinin altında yatan belki de en saklı neden olabilmektedir. İnsanlar yaşadıkları topluma "ait" olmak için hayatları boyunca bir takım görevleri yerine getirir, belli roller üstlenirler. Bir topluma tamamen ait olmak için "eksik" bir yanınızın kalmaması gerekmektedir. Kadınlar anne, erkekler de baba olduğunda bir eksiklik daha tamamlanır, aidiyet için bir adım daha atmış olursunuz. Selek (5), babalık konumunun sünnet olan, askerlik yapan, eli iş tutan, heteroseksüel cinsel deneyim sahibi erkek tarafından hak edilen bir konum olduğunu söylerken sadece erkekliğin performatif yapısından bahsetmemiştir. Ancak toplumsal cinsiyet kalıplarının içine giren bireyin toplumsal varoluşu kabul edilmektedir ve geleneklerin, dinin, ailenin ve siyasal yapının zorunlu duraklarından biri olan "babalık" konumuyla bu sosyal kabul sağlanmış olur. Burada vurgulanmak istenen çocuğun sosyal değeri düşünülürken bu tez özelinde biraz daha makrodan bakılması gerektiği ve genellikle olumsuz bir durum olarak kodlanan "çocuğun belli bir sosyal amaç için araçsallaştırılması" aslında birçok insanın zihninde kültürel bir kod olarak bulunduğu gerçeğidir. Yukarıda çocuğun psikolojik değerini incelerken de belirli psikolojik doyum, amaç ve ihtiyaçları

karşılamak için çocuk yapma tercihinden bahsedilmişti. Yani çocuğun sosyal değeri incelenirken "sosyal değer" diye adlandırılmayan ama içinde bulunulan kültürün ve toplumun insanların kararları üzerindeki belirleyiciliğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Demografik bilgiler kapsamında çocuğun sosyal değeriyle ilgili yapılan değerlendirmelerde eğitimli olmak ve SED değişkenlerine göre farklılıklar saptanmıştır. ABD'de yapılan bir araştırmada (72) düşük eğitime sahip Amerikalılar yüksek eğitimlilere göre çocuk sahibi olmaya dafa fazla sosyal değer atfetmektedir. Türkiye'deki çocuğun değeri araştırmasında ise "soyadını devam ettirmek" gibi sosyal değer ifadelerini tercih eden kişiler büyük oranda kırsal kesimde yaşamaktadır ya da kentli fakat düşük gelir seviyesindedirler (63)

"Soyadını devam ettirme" amacı büyük çoğunlukla içerisinde bir cinsiyet tercihini de bulundurur çünkü bilindiği üzere ataerkil sistemde "soy" erkek üzerinden ilerler. Ulus-devletlerin dünyada egemen yönetim şekli olmadığı dönemde ülkeler hanedanlık sistemiyle yönetilirken bir mirasçı olarak erkek çocuğa sahip olmak elzemdi. Devletin geleceği hükmedecek hanedan soyunun erkek çocuklarına bağlıydı. Bu durumu sadece hükümdarlığın devamı olarak düşünmemek gerekir, büyük hanedan soylarından küçük ailelere kadar her kesim için erkek bir çocuğa sahip olmak önemlidir çünkü ailenin maddi serveti kadar kültürel aktarımı da erkekler üzerinden gerçekleşir. Günümüzde bu amacın giderek önemini yitirdiğini ortaya koyan araştırmalar vardır fakat ortadan kalktığını söylemek de mümkün değildir. Yukarıda da örnek verildiği gibi kırsal ve kentin düşük sosyo-ekonomik düzeyindeki kesimlerde hala önem verilen bu durumdur. Freud'ın ise erkek çocuk istemine farklı bir yaklaşımı vardır. Ona göre erkekler, bir erkek çocuk dünyaya getirerek kendilerinin fiziksel devamlılıklarını ve erkeksiliklerini simgeleştirmek isterler. Kendi soylarından gelecek bu erkek çocuklar muhtemel gelecek kuşakların da sembolü olacak ve erkekler kendilerinden bir parça olan bu çocuklar sayesinde bir çeşit "ölümsüzlük" elde etmiş gibi hissedeceklerdir (70). Yani bir "soyadını devam ettirme" söylemi içerisinde miras ve kültür aktarımından erkek kimliğinin onaylanması ve dünyada bir iz bırakma isteğine kadar pek çok anlamı barındırabilmektedir.

Erkeklerin çocuk sahibi olarak soyunu devam ettirme amacı gütmesi veya aile reisliği statüsünü kazanmak istemesi gibi nedenler çocuğun sosyal değeri kapsamında

değerlendirilirken bu söylemlerin cinsiyetçi tutumlarla şekillendiği ve erkeklerin babalık rollerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de AÇEV'in yaptığı "Türkiye Babalık Araştırması"nda babaların çocuğa ne kadar sosyal değer anlamı atfederlerse, tüm olumlu babalık davranışlarının o kadar azaldığı sonucu çıkmıştır. Bu değere önem veren babaların çocuklarına daha az sıcak ve yakın davranış gösterdikleri, onlara karşı daha az ilgili oldukları ve çocuklarına olumlu davranış kazandırma gibi amaçlarının daha az olduğu gözlemlenmiştir (14). Çocuğun sosyal bir amaç için istendiği başka bir durum ise çocukla beraber erkeğin "kendisini toparlaması (*get myself together*)" olabilmektedir. Daha önce bahsedilen yoksul babalarla yapılan çalışmada (72) bazı katılımcılar çocuklarının doğmalarını onları kendilerini toparlamaya iten dönüştürücü bir deneyim olarak tanımlamışlardır. Bu erkekler baba olduktan sonra bir işe girme, okula geri dönme, alkol/uyuşturucu ve suçlu davranışlarda bulunmayı bırakma gibi olumlu değişimler yaşamışlardır. Bu değişimler aile ilişkilerinin güçlenmesine de yardımcı olmuş, kendilerini toparladıkları ve çocuk için hayatlarında bazı sorumluluklar üstlendikleri için aile üyelerinin saygısını kazanmışlardır. Buradan bahsedilen değişimlerin çocukla beraber geldiği, yani babalık isteğinde direkt etkili olmadığı sonucu çıkartılabilir fakat Augustine ve arkadaşlarının (72) aktardığı üzere, yapılan başka araştırmaların bulguları bize farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Dezavantajlı bir geçmişi olan ve düşük eğitim düzeyi, okul bırakma, davranış problemleri, suç işleme, uyuşturucu kullanımı gibi özelliklere sahip erkeklerin erken yaşta baba olmasının daha muhtemel olduğu belirlenmiştir. Yani çocuk sahibi olduktan sonra değişen erkeklerden değil, çocuk sahibi olmayı araçsallaştırıp kendileri adına bir kurtuluş olarak kullanan erkeklerden de bahsetmek mümkündür. Erkekler çocukla gelen o "sosyal değişimi" istemektedirler. Böylece çocuğun sosyal değerinin negatif olduğu kadar pozitif olarak da ele alınabileceği sonucuna varabiliriz.

Bu bölüm kapsamında tartışıldığı üzere çocuğun değeri, her ne kadar belirli ayrımlar tanımlanarak daha detaylı incelemek adına 3 kategoriye ayrılmışsa da, bir cetvelle sınırları çizilmiş şekilde karşımızda durmamaktadır. Kategoriler geçişkendir ve bir kavramı genellikle "ölçmek" için kategorilendirdiğimizde ortaya çıkan sorunlara sahiptir. Psikolojik diye tanımladığımız bir kavram aslında pek çok sosyal boyuttan etkilenirken ekonomik kaygılar da sosyal tanımları şekillendirir. Bu sebeple aşağıda çocuk sahibi olma isteği şekillenirken insanların göz önünde bulundurduğu

farklı durumları aktarmak istiyoruz. Böylece ebeveynlik istencini çeşitlenen yönleriyle incelenebilmek mümkün olacaktır.

2.2.2. Ebeveyn olma isteğini etkileyen diğer faktörler

Farklı ülkelerde yapılan ebeveynlik isteğiyle ilgili pek çok araştırmada kişilere ebeveyn olmak istedikleri yaş, hangi şartlar altında ebeveyn olmak istedikleri (ekonomik yeterlilik, partnerle olan ilişkinin durumu, kariyerlerindeki durumlar vb.) ve ülkelerindeki refah hizmetlerine göre çocuk sahibi olmak hakkında neler düşündükleri gibi sorular yöneltilmektedir. Bütün bu sorular aslında insanların çocuk sahibi olma isteklerinin kendi yaşam koşullarının yerel, ulusal ve küresel düzeydeki normatif anlayışlarla etkileşim içinde olduğunu göstermektedir (73). Vatandaşı olunan devletin işgücü piyasası, konut ve istihdam koşulları da kişilerin kararlarını etkileyecek bir takım maddi kısıtlamalara neden olabilmektedir. Jamieson ve arkadaşlarının (73) aktardığı üzere doğurganlık üzerine bir model oluştururken katılımcıların yeniden üretim alanındaki deneyimleri, çocuk doğurma hakkındaki amaçları ve beklentileri –varsa partnerlerinin de- , çocuk doğurmayla bağlantılı çeşitli isteklere, maliyetlere ve kısıtlamalara karşı genel tutumları, çocuklu aile ve arakadaşlarla olan etkileşim ve yaşanılan yerin bir çocuk yetiştirme yeri olarak nasıl algılandığı gibi aile, sosyal ve yerel bağlamlarla ilgili görüşleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Böylece daha kapsamlı bir değerlendirme skalası ortaya çıkmıştır.

Özellikle dünyadaki endüstrileşmiş ve kentleşmiş ülkelere baktığımızda çocuk sahibi olma yaşının gittikçe artmakta olduğunu gözlemleriz. ABD'nin 2011 yılı istatistiklerine göre kadın nüfusunun %51.92'si 20-29 yaşları arasında, %36.69'u ise 30-39 yaşları arasında doğum yaparken 2018 yılında bu oranlar 20-29 yaş aralığı için %48.15, 30-39 yaş aralığı için ise %43.71 şeklinde değişim göstermiştir (74). Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin 2016 yılı istatistiklerinde doğumda kadınların ortalama yaşı 30.6 iken (75) 2017 yılında bu ortalama 31.1'e yükselmiştir (76). Bu ülkelerdeki kadının ilk kez anne olma yaş ortalaması 2013 yılında 28.7 iken 2017 yılında 29.1'e yükselmiştir (76). Türkiye'ye baktığımızda da benzer bir tablo ile karşılaşırız. TÜİK 2016 verilerine göre doğum yapan kadınların ortalama yaşı 28,6, 2017 verilerine göre ise 28,7'dir (77).

Babalık özelinde istatistiklere ulaşmak her ne kadar zor olsa da bazı verileri paylaşmak yine de mümkündür. Genel olarak erkeklerin kadınlara göre ortalama 2 ile 3 sene sonra ebeveyn olduğu kabulü üzerinden ortalama anne olma yaşları üzerinden babalık yaşı tahminleri yapılmaktadır (78). ABD'de 1972-2015 yılları arasındaki doğum istatistiklerini inceleyen bir araştırmaya göre erkeklerin ortalama baba olma yaşı 27.4'ten 30.9'a yükselmiştir (79). İngiltere ve Galler'de yapılan bir araştırmaya göre ise 1980 yılında 29.2 olan ortalama baba olma yaşı 2002 yılında 32.1'e yükselmiştir (80). 2013 yılı verilerini içeren başka bir araştırmada (78), İngiltere ve Galler'de ilk çocuk doğumu için ortalama baba olma yaşı 34 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre 1980'lerden itibaren 3 Avrupa ülkesinde (Fransa, Belçika ve İngiltere/Galler) ortalama baba olma yaşı sürekli artış göstermiştir.

İki önceki paragrafa başlarken yapılan endüstrileşmiş ve kentleşmiş ülkeler vurgusu aslında bahsettiğimiz yaş istatistiklerinin belirgin yükselişinin kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Özellikle sanayileşmiş toplumları tanımlamak için kullanılan "bilgi toplumu"nda öğrenimin önemi artmış, öğrenim yaşı uzamış, teknolojik gelişmelerin etkilediği bireyci toplum anlayışı kişilerin kendilerine odaklanmasına ve kimlik duygusu kazanımınının ertelenmesine neden olmuştur. Böylece bu toplumlarda evlilik ve ebeveyn olma gibi yetişkin rollerinin ertelendiği, iş bulma, romantik aşk yaşama, belli bir dünya görüşüne sahip olma gibi konularda istikrarlı bir tutuma sahip olmanın beklenmediği bir yapı gelişmeye başlamıştır ve "beliren yetişkinlik" (emerging adulthood) diye bir gelişim dönemi ortaya çıkmıştır (81). Arnett tarafından 18-29 yaşları arasını kapsayacak şekilde tanımlanan beliren yetişkinlik dönemi, çoğu çalışmada yetişkinlik rollerinin ertelenmesi ve diğer sosyal değişimlere bağlı olarak kişinin kimlik tanımını tam oturtamaması üzerinden incelenmiştir (81-84). Gelişim psikologları tarafından bir "erteleme" dönemi olarak tanımlanan bu süreç bizim ilgilendiğimiz yaş istatistikleriyle uyumluluk göstermektedir.

Eğitime devam ediyor olmak ebeveynlik yaşını büyük ölçüde yükseltmektedir. ABD'de 2016 yılında yapılan bir araştırmada üniversite diploması olmayan kadınların ortalama ilk anne olma yaşı 23.8 iken lisans ve üstü diplomaya sahip olanların 30.3'tür (85). Bireylerin evlilik durumu da ebeveyn olma yaşlarıyla ilgili olabilmektedir. Örneğin Türkiye'de 2013 yılında 24.1 olan kadınların ilk evlenme yaşı 2017 yılında

24.6'ya yükselmiştir (77). Kadın eğitim ve iş hayatına katıldıkça evlenme yaşı da artış göstermiş, bu durum kadınların ilk anne olma yaşını ve genel olarak ülkedeki doğurganlık oranını (kadın ne kadar geç evlenirse o kadar az sayıda çocuk sahibi olur) etkilemiştir. Türkiye'de çocuk doğurmak hala yaygın biçimde evlilik içerisinde gerçekleşmesinin uygun olduğu düşünülen bir durum olarak görüldüğü için evlenme istatistiklerinden etkilenmektedir. Bu durum ABD'de değişiklik göstermektedir. 2003 yılındaki bir veriye göre (72) ABD'deki doğumların üçte birinden fazlası evlilik dışında gerçekleşmektedir. Fakat evlilik, ilk anne olma yaşında farklılık yaratan bir değişken olarak karşımıza çıkar. Yukarıda bahsedilen ABD'deki araştırmada evli olmayan kadınların ortalama ilk anne olma yaşı 23.1 iken evli kadınların 28.8'dir (85). 4 Avrupa ülkesinin erkek ve kadınların ilk evlilik yaş ortalamasını gösteren başka bir araştırmaya göre ise sonuçlar şöyledir: 2010 yılında Birleşik Krallık'ta ve Fransa'da erkekler 32, kadınlar 30; 2012 yılında Belçika'da erkekler 32, kadınlar 29 küsur ve Almanya'da erkekler 33 küsur, kadınlar 30 küsur (78).

Beliren yetişkinlik dönemine atfedilen bu "erteleme" hali Danimarka'da yapılan bir araştırmada kendisini şöyle göstermiştir: 20-29 yaş arasındaki erkek katılımcıların %89'u "ileride" baba olmak istediklerini söylemiş, ilk çocuk istedikleri yaş olarak da 30-34 yaş aralığını göstermiştir (86). Thomä da kitabında Avrupa'da gerçekleştirilen bazı araştırmaları örnek göstererek çocuk yapma isteğinin gerileyip gerilemediğini sorgulamıştır. İnsanların anketlerde çocuk isteyip istememe seçeneğine "evet-hayır" şeklinde değil, "ileride" şeklinde cevap verdiklerini belirterek bu durumu bir çocuk karşıtlığından ziyade ardında bir kararsızlık, bekleyelim görelim duygusunun yattığı bir gerçeklik olarak tanımlamıştır (68). Yine Danimarka'daki araştırmaya dönersek erkeklerin ileride baba olma isteklerinin nedenlerinin şöyle sıralandığını görürüz: düzenli bir ilişki içinde olma isteği, olgun hissetme isteği, eğitimini tamamlamış olma durumu ve işe girmiş olma durumu (86). Buradaki en önemli noktalardan biri (aslında yukarıda evlilik yaşlarına değinerek kısaca bahsettiğimiz) bireylerin duygusal ilişkilerine yaptıkları vurgudur. Günümüzde kadın ve erkekler kendilerini uzun süreli bir ilişkiye ya da birbiriyle yaşayan ve ilgilenen ebeveynler olarak çocukları yetiştirecek kadar uzun ortaklıklara "adama"ya gittikçe daha az gönüllü olmakla suçlanmaktadır. Hatta Jamieson ve arkadaşları (73), Hearn'ün "babalığın yerel küresel inşası" diye adlandırdığı durumu 21. yüzyılda duygusal olarak bağlantı kuran babaların var olmasını kutlarken bir taraftan da aile

yaşamıyla bağlantısını kesmiş erkek ve kadın sayısının çoğalmasından duyulan bir kaygı şeklinde tanımladığını aktarmıştır. Son zamanlarda yapılan iki araştırmanın da gösterdiği üzere şunu bilmekteyiz ki ebeveyn olmayı erteleme kararını verirken eskiden yalnızca kadınların dikkat ettiği düşünülen kişisel ilişkiler ve durumsal faktörlere artık erkekler de dikkat etmekte ve bu ilişkileri düzenleme durumuna göre baba olmak istemektedir (87).

Ebeveyn olmaya dair kadın ve erkeklerin ortak amaçları ve niyetleri olabileceği gibi ayrım gösterdikleri noktaları belirtmek de bizim için önemli gözükmüştür. Erkeklerin çocuk sahibi olma konusundaki görüşleri toplumsal cinsiyete dayalı bakım verme ve geçimi sağlama hakkındaki daha spesifik tartışmalarla ilişkilidir. Örneğin Birleşik Krallık'ta erkeğin "ekmek kazanan" rolünün aile geçiminde hakim olduğu modelin yerini bıraktığı iki tarafın da para kazandığı (*dual-earner*) model her ne kadar oldukça yaygın olsa da bakım işlerine dair pratikler ve evin geçimini sağlamaya dair bireylerin fikirleri aynı yaygınlıkta gelişmemiştir (73). Buradan kadınların para kazansalar da hala evdeki bakım işinden sorumlu olmaya devam ettikleri ve erkeklerin de ana gelir sağlayıcı pozisyonda görüldükleri sonucu çıkmakta, mevcut durum da bireylerin çocuk isteklerini etkilemektedir. İsveç gibi kadın erkek eşitliğini temel politikası olarak belirleyip kadının istihdama katılımı ve bakım işlerinin ortak paylaşımı için pek çok düzenleme yapmış bir refah devletinde bile çocuk doğurma planları yaparken bireylerin öncelikleri iş özelliklerine göre değişebilmektedir. 1999-2003 yıllarının İsveç Genç Yetişkin Panel Araştırması verileri kullanılarak yapılan bir analizde erkeklerin eğer partnerleri ebeveynlik iznini kolayca kullanabileceği ya da yarı-zamanlı bir işte çalışıyorsa çocuk sahibi olmaya daha meyilli oldukları, kadınlarınsa partnerleri işlerinden yüksek ücret alıyorlarsa çocuk sahibi olma niyetlerinin daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır (88). Kadının çocuk bakımının, erkeğin ise evin geçiminin asıl sorumlusu olduğu görüşü bireylerin tutumlarında hala kendisini göstermektedir.

2005 yılında yapılan İskoçya Sosyal Tutumlar Anketi'nin sonuçları kadın ve erkeğin belirli durumlara göre farklılaşan tutumlarına dair bir tartışma yapabilmek adına uygun bulunmuş ve aşağıdaki şekilde sunulmuştur (73). Ankete verilen bazı cevaplar şu şekildedir: "Kadın çalışıyorsa da erkek ailede ana gelir kazanan kişi olmalıdır" cümlesine 19-29 yaş arası çocuksuz kadınlar %9-çocuklu kadınlar %17,

çocuksuz erkekler %16-çocuklu erkekler %46 katılırken 30 yaş ve üstü çocuksuz kadınlar %9-çocuklu kadınlar %12, çocuksuz erkekler %6-çocuklu erkekler %14 katılmıştır (Genç babalar diğer grupların iki katı kadar bu görüşe katıldıklarını bildirmişlerdir. Genç babalar için ana geliri kazanan kişi olmak önemliyken yaş ilerledikçe bu görüşe katılımın düştüğü görülmüştür). "Eğer çocuk sahibi olursam işte ilerleme konusunda ne kadar sıkıntı yaşarım" sorusuna 19-29 yaş arası çocuksuz kadınların %49'u-çocuklu kadınların %80'i, çocuksuz erkeklerin %51'i-çocuklu erkeklerin %9'u "oldukça fazla sıkıntı yaşarım" cevabını verirken 30 yaş ve üstü çocuksuz kadınların %70'i-çocuklu kadınların %57'si, çocuksuz erkeklerin %33'ü-çocuklu erkeklerin %35'i aynı cevabı vermiştir.

Genç kadınların yarısı çocuk sahibi olmayı işlerinde ilerlemenin önünde büyük bir engel olarak görürken genç annelerde bu oran %80'e çıkmıştır çünkü bu kadınlar bahsedilen sıkıntıları bizzat deneyimlemişlerdir. Çocuksuz genç erkekler de kadınlarla benzer oranda etkileneceklerini düşünürken genç babalarda ise bu kaygılarının azaldığını orandaki %42'lik ani düşüşten anlıyoruz. Belli ki baba olan genç erkekler işlerinde "baba olmaktan" kaynaklı bir sıkıntı yaşamamaktadırlar. Bu oranlardan kadının çocuk bakımını kariyerinin önüne koymak zorunda kaldığı, erkeğin ise çocuk sahibi olmasının ardından da işine yoğunlaşabildiği, çocuk bakımındaki rolünün azlığından dolayı bu durumdan kadın kadar etkilenmediği sonucunu çıkarmamız mümkündür. 2006'da Avrupa'da yapılan karşılaştırmalı bir araştırmada çocuksuz erkek ve kadınlara çocuk isteyip istemedikleri sorulduğunda kadınların daha çok istediği, anne ve babalara bir çocuk daha isteyip istemedikleri sorulduğunda ise bu sefer erkeklerin daha çok istediği yanıtları alınmıştır (68). Thomä bu sonuçların erkeklerin babalığa gittikçe daha sıcak baktığı şeklinde yorumlanabileceği gibi kadınların çocuk bakımındaki aşırı sorumluluklarından dolayı daha fazla yük altına girmek istemedikleri şeklinde de yorumlanabileceğini belirtmiştir. Bu iki araştırmadan da bakım yükü konusunda erkeklerin büyük sorumluluklar yüklenmediği sonucunu çıkarmak mümkün gözükmektedir.

Bir başka veriden daha alıntı yaparsak "İnsanlar ekonomik olarak güvende olana kadar asla çocuk sahibi olmamalıdır" cümlesine 19-29 yaş arası çocuksuz kadınlar %67-çocuklu kadınlar %20, çocuksuz erkekler %62-çocuklu erkekler %60 katılırken 30 yaş ve üstü çocuksuz kadınlar %25-çocuklu kadınlar %30, çocuksuz

erkekler %33-çocuklu erkekler %30 katılmıştır. Genç kadınlar için oldukça önemli görünen ekonomik güvence anne olduğunda oldukça azalmaktadır. Bu düşüşten kadınların çocuk sahibi olduktan sonra önceliklerinin değiştiği, bir çocuğu büyütürken ekonomik yeterlilikten fazlasının gerektiğini düşünmeye başladıkları sonucunu çıkarabiliriz. Yaşla birlikte kadınlar ve erkeklerin ekonomik yeterliliğe verdikleri önem düşmüştür, bu da bize bireyler tarafından çocuk yetiştirmenin farklı boyutlarının seneler içinde fark edildiğini göstermektedir.

Bireylerin çocuk sahibi olma isteğini etkileyen eğitime devam etme, düzenli bir ilişkiye sahip olma, düzenli bir gelir getiren işte çalışma gibi –kadın ve erkek olmaya göre bazen benzerlik gösteren, bazen farklılaşan- değişkenler yukarıda sunulduğu şekliyle ele alınmıştır. Ebeveynlik kararını bu değişkenler üzerine düşünülerek alınan bir durum olarak ele alırsak Connell'ın "neoliberal ebeveynlik" dediği kavrama referans vermek mümkündür. Özbay'ın (33) aktardığı üzere,Connell bu kavramı günümüzde mahremiyet, kişisel ilişkiler, özel hayat gibi öznel durumların, serbest piyasa ekonomisinin rekabetçi kuralları ve ideolojisiyle olan iç içeliğine dikkat çekmek ve her alana olduğu gibi öznellik alanına da sızan piyasa ilişkilerini vurgulamak için kullanmıştır. Özbay da ebeveyn olma kararını, duygusal bir dışavurum olarak değil, akılcı düşüncelerle ve tedbirlerle şekillenen bir süreç olarak ele almış (çünkü çocuk yapmak artık içgüdüsel bir şey olarak değil, üzerine düşünülen, zamanlanan ve hesaplanan bir karar olarak görülmektedir) ve bu kararın da neoliberal mantıkla yürüdüğünü, başka düşünce sistemleri ve ideolojiler tarafından açık ya da örtük müdahalelerle şekillendiğini düşünmüştür (33). Hatta Thomä (68) insanların çocuğun bakımı ve eğitimi için harcayacakları bedelin "çocuğun içerdiği nitelik"le geri ödendiğinde çocuk yapma taraftarı olacaklarını söylemiş ve buna çocuktan tahsil edilen "ruhsal para" demiştir. İnsanların zihinlerinde neoliberal sistemdeki gibi sürekli bir kar-zarar hesabı olduğu anolojisini kurmak mümkün gözükmektedir. Peki bu hesabı yapıp da "kar"lı bir sonuca varamayanlar ne yapmaktadır? Bu insanlar çocuk sahibi olmazlar mı?

Neoliberal dönemde ebeveynliğin bir karar verme süreciyle gerçekleştiği söylemi aslında "orta sınıf" bir tanımlamadır. Eğitimini tamamlayan, kariyerinde yükselip belli bir konuma gelen, uzun süreli de bir ilişkiye sahip kişilerin rasyonel bir akıl yürütmeyle çocuk sahibi olabileceklerine karar vermesi orta sınıf bireylerden

beklenen bir davranıştır. Yukarıda sorulan iki soru ise neoliberalizmin "real" boyutunda bir gözlem yapmamızı olanaklı kılar. Neoliberal sistemin sürekliliğini sağlayan en temel özelliği "iş güvencesizliği"dir. İstikrarlı bir iş ve düzenli bir maaş sahibi olmayan bireylerin çocuk sahibi olmakla ilgili istekleri neye göre şekillenmektedir? Bu sorulara cevap bulmak adına "Neden Yoksul Erkekler Çocuk Sahibi Olur?" (72) adlı makalenin çıkarımlarından neoliberazlimle olan bağı uygun görüldüğü için burada bahsedilecektir. ABD'denin düşük gelirli bir mahallesinde yaşayan ve çocuklarının velayetine sahip olmayan 171 babayla derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada bu babaların doğurganlıkla ilgili niyetleri araştırılmış ve temelde 4 kategoriye ulaşılmıştır: Kazara –accidental- (ya doğum kontrol yöntemi kullanıyor ya da kısır olduğunu düşünüyor), düşünmezken –just not thinking- (korunmasız cinsel ilişkiye giriyor fakat sonuçlarını fazla düşünmüyor), planlanmayan ama beklemeyen de değil –unplanned but not unexpented- (korunmasız cinsel ilişkiye giriyor ama sonuçlarının farkında, hamilelik ihtimalini kabulleniyor) ve planlı –planned- (çift sözsel olarak hamile kalınmasında anlaşmış). Katılımcıların %49'u düşünmezken kategorisine dahildir. Yazarlar, bu gruptaki babaların ekonomik ve yaşam tarzı gibi kıstaslar konusunda baba olmaya uygun olmadıklarının bilincinde olduklarını vurgulamışlardır. Bu babaların neredeyse hepsi babalık için yasal bir iş, makul oranda para kazandıran bir maaş ve romantik bir ilişki gerektiği görüşündedir. Fakat bu temel zorunluluklar konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar.

Makaledeki başka bir bölümde görüşmeciler katılımcılara "baba olmak için ideal zaman ne zamandır?" diye sorduklarında "ekonomik olarak bir çocuğa bakabileceğin zaman" şeklinde yanıt veren bir katılımcı, "peki bugünlerde bu ne zamana denk geliyor?" sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır: "Hiçbir fikrim yok. Ne zaman olabilir ki? Yani, ortalama bir adam için bu uzun sürmüyor. Bu hafta çalışıyor olabilirsin ve sonraki hafta çalışmıyorsundur, anladın mı?". Neoliberal ortamın bu "güvencesizliğinin" bilincinde olan erkeklerin hamilelik durumunu şansa bırakmalarını yazarlar şu şekilde yorumlamışlardır: Dezavantajlı babalar kendi sıkıntılı koşullarında çocuk sahibi olmanın sosyal olarak kabul edilemezliğinin farkındadırlar; fakat aynı zamanda şunun da farkındadırlar ki toplumun standartlarına uygun koşullar altında hiçbir zaman bir çocuğa sahip olamayabilirler (72). Mevcut sistemin çocuk sahibi olma isteği gibi öznel gözüken bir durumu, bir sınıf için rasyonel

bir değerlendirme süreci olarak, başka bir sınıf için "oluruna bırakılan" bir süreç olarak algılanır kıldığını bu örneklerle gözlemlemek mümkün görünüyor.

Baba olma isteğinin bireylerin ekonomik durumlarıyla şekillenen yapısına değindikten sonra, içinde yaşanılan sosyal ortamın erkeklerin kararları üzerindeki etkilerini bazı araştırmalardan örneklerle tartışmaya çalışacağız. Orta Doğu'daki erkek kısırlığını inceleyen bir araştırmada bazı erkekler kısırlık sorununu çözmek için yeni üreme teknolojileri kullanma yolunu seçmelerindeki nedeni eşlerinin ya da ailelerinin isteklerini tatmin etmek ve özellikle "aile adının devamını sağlamak" şeklinde belirtmişlerdir (89). Yani bu erkekler için baba olmak –aynı zamanda ailenin reisi de oluyorlar- doğuştan gelen, coşkulu bir babalık arzusundan ziyade yerine getirmeye uğraştıkları sosyal bir roldür. Babalık kararıyla ilgili ilginç bir bilgi de Güney Afrika'da yaşayan beyaz heteroseksüel erkeklerle yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır. Ebeveyn olmaya karar verme konusunda erkeklerin pasif bir dahiliyet ve hevessizlik içinde olma nedenlerini araştıran Morison (90), iki tane açıklayıcı sosyal norma ulaşmıştır. İlki bu toplumdaki toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretim alanını tamamen kadınlara ait bir alan olarak tanımlamasıdır. Erkekler bu konuda söz sahibi olabileceklerini düşünmemektedirler çünkü kadınlara tanınan bu alanda kendilerine yer verilmemektedir. Saptanan ikinci durum ise mevcut heterososyal normlara göre heteroseksüel çiftlerin çocuk doğurmasının tasarlanılacak, üzerine düşünülecek değil, kesin yapılması gereken bir durum (*taken for granted*) olarak ele alındığıdır. Zaten yeniden üretim alanına dahil edilmeyen erkekler ebeveyn olma konusundaki karar verme sürecine katılmamaktadırlar çünkü aslında bu bir karar verme sürecinden ziyade hayatın zorunlu bir aşaması olarak görülmektedir. Bu sebeple ortada üzerine çokça düşünecekleri bir durumun olmadığı düşünülmektedir.

Çocuk sahibi olmanın o "üzerine çok da düşünülmeyen" yapısının arkasında Kohler ve arkadaşlarının (91) "sosyal geribildirim efekti" diye adlandırdığı sosyokültürel ve ailesel bağlamda yaşayan kadın ve erkeğin hergünkü sosyal etkileşimi içinde şekillenen doğurganlık algısı yatmaktadır. İnsanlar günlük rutinleri içinde sürekli ebeveyn olmayla ilgili ileriye dönük konuşmalara ve sözsüz mesajlara maruz kalırlar ya da bu konuşmaların bir parçası olurlar. Çocuk sahibi olma –ya da olmama- kararı her zaman önümüzde duran, bilinçli bir planlamanın sonunda gerçekleşmez; sosyo-ekonomik şartlar ve davranışlar arasındaki geri bildirimler

doğurganlık konusunda yorumlayıcı bir değişken olarak kabul edilmelidir (73). Yeniden üretim alanında karar vermenin sosyal bağlamını ele alan erkekler özelinde bir değerlendirmeye göre ise babalara yönelik temel kültürel söylemlerin toplumdaki erkeklikler, aileler ve cinsellikle ilgili imgeler ve beklentilerle şekillendiğini söylemek mümkündür (87). Erkeklerin yeniden üretim alanındaki bilincinin bu alandaki karar verme sürecinde önemli bir arabulucu güç olduğunu söyleyen araştırmada, bu bilincin doğrudan ya da dolaylı olarak anlaşılması zor kültürel güçler tarafından şekillendiğine vurgu yapılmıştır. Baba olma hakkında bir görüşe sahip olmak, günlük hayattan filtrelenen kültürel ve altkültürel söylemlerden etkilenmektedir. Aile, arkadaşlar, iş arkadaşları ve hatta yabancılar bile erkeklerle olan etkileşimleri sırasında, belirli bir toplumda veya altkültürde ortak olan doğurganlık değerlerini ve normlarını güçlendirebilirler (87).

Yukarıda kısaca bahsedilen "erkeklikler"in babalık kararı üzerindeki etkisi, birkaç örnekle çoğaltılarak daha anlaşılır kılınabilir. Pronatalist (doğum taraftarı) toplumlarda çocuk sahibi olma kararını inceleyen bir araştırmada (92) erkeklerin pronatalist arzularının birçok toplumda hegemonik erkeklik kavramlarıyla açıkça bağlantılı olduğu belirtilmiş ve Latin Amerika'dan örnek verilmiştir. Kolombiya'da "maçoluk" kavramı, hamile kadını reddetme ve kürtaja zorlama gibi baskılarla doğum kararını etkileyebilirken Meksika'da ise geniş aile olmak için erkeklerin eşleri üstünde baskı kurabilmesini sağlamaktadır. Goldberg (56) ise kitabında gerçekten istediği için değil, yapmaması halinde çok fazla suçluluk duyacağını düşündüğü için baba olmayı kabul eden bir hastasını örnek vermiştir. Sevgilisi hamile kalan bu adam, hamile bir kızla evlenmeyi reddetmenin erkekliğine yakışmayacağını düşünmüş ve baba olmanın kendi erkekliğini tescil edeceği ve kendisini olgunlaştıracağı düşüncesinden etkilendiği için baba olduğunu söylemiştir. Erkekliğe atfedilen davranışlar ile insanların doğum kararları etkilenebilmektedir; hatta Dudgeon ve Inhorn (92), erkekliğe atfedilen anlamlar değiştikçe yeniden üretimin de anlamının değişebileceğini ve daha sağlıklı bir yeniden üretim alanı değerlendirmesine gidilebileceğini vurgulamıştır.

Özet olarak, erkeklerin baba olma isteklerini incelerken bu karar verme sürecinin ve erkeklerin yeniden üretim farkındalığının sosyal/kişilerarası, bilişsel/psikolojik, duygusal ve biyolojik pek çok unsurun biraraya gelişiyle

şekillendiğini unutmamak gerekmektedir (73). Erkekler içinde bulundukları toplumun şartları içinde şekillenen "yeniden üretim kimliği"ne sahiptirler ve bu yeniden üretim alanında istekleri, davranışları ve tutumlarıyla yer alıp bu alanı etkilerler. Marsiglio ve arkadaşları (87) erkeklerin bu kimliği geliştirirken medyanın, dini pratiklerin ve çeşitli hükümet politikalarının (sağlık hizmetleri, yeniden üretim sağlığı, istihdam ve çocuk bakımıyla ilgili kamu ve özel kurumlar ve programlar) önemli mekanizmalar olduğunu vurgulamıştır.

Bir sonraki bölümde yeniden üretim alanında erkeğin babalık rolü anlatılacak, ardından tüp bebek sürecine geçilecektir.

2.3. Babalık

"Babalık istenci" bölümünde erkeklerin yeniden üretim alanındaki rollerine bir giriş yapılmıştır ve bu bölümde çocuk sahibi olarak bahsettiğimiz babalık rolüne bürünen erkeklerin nelerle karşılaştıkları, "babalığın" zamana ve mekana göre değişen tanımları ve içeriği ele alınacaktır. Erkeğin babalık rolü incelenecekse konuya ilk olarak aileden başlamak yerinde olacaktır.

2.3.1. Aile kurumu

Antropolojik araştırmalar bize aile kurumunun evrenselliğini gösterirken sosyolojik araştırmalar da toplumsal değişimlerle şekillenen yapısına dikkatleri çekerek çeşitliliğini ve işlevselliğinin değişen boyutlarını vurgulamıştır. En genel anlamıyla cinsel ve duygusal birliktelik, evlilik ve ebeveynlik gibi belirli bağlarla bir araya gelmiş kişilerin oluşturduğu toplumsal bir kurum olan aile, içinde var olduğu toplumsal düzenden hem etkilenir, hem de onu etkiler (93). Bireyler noktasında olduğu kadar toplumsal boyutta da pek çok işlevin yerine getirilmesinin bir aracı olan aile kurumu, yer ve zamana göre çeşitlilik göstermektedir.

Ailenin bu çeşitlilik içindeki en temel işlevi yeniden üretimi sağlamasıdır. Yeniden üretim alanı fiziksel olarak "insanların" yeniden üretimini kapsadığı gibi "sosyo-kültürel" üretimi de içermektedir. Aile kurumu içinde insanların yeniden üretimi, cinsellik ve üremenin düzenlenmesiyle sağlanmaktadır. "Sosyo- kültürel" üretim ise toplumun devamlılığını sağlayacak olan çocuğun, toplumun kültürünü,

fikirlerini, değerlerini ve cinsiyet rollerini aile içindeyken kazanmasıdır (94). Ailenin bu toplumsallaştırma işlevi toplumsal düzen için çok önemli bir güç oluşturduğundan tarih boyunca mevcut sistemin sürekli müdahalede bulunduğu bir alan olmuştur.

Ailenin işlevlerinin toplumdaki üretim ilişkileri değiştikçe dönüştüğünü söyleyen Marksizm, değişimi genellikle kapitalizmin farklı süreçleriyle açıklamış ve özellikle 18. yüzyıldan itibaren başlayan büyük toplumsal değişimlerin aile içi rollerdeki etkisi üzerinde durmuştur. Son dönemlerdeki Marksizm'den temellenen "Toplumsal Yeniden Üretim" yaklaşımı, cinsler arası eşitsiz ilişkileri de kapitalist koşullardaki üretim tarzının belirlediğini söyler (95). 18. yüzyılda ev ve iş yerinin sanayileşme ve kentleşmeyle beraber ayrışması, erkeği aile alanından çıkarıp piyasaya dahil etmiş ve cinsler arası eşitsiz ilişkiler biçim değiştirmeye başlamıştır. Her farklı toplumsal düzenlemenin aile konusunda farklı planları da olmuştur. Thomä (68), 20. yüzyılda ailenin ideolojiler tarafından kullanıldığını şu sözlerle açıklamıştır: "Faşizm bir piton gibi aileyi boğarcasına sarıp sarmalar. Sosyalizm aileyi devre dışı bırakır. Kapitalizm ailenin manevi dünyasına zehir döşer!".

Çoğunlukla sosyal hizmette ailenin işlevselliğini sürdürememesi en temel problem olarak algılanır ve mikro, mezzo ve makro boyutta bu işlevselliğin kazandırılması için çaba gösterilir. Bu mücadelede gözden kaçırılabilen en temel noktalardan biri ise ailenin ataerkil düzenin devamlılığı için en temel kurum olduğudur. Millett (21), ataerkil düzende ailenin topluma en büyük katkısının "çocukların cinsel rol, ruhsal yapı ve toplum içindeki yer konusundaki tutumlarda ataerkil ideolojiyi benimsemeleri" olduğunu söyler. Bourdieu (20), erilliğe atfedilen üstünlüğün açıklamasının akrabalık ve evlilik ilişkilerinin toplumsal inşasında bulunabileceğini düşünmektedir. Yani, kadın ve erkeğin yeniden üretim alanı olan aile içinde üstlendiği roller, çoğunlukla eşitsiz ilişkileri sürdürücü nitelikte görülmektedir.

2.3.2. Babalık rolleri ve deneyimi

Erkeğin aile içindeki babalık rolü, pek çok kez toplumsal durumun taşıyıcılığı noktasında farklı bağlamlarla tanımlanmıştır. Babanın aile içindeki rolleri, "doğru erkek" tanımı kapsamında hegemonik erkeklik değerlerinin aktarılması ve çocukların heteroseksüel evliliklere hazırlanması noktasında önemli görülmüştür. Yani babalık; hegemonik erkeklik ideallerinin yeniden üretilmesinde, erkeklik deneyimlerinin

aktarılmasında ve erkek öznelliğinin inşasında etkili bir noktadadır (8). Toplumsal hayatın gelişimi ile baba/erkek rolünün gelişiminin paralel gittiği düşüncesi ise babalık rolünü toplumsal otorite ile bireysel otoritenin temsili olarak ele alır (37). Babanın belli bir dönemdeki belli bir deneyimler bütünüyle şekillenen rolleri, toplumsal değişimi anlamamız için bize ipuçları sunar.

Aile içindeki toplumsal egemen değerlerin aktarıcısı rolü dışında babalık, yeniden üretim alanının farklı pek çok noktası kapsamında da ele alınabilir. Johansson ve Andreasson (96) babalık kavramının biyolojik olarak çocuk sahibi olmanın çok daha ötesinde farklı boyutları olduğunu söylemiştir. Bunlar arasında çocuğun bakımına erkeğin dahiliyeti, ev içi işler, diğer aile üyeleriyle ilişkiler, erkeklik değerleri gibi durumları sayabileceğimiz gibi, işyeri engelleri ve politikaları, ebeveynlik izinleri politikaları ve bakım sistemi gibi çok daha yapısal boyutları da saymak mümkündür. Bu araştırmada da babalık deneyimi aktarımları üzerinden bütün bu bahsedilen boyutlara değinilmeye çalışılmıştır.

Toplumsal değişimi ailenin değişiminde görebileceğimiz tezi, babalığa dair farklı rollerin dönemsel baskınlığı üzerinden de toplumsal değişimi gözlemleyebileceğimiz iddiasını destekler. Örneğin farklı tarihsel dönemlerde babaların değişen 4 rolünün tanımlandığı Amerikan babaları modeli, bize bu rol değişimini gösterir. İlk dönem olan 18. yüzyıl ile 19. yüzyılın başlarında babalar, çocuklarını ahlaken eğiten, onları cezalandıran ve dini talimatları öğreten bir "ahlak eğitmeni" pozisyonunda olmuşlardır. İkinci dönem 19. yüzyılın başı ve 20. yüzyılın ortalarına kadardır ve babanın, çocuk bakımı ve ev işlerine çok az zaman harcayıp asıl olarak ailenin finansal durumundan sorumlu olduğu "eve ekmek getiren" rolü vurgulanır. 1940'tan 1965'e kadar olan üçüncü dönemde babaya, kızlarındansa oğullarına güçlü bir erkek rol modeli olduğu "cinsiyet rol modeli" pozisyonu tanımlanmıştır. Altmışlardan günümüze kadar olan dördüncü dönem ise birazdan detaylı ele alacağımız "ilgili-bakım veren-yeni" babaların dönemidir (97). Bu tipolojide Amerikan babalarının belli dönemlerdeki ağırlıklı rol modelleri vurgulanmıştır. Her dönem arasında keskin ayrımlardan ziyade (örneğin erkeğin "ekmek kazanan" rolü hala önemini korumaktadır) değişim ve baskın olan bir rol ön plana çıkarılmıştır. Örneğin 1970'lerden sonraki babalık rollerindeki değişimin nedenleri şu toplumsal değişimlerde yatmaktadır: kadının iş hayatına dahiliyetindeki artış, çocuğun gelişimi konusunda babanın etkilerinin farkındalığının oluşması,

toplumsal cinsiyet rollerinde hiyerarşik modelden daha eşitlikçi bir modele geçilmesi ve hegemonik erkekliğin dönüşüm geçirmesi (7). Bu dönem, eğitimcilerin ve psikologların çocuğun gelişimindeki babaların rolü üzerinde, antropologların ve tarihçilerin babaların değişen rolleri üzerinde, sosyologların ise babaların sosyal dahiliyetleri ve sosyal politika üzerinde çalıştıkları bir dönem olmuştur (97).

Türkiye'deki babalık rollerinin çeşitliliğine ve değişimine değinilecek olursa Selek'in babalıkla ilgili tanımları başlangıç noktası olarak alınabilir. Türkiye'de babalık konumunun sünnet olan, askerlik yapan, eli iş tutan, heteroseksüel cinsel deneyim sahibi erkekler tarafından hak edildiğini söyleyen Selek, babalığın bir kadına sahip olmak, kendi çocuklarını otoritesiyle yönlendirmek, çalışıp para kazanarak aileyi geçindirmek gibi pek çok rolü kapsadığını vurgulamıştır. "Kutsal" aile içinde aşırılıklara izin vermeyerek aileyi ayakta tutan kişi olan baba, kimi zaman sembolik olan sosyal, ekonomik, siyasal ilişkilerdeki temsilci ve başkan rolüyle çocukluğundan itibaren öğrendiği erkeklik değerlerini yaşatır ve bunları çocuklarına öğretir (5). Akdeniz çevresindeki ülkelerde kabul gören erkeklik üzerine yapılan bir değerlendirmede erkekliğin dört koşulu erkeğin karısını hamile bırakması, ailesinin bakımını sağlaması, ailesini koruması ve kişisel özerklik sahibi olması olarak belirlenmiştir ve erkeklerin baba olma yoluyla aile içinde iktidar sahibi oldukları vurgulanmıştır (98). Elbette "yeni erkeklik" bölümünde anlatıldığı gibi toplumsal değişim Türkiye'de de gözlemlenmekte ve kapitalist ataerkil ilişkiler içerisinde yetişkin erkekler olan babaların ana rolünün ailenin geçimini sağlaması olduğu kabul görse de erkekler mevcut toplumsal değişimlerden etkilenerek farklı roller de sergilemeye başlamıştır. Boratav ve arkadaşlarının (47) Türkiye'deki erkeklik üzerine yaptıkları geniş çaplı araştırmada erkeklerin en çok esneyebildikleri alanın çocukları olduğu, ilgili baba olmaya gayret ettikleri sonucu çıkmıştır. Bu noktada "yeni babalık" kavramına gelebiliriz.

2.3.3. Yeni babalık

Yeni babalık kavramı, yukarıda sayılan 1970'ler ve sonrasındaki değişimlerin yarattığı yeni ve "arada kalmış" bir tanımlama olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ilişkilerine yönelik gelişmeler ve farklı alanlardaki demokratikleşme devam ederken erkekler bu yeniliklerle baş etmeye çalışmaktadırlar. Bu değişen

toplumdaki babanın rolü de hem "ekmek kazanma" talepleriyle hem de cinsiyet açısından daha eşit bir babalık yaratmaya çalışan güçlerle karakterize edilen, karmaşık bir imgedir. Bahsedilen babalık imajı ikircikli bir yapıdadır ama yavaş yavaş ortak ebeveynlik ve aile sorumlulukları noktasına doğru ilerlemektedir (96). Yeni erkeklik kavramıyla başa baş ilerleyen bu babalık tanımlamasında erkekler, çocuklarının bakımına yavaş yavaş daha fazla katılmakta, eşleriyle göreceli de olsa daha eşit bir ilişki içerisinde olmakta ve çocuklarına daha fazla ilgi göstermektedirler (98)

Bütün bu yeni roller babalığın algılanışını da değiştirmektedir. Eskiden asıl geçim sağlayıcı olarak görülen babalar "yeni babalara" dönüştükçe onlardan, çocukların sadece ekonomik geçimini değil, günlük fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını da sağlayan, anneyle eşit bir partnerlik sergilemesi de beklenmektedir (99). Yeni babalar eşleriyle bebeklerinin doğumuna girmekte, bebeğin temel bakımına dahil olmakta, çocuklarıyla oyun oynayıp onların sosyal hayatlarından haberdar olmakta ve kız/oğlan çocuk fark etmeden ikisiyle de ilgilenmektedirler (100). Bu sebeplerle yeni babalığa yakın (*intimate*) (101) ve ilgili (*involved*) babalık da denmektedir.

İlgili babalık tanımı kapsamında ortaya çıkan bir başka tanımlama da "bakım veren erkeklikler"dir (*caring masculinities*). Elliott (102) bakım veren erkekliğin pozitif duygu, bağlılık ve ilişkisellik gibi bakım değerlerini kucaklayan bir erkeklik olduğunu söylemiştir. Bakım vererek erkeklerin "önemsemeyi" öğrenebileceğini ve bu erkekliğin bir cinsiyet eşitliği müdahalesi olarak görülebileceğini savunmuştur. "Erkeklikler" bölümünde sözü edilen Anderson'un "içerimli erkeklik" tanımında ise insan hakları ve demokratikleşme alanında büyük bir ilerleme yaşandığı önkabulü vardır (24). Bu yorumlama bize tamamen farklı bir babalık kavramsallaşması sunar, hatta babalığın ortadan kalkmaya başladığı ve erkeklikten ve cinsiyetten bağımsız bir noktaya doğru ilerlediğimiz iddiasındadır (96).

Yeni babalık kavramından bahsederken mevcut refah rejimlerine değinmeden geçmemek gerekmektedir. Babalara yaklaşmanın siyasi, ulusal ve yerel yollarının kesişme noktasında yeni bir ebeveynliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Babaların evde kalıp çocuklarıyla ilgilenmeyi tercih etme nedenleri sadece bireyler arasında değil, ülkeler ve yerel bağlama göre de farklılık göstermektedir (96). Ülkelerin aile politikaları, devletlerin benimsediği toplumsal cinsiyet ideolojilerine göre şekillenir ve ebeveynlikle ilgili sosyal politikalar da bu bağlamdan etkilenir. Esping-

Andersen'in refah devleti modellerinden sosyal demokrat modelde aile politikaları babanın çocuk bakımına aktif katılımını doğrudan desteklemektedir. Muhafazakar ve liberal modellerde ise çocuk bakımı sadece anne ile özdeşleştirilmektedir (103). Tartışma kısmında da değinileceği gibi ülkelerin babalıkla ilgili sosyal politikaları erkeklerin babalık yapma şekillerini de etkilemektedir.

Yeni babalıkla ilgili bütün bu söylemlere dikkatli yaklaşılması, genellemelere gitmekten de kaçınılması önerilmektedir. Örneğin yeni babalık kavramı kapsamında ortaya çıkan bakım veren erkeklik söyleminin, erkeklerin yaşamında hegemonik beklentilerin öneminin yitirilmesine yardımcı olup olmadığına dair hatırı sayılır şüpheler olduğu, hatta bakım veren erkeklikle ilgili yönlerin hegemonik normlara ve beklentilere dahil edildiği düşünülmektedir (104). İçerimli erkeklik kapsamında incelenecek babalık kavramı ise babalıkla ilgili bir paradigma kayması yaratacak boyuttan hayli uzakta gözükmektedir. Mevcut toplumsal cinsiyet ayrımına atfedilen anlamların değişim içinde olduğu, bu değişimin de babalığa farklı bakış açılarıyla yaklaşılmasını beraberinde getirdiği bir gerçektir fakat evrensel bir hareketlilikten bahsetmek pek mümkün görünmemektedir (96). Hatta Beşpınar (105), yeni babalık kavramının sadece "yeni" şişedeki "eski" şarap olup olmadığını sormuştur. Kavramların gerçeklik temeline oturtulmasında yaşanan bu sıkıntı, söylem ile pratik, kültür ile icra uyuşmazlığı tartışmasıyla çözümlenmeye çalışılacaktır.

2.3.4. Babalık kültürü ve icrası

LaRossa'nın (106) babalık kültürü (*culture of fatherhood*) ve babalık icrası/davranışı (*conduct of fatherhood*) arasında yaptığı ayrım, babalıkla ilgili yeni tanımlarla mevcut durumun uyuşmayan noktalarını anlamlandırmaya yardımcı olacaktır. Babalık kültürü, babalıkla ilgili paylaşılan normlar, değerler ve inanışlarken babalık icrası, babaların gerçekleştirmiş olduğu davranışlar, yani gerçek hayatta ne yaptıklarıdır. Bu noktada beklentinin kültür ile icranın eş zamanlı ilerlemesidir fakat fikirsel değişim ile bireysel davranış her zaman eş zamanlı ilerlememekte, babalık noktasında ise babalık kültürü toplumsal olarak hızla değişirken erkeklerin davranışları bu değişime ayak uyduramamaktadır.

Bourdieu'nun (20) verdiği bir örnek, söylem ile pratiğin sık sık bir uyuşmazlık içinde olduğunu göstermektedir. Cinsiyetler arasındaki eşitliğe en yakın olan

erkeklerin ev işlerine hiç de diğer erkeklerden daha fazla katkı vermediğini söylemiştir. Türkiye'de blogger babalarla yapılan bir çalışmada (8) kendilerini ilgili/aktif/yeni babalar olarak tanımlayan erkeklerin, çocuk bakımında eşit sorumluluk ilkesiyle hareket ederek babalık icrası sergileseler de (-ki anneliğe dair "özcü" söylemleri devam etmektedir) ev işlerinde eşit sorumluluk almadıkları ortaya çıkmıştır. Yazarların yorumu, bu erkeklerin babalık konumları ve babalık icrası yoluyla deneyimledikleri şeylerin ataerkilliğe karşı eleştirel bir tavır barındırdığı fakat feminist bilinç düzeyinde yapılmadığı için babalık deneyimini anlamlandırırken ataerkillikten ve hegemonik erkeklikten beslenildiği olmuştur. Barutçu ve Hıdır'ın profeminist babalarla yaptığı çalışmada (7) da benzer bir durum söz konusudur. İdeolojik olarak tamamen kadın-erkek eşitliğini benimsemiş profeminist babaların, babalık rolleriyle ilgili pek çok sıkıntı ve çelişki yaşadıkları görülmüştür.

Bireyin benliğindeki içselleştirilmiş rol beklentileri olarak tanımlanan "babalık kimliği" ile konuya yaklaşmak da yararlı olabilir. Erkeklerin ailenin geçimini sağlayan, aynı zamanda baba olarak çocuk bakımına katılan eşitlikçi bireyler olduğu modern söylem, erkeklerin kimliklerini inşa ederken toplumsal beklentilerle çelişmelerine yol açmaktadır (9). "Babalık kimliği üzerinde başarı ile uygulanan kimlik teorisine göre babaların çocuk bakımına katılım seviyeleri erkeklerin ebeveyn kimliğinin aktifliği, belirginliği ve babalık kimliğine bağlılığı ile ilişkilendirilmiştir. Ebeveyn olarak babalığın kimlik teorisinin yapısal rol ve sosyal öğrenme teorileriyle karşılaştırılması yapıldığında, davranışları açıklamada güçlü bir yaklaşım sunmaktadır" (9). Babalar "geçim sağlayan" ya da "katılımcı" baba kimlikleri gibi farklı kimliklerden hangisini merkezileştirdiğine bağlı olarak davranışlarını sergilemektedirler. Kimlik ve icra bağlamında yapılan bu açıklama babalığın yukarıda da bahsedilen ikircikli yapısına ışık tutmaktadır.

Bölümü bitirmeden önce kısa bir özet geçmek gerekirse, özellikle kadın-erkek rolleri noktasındaki toplumsal değişim sürdükçe erkeklerin önemli bir rolü olan babalığın da değişeceğini öngörmek gerçekçidir. Bu değişimi açıklamak için farklı dönemlerde farklı değerlendirmeler yapılmaktadır fakat her ne kadar kapitalist ve ataerkil sistemin hakimiyeti her tarafta gözlense de tek yönde ve evrensel bir değişimden bahsetmek mümkün değildir. Hatta yeni babalık tartışmaları için LaRossa (106) bu kavramın üst ve orta sınıflara ait, çocuk bakımının büyük ölçüde kadınlar tarafından yapıldığı gerçeğini gizlemeye yönelik bir mit olduğunu iddia etmiştir.

Erkeklerin yaşadığı babalık deneyimi bireysel özellikler, kültürel kodlar, yapısal gerçeklik ve içinde yaşanılan ülkenin sosyal politikaları gibi pek çok dinamikten etkilenmektedir. Önemli olan mevcut değişimleri kendi bağlamı içinde değerlendirebilmektir.

2.4. Yardımcı üreme teknolojileri ve erkeklik

Babalık istenci ve babalık ile ilgili bölümlerde erkeklerin yeniden üretim alanındaki rolleri incelenmiştir. Bu bölümde ise yine babalıkla ilgili rolleri bağlamında erkeklerin "doğal yollarla" çocuk sahibi olamama durumunda yararlanılan yardımcı üretim teknolojileri (*assisted reproductive technology*- YÜT) kullanımı sürecinde nasıl konumlandıkları ve kısırlık (*infertility*) kavramıyla nasıl yüzleştikleri ele alınacaktır.

2.4.1. Kısırlık tanımı

Öncelikle kısırlık teriminin açıklamasını yapmak gerekmektedir çünkü YÜT, kısırlık tanısından sonra uygulanabilmektedir. Her ne kadar sosyal bilimler için önemli olan kısırlığın psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarıysa da medikal tanı bu araştırma özelinde önem taşımaktadır çünkü tüp bebek yöntemi bu medikal tanı çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Kısırlık tanısı olabilmesi için Dünya Sağlık Örgütü 1993 yılında 24 ay boyunca korunmasız cinsel ilişkinin baz alınmasını önerirken (107) günümüzde bu süre 12 aya düşürülmüştür ve tam tanım şu şekildedir: 12 ay veya daha uzun süreli düzenli korunmasız cinsel ilişkiden sonra gebelik elde edememe olarak tanımlanan erkek veya kadın üreme sistemi hastalığıdır (108). Dünya çapında yaklaşık 48 milyon çiftin ve 186 milyon bireyin kısırlık tanısıyla yaşadığı tahmin edilmektedir ve bu durumun bireyler, aileleri ve toplum üzerinde etkileri olmaktadır (108). Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığı'nın verilerine göre 2 milyon çift çocuk sahibi olamamakta ya da çocuk sahibi olmakta zorlanmaktadır (109).

Kısırlık tanısı 3 farklı şekilde gerçekleşebilir. Bunlar; erkek faktörlü, kadın faktörlü ve açıklanamayan infertilitedir. Erkek faktörlü infertilitede erkeğin sperm sayısında düşüklük ya da spermlerde morfolojik bozukluk gözlemlenir. Kadın faktörlü

infertilitede kadında tubal tıkanıklık, endometriozis veya hormonal-ovulatuar bozukluklar gözlemlenebilir. Açıklanamayan infertilitede ise kadın ve erkeğin testleri normal çıkmakta fakat gebelik oluşamamaktadır (tüp bebek tedavisine başlanması için sağlık kurulu raporuna göre açıklanamayan infertilite teşhisi almış çiftler en az 3 aşılama yapmalı ve 3 yıl ve daha uzun süreli gebelik yaşanmaması durumu olmalıdır). Çiftler tüp bebek tedavisine yönlendirilirken bu kıstaslar baz alınır (110).

2.4.2. Kısırlığı etkileyen faktörler ve uygulamalar

Kısırlığı etkileyen pek çok farklı faktör vardır. Bireylerin yaşı, ilişki zamanlaması, doğum kontrol yöntemleri, mesleki riskler, beslenme, hayat tarzı, sigara, alkol-kafein kullanımı ve stres (111) gibi bireysel değişkenler kısırlık teşhisinde etkili olabilirken modern yaşamın getirdiği gebelik yaşının ertelenmesi, obezite, elektromanyetik dalgalar, hormonlu ve genetiği değiştirilmiş gıdalar ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar (112) gibi faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır. Toplumsal olaylar ve kültürel yapılar da kısırlıkta önemli etkenler olabilmektedir. Orta Doğu ülkelerindeki erkek kısırlığını araştıran Inhorn (89), bu ülkelerdeki uzun süreli savaştan kaynaklı çevresel zehirli maddelere (Depleted Uranium adlı ağır metal Amerika ve İsrail'in kullandığı bombalarda mevcuttur) maruz kalan kişi sayısının artması ve bitmeyen savaş halinin yarattığı stres nedeniyle kısırlık sonuçlarının da değiştiğini belirtmiş, ayrıca bu bölgelere özgü yüksek miktarda tütün ve kafein kullanımının da süreçte etkili olduğunu eklemiştir.

Kısırlık faktörlerinin dağılımına baktığımızda farklı oranlarla karşılaşırız. Tüm kısırlık tanısı almış çiftlerin %30-40'ında erkek, %40-50'sinde kadın faktörü tespit edilirken %20-25'inde iki taraflı, %15'inde ise açıklanamayan infertilite tespit edilmiştir (113). Mısır ve Lübnan'da yapılan bir araştırmanın bulgularına göre kısırlık nedeniyle hastaneye gelen hasta yükünün %60-70'i erkek faktörlüdür (89). İngiltere'de bu oran %50 erkek faktörlü olarak belirtilmiştir (114) ve genel olarak dünya çapında infertilite vakalarının yarısından fazlası erkek faktörlüdür (92).

Kısırlık faktörünün tespiti, yardımcı üreme teknolojilerinden hangisinin kullanılacağını belirlediği gibi tedavi öncesinde gerçekleşen uygulamaları da etkileyebilmektedir. Kadın faktörlü vakalarda YÜT öncesinde, yumurta kanalları tıkalıysa bu kanalların açıldığı bir operasyon, endometriozis hastalığı varsa bunun

tedavisi ya da hormonal düzensizlikler varsa hormon tedavileri gerçekleşebilmektedir (115). Erkek faktörlü infertilitede ise en çok uygulanan yöntem varikosel ameliyatıdır. YÜT kullanımı öncesi semen parametrelerini arttırdığı ve sperm kalitesini yükselttiği için bu ameliyat tercih edilebilmektedir. *In Vitro Fertilization* (IVF) gibi yöntemler maliyeti yüksek uygulamalar olduğu için bu tedavilerden önce erkekler varikosel ameliyatı olmayı isteyebilmektedir (116). Ameliyatın erkekteki sperm sayısını yükseltmesi ve sperm kalitesini arttırması varikoselin türüne göre değişebilmektedir (117) ve bu ameliyatı olmanın doğurganlığı arttırma noktasında başka yöntemlerden daha üstün olduğu iyi tasarlanmış klinik deneylerle kanıtlanamamıştır (118). Hatta Orta Doğu ülkelerinde kısırlık tanısı almamış erkeklerin bile bu ameliyatı oldukları, bu alanın bir sektöre dönüştüğü ve gereksiz ameliyatlardan dolayı birçok erkeğin tehlikeli müdahaleler geçirdiği, çeşitli komplikasyonlarla karşılaştıkları ve fiziksel acı yaşadıkları gözlemlenmiştir (119).

2.4.3. YÜT çeşitleri ve Türkiye'deki sistem

Yardımcı üreme teknolojilerinin bugün en gelişmiş yöntem olan tüp bebek uygulaması (IVF) dışında farklı türleri de vardır. Bunlar: yapay döllenme (*artifical insemination*) ya da daha bilinen adıyla aşılama (*intrauterine insemination*), gamet ya da zigot transferi (*gamete or zygote intrafallopian transfer*- GIFT-ZIFT), yumurtalıkların uyarılması ya da ovulasyon indüksiyonu (*ovulation induction*-OI), mikroenjeksiyon (*intracytoplasmic sperm injection*-ICSI), preimplantasyon genetik tanı (*preimplantation genetic diagnosis*- PGD, IVF ya da ICSI öncesi uygulanır), donörlük (sperm, yumurta ya da her ikisinin birden başka bireyden temin edilmesi), taşıyıcı annelik (*surrogacy*- kadının yumurtası ve erkeğin sperminin laboratuvar ortamında döllenip taşıyıcı anneye transfer edilmesi) şeklinde sıralanabilir (120-122).

Türkiye'de donörlük ve taşıyıcı annelik uygulamaları gerçekleştirilmemektedir. Hatta 2018 yılında kabul edilen "Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi"nde taşıyıcı anneliğin ve "başkasına ait üreme hücresi ve/veya embriyonun kullanılması suretiyle donasyon işlemi yapılması ve bu amaçla üreme hücresi ve/veya embriyo bağışlanması, satılması, bulundurulması, kullanılması, saklanması, taşınması, ithalatı, ihracatı ve bu işlemlere aracılık edilmesi"nin yasak olduğu bildirilmiş

ve “embriyo ve üreme hücresini Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılanması ve Nakli Hakkında Kanuna göre bağışlayan, aşılayan, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar veya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında üç yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden ikibin güne kadar adli para cezası verilebileceği” belirtilmiştir (123).

Üremeye yardımcı tedavilerin kapsamını ve bu tedavilerin uygulayacak merkezlerin işleyişini belirlemek amacıyla 2014 yılında “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları Ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik” çıkartılmıştır (124). Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği’ndeki hükümler sayesinde ise yardımcı üreme tedavilerinin devlet tarafından karşılanmasının şartları belirlenmiştir. IVF yöntemi “yardımcı üreme yöntemi” olarak kabul edilmiş, buna aşılama ve ovulasyon indüksiyonu dahil edilmemiştir. SGK hükümlerine göre “Evli olmakla birlikte daha önceki evliliklerinden çocuk sahibi olup olmadığına bakılmaksızın evlat edinilmiş çocukları hariç mevcut evliliğinde çocuk sahibi olmayan genel sağlık sigortalısı kadın ise kendisine, erkek ise bakmakla yükümlü olduğu karısına, en fazla üç deneme (siklus) ile sınırlı olmak üzere uygulanan IVF tedavilerine ilişkin giderler” şartlar sağlandığında kurum tarafından karşılanmaktadır. Bahsedilen şartlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Yapılan tıbbî tedavileri sonrasında normal tıbbî yöntemlerle çocuk sahibi olamadığının ve ancak yardımcı üreme yöntemi ile çocuk sahibi olabileceğine dair sağlık kurulu raporu düzenlenmiş olması,
- 23 yaşını doldurmuş, 39 yaşından küçük olması,
- Uygulamanın yapıldığı merkezin Kurum ile sözleşmeli/protokollü olması,
- En az beş yıldır genel sağlık sigortalısı veya bakmakla yükümlü olunan kişi olup, 900 gün genel sağlık sigortası prim gün sayısının olması veya halen genel sağlık sigortalısı olan kadının bu bentteki koşulları taşımaması halinde eşinin gerekli koşulları sağlaması,
- Son üç yıl içinde diğer tedavi yöntemlerinden sonuç alınamamış olduğunun kurumla sözleşmeli/protokollü sağlık hizmeti sunucusu sağlık kurulları tarafından belgelenmesi (125).

Bu şartları sağlayanlardan birinci denemede %30, ikinci denemede %25, üçüncü denemede %20 oranında olmak üzere bu tedaviler için belirlenen bedeller üzerinden katılım payı alınır. Bu haktan yararlanabilmek için –hükümlerde belirtilen istisna tanılar dışında- sağlık kurulu raporunda en az iki kere aşılama ya da OI yapılmış olmasının belirtilmesi gerekmektedir. Aşılama ve OI'nın giderleri ise – yine hükümlerde belirtilen şartlar sağlandığı takdirde- kurum tarafından karşılanmaktadır (125). 2020 yılı için (her ne kadar ilden ile ve merkezden merkeze oldukça değişim gösterdiği için bir ortalama rakam vermek zor olsa da) bir IVF tedavisi beraberinde 7.000-15.000 TL arasında bir maliyet getirdiği için (bu tezin verileri de bu rakamları doğrulamaktadır) devlet desteğinin sağlanması tedavi için gerekli ekonomik olanaklara sahip olmayanlar için önem teşkil etmektedir. Ülkeden ülkeye sosyal politikalar çeşitlilik gösterse de şu bir gerçektir ki insanların YÜT'ten yararlanabilmeleri eşit derecede gerçekleşmemektedir. Birçok yerde IVF tedavisine kamusal destek sağlanmamakta, bunun sonucu olarak ekonomik olarak dezavantajlı çiftler için bu yöntem pahalı bir teknoloji olarak kalmaktadır (87).

2.4.4. YÜT'ten yararlanmayı seçme ve tedavi sürecinde erkekler

Daha önce "Babalık İstenci" bölümünde de bahsedildiği gibi yeniden üretim alanı çoğunlukla kadınlara özgü bir alan olarak kodlanmakta ve ebeveyn olma konusunda karar verilirken erkekler kendilerini bu alana daha az dahil hissedebilmektedirler. Yeniden üretim alanına erkeklerin dahiliyetleri sosyal ve finansal kaynakları, demografik özellikleri, duygusal ve psikolojik varoluş durumları, biyolojik yetenekleri, dini ve dini olmayan değerler gibi pek çok farklı özelliğe göre değişebilmektedir. Bu etkenlerin yanı sıra YÜT kullanımının kültürel ve sosyal olarak kabul edilebilir olduğu yerlerde yaşayan erkekler yaşamayanlara oranla bu olasılığı kulllanmaya çok daha hevesli olacak ve uyum sağlayacaklardır çünkü Batı'da bile kültürel ve dini azınlıklar YÜT kullanımına karşı farklı şekilde konumlanmışlardır (87).

YÜT kullanımına yönelik bu değişen tutumların altındaki sebepler çoğunlukla toplumlardaki "erkeklik" tanımlamalarıyla ve kısırlığa yönelik damgalayıcı bakış açılarıyla alakalıdır. Hastalık kavramının kendisi bile genel olarak "erkeksi olmayan" şeklinde kodlanmışken (çünkü erkeklik her zaman "güçlü" olmakla özdeştir ve

dolayısıyla "sağlıklı" olmayı da beraberinde getirir) "kısırlık" ya da "iktidarsızlık" gibi sağlık bozuklukları potansiyel olarak "iğdiş edici (*emasculating*)" bir durum olarak algılanır (92). Araştırmalara göre bütün sağlık durumları arasında "erkek kısırlığı" en çok damgalayıcı özellik taşıma özelliğine sahip durumlardan biridir ve aynı zamanda gizlilik ve damgalanma ile çevrelenmiştir (89). Kısırlık, bir erkeğin bir kadını hamile bırakma yeteneğinin ve cinsel gücünün, babalığının ve erkekliğinin ispatlanmasının önünde bir engel olarak tanımlandıkça negatif anlamını koruyacaktır (126). Her ne kadar erkeklik hakkındaki geleneksel değerlerin daha baskın olduğu Orta Doğu ülkelerinde bile zaman geçtikçe YÜT gibi yöntemlerin kullanılması normalleşme sürecine girse ve artık büyük bir "erkeklik krizi" yaratmasa da (89) hala İngiltere gibi bir Batı ülkesinde bile YÜT kullanmanın "zayıflık" ve "güçlü alfa erkek" imajına ters bir durum olarak algılanabildiğini görüyoruz (114). Hatta ilgili makalenin başlığı bize derinlerde yatan, başlı başına bir erkeklik kaygısını yansıtıyor: "Sanki bir parça erkeklik sizden alınıyor gibiydi" (*It's like taking a bit of masculinity away from you*). Ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre boyutları ve yoğunlukları değişse de mevcut "erkeklik" anlayışı her toplumda benzer özellikler barındırmakta ve gerek kişileri, gerekse toplumları benzer kalıplarla etkileyebilmektedir.

Son yıllarda erkek faktörlü kısırlıkla ilgili yapılan araştırmalarda çeşitli psikolojik değişkenler incelenmiş ve kısırlık tanısı almış erkeklerin almamışlara oranla daha düşük benlik saygısına, daha yüksek kaygıya ve daha somatik semptomlara sahip olduğu gözlenmiştir (127). Kadın faktörlü kısırlıktan farklı olarak cinsel yeterlilik, etki gücü ve erkekliğe ilişkin kaygı ile karakterize edilen erkek faktörlü kısırlık (127), duygusal ve fiziksel gücü teşvik eden ve zayıflığı veya savunmasızlığı reddeden hegemonik erkeklik normlarıyla birlikte ele alındığında erkeklerin yardım aramayı ertelemelerine neden olabilmektedir (114). Günümüzde erkekleri duygusal olarak IVF tedavilerine dahil etme ve deneyimleri için terapötik bir bağlam sağlama ihtiyacına ilişkin artan bir farkındalık olsa bile YÜT'ten yararlanmanın erkeksi yaralanma hissini, bedensel bütünlük endişesini, rekabetçi meseleleri veya güç ve kaygı konusundaki kaygıları arttırabileceği söylenmektedir (127). Hatta IVF tedavisi hegemonik erkeklik aracılığıyla kurgulanırsa, "gerçek erkeklik" bir çocuğa baba olmaya endekslenmiş olur ve bu nedenle kısırlık aşağılama, yetersizlik ve alay konusu olabilir (87).

Mevcut erkeklik algısı ve kısırlığa atfedilen negatif tanımlamalar dışında YÜT kullanan erkekler tedavi sürecinde farklı duygularla da baş etmeye çalışmaktadırlar. Bu sürece girildiğinde çok büyük oranda kadın üzerinden ilerleyen tedaviler gerçekleşmektedir. Aşılama süreci ya da IVF'de kadın pek çok iğne vurulmakta ve hormon almaktadır. Erkekler bu süreçlerde kendilerini çoğunlukla "dışarıda" hissettiklerini söylemişlerdir. Bir araştırmada IVF süreci hakkında bir erkek "Sizin yapabilecekleriniz sınırlı, prosedürden dolayı. Bu kadınların başına geliyor, öyle değil mi?" diyerek kendisini dahil hissedememesini ortaya koymuştur (114). IVF sürecinde erkekler kaygı, umutsuzluk gibi duygular hissetseler de bunları asla eşleriyle paylaşmadıklarını, onları her zaman desteklemek adına duygularını söylemekten kaçındıklarını söylemişlerdir. Bazı durumlarda da temkinli davranarak olası bir başarısızlık durumuna eşlerini hazırladıklarını bildirmişlerdir.

IVF sürecinin çiftler için kısırlık düşüncesiyle ve çocuk sahibi olamama kaygısıyla baş ettikleri bir süreç olmanın yanı sıra, erkekler için de –yine pek çok alanda olduğu gibi- çoğunlukla eşine destek olmak gibi nedenlerle duygularını dışa vuramadıkları bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda mali sıkıntılar, sosyal ve psikolojik destek gibi noktalarda da çiftler için zorlayıcı olabilen bu dönem, araştırmamızda farklı dinamikleriyle incelenmeye çalışılmıştır.

2.5. Bakım etiği

Bakım/Özen Etiği (*ethics of care*) kavramı bu araştırma özelinde önemli bulunmuş ve erkeklik/babalık alan yazınında farklı bir yorumlamayı mümkün kılması hedefiyle kullanılmıştır. Bakım emeği feminist literatürde çoğunlukla kadının ev içi cinsiyetçi işbölümüne bağlı bir görevi, ücretlendirilmeyen ve "görünmeyen" bir emek türü olarak ele alınmıştır. Türkiye'de bir ev kadınının ortalama 5 kişinin bakımından sorumlu olduğu gerçeği (128) göz önünde bulundurulursa, oldukça isabetli bir odaklanma noktası seçildiği açıktır. Psikoloji, çocuk gelişimi ve sosyal hizmet gibi alanlara baktığımızda ise çoğunlukla bakım verme kavramının, çocuğun sağlıklı gelişimi noktasında karşılanması gereken bir ihtiyaç ya da cinsiyetçi iş bölümünün beraberinde getirdiği, pek de sorgulanmadan kabul edilen roller olarak kullanıldığını görüyoruz.

Bakım vermenin çocuğun gelişimi üzerindeki hayati etkileri on yıllardır bilinmektedir. Sosyal hizmet müfredatlarındaki İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre derslerinde çocuğun fizyolojik/psikolojik/sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliğini, sağlıklı kişilik gelişimi için anne ve babayla kurulan bağların önemini öğreniyoruz. Çoğunlukla Freudyen teoriyi referans alan kavramlar çerçevesinde bu bağ, anneyle genellikle bakım verme noktasında sağlanırken babayla bağ kurmak bazen sadece babanın var olmasıyla/orada olmasıyla/terk etmemiş olmasıyla sağlanabiliyor. Nesne İlişkileri kuramcılarından Winnicott, her ne kadar bakım vereni tanımladığı belirtilse de, "yeterince iyi anne" kavramıyla anneye görev biçiyor (129). Klein (130) çocuğun kendisini kötü nesnelerle dolu algıladığını, bu sebeple annenin besleyen memesi iyi nesne olarak çocuk tarafından içselleştirilmelidir ki kendindeki yıkıcı itkileri, kaygıları gidersin diyerek insanın gelişiminde en hayati gördüğü haset-şükran duygusu dengelenmesinin baş aktörü olarak yine bize anneyi referans veriyor.

Bakım vermeyle ilgili başka bir örnek için majör aile terapisi kuramlarına da bakılabilir. Ailedeki bir kişinin davranışının diğer kişinin davranışına bağlı olduğu "tamamlayıcılık" kavramı tanımlanırken örnekler hep geleneksel rollerin kabulü üzerinden veriliyor. Farklı ama "eşit" roller iddiası kadının kariyeri ile daha az ilgilenme, çocuğun sorunlarını öncelikle annenin sorumluluğu olduğu varsayımı gibi cinsiyet körü yorumlara neden olabiliyor (131). Rachel Hare-Mustin'in klasik aile terapisi modellerine yönelik feminist eleştirisinde analiz sırasında annelere atfedilen aşırı müdahalecilik, güvensizlik gibi sıfatların "kişisel kusur" olarak sunulmasının hatalı olduğu, özellikle bakım yükünün tamamen anneye yüklenmesi nedeniyle kadınların büyük sorumluluklar altında oldukları vurgulanmıştır (131). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadın/erkek rollerinde yarattığı farklılığın bir sorunsal olarak ele alınmadığı, aile terapisinde mevcut haliyle sürdürülmesi gereken bir yapı olarak kabulünün gerçekleştiği gözlenebilmektedir. Bir tek feminist terapide kadın ve erkekleri dar ve eşit olmayan rollere kıstıran kurumların değişimi üzerinde durulmuş, babaları çocuk yetiştirmede daha fazla rol oynamaya teşvik ederek aileye yardım etmek gibi seçenekler tartışılmıştır (131).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bakım verme konusu yoğunlukla çocuğun gelişimi için yerine getirilmesi gereken görevler ve sağlıklı ilişkiler için gerekli rol paylaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Hooks (19), aile terapisi ya da

çocuk gelişim kitaplarını ataerkiyi hedef almayarak politik çözümleme yapmadıkları noktasında eleştirmiş ve bu kaçınmanın nedeninin de alternatif sunma konusundaki yetersizlikleri olduğunu vurgulamıştır. Biz de burada farklı bir analiz yapıp bakım etiği kavramının ataerkiyi dönüştürebilme potansiyeli üzerine durmaya çalışacağız. Bakım verme eyleminin kendisinin bakım veren üzerindeki değiştirici etkisi ve bakım vereni şekillendirmesini tartışmak mümkün müdür? Bir çocuğun sağlıklı gelişimi için babanın da sürece dahil olması gibi terapötik/klinik bir müdahaleden öte babanın öznel alanında başlayıp olası bir makro değişim üzerine tartışmak için "bakım etiği" kavramını kullanmayı, farklı bir bakış açısı sağlama olasılığı nedeniyle tercih ettik. Babalık rollerinden olan bakım vermenin erkeklerde yaratabileceği olası değişimleri bir "ahlak" çerçevesiyle yorumlamayı mümkün kılması sayesinde bu kavramın, araştırmaya bir özgüllük katması noktasında yardımcı olacağını ümit ediyoruz.

2.5.1. Gilligan ve bakım etiği

Bakım etiği kavramı, psikolog Carol Gilligan tarafından, özellikle 1982 yılında yayınladığı *Kadının Farklı Sesi* adlı kitabında detaylarıyla tanımlanmıştır. Gilligan, öğrencisi olduğu Kohlberg'le beraber çalışmış, onun ahlak gelişimi kategorilendirmesini eleştirerek kendi psikolojik kuramında "kadının sesini" de duyulur kılmıştır. Feminist mücadelenin dikkat çektiği konulardan biri de yüzyıllardır gerçekleşen tarih yazımının erkekler tarafından gerçekleştirildiği, artık kadınların tarihinin yazılması gerektiğidir. Özellikle İkinci Dalga feminizmle dünya çapında kadın çalışmaları bölümleri kurulmuş, tarih kayıtları kadınların tarihini ortaya çıkarmak için incelenmeye başlamış ve fen/sosyal bilimlerde geliştirilen kuramlar yoğun bir feminist eleştiri süzgecinden geçmiştir. Gilligan da bu dönemde, hocası Kohlberg'in yönteminden analiz kısmına kadar her aşamasının eril zihniyetle şekillenen araştırmasının evrenseli yansıttığı iddiasını kabul etmemiş ve ahlak gelişimine "ilişkisellik" özelliğini ekleyerek yeni bir tartışma kapısı açmıştır.

Gilligan'a göre erkekleri, onların yaşantılarını ele alan psikoloji kuramları kadın yaşantılarının üstünü örtüp kadın seslerini susturur ve bütün insanlık deneyimini temsil ettiği yalanını söyler (15). Bu sebeple kız çocuklarının ve kadınların anlaşıldığı, işitildiği yeni bir psikolojik kuram, kaçınılmaz olarak, kadın yaşantılarını devamlı gölgede bırakan ataerkil düzene bir meydan okuma özelliği taşıyacaktır (15). Kendi

ahlak çalışmalarını da karma gerçekleştirdikleri dışında sadece kadınlarla yaptığı kürtaj kararı çalışması gibi örneklerle çeşitlendiren Gilligan, kadın ve erkeğin ahlaki karar verme süreçlerinde farklılaştığı noktaları tespit etmiş ve bu farklılığa Kohlberg'inki gibi bir hiyerarşik statü vermekten kaçınmıştır. Kısaca açıklamak gerekirse, Kohlberg'in 5. ve 6. aşama olarak adlandırdığı gelenek sonrası düzeye ulaşma konusunda kültürel önyargılar ve cinsiyete dayalı farklılıklar söz konusudur. 6. aşamanın tüm kültür, toplum ve durumlara uygulanamayacağını bizzat Kohlberg'in kendisi söylemiş ve Gilligan da kadınların bu hiyerarşik sıralamada daha az ilerleyebildikleri sonucunu vurgulamıştır (132). Gilligan'ın bu girişimi ile geleneksel ahlaka karşı bakım etiği kavramı oluşmaya başlamıştır. Ahlak anlayışını cinsiyetlere bağlı bir ikilikle açıklarsak kadınların payına sezgisel, duygusal ve ayrıntıcı bir düşünme biçimi, erkeklereyse akılcı, tarafsız ve serinkanlı bir düşünme biçimi düşer. Bakım etiğinde sadece haklar bağlamında değil, "öteki"ne gösterilen sevgi, özen, sorumluluk, insana verilen değer, hakkaniyet gibi olguların da dahil olduğu bir adalet tanımı yapılır (133). Geleneksel ahlak, bireyleri bağımsız ve otonom, rasyonel kararlar veren kişi olarak tanımlarken bakım etiğinde birey, bir eylem içerisinde, etrafındaki diğer kişilerle kurduğu gerçek ilişkilerle birlikte tanımlanır. Bu ilişkilerin en önemli özelliği ise evrensel prensipler ve rasyonel tercihlere dayalı değil, sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamlar içerisine gömülü bağlar olarak tanımlanmasıdır (134).

Kadınların ahlaki yargılarının erkeklerinkinden daha bağlamsal olması, ilişki ve anlatının ayrıntılarına dikkat etme özelliğine sahip olması, Gilligan'a göre kadın ve erkeklerin "bilme yapıları"ndaki temel farktan kaynaklanmaktadır (135). Fakat, bu çalışma özelinde de yanlış anlaşılmaması gereken bir nokta vardır ki bu bahsedilen yapısal farklılık, kadın veya erkek olmanın biyolojik temelinden kaynaklanan, dikotomik bir "özcü" anlayışı işaret etmemektedir. Kadın ve erkek farklılığı cinsiyete bağlı, biyolojik determinist bir genelleme yapmak için değil, bir yorumlama problemi üzerinde durmak için sunulmuştur: "Açıkça görülüyor ki bu farklılıklar, toplumsal statü ve güç faktörlerinin kadın ve erkek deneyimlerini ve cinsler arası ilişkileri şekillendirmek üzere yeniden üretim biyolojisi ile birleştiği bir toplumsal bağlam içinde ortaya çıkmaktadır" (15). Bakım etiği noktasındaki farklılıklar, tam da terimin içinde var olan "bakım" verme eylemiyle ilişkilidir. Kadınlar biyolojik olarak doğurabilme yeteneğine sahip oldukları için değil, bin yıllardır toplumsal olarak çocuk yetiştirmekle sorumlu kılındıkları için ilişkisel düşünebilme yetenekleri de gelişmiştir.

2.5.2. Chodorow ve erkeğin "kadınsılıktan" ayrışması

Nancy Chodorow (136), kadın ve erkek cinsiyetine atfedilen farklı kimlik ve rollerin her yeni kuşakta yeniden üretilerek diğer kuşağa aktarıldığını söylemiş ve kadın noktasındaki bu aktarıma "anneliğin yeniden üretilmesi" adını vermiştir. Cinsler arası ayrımın nedeni de anatomik bir farklılık değil, tüm dünyada erken dönem çocuk bakımından en çok kadınların sorumlu olarak belirlenmesidir (15). Bakım emeğine cinsiyete atfedilmiş bir "yatkınlık" tarafından meşruiyet sağlanmaya çalışıldığı için hep kadınla ilişkilendirilir ve kadınlar ev işlerine ve çocuk bakımına "yatkın" kişiler olarak kodlanır. Bu görüşün doğal sonucu erkeklerin bu konularda "beceriksiz" olmalarıdır. Halbuki Zeybek'in (11) de vurguladığı gibi bahsedilen işleri becerebilmek cinsiyet farkından kaynaklanmamakta, o işin tekrar tekrar yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Erkekler çocukluklarından beri anne, hala, abla ve bakıcılar gibi farklı kadınlar tarafından "çekip çevrildikleri" için bu becerileri gelişemez. Chodorow'a göre kız çocukları, aynı cinsiyetten biri tarafından yetiştirildikleri için daha az farklılaşma hissederler ve anneler kızlarıyla daha benzer ve süreklilik arz eden deneyimler yaşama eğiliminde oldukları için dişil kimlik oluşumu ilişki bağlamında gerçekleşmektedir. Kızlar bağlanma deneyimlerini kimlik gelişimi süreciyle bütünleşik yaşarlarken oğlanların ilk sevgi ve empati bağı kesintiye uğrayarak kendilerini annelerinden ayrıştırmaya başlarlar (15). Bu ayrışmanın temelinde de toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı yatmaktadır: Ev dışı kamusal alanda çalışarak evin ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan baba figürü ve ev içi özel alanda bakım veren anne figürü.

Çocukların toplumsal cinsiyet kimliği, kadınla erkeğin yukarıda bahsedilen alanlardaki farklı konumlanışlarına göre oluşmaya başlar. Oğlan, cinsiyet olarak erkekle özdeşim kurmaya çalışırken rol model alınacak erkek mesafelidir çünkü evden uzaktadır veya yoktur. Babanın yokluğunda oğlan, erkekliği daha az ulaşılabilir görür ve buna bağlı olarak da geniş toplumsal düzendeki baskınlığından dolayı babayı üstün görüp yüceltir. Babaya öykünme nedeniyle anneye bağlılık ve kimliğini anne üzerinden tanımlamak "erkeksi olmayan" özellikler olarak görülür ve anneye bağımlılık reddedilerek bir "erkek tahakkümünün" de temelleri atılır (23). Aslında bakım verme eyleminin kendisinden kaynaklı bir bağımlılık durumu söz konusudur. Çocuk onu kucağına alan, beşiğini sallayan, temizleyen, rahatlatan ve giydiren, onun sınırlarını bilen, ona doğruyu ve yanlışı öğreten, övgüyle ödüllendiren veya cezayla

kontrol eden anneye bağımlıdır (56) ve oğlan özelinde anneden bağımsızlaşma çabası büyük bir sınav niteliği taşır. Bu sınav erkekliğin inşasındaki ilk noktadır. Kadınlar tarafından bağımlı hale getirilmek gibi negatif bir oluşumun yanında, kadınlar tarafından sevilmek gibi pozitif bir yanı da barındırdığı için erkeklik adına çelişkili ve zorlu bir durumdur. Bakımı anne üstlendiği için oğlanların doğduğu andan itibaren kadına mesafe almayı öğrenip anneden koparak erkek dünyasına adım atma süreci başlar ve modern dönemin kutsadığı "bireyleşme" süreci patriyarkal düzene yerleşerek devam eder (24). Erkekler adına profeministliğe giden yol ise ancak bahsedilen çelişkinin aşılarak oğlanın annesi ile empatik bir ilişki geliştirebilmesiyle mümkün olacaktır (3).

Bu düzende erkekler kadınlardan uzaklaşırken aynı zamanda karşı cinsten üstün olduklarına da inanmaya başlarlar. Farklılıklarının nedeninin üstünlük olduğu fikrini bir geri bildirim olarak yaşadıkları toplumdan sürekli bir şekilde alırlar. Millett'ın (21) aktardığı üzere Mill, bu üstünlük inancının çok küçük yaşta başladığını, okul çağında çocukların bu fikirleri birbirlerine aşıladıklarını, annelerini beğenmemeye başlayan oğlanların onlara itaat etseler bile artık saygı duymadıklarını, büyüdüklerinde ise kendilerine eş seçerek onları onurlandırdıklarını düşündükleri kadınlar üzerinde bir sultan gibi üstünlükleri olduğuna inandıklarını söylemiştir. Erkeklerin sahip olduğu üstünlük duygusu elbette ki bedelsiz gerçekleşmemektedir. Hooks'un yerinde tespitiyle şunu diyebiliriz ki daha küçüklüklerinden itibaren oğlanlar pek çok duyguyu –özellikle de sevme duygusu- hissetmekten uzaklaştırılıyor, bir noktadan sonra hissetmelerine izin verilen tek duygu olarak elimizde bir tek "öfke" kalıyor. Erkeklerle gerçekleştirdiği bir grup çalışmasındaki paylaşımları aktaran hooks, pek çok erkeğin "içimde bir şey eksik" dediğini söyler ve ekler: "Çocukluğunun ilk yıllarında duygusal coşkuya, bastırılmamış neşeye, hayata ve diğer insanlara duyduğu bağlılık hissine sahip olduğunu, sonrasında ise kırılmanın, kopmanın gerçekleştiğini, sevilme, sahiplenilme hissinin kaybolduğunu anlatan birçok erkek vardı" (19). Önceki paragrafta da bahsedildiği üzere bir ayrışma, bir erkeklik testinden geçen oğlanlar ancak bu duyguların kaybını kabullendiklerinde ve bu kaybın gizlice yasını bile tutmamaya razı olduklarında başarılı olabiliyorlar (19). "Erkeklik" uğruna ödenen belki de en büyük bedel bu duygularının farkında olamama, onları göstereememe olarak karşımıza çıkıyor. Gilligan, erkeklerin kopukluğunu "ilerleme" ve "iyilik"le ilişkilendiren ve sağlıklı olmak adına kadınlardan ayrışmayı savunan

psikolojik gelişim kuramlarını tehlikeli bulmaktadır. Erkeklerin bu kopukluğunun desteklenmesi baskın toplumsal düzeni daimi kılar ve bir anlamda politik olanı psikolojik hale getirir (15). Milll de karşı cinsten üstün olduğuna inanan erkeğin bu duygusunun karşı cinsten bir kişi üzerinde somut bir egemenlik biçimi ile desteklendiğinde erkeklerin aykırı davranışlarda bulunarak bu tahakküm sistemini sürdürür hale geldiklerini söylemiştir (21). Ayrışma ve üstünlük düşüncesi, eşitsiz ve sevgisiz bir sistemin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Chodorow'un psikanalitik kuramın maskülen yanlılığına karşı durarak gerçekleştirdiği analizlerde erken dönem bireyleşmedeki cinsiyet farklılığı kadının daha zayıf ego sınırı olduğu ya da psikoza daha meyilli olduğunu göstermemektedir. Tam tersi "kız çocukları bu dönemden kendilerininki kadar başkalarının ihtiyaçlarını ya da hislerini deneyimlemeye dönük daha güçlü bir temelle çıkarlar" (15). Böylece kadınlarda ihtiyaç temelli bir düşünce tarzı gelişmeye başlar. Öncelikle bakım veren kişi, bakım gösterilen kişiye yönelir ve onun ihtiyaçlarını anlamaya çalışır. Bakım veren, bu ihtiyaçlara yönelik olarak hangi davranışları göstermesi gerektiğini düşünürken kendine şu soruları sorarak işe başlar: "Bu ihtiyacı karşılayabilecek kadar yetkin miyim? Bu ihtiyacı karşılarken gereğinden fazla fedakârlık yapmam gerekecek mi? Bu gerçekten bakım/özen gösterilen kişi için en iyi olan davranış olabilir mi? Bu davranışım, aramızdaki bakım/özen ilişkisini zedeleyebilir mi" (134)? Bu sorulara verdikleri cevaplara göre hangi davranışları sergileyeceklerine karar veren kişiler yavaş yavaş kendi akıllarına dayanarak bir bakım etiği geliştirmeye başlarlar.

2.5.3. Heinz ikilemi ve Freudyen teoride ahlak gelişimi

Kadınların, erkeklerden farklı olarak, kendi ihtiyaçları ile başkalarının ihtiyaçları arasında tercihler yapmak zorunda kalmasıyla anlam bulan etik ikilemlere girebilmeleri de söz konusu olmaktadır. Belli etik ikilemlere verilen kadın ve erkeğin farklılaşan yanıtlarında Gilligan, kadının ahlakın ve hayatın korunmasını, ilişkilerin şartına bağlı olarak yorumladığı analizinde bulunur (135). Bu konudaki en önemli örnek Kohlberg'in Heinz etik ikileminde kadın ve erkeklerin beyan ettikleri farklı tutumlardır. 11 yaşlarındaki Amy ve Jake'e şu etik ikilem sunulur: Heinz'ın eşi hastadır ve hayatının kurtulması bir ilacı kullanmasına bağlıdır. İlaç çok pahalı olduğu için Heinz bu ilacı satın alamamaktadır. Heinz ilacı çalmalı mıdır? Jake, bu ikilem karşısında başından beri net bir tavır takınır ve "evet" der. Ona göre yaşam hakkı,

mülkiyet hakkından daha kutsaldır, bu sebeple çalma eyleminde sıkıntı yoktur. Yasalar hata barındırabilir, bu durumda yargıç da en "mantıklı" olanı yapacak ve Heinz'a en düşük cezayı verecektir (15). Jake'in tutumundaki netlik onun için bir alacakaranlık kuşağının olmadığının göstergesidir, bu tutumda yaşama yönelik esnek, açık bir yaklaşım geliştirmek için fazla bir imkân yoktur (56). Amy'nin yanıtı ise başından itibaren başka seçenekleri olaya dahil etme üzerine kurgulanır. Belki eczacı ile konuşulsa ikna olacaktır ve ilacı Heinz'a verecektir. Heinz ilacı çalmamalıdır çünkü bundan dolayı hapse girerse eşi yalnız kalacak ve ona bakacak kimse olmadığı için belki yine de ölecektir. Amy, Heinz'ı hep eşiyle ilişkisi içinde tutmaya çalışmaktadır. Bu sebeple Amy'nin ilişkilere duyduğu güven, Kohlberg tarafından, süregelen bir bağımlılığı ve kırılganlığı ifşa eder gibi göründüğü için ahlaki ikilemleri iletişim yoluyla çözmeye olan inancı naiflik ve bilişsel olgunlaşmamışlık şeklinde yorumlanmıştır (15). Böylece yaptığı ilişkisel değerlendirme "naiflik" olarak değerlendirilen kadın, ahlak gelişiminde asla son noktaya ulaşamayacak bir cins olarak tanımlanır.

Benzer bir hiyerarşik anlayış, Freud'un etik açıdan normal olma düzeyini değerlendirmesinde de karşımıza çıkar. Freud'a göre kadınlar erkeklerden daha zayıf adalet duygusu sergilerler, aciliyet gerektiren büyük yaşam olaylarına rıza göstermeye daha az hazırlardır ve kararları duygusal yakınlık ve düşmanlık hislerinden daha sık etkilenir (15). Bunun nedenini ise kız çocuğunun her iki ebeveynini de içselleştirememesine ve oidipus kompleksini hiçbir zaman çözememesine bağlar. Erkek babayı içselleştirdiği için sağlam bir üst benlik oluştururken kadınlar bunu gerçekleştiremezler ve bu sebeple kadınların adalet duyguları daha zayıf, sosyal bağları daha güçsüz, başkalarına bağımlılıkları ise daha fazladır (137). Aslında Freud'un ilk dönemki yazılarına baktığımızda görece daha başarılı bir toplumsal bağ kurarak kadın-erkek karşılaştırmasına gittiğini görebiliriz. Freud'un terimiyle "gelişmemiş kadın aklı", kadının kendi cinselliği üzerindeki toplumsal kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır. Cinselliğini öğrenemeyen kadın başka konuları öğrenme isteğinden de vazgeçer (21). Freud'un fikirleri zamanla daha doğa ve anatomi odaklı olmaya başlar ve ünlü oidipus kompleksine göre hadım edilme korkusu yaşamayan kadın yeterli süper-ego geliştiremez. Çünkü penise sahip değildir. Penise sahip olmama o kadar büyük bir travmadır ki kadının hayatı boyunca devam eder. Öyle ki bu istek analık duygusuyla bastırılmaya çalışılır. Çocuk sahibi olan kadın bu eksiklik

duygusunu çocukla kapamaya çalışır fakat hiçbir zaman gerçek bir penise sahip olamayacağı için oidipal ortamdan kurtulamaz. Hatta erkek çocuk sahibi olan annenin sevinci sonunda penise kavuşmasıyla açıklanır (21). Bu anatomi kaynaklı kıskançlığından dolayı kadın kendisini doğru yargılara da varamaz bir pozisyonda bulur. Freud kadınların adalet kavramından yoksunluğunu ruhsal yaşamlarına egemen olan kıskançlık ve özenme duygularıyla açıklamaya çalışmıştır. Millett, Freud'un bu tutumunu kadınların toplumsal durumunu açısından oldukça yıpratıcı bir suçlama olarak değerlendirir çünkü "yoksun bir grubu kıskançlık ve adalet duygusundan nasipsiz olmakla suçla[yarak], bu kişileri tek istekleri olan adil ve eşit davranış isteğinin temelinden yoksun kılm[ıştır]" (21).

Daha yumuşatılmış bir Freudyen yorumda ise çocukta üst benliğin gelişmesi için babanın varlığı şart koşulmuş ve her iki cinsiyetten çocuğun ahlak gelişiminde baba varlığının etkili olduğu söylenmiştir. Babanın işlevi dürtü kontrolünü sağlama, vicdan duygusunu ortaya çıkarma, ahlaki değerlerin içselleştirilmesi, benliğin kendinden dış dünyayı kesip ayırmasına aracılık etme, üst benliğin temellerini atma, özdeşleşmeler yoluyla benliği güçlendirme ve en nihayetinde topluma ve bireyin ruhsallığına yasayı getirerek adaleti tesis etme şeklinde sıralanmıştır (138). Burada roller açısından "iyi, başarılı" ilişkiler kurabilen bir baba olmaktan bahsedilmemektedir. Hemen her konudaki psikolojik bozukluğu annenin ya aşırı kontrolü ya da yetersiz bakımıyla, kadının histerik yapısıyla açıklayan psikanalitik bakış, birey gelişiminde en pozitif görülebilecek üst benlik gelişimini erkeğe bağlamış, sadece "var olmasıyla" bile ahlaki gelişimi tamamlayan bir "erkek akıl"a referans vermiştir. Bu teoriye göre ahlak oluşumunda kadının geçerli bir işlevi yoktur. Geleneksel rollere göre dağıtılmış görev tanımında kadın bakım vererek görece "önemsiz" işleri gerçekleştirirken, erkek sırf varlığıyla bile "topluma yasayı getirmektedir". Kadın uygarlığa katkıda bulunamaz, aile ve cinsel yaşamın simgesi olurken erkek kültüre ve uygarlığa hizmet eder, bu uğurda çalışır. Hatta erkek uyarlık için çalışırken sınırsız zaman ve libidoya sahip olmadığı için bunları kısıtlamalıdır, bu yüzden de kocalık ve babalık görevlerini yerine getirmesi engellenir (erkeğin geleneksel roller içindeki zaten kısıtlı eylemleri içeren babalık görevlerini bile yapmaması için geçerli bir bahane ortaya çıkmıştır, o uygarlığın gelişimi için uğraşıyordur). Kadın ise bir kıskançlık içinde kültürü kendisine rakip olarak görür ve kültüre "karşı" bir tavır alır (21). Erkek olmadan bireylerde üst benlik gelişmezken kız

çocukları özelinde baba olsa bile onunla özdeşleşemediği için üst benlik geliştiremeyen, yüksek kültüre katkıda bulunmayan kadınlar söz konusudur. Freudyen gelişime göre ahlaki gelişim noktasında kadınlar olarak oldukça talihsiz bir konumda olduğumuz söylenebilir.

Gilligan (15) bu olumsuz tanımlamaya karşı şunları söylemiştir:

> "Ahlaki problemler, insan ilişkileri problemleridir ve ben bakım etiğinin (özen etiğinin) gelişim izlerini takip ederken şiddete başvurmayan insan ilişkilerinin psikolojik temellerini inceliyorum. Bu ilişkisel etik, asırlardır süregelen ve ahlaki söylemin asli unsuru olan bencillik ve özgecilik karşıtlığının ötesine geçiyor. İnsanların çoğu için bu hatalı ikilemleri aşan bir ses arayışı, ahlaki tartışmanın akışını, nesnelliğe ve tarafsızlığa nasıl ulaşırız sorusundan duyarlı ve özenli bir şekilde nasıl bağlanırız sorusuna çevirme çabasını temsil eder".

Hakların birbiriyle çatışmasından çok sorumlulukların birbiriyle çatışmasından doğan etik problemler üzerine düşünmek eşitlik, adalet ve soyut birey gibi kavramları sorgulanır kılmış ve feminist düşünürleri feminist bir ahlak anlayışını kuramsallaştırmaya yöneltmiştir (133). Gilligan'ın bakım etiği anlayışı da tam burada devreye girer ve kişinin hem kendisine, hem de başkalarına özen göstermesi üzerinden bir ahlak tanımı yapılır. Bu ahlak anlayışı sadece bakım vermenin beraberinde getirdiği ilişkisellikle değil, kadın haklarındaki değişimlerle de şekillenmiştir. Feministlerin kamusal alana dahil edilme tartışması kadınların kendilerini dışladıklarının farkına varmasıyla sonuçlanmış, kazanılan haklar sayesinde de ahlaki olanın sadece başkalarını değil, kendini de gözetmeyi içerdiği anlaşılmıştır. "Özen göstermek ile ilgili kaygılar, başkalarını incitmemek kuralından çıkıp toplumsal ilişkilerde sorumluluk idealine uzandığında, kadınlar ilişkilerle ilgili fikirlerini ahlaki dirençlerinin kaynağı olarak görmeye başlamıştır. Hak kavramı ise kadınların ahlaki yargılarına ikinci bir perspektif ekleyerek, bu yargıları daha hoş görülür ve daha az mutlak hale dönüştürmüştür" (15).

2.5.4. Bir "armağan ilişkisi" olarak bakım

Bakım verme sürecinin bir "armağan ilişkisi" kapsamında ele alınıp mevcut düzene karşı bir duruş geliştirebilmek için bir potansiyele sahip olduğunu söyleyen Zeybek (11), bakım verme işinin farklı tür bir "ilişkisellik" yarattığını vurgulamıştır. Bakım verme işi "ucuz emek" kavramı içerisinde değerlendirildiğinde -her ne kadar

sömürü ilişkisini görünür kıldığı için değerli olsa da- verilen emeğin kişiselliğini, içeriğini ve birbirine eşitlenemeyen doğasını göz ardı ettiği için kısıtlı bir anlama gelmektedir. Günümüzde her kavramı kapitalizmle ilişkisi üzerinden tanımladığımızda "armağan ilişkisi" gibi bir kavramı tam olarak anlamlandıramayız çünkü bu ilişki türü mevcut piyasa ilişkilerinden farklıdır. Armağan ilişkisi insanların birbirleriyle kurdukları çoğul ilişkilerdir. Toplumsal ilişki sürekli yeniden üretilirken birincil ilişkiler çerçevesinde benzersiz olarak gördüğümüz kişilere karşı hissettiğimiz bir sorumluluk da yaratmış oluruz. Böylece bir bakım verme ilişkisinde eşdeğeri bulunamayacak bir kişisellik oluşmuş olur ve kişisellik mevcut piyasa sistemiyle açıkladığımız her ilişkiden farklı bir boyut içerir. Bir bebekle kurulan gündelik ilişkiler üzerinden bu farklılığı vurgulayarak bakım etiği temelli alternatif ilişki modellerinin kurulması mümkün gözükmektedir. Zeybek, bakım işinin hiyerarşinin en altında kalmış bir emek türü olduğunu söylemiş fakat bu değersiz görülen işlerin savunulması, paylaştırılması ve yeni bir ışığa kavuşturulmasının öneminden de bahsetmiştir. Bakım emeği üzerine düşünmek insanları ekonomiyle ilişkili bireyselleşme tarzlarından çekip çıkarabileceği gibi, iktidar tarafından hep devlet ve piyasa ilişkileri içerisinde tanımlanan "babalık" kavramının daha ilişkisel boyutlarını vurgulayan bir alternatif yaratabilecektir (11).

2.5.5. Bakım etiğini öncelemek

Noddings, özen etiği kavramını kullanarak bir ahlak eğitimi modeli geliştirmiştir. Ahlak eğitiminin en önemli görevi, öğrencilerin kendilerine, diğer insanlara, dünyaya, bitkilere, hayvanlara, çevreye, insan yapımı eşyalara, düşüncelere özen göstermelerini sağlamaktır (134). Bütün çocuklar hem yetkin birer özen sağlayan, hem de duyarlı birer özen gösterilen olarak yetiştirilmelidir (134). Bu eğitim toplum tarafından dişil diye kodlanan değerlerin, cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkese benimsetilmesi için uğraşmaktadır çünkü özen ayrı bir erdem değildir ve her insanda özen davranışı sergileme eğilimi vardır. Fakat bu değerlerin topluma cinsiyet ayrımsız bir şekilde benimsetilemediğinin bir örneğini yeni yapılan bir araştırmada görebiliriz. Yale üniversitesindeki bir araştırmacının çalışmasına göre erkekler çevreciliğe karşı daha mesafeliler ve geri dönüşüm yapmayı reddediyorlar çünkü çevrecilik/geri dönüşüm gibi kavramları "kadınsı" buluyorlar (139). Çevrecilik, (kendimizin mahvettiği) doğaya yönelik bir "bakım" sorumluluğunu içinde barındırdığı için bazı

erkeklere kadınsı gelmiştir. Bakım eylemini kadınla özdeşleştiren cinsiyetçi algılar, ancak bakım eyleminin cinsiyet ayrımı gözetilmeden gerçekleştirilmesiyle değişebilecektir. Hooks, özellikle İkinci Dalga feminist hareket zamanında bazı erkeklerin sevgi dolu katılımcı ebeveyn rolünü üstlenerek ve evde aynı zamanda ilişki becerilerini öğrenmelerini sağlayan işler yaparak cinsiyetçi varsayımlara meydan okumaya cüret etmelerinin değişimde etkili olduğunu söylemiştir. Ona göre "bu erkekler, çocuk yetiştirme işine eşit bir şekilde katıldıkları takdirde erkeklerin, aynı pozisyondaki kadınlar gibi, duygusal ihtiyaçlar da dahil olmak üzere başkalarının ihtiyaçlarıyla ilgilenmeyi öğreneceklerini iddia eden feminist teorinin doğruluğunu kanıtlıyor"du (19). Erkekler, ebeveynlik işine tam anlamıyla katıldıklarında, genellikle kadınların doğasında var olduğu düşünülen ilişki yeteneklerinin de geliştiğini fark edeceklerdir ve bu ebeveynlik rolü, onlar için sevgiyi hayata geçirebilecekleri bir ortam oluşturacaktır (19).

Donovan (140) kültürel feminizmin, bin yıllardır kadınlara yüklenen rollerden dolayı kadınları ayrı bir kültürün ve etiğin mirasçıları olarak gördüğünü aktarmıştır. Kültürel feministler çocuk yetiştirme ve annelik deneyiminin kadına "ötekinin" gerçekliğine saygı duyma, doğa ve kültür arası aracılık etme özelliği kazandırdığını düşünmüşlerdir. Onlara göre yeni bir kamusal etik bu noktadan kurulabilir (140). Kadınların farkını, yine Gilligan'ın (15) sözleriyle aktarırsak:

> "…Böylece kadınlar, orta yaşlara erkeklerden daha farklı bir psikolojik tarih ile gelmekle ve o dönemde kendilerine sevgi ve çalışmaya yönelik farklı olanakların sunulduğu bir toplumsal gerçeklikle yüzleşmekle kalmaz, aynı zamanda bu dönemde insan ilişkilerinden gelen bilgilerine bağlı olarak farklı bir deneyim anlayışı edinirler. Yakınlık kurmanın gerçekliği, kadınlar tarafından serbestçe sözleşilmiş bir şey olarak değil, verili bir şey olarak kabul edildiğinden, kadınlar özerklik ve kontrolün sınırlarını yansıtan bir hayat anlayışına ulaşmışlardır. Sonuç olarak, kadınların gelişimi, sadece daha az şiddetli bir yolu değil, karşılıklı bağlılık ve bakımla kazanılan bir olgunluğu resmeder".

Hooks da benzer bir şekilde "tahakkümcü model" diye tanımladığı şiddet içeren, saldırgan ve iktidar ilişkilerine dayalı bir var oluş tarzından vazgeçip "birliktelik modeli"ne geçmemizi önerir. Bu modelde kadın-erkek farkı yoktur ve bütün bireyler birlikte var olma ve birbirine bağlı olmayı önceler. Bu modelin benimsenmesiyle oluşacak kültürde erkekler, doğalarında var olduğu iddia edilen bir saldırganlıkla değil, başkalarıyla bağ kurma istekleriyle tanımlanacaklar ve gerçek var oluşlarına ulaşabileceklerdir (19).

Kadına cinsiyetinden dolayı toplumun yüklediği bakım sorumluluğu, kadının farklı bir sesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu farklılığı toplumsal alana, cinsiyetten arındırılmış bir şekilde katabilmek, belki de toplumsal değişimde pozitif bir dinamik yaratabilecektir. Sancar da erkeklik araştırmasının sonunda dişil deneyimi toplumsal alana katacak fazla olanağın olmamasından yakınmıştır. Toplumsal kurgudan ortaya çıkan cinsiyetler arasındaki zıtlıklar ve karşıtlıkların kadınları olduğu kadar erkekleri de daha eşit ve özgür insanlardan oluşan bir toplumda yaşamaktan mahrum bıraktığını söylemiştir (3). Bu bölümün amacı, bakımı sadece kadına özgü olmaktan çıkarıp bir ahlak eğitimi içine yedirmenin insanlarda yaratabileceği olası değişimleri, özellikle erkekliğin dönüşümü noktasındaki etkilerinin neler olabileceğini tartışmaktı. Bu tartışma bağlamı akılda tutularak sonraki bölüme geçmek uygun olacaktır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde nitel araştırmanın neden tercih edildiği açıklanacak, araştırmacının rolünün araştırmanın şekillenmesindeki etkilerine değinilecek, çalışma grubu ve örneklem seçimi aktarılacak, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve veri analizi hakkında bilgi verilecek ve sınırlılıklar ortaya konacaktır.

3.1. Nitel araştırmanın tercihi

Araştırmamız nitel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Sosyal bilimlerde 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte baskın olan araştırma nicel araştırma iken bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısında değişmeye, nitel araştırmaların önemi artmaya başlamıştır (141). Pozitivist bakış açısının her sosyal duruma bir reçete yaratması ve dilinin edilgen ve öznesiz oluşunun post-modern eleştirisi, sosyal bilimlere büyük artılar getirmiştir. Erkeklik çalışmaları alanında da kültürel çalışmaların, feminist eleştirinin, post-yapısalcılığın, yapıbozumun beraberinde getirdiği, eskinin teknik/sözde yansız dilini eleştiriye açmak sosyal bilimler açısından büyük yarar sağlamıştır (142). "Büyük anlatılar"ın eleştirilip sorunların odak noktasına bireyin konulduğu yeni bir bakış açısı, bu paradigma kayması her ne kadar değerli olsa da büyük bir dezavantajı da beraberinde getirmiştir: Sorunları ortaya çıkaran güçleri ve etkileri görmemizi engellemesi (143).

Anlatılan bu sebeplerden ötürü araştırmamız, hem yapısal ve sistemsel sorunları göz ardı etmeyen hem de kişilerin alanı değerli kıldığına inanılan kendi deneyim ve görüşlerini temel alan bir bakış açısıyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmanın katılımcıların dışa vurdukları eylemler üzerine odaklanan ve farklı insanların aynı olaya farklı öznel anlamlar yükleyebildikleri için farklı gerçeklerin ortaya çıkması potansiyeline sahip yapısı (144) önemsenmiştir. Nitel araştırmanın fenomenoloji türünde gerçekleştirilen araştırmada örneklemdeki babaların erkeklik ve babalık hakkındaki düşünceleri ve bu kimlikleri nasıl deneyimledikleri öğrenilmiş ve onların bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıkları aktarılmıştır. Şahin (31) Husserl'ın insanların içinde yer aldıkları, gündelik hayatı algıladıkları, yorumladıkları ve sentezledikleri deneyimlerden bahsettiğini ve gerçeklik arayışında bu deneyimlerin

önemini vurguladığını söylemiştir. Biz de eğer bir gerçekliği, bir fenomeni (olguyu) temellendirmek istiyorsak bakabileceğimiz en iyi yer hayatın deneyimlenme biçimidir. Araştırma kapsamında incelenecek olan fenomen "tüp bebek yöntemiyle baba olmak"tır. Bu fenomeni bütün yönleriyle deneyim etmiş kişilerden bilgi toplanmış, ardından bütün bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan bir betimleme yapılmaya çalışılmıştır.

Fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların neyi, nasıl deneyimledikleri betimleme kısmında anlatılır. Bu noktada yalnızca bir betimleme yapılmaz, araştırmacı yaşanmış deneyimlerin anlamına ilişkin yorum yaparak iki anlam arasında bir arabuluculuk rolü de üstlenir (141). Nitel görüşmelerdeki verileri tarafsız bir bilgi kaynağı olarak görmekten ziyade görüşmelerin kendisini gerçekliğin yorumlanma ve üretilme araçları olarak ele alırsak gerçeklik hem araştırılanlar, hem araştırmacı, hem de okurlar tarafından yorumlanan ve müzakere edilen bir şey olarak ortaya çıkar. Kişisel anlatıların yaratılmasını biçimlendiren bağlama ve bu anlatıları besleyen dünya görüşlerine dikkat edilir ve araştırmacı da katılımcıların bir şeyi ne ile ya da ne yolla algıladığını ortaya koyar (145).

Özellikle erkeklikle ilgili yapılan çalışmalarda "anlatılar" daha da önem kazanmaktadır çünkü ataerkil düzende erkekler hem "erkeklik deneyimleri", hem de duygusal alanlarda kolaylıkla konuşamazlar. Eğer erkeklerin deneyimlerini anlamak istiyorsak onların anlatıları bizim için değerli olacaktır (8). Aynı zamanda veri olarak kullanılacak deneyimlerin paylaşılabileceği bir ortamın oluşabilmesi için katılımcının hem araştırmacıya, hem de kendisine güvenmesi gerekmektedir. Selek'in de belirttiği gibi, katılımcı erkeklerin yaşadıkları deneyimler üzerine düşünmeleri, kendi tarihlerini hatırlamaları ve bunu anlatmaları için emek harcanması gerekecektir (5). Ataerkil sistemde erkeklerin baskınlığını sürdürmelerinde bireylerin kişisel tarihlerinin de önemi büyüktür ve bu tarih ilişkisel bir mantıkla ve pratiklere özel bir vurgu yapılarak değerlendirilmelidir diyen Connel ve Messerschmidt, erkekliklerin üretiminde duygusal çatışmalar ve içsel ayrılıklar ile çocukluktan babalığa giden süreçte yaşanan deneyimler üzerinde düşünmek zorunda olduğumuzu söylemiştir (28). Biz de bu değerlendirmeye uyarak araştırmamızda erkeklerin yaşam deneyimlerini öğrenmeye çalışırken hayatlarının pek çok dönemine değinmeye ve bu süreçlerdeki hislerine ve değerlendirmelerine yer vermeye çalıştık.

3.2. Araştırmacının rolü

Araştırma konusu olarak eleştirel erkeklik çalışmaları kapsamında yapılacak bir babalık ve yeniden üretim alanı analizinin seçilmesindeki öznel faktörleri "araştırmacının rolü" başlığı altında açıklamanın tezin örneklem seçimi ve metodunu daha iyi anlamada yararlı olacağını düşünüyorum. Bu sebeple tezin oluşma süreci ve tezin bakış açısı hakkında bu kısımda bilgi verilecektir.

Daha lise zamanımdan itibaren ilgili olduğum kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında uzmanlık yapma isteğim, sosyal hizmetin çalışma alanlarından birinin de kadın olmasıyla birlikte mümkün olmuştu. Özellikle doktora eğitimimde ŞÖNİM'de uygulama yaparken orada çalışan sosyal hizmet uzmanının erkeklerle de çalışması, babalık konusunda toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında eğitimler vermesi dikkatimi bu alana yönlendirmeme sebep olmuştu. Yüksek lisans tezimde de iktidar üzerine çalışmaya karar verdiğimde iktidarın "uygulayıcılarıyla" konuşmanın hakim yapıyla ilgili ipuçları verebileceğini düşünerek infaz koruma memurlarıyla görüşmeler yapmıştım. Bu sefer de "erkek iktidarı" üzerine konuşurken ve sürekli ataerki ve erkeklikten bahsederken, bu sistem içerisinde yaşayan erkeklerin görüşlerini almanın ve deneyimlerini öğrenmenin farklı bir bakış açısı sunabileceğine karar verdim. Fakat bu alan benim için tehlikeli sulardı, fail "erkekliği" aklama noktasına kaymak beni çok korkutuyordu. Neyse ki bu noktada Eleştirel Erkeklik Çalışmaları'nı keşfetmiştim ve içim rahatlamıştı. Feminist bir araştırmanın kadınlar tarafından, kadınlar hakkında, kadınlar için ve kadınlarla birlikte yapıldığı ve araştırmanın konusu kadın değilse o araştırmanın feminist olmadığı şeklindeki genel kabul (146) benim için rahatsız ediciydi çünkü ben erkeklik çalışmak istiyordum ve bunu feminizmden "arındırılmış" bir toplumsal cinsiyet çalışması şeklinde gerçekleştirmek istemiyordum. Eleştirel Erkeklik Çalışmaları bana bu imkanı sunmuştu. Bir araştırmayı feminist kılan şeyin elde edilen bilginin nasıl analiz edildiği, araştırma sorusunun nasıl şekillendiği, kimin bilgisine erişmeye çalıştığı, kimin/neyin bilgisini önemli bulduğu ve elde edilen bilginin ne şekilde kullanılacağı olduğunu okumuştum (146). Ben de araştırmamda güç ilişkilerine odaklanmaya ve toplumsal cinsiyeti analitik bir öğe olarak araştırmanın merkezine yerleştirmeye çalışacaktım.

Kümbetoğlu (147) feminist eleştiri ve analizi mümkün kılan toplumsal cinsiyet bakış açısına dayalı bilgi üretiminin öznelere varlık alanı açtığını ve toplumsal hayatta

yeni imkanların önünü açabilen dönüştürücü bir güç olduğunu söylemiş ve bu noktada deneyimlerin aktarılmasını önemli bulmuştur. Aynı zamanda erkeklerin kendi erkekliklerini sorgulamaya başlamaları da cinsiyetlerin toplumsal olarak inşa edildiğini feminist analiz sayesinde anlamalarıyla gerçekleşecektir (23). Deneyim aktarımı sırasında erkekler duygularından bahsetmeye de davet edilmektedir. Nitel araştırmalar sayesinde erkeklerin "özel alanı" daha çok görünür olmaktadır. Özbay ve Baliç (148) Aydınlanma'dan beri akıl ve izanın tek sembolü olan erkeklerin o vakte kadar sadece gece yarısı, ışıkları kapanmış yatak odalarında partnerlerine fısıldadıkları kaygı ve hislerini, yaşadığımız dönemde ulu orta ifşa etmeye çağrıldıklarını söylemişlerdir. Adına "öznellik ifşası" diyebileceğimiz bu durum kalıplaşmış erkeklik söylemlerini yıpratma potansiyelini barındırdığı için erkeklerin deneyimlerine odaklanmaya kesin olarak karar vermiştim.

Erkeklik çalışmaya karar verdikten sonra erkekliğin hangi alanına yöneleceğimi de tamamen kendimle ilgili süreçler belirledi. Çocuk sahibi olmak üzerine, regl olup bu durumu gerçekleştirme "yetimin" oluşmasından itibaren düşünüyordum ve hep aynı sonuca varıyordum; ergenliğimden 32 yaşında olduğum şu ana kadar hiçbir zaman çocuk sahibi olmak istemedim. 20'li yaşlarımın başında çocuk sahibi olmamaya kesin karar vermiştim. Belli ki ortada "biyolojik saat" de yoktu çünkü bildiğim kadarıyla böyle bir saat varsa şu son yıllarda çalışmaya başlamış olmalıydı. Benim düşünceme göre sırf biyolojik olarak çocuk doğurabiliyor olmam, çocuk doğurmam "gerektiği" anlamına gelmiyordu. Çocuk sahibi olmanın bir tercih olduğuna karar vermiştim. Peki, ben bunu bir tercih olarak görüyor ve bu konu üzerinde yıllardır düşünüyorken diğer insanlar bu konu hakkında ne düşünüyordu? İnsanlar neden çocukları olsun istiyordu? Bu isteğin altında neler yatıyordu? Önceleri yoğunlukla kadınlık üzerinden düşündüğüm bu konu, akademik olarak erkeklik alanını inceleme isteğimle birleştiğinde erkeklere yöneldim ve onların bu konudaki fikirlerini merak eder oldum. Elbette senelerdir ev içi rollerin dağılımı ve çocuk bakma gibi alanlardaki eşitsiz dağılımı inceliyor ve bu durumun beslendiği kaynakları analiz etmeye çalışıyordum. Mevcut sistem "yeniden üretim alanını" kadınlara özgü olarak tanımlıyordu fakat tabii ki aslında erkekler de birer özne olarak bu alanda bulunuyorlardı. Bu gerçekten yola çıkarak baba olmuş erkeklerin bu alanla ilgili deneyimlerini öğrenmek istedim.

Babalıkla ilgili çalışmaya karar vermiştim fakat alanımı daha da kısıtlamalı ve bir örneklem seçmeliydim. Yakın zamanda babalıkla ilgili çok kapsamlı bir tez yazmış hocam Gökhan Topçu'yla görüştükten sonra kafamda her şey netleşmişti. Hocamın "neden yardımcı üreme teknolojileri çalışmıyorsun?" önerisi asıl araştırma isteğimle büyük uyum içerisindeydi. Babalık istencini sorgularken tüp bebek yöntemini kullanarak çocuk sahibi olmuş erkeklerle çalışırsam baba olmak üzerine fazlaca düşünmüş kişilerle konuşmuş olacaktım çünkü bu süreç eşle konuşulup uzun ve sıkıntılı geçme ihtimali olan bir sürece başlama kararını içeriyordu. Yurt dışı birkaç çalışma örneği dışında bu örneklemdeki erkeklerle hiç çalışma yapılmamıştı ve böylece "doğal yolla çocuk sahibi olunamaması" durumunun erkeklik için bir sıkıntı yaratıp yaratmadığı da sorgulanabilecekti çünkü literatür bize bu konuda erkeklerin "hassas" olabildiklerini söylüyordu. Ayrıca çok yakın bir arkadaşımın yakın zamanda tüp bebek tedavisiyle çocuk sahibi olması ve tedavinin neden uygulandığını bana söylememesi de bu merakımı desteklemişti. O zaman şunu düşünmüştüm, bu bilginin söylenmeme nedeni ne olabilirdi? Erkeklerin bu deneyimdeki duygularını öğrenmek bana önemli görünmüştü ve böylece örneklem seçimim de tamamlanmıştı.

Son olarak da araştırmadaki kadın bir araştırmacı olarak pozisyonum konusuna da kısaca değinmek istiyorum. Barutçu (29), erkeklik üzerine yapılan çalışmalarda erkeklerin erkeklik performansı/kocalık/babalık rolleri ve duygusal ilişkiler gibi konularda kadın araştırmacılarla, cinsellik/sünnet/spor gibi konularda da erkek araştırmacılarla daha rahat konuşabildiklerini ve daha açık bilgi veya deneyim paylaşımı yapabildiklerini söylemiştir. Başka bir örnek olarak Mısır'da kısır erkekler üzerine yaptığı bir araştırmada erkeklerin onunla konuşmasının önünde kültürel bariyerler olduğunu düşündüğü için çekinceleri olan kadın araştırmacıya Orta Doğulu erkek meslektaşlarının söyledikleri verilebilir. Kadın araştırmacının cinsiyet statüsü ona bir avantaj sağlayabilecektir çünkü Orta Doğulu erkekler başka erkeklere üreme konusundaki hassasiyetlerini ifşa etme noktasında çekingen olabilmektedir ve bunun nedeni de "cinsel güç" (*virility*) ve kısırlık gibi alanların gerginliğidir (89). Benzer bir duruma Barutçu (29) da değinmiş, katılımcı erkeklerin araştırmacı erkeklerle konuşurken bir "performans" derdine düştükçe işin zorlaştığını söylemiştir. Barutçu'nun ilk alıntıda bahsettiği üzere, bizim araştırmamızda da erkek katılımcılarla konuşan bir kadın olarak duygusal konuların ağırlıkta olduğu konularda benzer bir rahatlık içinde olduğum söylenebilir. Sperm odası deneyimi gibi konularda ise

katılımcıların konuşmaya çok istekli olmadıklarını hissettim. Yine de bu durumun bir eksiklik yarattığını düşünmedim ve erkeklerin kendilerini "üretken" birer varlık olarak nasıl ifade ettiklerini, yeniden üretim alanını algılayışlarını ve bu alanı nasıl deneyimlediklerini, erkeklik hakkındaki düşüncelerini mümkün olduğunca öğrenmeye çalıştım. Elbette bir kaç erkek tarafından "eşim bir kadınla görüşmemi istemiyor", "eşim konuşmamı istemiyor", "rezil olurum", "güvenmiyorum" tarzında gerekçelerle reddedildiğimi de eklemeliyim. Büyük bir kitle bu şekilde düşünmüyor olsa da bu tarz çekinceleri olan erkeklerin de olduğunu aktarmak gerekiyor.

3.3. Çalışma grubunun tanımlanması ve örneklem seçimi

Çalışma grubu şu şekilde belirlenmiştir: Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan ve tüp bebek yöntemini kullanarak baba olmuş erkeklerdir. Araştırmanın pozisyonu, amaçlı örneklem kullanımına uygun düşmektedir. Bu örneklem, seçilen durumlar bağlamında toplumsal olayları ve olguları anlamaya ve bunlar arasındaki ilişkileri keşfetmeye ve açıklamaya olanak vermektedir (144). Hedef örnekleme ulaşmak için amaçlı örneklem yönteminden "benzeşik durum" örneklemi tercih edilmiştir. Bu örneklem kapsamında aynı süreçlerden geçmiş ve ortak bir deneyime sahip erkeklerden oluşan homojen bir grup oluşturulmuştur (149). Belirlenen örnekleme ulaşmak için sosyal medya ve telefon gibi farklı iletişim kanalları kullanılmıştır. Araştırmacı olarak önce yakın çevreme örneklem kriterlerimi ve araştırma içeriğimi açıklayan bilgileri verdikten sonra onların da haberi yaygınlaştırmalarını rica ettim, böylece pek çok kaynaktan farklı katılımcılara ulaşabildim. Tez danışmanımla tüp bebek kliniklerinden resmi izinle katılımcıya ulaşma seçeneğini tartıştık fakat izin alma sürecinde zorluklarla karşılaşılacağını öngörerek (hasta bilgilerinin paylaşımı benzer araştırmalarda sıkıntı yaratabilmektedir) bu yöntemi elemeyi tercih ettik.

3.4. Veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi

Belirtilmesi gereken önemli bir nokta yüz yüze görüşmelere başladıktan kısa bir süre sonra Türkiye'de Covid-19 salgınının başlamış olmasıdır. Bu sebeple daha önceden ayarlanan bazı görüşmeler iptal edilmiş, bazı görüşmeler de görüntülü konuşmalar sayesinde gerçekleştirilmiştir. 23 görüşmenin 11'i yüz yüze, 12'si

çevrimiçi gerçekleşmiştir. Çevrimiçi görüşme yapmak bir araştırmacı olarak beni öncesinde tedirgin etmişti çünkü yüz yüze konuşmanın samimiyetini yakalayamayıp veri kaybı yaşayacağımdan korkmuştum. Bu korkumun gerçekleşmediğini belirtmem uygun olacaktır. Çevrimiçi görüşme yapmak durumunda kaldığım katılımcıların neredeyse hepsiyle evlerinde görüşme imkanım oldu. Ev ortamı çok fazla kişisel alan içerdiği için psikolojik danışmanlık gibi alanlarda kullanılmamaktadır fakat Covid-19 sürecinde terapiler bile ev ortamında yapılmaya başlanmıştır. Bizim araştırmamız özelinde ev alanının kişisellik barındıran boyutu bir dezavantaja neden olmamış, aksine bazı katılımcıların "özel ve hassas" konular olarak tarif ettikleri konuları kendilerini güvende hissettikleri evlerinde daha rahat konuşabildikleri gözlenmiştir. Ayrıca çoğu katılımcının küçük yaşta çocukları olduğu için çocukları uyuduktan sonra görüşme yapmayı tercih etmeleri görüşmelerin detaylandırılmasını sağlamıştır çünkü katılımcıların görüşmeyi erken bitirme telaşları olmamıştır.

Görüşmeler 27.12.2019-09.01.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmeler Ankara, İstanbul ve Aksaray'da yapılırken diğer illerdeki katılımcılarla çevrimiçi görüşmeler sayesinde konuşulmuştur. Görüşmelerin süresi 95 dakika ile 210 dakika arasında değişmiş, bir görüşme ortalama olarak 120 dakika sürmüştür. Görüşme notlarının dosyaya aktarımı yapılırken kolaylık sağlanması adına katılımcıların onayıyla ses kaydı yapılmıştır. Sadece iki katılımcı ses kaydı yapılmasını istememiş, bu görüşmelerde elle not tutulmuştur. Alınan ses kayıtları kod isimlerle dosyalanmış ve bu dosyalara ulaşım için şifre konularak verilerin gizliliği sağlanmıştır.

Araştırmanın veri kaynağını görüşmeyi kabul etmiş katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler ve bu görüşmeler sırasında araştırmacının kendi gözlemleri oluşturmuştur. Veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiş, belirli demografik bilgileri ve araştırılacak konuyla ilgili detaylı soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Bahsedilen form Ek 1'de, araştırmanın etik kurul onayı da Ek 2'de sunulmuştur. Derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular kodlar, kategoriler ve temalar oluşturularak betimsel analize tabi tutulmuştur. Hem tümdengelimsel, hem tümevarımsal yöntemi benimseyen Corbin ve Strauss'un kodlama paradigması baz alınmıştır (150). Bu analiz Maxqda 2020 Project adlı analiz programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.5. Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırma, nitel yöntemin beraberinde getirdiği bir özellik olarak genellenebilir değildir, böyle bir iddiası da yoktur. Yine de bu durum bulgular üzerinden yorum yaparken bir sınırlılık olarak ortaya konmalıdır. Babalık ve erkeklikle ilgili konuşulurken bütün babaların deneyimlerini temsil etme noktasında sınırlıdır. Bu sınırlılığı azaltmak adına farklı illerden katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Güney Doğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinden katılımcı bulunamamıştır fakat bazı katılımcıların çocuklukları bu bölgelerde geçmiştir. Farklı sosyo-kültürel ortamlarda yaşamış olmaları bakımından ufak da olsa bir çeşitlilik sağlanabilmiştir.

Sınırlılık olarak belirtilebilecek bir başka nokta katılımcıların gelir seviyeleriyle ilgilidir. Türkiye'de 2021 yılında asgari ücret 2.800 lira civarındadır (151), bizim araştırmamızda ise en düşük gelir olarak 5.000 lira bildirilmiştir. Gelir ortalamasının 10.000 lira civarı olduğu araştırmada çok az katılımcı tedavi parasını öderken sıkıntı yaşadıklarını bildirmiştir ve herkes özel kliniğe gidebilmiştir. Bu durum ekonomik zorluklarla baş etme noktasında farklılaşan anlatılar olmamasına neden olmuştur. Büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu araştırmacıların eğitim düzeylerinde de büyük çeşitlilik sağlanamamıştır.

Sınırlılık olarak sayılabilecek son nokta ise araştırma baba olmuş erkeklerle yapıldığı için "kısır olma" durumunun bireyler üzerindeki etkilerinin fazla gözlemlenmemiş olmasıdır. Katılımcılarımız zor zamanlar geçirseler de isteklerine ulaşmışlardır, bu süreçleri yaşayıp çocuk sahibi olamamış erkeklerle çalışılsaydı başka sonuçlara ulaşılabileceğini düşünmek yanlış bir öngörü olmayacaktır.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Bulguların aktarımına katılımcıların genel profillerinin tanıtılmasıyla başlanmıştır. Ardından çalışma kapsamında elde edilen temalar açıklanmış, sonrasında ise her temanın kategorileri ve kategorilerin kodları görselleştirilmiş ve betimsel bir anlatımla sunulmuştur. Son olarak ise çapraz tablolar ve ilişkisel analizler sayesinde bulguların zenginleştirilmesi hedeflenmiştir.

4.1. Katılımcı profili

Çalışmanın anonimliği açısından katılımcıları tanımlamak için her bir kişiye takma isimler verilmiştir. İsimlendirilen katılımcılara dair belirli bilgiler şöyle sıralanmıştır: 8 farklı şehirden araştırmaya katılan katılımcıların en genci 31, en yaşlısı 62 yaşındadır ve çoğunluğu 40'lı yaşlarındadır. Farklı pek çok meslek grubundan olan katılımcıların büyük çoğunluğu önlisans/lisans mezunudur, en düşük gelir 5.000, en yüksek gelir ise 40.000 TL olarak bildirilmiştir ve neredeyse yarısının geliri 12.000 TL'den azdır. Eşlerin meslek grupları da çeşitlilik göstermektedir ve evlilik süreleri 4 yıl ile 26 yıl arası değişmektedir. Tüp bebek deneme sayıları ise 1 ve 2 kerede yoğunlaşmışsa da 8 deneme yapan katılımcı da olmuştur. Tüp bebek tedavisi sonucu ikiz ya da üçüz çocuk sahibi olma hayli yüksek orandadır (İkiz ve üçüz durumu çocuk sayısı sütununda parantez içindeki "i" ve "ü" harfleriyle belirtilmiştir). Çocuklarının yaşları ise 2.5 aylıktan 20 yaşına kadar değişmektedir. Çocukların cinsiyetleri de son sütunda gösterilmiştir. Tablo 4.1'de yukarıda sıralanan bazı demografik ve tanımlayıcı bilgiler görsel olarak sunulmuştur.

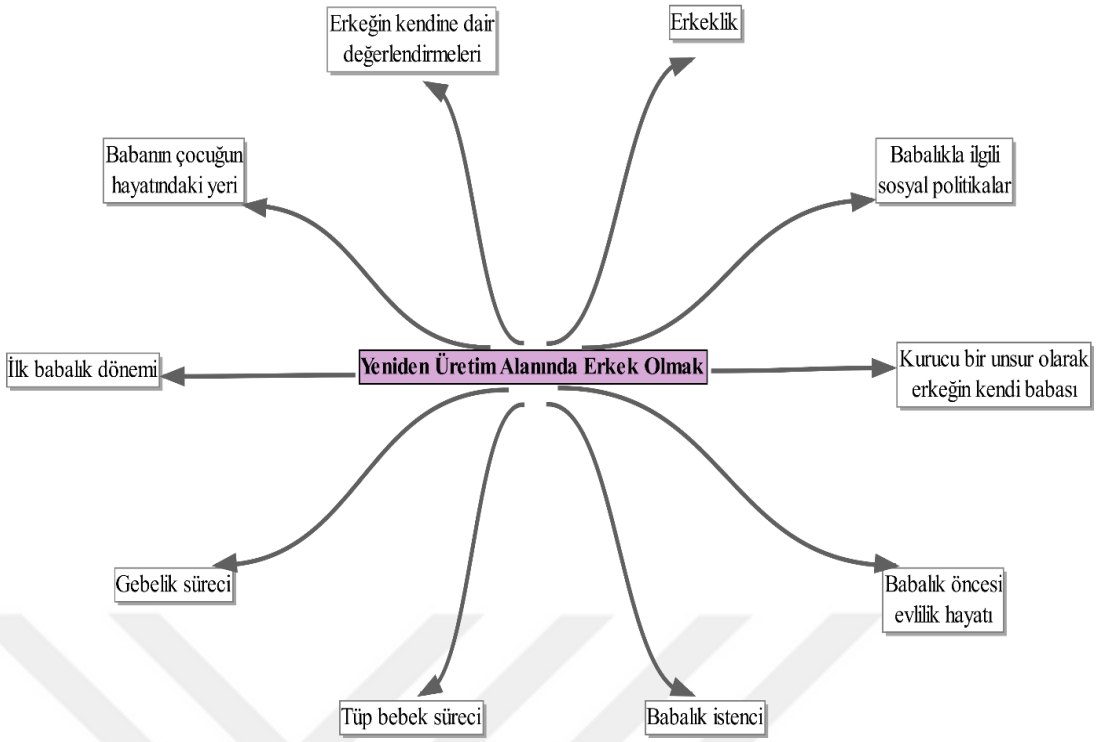
4.2. Araştırma temaları

Katılımcıların yeniden üretim alanında bir erkek olarak konumlanma deneyimlerinin araştırıldığı çalışmada katılımcılardan çocukluklarından başlayıp yetişkinlik ve babalık dönemlerindeki duygu ve düşüncelerini anlatmaları, içinde bulundukları toplumu değerlendirmeleri ve babalıkla ilgili sosyal politikalara dair önerilerini paylaşmaları istenmiştir. Bir katılımcının da dediği gibi "yılların özgeçmişinin yapıldığı" araştırmada 23 kişiyle yapılan görüşmeler sonrası on farklı

Tablo 4.1. Katılımcı profili tablosu.

Ad	Şehir	Yaş	Meslek	Eğitim	Eko. Durum	Ev. Süre	Eşin Mesleği	Tüp Den.	Ç. Sayı	Ç. Yaş	Ç. Cins.
Bulut	Ankara	32	Teknik Ressam	Lisans	10.000	9	Avukat	6	1	13 ay	K
Cüneyt	Ankara	51	İşyeri sahibi	Lise	10.000	20	Ev kadını	4	2	16-3,5	K
Deniz	Ankara	31	Mühendis	Lisans	17.000	5	Avukat	1	1	2.5 ay	O
Doğa	İstanbul	40	Firma çalışanı	Lisans	10.000 +	10	Memur	1	2 (İ)	7	O
Doğuş	Adana	39	Sigortacı	Lisans	20.000	8	Öğretmen	2	1	5	K
Evren	Kayseri	42	Akademis.	Lisans	10.000	6	Bankacı	1	2 (İ)	4.5	K-O
Güneş	Manisa	47	Mühendis	Lisans	15.000	21	Öğretmen	1	4 (Ü)	20-10	K-O
Güney	Ankara	44	Mühendis	Lisans	18.000	15	Mühendis	1	2 (İ)	10	K-O
Kadir	İstanbul	62	Mühendis	Yüksek Lisans	12.000	24	Firma çalışanı	1	2 (İ)	20	K
Kaya	İstanbul	49	Emekli	Ortaok.	-	26	Emekli	2	1	13	K
Kerem	Ankara	44	Avukat	Lisans	7.000	10	Ev kadını	4	2 (İ)	2.5	K-O
Kuzey	Ankara	45	Memur	Lisans	13.000	10	Mühendis	2	3 (Ü)	6	O
Oğuz	Bursa	52	Emekli	Önlisans	14.500	25	Memur	3	2 (İ)	11	K-O
Okan	Ankara	33	Mühendis	Yüksek Lisans	15.000 +	5	Akademis.	1	1	2	K
Onur	Aksaray	43	Öğretmen	Lisans	9.000	18	Öğretmen	3	2 (İ)	8	K-O
Ozan	Ankara	47	Memur	Lise	6.000	8	Ev kadını	2	2 (İ)	2.5	K-O
Rüzgar	İzmir	45	Öğretmen	Lisans	10.000	17	Öğretmen	1	1	7	K
Sarp	İzmir	56	İşyeri sahibi	Lisans	11.000	22	Ev kadını	2	1	11	K
Sercan	Ankara	42	Firma çalışanı	Lise	9.000	14	Memur	5	2 (İ)	3.5	K-O
Serkan	İstanbul	50	İşyeri sahibi	Önlisans	25.000	15	Akademis.	2	1	15 ay	O
Tan	İstanbul	43	Firma çalışanı	Ortaok.	7.000	4	Firma çalışanı	2	1	8 ay	O
Toprak	İstanbul	42	İşyeri sahibi	Lisans	40.000	6	Sigortacı	2	3 (İ)	6-3	O
Ufuk	Ankara	36	Firma çalışanı	Lise	5.000	11	Ev kadını	8	3 (Ü)	2	O

tema ortaya çıkmıştır. Bu temalardan bazıları bizzat spesifik bir zamana referans verirken (konu bütünlüğünü sağlamak için hayatın belli dönemleri tanımlanmıştır) bazıları ise belli olguları tanımlamışlardır. Bu temalar "Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası", "Babalık öncesi evlilik hayatı", "Babalık istenci", "Tüp bebek süreci", "Gebelik süreci", "İlk babalık dönemi", "Babanın çocuğun hayatındaki yeri", "Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri", "Erkeklik" ve "Babalıkla ilgili sosyal politikalar" olarak belirlenmiştir. Tema gösterim modeli Şekil 4.1'de sunulmuştur.

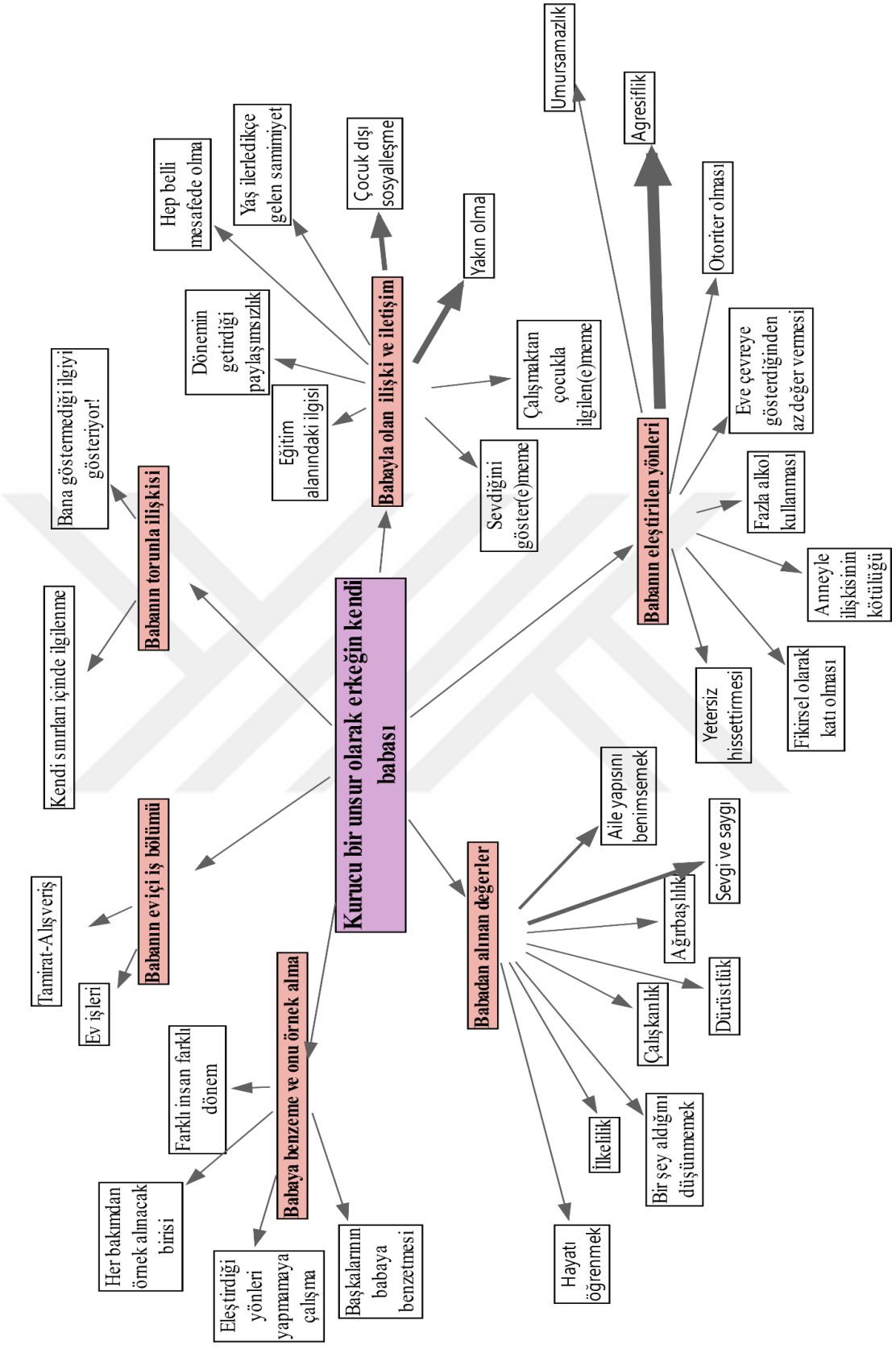

Şekil 4.1. Yeniden üretim alanında erkek olmak tema gösterim modeli.

4.3. Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası

Araştırma kapsamında katılımcıların yeniden üretim alanındaki konumlanışlarını anlamlandırış biçimlerini öğrenebilmek için kendilerine belli sorular sorulmuş ve ilk olarak kendi babaları üzerinden değerlendirme yapmaya başlamaları istenmiştir. Erkeklerin kendi babalarına dair değerlendirmeleri onların toplumsal cinsiyet rollerine bakışlarına, kendi değer yargılarını oluştururken babalarından ne kadar etkilendiklerine (bu örnek alma yoluyla olumlu bir etki olduğu gibi eleştirme yoluyla da olumsuz bir özellik barındırabilir), babalarıyla ilişkilerinin kendi erkeklik algıları ve babalık etme şekilleriyle ilgisi olup olmadığına dair ipuçları barındırabilmektedir. Erkeğin kendi babasıyla olan etkileşiminin kurucu bir unsur olarak ele alındığı bu temada ortaya çıkan kategoriler ve kodlar Şekil 4.2'de gösterilmiştir.

4.3.1. Babaya benzeme ve onu örnek alma

Katılımcılarımız araştırmada kendi çocukları olan "yeni kuşak" ve kendi babaları olan "eski kuşak" arasında bir "ara durak" olarak tanımlanmıştır. Bu ara durak erkekler eski kuşakla bazen çatışma, bazen de ona benzeme arasında gidip gelerek

Şekil 4.2. Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası tema kategori modeli.

kendiliklerini kurmaktadırlar.

Her bakımdan örnek alınacak birisi

Görüşmelerde katılımcılardan bazılarının kendi babalarıyla çatışmaya girmeyip onları pek çok konuda kendilerine örnek aldıkları görülmüştür. Hem babalık, hem insanlık noktasında babalarını örnek alan katılımcılar şu ifadeleri kullanmışlardır;

> *"Benim idealimdeki baba tipidir. Çocuklarım 2.5 yaşında, ben ne kadar onlara karşı babam gibi sakinim, değilim. Bu beni ürkütüyor. Onun gibi olmak istiyorum ama bir yandan da olamayacağımdan korkuyorum, aksiyonlarımın sert olacağından korkuyorum. Hassastı yani, oldu diyip bırakan bir insan değildi. Allah nur içinde yatırsın, dediğim gibi idolüm bir insandı"* (Kerem).

> *"Benim babam aslında örnek aile şeyi olabilecek babalardan yani rahmetli, düşündüğüm zaman. Bizle oyun da oynayabilirdi, okulla da ilgilenirdi. Gözü sürekli kontrol eden, yani böyle aşırı titiz değil de, normal olacak şekilde çocuğun gelişim evresinde nasıl takip etmek gerekiyorsa o şekilde takip ederdi bizi. Arkadaşlarımı sorardı. Çocukları tamamen serbest bırakmamak gerekiyor, ben de o şekildeyim ama baskı yok yani, o şekilde eğitici öğretici yönü de vardı"* (Kuzey).

Bu söylemlerden bazı katılımcıların babalarından gördükleri rolleri kendi hayatlarında benimseyip uyguladıkları, hatta uygulayamamaktan korktukları anlaşılmaktadır.

Başkalarının babaya benzetmesi

Babanın bir rol model olarak benimsenmesi çevreden gelen geri bildirimlerle de kuvvetlenmektedir. Benzerliğin etraftan onay alması bazı kişileri mutlu ederken bazıları bunu kendilerine yüklenen bir rol olarak da algılamıştır;

> *"Annem biraz benzetir. Babam da ailesine düşkündür, ben de öyleyim. Anneme, kardeşlerime, diğer aile bireylerine öyleyim, annem benzetir biraz. Belki de annem biraz rol model olarak görmek istediği için, eşini erken kaybetti falan, belki ondan da benzetiyor olabilir"* (Doğuş).

Farklı insan, farklı dönem

Babayla olan kuşak farkına vurgu bu kodla beraber görünür olmaktadır. Babalarıyla benzer olup olmadıklarını değerlendiren katılımcılar zamanın değişimine vurgu yapmışlardır.

"Yok onun gibi davrandığımı düşünmüyorum, mizaç olarak bazen, onun gibi sanki, bazen eşim der aynı baban gibi konuştun. Aramızda yaş farkı olunca tutmuyor tabi. Biz şimdi modern çağa geçtik, o hala eski çağda" (Tan).

Kuşak farkı vurgusu değişen değer yargılarını ve sosyo-ekonomik duruma dikkat çekerken katılımcıların eskiyle yeniyi karşılaştırma içinde olduklarının da göstergesi olmuştur.

"Asabiyeti bizim büyümemizden sonra aştı. Bizim gördüğümüz dünya artık onların gördüğü dünya değil, artık çok daha değişim gerektiren, başkaldırı yapabildiğin bir dünya. Onların döneminde yokmuş öyle, böyle böyle aştı işte, kavga ede ede, gelişti yani" (Deniz).

"Babamın yaşadığı şartlar, sahip olduğu imkanlar ile benimkiler birbirinden çok farklı. Babayı kendini örnek alabilmen çok mümkün değil çünkü onlar bambaşka bir dünyada yaşıyorlardı, biz bambaşka bir dünyada yaşıyoruz. Mesela benim babam çocuğuna sevgiyi göstermezdi ama ben göstermeye çalışıyorum, neden, çünkü o zaman sevgi gösterilmezdi, şimdi gösteriliyor, fark bu. Çünkü örnek alabileceğim bir durum yok, çalışma koşulları, ülkenin demografisi, her şey farklı. Onun gibi davranmıyorum, dur ya, sanmıyorum, en basitinden baba cahil birisi ama ben cahil değilim. Doğruları yapmaya çalışan bir insan olduğunu düşünüyorum, onun dışında babam gibi olduğumu düşünmüyorum, ki olamam da zaten. Benim çocuklarım da benim gibi olmayacak, olamayacak" (Güney).

Bu ifadelerden erkeklerin hem günümüzü değerlendirme biçimlerini, hem de eskiye referans vererek kendi babalarının davranışlarını ve görüşlerini rasyonelize etme çabalarını görmek mümkün.

Eleştirdiği yönleri yapmamaya çalışma

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde dikkat çeken kodlardan biri "eleştirdiği yönleri yapmamaya çalışma" ifadesidir. Katılımcılar babalarından kötü gördükleri yönleri almamak için uğraşarak kendi babalık rollerini bu ifade üzerinden kurmaya çalışmışlardır. Bu ifadeyi Doğa ve Onur şu sözleri ile desteklemiştir;

"Şimdi şimdi anlıyorum belki, babandan aldığın değer dersen bir kere sorumsuz olmamayı babamdan aldım. Çünkü babam bu kadar sorumsuzken annem inanılmaz sorumlu bir kadındı. O yüzden sorumluluğun değerini çok öğrendim. Babamdan aldım iyi bir huy diye sorarsanız eğer bana o kadar babalık yapmadı ki, ileride baba olursam eğer ben asla böyle yapmayacağımı öğrendim. O dönemlerde belki onları öğrendim, bunları yapmayacağım ya da bunu yapacağım. O zaman babamdan gördüğüm her ne kadar kötü davranışlar da olsa

bana iyi yansıdığını düşünüyorum. Çünkü öbür tarafta beni iyi tamir eden iyi pansuman yapan bir aile vardı. Akabinde çocuk büyütülürken nelere dikkat edilmesi gerektiğini öğrendim" (Doğa).

"Ben küçükken onların yaptığı hataları yapmamayı öğrendim, temkinli bir çocuk oldum her zaman. Babamın ilgi ve özen gösterdiği her şeye ben çok dikkat ettim sevileyim diye belki, küçükken işte öyle bir yaşantımız oldu. Bir şeyi eleştirirken bazen beklemiyorum, eleştiriveriyorum hemen. Kendimi dizginlemeye çalışıyorum bu konuda, eşim için de çocuklarım için de, bunu başardım. Aynı babamın tavrı, bunu yaparken de hissediyorum, eleştirmeyi bitirmeye çalışıyorum. Eleştirilerim babama benziyor, ama o kadar yıkıcı değil tabii" (Onur).

Aşağıda belirtileceği gibi "birden parlamak" erkeklerin babalarında eleştirdikleri en önemli özelliktir ve bu özelliği kendilerinde de gördüklerinde "rahatsız olmakta" ve bunu değiştirmek için çaba sarf etmektedirler. Okan "*babam gibi sinirlenmem, sakin biriyim, onun üzerine çalıştım. Kontrol edebiliyorum. Özellikle eğildim kendimde hoşlanmadığım şeylerde*" diyerek bunu başardığını söylerken Oğuz "*Engellemeye çalışıyorum ama olmuyor, huy çıkmaz diyorlar ya öyle, olmuyor*" diyerek bu konuda başarılı olamadığını belirtmiştir. Bu söylemlerden katılımcıların belli farkındalıklara babalarıyla ilgili yaptıkları değerlendirmelerle ulaştıkları sonucuna varılabilir.

4.3.2. Babanın ev içi iş bölümü

Araştırmanın odak noktası olan yeniden üretim alanı diye tanımladığımız alan "ev"i de içerdiğinden, katılımcıların kendi ailelerindeki ev içi iş bölümünün nasıl olduğu önemli görülmüş ve bu konuda katılımcılardan bilgi alınmıştır. Temizlik, yemek, ütü, bulaşık gibi daha "ev"a dair ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından daha "kadına ait" görülen işler ev işleri olarak adlandırılırken "dışarıya" dair ve "erkeğe ait" görülen işler tamirat ve alışverişle özdeşleştirilmiştir. Bu ayrımdan dolayı kodlama yaparken ev içi iş bölümü ikiye ayrılmıştır.

<u>Ev işleri</u>

Katılımcıların babalarının yaşları ortalama 70-80 civarındadır ve ev içi iş bölümü konusunda geleneksel ayrımlar ağırlığını korumaktadır. Bahsedilen babaların büyük çoğunluğu ev işlerine ne gençliklerinde karışmıştır, ne de şimdi karışmaktadır. Bu durumun gerekçesi olarak bazen babanın geç saatlere kadar çalışıyor olması ("*Yani,*

ev işine istese de yardımcı olamaz zaten, 11'de eve geliyor"-Doğuş), bazen de geleneksel ayrımların benimsenmesi ("*Nasıl derler, eski Osmanlı erkeği*"-Oğuz; "*Biraz ataerkil vardır ya, yemek falan hep annemdeydi*"- Sercan) gösterilmiştir. Bu rolleri sorgulayışını Okan şu şekilde ifade etmiştir:

> "*Babam evde hiç iş yapmaz, annem yapar, ben onları normal zannederdim hep küçükken. Başka aileleri görünce vesaire fark ettim*" (Okan).

Ara sıra yapılan, ufak tefek "yardımları" ise şöyle sıralamak mümkündür; anne hasta olduğunda veya evde olmadığında yemek ve temizlik yapmak, pazar kahvaltısı hazırlamak, çay demlemek, çok nadir de olsa hazırlamayı sevdiği yemeği yapmak. Her ev işini yapan bir babaya sahip olduğunu sadece bir katılımcı söylemiş, bir başka katılımcı ise annesi çalıştığı ve eve babasından daha geç geldiği için babasının ev işlerini yaptığını belirtmiştir.

Tamirat-alışveriş

Ev idamesi için gerekli olan alışveriş işi evin dışarısında gerçekleştirilen bir eylem olduğu için geleneksel ayrımda daha çok erkekle ilişkilendirilmiş ve onun halledeceği bir iş olarak toplumsal zihniyete kodlanmıştır. Katılımcılarımızın babalarının çoğu ev işi yapmazken alışveriş yapmaktadırlar. Katılımcıların ifadelerinden bazen yine anneye yardım amaçlı alışveriş yaptıkları, bazen ise asli görev olarak bu işi yürüttükleri anlaşılmaktadır. Evde bozulan bir şeyin tamiratı ise eğer yetenekleri varsa babalar tarafından halledilmekte, eğer yetenekleri yoksa bu iş ile "ilgilenen" babaların usta çağırmasıyla hallolmaktadır.

Cinsiyete dayalı iş bölümünün katılımcıların kök ailelerinde hakim olduğu görülmektedir.

4.3.3. Babadan alınan değerler

Bir bireyin kendi kimliğini oluştururken etkilendiği şeyler elbette ki tek boyutlu ele alınamayacak derecede çeşitlidir. Hayatın akışı içindeki her bir deneyim, her bir farkındalık bireyleri etkilemektedir fakat her bireyin kök ailesindeki ortam, buradaki rol model olarak alınan yetişkinlerin benimsediği değerler onların karakterlerini ilk etkileyen değişkenlerdir. Bu sebepten baba figürünün sahip olduğu

ve çocuklarına aktarmak istediği hayata dair değerlerin belirlenmesi araştırma açısından önemli görülmüş, yapılan görüşmeler sonucunda katılımcıların babalarından aldıklarını düşündükleri değerler tablo 4.2'de sıralanmıştır.

Tablo 4.2. Babadan alınan değerler tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası	**Babadan alınan değerler**	Dürüstlük	15
		Çalışkanlık	10
		Sevgi ve saygı	7
		Aile yapısını benimsemek	6
		Hayatı öğrenmek	3
		Ağırbaşlılık	3
		İlkelilik	2
		Bir şey aldığını düşünmemek	2

Katılımcılara anne ve babadan aldıkları değerlerin değişip değişmediği sorulmuş, kimse belirgin bir fark belirtmediği için bulgularda ayrıma gidilmemiştir. Değerler kapsamında belirtilen kavramlar kısa bir şekilde ifade edildiği için kodların tablo şeklinde verilmesi uygun görülmüştür. Tablodaki frekans sayısı kaç kişinin bu değerleri söylediğini belirtmektedir.

Dürüstlük kodu katılımcılar tarafından en çok söylenen kod olmuştur. Dürüstlük genelde yalan söylememek, verdiği sözde durmak, kimsenin malında gözü olmamak, namuslu olmak, hak etmediği şeyi almamak gibi değerlerle birlikte ifade edilmiştir.

> *"Hayatım boyunca yüz kızartıcı suçlardan uzak durmamı öğretti babam bana. Hani derler ya başımı öne eğdirme, bizim oralarda, başımı öne eğdirme derdi. Yozgatlıyım. Yani ailemizin başını öne eğdirecek bir davranış şeklinde şimdiye kadar hiç bulunmadık, bundan sonra da bulunmayız inşallah. Şimdi yaşamın da bir anlamı var yani, affedersiniz namussuzluk falan işte, hırsızlık, arsızlık yaptıktan sonra bir anlamı yok yani*" (Ozan).

Babadan alınan bir başka değer çalışkanlıktır. Ardından insanlara değer verme ve onlara karşı saygılı olma, yardımsever olma, insanları sevme gibi değerler sıralanmıştır. Sercan, bu değerlerin kaybedilmesine dair yaşadığı korkuyu dile getirmiştir.

"Efendilik konusunda hiçbir zaman vazgeçmedim ben. Dediğim gibi çok fazla bir şey paylaşamadık ama insanlar aynı evin içinde büyüyünce ister istemez baba neyse evlat da odur muhabbeti tabii ki var. Efendilik konusu, o biraz kanımıza işlemiş gibi, büyüklere saygı küçüklere sevgi, terbiyesizlik yapmama, bizim 80-90 döneminde vardı, bizim çocuklarımızda olacak mı bilmiyorum" (Sercan).

Aileye önem ve değer vermek de önemli bir kod olarak belirtilmiştir. Aileye düşkün ve bağlı olmak, aile bireylerinin yanında olmak ve aile için fedakarlıklar yapmak katılımcıların kafasında benimsedikleri bir "aile kültürü" oluşturmuştur. Ağırbaşlı ve olgun olmak kazanılan bir başka değerdir. Belli ilkelere ve ideallere sahip olmak ise başka bir değer olarak sunulmuştur.

"İdealizm, kapitalist sisteme karşı ne yapabiliriz, işte, dünyada nasıl fark yaratabiliriz? Genel sorular, Allah var mı yok mu, biz neredeyiz ne yapıyoruz, bu gibi şeyleri sorgulamak konusunda örnek aldım. Araştırmacı geliştirmeci bir kişiliktir" (Toprak).

Bazı katılımcılar babalarının onlara belli beceriler kazandırıp onlara hayatı öğrettiklerini de düşünmektedir. İki katılımcı ise babalarından bir şey öğrenmediklerini söylemiş, biri bunun nedenini sosyal yaşantının farklılığı ve "yokluk" şeklinde açıklamışken diğeri kültürel baskılara vurgu yapmıştır.

"Doğu toplumu, katabilecekleri belli. Bir de din olgusu vardı, yapmaya çalıştılar, alkolden uzak dur, camiye git gibi. Belki ilginç gelecek ama hiçbir şey öğrenmedim diyebilirim, baba çocuk arkadaş ilişkisi olmadı hiçbir zaman, anne de ilgilenmedi. Aslında hiçbir şey öğrenmedim. Kadın dışarı çıkamazdı, alışveriş yapamazdı. Ben mezrada doğmuşum, Allah'ın unuttuğu yer, 4 yaşında şehir merkezine gelmişiz" (Rüzgar).

Babalarını gözlemleyerek ya da onların nasihatleriyle belli değerleri kazandıklarını söyleyen katılımcılar bu değerleri çocuklarına da aktarmak istediklerini söylemişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz "kuşak farklılığı" belli değişimleri elbette beraberinde getirmiştir, ileriki bölümlerde aktarılacağı gibi katılımcıların kendi çocuklarının sahip olmalarını istedikleri özellikler fazlasıyla çeşitlenmiştir fakat benimsenen temel insani değerler noktasında büyük bir farklılık gözlemlenmemiştir.

4.3.4. Babanın eleştirilen yönleri

Katılımcıların babalarından örnek aldıkları davranışlar ve değerler olduğu gibi onları eleştirdikleri yönler de bulunmaktadır. Bu eleştirilen yönler bazen sadece bir

tespit olarak kalmakta, bazen ise erkeklerin kendilerine yönelik yaptıkları bir değerlendirmeye dönüşebilmektedir. Negatif olan durumdan ders çıkarabilmekte ya da eleştirilen şeyin kendileri üzerinde yarattığı olumsuzluğu fark edebilmektedirler. Erkeklerin babalarında eleştirdikleri yönler Tablo 4.3'te sıralanmıştır.

Tablo 4.3. Babanın eleştirilen yönleri tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası	**Babanın eleştirilen yönleri**	Agresiflik	7
		Otoriter olması	4
		Fazla alkol kullanması	3
		Yetersiz hissettirmesi	2
		Eve çevreye gösterdiğinden az değer vermesi	2
		Fikirsel olarak katı olması	2
		Anneyle ilişkisinin kötülüğü	2
		Umursamazlık	2

Bütün erkeklik çalışmalarında "erkeklikle" özdeşleştirilen en temel özellikler gerginlik, asabilik, sinirlilik, öfkelilik halidir. Genel olarak agresif tavırlar diye niteleyebileceğimiz bu duygu durumları insanlara yöneltildiğinde beraberinde her zaman psikolojik şiddeti getirmektedir ve bu duygular sonucunda fiziksel şiddetin ortaya çıkması da olasılık dahilindedir. Babasının eleştirdiği yönü olan öfkeliliği bir psikolojik şiddet olarak tanımlayan Okan şu ifadelerle durumu açıklamıştır:

> *"Küçükken daha fazlaydı örnek alırdım, büyüdükçe şeyi fark ettim, babamın da yanlışları olabildiğini. Küçükken her şeyi doğru biliyor şeklinde düşünüyordum herhalde. Ama sonra kendim de dış dünyaya açılınca babamın da hataları olabileceğini fark ettim. Mesela yaklaşım olarak, tutarsız davranış, öfke mesela. Normal zannederdim onları, ama değil. Öfke de öyle cinnet boyutunda değil. Köydeki evde falan da, dedemlerde hiç şiddet hatırlamıyorum ama sözel bağırma-çağırma. Ailesinden ona geçmiş belki de, o da onu normal zannediyor. Babamla ilgili beni en çok geren nokta odur yani şu anda da bazen böyle anlamsız yere, o Karadenizli şeyi. Bir anda böyle öfkelenip bir şeyler söylüyor, hiç küfür etmez ama, öyle değil, sadece sinirlenip böyle sinirini bağırarak, çağırarak. Benden ziyade anneme. Öfke kontrolü şeyi var ama belli bir çizginin ötesine de hiç gitmediği bir öfke, ama yine de psikolojik şiddet diyebilirsin. Kimse bağırılmasını istemez kendisine. Öyle bir şey var, genelde ülkede de var öyle bir şey, fiziksel olmadığı zaman şiddet değil gibi algılanıyor. Bağırdım çağırdım normal, sana hiç zarar vermedim ki şeyi olabiliyor, öyle bir yetişme tarzından olabilir o da. Ama ben de her fırsatta söylüyorum, onun da*

azaldı eskiye göre. Biraz azalmış olabilir. Anlık olabiliyor, pişman da olur sonra" (Okan).

Yukarıdaki ifadede şiddeti belli bir rasyonalize etme çabasının (yetişme tarzı) da olduğunu görüyoruz. Babasından fiziksel şiddet de görmüş olan Doğuş'un ifadelerinde de benzer bir durumla karşılaşıyoruz.

"Babam biraz agresifti, genel olarak agresifti ve biz onun için biraz basık yetiştik, biraz daha özgüven eksikliği ile. Ben üniversiteye kadar gidip kafede oturup da bir çay içemeyecek seviyedeydik yani, insanlarla bırakın tanışmayı, sohbet etmeyi. Çünkü biraz agresifti babam, kızardı, bizi çok severdi ama. Biraz da şeker hastalığı vardı onun, yapısından dolayı çabuk sinirleniyordu, tek agresifliği oydu. Onun dışında böyle çok büyük çok olumsuz bir şeyi yoktu. O kadar şeye karşı en fazla 1-2 kere dayak olmuştur, eskiden bizim modaydı dayak. Abimle ben agresif tavırlarını almışız, özellikle abim, ben üniversiteye gidince o babamla beraber çalıştı, o yüzden agresifliği aldı ama agresifliğimiz de şeye karşı, arkadaşlarla çok iyiyiz, aileye karşı, babamda da öyleydi, içe doğru yani. Ben kendi kendime şey olarak düşündüm, çok sevdiklerimiz, belki bizim nazımızı çektikleri için onlara agresif olabiliyordu ki mesela abim Annesine karşı kardeşlerine karşı öyleydi yoksa dostlarına karşı hiç değil" (Doğuş).

Bu söylemde hem agresif bir babaya sahip olmanın çocukta yarattığı baskılanma hissini, hem de bu sinirlilik halini "hastalık" söylemiyle ya da "nazı geçen kişilere" gösterilen bir tepki olarak meşrulaştırma çabasını aynı anda görmek mümkün. Bir başka meşrulaştırma söylemi ise babanın "hemen parlayıp sönmesi"dir. Babanın genelde anlık bir tepki gösterdiği, ardından pişman olduğu ve kin tutmadığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Babanın otoriter olması ve fikirlerinde esnek olmaması da eleştirilen yönler arasında sayılmıştır. Babalarının "dediği dedik" insanlar oluşlarını katılımcılar şöyle anlatmıştır:

"Tabi tabi, olmaz olur mu, kuşak çatışması denilen şeyi biz dibine kadar yaşadık yani, öyle söyleyeyim. Çünkü babamın doğruları doğrudur yani, onun doğrusuna itiraz etmeyeceksin, eğer itiraz edersen yandın yani. Mesela küçük bir örnek vereyim, televizyon seyrediyorum mesela, akşam saat 22.30, babam hiç gelip şey demez ki, normali nedir, bak oğlum sabah okula gideceksin ya da işe gideceksin, televizyonu kapat yat artık yerine. Babam hiç öyle yapmazdı, direkt gider şalteri indirirdi. Değişik bir adamdı yani rahmetli. Bu ona göre doğru, onun doğrusu oydu, yapacak bir şey yok yani. Fakat bir insan yedisinde neyse yetmişinde de o, yetmişinde insanları da değiştiremiyorsun yani, onun doğrusunu kabul edeceksin yani" (Ozan).

"Babamla ideolojik siyasi konularda çatışmadım, zaten babam çatışmaya tartışmaya kapalı birisidir, o ne diyorsa odur, bitti. Benim dediğim olacak kafası, beyaza siyah diyorsa o siyahtır. Çok sertti. Sertti derken öyle çok dövmedi ama bir bakışı yeterdi" (Oğuz).

"Bir de fikir anlamında çok esnek değil, siyasi düşünce anlamında. Bu mesela genel karakteri de gösterir, ben çok mesela esneğimdir. Fikirsel olarak değişmişimdir mesela. Her bir olayda daha iyisini bulmaya çalışıyorum. Mesela bu konularda babam tektir. 50 yıl önce ne söylüyorsa, neye inanıyorsa 50 yıl sonra da aynısını söyler" (Güneş).

Alkol kullanmak ve anneyle tartışmalı bir ilişki içinde olmak da eleştirilen yönler arasında sayılmıştır. Ayrıca babanın davranışlarıyla çocuğa hissettirdikleri de katılımcılar tarafından dile getirilmiş ve eleştirilmiştir. Yaptığı işi beğenmeyerek kendisini yetersiz hissettirmesi ve aile bireylerine ilgi göstermeyerek değersiz hissettirmesi bu söylemlere örnektir. Bu bulgular bizlere babaların eleştirilen yönlerinin çocuklarda duygusal yıpranmalar yarattığını, katılımcıların bazen bu yıpranmaları aşıp kendilerine ders çıkarabildiklerini, bazen ise kendilerinin de benzer davranışları sürdürdüklerini göstermiştir.

4.3.5. Babayla olan ilişki ve iletişim

Katılımcılara babalarıyla beraber nasıl vakit geçirdikleri, onlarla neleri paylaştıkları gibi sorular sorularak babalarıyla olan ilişkileri anlaşılmak istenmiştir. Bu bölümdeki bulgular içlerinde kuşaklar arası değişen ilişki dinamiklerine dair ipuçları barındırmaktadır. Babalar ve oğulları arasındaki bu ilişki ve iletişimin biçimi farklı biçimlerde ifade edilmiş ve bu sayede 8 kod ortaya çıkmıştır.

<u>Dönemin getirdiği paylaşımsızlık: "Sokakta geçerdi bizim çocukluğumuz"</u>

Babalarıyla yakın ilişkilerinin olmadığını söyleyen katılımcılar çoğunlukla bunun nedeni olarak "o zamanlarda babanın çocukla çok samimi olmamasını" ya da mevcut sosyalleşmenin aileyle değil arkadaşlarla gerçekleşmesini göstermişlerdir.

"Bizim zamanımızda anneyle babayla vakit geçirilmez, sabah çıkardın evden, akşam gelir yatar uyurdun. Biz sokakta oynayabilen çocuklardık. Hafta sonu ya sokakta geçerdi, ya kitap okurdun. Anne ile baba ile kalmaya ihtiyacın yoktu ki. Şimdiki çocuklar çok şanssız o yüzden. Arkadaşlarımız varken anne babaya sarmazdık, ama şimdikiler sarıyor" (Güney).

"Doğrusunu söylemek gerekirse babamla veyahut annemle, ilgilenirlerdi ama bizim zamanımızı baz alacak olursanız çok fazla zaman geçirmezdik. Yetişme döneminde sabah çıkardık, okul varsa okul. Sabah çıkan bir öğrenci ne yapardı, akşama kadar mahalle aralarında çocuklarla falan vakit geçirirdi. Yani çok fazla aileyle, tamam bir arada geçirirdik ama, mesela bizim şimdiki çocuklarımızla ilgilendiğimiz tarzda bir ilişki yoktu yani, daha eski tarz ilişkiler vardı" (Güneş)

Bu söylemlerden katılımcıların kendi çocuklarıyla oyun oynayan, onlarla vakit geçiren babalar olduklarına dair detaylar çıkarmak mümkündür. Bir katılımcı ise bahsedilen bu paylaşımsızlık hali hakkındaki hislerini şöyle açıklamıştır:

"Baba duygusu farklı, hala özlediğim şey, şu yaşımdayım istediğim şey babama hala sarılamıyorum mesela. Canım gibi sarılamıyorum, gidiyorum böyle niyetleniyorum. Hiç alışmamışız yani, tuhaf geliyor. Hiçbir şeyimizi eksik etmemeye çalışırdı Allah razı olsun o konuda. Dertleşme biraz zor. O konularda, o şansımız yoktu. Biraz da belki çok yaş farkı olduğu için, benim çocukla da var ama biz kendimiz için de biraz daha farklı yetiştiriyoruz. Onun zamanında televizyon yoktu, internet yoktu. Tamam biz dertleşmiyorduk ama başkalarını gördüğümüz zaman bizim babamız iyi diyorduk" (Tan).

Eski dönemin sokakta oynayan, ailesi yerine arkadaşlarıyla sosyalleşen çocukları olan katılımcılar kendi çocukları için aynı fırsatların olmamasına üzülmekte fakat çocuklarıyla yakın ilişki kurabildikleri için de bir yandan memnun olmaktadırlar.

Çocuk dışı sosyalleşme

Katılımcıların babalarıyla birlikte geçirdikleri zaman değerlendirildiğinde ortaya belki yine eski döneme ait diye tanımlayabileceğimiz, çocuklardan bağımsız gerçekleşen sosyalleşme ortamları çıkmıştır. Akraba ve bayram ziyaretleri, pikniğe-denize gitmek ya da balık tutmak veya avlanmak gibi babanın hobisi olan faaliyetleri yapmak çocukla kaliteli bir zaman geçirme etkinliği olmaktan ziyade babaların boş zamanlarını geçirdikleri faaliyetler olma özelliği taşımaktadır. Hatta Serkan, şimdiki gerçeklikten farklı olarak eskiden çocukların ailelerinin programına uyduklarını söylemiş ve kendisinin ilgi odağı olamadığı bir anısını şu şekilde anlatmıştır:

"Bizim çok hareketli bir çocukluğumuz geçti. Genelde onların programlarına uyum sağlardık. Aile olarak çok sosyal bir aileydik, gerek aile arası gerek arkadaşlarla. Ne bizim evden misafir eksik olurdu, ne bizim misafirliğimiz. 1 hafta sonu sadece beraber ailecek geçirdiğimiz çok azdır, yerinde duramayan bir adamdı, annemi de sürüklerdi, bizleri de, ister istemez. Ben lisanslı yüzücüydüm, benim

yarışlarıma bile nadiren gelmiştir. Geldiğinde de zaten arkadaş gurubuyla gelip ben orada yüzerken onlar bir yerde oturup o sürenin geçmesi, bizim onlara katılıp tekrar eve dönmemiz falandı. Öyle havuzun başına gelip benim nasıl yüzdüğümü, ne yaptığımı falan, çok iyi yaptın falan öyle bir takdir şeyi yoktu maalesef. Onun kendine göre kuralları vardı, ikinci bir ailesi yoktu ama ikinci bir hayatı vardı, bizim de çok tasvip etmediğimiz. Zaten ondan sonra çatışmalar başladı, son 12 yıldır falan görüşmüyoruz" (Serkan).

Çocukların aileleriyle kaliteli vakit geçiremedikleri eski tarz sosyalleşme biçimlerinin varlığı araştırma kapsamında ortaya çıkan kodlar arasında yerini almıştır.

Hep belli mesafede olma

Babalarıyla ilişkileri sorulduğunda pek çok katılımcı babalarıyla aralarında hep belli bir mesafe olduğunu, bu mesafeden dolayı çok yakın olamadıklarını söylemiştir. Çoğu anneleriyle daha yakın bir ilişkide olduklarını belirtirken babalarıyla olan durumlarını da onların eleştirdikleri yönleri olan otoriter, öfkeli olma gibi durumlara bağlamışlardır.

"Babam şöyle, biraz otoriterdir. Onun için pek açılma şeyimiz olmazdı bizim. Elimizden geldiğince dikkat ederdik, nasıl bir tepki ile karşılaşacağımızı bilmiyoruz çünkü. Birden parlayıp 5 dakika sonra bizim gönlümüzü almaya çalışan biridir benim babam. Babam bize hiç şimdiye kadar tokat atmadı. Ama kızardı. Kızınca dövse daha iyiydi derdiniz. Zaten biz, kardeşim de olsun, huyuna gitmeye çalışırdık babamın" (Ufuk).

"Şöyle söyleyeyim, benim yaşım 52 Babam 85 yaşında, ben hala babamdan korkarım, çok sert mizaçlıdır, sinirli birisi, yani kolay kolay pek bir konuyu paylaşamam, yüz yüze konuşamam. Şu anda da öyle" (Oğuz).

Babalarıyla daha resmi ve disiplinli ilişkileri olduğunu söyleyen katılımcılar babalarının onları belli bir noktaya kadar kendilerine yaklaştırdıklarını gözlemlemişlerdir.

"Anneyle olan yüz gözlük pek baba da olmuyor. Biraz daha temkinli davranılır babaya karşı. Bu şey gibi değil, hani bazı ailelerde ayağını uzatmazsın, biraz daha böyle oturuşuna kalkışına dikkat edersin, öyle değil ama o rahatlık var ama şey, tanımlayamadığım, annede olmayan bir bariyer var. Sınırlar belli, onun geçilmeyeceğini bilirsin. Niye öyle bilmiyorum. Babam böyle sert mizaçlı da değildir bize karşı ama o çocukluktan gelme bir şey herhalde, bilinç altında da olabilir, bir sınırı hissedersin hep kendinde" (Evren).

Babayla sınırlı bir ilişki içerisinde olmalarını katılımcılar babalarının kişisel özellikleriyle ya da kültürel kabullenişlerle açıkladıkları görülmüştür. Bu bulgulardan erkeklerin kendi çocuklarıyla olan ilişkilerinde bahsedilen bariyerler gibi engellerin olmasını istemedikleri de anlaşılmaktadır.

Sevdiğini göster(e)meme

Babayla olan ilişkiyle ilgili ortaya çıkan kodlardan biri de babaların çocuklarını sevdikleri fakat bu sevgiyi göstermedikleri, gösteremedikleri olmuştur. Bu konuda fikir belirten katılımcıların söylemlerinde durumu kültürle rasyonalize etme çabaları ve sevgiyi göstermese de babanın onu sevdiğini bildiğini söyleyerek hissedilen bir eksikliğin kapatılması çabası göze çarpmaktadır.

> *"Bizim biraz da Doğu kültürü, Adana'da biraz Doğu kültürüne yakın bir kültürdeyiz. Doğu kültüründe çocukları öyle sevmek falan yoktu. Ben çok severim çocukları. Dedem hep şey derdi, bizim zamanımızda çocukların başını okşamak aynı bir ceza gibi gelir derdi. Onun için biz hiç göremedik"* (Doğuş).

> *"İşin doğrusunu söylemek gerekirse bizim Anadolu insanları çocuklarına karşı sevgi gösteremeyen insanlar, özellikle babalar o konuda çok sorunlu yani. Şimdi biz onları gördük, kendi çocuğumuza onu yapmıyoruz, uygulamıyoruz ama bizim geçmişimiz öyle oldu yani. Sever miydi derseniz tabii, yani sevdiğini içinde saklayan kişiler bizim babalarımız. Gidip de bir çocuğuna ben seni seviyorum ya da hanımına ben seni seviyorum falan hayatta demezler ama içinde yaşarlar yani"* (Ozan).

> *"Baba ile oyun oynanmazdı, öyle babayla oyun mu oynanırmış! Baba gelir, orada durur. Baba çok sever ama orada kalır, sevgisini gösteremez, bizim zamanımızda öyleydi. Özellikle babamız bizi severdi ama sevgisini gösteremezdi, sevdiğini bilirdin ama arada dayağını da yerdin. Sevgisini bakışından bilirsin, görüşünden bilirsin, gösterememesinden bilirsin"* (Güney).

Erkeklerin duygularını gösterme kapasitelerinin kısıtlandığı toplumlarda "sevdiğini belli edememe" önemli bir tutum olarak ortaya çıkar ve bu tutumun gerçekliği araştırmamız içerisinde katılımcıların ifadeleriyle de desteklenmiştir.

Çalışmaktan çocukla ilgilen(e)meme

Babayla olan ilişkilerinin uzaklığını açıklarken bazı katılımcılar babalarının çok yoğun bir şekilde çalışmasını bir gerekçe olarak sunmuşlardır. Doğuş, sabah evden çıkıp kimi zaman eve gelmeyen babasını neredeyse hiç görmediğini söylerken Sarp bu

durumu "*Hafta sonu bir yerlere, pikniğe giderdik, yazın da ev kiralardı bize, hafta sonu gelirdi yanımıza. Onun dışında bir babalık yapamadı adamcağız bize bakmaktan*" şeklinde belirtmiştir. Sevdiğini gösterememek nasıl kültürel kodlarla rasyonalize ediliyorsa çalışarak erkeklik rolünün gerekliliklerini yerine getiren baba modeli de benzer bir rasyonalizasyonu içinde barındırmaktadır.

Yaş ilerledikçe gelen samimiyet

Bazı katılımcılar babalarıyla olan ilişkilerinin ilerleyen seneler içinde geliştiğini ifade etmişlerdir. Bazen hastalık gibi bir yaşam durumu, bazen de özellikle torun sonrası yakın yaşamaya başlamak baba ile oğul arasında ilerleyen bir samimiyet oluşturmuştur.

> *"Son zamanlarda alkol alırdı, babam severdi, alkol aldığında otururdu, bize derdi ben sizi sevemedim, hayatım çalışmayla geçti falan filan. O zaman şey yapardı yani, serzenişte bulunurdu"* (Doğuş).

Yukarıdaki söylemden -her ne kadar alkol gibi bir aracı sayesinde de olsa- babaların geçmişle bir hesaplaşmaya girip kendi davranışlarını sorgulayabildikleri anlaşılmaktadır. Bu tarz bir yüzleşme babanın tavır değişikliğine gitmesine fırsat vermiştir.

Yakın olma

Bu bölüme kadar genellikle babayla olan ilişkilerini "uzak" şeklinde tanımlayan katılımcıların söylemleri aktarılmıştır fakat elbette babalarıyla "yakın" ilişkileri olduğunu söyleyenler de olmuştur.

> *"Biz bizim çocukluğumuzdaki klasik aile yapısından biraz farklıydık. Hafta sonu pikniğe gider hafta içi beraber olabildiğince olurduk, yaz aylarında da bir deniz programı yapardık. Bizim dönemimizdeki kuşak bir sıkıntı olduğunda babaya çok yaklaşamaz, genelde anneye yaklaşıyordu. Ama biz beş kardeştik, babama en yakın olan bendim, diğerleri benim kadar yaklaşamazdı, daha otoriterdir. Bana karşı da otoriterdi ama daha toleranslıydı"* (Cüneyt).
>
> *"Arkadaş gibiydim, ölünce arkadaşımı kaybetmişim dedim"* (Kaya).

Katılımcıların babalarıyla dertleşebildikleri, sırlarını paylaşabildikleri ilişkilerinin olması ilişki dinamiklerinin çeşitliliğini göstermektedir.

Eğitim alanındaki ilgisi

Babaların çocuklarının eğitimleriyle ilgilenmesine dair bulgular babanın çocuğa gösterdiği ilgiye dair verileri içinde barındırdığı için araştırma açısından önemli görülmüştür. Bu ilginin içeriği hakkında farklı boyutlar ortaya çıkmıştır. Bazı babalar çocukları okusun diye maddi-manevi desteklerini sunmuş, bazıları kendileri okuyamadıkları ve bu yüzden "içlerinde ukde kaldığı için"(Doğuş) çocuklarını desteklemiş, bazıları ise (özellikle eğitim seviyesi düşük olan ya da okur-yazar olmayanlar) kendileri eğitim konusunda yeterli olmadıkları için çocuklarına fazla ilgili göstermemişlerdir. Bir katılımcı babasının eğitimiyle ilgilenmemesini şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Bekçiydi, eğitimsizdi, bana öğretebilmesi için kendi bilmeliydi. Yetiştirme tarzından dolayı geleceği tasarlayamadı, tamamen ekmek kavgasındaydı"* (Rüzgar).

Başka bir katılımcı ise eğitim konusunda babasıyla olan gerilimli durumunu şöyle aktarmıştır:

> *"Eğitime çok fazla yardım etmiyorlardı. Birlikte çalışamıyorduk. Çok küçükken, ilkokuldayken, babam ödevlerime yardım ediyordu ama o da çok iyi bilmiyordu, sinirleniyordu, kızıyordu. Çalıştıramadığı için sinirleniyordu kızıyordu, üniversite sınavı zamanı da öyleydi, çalıştırmıyordu ama her şey kötü olunca kazanamayınca falan çok iyi geçmiyordu"* (Bulut).

Çocuğun yaşamı ve geleceğine yönelik bir ilgi alanı olarak babaların çocukların eğitimine gösterdikleri ilgi, bu bölümde, babayla olan ilişkiselliğin bir alt boyutu olarak sunulmuştur.

4.3.6. Babanın torunla ilişkisi

Bu tema kapsamında katılımcılara yöneltilen son soru ise babalarının torunlarıyla ilişkilerine dair olmuştur. Katılımcılarımızın babalarına torunları olduktan sonra farklı bir rol olarak dedelik rolü yüklenmiştir ve bu rolle ne kadar uyum gösterdikleri onların kişisel değişimlerine de ışık tutmaktadır. Geleneksel bir istek olarak "torun" talebi pek çok baba tarafından çocuklarına dile getirilmiştir, hatta bir katılımcı babasının tavrını "yeter ki torunum olsun" şeklinde ifade etmiştir. Babanın torunuyla olan ilişkisine dair iki kod oluşturulmuştur.

Kendi sınırları içinde ilgilenme

Bu kodlardan ilki dedelerin torunlarıyla belli sınırlar dahilinde ilgilendiği olmuştur. Çoğu katılımcı babalarının torunlarını sevdiğini belirtmiş fakat bazen yaşlarından, bazen de değişmeyen yapılarından dolayı bu sevgi ve ilginin belirli düzeyde kaldığını vurgulamıştır.

> *"Babam sadece oynatıyor, kendi sınırları dahilinde yani, eşek olmaz mesela. Bana da yapmazdı. Parka götürür mesela, kendi sınırlarından çıkmadan. Seviyor, arası iyi. Beklerdim böyle olmasını, ilgisiz olmayacağını tahmin edebiliyordum. Daha da dikkat ediyor onun yanında bağırıp çağırmaması için"* (Okan).

> *"Torunlarıyla ilişkisi de aynı, seviyor ama gösteremiyor. Mekan çok farklı olduğu için torunla dede çok yan yana gelemiyorlar. Yan yana geldiklerinde de dedenin gözünde ışığı görmek yetiyor, ne kadar sevdiğini çocuklar iyi biliyorlar ama gösteremiyor. Bizim zamanımızda gösteremezdi arkadaş, gösteremezdiler. Babam yaşlı, çok yaşlı olduğu için imkanları çerçevesinde, çok parka falan götüremezdi. Fiziksel aktiviteleri çocuklarla paylaşma şansı yok"* (Güney).

Bana göstermediği ilgiyi gösteriyor!

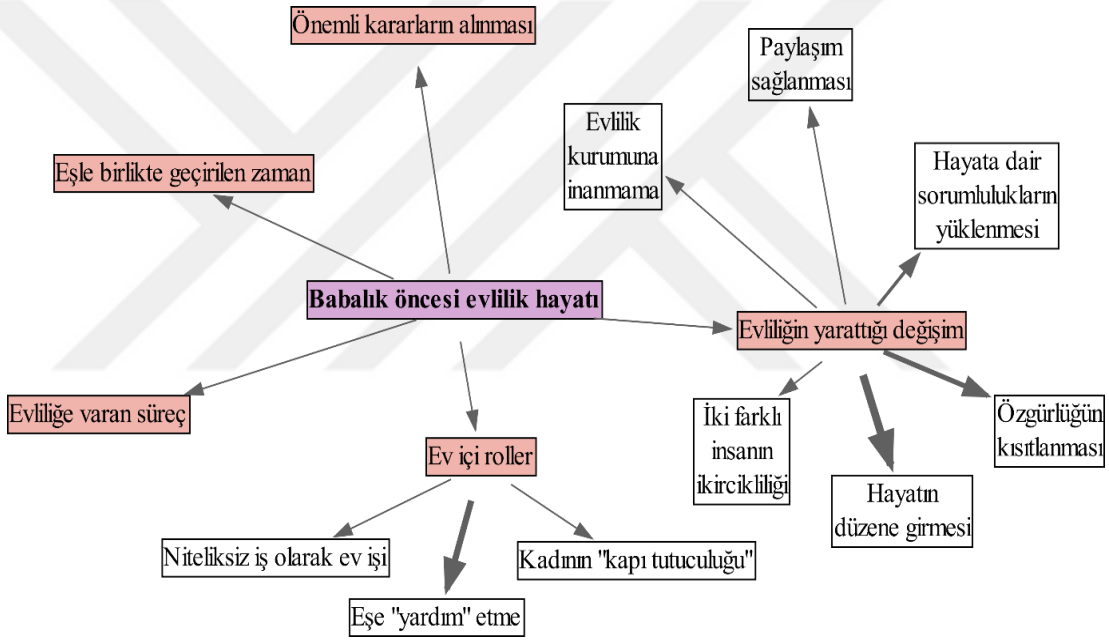
Bir başka kod ise katılımcıların "torununa bana göstermediği ilgiyi gösteriyor" söylemiyle oluşmuştur. Babasının çocuğuna karşı gösterdiği ilgiden memnun olan ama ufak bir serzenişte de bulunan bir katılımcı duygularını şöyle ifade etmiştir:

> *"İlişkisi süperdi yani. Ben biraz daha görmesini isterdim ama ömrü vefa etmedi. Bana gösterdiği ile torununa gösterdiği arasında çok fark var yani. Çocuklar davranış olarak ne istediğini anlatabiliyorlardı karşı tarafa, mesela babamdan beklenmedik hareketler görüyordum ben, bu da hoşuma gidiyordu işin doğrusu. Ben hayatım boyunca babamdan görmemişim ama bana göstermediğini torununa gösteriyordu"* (Ozan).

Dedelik rolü erkeklere, babalık rolünde olduğu gibi, bir çocukla ilişki kurma sorumluluğu vermektedir ve bazı erkekler bu rollerini babalık rolleriyle benzer şekilde uygularken bazıları değişim gösterebilmektedir. Bu sürekliliğin ya da değişimin katılımcılar tarafından yorumlanması babalarına karşı hissettikleri duygulara dair veriler sunmaktadır.

4.4. Babalık öncesi evlilik hayatı

Katılımcıların baba olmadan önceki hayatlarına dair bilgileri ve değerlendirmeleri bizler için asıl konumuz olan babalık rollerinin birer hazırlayıcısı olarak bulgular sunacaktır. Evlilik kurumuyla birlikte aktif bir şekilde yeniden üretim alanında yer almaya başlayan erkeklerin ev düzenleri nasıldır? Eşleriyle kurdukları ilişkinin dinamikleri nasıldır? "Evlilik" onlar için ne ifade etmektedir ve evlenmenin hayatlarında yarattığı değişim ne olmuştur? Bu sorulardan elde edilen cevaplarla oluşturulan bu temada ortaya çıkan kategoriler ve kodlar Şekil 4.3'te gösterilmiştir.

Şekil 4.3. Babalık öncesi evlilik hayatı tema kategori modeli.

4.4.1. Evliliğe varan süreç

Katılımcıların eşleriyle tanışmaları farklı şekillerde gerçekleşmiştir. 8 kişinin eşiyle tanışması görücü usulü (aile-akraba tanıştırması) olmuşken geri kalanlar internet, arkadaş ortamı, iş görüşmesi veya iş yeri gibi farklı yerlerde tanışarak ilişkiye başlamışlardır. Görücü usulü tanışanlar da belli bir sevgililik sürecinden sonra evlenmişlerdir, bu sebeple eşle ilişki anlamında aralarında bir fark olduğu söylenemez (sadece bir kişi babasının ısrarı sonucu eşiyle evlendiğini söylemiştir).

Büyük oranda 30'lu yaşlarından sonra eşleriyle tanışan katılımcılar ortalama olarak 1-2 sene içerisinde eşleriyle evlenmişlerdir. Görece kısa bir zaman içinde gerçekleşen bu evliliklerde oldukça kısa bir süre içinde de evlenme kararı alındığı gözlenmiştir. Hatta eşine evlilik teklifini tanıştıklarının 36. saatinde yaptığını söyleyen bir katılımcı hikayesini şöyle aktarmıştır:

> *"Eşimle işte tanıştım, yönetici olduğum bir şirkette patron eşimi işe almak istemişti, ben de vasıflarından dolayı işe alınmaması gerektiğini beyan etmiştim. Ama işte patrondu, sonra bana sormadan işe almış kızı. Gerçekten kalifikasyon olarak bizim aradığımızın çok üstünde bir dereceye sahipti. Sonra bir vesile ile İstanbul'a davet ettim, işte geldi, o ilk görmede çarpılma hikayesi. 36. saatte evlenme teklif ettim, 3 ay sonra evliydik"* (Serkan).

Ortalama olarak eşlerini tanımak için onlarla 1 sene geçiren katılımcılar için bu sürenin yeterli görüldüğü açıktır, evlendikten sonra eşlerinin farklı özelliklerini gördüklerini söyleyen 3 kişi dışında hiçbiri belirgin bir "sürprizle" karşılaşmamıştır. Evlilik ilişkisinin başlamasının katılımcıların ne istediklerini bildikleri bir süreç sonucunda gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

4.4.2. Eşle birlikte geçirilen zaman

Eşle birlikte geçirilen zamanda neler yapıldığı sorularak katılımcıların ilişkilerine dair bilgi edinmek istenmiştir. Kültür sanat etkinliklerine katılmak, yurt dışı ya da yurt içi tatillere gitmek, evde dizi/film izlemek, dışarıda yemeğe çıkmak, AVM'ye gitmek, arkadaşlarla takılmak gibi pek çok etkinliği eşleriyle beraber yaptıklarını söyleyen katılımcılar eşleriyle vakit geçirmekten, onlarla paylaşım içinde olmaktan hoşlanmaktadırlar.

> *"Zaten eşimle arkadaş gibiyiz, çok iyi bir hayat arkadaşı. Her zaman beni alttan alıyor hata yapmama rağmen. Yani, güzel, zevkli geçiyor onunla. Dışarı çıkıyorsunuz, geziyorsunuz, dertleşebiliyorsunuz. Hayatta yaşayacağınız en güzel şeylerden bir tanesi diyebilirim yani. Bayağı zor anlatması, bazen içimdeki ifadeleri dışarı vuramıyorum da ben"* (Sercan).

Bu soru sorulduğunda bazı katılımcılar çocuk öncesi beraber geçirilen bu zamanı ufak bir nostalji havasıyla anmışlardır:

> *"Bayağı güzel vakit geçiriyorduk yani, film de seyredilebiliyorduk. Çocuktan sonra yani, şimdi hiçbir şey kalmadı, istek de kalmadı biraz dinlenelim diyorsun. Dışarıda daha çok vakit geçirirdik, eve*

gelmeyebilirdik yani, insanın bir özgürlüğü oluyordu o zaman istediği gibi. 5'te eve gelmek şart değil 8-9 da gelirsin, bir AVM'ye gidersin, bir arkadaşa gidersin, daha böyle bir rahatlık vardı" (Kuzey).

Bu bölümdeki bulgulardan katılımcıların eşleriyle çocuk öncesi dönemde kaliteli vakit geçirebildikleri anlaşılmaktadır. Eşleriyle ortak paylaşımlarda bulunabilen katılımcıların ileride detaylı bir şekilde ele alınacak olan evlilik hakkındaki görüşleri, bu paylaşımların içeriğinde temellenmektedir.

4.4.3. Ev içi roller

Araştırmanın temel odak noktalarından biri olan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün katılımcıların gözünde nasıl kodlandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle ilk rol modellerinin var olduğu kök ailelerindeki bölüşüm öğrenilmiş, ardından kendi tutum ve davranışlarının ne yönde olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yemek yapmak 1-2 katılımcı dışında kimsenin yapmadığı bir ev işidir. Bunun gerekçesi olarak "yemek yapmayı bilmeme/sevmeme" gösterilmiş, bekar yaşadıkları zaman yemek yapan erkekler de "eşinin yemek yapmayı sevmesi" gibi gerekçelerle artık yapmadıklarını söylemişlerdir. Evin temizliği bazen hafta sonları beraber yapılmaktadır fakat çoğunlukla eşler bu işi halletmektedir. Sofrayı ve bulaşıkları kaldırmak çoğunlukla katılımcılar tarafından yapılırken ütü yapmak ve çamaşır yıkamak "ütüden-çamaşırdan anlamamak", "çamaşır makinasını çalıştıramamak" ve "çamaşırın ilmini bilmemek" gibi söylemlerle büyük oranda reddedilmiştir. Alışverişler büyük çoğunlukla beraber yapılırken tamirat işleri ya erkeğin yaptığı ya da usta tarafından halledilen işler olmaktadır.

Eşler arasında bazen önceden anlaşılarak, bazen de geleneksel rollere göre bölüşülen işler aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

"Yok, maalesef, eşim çalışırken birlikte yapıyorduk bunları, ütülerimi yapıyordum vesaire. Ama eşim işi bırakınca bir sosyal sözleşme oldu, ben ev işlerini yapayım sen dışarıdaki işleri yap gibisine. Evle o ilgileniyor. Gıda-yemek yapma-gıda alımı-ütü-yıkama o ilgileniyor. 6-7'de ancak işten çıkıyorum, yorgun argın eve dönüyorum. O müsait, o yapıyor, ben ona bir 5-10 yıl önce de teklif ettim, gel sen dükkanda çalış, ben ev işlerini yapayım dedim yok ben böyle rahatım dedi, uyumak istiyorum dedi" (Sarp).

"Benim mesela görevlerim bellidir ailede, böyle kategorize illa etmiyorum da, böyle olması benim işime geliyor yani. Mesela çocukların dersini ben üstleniyorum, akşam mutfağın toparlanma işini ben yapıyorum. Ama atıyorum yemeği sevmiyorum, yemeği de hanım yapsın diyorum. Veya çocukların kıyafetinin yıkanması, ütülenmesi falan, sevmiyorum, kendimce bir alan belirlemişim, diğer taraf da hanım tarafından belirlendi. Öyle bir iş bölüşümü var yani. Yani ben her akşam bulaşık yıkıyorum, duysan dışarıda inanmazlar yani. İş bölüşümü olması benim de işime geliyor, olması gereken de bu. İlla erkek bunu yapsın, kadın bunu yapsın diye bir şeyim yok, ama iş bölüşümü var bizde, bundan da şikayetçi değilim" (Güneş).

Katılımcıların ifadelerinden ev içi rollerle ilgili aşağıdaki kodlar çıkarılmıştır.

<u>Eşe "yardım" etme</u>

Ev işlerinden bahsederken katılımcıların en çok kullandıkları kelime "yardım" olmuştur. Birisine "yardım" ediliyorsa yardım edilen kişi o işten asil olarak sorumlu olan olarak belirlenmiştir. Bulgular doğrultusunda bu kişi hep kadınlardır.

"Bu tip ev konularında yardımlarım oldu ama asla hakkını yemem, benim yardımlarım herhalde yüzde 3'ü geçmez diyebilirim" (Doğa).

"Şimdi, ben yemek konusunda becerikli bir insanımdır, elim çok yatkındır o işlere, hatta hanımdan daha güzel yemek yaptığımı söyleyebilirim. Sıklıkla yaptığın zaman olmuyor yani, sıklıkla yaptığında karşı taraf hep senden beklenti içine giriyor yani. Ama eşim çalışırken yapıyordum, gece saat 10'da 11'de gelen biri yemek yapamaz yani. Yemek konusu olsun, diğer konularda olsun yardım ederim yani, sıkıntı yapmam" (Ozan).

Yukarıdaki söylemden de anlaşılacağı gibi bazen de eşlerini "beklenti içine sokmamak" için yaptıkları yardımları sınırlı tutan katılımcıların bir "paylaşım" içinde olduklarını söylemelerine hiç rastlanmamıştır.

<u>Niteliksiz iş olarak ev işi</u>

Katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkan bir başka söylem ev işlerinin "niteliksiz" işler olarak görülmesi olmuştur.

"Mümkün olduğu kadar destek olurduk tabi. Ben çalışan hanımların yardımcı kullanması gerektiğine inanıyorum, mutlaka lazım. Bizim vardı. Eğer çalışıyorsanız ev işi gibi niteliksiz bir işe zaman harcamamanız gerekir. Özel yapılacak şahsi şeyler haricinde. Mümkün olduğu kadar, başkaları da geçinecek sonuçta, başkalarının da kısmeti var. Bunun için hep yardımcımız vardı. Yemek yapar, ütü, temizlik.

Lüzumsuz işlerse, az evvel söylediğim gibi fayda zarar olarak, parasını verip yaptırırım. O tip şeyleri eşimin yüklenmesini katiyen istemem, anlamsız bir şey" (Kadir).

Erkekler ev işlerini anlamsız görmekte, mümkünse bu işleri eşlerinin de yapmamasını istemekte, yapılması gerektiği zaman bile ev işlerini yapmaya "karşı" olmaktadırlar.

Kadının "kapı tutuculuğu": "Hanım çok titiz, bana yaptırmıyor"

Ev işleriyle ilgili ifade edilen bir başka boyut literatürde kadınların "kapı tutuculuğu" şeklinde yer alan, kadınların erkekleri belli alanlara sokmamaları olmuştur. "Mutfağa sokulmayan", "ütüye dokundurtulmayan" erkeklerin yaptıkları işler eşleri tarafından beğenilmemektedir.

"İlk seneler iş paylaşımımız biraz daha vardı ama ben hanımın yüzüne de diyorum, o biraz daha titiz, benim yaptığım işi beğenmediği için ben de zamanla bıraktım" (Doğuş).

"Bölüştük, zaman zaman ben yemekler yapıyordum ama eşim temizlik konusunda biraz daha hassas. Yaptığım yemekler duvarlara sıçrayınca sen yapma demeye başladı. Ben onun kadar iyi temizlik yapamam, imkân ihtimal yok, Türkiye'de kimse yapamaz! Ama çocuklardan sonra tabii ki yorgunluk, çocuklara ayrılan vakit, benim yaptıklarımı kabul eder duruma geldi. Beklenti düştü" (Doğa).

Babalarının çok büyük yoğunlukla hiç "karışmadıkları" ev işlerine araştırmanın örneklem grubundaki erkek kuşağının biraz daha dahil olup "yardımda" bulunduklarını söylemek mümkünse de ev içi iş bölüşümünün hala toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel ayrımlarla gerçekleştiği bu bölümdeki bulgularla desteklenmiştir.

4.4.4. Önemli kararların alınması

Kadın erkek ilişkilerinde daha eşitlikçi ve demokratik bir yapının olup olmadığını anlamak adına katılımcılara evliliklerindeki önemli kararları nasıl aldıkları sorulmuştur. 1 katılımcı dışında herkes (Ufuk son kararı hep kendisinin verdiğini söylemiştir) önemli kararlarda (ev değişimi/alımı, araba alımı, büyük ölçekli harcamalar vb.) eşleriyle ortak karar almaktadırlar. Eş ilişkilerinde eşit ve demokratik bir yapıya işaret eden bu söylemlerde belirli alanların cinsiyete göre ayrıştırılmış olması da göze çarpmaktadır.

"Beraber karar veririz, evlilikte o tür şeylere tek başına karar verilmiyor Eve biz beraber karar verdik mesela, ev alırken muhitte anlaşamadık, sonra ortak noktada buluştuk. Beraber karar veriyoruz yani ama tabi bayanlar ev konusunda daha oda sayısı fazla istiyorlar, Güney cephe istiyordu mesela, ben ona bıraktım bazı şeyleri, ev dedim geniş olsun, tamam. Ama bazı şeylerde de mesela bayanlar daha iyi anlıyor, giyinme kuşanma, ben ona bırakıyorum, yani sen seç diyorum, yönlendir diyorum" (Kuzey).

"Son sözü ben söylerdim, olur hayatım derim. Sonuçta bilgisayar alınacaksa ben alacağım, araba alınacaksa ben karar vereceğim ama gidip de koltuk takımı alınacaksa o karar verecek, ben niye onun koltuk takımına karışayım, o benim bilgisayarıma neden karışsın. Dolayısıyla ilgi alanlarındaki şeylerde herkesin istediği olur, önemli kararları birlikte alıyorsun tabii" (Güney).

"Son defa ben söylerim genelde, tamam hayatım derim. Aile içinde kullanılacak her şeyle ilgili kararı eşim alır, çünkü ben işteyim, ne derlerse onu yapmaya özen gösteririm elimden geldiğince, çok fazla görüşüm olmaz" (Cüneyt).

"Onun koltuk takımı, benim bilgisayarım" gibi ayrımlar cinsiyete göre belirlenmiş bir uzmanlık alanına işaret etmektedir. Örneğin "aile içinde kullanılacak şeylere" kadın karar vermektedir. Yeni kuşakta kararların ortaklaştığını görülürken, bulguların bize gösterdiği üzere, yeniden üretim alanı hala yoğunlukla kadınla özdeşleştirilmeye devam etmektedir.

4.4.5. Evliliğin yarattığı değişim

Bu kategori kapsamında katılımcıların evliliğe dair düşünceleri alınarak babalık öncesi evlilik hayatı teması kapsamında değinilmek istenen son noktalar vurgulanmaya çalışılmıştır. Evlilik kurumu dahilinde değinilecek spesifik alanlara dair görüşleriyle birlikte, bizzat evlilik kurumunun katılımcılar için ne anlama geldiği ve bu kuruma dahil olduklarında hayatlarındaki değişimi nasıl tanımladıkları da okuyucuya aktarılmak istenmiştir. Kategori kapsamındaki bulgular aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

<u>Hayatın düzene girmesi</u>

Hayatlarının evlendikten sonra belli bir düzene girmiş olması, katılımcıların en çok kullandıkları tanımlama olmuştur. Bahsedilen bu "düzen" bekârlık hayatının düzensizliğinden kurtulmak, yeni alışkanlıklar edinmek gibi çoğunlukla olumlu bir ifade olarak dile getirilmiştir

"Onun dışında bana kattığı düzen, gerçekten ikimiz için de bir düzen, bir amaç bir gaye. İnsanın yaşamına dâhil edebileceği bir sistem kattı yani" (Doğuş).

"Evlenmek hayatımıza düzen getirdi yani, düzensiz biriydik öyle diyeyim. Bekârlık düzensizlik demek, eve gidiş geliş saatin belli değil. Düzene girdik. Sabah kalkıyorsun, işe gidiyorsun, sonra geliyorsun, evinde yemeğin var, temiz eşyan, ütülenmiş, çamaşırların yıkanmış. Kadınların hakkı çok büyük de, bazen unutuyoruz. Eskisi ile yenisinin arasında uçurumlar var yani, eski hayatımızla yeni hayatımız arasında. 10 kilo almışım mesela. Bir düzen geldi" (Tan).

Tan'ın söylemi evlilikle beraber erkeklerin hayatlarına gelen bir rutinin yanında "hakkı çok büyük" olan kadınlardan aldıkları bir ev içi hizmeti de kapsıyor görünmektedir. Bu olumlu tandanslı söylemler bazen olumsuz vurgular da barındırmaktadır. Rutinler bazen "tekdüzelik" olarak görülebilmekte, "düzenli yaşamak" bazen toplumsal kabul için insanların gerçekleştirdikleri bir eylem olarak algılanabilmektedir.

"Dertsiz başıma dert aldım. Şaka bir yana, evlilik belli yaşta olması gereken bir şeydi, oldu. Bir yandan dertsiz başıma dert aldım ama bir yandan olması gerekiyordu, oldu. Hayat tabii ki düzene girdi ama düzensizlik de bir düzendi ona bakarsan. Ha, ben bekârlığımda çok mu mutsuzdum, değildim. Evliliğimde çok mutsuz muyum, değilim. Dolayısıyla evlilik evet, düzen kattı" (Güney).

Özgürlüğün kısıtlanması

Hayatına bir düzen gelmesi dışında evliliğin yarattığı değişim için katılımcıların en çok kullandıkları tanımlama özgürlüğün kısıtlanması olmuştur. Bekarken daha rahat gezip tozduklarını söyleyenler her erkeğin evlilikle gelen "sınırlanmışlık" hissini yaşayacağını düşünmektedir.

"Valla evli olmak var ya, ben özgürlüğüme düşkün bir insanım, açıkçası biraz beni boğdu. Hele ki çocuklar olduktan sonra, yani iyice bir şey noktası oluştu, ne bileyim yani bana, ben çok çok sıkılıyorum. Bazen eve gitmek istiyor insan, bazen kaçıp gitmek istiyorsun falan. Bazen her şeyi bırakıp uzaklaşayım gideyim falan, ne bileyim yani, öyle değişik bir şey yani. Evlilik özgürlüğüne düşkün insanlar için biraz problemli bir şey yani" (Ozan).

Özgürlüğüne fazlaca düşkün olduğunu belirten bir başka katılımcı ise evliliği "esaret" olarak tanımlamıştır:

"Esaret. Başka da bir şey yok. Yani, bağımlısın. Hareket kabiliyetin kısıtlı. Seviyorsun, sevdiğinden dolayı birtakım şeylerini görüyorsun,

görmüyorsun. Tamamen esaret, mahkûmiyet, iki taraf açısından da. Eğer tadını çıkartırsan güzel bir mahkûmiyet, tadını çıkartamazsan ağırlaştırılmış müebbet" (Cüneyt).

Yukarıdaki bulgular evlilik hakkındaki kalıplaşmış bazı söylemleri destekler içerikler barındırmaktadır.

Hayata dair sorumlulukların yüklenmesi

Evlilik kurumunun içine girmekle eşlerine karşı sorumluluk hissetmeye başlayan katılımcılar bu durumu bazen bir yük, bazense "büyümek" olarak nitelendirmişlerdir

"Büyüyorsunuz evlilikle birlikte, sorumluluk alıyorsunuz. Evlenmeden önceki baba evindeki çocuk artık bir baba, ev reisi oluyor, sorumluluk alıyor, elini taşın altına koyması gerektiğini biliyor. Eksikleri artık annesinin değil, abisinin değil, kendisinin yapması gerektiğini görüyor. Büyüyorsunuz yani sonuçta, böyle bir durum hasıl oluyor. Bekar bir insana göre ağır bir yük ama yaşanılması gerektiğini düşündüğüm bir müessese" (Kerem).

İki farklı insanın ikircikliliği

Birbirini etraflıca tanımayan iki insanın aynı ev içinde bir arada yaşamaya başlaması, hele ki bu birliktelik evlilik gibi belli rol ve sorumlulukları da içeren bir kurum aracılığıyla gerçekleşiyorsa, bazı zorlukları beraberinde getirebilmektedir. Görece kısa süre içerisinde evlenmiş, daha önce eşleriyle hiç birlikte yaşamamış olan katılımcılar bu zorlukları şöyle ifade etmiştir:

"Hem çok güzel, hem de çok rahat yaşayan insanlara, yani çok rahat derken ben on bir yıl bekardım, o kadar senenin ardından biriyle hayatınızı birleştiriyorsunuz, iki taraf için de, iki farklı kutup orada birleşiyor. O yüzden ister istemez çatışma, hem mutluluk hem mutsuzluğun olduğu, duyguların yaşandığı şeyler oluyor yani" (Doğuş).

"Tabii şey de var, iki metalin birbirine sürtmesi gibi, işte, o pürüzler çok kıvılcım çıkartıyor ama o sürtünme devam ettikçe yüzeyler birbirine alışıyor, kıvılcım da azalıyor, biraz o da var yani. Normalde kimseyle sürtüşmüyorken dip dibe bir insanla daha çok sürtüşüyorsun, o tür değişiklikler oluyor değişim anlamında" (Evren).

Bazısı eşinin akrabası olmasına rağmen onu tam tanımadan evlendiğini söyleyen, eşlerinin "farklı huylarının" olduğunu fark eden katılımcılar evliliklerinde bu noktaları vurgulamayı tercih etmiştir.

Paylaşım sağlanması

Evliliğe dair en olumlu ifadeler, eşleriyle arkadaş gibi olduklarını söyleyen katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

> *"Eşim de çok uyumlu olduğu için benim arkadaşlarım onun da arkadaşları oldu. İyi oldu yani, arkadaş oldu yanıma gibi bir şey oldu"* (Deniz).

> *"Tek başına yapamayacağın birçok şeyi yapabiliyor hale geliyorsun, o boyutu da var. Genel şeyde memnun olduğum bir kurum yani (gülüyor)"* (Okan).

Evlilik kurumuna inanmama

Evliliğe dair en ilgi çekici ifadeler ise, evlilik kurumuna inanmadıklarını söyleyen katılımcılar tarafından kurulmuştur. "Saçma", "gereksiz" olduklarını düşündükleri müesseselerin içinde bulunan katılımcılar bu toplumsal kurumun gerekliliğine inanmayıp sevgililik ilişkilerini olumsuz etkilediğini düşünmektedirler.

> *"Saçmalıktan başka hiçbir şey değil, ben ona da hep söylerim, o da sonradan bunu kabul etti. Bana göre iki insanın bir evlilik bağı ile beraber yaşaması kadar saçma sapan bir şey yok. İki kişinin ilişkisinin bir hukuk çerçevesinde bağlanması bana sorarsanız çok zararlı çünkü bizim ilişkimiz için bu geçerli değil, olduğu yerler olmuştur ama, özellikle varlıklı ailelerde kadın kocasını aldatıyor, kocası onu aldatıyor falan ama o evlilik bozulmuyor, neden, çünkü bir kontratla bağlanmış, ya da bir varlık var o bölünmesin, birinin hakkı birine gitmesin, arada bir çocuk var diye işte herkes gözünü kapatmış. Kötü hayatlar yaşanıyor, çevremizde de bunları yaşayan çok insan var ama ne olmuş, evli onlar. Dürüstlük bu değil, bana göre son derece boş, ben eşime de bunu söylemişimdir, mesela ben senden boşanıyorum desem en az 2 sene sürecek, hakim diyecek gidin 3 ay daha deneyin gelip deneyeceksin, gideceksin çocuğunuz var 5 ay daha deneyin diyecek, bunu asla beceremeyeceksin, daha kötüye gidecek. Ben böyle düşündüğüm için evliliğin çok gereksiz bir müessese olduğuna inanırım"* (Serkan).

> *"27 yaşındaydım evlendiğimde. Erken evlendiğimi düşünüyorum hala. Ben evlenmeden yaşamayı daha çok isterdim, o zamanki fikrim de öyleydi, şimdi de öyle, evlenmesin insanlar çünkü kültürümüzde evlilik bir bağ, bu benim fikrim. Kopmaz bir bağ olarak görülüyor, kopar da koparmak isteyene tabii ki. Ama benim tarzım, tavrım değil. Birisi varsa hayatımda başkası olamaz zaten ama böyle bir garanti sağlıyor evlilik kadına erkeğe, ama özellikle kadına. Ama evlilikte o garantiye alma durumu olduğunda, insanların kaygıları artık farklılaşıyor, kaybetme kaygısı ortadan kalkıyor. Öyle olunca ilişkiler de zedelenmeye başlıyor, bütün evlilikler için bunu söyleyebilirim, hadi yüzde on hariç diyelim.*

Evlenmeden önceki bilinçle ilgili aslında bu, ben evlilikten ne bekliyorum, ben evlendiğim kişiyi seçerken ondaki özellikleri değiştirmek istiyor muyum istemiyor muyum? Değiştirmek istiyorsa zaten diyorum ki evlenme. Değiştirmemen gerekir. Ama genel olarak evliliklerde düşündüğüm şey, kendi evliliğim için de böyle, evlenene kadar farklı bir tavır içindedir insanlar, ondan sonra değişir, o kaybetme korkusu olmayınca. Evliliğe karşıyım yani, ama çocuğa değil" (Onur).

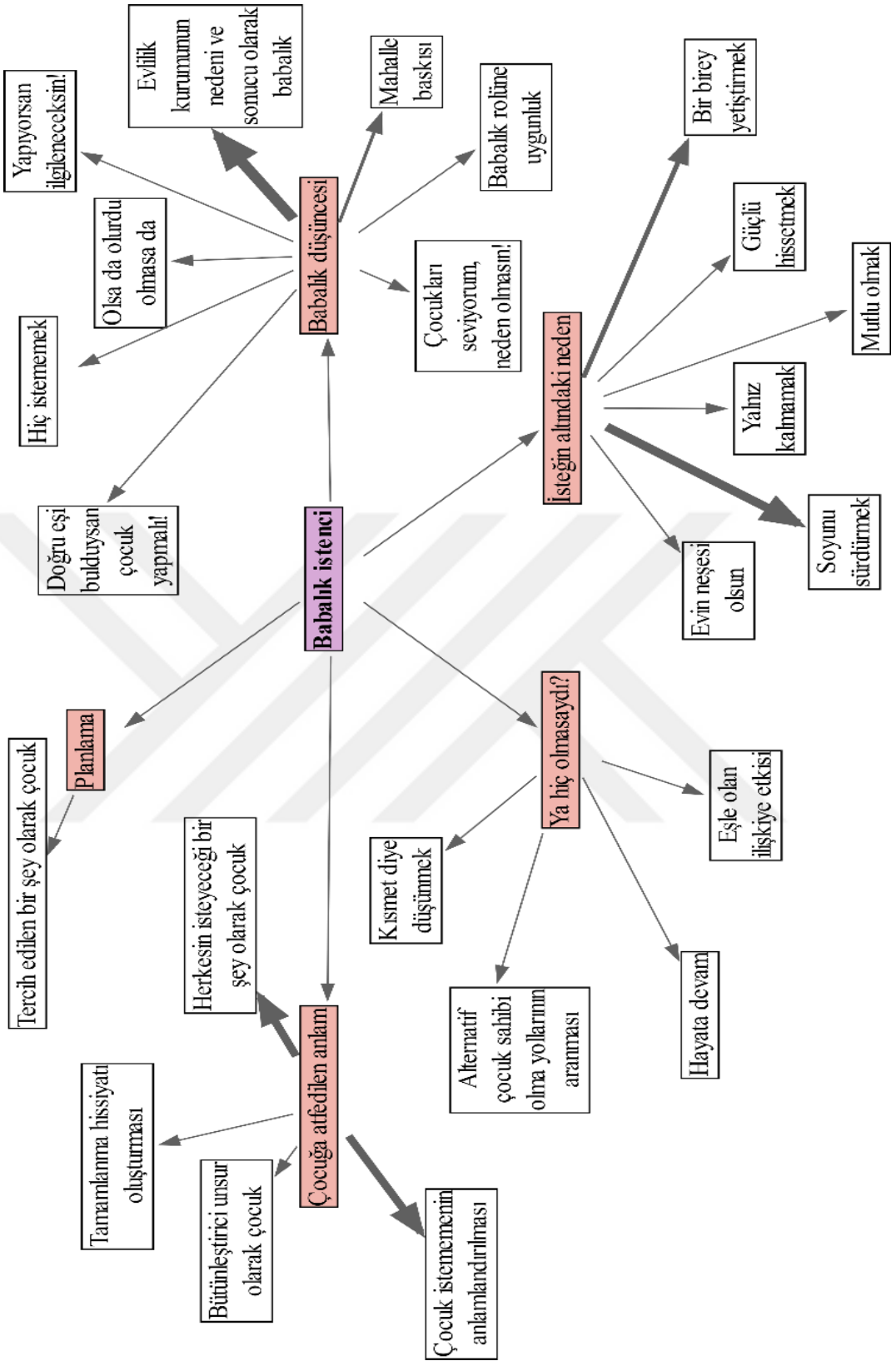
Kadın ile erkeğin "doğaları" gereği (eşcinsellikle ilgili "kırmızı çizgilerinden" dolayı mutlaka iki farklı cins arasında olması gerektiğini düşündüğü) birlikte yaşamaları gerektiğini fakat bunun evlilik kurumu altında olmasına karşı olduğunu söyleyen bir katılımcı ise düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Her ne kadar birlikte doğmamış olsak da, kadın ve erkek. Bir doğa birlikteliği. Evlilik saçmalığın daniskası, başka bir şey değil zaten, belediye ya da dini sözleşme. Miras-medeni hukuk açısından tarafları garanti altına alan bir süreç. Doğa tek tip yaratırdı, kadın erkek diye ayırmazdı, demek ki birlikte olmak lazım, kadınla erkeğin bir arada yaşaması, bana normal gelen o. Homoseksüellik falan doğaya aykırı olduğu için saçma geliyor bana. Filmlerde adam adama, kadın kadına vesaire, ters geliyor bana, bunlar benim kırmızı çizgilerim. Buradan hareketle sorunuza cevabım evliliğe inanmıyorum ama kadın ve erkeğin birlikte yaşaması gerekliliğine inanıyorum" (Sarp).

Toplumsal gerekliliğine inanmadıkları bir kurumun içinde yaşayan erkeklerin değerlendirmeleri onların ilişkisel tatminlerinin de birer yordayıcısı olarak ele alındığında karşımıza "gereklilik" ile "istek" arasında kalmış bireyler çıkmaktadır. Çoğunluğu "negatif" diyebileceğimiz evlilik kurumuna dair bulgular, insanların algıları ile gerçeklikleri arasındaki bağlara dair yorum yapılmasını sağlayabilecek çeşitliliktedir.

4.5. Babalık istenci

İnsanlar neden çocuk sahibi olmak isterler? İlk ne zaman kendilerini bir ebeveyn olarak görürler ve ebeveynlik rolleri üzerine düşünürler mi? Hiç çocuk sahibi olmasalar hayatları nasıl olur? Bütün bu sorular "babalık istenci" teması altında toplanmaya çalışılmıştır. 5 kategoriden oluşan bu temanın çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan ilk soru olan "insanlar hangi amaçlarla çocuk doğururlar?" merakına bir açıklama getirebilmesi ümit edilmiştir. Oluşturulan kategori ve kodlar Şekil 4.4'te gösterilmiştir.

Şekil 4.4. Babalık istenci tema kategori modeli.

4.5.1. Çocuğa atfedilen anlam

Bütün katılımcı babalara çocuk sahibi olmak hakkında neler düşündükleri sorulmuş, bu yanıtlardan çocuk sahibi olmaya atfettikleri anlamlar çıkarılmıştır. Katılımcıların kendilerinin babalık düşünceleri ve isteklerine geçilmeden önce sadece kendi çocuklarına dair değil, genel olarak çocuk sahibi olmaya atfettikleri anlamlar değerlendirmeye alınmıştır.

Herkesin isteyeceği bir şey olarak çocuk

Çocuk sahibi olmanın bir tercihten ziyade bir zorunluluk olarak görülebildiği ortaya çıkmıştır. "Herkesin olması gerektiğini düşünüyorum, hiç olmasa bir tane (Tan)" gibi bir söylemle bu zorunluluk bazen gerekçelendirilmeden bırakılmış, bazense "Çocuğun olmaması doğanın döngüsünü yıkar. İnsanlık ölür. Olmak zorunda (Kaya)" şeklinde insanlığın kurtarılmasıyla eşdeğer görülmüştür. Çocuk sahibi olduktan sonra "olması gereken" bir şey olarak ifade edildiği de görülmüştür

> *"Neden istedik, e niye istemeyelim? Çocuk istenir ya. Olsun bir tane, kime benzer, ortalıkta dolansın falan diye istedik. Olmasaydı çok da sıkıntı değil yani. Olduktan sonra şunu anlıyorsun, olması lazımmış. Şimdi diyorlar ya hani annelik içgüdüsel bir şey, babalıksa doğumdan sonra gelişen bir şey, bu da onun gibi bir şey, sonradan öğreniyorsun çocuğun güzel bir şey olduğunu"* (Sercan).

Ebeveynlik duygusunu yaşamayı (elbet bir yaşta, "neredeyse") herkesin isteyeceğini düşünen bir katılımcı ise şöyle demiştir:

> *"Tercih etmeyen kısmının çok küçük olduğunu düşünüyorum, dünyada insanlar farklı farklı tabii ki ama elinde olan, işte insanlar 30 yaşında, 40 yaşında da olsa isteyeceğini düşünüyorum. İstemeyen bir kesimin olacağını düşünüyorum ama çok küçük, genel olarak çünkü anne babalık duygusu daha başka bir şey. Herkes söylüyor bunu, sen de anne baba olduktan sonra öğreniyorsun. Genel kesimin isteyeceğini düşünüyorum, sanki bir tercihten ziyade elinde olan herkesin isteyeceğini düşünüyorum"* (Deniz).

Tamamlanma hissiyatı oluşturması

Çocuk sahibi olmayı insanların hayatlarında bir "tamamlanma" hissiyatı yarattığı için gerekli gören bazı katılımcılar şöyle düşünmüştür:

"Çocuk olunca sorumluluk artıyor tabi. Yaşadığın tat daha değişik. Aile olmak önemlidir. Çocuk olmazsa eksik olur insan, tam olmamış olur" (Kaya).

"Çocuklarla aram iyidir, insanları eğlendirmekte iyiyimdir, eğlenceli bir tipimdir. Fakat hiç o açıdan bakmamıştım açıkçası, çocuk açısından. Baba olmak, Ben daha kendim ikna olmadan benim gerçeklik sınırıma o girmiyor. Yani, çok fazla boşlukta gezen bir adam değilim de, istediklerimin çoğunu yapmıştım ve içimde bir boşluk vardı. Ve toplumsal baskıyı da çok umursamadığım için, ama yine de böyle bir şeyin bana iyi geleceğini düşündüm, hazır olduğumu düşündüm" (Toprak).

Bütünleştirici unsur olarak çocuk: "Ağaç meyvesiz, briket harçsız olmaz"

İnsanları tamamlayan bir unsur olarak görülebildiği gibi, çocuklara aileyi bir arada tutmak gibi bütünleştirici bir misyon da yüklenebilmektedir.

"Aile olmanın bir sonucu olarak çocuk bence bir ailenin beraber bir arada olmasını sağlayan kişidir. Çünkü herhangi bir tartışmada, herhangi bir olayda bile insanın çocuğu aklına geliyor, ister istemez ona göre bir yavaşlama hissediyor, yaptığı hareketlerde, konuştuğu şeylerde, söyleyeceği şeylerde. Ayrıca çocuk bir evliliğin meyvesi gibi" (Oğuz).

"Çocuk bence bir seçim olmalı, gerçekten bir ağacın meyvesi. Kuru bir ağaç, çiçeksiz bir ağaç, herkesin gözünde bir değeri yoktur. Bir ailede, ben şey derim, çimentosu harcı, anne ile baba briket ise çocuk da onları bağlayan harç. Mesela çevremde çocuğu olmayan akrabalarım var, arkadaşlarım var, genellikle sıkıntılı bir birliktelik, evlilik devam ediyor. Ya da devam etmiyor" (Doğuş).

Bazı katılımcılardan edinilen bulgulara göre çocuklar evliliğin sürekliliği ve mutluluğu noktasında önemli bir unsur olarak görülmüştür.

Çocuk istememenin anlamlandırılması

Katılımcıların çocuk sahibi olmak istemeyen insanlar üzerinden yaptıkları çoğunlukla olumsuz içerik barındıran çıkarımlar, kendi yaptıkları çocuk sahibi olma tercihini hangi noktalardan anlamlandırdıklarına dair ipuçları barındırmaktadır. Sosyal hayatın önünde bir engel, ya da maddi olarak büyük bir yük olarak görülmesine rağmen bir çocuğa sahip olma kararı vermek, bunu istemeyen insanlar üzerinden olumlanmaktadır.

"Sorumluluk herhalde burada kriter bir duygu olabilir, sorumluluk hissi az olan, çünkü çocuğun getirdiği sorumluluk çok fazla, herkes

biliyor en başından beri. Bu sorumluluk duygusuna sahip değilseniz ve o sorumluluğu yerine getiremeyeceğinize kanaat getiriyorsanız eğer çocuk sahibi olmamayı tercih edebilirsiniz. Ama sorumluluk hissediyorsanız, o doğal oluyor gibi geliyor bana. Çocuk olması zorluk. Güç değil, tam tersi bunun altından kalkabilir miyiz, işte maaşımız belli, çocuğun masrafları belli, eğer düşünüyorsanız, bunun altından kalkabilir miyiz sorusunun cevabı "hayır"a yakınsa yapmamayı tercih edebilir insanlar, olabilir, neden olmasın var çünkü çocuk tercih etmeyenler var. Bazıları da şey, konfor alanlarının bozulmasını istemiyorlar, yani bencil tarafa da kayabilir bu. Çocuğun sorumluluğunu alıp alamama değil de, tamamen benim konfor alanım bozulmasın, iş hayatım değişmesin, uğraşmayayım diye düşünüyor da olabilirler. Farklı motivasyonlar olabilir yani, bilinçli olarak öyle bir tercih her zaman olabilir" (Evren).

Bu söylemde belli sorumluluk duygusuna sahip olmama ve bencil düşünme gibi tanımlar üzerinden, çocuk isteyen insanların bu muhakemeleri yapıp sorumluluk altına girmeyi seçebilen insanlar olduğu vurgusunu görmek mümkündür. "Bütçemin yarısı çocuğa gidiyor, siz bu parayı yemeyi tercih de edebilirsiniz" siyen Sarp'ın da ifadesinde benzer bir düşünce vardır. Çocuğu belli farkındalıklar ve tercihler sonucu yapılan bir şey olarak görmek ona yüklenen anlamında da büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

4.5.2. Babalık düşüncesi

Katılımcılara kendilerinin baba olmayı ne zaman düşündükleri üzerine sorular sorulmuş ve bu sorulara verdikleri yanıtlar aşağıda sırlanan başlıkları oluşturmuştur.

<u>Evlilik kurumunun nedeni ve sonucu olarak babalık</u>

Kendilerini ilk kez baba olarak düşünmelerinin ne zaman gerçekleştiği katılımcılara sorulunca büyük çoğunluğu bu düşüncenin kafalarında evlenmeleriyle birlikte oluştuğunu belirtmişlerdir.

"Çok ilginç bir soru. Bakın net cevap veremiyorum bu soruya. Yani olduysa da şu zaman oldu diyemiyorum ama tabii ki evlendikten sonra olmuştur. Önce değil. Realist olunması gereken bir konu, evlilik yokken çocuk sahibi olayım, baba olayım gibi bir düşünce yok. Miladı evlendikten sonra. Tabii ki, çocuk düşüncesi hep vardı, hep arzu edilecek bir konudur da. Evlilikten önce düşündüm mü hatırlamıyorum. Ama evlilikle gelen bir hissiyat zaten. Temeli birebir şudur deme şansım yok zaten, mutlaka sebepleri vardır ama evlilik daha çok doğuruyor… Evlendikten sonra evet, benim de artık bir çocuğum olacak, bahsedilen

çocuk olayını ben de yaşayacağım, o hissiyatı yaşayarak, onun hevesini duyarak günler geçirmeye başlıyorsunuz. Bu müessese ile birlikte geldiği için çocuk sahibi olma daha yakına geliyor haliyle" (Kerem).

"Evlenirken zaten insan biraz daha, erkekler özellikle benim gördüğüm, daha böyle çocuğa daha yakın, evlenmekle beraber düşünüyorlar çocuğu. Türk erkekleri için konuşuyorum. Evlilik eşittir çocuğun olması gereken bir birliktelik olarak. Ben de aynı şekilde, evlendiğim ilk andan itibaren çocuk hissiyatı, isteği oldu" (Doğuş).

Çocuk yapmak için evlenmek de sıkça belirtilmiş, "*belli bir noktadan sonra artık çocuk sahibi olunmazsa evliliğin amacına ters gibi* (Kuzey)" hissedildiği ve onlara "*çocuk sahibi olmanın hep evliliğin taçlandırılması olarak öğretildiği* (Sarp)" söylenmiştir. Hatta bazı katılımcılar çocuk yapılmasa evlilik kurumunun olmayacağını düşünmüş(Deniz), kendilerinin de büyük ihtimalle evlenmeyeceklerini dile getirmişlerdir.

"Bence yapılması gereken bir şey ya, yoksa yani niye evleniyorsun ki yani. Evliliğin de bir amacı var yani bana göre, eşimiz çocuk sahibi olmayacaksa, mesela ben kendim için söyleyeyim, çocuk düşünmeyeceksem evlenmem, niye evleneyim ki yani. O yüzden olması gereken bir şey çocuk" (Ozan).

"Dediğim gibi, çok da düşündüğüm kavramlar değil açıkçası, ben hayattan zevk alan, hayatın gerektirdiklerini yerine getirmek gibi. Sonuçta doğuyorsun, büyüyorsun, yaşlanıyorsun, o dönemde işler yapmak gibi geliyor bana. Bana mesela 15-20 yaşında deselerdi senin çocuğun hiç olmayacak, kesin bilgi, 40-50 ye kadar evlenir miydim bilmiyorum, düşünmezdim yani, belki hayat yine o yöne yönlendirirdi ama evlenmezdim büyük ihtimal" (Deniz).

Bir katılımcı ise eş seçiminin de ebeveynlik değerlendirmesiyle gerçekleştiğini düşünmektedir:

"Mutlaka baba olmam lazım diye bir düşüncemiz yoktu ama evlendiğinde tabii amacın, çocuk sahibi olmak için evleniyorsun. Evliliğin en büyük artısı da çocuktur, başka bir şey değildir yani benim şahsi kanaatime göre. Evlilik fikri kafanızda oluştuğunda ancak çocuk sahibi olmaya gidiyorsunuz. Aslında demin dediğim evliliği bunun için yaptık da çok doğru bir ifade değil aslında, yani biraz da öyle ama hiç kimse durup dururken ben evleneyim, çamaşırım yıkansın diye evlenmez yani işin gerçeğini söylemek gerekirse. Evleneceği zaman insanlar şuna bakarak evleniyorlar, ben de öyle evlendim. Yarın bu kişi anne olduğunda çocuklara annelik yapabilir mi? Kız da aynı şekilde bu çocuk baba olduğunda çocuklara babalık yapabilir mi diye düşünüyordur, yoksa bunun kaşı çok güzelmiş, yok saçları çok güzelmiş, hadi ben evleneyim diyerek evlenilmez" (Güney).

Katılımcıların bu konudaki söylemlerinden edinilen bulgulardan "evlilik" kavramının erkeklerin ebeveynlik düşüncelerini temellendirirken çok önemli bir yerde konumlandığı anlaşılmıştır. Yani evlenmek çocuk sahibi olmanın hem nedeni, hem sonucu olabilmektedir.

Mahalle baskısı

Yukarıdaki kodun temel noktası olan evlilik kurumunun çocuk sahibi olmaya sebebiyet vermesi çoğunlukla "mahalle baskısı" dediğimiz toplumsal baskıyla birlikte işler. Bazı katılımcılar evlendikten belli bir süre sonra arkadaş çevresinde ve akrabalarda bir "çocuk beklentisinin" oluştuğunu söylemiş, bazıları da daha çok eşlerinin üzerindeki baskıyı vurgulamıştır.

> *"Çevreden baskı yok muydu elbette, baskı pek değil de insanlar istiyordu. Eşimin ailesi çocuk diye bekliyorlardı açıkçası. Benim öyle değil, eşimi sevdiğim için, parasını verdik çocuğu yaptık yani (gülüyor)"* (Sarp).

> *"Çocuk sahibi olmaya eşimin sıkıntı yaptığını düşünüyordum, aslında yapmıyordu, çevreden insanlar ona neden çocuk olmuyor diye sormaya başladıkları için rahatsız oldu, bunu fark ediyordum. Bazı tartışmalarımızda benim aslında istekli olmadığımı söyleyerek sorunun bende olduğunu söyleyerek… Ben dedim haklı bir kadın olarak, çevrenin de beklentisi var, evlenmişiz, çocuk olmasını istiyor. Evlendikten belki 1-2 ay sonra hemen sormalar başlıyor. Bizimkiler hiç oralı değildir, olduktan sonra sevindiler. Ama eşimin üzerinde aşırı bir baskı vardı"* (Onur).

Çocuk sahibi olma isteği üzerindeki toplumsal etkenleri değerlendiren iki katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Başka bir toplumda olsaydık, çocuğun çok gerekli görülmediği bir toplumda olsaydık nasıl olurdu onu bilmiyorum yani, öyle bir toplumda yaşayıp öyle bir imkan olsa, Yani bir kişiyi başka biri topluma koysanız, O sorunun cevabı daha doğru gelir. Bana burada toplumsal şey daha önemli gibi geliyor, etrafımız çoluk çocuk yapıyorsa, arkadaşlarınız vesaire, anne babalar artık böyle torun sevelim demeye başladılarsa sizde o fikir kıvılcımı oluyor ve o olgunlaşıyor gelişiyor gibi. O sizden mi kaynaklanıyor, etraftan mı, onun cevabı çok net değil"* (Evren).

> *"Ben genelde toplumsal baskıyı gözlemliyorum toplumda. Mesela bu Eltiler Savaşı falan var ya film, Onun gibi, insanların birbiriyle yarışması. Türk toplumunun biraz Amerika toplumuna, Biraz Avrupa, Kuzey ve Japon toplamına benzer yanlarının olması, çoğunlukla mantıkla değil de hislerimizle hareket ettiğimiz için. Ve ne yazık ki*

sosyolojik baskıları da yenemediğimiz için, biraz böyle aile hayatlarımız çevremiz kısır oluyor" (Toprak).

Bütün bu bulgulardan "mahalle baskısının" çocuk sahibi olma fikrinin edinilmesinde önemli bir faktör olabileceği anlaşılmaktadır.

Çocukları seviyorum, neden olmasın!

Bazı katılımcılar ebeveynlik düşüncesinin kendilerinde uzun zamandır olduğunu söylemiş, bunun kökeninin de çocukları sevmelerinde yattığını düşünmüşlerdir.

"20'li yaşlarımın başından beri ben baba olmak için gönüllüydüm. Genç yaşlarımdan beri babalık duygusu bende yoğundu. İnsanların neden sahip olmak istediğini bilemem de ben çok çocuk seviyorum. İnsanlar gençken sevgilileriyle dolaşırken, el ele tutuşurken ben sevgilimin yanına yeğenimi götürüyordum" (Cüneyt).

Olsa da olurdu olmasa da

Ebeveynlik düşüncesi konusunda daha "nötr" olduklarını belirten bazı katılımcılar, baba olmamanın "dünyanın sonu olmadığını", erkek olarak bu düşünce üzerinde fazla düşünmedikleri belirtmişlerdir.

"Ben olursa olur, olmazsa da olur diyordum, çok sıkıntı yapmıyordum, çok belli etmiyordum ama Hatun çok sıkılıyordu belli ediyordu, en son artık testlerden, sonuçlardan alacağımız zaman diyordum ki, Allah'ım şu kadının yüzünü bir güldür. Bir hüsrana uğradık, niye uğradık, çalışıyoruz. Bunun için erkekler biraz daha şey galiba, kadınlardan daha şey davranıyorlar, nasıl diyeyim basit gibi yani, olmuyorsa olmuyor, erkeklerde biraz o var, sıkıntı değil diyorsun ama karşıdaki kadının şeyi burada daha farklı, evlat için daha farklı düşünüyor, bir beklentimiz de yok yani çocuktan, bize bakacak falan, muhtemelen bırakacak bizi büyüyünce" (Tan).

Hiç istememek

Erkeklere babalık düşüncesinin kendilerinde ne zaman oluştuğunu sorarak bu istencin altında yatan nedenleri aradığımız bu araştırmada iki tane katılımcı aslında hiç baba olmak istemediklerini belirtmişlerdir. Serkan sadece eşinin hastalığından dolayı çocuk sahibi olmaya karar verdiklerini (doktor eşi doğum yaparsa kadın hastalıkları sorunlarının geçebileceğini söylemiştir), Rüzgar ise baba olmayı hiç istemediğini, seneler sonra eşinin kendisini ikna etmesi nedeniyle çocuk yaptıklarını söylemiştir.

"Hiçbir zaman düşünmedim, çocuk benim aklımda hiçbir zaman olmadı. Saçmalık yani, bu dünyaya çocuk yapılmamalı. Ben Koronavirüsü destekliyorum mesela, dünyanın yarısı yok olsa umurumda olmaz, ben de içine dahil olabilirim buna, hiçbir faydası yok […] Seneler sonra gittiğim doktor demişti, çocuk kadının hakkıdır, sen o hakkı elinden alamazsın. Bana da çok şey gelmişti, tamam hakkıdır da seçimidir yani, istemezse yapmaz yani" (Serkan).

Araştırmada elde edilen bulgular kimilerinin ebeveyn olmak hakkında evlilik, mahalle baskısı, çocuk sevgisi gibi nedenlerle ilk kez düşünülebildiklerine, kimilerinin bu konuda nötr olduklarına, kimilerinin ise çocuk sahibi olmayı hiç istemediklerine işaret etmiştir. Bu kategori kapsamında babalık düşüncesini etkileyen iki kod daha ortaya çıkmıştır: doğru eşi bulmak ve bilinçli bir şekilde çocuk yapmaya karar verme gerekliliği.

Doğru eşi bulduysan çocuk yapmalı!

Bazı katılımcılar çocuk yapmayı çok düşünmediklerini, çünkü öncelikle eşleriyle ilişkilerini değerlendirdiklerini ve sağlıklı bir ortamda çocuk yetiştirebileceklerine inandıkları zaman bunu düşünmeye başladıklarını söylemişlerdir.

"O yüzden benim için en büyük kriter, belki herkes için öyle bilmiyorum da, hep şunu istedim: Gerçekten, eğer varsa böyle bir şey, doğru kadın ve doğru eşi bulmak, akabinde onla bir dönem geçirmek, bizde 5 sene oldu bu, ben planımı öyle yapmıştım ama eşim yaşça büyük diye 3 sene oldu, çocuk yapmayı hiç düşünmüyordum. Çünkü gerçekten eşimi doğru tanımak, iyisini kötüsünü göreyim, eşim de benim iyimi kötümü görsün, belki bu 5 sene içerisinde biz çocuk yapmaya, çocuk büyütmeye uygun insanlar olmayabiliriz de diye düşünüp yapmamak ya da belki boşanmak, bunları da yaşayabiliriz diye düşündüm. Çocuk olup boşanma fikri beni en çok ürküten şeydi, yaşadıklarımdan dolayı tabii (ailesi katılımcı 1 yaşındayken boşanıyor). Benim planım evlenmek, 5 sene içinde karımla düzgün tanışmak ve yaşamak. Bu 5 senenin sonunda her şey güllük gülistanlıksa, okeyse çocuk sahibi olmak gibi bir fikrim vardı. O yüzden bende bir babalık, "baba olursam ne yaparım"ı hiç düşünmedim. Ben, baba olana kadar doğruları bulmak, evet doğrusu bu, evet bu insanla çocuk yapabilirim, o zaman çocuk ortada kalmaz, ayrılmak zorunda kalmayız gibi bir kafa gelişiyordu bende. Velhasıl kelam öyle gelişti. Baba olayım da aman diye bir derdim hiç olmadı" (Doğa).

Yapıyorsan ilgileneceksin!

Babalık düşüncesini etkileyen bir diğer kod, çocuk sahibi olmanın farkındalığı üzerine oluşmuştur.

> *"Çocuk yapılması gereken bir şey değil, aksine, şöyle düşünüyorum, çocuk sahibi olmak büyük sorumluluktur. Eğer o sorumluluğun altına giremeyecekseniz hiç yapmayacaksınız. Bu rutin bir iş değil, ben yapayım, sonra sokağa salmak anlamında da değil. Onunla yeteri kadar vakit geçirmek, onu hayata hazırlamak. İleride yapabileceği yanlışların önüne geçmek üzere eğitmek, donatmak, çünkü aile eğitimin temeli. E, onları yapmayacaksanız hiç yapmayın yani, ben öyle düşünüyorum"* (Kadir).

Bu söylemde babalık, bu fikir aklına geldiğinde hemen yapılacak bir şey olarak değil, üzerine düşünülmesi gereken bir kavram olarak ele alınmıştır. Bazı katılımcılar herkesin "bilinçli" bir şekilde ve "bakabileceğin kadar" çocuk yapması gerektiğini vurgulamıştır.

Babalık rolüne uygunluk

Bu kategoride belirlenen son kod katılımcıların kendilerini babalık rolüne uygun görüp görmediklerini değerlendirmeleri sonucu oluşmuştur. Baba olma fikri bazı katılımcıları çeşitli sorgulamalara gittikleri için endişelendirmiştir.

> *"Endişelerim vardı, iyi rol model olma üzerine, çünkü o çok büyük bir sorumluluk, korku içindeydim, açıkçası korkuyordum, iyi baba olmak zor bir şey, örnek olmak lazım"* (Rüzgar).

> *"Nasıl yapabilirim, baba olabilir miyim şeyim vardı. İnsan bedensel, fiziki olarak olabilir ama ruh olarak baba olabilir miyim diye çok düşündüm. Babamın verdiği bir negatiflik var, dedim bu konuda ben çocuğuma katkı sağlayabilir miyim, çocuk olduğunda ben ona nasıl bir gelecek sağlarım, nasıl katkı sağlarım diye çekincelerim vardı ama çok fazla istiyordum da"* (Doğuş).

Çocuk sahibi olmadan önce babalık rolüne dair kaygılar olabilirken bu durum, baba olduktan sonra devam da edebilmektedir çünkü katılımcılar "hala uygun olmadıkları", "hala olgunlaşmaları gerektiğini" düşünebilmektedir.

Bu kategorideki bulgulardan da anlaşılacağı üzere babalık fikrinin oluşumu ve gelişimi ne belli bir dönemle, ne de belli kişisel-toplumlarla özelliklerle sınırlıdır.

Önce çocuğa atfedilen anlamlar, ardından babalık fikrinin oluşum süreçleri öğrenildikten sonra şimdi babalık istencinin nedenlerine geçebiliriz.

4.5.3. İsteğin altındaki neden

Katılımcıların çocuğun onlar için ne anlam ifade ettiği sorusuna verdikleri yanıtlar neden çocuk yapmak istediklerine dair belli düşünceleri de içinde barındırıyordu fakat direkt "insanlar neden çocuk sahibi olmak ister, siz neden istediniz?" sorusuyla karşılaştıklarında çok zorlandılar. Bunun üzerine çok fazla düşünmediklerini söylediler ve bazen başkalarının görüşleriyle benzer nedenlerden dolayı çocuk sahibi olmak istediklerini söylerken bazen de kendi nedenlerini farklılaştırdılar.

Soyunu sürdürmek

Babalık istencinin altında yatan neden olarak en çok "soyun ilerlemesi" gösterilmiştir. Doğanın bir gereği ve kanunu, içgüdüsel bir duygu olarak tanımlanan "nesil ilerlemesi", insanların üremek için dünyaya geldiği teziyle desteklenmiştir.

> *"Tamamıyla genetik bir şey, sizin içinizdeki kodlar var, genetik kodlar sizin çoğalmanızı, üremenizi emrediyor. Başka bir şey yok, doğa istiyor bunu yani"* (Serkan).

İçgüdüsel olmasa bir çok insanın çocuk sahibi olmayacağını, çünkü çocuk sahibi olmanın çok zor bir şey olduğunu düşünene katılımcılar bu içgüdüyü, dünyaya kendinden bir parça bırakma isteği olarak da görmüşler ve bunu hayattaki bir amaç olarak tanımlamışlardır.

> *"Bence herkes bir, bizim dinimiz gereği, Elhamdülillah Müslümanız diyoruz, öleceğimizi, öldükten sonra bir miras, bizim yaşantımızın devam etmesi öncelikle. Çalışmamızı biz hep şu şekilde anlarız, ben çalışacaksam bir amacım, gayem olmalı. Babam hep çocukları için çalıştı, çocukları için rahmetli oldu… Biz çocuğu da bir miras olarak gördüğümüz için hepimiz, bir amaç, gaye olarak"* (Doğuş).

> *"Çocuk sahibi olmak bir ölümlü olduğunu kabullenip, kendinin bu dünyada sevilecek şeyler olduğuna inanıp, bu dünyaya sevgi ile kendinin devamını, kendinin bu dünyaya yapabileceği güzellikleri, doğacak çocukla ilgili izler bırakma isteği diyebilirim yani Bu da belli bir olgunlukla gelebilir, toplumsal baskıyla gelebilir, bende olgunlukla kendinden geldi"* (Toprak).

Bu bulgular bize, aslında çocuk sahibi olmanın bir farkındalık ve istekle oluşan bir fikirden ziyade doğanın bir gerekliliği, bir mecburiyet olarak görüldüğünü, bir "tercih" olarak algılanmadığını göstermektedir.

Bir birey yetiştirmek

Bir çocuk dünyaya getirme isteğinin "soy sürdürmekten" farkını bir katılımcı şu sözleriyle ortaya koymuştur:

> *"Muhtemelen söyle düşünmek lazım, bir hayvani dürtüler vardır, bir de insani, ona dürtü demiyorlar da ne diyorlar, düşünce tarzı vardır. Hayvani, soyumu sürdüreceğim falan, cinsel çekicilik falan filan. İnsani boyuttaysa bir eser yetiştirmek falan oluyor herhalde, eser oluşturmak. Ne biliyim, onu en iyi şekilde yapacağını düşünüyorsun, öyle bir şeyler olmalı, benim için de benzerdi"* (Kadir).

"*Bir varlığın büyüdüğünü, geliştiğini, sizle beraber yol aldığını* (Kuzey)" görme isteği bir neden olabilirken, bazı katılımcılar da yetiştirdikleri bireyin vatana ve millete faydalı olmasını da bir istek olarak sunmuşlardır.

Evin neşesi olsun

Beraber olmaktan mutluluk duyduğu bir canlıyı dünyaya getirmek çocuk isteğinin altındaki bir neden olarak gösterilmiştir.

> *"Sorumluluğa giriyorsunuz, çocuk evin neşesi diyorlar ya, gerçekten öyleymiş, eve geldiğim zaman mesela, işte olduğum zaman çocuklar aklımda hep. Acaba ne yapıyorlar nasıllar diye dört gözle akşamın olmasını bekliyoruz, bir an önce vakit geçirsem diye" (*Ufuk).

Başka bir katılımcı ise bu nedeni şu sözleriyle eleştirmiştir:

> *"İnsanlar soy nesil devam etsin diye yapıyor, bende öyle bir kavram yoktu. Hayatta bireysel mutluluklar önemli gibisinden düşünüyorum. Kesinlikle tercihtir, insanlar hazır hissediyorlarsa, bakabileceklerini düşünüyorlarsa yapmalı. Ev çok sessiz kaldı, hadi çocuk yapalım, evin neşesi olsun diye düşünüyorlar. Bizim ev hep kalabalıktı, belki bu düşüncem o yüzdendir"* (Rüzgar).

İnsanların soy devamı ya da eve neşe gelsin amacıyla çocuk dünyaya getirmesini kabul etmeyen katılımcı, insanların belli yeterlilikte olduktan sonra çocuk yapmasından yana olduğunu söylemiştir. Bu bulgular bize çocuk istencinin ardında psikolojik tatmin duyguları olabileceğini göstermektedir.

Yalnız kalmamak

Yalnız kalmamak için çocuk yapmak çocuğun hem psikolojik, hem ekonomik değerine dair referanslara sahiptir. İki içerik için örnek ifadeler katılımcılar tarafından kurulmuştur:

> *"Şu da düşünce olarak olabilir, Biraz soğuk gelecek size, yaşlılıkta işte, yalnız kalmayalım ya da işte çocukta bir şey var, neşesi var, aslında bir devinim yaratıyor insanların hayatında, ona özlem olabilir. Bu tür sebeplerle oluyor gibi geliyor bana"* (Evren).

> *"Biraz önce bahsettiğim şey geçerli, bu işin yaşlılığı var, Şimdi 47 yaşındayım, yani birazcık egoistçe gelebilir bu fikrim. Mesela yaşlandığın zaman insan yanında birilerinin olması lazım, işini gücünü koşturacak, ne bileyim, mesela bir hastaneye gideceksen hastaneye götürecek ya da işlerini güçlerini halledecek bir çocuğunun olması lazım. Benim düşüncem o, aklıma ilk gelen o"* (Ozan).

İki söylemde de "soğuk gelmesi" ya da "egoistçe" olması gibi negatif tanımlamalar kullanılmıştır. Psikolojik olarak yalnız hissetmemek ya da işlerinin görülebilmesi için çocuk doğurmak insanlar tarafından tercih edilebilmektedir.

Mutlu olmak

Çocuklara sevecen davranmak ve onlarla beraber mutlu olmak çocuk doğurmanın nedenleri arasında gösterilmiştir. Kendi ailesinden gördüğü bağlılık hissini çocuklarıyla da yaşamak istediğini söyleyen katılımcılar olduğu gibi bu hissiyatı yaşamak için çocuk yapmanın çocuğa karşı adaletsiz bir tavır olduğunu düşünen de olmuştur:

> *"Hani bazı tipler için vardır ya çocuk ailenin mutluluğu için temel taştır. Ben öyle bir düşünce tarzının yanlış olduğunu düşünüyorum çünkü o zaman çocuğa çok yüklenilmiş olur, gereksiz bir yüklenir, haksız bir şekilde. Bir de çocuktan varsa beklentileriniz, tırnak içinde söylüyorum, çocuk onları karşılamak zorunda değil. O beklentileriniz karşılanmadığı zaman da yapıyı tümden yıkmış oluyorsunuz, saçma bir şey yani*" (Kadir).

Çocuk sahibi olarak basit bir şekilde onun sadece size sarılmasıyla da mutlu olabilirsiniz, ondan bir şeyler bekleyip ancak bunlar gerçekleştiğinde de. İki düşünce de kendi mutluluğunuz için birer nedendir ama içerikleri farklıdır. Bu bulgulardan çocuğun psikolojik değeriyle ilgili çeşitlenen boyutlara ulaşmak mümkündür.

Güçlü hissetmek

Çocuk sahibi olmak için gösterilen bir başka neden "güçlü hissetmek" olmuştur fakat her söylemde bu gerekçe olumsuzlanmıştır. "Güçlü" olmak için çocuk sahibi olmak, geniş aile olup tarımsal işgücü anlamında tanımlandığında ya "eskiyle" ya da "Doğu kültürüyle" ilişkilendirilmiş ve çocukla birlikte gelen bu "güçlülük hissi" eleştirilmiştir. Bir katılımcı ise insanların daha psikolojik bir tatmin amacıyla çocuk sahibi olmak isteyebileceklerini düşünmektedir:

> *"Hiçbir iş yapamamış başaramamış hayatında hiçbir şeyden bir ürün elde edememiş birisi çocuk sahibi olarak kendi varlığını gerçekleştiriyor, bence öyle, başka açıklaması yok. Bir de insanlar çocukların kendilerine ihtiyaç duyan, muhtaç olan birilerine ihtiyaç duyuyorlar gibi geliyor, bende o yok, gerçekten, kimsenin bana muhtaç olmasını istemem ama genel anne-babalar birilerinin kendilerine muhtaç olmasını, koşulsuz sevgi gösterecek birilerini arıyorlar, o da çocuk oluyor. Bence bunu istismar ediyorlar, hadi suiistimal diyelim, kötü kelime kullanmayayım"* (Onur).

Çocuk sahibi olmanın insanlarda yarattığı farklı "güçlülük" hisleri bulgularla örneklenmiştir. Bu araştırma kapsamında ortaya çıkan 6 kodla birlikte açıklanmaya çalışılan ebeveynlik isteğinin altında yatan nedenler bizlere, tartışma kısmında değinileceği gibi, çocuğun değişen değeri hakkında önemli veriler sunmuştur.

4.5.4. Ya hiç olmasaydı?

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılardan hiç çocuklarının olmadığı bir olasılığı düşünmeleri ve bunun üzerinden değerlendirmelerde bulunmaları istenerek erkeklerin babalık istenciyle ilgili dinamikler detaylandırılmaya çalışılmıştır. Varsayımsal durumlar üzerinden yapılan yorumlar 4 farklı başlık altında kodlanmıştır.

Kısmet diye düşünmek

Bu kategori altında kullanılan ifadeler katılımcıların babalıkla ilgili düşüncelerini içerdiği gibi tüp bebek sürecinde kullandıkları savunma mekanizmalarını da ortaya çıkarmaktadır çünkü "ya hiç çocuk olmasaydı" düşüncesi akıllarına ilk kez tedavi sürecinde gelmiştir. Bu sürecin sonucunu "Allah'a havale etmek" ve "nasip kısmet diye düşünmek" katılımcılar tarafından kullanılan bir savunma mekanizması niteliğindedir.

"Bende hiç olmayacak düşüncesi olmadı. Eşim biraz daha şeydi, ya olmayacak mı acaba, niye böyle oluyor, niye bu işler benim başıma geliyor falan filan gibilerinden ama ben genelde destek çıkıyordum. Dedim ya, Allah verirse olur vermeyecekse yapacak bir şey yok. Biz elimizden geleni yaparız gerisi Allah'a kalmış yapacak bir şey yok. Öyle bir konuşmamız geçti yani" (Ozan).

Çocuksuz olma fikrini kabul eden katılımcılar çocuksuz da mutlu olacaklarını dile getirerek baba olma durumunu bir zorunluluk olarak görmediklerini göstermişlerdir.

Hayata devam

Bazı katılımcılar çocuklarının olmaması durumunda "takılacaklarını", "Avrupalılar gibi" dünyayı gezeceklerini, hatta "*satıp gidip tatil köyünde yaşayacaklarını* (Tan)" dile getirmişlerdir. Daha önce baba olmak istemediğini de söyleyen Serkan şöyle demiştir:

"Çocuksuzluk bizim için her zaman pozitif bir durumdu… Ama olmasaydı, bana kalsaydı, ben çalışmazdım. Karım devlet memuru, hiçbir eksiğim olmazdı, giderdim Anadolu'da bir köyde otururdum, çok rahat" (Serkan).

Bu söylemlerden çocuk sahibi olmanın gezmek ve istedikleri yerde yaşamak gibi şeylerin önünde bir engel olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Hatta bazı katılımcılar çalışıyor olmalarını da çocuk sahibi olmakla anlamlandırmışlardır. Bu bulgular çocuk sahibi olmanın anlamına dair farklı içerikler barındırmaktadır.

Eşle ilişkiye etkisi

Hiç çocuk sahibi olunmayan bir gelecek kurgusu, katılımcıların eşleriyle olan ilişkileri üzerindeki olası etkilerine dair fikirlerini farklılaştırmıştır. Bazı katılımcılar ilişkilerinin kötü anlamda hiç etkilenmeyeceğini düşünmüşlerdir. Bir katılımcı zaten tanımadıkları bir duygu olacağı için yokluğunun da ilişkileri için kötü bir anlama gelmeyeceğini söylemiştir. Bazı katılımcılar ise ilişkilerini kötü etkileyeceğini düşünmüştür.

"Çocuk sahibi olamama ihtimali eşimle ilişkimi tabii ki etkilerdi, çünkü o yıkılacağı için. Büyük bir depresyona girerdi ve kesinlikle yıkıcı bir süreç olurdu bu bizim için" (Toprak).

Eşleri tarafından ayrılma teklifi gelen katılımcılar durumu şöyle anlatmışlardır:

"Tedavi ile de olmazsa ne yaparız diye ben de, eşim de düşündük. Eşim bir iki sefer bana benim çocuğum olmazsa boşa beni dedi, söylemişti, hatırlıyorum. Ben öyle değildim, çocuğumuz olursa olur, olmazsa demek ki uygun görmedi Allah derdim. 1. ve 2. tüp bebek olmayınca söyledi bunları eşim de. Ben hiç öyle bir şey aklıma getirmedim. O zamanlar için bir şey diyemem, etkilenmezdi diye düşünüyorum ama süre geçtikçe, yıllar geçtikçe etkilenebilir miydi, olabilirdi, insan ister istemez, o anda katlandığı olaylara şu zaman katlanamayabilir diye düşünüyorum. Hatta şöyle söyleyeyim sana, laf aramızda, bazen çocuklar olmasa boşar mıydım acaba ya da katı bir tepki verir miydim diye düşünüyorum, bunu da düşündüm" (Oğuz).

"Benim açımdan etkilemezdi. Onun açısından da etkilemezdi ama o bana dedi mesela bizim çocuğumuz olmuyor ayrılalım, sen dedi en azından kendi şeyine bak. Ben dedim çocuk olsun diye evlenmedim ben seninle. Çok ağlayarak söyledi bana. Dedim olmuyorsa yapacak bir şey yok, ucunda ölüm yok. Dedik hayatımızı yaşarız, ne yapalım yani. O olayları da yaşadık ama sevdiğimiz için çocuğu sevgimizin önünde tutmuyorduk. Çocuğumuz olmadı ayrılalım gidelim yoktu, bazıları yapıyor çünkü" (Tan).

Farklı alternatiflerin olasılığı da eş ilişkisini etkileyebilecek bir durum olarak gösterilmiştir.

"Etkileyebilirdi. Yine farazi bir soru, net olarak etkilemez de diyemiyorum, etkilerdi mutlaka ama etkisi ne derece olurdu, yine yaşanması gereken bir şey. Yani orada, çocuk olmazsa ben de yokum tarzı bir şey değil ama hani şey var ya sonuçta, başka biriyle yapabileceğinizin, hadi diyelim olmadı, o bir alternatif olarak duruyor, onun varlığı etkiler miydi, etkileyebilirdi tabii. Ama öyle bir alternatif olmasa etkilemezdi. Sorun erkekte ise mesela, hiç fark etmiyorsa kimle olduğu, o zaman etkilenmezsiniz. Aynısı kadın için de geçerli, bence o da düşünürdü öyle bir şey. Zaten problem seçeneklerde başlıyor, seçeneklerimiz varsa zaten. Hani şöyle, piyango kazanıyor ya insan, seçeneğe kavuşuyor ya, ondan sonra ortaya çıkıyor bazı şeyler" (Evren).

Tüp bebek tedavisi sürecine girmiş olmanın ilişki üzerindeki etkisi bazı katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmiştir:

"Şöyle söyleyeyim, biz hiç tüp bebek tedavisi görmeseydik, tedavi olmasaydık ilişkimizin bir sıkıntı yaşayacağını düşünmüyorum. Ama tedavi olup olmasaydı olumsuz etkilenme olasılığı çok yüksek olurdu. Çünkü başka insanları da gördüm ben, öyle olsa çok farklı olabilirdi emin değilim o konuda, yaşamadığımız için bilmiyorum" (Cüneyt).

"Ama genel olarak çocuk sahibi olmayınca canımız çok sıkkındı yani. Olmaması ihtimali aklımdan geçti tabii. İlişkimizi kötü yönde etkilemedi ama tabii ki ikimiz de kötüydük. Çok istiyorsun, çok istediğin

*bir şey var böyle ciddi engeller var, dolayısıyla bu çok üzüyordu yani, çok karamsarlığa kapıldık, olmayacağını düşündük, herhalde dedik hep böyle olacak. (*Nasıl üstesinden geldiniz?*) Herhalde üstesinden gelemedik çünkü bir şeye kapıldık böyle ama tamamen kabul etmemiştik bu durumu. Çünkü sürekli deniyorduk, uğraşıyorduk. Öyle tamamen vazgeçmedik ama zor durumdaydık, umudumuzu kaybetmek üzereydik. Ama tamamen kaybetmediğimiz için... Ha bu arada da bunlara nasıl katlandık, çok katlanamadık yani zor geçti. Çünkü hayatın her aşamasında böyle bir aile durumu olduğu için sürekli bununla yüz yüzeydik yani"* (Bulut).

Bu bulgulardan, çiftlerin ilişki düzeylerine ve çocuk sahibi olmanın hayatlarındaki anlamına göre eşleriyle ilişkilerinin etkilenme düzeylerinin farklılık göstereceği anlaşılmaktadır. Eşlerine olan sevgilerini vurgulayan katılımcılar bu çocuksuzluk halinin kendilerini olumsuz etkilemeyeceğini söylerken, çocuk yapmak için evlendiklerini söyleyen erkeklerin ilişkilerinin kötüye gideceğini öngörmeleri beklenilen bir sonuç olarak ele alınabilir.

Alternatif çocuk sahibi olma yollarının aranması

Katılımcılardan "ya hiç olmasaydı" kategorisi altında düşünülmesi istenilen olası senaryolardan biri de evlat edinme ya da donör kullanma seçenekleri olmuştur. Türkiye'de yumurta ya da sperm donörlüğü yasaktır, bu sebeple katılımcılara donörlük sistemi olsaydı tercih eder miydiniz sorusu yöneltilmiştir. İki ayrı başlık için bulgular toplanmış ve aşağıda sunulmuştur.

Evlat edinme seçeneği

Evlat edinme seçeneği neredeyse bütün katılımcılar tarafından olumlu karşılanmış, net söylemlerle bu seçeneği reddeden çok az kişi olmuştur. Önce "kendilerine ait bir ürün (Kaya)" istediklerini belirtenler olduğu gibi, bu seçenek üzerine hiç düşünmediklerini, bu sebeple cevap vermenin yanlış olacağını söyleyenler de olmuştur. Olumlu düşünen katılımcıların neredeyse hepsi eşleriyle bu seçeneği konuşmuşlar, özellikle tüp bebek sürecine girmeden önce ve başarısız sonuçlardan sonra üzerine ciddi şekilde düşünmüşlerdir. Evlat edinmek "bir insana faydalı olmak", "sevgiye ihtiyacı olan birine sıcak bir yuva ve huzurlu ortam vermek" olarak tanımlanmış, kimi katılımcı evlat edindiği çocuğu "kendi özü, kanı gibi sahipleneceğini" söylerken kimisi de "yabancı birinin çocuğunu evlat edinmenin çok ağır bir sorumluluk" olduğunu düşünmüştür.

Evlat edinme veya koruyucu ailelikle ilgili ifade edilen farklı kaygılar aşağıda derlenmiştir:

> *"Koruyucu aileyi düşündük hala düşünürüz. Bir arkadaşımız koruyucu annelik yapıyor, zaman zaman onunla buluşunca o anlatır çocukların hallerini falan. Çok para kazanmıyoruz ama gereksiz de çok para harcadığımızdan bir bölümünü en azından böyle değerlendirebiliriz dedik, oturduk konuştuk ama o cesareti ikimiz de gösteremedik, kapıdan içeri girmeyi beceremedik, olmadı yani. Muhtemelen o tramvayı yaşayamazdık biz, o bir travma çünkü, benim için bir yardımseverlik yok orada. Başka bir arkadaşımız da evlat edindi, eşimin hocası, tabii onun hayatındaki değişimleri de çok izledi, şey yaptı, bizim de çocuğumuz olabilir dedi, ben o zaman hep şey düşünmüştüm, olacaksa bebek olmalı"* (Serkan).

> *"Hatta eşimle şeyi bile düşündük, ikinci el çocuk alırız, yetimhaneden. Düşündük, oradaki cana bir şey olmak için, çünkü orası içler acısı, tecavüz bile var yani. Bu devletle ilgili bir konu değil, insanların karaktersizlikleri ile ilgili bir şey. Devlet ne yaparsa yapsın oradaki tecavüzü, kötü davranışı durduramaz, çok çok iyi yüksek kontroller yapması lazım, onu bile düşündük Ama etrafta evlat edinen, bu yolla edinen, devlete müracaat etmeden el altından da alabiliyormuşsun. Biz şey yapmadık o yönteme, ileriki dönemde istersek Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan alabiliriz diye fakat sonra vazgeçtik ondan. Bu türde alınan çocuklar bir şekilde özürlü. Çok enteresan. Bilime inanırım, mutlaka bunun da şu ana kadar açıklanmamış bilimsel bir cevabı var herhalde. Kendi annesine... etrafımda ne kadar evlat edinmiş çift varsa çocuklar özürlü ve ileriki yaşlarda da psikiyatrik sorunlu oluyor çocuklar. Zannediyorum çocuğun annesiyle büyümesi ya da annenin ortama yaydığı bir enerjinin içerisinde büyümesi mi lazım artık. Bu bilimsel olarak ileride tespiti yapılacaktır ama gördüğüm hep bu. Edinilen evlatlar hep sıkıntılı. Aynı ortamla annesiyle yetiştirmiyor diye mi bilmem. Sonra düşündük ki koruyucu aile olarak bunu yapabiliriz. Kızımız biraz daha büyüyünce, şu anki halde 5-6 çocuğa bakabilecek durumdayız herhalde, oradan bu çocukları kurtarabiliriz diye düşünüyordum. Bir de şöyle bir şey var, kurtaramadığınız her çocuk tarikatların eline düşüyor. Tarikatlar orduya bile sızmış durumda. Burada 11 ayrı tarikat varmış. Bu canlar napsın yani"* (Sarp).

> *"Hatta bir ara şey oldu, dedik olmayacak herhalde, çok sıkıntı yapmayalım, ben bazen düşünüyordum çocuk sahibi olmak istiyorsak illa biyolojik olmak zorunda değil, alabiliriz diye düşünüyordum, o da olabilir dedi, ne olacak ki. Düşündük, konuştuk. Ben burada bir şey dedim eşime, kendi çocuğum olduğunda, kızdığımda çok suçlu olup hissetmeyebilirim ama yurttan aldığım bir çocuğa öf bile diyemem ben. Eğer öfkelenecek olsam o kötü tavrım hep annesine babasına yönelik, öyle bir şey düşünebilirim dedi, çok riskli. Sevgimi hissetmediğim anda ona karşı, yani bu atılacak satılacak bir şey olmayacak, çok riskli. Kendi kanımdan olsun, belki de. Yok, aslında öyle bir kaygım yoktu da, o suçluluğu duymak istemem. Çünkü çok ağır bir şey yani o çocuğu alıp*

da, şimdiki çocuklarım için de geçerli tabi, kızdığımda çok üzülüyorum. Hatta bir şey yaparken hayır dediğimde, ya, çok lüzumsuz hayır dedim şimdi, özür dilerim seni dinlemedim, tekrar söyler misin diyip hemen anında düzeltmeye çalışıyorum. Çünkü ben yurttan aldığım bir çocuğa böyle davranırsam kötü hissederim, ona da kötü hissettiririm, her çocuk için aslında öyle" (Onur).

Donörlük seçeneği

Bir sperm ya da yumurta donörü kullanma konusunda, evlat edinmenin tersine, neredeyse bütün katılımcılar olumsuz cevap bildirmişlerdir. Sadece iki kişi bu seçeneği kullanmayı tercih edeceğini söylerken bazıları da bu seçenektense evlat edinmeyi tercih edeceklerini düşünmüşlerdir. Bu fikir "saçmalık", "bana çok mantıklı gelmedi", "zorlama bir şey donörlük" ve "bize uzak", "bize ters" gibi tanımlamalarla reddedilmiştir.

Donörlük sistemini kullanmayla ilgili dikkat çeken ifadeler aşağıda derlenmiştir:

"Ben donörlük yapardım ama yumurtlamayan kadının bir başka kadının yumurtalarıyla, kendi kocasından yapılan müdahalenin yapılmasına demin anlattığım sebepten ötürü karşıyım. Niye, çünkü o çocuk annenin çocuğu olacak. Yumurta verilen kadının çocuğu o kadınla büyümeli diye düşünüyorum. O anlamda erkeğin donörlüğüne inanırım, destek veririm ama kadının yumurtasını başka kadına verilmesine, kendi basit düz mantığımla karşıyım. İleride mutlaka bilimsel olarak kanıtlanacağını düşünüyorum. Bedensel özürlü. Anası gibi olmuyor, kimse anası gibi bakmıyor. He, tabi, ne örnekler var, köpek bile daha iyi analık yapar ama onlar ekstrem örnek" (Sarp).

"(Cevap vermeden önce çok uzun düşünüyor) *Kullanmazdım herhalde. Yani şey kısmı, sperm deyince sana ait olan bir şey değil, sevimli gelmiyor. Yumurta deyince de onun da, o da eşimle ilgili bir karar yani, erkek açısından bir problem yok orada da, onun kararını da tabii ki bayanın vermesi gerekiyor gibi geliyor bana. İki kişinin de olur verdiği bir durum ama kendi açımdan bakarsak farklı bir sperm çok sevimli gelmiyor, herhalde istemezdim"* (Evren).

"O bana çok garip geliyor açık konuşayım yani. Onu düşünmezdim, orada biraz daha ataerkilim galiba, daha erkeksi tavrım basıyor ama onu düşünmezdim. Hani taşıyıcı anne falan filan yapıyorlar ya, şunu bilmiyorum, tabii ki eşimin tamam olsaydı her şeyi ama olmasaydı, bana teklif etselerdi düşünür müydü bilmiyorum yaşamadığım için. Evlatlık planı olduğu için b-c planına gitmedik. Muhtemelen evlat edinmemize engel bir durum çıkmazdı. Evlatlığa karar veren biri olarak donörlükle ilgili bir düşüncem de olmadı ama Cem Yılmaz esprileri

çıkardı, biraz şundan, biraz bundan, o yüzden hiç düşünmedim" (Doğa).

Hiç çocuk sahibi olunmamasına dair kurgusal bulgular erkeklerin babalık istencine dair farklı görüşlerini ortaya koymaktadır.

4.5.5. Planlama

Katılımcılara çocuk sahibi olmakla ilgili bir planlama yapıp yapmadıklarını sormak, babalık istencinin sorgulandığı bu bölümde gerekli görülmüştür. Çoğu katılımcı eşleriyle birlikte bir planlama yaptıklarını, ortalama 1-2 sene çocuk istemedikleri için korunduklarını söylemişlerdir. Evlilikleri boyunca hiç korunmayan çiftler de olmuştur. Katılımcılardan bazılarının evlenmeden önce eşleriyle bu konuda hiç konuşmadıklarını söylemeleri ilgi çekici bir nokta olmuştur.

Tercih edilen bir şey olarak çocuk

Planlama konusunda farklı bir noktaya değinildiği için "tercih edilen bir şey olarak çocuk" alt kategorisini oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Tüp bebek tercihleriyle ilgili katılımcıların yorumları aşağıda aktarılmıştır:

"Eğer bir insan tüp bebek yapıyorsa bu bir tercihtir sonuçta, bunu istemeyen kimse gidip de tüp bebek yapmaz. Sen anne baba olmaya oturup birlikte karar vermişsindir ve bu yolu tercih etmişsindir. Başka yollara da gidebilirdim, üfürükçü hocaya da gidebilirdim ama bu bir tercihtir, tüp bebeği yapanlar mutlaka bu tercihi yapmış insanlardır. Ben öyle biri değilim, belki bazıları ile görüştüğünde şunları duyacaksın, biz yıllarca çocuk sahibi olmaya çalıştık, çocuğu çok seviyorduk, çocuğu illa istiyorduk, olmadı, yıllarca olmadı, karaları bağladık, ondan sonra 20 kere denedik falan. Bizde öyle değildi" (Güney).

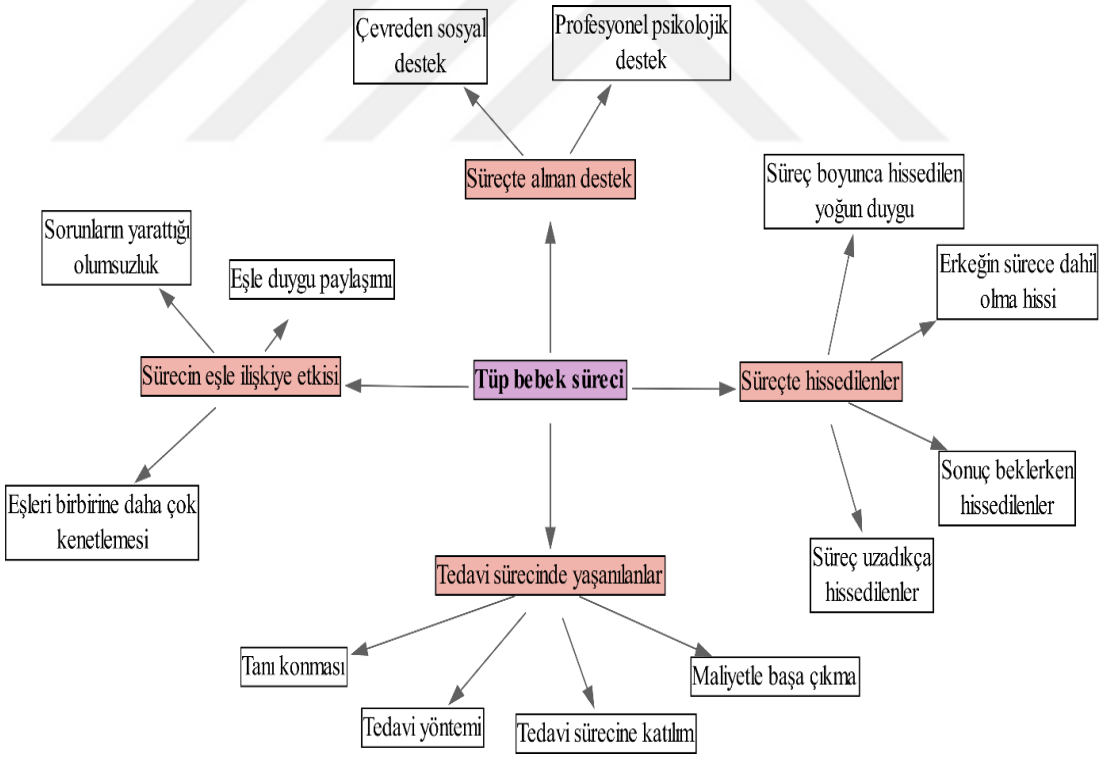
"Bence tüp bebekteki en büyük fark o. Şimdi, doğal olarak olduğu zaman o iş çok planlı değil ya, yani tabii yine bir plan var bir istek var ama bu tesadüfi oluyor ve olduğunu öğrendikten sonra düşünmeye başlıyorsunuz. Yani baba oluyorum, olabilir miyim diye düşünmeye başlıyorsunuz. Tüp bebekte bunu baştan düşünüyorsunuz, öncesinden bu işe girelim mi, girmeyelim mi, olabilir miyim düşüncelerini baştan düşünüp karar verip bunu yapıyorsunuz. Yani baba olduktan sonra ekstradan düşünmedim ben, zaten öncesinde düşünmüştüm. Herhalde en büyük fark odur diye tahmin ediyorum, yani şey de olmuyor çünkü, hani dizilerde filmlerde kadın hamile olduğunu söyler, baba şaşırır falan ya hani, o süreç o şekilde gitmiyor yani. Siz planlamış oluyorsunuz, yani bekliyorsunuz zaten olsun diye, 1-2 hafta şeyi var,

bazı hormonlara bakılıyor, yani o şaşkınlığı da yaşayamıyorsunuz” (Evren).

Çocuk yapıp yapmamanın kararını vermek, elbette ki, tüp bebekle çocuk yapan çiftlerde planlı bir sürecin sonucunda gerçekleşmektedir. Bu sebeple, karar verip doğal yolla çocuk sahibi olan çiftlerden farklılaşan şeyler deneyimlemektedirler. Farklılaşan bu deneyimler aşağıdaki bölümde detaylarıyla ele alınmıştır.

4.6. Tüp bebek süreci

Araştırmanın örneklemi için tüp bebek yöntemi sayesinde baba olmuş erkekler seçilirken onların bu alana dair daha önce hiç anlatılmamış deneyimlerinin çalışmaya özgünlük katacağı düşünülmüştür. Çiftlerin çocuk sahibi olma deneyimini farklı boyutlarıyla yaşadıkları bu süreç oluşan 4 kategoriyle detaylandırılmıştır. Oluşturulan kategori ve kodlar Şekil 4.5’te gösterilmiştir.

Şekil 4.5. Tüp bebek süreci tema kategori modeli

4.6.1. Tedavi sürecinde yaşanılanlar

Araştırmaya katılan erkekler içinde kimileri 1 tedaviyle başarıya ulaşıp 1 seneden kısa zamanda çocuklarına kavuşurken kimileriyse 8 kez bu süreci yaşamış ve yaklaşık 10 senenin ardından isteklerine ulaşabilmişlerdir. Tanı konulmasıyla başlayan bu süreç tedavi yönteminin belirlenmesi ve uygulanmasıyla devam etmiştir. Tedaviye erkeklerin ne şekilde dahil oldukları ve maliyet gibi konuları nasıl hallettikleri bu kategori altında aktarılmıştır.

Tanı konması

Tüp bebek tedavisine başlanabilmesi için prosedür olarak öncelikle kısırlık tanısı konması gerekmektedir. Bu tanı erkek ya da kadın faktörlü, kadın ve erkek faktörü beraber ya da açıklanamayan infertilite şeklinde olabilmektedir. Bu araştırma kapsamında sayılan bütün tanı türlerinden katılımcılar olmuştur. Kadın faktörlü bir katılımcı şöyle bir düşüncesini paylaşmıştır:

> *"Yani şimdi egoistçe gelebilir size ama bende bir sorun olduğunu düşünmüyordum doğrusu. O konu ile ilgili herhangi bir test yaptırmadım fakat ben dedim sorun olduğunu düşünmüyordum. Neyse yani, en son şeye gittiğimizde hanımda polip türü şeylerin olduğunu söylediler"* (Ozan).

Katılımcının hangi veriye dayanarak böyle düşündüğünü bilemiyoruz fakat ilginç bir aktarım olarak görüldüğü için burada sunulmuştur. Erkek faktörlü bir katılımcı durumunu gülerek "*Traktörde arıza varmış yani, tarla sağlammış* (Sarp)" sözleriyle ifade ederken bir diğeri şöyle demiştir:

> *"Eşimde sıkıntı kalmayınca ben bir daha test yaptırdım, o zamanki test sonuçlarım çok kötüydü, bu sonuçlarla senin çocuğun olmaz dedi doktor. O zamanki psikolojim çok kötüydü, önceki testi götürdüm dedi ki bu sonuçlarda da çok kötü, aynı sıkıntı var, o doktor çok kötü yorumlamış dedi. Biz bir sene boş yere hep eşimde kusur var dedik, gerçi kusur demeyeyim şimdi yanlış anlaşılmasın, sıkıntı var, rahatsızlık var eşimde diye uğraşıyorduk. Dedik biz yanlış yönde uğraşmışız"* (Doğuş).

Tanıyla gelen çocuk olmaması korkusu

Tanı faktörünü eşiyle aldıkları ortak karar sonucu açıklamamayı tercih eden (nedeni açıklamayan tek katılımcıdır), bu durumu ortak bir sorun olarak gördüklerini

söyleyen bir katılımcı, tanı konduktan sonra eşiyle kendisinde oluşan kaygıyı şu sözleriyle ifade etmiştir:

> *"Büyük tutku ile çocuk istemiyorduk ama öğrenince şey oldu, zaten elinde olmayan bir şeyi kaybetmiş gibi. Kaybetme dürtüsü çok güçlü insanda ama aslında zaten olmayan bir şeyi, o ihtimalin gidiyor olması bile insanı şok ediyor. Ondan sonra biraz daha şey oldu tabi, az olan şey, kıt olan şey, çocuk olmasının zor olduğunu öğrenince, sonra şeye bindi biraz, çocuk yapmamız lazım. Öbür durumda illaki olur diyorduk. Normal şekilde olmayacağını öğrenince daha değerli bir şey haline geliyor"* (Okan).

Seçim olarak tüp bebek tedavisi

Belirgin bir tanı almamışken, doğal yollarla denemeye devam etseler belki de bu yöntemi kullanmadan çocuk sahibi olabileceklerini belirten bazı katılımcılar, farklı nedenlerle tüp bebek tedavisine başlama kararı almışlardır. Bu nedenler eşinin yaşının büyük olması, bekleyecek zamanları olmaması veya "*çocuk yapmak bir görev gibi olunca rahatsız hissetmeleri, sıkılmaları ve uğraşmak istememeleri* (Deniz)" olarak sıralanmıştır. Kendi kararlarıyla bu sürece nasıl başlayabildiklerini bir katılımcı şöyle açıklamıştır:

> *"Şimdi, tüp bebek süreci öncesinde 2 sene deneyin diyorlar, dedik arkadaş tamam, iki sene deneyelim de bu psikolojik olarak çok yıpratıcı bir süreç. Hedefe odaklı bir şey yaptığınızda olmuyor, hayattan da zevk alamıyorsunuz yani. Öyle bir hayat insanı gerçekten yıpratan bir şey. Artı bir de 2 sene deneyeceksiniz, sonra size şu ilaçları vereceğiz diyecekler, yumurta sayısını arttırıcı bilmem ne, bir iki sene de öyle deneyeceksiniz. E tamam, bu 2 taktik olmadıktan sonra tüp bebeğe geçeceğiz, bir iki sene de böyle deneyeceksiniz. Arkadaş, 34 yaşındaki bir adamın önüne böyle 6 senelik bir periyot çıkardığınızda, ben istemedim şahsen, eşim de istemedi. Bizi yıpratacak bir süreç, hiç gerek yok dedik, sağ olsun doktor da kabul etti, anlayış gösterdi çünkü o kolay bir süreç değil yani, yarın öbür gün siz de çocuk sahibi olmaya karar verdiğinizde göreceksiniz, farklı bir süreç o. Çocuk sahibi olmak için, ben çocuk sahibi olmalıyım, hıaaa gibi bir yönlendirmeye girdiğinizde hayattan zevk almanız da bitiyor. Atıyorum mesela tatile gideceksiniz, ona göre ayarlıyorsunuz, öyle bir hayat yaşanmaz, yaşanamaz. Çok yorucu ve yıpratıcı bir süreç, hiç gerek yok, siz de girmeyin. O iki sene kâğıt üzerinde zaten, bizde öyle bir şey olmadı. Askerden dönünce çocuk sahibi olalım dedik. Gittik doktora, her şey yolunda, deneyin dedi. İyi deneyelim, 2 ay geçti bir daha gittik. Dedi 2 seneye falan beklemek lazım, ben dedim 35 yaşıma geliyorum neden bekleyeyim. Doktoru ikna ettik bir şekilde. Sonra doktor ilaçlar vereceğiz, yumurta sayısını arttırmayı deneyeceğiz falan dedi. Ya dedim, geç bunları, gene doktoru ikna ettik, biz o yolu da pas geçtik. Açıkçası biraz sabırsızlık*

oldu orada. Yaş geçiyor, 35 yaşında çocuk sahibi olmaya karar verince insan 40'a kadar deneyeyim demek istemedik ikimiz de. Çünkü hem fiziksel hem psikolojik olarak yıpratıcı bir süreç. Atıyorum 2 döngü bekliyorsunuz, baktın hamile kalmadın, bir dahaki döngüyü bekleyeyim, gün tutalım, saati tutalım, şöyle olsun, böyle olsun, öyle bir süreç yani. İnfertilite teşhisi kağıt üstünde kondu, istenilen her teşhis konulabiliyor Türkiye'de uygun koşulları yaratırsanız" (Güney).

Başka bir katılımcı ise, bir öncekinden tamamen farklı nedenlerle, neden bu tedaviye karar verdiklerini şöyle açıklamıştır:

"Eşimi endokrin uzmanı tanıdık doktora götürdüm. Dedi ki çocuklar, sizden biraz büyüğüm, ailenizle de bağım var birkaç tavsiyem olacak dedi. Eğer dedi doğal yollarla çocuğunuz olmazsa, aşılama-tüp bebek gibi yollara gireceksiniz dedi, size bir tavsiye olsun, hayatta bir şeyin kararını doğru verin dedi. Siz niye evlendiniz, birbirinizi sevdiğiniz, bir ömrü beraber geçirmek istediğiniz için mi evlendiniz yoksa evliliğinizin tek sebebi çocuk mu dedi, bunu bir ortaya koyun. Eğer birbirinizi sevdiğiniz için evlendiyseniz, doğal yollarla çocuğunuz olmazsa bu tüp bebek tedavisini, 1 kere deneyin, tutmadı, ikinciyi mi istiyorsunuz bir daha deneyin, araya 2-3 yıl koyun, ama ben üçüncüyü asla tavsiye etmem dedi. Eğer dedi evliliğinizin amacı çocuk yapmaksa istediğiniz kadar deneyin. Eğer karın senin için değersizse, alacağı kortizonlardan sonra başına gelebileceğini, meme kanseri gibi şeyler önemli değilse senin için, o zaman istediğin kadar çocuk deneyin dedi. Biz o gün çıktıktan sonra bir düşündük, biz niye evlendik. O gün karar verdik doğal yollardan deneyelim, eğer olmazsa sadece 1 kere tüp bebek deneyelim. Tutmazsa ikinciyi denememe ve evlat edinme kararını o gün vermiştik. İlk defa o zaman konuştuk, böyle bir yola girdim, seçimimizi öyle yaptık yani" (Doğa).

Bütün bu bulgular kısırlık tanısı karşısında erkeklerin nasıl farklı tepkiler verdiğini, tanı olmadan da tedaviye başlama kararı alınabildiğini (ve başlanabildiğini de) ortaya koymuştur.

Tedavi yöntemi

Kısırlık tanısı aldıktan sonra hangi tedavi yönteminin uygulanacağının belirlendiği bir süreç yaşayan katılımcılar farklı durumları deneyimlemişlerdir. Bazıları ilk önce aşılama yöntemini denemiş, kimileriyse direkt tüp bebek tedavisine başlamışlardır. Az sayıda katılımcı, şartları sağlıyorlarsa, devlet desteğiyle devlet hastanesinde tüp bebek tedavisi uygulamıştır fakat sadece bir kişinin çocuğu devletteki denemeden sonra olmuştur. Büyük çoğunluk özel klinikleri tercih etmiştir.

"Devlet 3 hakkı da veriyor, isterseniz yaparsınız ama üçten sonra bana gelmeyin dedi bizim doktor. Başka çiftlerle de konuştuk o doktora giden, o adam öyleymiş, 3 kere denermiş sonra dermiş ki başkalarının da hakları var, ben sana 20 kere yapmam dermiş. İkincide tuttu zaten maksimum hormonu basınca. Sonra ben bir araştırma yaptım kendi içimde, Zeynep Kamil'deki tüp bebek hocasına yakın bir irtibat buldum, zaten eşim devlet memuru. Ben yıllardır SGK para ödüyorum, tamam, devlet hastanesi şartları tartışılır ama tohumlama kısmını özel klinikte yaptırmak kaydıyla bütün tetkikleri falan her şeyi devlet hastanesinde yaptırdık, devletin bize verdiği hakla yaptırdık" (Serkan).

*"Devlete gitmememizin iki sebebi var, biri çok büyük, biri basit. Basit olan kalabalık olması, hijyenden uzak olması. Bizim yöntem devlette yok, Ankara'da da 2-3 yerde var sadece bunu yapabilecek. Ankara'daki tedavi yöntemleri, doktorlar yeterli ama doktorlar araştırma konusunda yine de hakim değiller bence çok meşhurlar var ama şey değil. Bir şeyleri deniyorlar deniyorlar, olmazsa şu, olmazsa şu. Bize çok basit bir test yapıldı, ondan sonra bu tedavi yöntemi (*preimplantasyon genetik tanı*) ile yapmamız gerektiğine karar verildi. Doğru yöntem de oydu, en baştan yapılsaydı biz ne onları deneyecektik, ne bu kadar zaman harcayacaktık, ne bunlara bu kadar para harcayacaktık. Bizim yaptığımız da en pahalı yöntem. Ama o arada, onlar ucuz da olsa sonuçta çok harcadık. Hiç gerek yoktu, onlarla olacak bir şey değilmiş"* (Bulut).

Özellikle erkek faktörlü kısırlık tanısı konan katılımcılar tedavi öncesi varikosel ameliyatı olmuşlardır. Bazıları ise spermleri keseden almak için ameliyat geçirmiş ya da sperm sayısını arttırıcı ilaç ve hormon takviyesi almışlardır. Hiçbiri bu süreçlerde zorlandığını söylememiş, yapılanları ufak müdahaleler olarak tanımlamışlardır. Birçok katılımcının eşi de tedavi öncesi büyüklü küçüklü operasyonlar geçirmiş, tedavi sonrasındaysa farklı iğneler vurularak hormon ve ilaçlardan etkilenmişlerdir. "En çok hanımların etkilendiği" bu süreçte erkekler kendilerine yapılan müdahaleleri şöyle değerlendirmişlerdir:

"Benim için tek sıkıntı keseden almalarıydı, ameliyat geçirdim. Hoca dedi ki doğal yolla geldiği zaman hücrenin kalitesi daha da düşüyor, senden operasyonla alalım dedi. Dedim ne gerekiyorsa yapın, bana başka bir işlem yapılmıyor, bütün her şeye hanım maruz kalıyor, bütün ilaçlara, hormon ilaçlarına, benim yaptığım hiçbir şey yok" (Doğuş).

"Testisleri yarıp kör sperm alacağız dediler, mesela bir arkadaşımda hiç yoktu. Bir sperm düşün, baş ve kuyruktan oluşuyor ya hani, baş var kuyruk yok. Onun bir çocuğu oldu ama ayrıldılar onlar mesela. Orada bir ter boşanmıştı benden. Dedim eşim bunları yapıyorsa benim de bunu yapmam lazım, tam o sırada şimdiki doktorları bulduk, gerek kalmadı" (Sercan).

Bu bulgulardan bazı erkeklerin tedavi süresince kendilerine kadınlara oranla çok daha az müdahale edildiği için yapılması gereken müdahaleleri bir "destek" gibi algılayabildikleri anlaşılmaktadır.

Doktor ve hastane seçimi de tedavi sürecinde katılımcılar için önem teşkil etmektedir. Doktorun samimi oluşu, sakinleştirici cevaplar vermesi, rahatlatıcı olması hatta bir katılımcının dediği gibi "bayan doktor" olması tercih kriterleri arasında sayılmıştır. Eşinin doktoru seçmesinin doğru olduğunu düşünen bir katılımcı ve doktorun tavrı yüzünden doktor değişimine giden başka bir katılımcının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

> *"Elimden geldiği sürece rahat geçirtmeye çalıştım hanımıma. Stres mi derler, heyecan mı, onları yaşadım. Özel merkezde gittik, özel odaysa özel oda, rahat etsin istedim, belki eşimden biraz daha heyecanlıydım o dönem, belki babalar öyle oluyor, bilmiyorum. Merkezde çok güzel bir yazı yazıyordu. Biz yumurtaları topladık, çocuklarınız bize emanet, aklınız kalmasın. Buna çok inandık. Kadın doğum işinde bir kere bence erkeğin durması gereken çok önemli bir nokta var, kararı kadının vermesi gerektiğini düşünüyorum. Doktor ile kadın arasındaki ilişki ne kadara iyiyse ne kadar doktoruna inanıyorsa o kadar iyi oluyor. O yüzden bir erkek olarak bir baba adayı olarak hiç müdahale etmedim. Bize çok güzel telkinler etti"* (Doğa).

> *"Üçüz olduğu haberini aldık, sonra tabii alışması falan biraz zaman aldı. Biraz afallamayla geçen bir dönemden sonra üçüzlerin sürekli kontrolü oldu. Doktorlar birini aldırın diye önerdi, o süreçleri yaşadık. Biz o doktoru bıraktık, yani biz istemedik çünkü bizim için o Allah'ın verdiği bir hediye, bir varlık, yaşayan bir varlık, onu sonlandıramam ki, onun vebali var. Sonra gittiğimiz doktor da çok motive edici, teşvik edici yaklaştı, onlar da kendi arasında değişik değişik"* (Güneş).

Tedaviyle ilgili son olarak katılımcıların ekstradan araştırma yapıp yapmadıkları, yaptılarsa hangi kaynaklardan bilgi aldıkları öğrenilmek istenmiştir. Kimileri süreçten önce internetten araştırma yapmış, kimileri uygulamaları süreçte öğrenmiş, kimileriyse daha önce tüp bebek tedavisi gören arkadaşlarına ya da doktor-eczacı tanıdıklarına sormuşlardır. Sadece doktorlarından aldıkları bilginin yettiğini söyleyen katılımcılar internetteki bilgilere güvenmediklerini ve bu bilgilerin kendilerini karamsarlığa sürüklediğini belirtmiştir. Çoğu katılımcının ise fazladan araştırmayı "konuya hakim" ya da "ilgili" oluşları nedeniyle daha çok eşlerinin yaptığını belirtmeleri dikkat çekmiştir.

Maliyetle başa çıkma

Tüp bebek tedavisinin önemli bir başka boyutu tedavinin maliyetidir. Az denemede sonuç alan katılımcılar maddi olarak çok zorlanmadıklarını, ücreti kendilerinin karşılayabildiklerini belirtmişlerdir fakat fazla deneme yapanlarda yaşanılanlar çeşitlenmektedir. 2.000 lira gibi bir miktar ödeyen de vardır, 150.000 lira da. Senelere göre miktarlık oldukça değişim göstermiş, son dönemdeki dolar kurundan dolayı şu andaki en düşük maliyet 7.000 lira civarındadır. Ekonomik olarak zorlananlar birikimlerini harcayarak, ailelerinden yardım isteyerek, kredi çekerek (bazılarına icra gelmiş, bazılarıysa ancak 5 senede borçlarını kapayabilmişlerdir), tatillerinden kısarak, fazla mesaiye kalarak gereken ücretleri ödemişlerdir. Prematüre doğum, küvezde kalma, riskli gebelikte eşin hastanede yatması gibi durumlarla karşılaşanlar, tedavi masrafından ziyade bu durumlar için çok para harcadıklarını belirtmişlerdir. "Bir ev parası" harcadığını söyleyen katılımcılar olduğu gibi, bu durumu esprili bir dille anlatanlar ve "verilecekse de verilecekti" diyenler de olmuştur.

> *"Ama her zaman esprisini yaparım, hani çocuğu severken tohumuna para mı saydın derler ya, ben evet saydım diyorum. Sıkıntılar olunca aramızda hanım, keşke köpek alsaydık diyoruz. Üçüncü olarak da diyorum ben yazdım kenara, mendil sattırarak ödeteceğim bunları. Niyet varsa çocuğa özel sağlık sigortası yaptırılmalı"* (Doğa).

> *"Ben bazen takılıyorum, bu 50 binlik çocuk diyorum. Maddi olarak tabii basit bir şey değil, zor bir şey masraflı bir şey. Biz Allah'a şükür sonuç aldık ki parayı gözümüz görmüyor. Şimdi 300 milyar olsaydı da verirdik olduktan sonra. Tanıdıklar var, 200 harcayan, olmayan*" (Tan).

> *"Bizim için sıkıntı olmadı. İstenilen belliydi, o yolda servetler verilecekse de verilecekti. Maddi açıdan gerçekten bir şeyin olup olmaması benim için önemli değil, ben giden paraya şey yapmam ama bazen konuşuyoruz tabii bir ev parasından fazla harcadık diye. İstanbul'a başta gitmememizin nedeni çok pahalı olmasıydı, pahalı olabilir dedik, gerçi değilmiş, aynıymış"* (Onur).

Kendilerinden ziyade başkalarının ekonomik olarak bu durumdan zorlandığını gören ve bunun üzerine düşünen bir katılımcı şöyle söylemiştir:

> *"Maliyetli bir şey, tüp bebek merkezinde araba parasını zor bulanları gördük, o parayı nasıl denkleştirebileceklerini düşünüyorsun. Maddi konuda kendimizden çok çevremizdekilerin zorlanabildiklerini, zorlansalar da yapmak zorunda hissettiklerini gördük. Dolmuş parasını zor buluyor, diyorsun nasıl karşıladı bunu"* (Okan).

Bulgulardan katılımcıların maddi konularla ilgili farklı baş etme şekilleri kullandıklarını anlaşılmaktadır. Tekrarlayan tedavilerin maddi yükü arttırdığı gözlenmiştir.

Tedavi sürecine katılım

Erkeklerin tüp bebek tedavisi süresince aşamalara ne kadar dahil oldukları, araştırmanın bir başka alt boyutu için önemli görülmüştür. Tedaviye giderken işten izin alma konusunda sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları, her kontrole eşiyle beraber gidip gitmedikleri ve eşlerine iğne vurma aşamasında yardımcı olup olmadıkları gibi konular erkeklerin sürece dahiliyetlerini anlamada yardımcı olmuştur. Bazı katılımcılar üstleriyle tedavi sürecini paylaşmamış ve başka gerekçelerle işten izin almışlardır. Katılımcıların neredeyse hepsi işten izin almada hiç problem yaşamamış, bu tarz konularda iş yerlerinin hassasiyet gösterdiklerini söylemiştir.

> *"İzin almak sıkıntı olmadı. Şimdi Türkiye'de şöyle bir gerçek var, eşinizle hastaneye gitmek istediğinizi söylediğinizde kadın hastalıkları bölümü demeniz bütün kapıları açıyor size. Ekstra bir açıklama yapmanıza gerek kalmıyor. Ben eşimi hastaneye götürüyorum, geçmiş olsun, ne, kadın hastalıkları, bitti. Siz kadın hastalıkları dediğinizde eşinizi her yere götürebilirsiniz"* (Güney).

Kontrollere eşle beraber gitme konusunda da neredeyse bütün katılımcılar her muayeneye gittiklerini söylemişler, işten izin alması kolay olmayan katılımcılar bazı kontrollere gidemediklerini belirtmişlerdir. Tedavi süresince eşlerinin vurulması gereken iğnelerin hazırlanması ve vurulması aşamasındaysa erkeklerin katılımları farklılaşmıştır. Kimisi eşinin canını yakmaktan korktuğu için bu sürece hiç dahil olmamış, kimileri bazı iğneleri vurmuş, kimilerinin eşleri kendi kendilerine iğneyi vurulmuş, kimileri de hemşire ya da eczacıdan destek almıştır.

> *"Ben vurdum iğneleri ama çok canı yanıyordu, eşimin ağrı eşiği biraz düşüktür. Bir yerden sonra çok canımı sıkmaya başladı çünkü iğne ben yapınca ortak bir şey, ben yükü kaldıramadığım sadece o kaldırdığı için biraz can sıkıcı oluyor, elinden bir şey gelmediği için can sıkıcı durumlar oluyor yani. Son zamanlarda çok canı yanıyordu, sen kendin yap dediğim zamanlar oldu ama genelini ben yaptım"* (Deniz).

> *"A'dan z'ye sürecin her yerinde beraberdik. Her şeyi beraberce yaşadık ve göğüsledik, gerçeği bu. Hayatında karıncayı incitmemiş bir adam olarak karımın bütün iğnelerini ben yaptım. Yeri öğrettiler. Merkezdeki hemşire hanım tüm detaylarıyla öğretti"* (Doğa).

"Eşim her gün nerdeyse karnından iğne vuruldu, 400 tane olmuştur. Her gün iğne. Ben yapmadım iğneleri, bir kere denedim, yapamadım. Kendisi yaptı. Şimdi çocuk benim diyor, bir şey diyemiyorum, çok sıkıntı çekti" (Tan).

Bulgulardan katılımcıların özellikle iğne vurulma gibi kadın bedeni üzerinden ilerleyen aşamalarda bazen çaresizlik hissettikleri anlaşılmaktadır. Hatta Tan'ın kurduğu "şimdi çocuk benim diyor, bir şey diyemiyorum, çok sıkıntı çekti" cümlesi, annenin çocuk olmadan önce özellikle bedenen pek çok sıkıntı yaşaması nedeniyle meşru görülen bir "çocuğu sahiplenme" durumunda olduğunu ve erkeklerin de bu süreçte hissedemedikleri dahiliyet duygusunu göstermektedir. Erkeklerin bu konudaki duyguları "erkeğin sürece dahil olma hissi" bölümünde daha detaylı ele alınacaktır.

4.6.2. Sürecin eşle ilişkiye etkisi

Tüp bebek sürecinde yaşanılanların öğrenilmeye çalışıldığı bu bölümde, tedavinin katılımcıların eşleriyle olan ilişkileri üzerindeki etkisi dikkat çeken bir başlık olarak ortaya çıkmıştır. Bütün tedavi sürecini değerlendirdiklerinde bu sürecin eşleriyle ilişkilerine olumlu katkıları olduğunu söyleyenler olduğu gibi yaşadıkları olumsuzlukları vurgulayanlar da olmuştur. En ilgi çekici kısmı ise erkeklerin duygusal ilişkilerinde hissettikleri şeyleri eşleriyle paylaşma noktasında yaşadıkları sıkıntılar olmuştur.

<u>Sorunların yarattığı olumsuzluk</u>

Çok fazla duygusal değişkenin işin içinde olduğu bir süreç olarak değerlendirebileceğimiz tüp bebek tedavisi çiftler için beraberinde zorluklar getirebilmektedir. Katılımcılardan bazıları özellikle eşlerinin aldıkları hormonlara vurgu yaparak bu sürecin gerilimli olabildiğini, kendilerinin çocuk sahibi olamama kaygılarının onları etkilediğini ve bu süreçte eşlerini anlayamadıklarını dile getirmişlerdir.

"İlk deneme olmayınca düşündüm o zaman hiç rahat değildik, eşim de rahat değildi. Çok kurguladım, hatta kavgalar da artıyordu yani şiddetli bir şekilde, ister istemez. Onu o ilaçlar, beni bu olaylar etkiliyordu, bir de düşünüyordum hiçbir zaman çocuk sahibi olamazsam diye. Aile anlamında tartışmaların arttığı bir dönemdi, strese giriyorduk. Ciddi anlamda aramızda sıkıntılar, geçici bir süre de olsa sıkıntılar yaşadık yani" (Doğuş).

"Çok fazla bir şey düşünme fırsatı olmuyor hayatın akışına Bir şekilde kapılıyorsunuz. Zaten de o dönem işsizlik dönemiydi benim için, işte tutunmaya çalışma dönemiydi, o yüzden bayağı bir şey, bu tip duygusal, manevi olayları değerlendirecek şeyden uzaktım. Önce can yakıcı sorunlarla uğraşmak zorunda kalıyorsunuz. Eşim benle hislerini paylaşırdı. O dönemde yeteri kadar destek olmadığımı biliyorum olamadım yani. Muhtemelen şeyden kaynaklı, bizim aslında bu tip sağlık zorlukları falan, bunların altına girmemize gerek yoktu düşüncesindeydim. Bu tabii karşı tarafta kırıcı oluyor, oldu da. Çünkü anne bakış açısı başka, kadın bakış açısı farklı. Kadın olaya çocuğum olmuş olmamış diye bakmıyor, o bir doğal süreç onun için. Bir de aynı ergenlikteki gibi hormonlar yönetiyor, daha çok baskın bir şey. Bizde erkeklerde ergenlik sürecinden sonra hormonlarla ilgili bir sıkıntı olmaz, bir dönüşüm yok, bir şey yok, bir psikolojik etkisi yok ama kadınlarda öyle değil. Kadınlarda durum çok farklı, işte onu anlamamış olmayı büyük eksiklik olarak görüyorum, sonrasında bu değerlendirmeyi yaptım" (Kadir).

Süreç boyunca sıkıntı yaşadıklarını ama eşlerini "alttan almayı" tercih ettiklerini söyleyen katılımcılardan biri doğum olduktan sonra bunu bıraktığını, birisi ise uzun süre bu şekilde devam ettiğini, bu sürecin de kendisini yıprattığını şu şekilde ifade etmişlerdir:

"Çocuklar doğana kadar olumlu etkisi vardı yani. Mümkün mertebe onun üzülüp yıpranmaması için zarar görmemesi için alttan aldım konuları ama çocuklar olduktan sonra biraz daha değişti. O zamana kadar verdiğim tavizleri vermedim. İşte tedavi görüyor, sinirleri bozulabilir, psikolojisi bozulabilir fazla üstüne gitmeyin gibisinden de dedi doktorlar, o yüzden de her şeyi alttan alıyordum. Tamam haklısın, evet deyip geçiştiriyordum ama çocuklar olduktan sonra işin o boyutu değişti. Ondan sonra istediğimi söyleyebilirim, istediğim gibi davranabilirim boyutuna geldik" (Oğuz).

"Zordu. Etkilendim tabii. Zorlandım. Çünkü şey, hem hamilelik, hem tüp bebek, hormon dengesini çok bozan bir şey, eşim çok farklıydı tabii o dönemde, ben de hep idare eden taraftım. Bu da çok yıpratıcıydı, tabii söylüyorum hep sonra lohusalıkta da öyle oldu. Yani, bayağı yıprandım. Kabaca bir 2 yıl çok yıprandım. Fiziksel olarak da ruhsal olarak da yıprandım ama sonra hallettik sanki. Duygu durumu çok değişken olduğu için daha zor oldu. Şu an çok daha stabil. Zor oldu yani, idare ettim yani. Ama hep farkında olarak, tüp bebek olduğunu, lohusa olduğunu, o nedenle hep alttan aldım. Ama zor yani, hakikaten şeyi anlıyorum, birçok ailede çocuğun ilk yılında boşanma oranları en yüksekmiş. Çok anlıyorum onu mesela, neden olabileceğini. Hamilelik sürecinde keza. Erkeğin biraz alttan alması gerekiyor bence bu dönemlerde ilişkinin devam etmesini istiyorsa. Kadının da çünkü çok elinde olmayan bir dönem sanıyorum. Burada empati yapıyorum, o annemde var dediğim şey bende de var. O dönemde fedakâr davrandım bayağı. Mesela o dönem babam gibi olsam, o biraz daha rahatına

düşkündür, çok daha iki taraf için de yıpratıcı geçerdi. Eşim de, o da çok yıpranmıştır tabii. O da bir çıkış yaptığı zaman mesela sonra üzülüyor, onun için de kolay değil, genel olarak bir zorluk. Tüp bebek, hamilelik, lohusalık, üçü de ayrı zorluklarıyla gelen bir şey. Belki de bu şeydir, sağlıklı bir aile için ön test gibi. Asırların getirdiği bir şey, bu aşamaları sağlıklı geçince çocuğa bakmak için hak kazanıyorsun, sigortalardan biri belki. Bunları geçiyorsun, yetişemiyorsan tabii ayrılıyorsun, bu da çocuk için bir koruma olabiliyor, çocuk gürültünün patırtının içinde büyümüyor" (Okan).

Eşini bu süreçte anlamadığını söyleyerek kendisiyle dürüst bir yüzleşme yapan fakat bu süreçteki anlayışsızlığını da "işsiz" olmasıyla rasyonalize etmeye çalışan bir katılımcı olduğu gibi yaşadığı yıpratıcı süreci çocuk sahibi olmaya hak kazanmak için bir çeşit test olarak tanımlayan bir katılımcı da olmuştur. Bulgulardan erkeklerin farklı durumlarla farklı şekilde baş ettikleri anlaşılmıştır.

Eşleri birbirine daha çok kenetlemesi

Yukarıdaki bulgularda erkeklerin eşleriyle yaşadıkları olumsuzluklar anlatılmışken burada yaşanılan sürecin eş ilişkilerindeki olumlu etkisi aktarılmıştır. Bu süreci yaşayan bazı insanların "vazgeçip" süreçle başa çıkamayabileceğini dile getiren katılımcılar, bu sürecin kendilerini yakınlaştırdığını düşünmüşlerdir.

"Bu süreçte ilişkimiz kuvvetlendi, birbirimize verdiğimiz güç. Beni pamuklara sardı, sarmaladı der eşim" (Doğa).

"Çok böyle aşırı negatif bir etki bulunmadı. Sadece benim iş sorunları, onun hormonlar, aldığı ilaçlar. Süreç daha fazla kenetledi. Çocuğun varlığının hissiyatı bile daha fazla kenetledi. Diğer etkenler belki çocuğun varlığı olmadan insanı farklı yönlere götürür ama bu olay daha fazla kenetledi" (Doğuş).

Eşle duygu paylaşımı

Erkeklerin süreçteki hislerini eşleriyle paylaşma noktasında sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmiştir. Daha çok eşlerinin onlarla duygularını paylaştığını söyleyen katılımcılar, kendi duygularını paylaşma konusunda çekingen davranmışlardır (sadece bir katılımcı duygularını bir arkadaşıyla paylaştığını söylemiştir).

"Ben işin açıkçası söylemedim. İçimden oğlum olsun, kızım evladım olsun diye düşünüyordum ama ona olmazsa olmaz, Allah takdiri uygun görmedi gibisinden, onu üzmeyecek kelimeler kullanıyordum ama içimdekini dışıma söyleyemiyordum öyle söyleyeyim" (Oğuz).

"Her şeyi paylaşamıyorsun, her okuduğunu, daha olumluları paylaşman gerekiyor. Olumsuzlukları dile getirdikçe büyüyorlar. Bardağın dolu tarafından. Duygusal olarak da tabii kendimi karamsar hissettiğim dönemler oldu. Çok paylaşmamış olabilirim. O da kendi karakterim ile ilgili, küçüklükten beri kendim çözmeye çalışırım. Eşim daha dışadönük, paylaşmadığı noktalar varsa da bilemiyorum ama bana göre daha çok paylaşmış olabilir. Hatta ben hiçbir arkadaşıma söylemedim tedaviyi bile" (Okan).

"Söylemezdim, hiç söylemezdim. O kaygılı zaten, onun üzerine benim şuram kötü, böyle kötü konuşmazdım hiç. Tedavi bittikten sonra konuşurduk. Hep gerilim tabii. Ama eşim bu kadarını yaşarken benim bunları yaşamam, abartma derdim kendime, abartmazdım, hiç konuşmazdım bile" (Onur).

"Ben tabii olsa da olmasa da... Elbette benim için de çok önemli bir süreç ama bunu belli etmemem lazımdı eşime. Çünkü o sefer benden yana da sıkıntı içine girecek diye hiç şey yapmadım. Hep olsa da olur, olmasa da olur, çok şey yapmayalım gibisine, öyle bir önemsememezlik gibi, çok üzerinde durmamak gibi empoze etmeye çalıştım. Çok fazla ses çıkartmadım yani" (Sarp).

Eşini fazladan endişelendirmek istememek, belli şeyleri paylaşmayı kendisinde hak görmemek gibi sebeplerden ötürü katılımcıların eşleriyle umutları ya da karamsarlıkları gibi duyguları paylaşmaktan çekindikleri görülmüştür. Bu bulgular erkeklerin duygu paylaşımları noktasında önemli ipuçları sunmaktadır.

4.6.3. Süreçte alınan destek

Tedavi sürecinin beraberinde getirdiklerini eşleriyle birlikte deneyimlemenin dışında katılımcıların sosyal çevrelerinden ya da profesyonellerden aldıkları destek de araştırma kapsamında aktarılmak istenmiştir. Aile ve arkadaş çevresinin süreçten haberdar olmaları ve sağladıkları sosyal destek, katılımcıların tedavi sürecini anlamlandırışları hakkında bilgiler içermektedir. Profesyonel yardım konusundaki konumlanışları ise araştırma için getirilen önerilere dayanak oluşturmuştur.

Çevreden sosyal destek

Tüp bebek tedavisine başladıkları haberini bütün katılımcılar aileleri ile paylaştıklarını ve herkesin onları desteklediklerini söylemiştir. Çoğu katılımcı arkadaş ve iş çevresiyle de paylaşmıştır fakat bazıları "kendi özelimiz olduğu için içimizde

yaşadık" gibi ifadelerle paylaşımı tercih etmediklerini söylemiştir. Sosyal çevreyle paylaşmamayı tercih edenler kendilerini şöyle ifade etmiştir:

> *"Bu arkadaş çevresinde pek konuşulacak bir konu değil, zaten öyle arkadaşlarımız da yok işin doğrusu, onun da benim de. Dile gelse de detaylandırdığımız bir konu olmamıştır. Bu konuda destekten ziyade, eşim de ben de bunun bir kısmet işi olduğunu bildiğimiz için bize verilebilecek bir destek yok, ihtiyacımız da yoktu. Sonuçta inanan insanlarız, nasipse olur değilse olmaz. Bu konuda sırtımızın sıvazlanmasını istediğimiz, aradığımız insanlar olmadı. Ama gelişmelerden ailelerimizi sürekli haberdar ettik. Üzülseler de söyledik. Ama dediğim gibi bu benim sosyal çevremi dahil edeceğim bir konu değildi. Ben şunu çok yaptım, ben çok dua ettim. Hani sosyal çevre falan dediniz ya, ben hakikaten, çünkü ben dünyaya geldiğimde benim iradem sorulmadı, annem dünyaya geldiğinde onunki sorulmadı, böyle bir yaratılış sürecinde benden dünyaya gelecek çocuk için ben nasıl bir plan yapabilirim? Ben zaten böyle bir şey bekleyemem, sonuçta bizi yaradan bir Yaratan var, bu konuda zaten yazılan bir kader var. Dolayısıyla benim dualarım hep bu yönde oldu, Allah'ım sana sığındım. Ben şu anda da öyleyimdir. Benim arkadaşım yok, eşimin de yoktur yani. Akrabalar falan. Dışarıda buluştuğunuz bir sosyal çevremiz yok. Birbirimize yetiyoruz, birbirimizi anlıyoruz, ailelerimiz var"* (Kerem).

> *"Genel olarak söyledik. Saklanacak, utanılacak bir şey değil. Ben çok paylaşma ihtiyacı duymuyorum, eşim daha çok konuşarak daha iyi hissediyor kendini. Ben de yani, saklama güdüsüyle değil, gerek yok, insanlar üzülebilir. Benim iş yerimdeki arkadaşlarım bilmez, benim yakın arkadaşlarım bilmiyor aslında tüp bebek yaptığımızı. İzin aldığım kişi falan bilmiyordu, dişçiye gidiyorum falan diyordum. Onu da şeyden dolayı söylemedik, kimsenin acımasını şey yapmasını istemedik genel olarak"* (Okan).

> *"Arkadaşlarla çok paylaşamıyorduk, niye, çünkü sonunda yine olmayacak, o kadar para veriyoruz mesela bazı arkadaşlar şey diyordu, boşu boşuna para veriyordun, çok dediler onu. Sonucu alınca tabi şimdi herkes farklı düşünüyor. O zaman kulak kabartıp onları dinleseydik belki ne olurdu, çocuğumuz olmazdı, muhtemelen biraz daha iyi olabilirdik ama daha kötü de olabilirdik"* (Tan).

Sosyal destek almak için çevreyle paylaşmanın yanı sıra bazı katılımcılar "insanların yanlış algılarını yıkmak", "çocuk isteyenleri doğru yönlendirmek" gibi nedenlerle de tedavi gördüklerini etraflarıyla paylaşmışlardır.

> *"Bu işin ayıbı yok, günahı yok. Herkes çocuk yapmak için full donanımda olmak durumunda değil. Olmadı diye gizleme gereği hiç duymadım. Doğum ölüm kadar, evlenmek boşanmak kadar doğal. Çift yumurta deyince anlaşılıyor zaten, niye saklayacağım ki. 4-5 kişiyle*

konuştum iş arkadaşlarımdan, üçü tüp bebek yaptılar. Bazıları anlatmıyor, öyle olunca haberi olmuyor, yanlış öğreniyor internetten falan. İnsanların doğru bilgiye ulaşması önemli. Tarz meselesi, biz hayatımız boyunca şeffaf durmaya çalışıyoruz" (Doğa).

"Şöyle bir kanı var, çok güzel bir şeye değindiniz. Tüp bebek sanki utanılacak bir şeymiş gibi bir düşünce var, izlenim var. Ben hiç saklamadım. Sonuçta bu şöyle, insanlar bazen kör doğabiliyor, sakat doğabiliyor. Bu da bir rahatsızlıktan kaynaklı, sonuçta insanlar keyfine gidip ben bugün de bir tüp bebek yapayım demiyor. Bir sıkıntıdan kaynaklı, ya erkekte ya bayanda. Gidiyor, tüp bebek şeyine giriyor. Etrafta, yani bu bölgede şey gibi, ama ben rahattım yani, hep söylemişimdir, hiç saklamadım. Hatta birkaç arkadaşım bu tabuyu yıkamamıştı, onu zorla ben gönderdim, annesiyle konuştum, aynı merkeze ben yollattım, onun da çocuğu oldu. Kafasında para çok olur falan vardı, dedim değil, gidin, sonunda da oldu" (Doğuş).

"Tedaviye başlayınca anlatıyorsunuz, zaten günümüzde bunlar olağan şeyler, anlatıyorsunuz. O konuları insanların aşması gerekiyor, bazen çok hor gören insanlar var, sabit insanlar var. Bu değişmeli. Arkadaşlar da biliyordu. Gittiğim yerlerde bazen söylüyorum ben böyle, benim çocuklarım aygaz, ipragaz geyiğini söylüyorum. Bazıları ters de baksa ben o şeyi yıkmak istiyorum, bazılarında sabit bir kalıp var. İnsanlar utanıyor bazı şeyleri söylemekten. Adam hemoroittir mesela, adam söyleyemiyor. O da bir hastalıktır aslında. Diğerinden hastalanınca söylemiyor musun ciğerimden rahatsızım diye. Ben söylüyorum gittiğim yerde, kızıyorum. Eşime de söyledim hatta, bir ara söylemeyelim mi etmeyelim mi dendi, dedim çekinecek bir şey yok bunda. Bu bir hastalık sonuçta, yapacak bir şey yok" (Sercan).

İki katılımcı ise durumun erkeklikle ilgili farklı boyutlarını şöyle dile getirmiştir:

"Şöyle söyleyeyim, burada farklı olan benim, benim durumum klasik Türk erkekleri tarafından kabul edilmesi zor bir durum. Ben çok çabuk kabullendim, benim açımdan da bir sıkıntı olmadı. O zamanlar söylemek daha da zordu ama ben çok rahat söyledim" (Cüneyt).

"Ulu orta, cahil cahil konuşuyorlar ortada, abi başkasından mı aldın spermi diye. Dedim düzgün konuş, ayıp. Toplumu da etkileyeceksiniz" (Kaya).

Bulgulardan az sayıda da olsa bazı erkeklerin tedavi sürecini özel bir süreç olarak görüp çevreyle paylaşmak istemedikleri, bazılarının da arkadaşlardan gelen olumsuz yorumlardan çekindikleri anlaşılmaktadır. Çoğu katılımcı ise bu süreci hiç gizleme ihtiyacı hissetmemiş, tam tersine gizlemeye çalışanları eleştirmiş ve süreci tamamen medikal boyutuyla değerlendirmişlerdir.

Profesyonel psikolojik destek

Katılımcılardan hiçbiri, süreçte çok sıkıntı yaşadıkların söyleyenler bile, tedavi boyunca profesyonel bir psikolojik yardım almamıştır. 1 katılımcının eşi doğumdan sonra psikoloğa gitmiş, 2 katılımcı da doğumdan sonra eşleriyle kısa süre çift terapisi aldıklarını söylemiştir. Bazı katılımcılar eşlerine kendilerinin destek olduğunu düşünürken bir katılımcı da profesyonel yardım almama nedenini şöyle açıklamıştır:

> *"Öyle bir şey hiç almadık. Bazen diyordum, işimde bir dönem, hamile olduğu dönemde, çok inişler olmuştu, o zaman kötü etkilemişti. Psikolojik almadık arkadaş desteği olarak oldu. Birkaç yakın aile dostu vardı, anlattık, uçurumlara geldiğimizi anlattık. Belki ben çok şey değildim, eşim evlilik terapistine gidelim diyordu, ben çok sıcak yaklaşmadım, sıkıntının sebebini bildiğim için. İşten dolayı ciddi anlamda sıkıntım var, terapiste gitsem de üstümden atamam, düzelmediği sürece de boş yere gitmeyelim, boş yere anlamında değil de. Bir de uzun yıllardır, son dönemde babamı götürdük, kardeşimi götürüyorduk, inanın Türkiye'de, özellikle Ankara, İstanbul sürekli gezdiğim için hastane anlamında. Onun için biraz da şey yaptım. O yüzden okumak da önemli tabii okuyunca ben bu işi biliyorum her şeyi anladım demek değil, okuyunca biraz daha çağrıştırdığı için biraz da gitmemişimdir yani"* (Doğuş).

Hiç yardım almadıklarını söyleyen fakat o dönemde alsalardı çok daha iyi olacağını düşünen katılımcılar olmuştur:

> *"Hiç yardım almadık. Kötü yönde etkilendik mi, mutlaka etkilenmişizdir, alsa mıydık, keşke alsaydık ama işte… Bilmiyorum yani. O zamanlar böyle birinin yönlendirmeye mutlaka ihtiyacı var ama. Profesyonel yardım almak için de yönlendirmeye ihtiyacımız var bence. Biri öyle bir şeyi anlatıp ikna etmediyse zor oluyor bence, biz yapamadık. Öyle biri de yoktu. Olsa herhalde daha iyi olurduk, çünkü çok sıkıntı çektik ya"* (Bulut).

> *"Gitmedik tüp bebek konusuyla ilgili. Belki olmasaydı, o zaman belki ihtiyaç olurdu. Aslında gidedebilirmişiz, şimdi düşünüyorum, iğneleri hormonlar daha kontrollü geçebilirmiş gitseydik. Tavsiye ederim yani, gidilmeli, kullanılmalı bence"* (Okan).

Kendilerinin bu süreçte yardım almadıklarını ama çok sıkıntı çektiklerini söyleyen bir katılımcı şunları önermiştir.

> *"Ben insanların o sürece girerken mutlaka profesyonel destek almaları gerektiğini düşünüyorum. Ve bunun da ihtiyarı bir şey olmaması gerektiğini düşünüyorum, insanların talebine isteğine bağlı bir şey olmaması gerektiğini düşünüyorum. O merkezlerde aynı zamanda çok*

sıkı bir aile terapistinin ve psikolog desteğinin olması gerektiğini düşünüyorum. Hem tüp bebek ayrı bir şey toplum tarafından da... Şimdi biraz farklı ama yine de farklı görünüyor. Cidden erken doğum, prematüre doğum nedeniyle evliliklerin sıkıntıya girmesi an meselesi, orada destek şart. İnsanların birbirine daha fazla yaslanmaları için mutlaka görüşülmesi, tavsiyede bulunulması lazım. Ben ki çocuk sahibi olduğumda 41 yaşındaydım, ben bile çok eksiktim, bir de düşünün genç çocukların, tabii olgunluk başka başkadır ama yine de çocukların onu algılaması pek mümkün değil. Toplumsal şeylerin düşünülmesi lazım, mahalle baskısı diye bir şey var, erkek adam karısıyla hiç bu kadar şey yapar mı gibilerinden" (Kadir).

Bulgulardan profesyonel psikolojik yardımın tercih edilmediği, sorunları olsa bile çiftlerin kendilerinin bunları aşmaya çalıştıkları, yönlendirme olsa ya da tedavilerin sonunda çocukları olmasa psikoloğa gidilebileceği anlaşılmaktadır.

4.6.4. Süreçte hissedilenler

Bir deneyim aktarımı çalışması olan bu tezde, katılımcıların farklı yaşam durumları karşısındaki hissiyatları en önem verilen nokta olduğu için aşağıdaki tablolarla detaylı olarak aktarılmak istenmiştir.

Süreç uzadıkça hissedilenler

Tüp bebek tedavisinin başarılı olup olmama durumuna göre yıllara yayılabilen bir süreç olma özelliği vardır ve uzayan bir süreç yaşayan katılımcılar farklı duygularını Tablo 4.4'te sıralandığı şekliyle ifade etmişlerdir.

Tablo 4.4. Süreç uzadıkça hissedilenler tablosu

Tema	Kategori	Kod	Alt kod	Frekans
Tüp bebek süreci	Süreçte hissedilenler	Süreç uzadıkça hissedilenler	Önce üzülme, sonra "zamanı değilmiş"	4
			Yıpranma	3
			Çevre baskısının stresi	1

Daha önce tedavi deneyip negatif sonuç aldıklarında ilk önce çok üzüldüklerini fakat sonradan "hayatı kendilerine zehir etmeyip", duruma alışıp devam ettiklerini söyleyen katılımcılar olmuştur. Hiç çocuk sahibi olamama kaygısı erkeklerin

akıllarından geçmiş, bu duruma üzülmüş fakat sonra süreci rasyonalize etme yöntemi (süreci bir sınav olarak görmek gibi) bulmuşlardır.

> *"Hiç kendimi onun yerine koymadım ama etkilendin mi dersen çok etkilendim, özellikle bu aşılamanın yapılmasından onun sonucuna kadar geçen süre, sonra 2. Negatif tüp bebekten sonra üzüldüm mü, çok üzüldüm. Kendim için de çok üzüldüm, eşimin durumuna da üzüldüm. Olmuyorsa olmuyor dedi arkadaşlar falan da, kendimizi öyle teselli ettik. Bak işte oldu hayırsız evlat olduğu gibilerinden. Ama yani çok sıkıntılı bir süreç maddi olarak da manevi olarak da. Çünkü doktora gideceğiz dediğiniz zaman bizim doktora gidip gelmemiz şu anki fiyatla 3-4 bin lira. O kadar uğraşıyorsun, o stresi yaşıyorsun sonra negatif olduğu zaman daha büyük bir çöküntü oluyor. İşin açıkçası üçüncüden sonra ben de pek yaptırmayı düşünmüyordum çünkü aldığı ilaçlardan dolayı bayanlar çok etkileniyor. Olmuyorsa olmasın dedik her gün iğne, her gün ilaç, bunu vücuda yapmanın gereği yok"* (Oğuz).

Tutacak mı tutmayacak mı korkusu katılımcıları en çok yıpratan durum olmuştur. 2 negatif sonuçtan sonra eşinin 2-3 ay kendine gelemediğini, kendisinin de çok üzüldüğünü ama eşine destek olmak açısından bu hissiyatını olana söyleyemediğini söyleyen katılımcılar olmuş, kimileri de süreç böyle devam etse yıpranacakları için denemeyi bırakmaya karar vermiştir. Çevre baskısının eşiyle üzerlerinde yarattığı stresi ise bir katılımcı şöyle aktarmıştır:

> *"Ama bu sürece girdiğinde herkes çok etkileniyor, hem psikolojik, hem maddi. Manevi olarak çok zorlanıyorsun. Erkek olarak şöyle diyeyim, niye bu duruma geldik niye normal yolla olmuyor gibi düşünceler çoğalıyor. Kadın tarafında da duygusal açı çok pik yapıyor, ağlamalardan tutun motivasyon bozukluğu, stres, acaba olamayacak mıyım falan, bu sizin yaşadıklarınız. Bir de aile ortamında çok- Allahtan bizimkiler öyle değildi de- etraf baskısı geliyor bunların niye çocukları olmuyor hadım mı, bunda yumurta yok mu falan filan diye. Bunları duysanız çocuğunuz olmaz yani öyle söyleyeyim, o baskı daha farklı, o baskılar daha fazla. Tabii bu yaşadığınız psikolojiyi etkiliyor, 1-2-3 olunca bu tepkiler, riskler, mutsuzluklar daha da artıyor"* (Sercan).

Sonuç beklerken hissedilenler

Tedavinin sonucunu beklerken hissedilenler de erkekten erkeğe farklılık gösterebilmektedir. Tablo 4.5'te bu hisler sıralanmıştır.

Tablo 4.5. Sonuç beklerken hissedilenler tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Alt kod	Frekans
Tüp bebek süreci	Süreçte hissedilenler	Sonuç beklerken hissedilenler	Üzüntü	6
			Hiç çocuk sahibi olamama kaygısı	3
			Savunma mekanizması olarak beklentiye girmeme	2
			Sorumluluğun verdiği korku	1

Süreç uzadıkça hissedilenler kısmında olduğu gibi sonucu beklerken de üzüntü ve kaygı, katılımcılar tarafından en çok dile getirilen duygular olmuştur. Hem kendileri, hem de eşlerinin durumu için üzüldüklerini belirtmişlerdir. Çocuk olmama ihtimalinin bir katılımcıda yarattığı düşünceler şöyledir:

> *"Bir de düşünüyordum hiçbir zaman çocuk sahibi olamazsam diye. Yani cenabı haktan geliyor ama yine de bir kaygı stres vardı yani. Deminki bahsettiğim şey, elbette insanlar yaşar, kendi için yaşar ama evladı olunca sadece kendi için yaşamadığını hisseder, aile için yaşadığını hisseder, o düşünce olduğu için yaşamın boş olduğu hissine kapılmaya başladık, o şeylerin etkisiyle"* (Doğu).

Sonuç beklemek bir belirsizlik içerdiğinden erkeklerden bazıları, sonradan hayal kırıklığı yaşamamak için bir savunma mekanizması olarak "beklentiye girmediklerini" belirtmiş, "kadın olarak daha duygusal olduğu için" beklentiye giren eşlerine bu düşünceyle yardımcı olmuşlardır. Çocuk sahibi olmak istemeyen bir katılımcı ise bu bekleyişten şöyle bahsetmiştir:

> *"Heyecan ve kaygı vardı sonuç beklerken, ben biraz korkuyordum, e babalık duygusu beni ürkütüyordu, dünyaya çocuk getirmek, sorumlulukları, gelecek kaygısı, dört gözle beklemediğim için"* (Rüzgar).

Erkeğin sürece dahil olma hissi

Hem tedavinin kadın bedeni üzerinden ilerleyen yapısı, hem de yeniden üretim alanındaki dahiliyetlerini anlamlandırmakta zorlandıkları için erkeklerin çoğunlukla bir "dışarıda kalma hali" içerisinde oldukları söylenebilir. Aşağıdaki tablo da bu içeriği destekler niteliktedir.

Tablo 4.6. Erkeğin sürece dahil olma hissi tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Alt kod	Frekans
Tüp bebek süreci	**Süreçte hissedilenler**	**Erkeğin sürece dahil olma hissi**	Dahiliyeti kendine hak görmeme	9
			Kadının asıllığı, erkeğin yardımcılığı	7
			Kendini kadın yerine koymanın imkansızlığı	5
			Çaresizlik	2
			Dışsallaştırma	1

Ebeveynlik noktasında erkeğin rolünün kadınınkiyle kıyaslanamayacak boyutta olduğunu düşündüğü için dahiliyeti kendine hak görmediği anlaşılan bir katılımcı şunları söylemiştir:

> "*Empati yapıyorsunuz tabii ki ama onun hissiyatını ben tam anlayamam, o kadın, ben erkek ama o sürecin de onun için toz pembe olduğunu hiçbir anne için öyle olduğunu düşünmem, yani sonuçta bir beklenti içinde o. Onu yaşamayı istiyor. Dünyaya getirmek istiyor. Onun üzüntüsünün benim üzüntümle kıyaslanacağını kesinlikle sanmıyorum, asla kıyaslayamam. Bir anne, güçlü bir anne baba olabilir. Ama bir babanın anne gibi olması ihtimalini çok çok az buluyorum, hatta hiç bulmuyorum, o bambaşka bir şey. Onu içinde barındıracaksın, onu dünyaya getireceksin, o çok başka bir şey ya, anne kokusu, annelik. Tamam, baba falan da, onun çok başka bir şey olduğunu düşünüyorum ben, sonuçta fiziki olarak onunla bir bağın olmuyor ki, ama onun oluyor, içinde taşıyor, sen onun içinde taşıdığı bir canlıya aman ben annesi gibi olurum denilmesi bana hiç mantıklı gelmiyor. Anneliğin çok farklı bir duygu olduğunu düşünüyorum"* (Kerem).

Bu farklılık, "bir duyguyu erkek 1 hissediyorsa kadın 41 hisseder" ya da "bu süreç asıl bayana dokunuyor" şeklinde de ifade edilmiştir. Yine kadının yaşadıklarını referans veren bir katılımcı şöyle demiştir:

> *"Çocuğun kalp atışını duyduğunda olay değişiyor ama bir babayı ne denli etkiliyor, çok etkilemiyor. Çünkü mesela eşimin kullandığı ilaçlarda şey yazıyordu, yan etkiler bulantı, ishal, kusma, baş ağrısı, karın ağrısı yazıyor yaklaşık 1 sayfa kadar, son 3 tanesi de işte kalıcı kişilik değişikliği, ölüm. Dahası yok yani. Kadın böyle bir ilaç kullanmışken ben çok acı çektim, ben çok şöyle yaptım demek yanlış ve kandırıkçılık olur"* (Güney).

Asıl fedakarlığı kadının yaptığı, kendilerinin yardımcı rolde bulunduklarını düşünen katılımcılardan biri babanın rolünü şöyle tanımlamıştır:

> *"Kadın olmak başlı başına bir kutsallık, eğer bir kutsallık varsa bu anne olmaktır, bütün yükü çeker anne. Babalar burada tamamen yardımcı olur, asıl yük annede. O yüzden fedakarlığı asla ödenmez, ben ne kadar yaparsam yapayım annesinin yerini tutamam, öyle bir fark var. Kendinde taşıyor kadın ilk, besliyor. Baba ne ki yani burada, belki anneyi destekleyen, ufak tefek ev işlerini yapan"* (Rüzgar).

Bir başka katılımcı tedavi sürecini "*biraz daha küçük olduğunu fark ediyorsun, biraz daha güçsüz olduğumu fark ettiğim bir dönemdi* (Toprak)" diye tanımlayarak hissettiği güçsüzlüğü vurgulamıştır. Çaresiz hissetmek de bu duyguya eşlik etmiş, bazı erkekler eşlerine "keşke benim de yapacağım bir şey olsa" dediklerini belirtmişlerdir.

Tedavi süresi boyunca kendilerini hiç eşlerinin yerine koyup koymadıkları sorulduğunda bazı erkekler bunu imkansız bulmuştur. "Hormonların etkisiyle oluşan düşünceleri" anlayamayacağını, kendisinin kadın yerinde olmayı istemeyeceğini (bir katılımcı "Allah yardımcınız olsun, ne diyeyim yani, zor iş" demiştir) söyleyenler olmuştur. Bir erkekse "*Kendimi eşim yerine koymam, niye koyayım, kendi etti kendi buldu* (Serkan)" şeklindeki ifadesiyle kendi dışsallığını vurgulamıştır.

Süreç boyunca hissedilen yoğun duygu

Tedavi boyunca hissettikleri en yoğun duyguları paylaşmaları istenince erkekler tablo 4.7'de sıralanan duyguları belirtmişlerdir.

Tablo 4.7. Süreç boyunca hissedilen yoğun duygu tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Alt kod	Frekans
Tüp bebek süreci	Süreçte hissedilenler	Süreç boyunca hissedilen yoğun duygu	Endişe	5
			Belirsizlik	5
			Pozitif olma zorunluluğu	3
			Süreci planlamanın rahatlığı	1
			Klinikteki gerginlik	1
			Ne yapacağını bilmemenin şaşkınlığı	1
			Stres	1
			Keyif	1
			Kıymet bilmezliği yadırgama	1
			"Erkeklik" kaygısı	1

Belirsizlik, gerginlik, kaygı, endişe gibi duygular bu süreçte pek çok katılımcı tarafından yoğun bir şekilde deneyimlenmiştir. "Tutacak mı tutmayacak mı" sorusu akılların bir köşesinde kalıp katılımcıları çoğunlukla belirsiz bir bekleyişe sürüklemiş gibi görünmektedir. Kimisi evlilik içindeki görevini "kaygılanmayan taraf olarak kalmak" şeklinde tanımlamışken kimileri de hissettiklerini şöyle aktarmışlardır:

> *"Vallahi bizim çocuk sahibi olma heyecanımız, böyle bütün yine baştan anlatıyor olsam, daha çok endişeden bahsederim yani. Böyle heyecan, mutluluk, o zamana kadar çok düşük seviyedeydi, çünkü hep kaybettik, kazanmadık tamam mı. O yüzden bu sefer insan hep şey bekliyor, yine öyle bir şey olur mu?"* (Bulut).

> *"Bilinmezlik. Çok kaygılanmadım, kontrol edemediğim bir şey, bunlarda kaygılanmıyorum genelde, benim dışımda bir şey olarak ele aldım. Bilmiyorum belki de benim rolüm oldu o, evlilik içinde kaygılanan taraf olmadım"* (Okan).

> *"Kaygı nasıl oluyor biliyor musun, bu sefer de mi tutmayacak acaba yine üzülerek mi geleceğiz, yine ilaç mı alacağız. Bu ilaçları kullanmaya başlayınca biraz beklemek gerekiyor, bu ilaçlar da kanserojen sonuçta, değişik bir madde alıyorsun vücuduna. Burada en çok etkilenen eşim tabii, vücuduna ilaç alırken psikolojik olarak da etkileniyorsun. Kendi sürecinde şeyi düşünüyorsun acaba bu sefer olmayacak mı, acaba sperm ne kadar çıktı, kaliteli miydi, kalitesiz miydi, acaba her şeyi baştan mı alacağız"* (Sercan).

Bir katılımcı süreç boyunca birbirlerini motive ederek umutlu bir beklenti yaratmaya çalıştıklarını "çok fazla Pollyanna da olduk" şeklinde ifade etmiştir. Bir katılımcı ise süreci planladıkları için rahat olduklarını, tedaviden sonuç almazlarsa bir daha denemeyeceklerine karar verdiklerinden dolayı kaygı duymadıklarını aktarmıştır.

Tedavi boyunca sıklıkla gittikleri klinikteki gerginliğin kendisini etkilediğini belirten bir katılımcı sürecin farklı bir boyutuna dikkat çekerek şöyle demiştir:

> *"Merkez gergin bir ortam, insanlar çok konuşmuyor, bilmiyorlar mesela, orada öğreniyorsun kalbi atmış, öbür tarafta da tutmadığını öğreniyor başka biri. O yüzden gergin, duyguların belli olmadığı bir ortam. Aslında çok duygu dolu bir ortam ama çok da donuk kalmış bir ortam. Herkes bir şekilde kendini tutuyor, ağlasa şey yapsa diğerinin morali bozulabilir, çok gülse de. Orada da ayrı bir dünya var, tüp bebek merkezinde gergin bekleyişler oluyor, insanlar oturuyorlar, hep gergin bekleyiş var, zordu, onu hatırlıyorum"* (Okan).

Süreçteki yoğun duygularını stres, şaşkınlık şeklinde ifade edenler olduğu gibi, süreçten eşiyle birlikte çok keyif aldığını "*çok espriye vurduk, bazen suyunu çıkardık, geyiğe vurduk*" şeklinde belirten bir katılımcı da olmuştur.

Süreç boyunca çocuklarına kötü davranan birilerini gördüklerinde bundan çok etkilendiklerini belirten bir katılımcı da kendisini "biz öyle bir şeye sahip olmadığımız için, başkası bizim sahip olmadığınız bir şeyi hor gördüğü zaman, onlara çok takılıyorduk" şeklinde ifade etmiştir. Bir başka katılımcı ise süreçte yaşadığı "erkeklik" kaygısını aşağıdaki şekilde aktarmıştır:

> *"Tabii ki şunu düşünüyor insan, temelde baktığında erkeksin ya, öyle bir erkeklik olayı var ya, ulan biz de kötüymüşüz, sağlıklı değilmişim ya da işte 60 milyonum yok da 35 milyonum varmış falan filan gibi düşüncelere kapılıyorsun yani, çok doğal bir süreç bu, olabiliyor böyle şeyler, insansın sonuçta. İnsansın işte, isteğin bitmiyor, egon bitmiyor"* (Doğa).

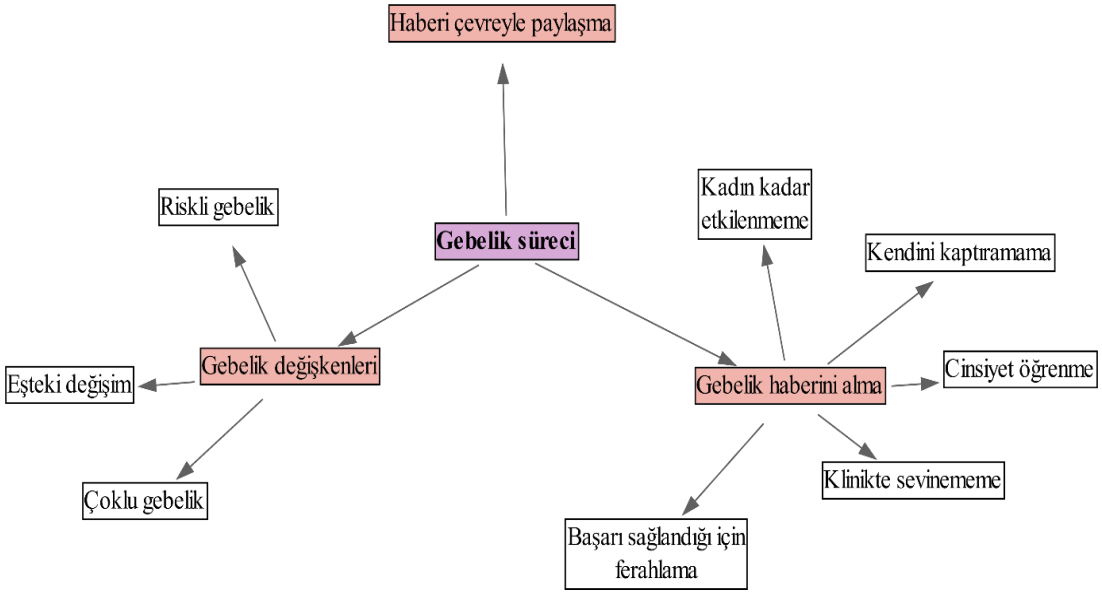
Bulgulardan anlaşıldığı üzere erkeklerin deneyimledikleri süreçleri ifade edişleri çeşitlilik göstermektedir. Pek çok farklı duruma ve duyguya dikkat çeken bulgular bizlere, tüp bebek tedavi sürecini anlamlandırmayı zenginleştirecek içerikler sunmaktadır.

4.7. Gebelik süreci

Eşlerin gebelik süreci, barındırdığı farklı deneyimler nedeniyle araştırma kapsamında ayrı bir tema olarak ele alınmıştır. Tüp bebek tedavisinin başarıya ulaşmasıyla kadınların gebelik süreci başlamış ve çiftler ebeveynlik öncesi bu dönemi Şekil 4.6'daki 3 kategoride yer alan başlıklar altında deneyimlemişlerdir.

4.7.1. Gebelik haberini alma

Tüp bebek tedavisi boyunca yaşadıkları pek çok farklı duyguyu aktaran katılımcılardan ilk kez gebelik haberini alışlarını anlatmaları istendiğinde ortaya 5 kod çıkmıştır. Neredeyse herkes pozitif haberi ilk duyduklarında yaşadığı mutluluktan bahsettiyse de (o anda mutluluktan ağlamak istediğini ama bunu yapamadığını, "içine doğru ağladığını" söylen bir katılımcı olmuştur) ardından oluşan farklı düşünceler aşağıdaki başlıklarda aktarılmıştır.

Şekil 4.6. Gebelik süreci tema kategori modeli.

Başarı sağlandığı için ferahlama

Olumlu sonuçlanmama ihtimali olan bir sürecin ardından gelen başarılı gebelik haberi katılımcılarda bir rahatlama sağlamıştır.

> *"Bir de ferahlıyorsunuz. Bir şans daha var, belki 2 tane daha bekliyor ama yine de ona kalmaması güzel bir şey. İlk sıcaklığı ile hissettiğiniz şeyler bunlar. Ondan sonra biraz şey oluyor, böyle baba oluyorsun artık vesaire o duygular biraz daha sonra gelmeye başladı. İlk his büyük ihtimalle rahatlama hissi oldu, tuttu"* (Evren).

Önceki başlıklarda bahsedilen kaygı sonrası bu haber katılımcıların rahatlamalarını sağlamış, babalığa hazırlanma sürecinde mutluluk verici bir durum olarak deneyimlenmiştir.

Kendini kaptıramama

Kimilerinde rahatlamayı sağlayan bir haber olan gebelik haberi, kimilerinde bu şekilde algılanmamıştır. Pek çok katılımcı hissettikleri sevincin ardından farklı duygularından bahsetmiştir. Özellikle çoklu denemelerden sonra gelen hamilelik haberi sevinçten ziyade endişe ve korkuların devam etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Olumsuz sonuçlar aldıktan sonra gebelik haberine inanamadıklarını söyleyenler, "hamileliğin ne olduğunu bildiği için" temkini sürdürdüğünü söyleyenler olmuştur.

"Çok sevindim ama eşime sevincimi de belirtemedim. Çünkü tutmazsan misliyle üzüntü olacak diye, a işte ne güzel, bakalım, hayırlısı falan dedim" (Sarp).

"Çok sevindik tabii, tarif edilemez bir duygu. Bu tedavide beklediğin için tam da böyle sevinemiyorsun Çiçek. Normal bir hamilelik yaşasa mesela, gene mi tutmayacak. Tutup bir ay sonra düşürenler var. O konularda biraz eksik kalıyorsun yani onu söyleyeyim, birbirine de anlatmazsan" (Sercan).

"Buradan bir tane pasta aldık gittik oturduk yemeğimizi yedik, o da dedi neden pasta aldın, dedim bak çocuğumuz olacak, o da dedi ki ya olmayacak işte. Aslında çok duygusuz bir dönemdi yani. Çünkü bir arkadaşımız baby shower yapmıştı mesela, 2 gün sonra kaybetti çocuğunu, o yüzden eşim bunları bildiği için hep bir şey olacak, hep bir şey olabilir mantığı ile hiç sevinmedik. Biz çocuğu alıncaya kadar hiçbir duygumuz yoktu. Çocuk geldi, sağlıklı, her şey yolunda, önce bir kavramaya çalıştık" (Serkan).

Aslında bu temkinlilik hali insanlar tarafından bir savunma mekanizması olarak kullanılmaktadır. Hamileliğin olası tehlikelerinden dolayı tetikte olan katılımcıların kaygılarına bir de tüp bebek tedavisi sürecinde hissedilenlerden kaynaklı bir endişenin de eklenebildiği bulgulardan anlaşılmaktadır.

Kadın kadar etkilenmeme

"Babalık farkındalığı" bölümünde de daha detaylı ele alınacağı gibi, bazı katılımcılar hamilelik haberinden eşleri kadar etkilenmediklerini söylemiş, bunu yine "kadınların daha duygusal olmalarıyla" gerekçelendirmişlerdir.

"Bir defa, eşim ağlamıştı yani. Tabii bir kadın açısından daha etkileyici bir durum, biz erkekler belki de biraz donuk insanlarız. Kadın açısından duygusallığı daha fazla yani, o yüzden benden 3-5 kat fazla etkilenmiştir. Ben o gün de pek bir şey hissedemedim, şimdi hissettim desem yalan olur, aa baba oluyormuşum herhalde falan gibilerinden. Eşim daha çok yaşadı o duyguyu" (Ozan).

Klinikte sevinememe

Bir katılımcı da klinik ortamında haberi aldığını ve burada hissettiği gerginliği hatırladığını aktarmıştır.

"İkincinin çok fazla heyecanı olmadı bizde. Tek sıkıntı bu tür kliniklerde çocuk sahibi olmamış insanların sayısı çok fazla, onlarla aynı yerde oluyorsunuz, sizin çocuğunuzun olduğunu öğreniyorlar, onlar da buruk bir sevinç oluyor, kıskançlık demeyeyim de, hoş olmayan bir şey var.

Diğerlerinin psikolojisi bizi çok rahatsız ediyordu. Onların açısından bize çok negatif yansıdı" (Cüneyt).

Bu çok insani "çocuk sahibi olamamış insanların yanında sevinememe" tepkisi tüp bebek sürecini yaşayan kişilerde olmaktadır ve insanlarda duruma özgül bir hissiyat oluşmaktadır.

Cinsiyet öğrenme

Çocuğun cinsiyetini öğrendikten sonra verilen tepkiler de gebelik haberi kapsamında ele alınmış ve erkeklerin düşünce yapılarına dair ipuçları da barındırdığı için bu bölüm altında aktarılmıştır. Neredeyse bütün katılımcılar cinsiyetin kendileri için hiç fark etmeyeceğini, hele ki belli bir uğraştan sonra kavuşacakları çocuklarının sağlıklı olmalarının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Fakat erkek çocuk isteyen iki katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

"Yani şimdi ataerkil toplumda yaşıyoruz, babayı kaybettiğimiz ilk dönemler abimin oğlu olmuştu, ilk onu görmüştü babam. Babam rahmetlinin ismini koyacağım çocuğum olursa, şöyle diyeceğim diyordum. Şimdi işte biraz da erkek, ben çalışıyorum, ben çalıştıktan sonra bana bir şey olursa çocuğum devamını yapsın diye düşünüyordum. 3. ayda hoca gülümsedi, cinsiyet belli gibi dedi. Dedi pembeleri hazırlayın, dedim şaka yapıyorsunuz, yok dedi, sonra bir hafta sonra daha gittik, tam net göremiyorum ama pembeleri hazırlayın dedi. Sonraki süreçte 7 aylık olana kadar her kontrolde ben diyorum ki var mı bir değişme. Çünkü ben çok duydum 4-5 aydan sonra cinsiyeti kız deyip de erkek olan, dedi bir gün kızdı hatta, niye şükretmiyorsun dedi, evlat için sıkıntı yaşamışsın. Yani hocam, sağlıklı olsun da dedim ama gene de gönül şey istiyor. Her yer pembe oldu dedim, erkek olursa bi kızla değiştirin. Öyle bir beklenti olmuştu fazlasıyla ama 8. aydan sonra hep şunu diyorum, Allah elbette, evlat sonuçta, kızı erkeği olmaz ama olduktan sonra diyorum ki iyi ki kızım olmuş, insan yaşamadan bilemiyor. 4 erkeğiz biz bi de, öbür kardeşlerimin çocukları erkek, tek kız benim kızım" (Doğuş).

"Erkek istiyoruz, bizden devam etsin diye düşünüyoruz, aslında kız çocuğunu seviyordum" (Kaya).

"Kız çocuğun insana daha iyi geldiğini" söyleyen, hatta oğlan haberini alınca hayal kırıklığı yaşadığını söyleyen katılımcılar da olmuştur. Bulgulardan erkeklerin belirgin bir tercihe gitmedikleri, gidenlerin de kültürel kodlardan etkilenebildikleri anlaşılmaktadır.

4.7.2. Haberi çevreyle paylaşma

Gebelik haberini aldıktan sonra bunu çevreyle paylaşıp paylaşmama tercihleri, çiftlerin durumu anlamlandırış şekillerine ve eski yaşantıların üzerlerinde bıraktığı etkiye göre değişebilmektedir. Pek çok katılımcı 3 ay olana kadar sadece yakın çevreleriyle, 3 aydan sonra etrafla haberi paylaşmışlardır.

> *"O zamana kadar hep tutacak mı, tutmayacak mı. Tuttuktan sonra da bu sefer ne olacak, ilk 3 ay zaten riskli, o yüzden kimseye söylemedik. Çok paylaşılması önerilmiyor, kitaplarda da okuduk paylaşınca büyüyor çünkü, iş yerinde paylaşmama nedeni de oydu. İşyerinde söylememek zor oldu, 1.5. ayda bir arkadaş söyledi, ben o esnada tuttum, biraz zor oldu. Biraz korumacı davranarak söylemedim, bir olumsuzluk olur, duygusal olarak kötü etkileniriz diye söylemedim"* (Okan).

Bu tutumdan erkeklerin bir savunma mekanizması olarak temkinli olmayı kullandıkları anlaşılmaktadır. Başarısız tüp bebek girişimlerinin yarattığı etkiyle de bazı katılımcılar etraflarıyla gebelik haberini paylaşmamayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

> *"Çevremize haber verirken biraz bekledik, ilk zamanlarda söylüyorduk, olmuyordu. Biz böyle hemen unutup kendimizi yenisini hazırlamaya çalışıyoruz ama daha fazla insan bildiği için unutma süresi daha uzun oluyor. O yüzden sonrasında söylemedik. İlk zamanlar arkadaşlarımız, akrabalarımız, herkes biliyordu, sonrasında tedavi ile uğraştığımızı biliyorlardı ama aşamasını bilmiyorlardı, söylemiyorduk, sadece ailemiz biliyordu, annemiz babamız"* (Bulut).

Gebelik haberinin sosyal çevreyle paylaşımı durumu daha "gerçek" kılmakta, bu nedenler erken bir paylaşım bazıları tarafından tercih edilmemektedir. Bu tercihler de erkeklerin süreçleri anlamlandırışlarına dair detaylar barındırdığı için burada aktarılmıştır.

4.7.3. Gebelik değişkenleri

Gebelik sürecindeki değişkenleri değerlendirdiğimizde karşımıza 3 başlık çıkmıştır: riskli gebelik, çoklu gebelik ve eşteki değişim. Her bir durumun katılımcılar tarafından farklı şekillerde deneyimlendiği gözlenmiştir.

Riskli gebelik

Riskli gebelik pek çok katılımcının eşinin yaşadığı bir durum olmuştur. Çoklu gebeliklerin çoğunda riskli gebelik teşhisi konmaktadır ve bazı kadınlarda komplikasyonlar gözlemlenebilmektedir. Gebelikte bazen rahimde açılma gerçekleşip eşler dikme operasyonuna girmiş, farklı riskler yüzünden son 2 ayını hastanede yatarak geçiren, hiç hareket edemeyen eşler olmuştur. Bu süreçler katılımcılar tarafından oldukça zor geçmiş, eşleri hastanede yatarken kendileri gün içinde çalışıp akşam hastaneye geldiklerini söylemişlerdir. Özellikle eşlerinde kanama olması katılımcıları kaygılandırmıştır.

> *"Yani riski azaltmaya çalıştık ama öyle bir şey olmuyor, sen elinden geleni yapmış oluyorsun. Mesela kanaması da oldu, kanaması olduğunda kafayı yiyorsun, ne olduğunu anlamaya çalışıyorsun. Hastaneye gidiyorsun, hastane bakacağız diyor, ne olduğu belli değil. Acaba kayıp mı ettik diye kafayı yiyorsun, ama çok şükür olmadı bir şey"* (Güney).

Özellikle kanamanın yaşandığı gebeliklerde kadınların hareketleri oldukça kısıtlanmış, günün büyük çoğunu yatarak geçirmek durumunda kalmışlardır. Katılımcılara gebelik sürecinde ev işlerine katılımlarının değişip değişmediği sorulduğunda riskli gebelik durumlarında erkeklerin katılımları biraz artmış ama çoğunlukla ailelerinden gelen temizlik ve yemek yardımı sayesinde bu süreci geçirdikleri anlaşılmıştır.

Çoklu gebelik

Katılımcıların yarısından çoğu eşleriyle çoklu gebelik sürecini yaşamışlardır. Çoklu gebeliğin kadın vücudunda yarattığı rahatsızlıklar daha fazla olabilmekte, ödem, uyuşma ve kaşıntı gibi sıkıntılar kadınların yaşam kalitesinde zorluklar yaratmaktadır. Çoklu gebelik ihtimalinin çoğu tüp bebek operasyonunda kadının rahmine birden çok embriyo konduğu için yüksek olduğu bilinmesine rağmen, bu haber ilk önce çiftlerde bir şok yaratabilmektedir. Katılımcılar maddi kaygılarını sıklıkla ifade etmişlerdir.

> *"Heyecanlanmaktan ziyade üçüz olduğunu duyunca biraz şey oldum. Ben biraz kaderci bir insanımdır, öyle bir yapım vardır. Bir şey olmazsa niye olmuyor olursa niye oluyor demem, olmazsa bir sebebi vardır. Ben elimden geleni yapmakla mükellefim gerisi Allah'a kalmış. Hayata bakışım da böyledir biraz, kendi görev sorumluluğumu sonuna kadar*

yerine getiririm. İlla olsun diye de değil, sorumluluğum olduğu için yaparım. Hedefi gerçekleştirmek için görevi yaparım o kadar yani, o süreç de öyleydi. Şaşırdık çok tabii, alışması uzun ve karışık oldu. Onu kabullenmek zor oldu. Eşim çocuk çok sever mesela o çok sevindi. Yani ben de sevindim ama daha ziyade şaşkınlıkla sevinç arası bir şeydi. Maddi sayılar aklınıza geliyor ama terazi gibi, o gelirken hemen rızkı veren Allah'tır diyoruz, o da geliyor, birisi gelirken diğerini yalnız bırakmıyor yani. O yüzden o da kısa vadede çözüldü" (Güneş).

Eşinin anne olmaya hazır olmadan ikizlere hamile kaldığını söyleyen bir katılımcı ise yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

*"Şöyle bir sıkıntı vardı, eşim anne olmaya tam hazır değildi büyük ihtimalle, psikolojik olarak hele ikize hiç hazırlıklı değildi. Bizim bu süreçteki en büyük sıkıntımız ikiz olacağını öğrenmemiz oldu. İkiz olduğunu öğrendiğimiz anda eşim psikolojik olarak kötü oldu, ikiz bebeğe hazır olmaması gibi bir durum oldu çünkü iki bebek bir bebekten fazla bir dert. Bir sağa bir sola koşuyor. O yordu bizi, ikiz olması. Psikolojik sıkıntıyı hala da aşmadı, arada çok zor çok zor diye şikayet ediyor. Tuttuğunu öğrendik, çok sevindik biz, 2 yumurta tuttu dediler ama değişiklik olabilir dediler. Biri ya da ikisi de yaşamını kaybedebilir, bunlara hazırlıklı olun ama şimdilik ikiz dediler. Bunu öğrendiğimiz zaman eşim şok oldu çünkü o 2'ye hazır değildi 3'e hiç hazır değildi. (*Peki hazır olmadan 3 yumurta yerleştirilmesi nasıl oldu?*) O zaman mecburdunuz, şu andaki sistem nedir bilmiyorum ama mesela Kıbrıs'a gitmiş olsaydınız, o zaman Kıbrıs'a gitmek daha yaygındı, Ankara'da say desen 3-4 hastane vardı"* (Güney).

Bulgulardan çoklu gebeliğin (eğer en az 2 çocuk istiyorlarsa) çiftler tarafından sevinçle karşılanabildiği gibi, bir şok yaratıp maddi kaygıları da beraberinde getirebildiği anlaşılmaktadır.

Eşteki değişim

Bu kategori kapsamında en son katılımcıların gebelik boyunca eşlerinde bir değişim gözlemleyip gözlemlemedikleri ve bu değişimin ilişkileri üzerindeki etkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. "*Yani bayanlarda her zaman deniz çalkantılı olabiliyor, fırtınalar çıkabiliyor, ona alışık olduğu için insan çok aklımda kalmamış* (Evren)" şeklindeki ifadesiyle eşinde fazladan bir değişiklik gözlemlemediğini söyleyenler olduğu gibi büyük farklılık gördüğünü söyleyenler de olmuştur.

"Hamilelik öncesi ile hamilelik sonrasında kadınlar birbirlerinden çok farklılar. Tabii ki değişiyor. Zaten fizyolojik olarak da değişiyor, bilimsel olarak okuduğunda anlıyorsunuz, davranışsal olarak da

değişiyor, hayat olarak da değişiyor, hayata bakış olarak da, her şey değişiyor" (Güney).

Gebelik sürecindeki hormonal değişimlere vurgu yapılmış, bir katılımcı da eşinde gözlemlediği gebelikten sonraki değişime dikkat çekmiştir

"Şimdi, çocuklar doğana kadar çok bir sıkıntı yoktu da, sonra ikili ilişkilerimizde kopukluk olmaya başladı diyebilirim. Tedavi sürecinin farklı tutalım, çocuklar dünyaya geldikten sonra hanımla olan ilişkimizde bazen ciddi sıkıntılar olmaya başladı. Bir kadın için ikiz çocuğa bakmak çok zor. Dolayısıyla bir sinirlilik hali oluyor, bazen çıldırıyor, niye çıldırdığını da anlamıyorsun yani, değişik böyle anlam veremediğin şeyler yapıyor" (Ozan).

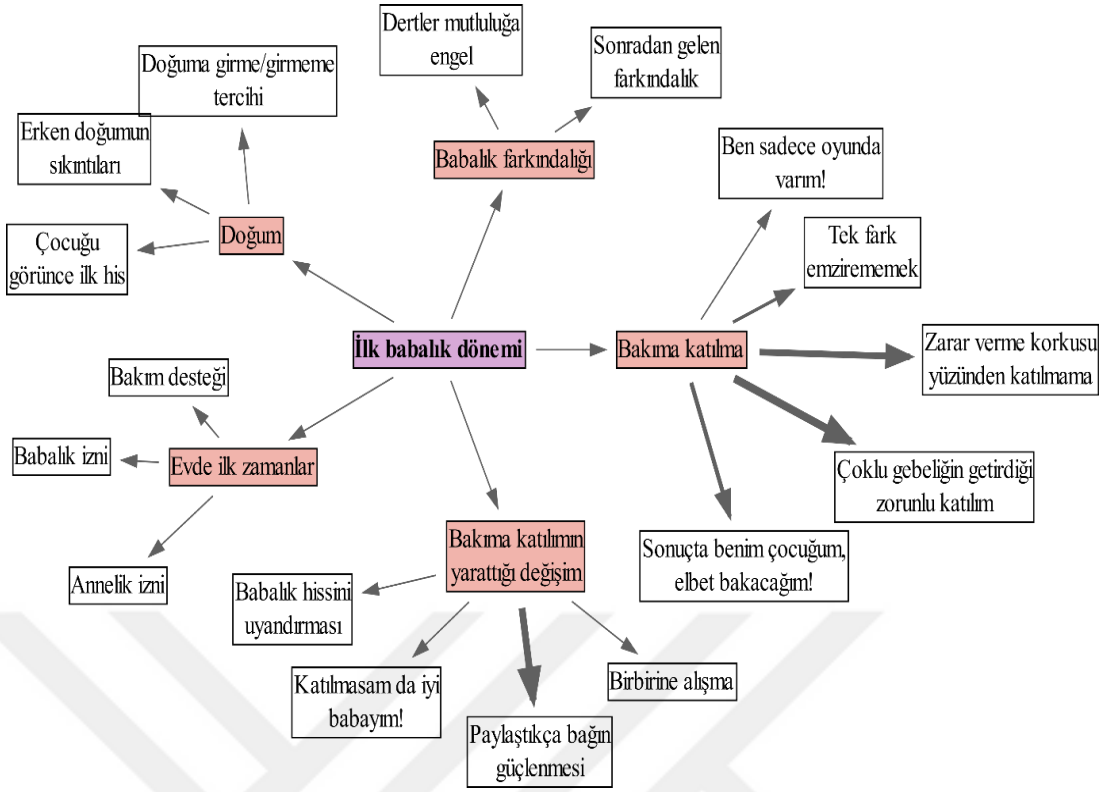
Bu tema altındaki bütün bulgular, kadınların gebeliği süresince erkeklerin bu dönemi nasıl deneyimlediklerini açığa çıkarmaya yöneliktir. Gebelik süreci kadının bedeni üzerinden ilerlese de çiftlerin hayatlarında bir dönüm noktası algılanabilir. Ebeveyn olmanın zihinsel hazırlığı bu dönemde gerçekleşebilmekte, kadının değişen bedeni ve (bazı durumlarda) değişen psikolojisi farklı yaşam durumları yaratabilmektedir. Yeniden üretim alanına dahil olan bu dönemin erkekler tarafından nasıl algılandığı bulgular sayesinde sunulmaya çalışılmıştır.

4.8. İlk babalık dönemi

İlk ebeveynlik dönemi, çocuk sahibi olan çiftler için büyük bir değişiklik dönemi anlamına gelmektedir. İstenilen şeye kavuşmanın verdiği mutluluk yanında bir bebeğe bakım vermenin zorluklarıyla baş etme eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Evde bir çocuğun varlığı yeni bir yaşam durumudur ve bu duruma alışmak, uyum sağlamak gerekmektedir. Çiftler artık ebeveyn olmuşlardır ve hayatta yeni roller üstlenmişlerdir. Araştırmamızdaki erkeklerin ilk babalık dönemleri 5 ayrı kategori altında incelenmiştir. Özellikle bebeğe bakım verme dinamiklerinin incelendiği bu dönem, Şekil 4.7'deki başlıklarla ele alınmıştır.

4.8.1. Doğum

Doğum deneyiminin pek çok boyutu annelik çalışmalarında kadınlar tarafından aktarılmaktadır. Bu araştırmada da erkeklerin bu durumu nasıl deneyimledikleri aktarılmak istenmiş ve doğuma girip girmeme tercihleri, baba olduklarındaki ilk hisleri

Şekil 4.7. İlk babalık dönemi tema kategori modeli.

ve eğer erken doğum olduysa bunun erkekleri nasıl etkilediği öğrenilmiştir.

Doğuma girme/girmeme tercihi

Katılımcıların doğuma girip girmeme konusundaki fikirleri değişiklik göstermektedir. Kimileri bu deneyimi yaşarken eşlerini yalnız bırakmak istememekte, kimileri de doğuma girerek kendileri de yaşayabildikleri ölçüde bu sürece tanık olmak istemektedirler. Hatta bir katılımcı doktor izin vermediği için giremediğini, sırf bu yüzden başka hastanede olsaydı da girseydim diye düşündüğünü söylemiştir.

Bazı katılımcılar ise doğuma girmeye istekli olmamaktadır. Eşi istediği için, onu yalnız bırakmak istemediği için girmek zorunda olduğunu söyleyenler de, "hiç merak etmiyorum" deyip eşi istese de girmeyeceklerini söyleyenler de olmuştur.

> *"Sezeryan oldu doğum. Ben girmek istemedim, eşime dedim, o mahremiyeti, eşim istedi, ben girmem dedim, açık söyledim en son. Doktor da ben almıyorum dedi, dedim alsanız da ben girmem. Ben kafamdaki yapım meselesinden dolayı istemedim yani. Fotoğrafçı tuttuyduk, o çekmiş her şeyi, her şeyi gördüm, görmüş gibi hissettim yani"* (Doğuş).

Girmeme tercihi ameliyat ortamını görmek istememe ya da olası bir komplikasyonda panik yapacağından çekinme gibi nedenlerle de yapılmaktadır.

> *"Girmedim. Eşim girmemi istedi, ben dedim ben giremem. Aslında soğukkanlıyım, şeyim yok, girebilirdim ama dedim giremem. Belki de o zaman öyle düşündüm, çocuk nasıl olacak tam mı olacak eksik mi olacak. Ben dedim giremem, ama çok istiyorsan dedim belki"* (Tan).

Bulgulardan kimi erkeğin doğuma girerek bu deneyimi ilk elden yaşamayı istedikleri, kimilerininse belli korkularından ya da düşünce yapılarından kaynaklı bunu istemedikleri anlaşılmaktadır. Eşlerinin tercihlerinin de bu karar verme sürecinde etkili olabildiği görülmüştür.

Erken doğumun sıkıntıları

Erken doğum yaşayan çiftlerin deneyimleri de bu başlık altında incelenmiştir çünkü normal doğumdan farklı olarak erken doğum travmatik yaşantılara neden olup farklı deneyimleri barındırabilmektedir. Erken doğum katılımcılarda bir panik havası yaratabildiği gibi yüksek oranda sonrasında bebeğin küvezde kalmasına neden olarak endişeli ve kaygılı süreçler yaşatabilmektedir. Özellikle çoklu gebelik sonrası hem olası komplikasyonlar nedeniyle hem de bazı durumlarda bir sorun olmasa da temkinli olmak için bebekler küvezde kalmıştır. Bir katılımcının 24 hafta da doğan ikizleri ciğer gelişimleri tamamlanmadığı için 48 gün küvezde kalmıştır. Bazı bebekler doğum sonrası hemen küveze alındığı için ilk kez kucağa alma geç bir vakitte gerçekleşebilmekte, bazen de anne taburcu olduğu halde bebek hastanede kalabilmekte, bu süreçte de süt vermek için günlerce hastaneye gidilip gelinebilmektedir. Bir katılımcı sevinç, korku ve endişeyi bu süreçte hep beraber yaşadığını söylemiştir. Bir başka katılımcı ise erken doğumda başlarından geçenleri şöyle anlatmıştır:

> *"Sonra çocukların ikisi de küveze alındı, biri bir süre kaldı 3 gün falan kaldı. Orada doktorlar öyle bir yaklaşıyorlar ki size, mesela benim eşim aspirin kullandı, niye aspirin kullandığınız dediler, doktor önerdi dedik, niye kullandınız, ne yaptınız dediler. Bunu kullanmamanız gerektiğini bilmiyor muydunuz dedi erken doğumda. Yani öyle bir psikolojiye soktular ki çocuklardan biri gitti, suçlu da biziz. Öyle bir psikolojiye geldim. Doktorlar böyle yapıyorlarmış, sonradan öğrendik tabii, her şey yolunda deyip çocuğu kaybederlerse olacak ihtimal ile karşılaşmamak için bütün kötü ihtimalleri söylüyorlar. Her şey yolunda olmasına rağmen öyle bir tablo çizdiler ki biri kurtulursa şanslısınız, dua edin modundalardı. Ben orada paramparça bir süreç yaşadım,*

eşim sezeryan olmuş, başka bir birimde, 3 bina ötede. Ben çocukların başında küvezin olduğu yerdeyim, zaten devlet hastanesi olduğu için dışarıda kapının önünde bekliyorum, 2 saatte bir biri çıkıyor, nasıl çocuklar diye soruyorum, hangi çocuklar diyor, şu ikizler diyorum, haaa, emin değilim ben ya diyor, gidiyor. Sonra bir başkası geliyor, iyi olabilirler ama doktorunuzla görüşün diyorlar falan. Diğer taraftan eşiniz ameliyat olmuş, orada sargılarıyla kanlarıyla falan duruyor, bir ona gidiyorsun 5 dakika, lan ben burada 5 dakika dururken bir şey mi oldu çocuklara diyorsun, tam oraya gidiyorsun oradayken de eşinizi merak ediyorsunuz falan. Sanırım o hastanede biz 10 gün falan kaldık, bu 10 gün içerisinde ben şöyle anlatayım kendi psikolojimi, ben oraya giderken ayağımda şort, bir tane sandalet üzerimde tişört, o şekilde gitmiştim. 10 gün boyunca ben eşim kadın doğumda yatarken, çocuklar 3-4 gün sonra onun yanına verildi, ben bu arada aşağıda arabada yatıyorum, sürekli gidip gelmekten ayağımda topuk dikeni çıktı. Eşimde topuk dikeni zaten oldu kilodan ötürü. Biz tükenmiş, dağılmış, çökmüş, bitmiş tipler olarak 10 gün boyunca aynı şortla gidip, eşimin ya da çocuklarımın yanından bir 15 dakika yarım saat ayrılıp eve gidip bir kıyafet değiştirme fırsatımız olmadı. Erken doğumda atıyorum mesela biz bebek kıyafeti almışız, bebek kıyafeti şu boyda, erken doğumda şu kadarcık lazım, ona özel kıyafet bulmak lazım, o da her yerde yok. Adamlar diyor özel biberon bul, gidiyorsun, ona biberon başını ayrı buluyorsun, bezini ayrı buluyorsun, mamasını ayrı buluyorsun. Zaten süt hiç olmadı, dediğim gibi eşim bir travma yaşadığı için, çocuklar hiç süt emmediler, direkt mamayla büyüdüler, o yüzden öyle bir durum oldu bizde, hayal meyal hatırlıyorum. İnsan psikolojisi öyledir ya, kötü anları silmeye odaklar, ben silmeyi tercih ediyorum" (Güney).

Başka bir katılımcı da yaşadıklarını şöyle anlatmıştır:

"Biri küveze girdi, amino sıvısı yutmuş. 3 gün göstermedim çocukları eşime, o da zaten anca kendini toparlayabildi. 3 gün sonra görmek istedi, hortumları falan vardı, bir anne olarak emin misin görmek istediğine dedim. İkizler diye ayırmadılar çocukları, küvezdeydiler, vermediler bize. 3 gün ilk kez tuttuk" (Doğa).

Bulgulardan erken doğumun erkekler için hem eşleri, hem de çocukları için kaygılandıkları bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte farklı duyguları beraber yaşayabildikleri, yaşadıkları farklı zorluklarla mücadele etmeye çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Çocuğu görünce ilk his

Erkeklere çocukları olduklarında, onu ilk kez gördüklerinde hissettikleri sorulduğunda farklı hislerini paylaşmışlardır. Çocuklarını ilk gördükleri anı "büyüleyici" bulan, o anı "boynunu kesseler" unutmayacağını söyleyen, ilk gördüğünde ağlayan, beklediğinden daha güzel bir his olarak tanımlayan (hiç çocuk

sahibi olmak istemeyen Rüzgar bu ifadeyi kullanmıştır) katılımcılar olmuştur. Bu genel mutluluk haline, özellikle eşi riskli hamilelik yaşayan katılımcılarda çocukları sağlıklı olduğu için rahatlama duygusu da eşlik etmiştir.

> *"Böyle tarif edilemeyecek bir duygu yani. Sanki, ben işin açıkçası, bu kadar ilaç kullanınca çocukta bir sıkıntı olabilir diye düşündüm, öyle bir kaygım vardı çünkü çok ilaç kullandık. Hormon-iğne-hap-demir ilaçları. Biraz da erken olunca öyle bir kaygım vardı, eşime hiç söylemedim tabii ki. Eşimin ayağında protez var, kamyonun altında kaldı ufakken, çocuk da böyle mi olur derdi, dedim sen sonuçta kaza geçirmişsin, doğuştan değil. Bu kadar güzel bir çocuk beklemiyorduk işin açıkçası. Sağlıklı olsun yeter yani, sonuçta Allah ne verirse kabul edeceksin yapacak bir şey yok. Bizim bir akraba var mesela çocuğu engelli, dedim haline şükret ne olursa kabulümüz, Allahtan geliyor"* (Tan).

Bebeğini ilk gördüğünde şaşkınlık hisseden, ne yapacağını bilemeyen katılımcılar olmuştur. "Dokunduğumda kırılacak gibiydi" diyerek nasıl tutacağını bilemediği ve fiziksel olarak çocuğa zarar vermekten çekindiği için korku hissedenler dışında "iyi baba olma kaygısıyla" da korktuklarını söyleyenler olmuştur.

> *"İlk hissim, ben baba mı oldum, bu yavrucak bakıma muhtaç, bakabilir miyim? Buna iyi sahip çık"* (Kaya).

Çocukları ilk doğdukları zaman fazla bir şey hissedemediğini söyleyen katılımcılar da olmuştur. Duruma olan uzaklığı "bakıyorsun, sadece bakıyorsun (Ozan)" şeklindeki ifadesinden anlaşılan bir katılımcıya başka katılımcılar da şu ifadeleriyle destek olmuşlardır:

> *"Ben açıkçası doğana kadar, insanın kafasından kötü kötü şeyler geçiyor, ben onları uzak tutmaya çalışıyordum, sağlam doğacak mı, yara bere olacak mı, böyle şeyler geliyor insanın aklına. İlk doğduğunda açıkçası pek bir şey hissetmedim, ne yalan söyleyeyim garip bir tip. Zaman geçtikçe hissetmeye başlıyorsun. Öyle baba oldum, baba hissiyatı geldi yok. Mesela eşimde görebiliyordum, anne oldum, annelik isteği geldi ama bende doğar doğmaz öyle bir şey olmadı"* (Deniz).

> *"İlk dedim ya bu bizim mi, hatta şey yaptım hanıma dedim bu ne çirkinmiş, ne çirkin çocukmuş, güzel olur falan dedi. İlk aldığımda, şoku atlattıktan sonra, demin bahsetmiştim size babalıkla ilgili, ilk kucağıma aldım ama hiçbir şey hissetmedim, eşim ağlamış mesela. Ama bende kapıdan birini getirdiler, diyorlar alın sizin çocuğunuz, sanki postaneden bir şey alır gibi, ayakkabı siparişi alır gibi. Ha, çok değişik duygular ama çok böyle şey değil…"* (Doğuş).

Babaların çocuklarını ilk gördüklerinden bir şey hissedememeleri aşağıdaki babalık farkındalığı bölümünde daha detaylı incelenecektir. Bu bölümdeki bulgular bizlere babaların farklı hissiyatlarını yansıtmıştır.

4.8.2. Babalık farkındalığı

Katılımcıların kendilerini ilk kez baba olarak gördükleri, bu rollerinin farkına vardıkları zaman öğrenilmeye çalışıldığında farklı cevaplarla karşılaşılmıştır. Kimi erkek eşi hamile olduğunda kendisinin de hemen babalık fikrine alışmaya başladığını söylerken kimisi eşinin karnı büyüdüğünde bunu hissetmiş, kimisi doğum sırasında bu farkındalığa varmıştır. Bu örneklerin dışında, bu farkındalığı sonradan yaşayanların söylemleri dikkat çekici bulunmuş ve iki kod altında ele alınmıştır.

Sonradan gelen farkındalık

Kendilerinde babalık farkındalığının sonradan oluştuğunu söyleyen pek çok katılımcı olmuştur. Bir katılımcı ilk kez kucağına aldığında bunu hissettiğini şöyle açıklamıştır:

> *"Ben de istiyordum ama ne istediğimin farkında değilim aslında, ne istediğimi bilmiyordum, çocuk nedir, bu olgunluğa sahip olmadığımı düşündüm ben hep zaten. Çocuk nedir bilmiyordum, ta ki çocukları kucağıma alana kadar hiçbir şey hissetmedim, onu söylemeliymişim. Tedavi sürecinde de hiç baba olacakmışım gibi gelmedi, normal yolla olsa da hiç çocuk düşünmezdim. Çocukları kucağıma aldığımda çok farklı, o kıpırtısında o zaman baba olduğumu hissettim. Hani kadınların hamilelikte hormonları değişirmiş ya, ben kucağıma aldığımda değişti gibi hissediyorum. Herkes seviniyor diye ben de sevindim (*gülüyor*). Güzel bir haberdi, ne için ama, duygusal olarak hiçbir şey hissetmiyorum, ben diyorum ya duygusal olarak hiç hissetmedim. Niye hissetmiyorum ki acaba dediğim oldu galiba, ya da çok yormadım ya. Onlar sevindi, ben de sevindim. Ama babalık için diyorsanız o haberi almakta değil hatta doğumda bile değil, çocuklara dokundurtmadılar, fotolarını çektim, çıktım. Sonra niye kucağıma almadım, ısrar etmedim falan dedim. 10 gün boyunca küvezdelerdi. Haber aldığımda değil, kucağıma aldığımda hissettim"* (Onur).

Bu yeni hayat durumuna sonradan alışan katılımcılar olduğu gibi babalığın annelikten farklı olarak "sonradan oluştuğunu" vurgulayanlar da olmuştur.

> "(Kendinizi ilk kez baba olarak düşününce ne hissettiniz?) *Kabus. Yani düşünülecek şey değil o. Çocuk doğana kadar hiçbir şey yoktu zaten,*

doğduktan sonra da bir şey yok. Ben o geldi bir 2 ay sonra gidecek falan diye düşündüm niyeyse, hayatı birlikte getireceğiz falan gibi bir hikayem yoktu, 3-4 ay sonra dank etti. Çocuk meselesine gelince, demek ki o insan içinde hazır bir şey paket program, bir yerde aktive oluyor gibi geliyor" (Serkan).

"Tabii annelik duygusu başka bir şey, babalık sonradan oluşuyor. Annelik duygusu doğal, Tanrı tarafından verilmiş bir duygu, dolayısıyla kadınlar çocuk sahibi olmak istiyorlar. O süreci yaşamak istiyor. Erkek için başka bir şey o, tamamen sosyal bir şey. Bizde de eşim ağırlıklı olarak istemiştir aslında" (Kadir).

Babalığın sonradan oluştuğunu düşünen katılımcılar öncelikle anneliğe vurgu yapmış, ardından çocukların onlara karşı tepkileri çoğaldıkça babalıklarını fark etmeye başladıklarını söylemişlerdir.

"Oğlumu ilk eşime vermişlerdi, o zaman gördüm. Ne hissettiğimi çok hatırlamıyorum ama değişik bir şeydi yani. Baba oluyorsunuz sizden bir parça var. İlk doğduğunda çok hissettiğim şeyler değildi işin açıkçası, çok tuhaf, biraz belirsiz bir dönem, şu an hatırlayamadım bile ama daha sonra oğlum şekillenmeye başladıkça baba olduğunuz hissini daha çok şey yapıyorsunuz, eli yüzü kendine gelince, konuşmaya kelime üretmeye başlayınca, biraz yürümeye başlayınca size karşı şey yapınca hissediyorsunuz. İlk başta o doğumun verdiği şeyle çok fazla idrak edemedim. Zamanla yavaş yavaş o şeyi atlatınca hissediyorsunuz. Çocuktan tepki geldikçe daha çok hissediyor insan" (Güneş).

"İlk 3-4 ay zaten babanın çocuğun gözünde pek bir değeri yok. Meme kimdeyse çocuk onda. Çocuk baba figürünü anlamıyor, bir adam, biri var. Zaten gözleri doğru düzgün görmüyor. 5.5 ay civarı falandı, sana olan tepkileri değişmeye başlıyor, gülücükler gelmeye başlıyor. Gaz çıkarmada hissediyorlardı, o gaz çıkaran kişi geldi yine diyorlar kesin, anlıyordu diye düşünüyorum. İlk yakınlaşmalar onlar. Bize göre çok zekiler, hisleri çok kuvvetli, ona eminim. Bana hep 8-12 ay aralığını kaçırma derlerdi, çok tatlı oluyorlar. Mümkün olduğunca kaçırmamaya çalıştım. Benim yapabildiğim biberonu vermek, gaz çıkarmak ama şimdi bakıyorum, oğlumla lego yapıyorum, 3,5 yaşından itibaren daha çocukla bir şey yapabilecek hale geliyorsun. Oralarda ben daha çok hissettim. İlk 1.5 senenin kayıp olduğunu düşünüyorum, hakim olamadığım için, ya da bilmediğim için o zamanlarda çok başarılı değildim ama özellikle sonrasında daha bir babalığı öğrenmiş, baba neler yapar öğrenmiş bir adamım diye düşünüyorum. Eşim ilk zamanlara kıyasla daha iyi bir babasın diyor. Son 1.5 yıldır çok daha iyiyim" (Doğa).

"Doğurmak anne için, ben hep şunu derim, baba 8 aylıkken baba olduğunu bilir, çocuk doğup 8 aylık olana kadar baba babalığını bilmez derim. Anneye has doğurmaktır. Baba baktıkça, paylaştıkça. Tabii ki kendi bedenin, kendi canın. Belki evlatlığı daha çabuk kabul eder erkek, niye, ben hep şunu demişimdir, 5-6 aylık olana kadar baba sadece

eşinin ona yansıttığı stresi, sıkıntıları çekiyor. Evlatla alakalı bir stresi yok, sıkıntısı yok. Ama kadın ilk ana rahmine düştüğünden itibaren çocuğun, Allah uzun ömürler versin anneye, vefat edene kadar anne yani. Sıkıntıyı her zaman çeker. Ama baba öyle, baba biraz daha geç başlar benim gözümde öyle yani. Ama şu an sorsanız, her bir hareketi, her bir şeyi kalbimde ayrı duygu yaratıyor. 2. aydan sonra diyeyim, ayrı duygu yarattığı dönemler çok oldu. Çocuk bir anneyi gördüğü zaman, anneyi 1. günden sonra bile tanıyor kokusundan, beni kendine ebeveyn olarak görmüyor. 5.- 6. aydan sonra beni görünce farklı tepki vermeye başlıyor, onla benim aramda bir bağlantı olduğunu, bir aidiyetlik olduğunu hissetmeye başlıyor. Tabii ki ilk günden beri sonuçta evlat ama duygusal anlamda demek istedim, doğru anlatamadım, sonuçta hep evlat ama. Sonuçta bir de şey var, ilk 3 ay hep eziyet, sadece eziyeti var. Eziyet derken, ilk 3 ay hiçbir şey yapamıyorsunuz. Korkuyordum, kilosu azdı, ilk 3 ay falan hiç kucağa almadım ben, altını falan değiştirirdim ama kucağa alıp gezdirme, koklama veya sevme, korkum vardı, yapamıyordum. Ama ele avuca geldikten sonra elden düşürmedik, hala da düşürmüyoruz" (Doğuş).

Bu bulgulardan babaların anneliği "doğumla birlikte gelen" bir rol olarak algıladıkları fakat babalığı daha "sonradan oluşan" bir şey olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bu sonradan gelen farkındalık da çoğunlukla çocuğun babaya karşı tepkileri geliştiğinde oluşmakta, baba bu süreçten sonra kendisini bu role daha dahil hissetmektedir.

Dertler mutluluğa engel

Babalık farkındalığına dair dikkat çekilen başka bir nokta da, doğumdan sonra farklı sıkıntılar yaşayan çiftlerde bu sorunları yaşamanın, baba olmaktan dolayı duyacakları mutluluğa engel yaratabildiği olmuştur.

*"Zor geçti o süreç, yani benim sürecim şey olmadı, çocukları alayım kucağıma, oh ne güzel falan değil, sürekli bir telaş. Ama dediğim gibi bu da Allah'ın dediği ile olan bir şey. Allah beterinden saklasın, güç kuvvet versin, yaşayabiliriz, bundan sonra da yaşayabiliriz, yarın öbür gün ne ile karşılaşacağımız belli değil, karşılaşınca da hep şunu diyorum Allah'ım, sabır ve şükrü benden alma" (*Kerem).

"O heyecanı, mutluluğu şu an daha fazla yaşıyoruz yani. Tabii doğduktan sonra da başka sıkıntılar çıkabiliyor. İşte çocuk erken doğdu, emdi emmedi, kilo alamadı, az kilo aldı, böyle dertler oldu. Daha yeni yeni bu dertlerimiz geçiyor, o yüzden o dertler azaldıkça heyecan, mutluluk artıyor" (Bulut).

Kaygıları devam eden katılımcıların babalık sürecinin olumlu yanlarını daha sonraları deneyimleyebildikleri anlaşılmaktadır.

Babalık farkındalığının çocuğun bakımıyla ve paylaşımla olan bağı aşağıda ele alınacaktır.

4.8.3. Evde ilk zamanlar

Doğumdan sonra eve geliş ve ardından evde bebekle beraber geçirilen ilk zamanların erkekler tarafından nasıl algılandığı, erkeklerin hayatlarındaki bu yeni babalık rolüne uyumlarını açıklamak noktasında etkili bir faktördür.

Bakım desteği

Bebekle beraber eve geçildikten sonra yeni bir düzen kurulması ve ona alışılması, her evde farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Neredeyse her katılımcının ya kendi annesi ya da eşinin annesi ilk zamanlarda çiftlerle birlikte kalmıştır. Bu süre ilk bir hafta-10 gün ile 2 yıl arasında değişebilmektedir. Ev düzeni de bu kalış sürecine göre şekillenmektedir. Bazı durumlarda anneler sabah kalıp akşam gitmiş, böylece akşamları çekirdek aile olarak yalnız kalmaya başlamışlardır. Genelde ilk haftalardan sonra çekirdek aile olarak yalnız kalabilen çiftler yavaş yavaş duruma alışıp bebek bakımını beraber sürdürebildiklerini söylemişlerdir. Annelerden hem ev işleri, hem bebek bakımı konusunda destek alan katılımcılar olmuş, hatta bir katılımcı eşinin annesinin yanlarından hiç gitmesini istemediğini, gidecek diye korktuğunu söylemiştir.

Ailelerinden destek alan katılımcılar dışında bunu tercih etmeyenler de olmuştur. Bir katılımcı ise kendi ailesinden gelmeyen desteği aktarmıştır.

> *"Ben kayınvalideye bırakma taraftarı değildim, eşim de değildi çünkü çok tedbirli bir insan değildir, umursamayabilirdi yani. Çocuklar yatar, o televizyona bakabilirdi. Bayaa, uzun bir süre bakıcı aradık. Bizim seçimimiz öyle diksiyonu iyi olsun falan filan değildi, gerçekten çocuğa sevecen tavırda yaklaşan çocuğu seven birini bulmaktı"* (Onur).

> *"Hemen üçümüz yalnız kaldık. Doğuma annesi geldi eşimin, doğumdan önce 1 ay, sonra 1 ay kaldı, sonra gitti. Benimkiler hiç gelmedi, sormayın yani. Annem, eşimin annesi gittikten sonra geldi. Hastalık bahanesi, çocuğu mu kabul etmediler nedir, gelmediler yani bilmiyoruz neden, orası bir muamma. Her zaman görüşüyorduk ama bilmiyorum, işte 50 yaşında baba mı olunur, ne gerek var falan dedi.70- 80'e yakın olunca öyle oluyor herhalde, çok katılaşıyorlar. Geldi, yarım yamalak kucağına aldı, 2-3 saat gördü gitti, sonra 1 sene sonra geldi, yemek*

yedik, odur yani. Kardeşimin çocuğu da çok yaramazdır, belki de altyapısında o var, ona benzer mi gibi düşündü belki de" (Serkan).

Özellikle çoklu doğumlarda ekonomik durumları yeterli olan katılımcılar bakıcı hizmeti almayı tercih etmişlerdir. "*Şimdi de 3 çocuk olduğu için bir bakıcı, eşim ve ben ancak yetişiyoruz* (Toprak)" diyenler olduğu gibi ilk aylarda bakıcı desteği alıp sonradan kendileri bakıma devam eden çiftler de olmuştur. Bir katılımcı bakıcı desteğini şöyle açıklamıştır:

> *"Hastaneden 10 gün sonra eve geldik, bakıcımız da ayrılmıştı, uyum sağlayamamıştık onunla, daha doğrusu çok yaşlıydı olmadı. Annem bir süre bizde kaldı, sonra kısa bir süre kayınvalide kaldı sonra bir gece yarısı bastı gitti, sonra yabancı bir bakıcı geldi. Biz onunla yaşadık falan, ilginç. Bakıcı olduğu için biz 7 yıl sonra çocuklarla tek kaldık. 10 gün sonra bakıcı geldi. Bir de bakıcı olduğu için o büyük rahatlıktı. Sonuçta ücretli bir insan, altını değiştirdik diye sevinebiliyorduk, birini beslerken altı kirlendi şunun altını al diyordum, diğer çocuğa geçiyordum bu sefer. Hep aynı bakıcı olmadı, bir tanesi gitti, 2 ay boşta kaldık, bu sürede bir süre eşim izin aldı, bir süre ben izin aldım"* (Güney).

Bulgulardan katılımcıların neredeyse hepsinin bebekleriyle ilk zamanlarında ya annelerinden birinin, ya da bakıcının yanlarında kaldığı anlaşılmaktadır. Bebekle gelen yeni düzene belli bir süre çekirdek aile dışından kişiler de katılmaktadır. Bu durum çoğunlukla, bakıma yardım edildiği için, katılımcılar tarafından olumlu karşılanmıştır fakat ara ara aile dinamikleri değişip farklı etkilenmeler gerçekleşmiştir. Aile ve bakıcı desteğini bırakıp çocuklarına tek başlarına bakan çiftler de olmuş, bu durumda erkeklerin bakım sürecine daha çok dahil oldukları gözlenmiştir.

Bu noktada iki katılımcının dikkat çektiği çocuğun doğumuyla beraber gelen başka bir değişime daha değinilecektir. Eşleriyle olan ilişkilerinde çocuklarına bakım vermenin etkisini şöyle dile getirmişlerdir:

> *"Çocuğun öz bakımından başlayan çocuğun bakımı ile ilgili süreçler, işin gerçeği o yüzden, o anda erkeğin pabucu damda biraz. Evdeki karı koca ilişkisinde erkek ikinci plana gidiyor. Ben de erkek olarak bunu garipsemiyorsun aslında anlatabildim mi. Bakıyor, ilgileniyoruz, beraber bakıyoruz falan, onun o an anneye daha fazla ihtiyacı var. Bunları daha rahat anlayabiliyorsun. Eskisi gibi oturup sabahları kahvaltı edemiyorsun, eskiden yapıyordun, şimdi yapabildiğimiz maksimum çocuklardan 40 dakika önce kalkıp sohbet edip, çay kahve içip, duş alıp, günü planlayabiliyorsan iyi"* (Doğa).

"Çocuk olana kadar iyiydi, olduktan sonra sıkıntı. Bütün hamilelikler de böyledir herhalde, çocuk olduktan sonra kadın tamam, bitti diyor, yaklaşımı, özen göstermesi sadece çocuklara yönelik olabiliyor ama ben ihmal etmedim yani hep yanındaydım" (Onur).

Annelik izni

5 katılımcının eşi dışında (bu kadınlardan 2 tanesi hamilelikte işi bırakmış, biri işe dönmemiş, biri de dönmeyi planlamaktadır) bütün kadınlar ücretli bir işte çalışmaktadır. Çocuk sonrası yasal annelik izinleri bütün kadınlar tarafından kullanılmış, bazıları rapor alarak süreyi uzatmış, bazıları da ücretsiz izin kullanmıştır. Eşinin ücretsiz izin kullanmasını isteyen bir katılımcı şunları söylemiştir:

"*Ben eşime dedim ki, ben kalabildiğin kadar kalmanı istiyorum, 3 yaşına kadar. O dönemi anneleri ile beraber geçirsinler, sen de tadını çıkar. Eşim de kabul etti. Ben o 3 seneyi geçirmek isterim demişti. 2 sene 8 ay çalışmadı"* (Doğa).

Annelik izni kullanma noktasında devlette çalışan kadınlar sıkıntı yaşamamış, çoğunlukla çalışma ve bebek bakımını beraber götürebilmişlerdir. Aynı durumun özel sektörde çalışan kadınlar için söz konusu olmadığını bir katılımcı şu şekilde açıklamıştır:

"Eşim izin çok da alamadı açıkçası, bir 10 gün yatması gerekiyordu, o zaman aldı, onun dışında bütün annelerde standart şey vardır, ben hamileliğimde mümkün olduğunca dayanayım, bütün izinlerimi çocuk doğduktan sonraya saklarım. O mantık devreye girdi çünkü çalışan annelerin maalesef bu dezavantajı var. 6 ayda işe başlamak zorunda kaldı, çünkü özel sektör olunca izin almak kolay değil. O yüzden biz çocuklar çok küçükken annemin ve bakıcının eline bırakmak zorunda kaldık. Daha fazla izin kullanmak istiyordu da eşim ama tabii ki daha fazla izin alırsa gittiğinde işini bulamama ihtimali var. İzinlerini kullandı, 15-20 gün rapor aldı, doktorlar ikinciyi vermiyor ne yaparsan yap. O yüzden 6 aylıkken çocuklar ya ücretsiz izin alacaksın, ya gideceksin, ya da devlette çalışacaksın, devlette çalışırsan bir şekilde seni idare ediyorlar, özel sektör idare etmiyor, biz onu yaşadık. Tam performans bekliyor senden her şeye rağmen, doğurduysan bana mı doğurdun diyor" (Güney).

Çocuk sonrası eşinin çalışmak istemediğini, istese de buna "izin vermeyeceğini" söyleyen bir katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

"Eşim hamileyken işten ayrıldı, emekliliğini dışarıdan prim ödeyerek yaptırdık. Çocuğun kendisi büyüdüğünde de işe başlamadı,

çalıştırmazdım da, o dönem o da fazla istemedi. Ben engellemedim" (Kaya).

Bulgulardan katılımcıların eşlerinin, tercihler ve zorunluluklar sebebiyle annelik izinlerinden farklı sürelerde yararlandıkları ortaya çıkmıştır. Bazı babalar bebeklerinin eşleriyle kalmasını istemiş, bazı kadınlar da bunu istedikleri için izinlerini uzatmışlardır. Devlette izin almanın kolay olduğu vurgulanırken özelde yaşanılan zorluklar aktarılmıştır.

Babalık izni

Katılımcılar ortalama olarak 1 hafta-10 gün izin kullandıklarını bildirmişlerdir. Özel sektörde 5 gün, devlette 10 gün olan babalık izinleri çoğu katılımcı tarafından kullanılmıştır. Bazı katılımcılar doğumun ertesi günü işe başlarken bazıları da biriktirdikleri izinleri kullanarak eşlerinin yanında olduklarını söylemişlerdir. Bazıları ise pandemi döneminin iyi denk geldiğini, evden çalışarak bebeğinin bakımını eşiyle birlikte gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Yukarıdaki bölümde bahsedilen anne desteklerinden dolayı çoğu katılımcı ekstradan izin almadığını, ama eğer eşlerine yardım edecek başka biri olmasaydı izin alabileceklerini ifade etmişlerdir.

Çalışmanın öneminden bahseden iki katılımcı, babalık izni konusunda şunları söylemiştir:

"2. gün gittim ben işe, hanımı çıkarttım. İzin falan yoktu. Ama bazen yaylada falan 4 gün kalıyordum. Doğumdan sonra artık bir sorumluluk duygusu, 2 kat artacak. Çocuk eşittir gelecek, eşittir sorumluluk, eşittir çalışma. Onun geleceği için mecburen çalışmak lazım, çocuk hep bir masraf sonuçta, her şeyi masraf. Sonuçta ben burada dursam da yapacağım bir şey yok, işe daha fazla ağırlık vereceğim dedim" (Doğuş).

"Ben doğumdan 3 gün sonra işe gittim, herkesin kendi hayat merkezi var, önemli bir görevdeydim, sınav organizasyonu yapıyordum, başka bir dönem olsaydı, sınav işi olmasaydı daha uzatırdım izni. Kayınvalidem olmasaydı tabii ki izin alırım" (Rüzgar).

Kendilerini bebeklerinin bakımında dahil hissedemeyen iki katılımcı da şu ifadeleri kullanmışlardır:

"2. gün gittim işe. Evin içinde bir sürü kadın var, ne yapacağım dedim, anne var, bakıcı var, hatta temizlikçi geliyordu, 4 kadın" (Serkan).

"1 hafta babalık izni kullandım. O hafta ben seyirci gibiydim, evde de olduğum için. Bana da öyle bişey hissettirilmedi, ihtiyaç da olmadı" (Kaya).

Bulgulardan babaların çoğunlukla bebeğe bakmak için değil, eşlerinin yanında olmak, evin ihtiyaçlarını karşılamak gibi nedenlerle izin kullandıkları anlaşılmaktadır. Bunun en büyük nedeni olarak da annelerin bebek bakımı için orada olması gösterilmiştir. Böyle bir durumda erkeklerin kendilerini sanki birer "fazlalık" gibi algıladıkları göze çarpan bir nokta olmuştur.

4.8.4. Bakıma katılma

Erkeklerin çocuk bakımına katılımları, bakım etiği tartışmasının da temelini oluşturduğu için bu araştırmanın en önemli noktalarından biridir. Bu bölümde ortaya çıkan bulgular, belirlenen başlıklar altında aşağıda sunulmuştur fakat bu başlıklara geçmeden önce erkeklerin bebek bakımına katılımları özetlenecektir.

Neredeyse bütün katılımcılar bebeklerini uyutup mama yedirmişlerdir. Bu iki bakım işi babalar tarafından sıklıkla yapılırken yıkama ve alt değiştirme için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yıkama işini aktif şekilde yapanlar olduğu gibi "havlu tutarak" yardımcı olan ya da hiç yıkamayan babalar da vardır. Bez değişimi ise erkekler tarafından en az yapılan bakım işidir. "Özel olarak istemediğimden değil, ne bileyim, öyle oldu" açıklamalarıyla bu işi yapmayanlar olduğu gibi "sevmediği" için, "obsesyonu olduğu" için, "midesi bulandığı" için bez değiştirmediğini söyleyenler de olmuştur. Bazıları çok zorda kaldığında, çok az sayıda değiştirmiştir. Elbette bez değiştirmeyi hep yapan, "bundan gocunmadığını" söyleyen katılımcılar da olmuştur.

Bakıma katılıma dair dikkat çeken bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

"Yüzde 95 katıldım bakıma, o konuda katılım oranım çok yüksek. Ben ilk doğduğu günden beri, hep severek bu katılımları, hep severek isteyerek katıldım. Mesela mamaya başladığında hanımın haberi olmazdı kalkardım, gece altını değiştirir, mamasını verirdim, sabah da kalkar işe giderdim, haberi olmazdı yani. O dönem hep ben verdim. Biraz şimdi büyüdü, 4-5 oldu, ben banyoda geri çekilmeye başladım, biraz namahremi bilsin, diğer bütün destekleri yapıyorum. Altını son raddeye kadar değiştirdim, öyle tiksinme falan olmadı. Uyutma asli görev zaten, o görevden emekli olamadık. Bir de şey korkumuz vardı, hanımın uykusu ağırdır. Bazen arkadaşlar takılıyor hanım seni kekledi diye, uykum ağır dedi diye, ben çocuk doğduğundan itibaren her akşam uyanıyorum. Bir kaç haber de okumuştuk, anne emzirirken uyudu diye,

o korkular da vardı, o yüzden anne kalktığında biz de ikinci anne gibi kalktık" (Doğuş).

"Çocuğun en büyük şeyi iş gücü oluyor. Anında, normalde yapmayacağın bir şeyi, çocuğun altı kirlendiği zaman sen ne kadar yorgun da olsan kendi işini bırakıp onu yapmak zorundasın veya gece ağladı diyelim, ne yapıyorsan yap bırakıp tamamen planın dışındaki işleri yaptırıyor sana. İşe gitmen lazım ertesi gün ama gece ikide üçte yarım saat 1 saat çocukla uğraşman gerekiyor, uykun bölünüyor, gerçekten fiziksel olarak zorlayıcı bir şey. Temelde onu fark ettik, uyku zorluyor, eşim için daha çoktu o, emzirmek gerekiyor, 2 saatte bir emzirmek gerekiyor çok zor bir şey o, 2 saatten çok uyuyamayacaksın anlamına geliyor, cidden fiziksel olarak zorlukları çok olan bir şey. Biz bunun çok farkında değildik. Pişman da olmadık ama süreç içinde öğrendik, biraz böyle yontulduk yani" (Okan).

Bakıcı olması ya da annelerin bakıma katkısı erkeklerde "bir tembellik" oluşturup onların bakımdan geri çekilmesine neden olmuştur. Bakıcı olsa bile katılımını bir katılımcı şöyle ifade etmiştir. "Baba olmak... her ne kadar bir şey yapmadık desek de pek çok şey yapmışız, yapıyorsunuz da, yapmak da zorundasınız zaten (Güney)". Bazı katılımcılarsa bakım konusunda kadın gibi olamadıklarını vurgulamıştır.

"Ben gece uyanmıyorum, o uyanıyor. Annelik şeysi daha farklı. Ben de tıkanınca falan bazen uyanıyorum nasıl anlıyorsam, Allah'tan herhalde O da. Hemen uyanıyorum, fırlıyorum. Annelik gerçekten çok zor bir şey. Biz annemizi görmediğimiz, tanımadığımız, bilmediğimiz için, şimdi daha çok anlıyoruz, annelerin ne kadar zor ve kutsal bir şey olduğunu şimdi fark ediyoruz yani" (Tan).

Bakımla ilgili yukarıdaki bazı alıntılardan sonra, katılımcıların ifadelerinden oluşturulan 5 kod altında erkeklerin çocuk bakımına dair değerlendirmeleri verilecektir.

Çoklu gebeliğin getirdiği zorunlu katılım

İkiz ya da üçüz sahibi olan babaların bakıma katılımlarını bu özel durumlarından kaynaklı "zorunlu" bir katılım şeklinde tanımladıkları göze çarpmıştır. Eşlerin tek çocuk olsa belli işleri dönüşümlü idare edebilecekken birden fazla çocuk olması halinde bunu yapamayıp erkeklerin bakım işlerine zorunlu katılımının gerçekleştiği görülmektedir.

"İlk 2 ay çok zorlandım, üçüncü ay biraz rahatladım, sonra daha rahattı. Belki ben de babalığı öğrendim babalığa alıştım. Ne zaman ki

hanım dışarıdayken bu konuda yardım istediğiyse yardım ettim, ikiz çocuk olduğu için zaten mecbur yani" (Doğa).

"Bizde şöyle bir olay var, 2 tane çocuk olduğu için birine bakılırken diğerinin oyalanması gerekiyordu, ben genelde oyalayan pozisyonunda kalıyordum. Bizde sürekli iş oluyordu, o yüzden işten kaçma şansı da oluyordu, o İşten kaçan, o benim" (Güney).

"3 tane olduğu için bunların ağlaması beslenmesi tek başımıza yapacağımız şeyler değildi. Bizim çocuklar tamam doğdu ama beslenmesi, uyuması, şusu busu, öyle bir şey ki planlanması gerekiyor. Çünkü bir arada hepsinin bakımı zor mesela, göreceksiniz, hepsinin uyuma düzeni farklı, siz de göreceksiniz, bizim çok uykusuz gecelerimiz geçti, bazen 2 saat- 1 saat uykuyla işe geldiğimi biliyordum. Nasıl geçti zaman ben koşturmaktan anlamadım, çok zayıfladım mesela 5 kilo zayıfladım" (Kuzey).

Zarar verme korkusu yüzünden katılmama

Bebeğe zarar vermekten korktuğu için bazı bakım basamaklarına katılmadığını söyleyen katılımcılar olmuştur. Özellikle banyo yaptırırken bebeği tutmaktan çekinmek, incitmekten çekindiği için tırnak kesmemek gibi nedenler gösterilmiştir.

"Banyoda yardımcı oldum, giydirirken korktum zarar vereceğim diye. Daha yeni yeni güçlendiler de, şimdi başladım pijama değiştirmeye. Kolu-bacağı çıkar mı diye korktum" (Kerem).

Prematüre ya da çoklu doğumlarda bebeklerin kiloları özellikle az olmakta, bu durum bazı babaların çocuğu "hırpalamaktan" korkmalarına neden olmaktadır.

Sonuçta benim çocuğum, elbet bakacağım!

Çocuk bakımı konusunda konuşurken hayatın müşterekliğine vurgu yapıp çocuklarına elbette bakacaklarını söyleyen katılımcılar olmuştur. Kendi çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamamayı garip bulup, bunu "eski babalarla" kıyaslayarak değerlendirme yapanlar da olmuştur.

"Eski babalar falan hiç böyle ilgilenmezmiş ya, garip geliyor bana. Benim çocuğum yani. Annesi 1 hafta bir yere gideceğim dese evde süt varsa ben bakarım yani, zorlanacağımı zannetmiyorum" (Deniz).

"Mesela ben babamın bunları yaptığını hiç zannetmiyorum, yapsa da bilmiyorum çünkü kimse anlatmıyor. Ben bu konuda da yalnız değilim, benim bütün arkadaşlarım böyle. Ben o işi yapmam bu işi yapmam falan diye bir şey yok" (Serkan).

Tek fark emzirememek

Bebek bakımının her aşamasında aktif bir şekilde yer aldıklarını söyleyen babalar, durumu "bir tek emziremiyorum" şeklinde tanımlamışlardır. Çocuğun ikinci annesi olduğunu, hatta annesinden çok bakım verdiğini düşünenler olmuştur.

> *"Annesi kadar dahilim aslında. Hatta 2 aya kadar, 20 gün öncesine kadar gece ben bakıyordum çocuğa, sağdığı sütleri veriyordum, altını değiştiriyordum, uyutuyordum. Sabah 8-9 gibi yatıp annesine veriyordum, 3 gibi kalkıyordum ben de, beraber bakıyoruz yani. Annesiyle tek farkım o emzirebiliyor, ben emziremiyorum"* (Deniz).

Ben sadece oyunda varım!

Bakım verme hakkındaki son başlık, bakım verme işini çocukla iletişim kurup ihtiyaçlarını karşılayabildiği için "annenin işi" olarak gören ve kendisinin "sadece eğlenme" kısmında olduğunu söyleyen bir katılımcının düşünceleri üzerine oluşmuştur.

> *"Oyunlara çocuk kendine tanımaya başladıktan sonra başladım, 8 aylık falan. Kucağıma alırdım sadece, başka ne yapacaksınız, konuştuğunu anlamıyor, yaptığını anlamıyor. Bu durumda iletişim kurmak sadece anneye has bir durum. Hem his hem koku ile anlaşabilen bir durum var onlarda. Bakıma dahil olmam hemen hemen sıfır. Oynama eğlenme kısmında ben varım, öz bakım konularında ben hiç yokum denilecek kadar azım. İhtiyaç dahilinde omuzuma alır sakinleşene kadar gezdirirdim o kadar"* (Cüneyt).

Bu bulgu bize, bir babanın çocuğunun ilk zamanlarında onu anlayamayacağı teziyle durumu rasyonelleştirip kendini onun bakımından nasıl dışsallaştırabildiğini göstermektedir. Bakıma katılım bölümündeki bütün bulgularda, erkeklerin bebek bakımına katılım düzeyleri, katılımları çoksa hangi düşüncelerle bu eylemleri gerçekleştirdikleri, katılımları azsa hangi sebeplerle bu durumu açıkladıkları derlenmeye çalışılmıştır. Kendi babalarının dönemi ile kıyaslandığında -her ne kadar bazen "kutsal annelik" gibi kavramlarla kadının çocuk bakımındaki asıllığı vurgulanmış ya da katılımın olmaması klasik söylemlerle gerekçelendirilmişse de- bebek bakımına erkek katılımının boyutunun değiştiği rahatlıkla söylenebilir.

4.8.5. Bakıma katılımın yarattığı değişim

Erkeklerin bebek bakımına katılım durumları ve bu dahiliyetlerini anlamlandırış biçimleri yeniden üretim alanındaki konumlanışlarına dair bizlere bir şeyler söylemektedir. Bebeğin özellikle öz bakımına katılmış olmanın erkeklerin gerek bebekleriyle olan ilişkilerinde, gerekse kendilerinde bir değişim yaratıp yaratmadığı bakım etiği noktasında önemli bulgular barındırmaktadır.

Paylaştıkça bağın güçlenmesi

Bebeklerinin bakımına katıldıkları için babaların çoğu ilişkisel bazda, çocuklarıyla aralarında bir bağ geliştiğini düşünmektedirler. Bakım vermenin "babalığını kuvvetlendirdiğini", insanlar arası ilişkilerde olduğu gibi ne kadar çok paylaşım yaparsan aradaki bağın o kadar kuvvetlendiğini söyleyenler olmuştur.

> *"Çocuk tarafını bilmiyorum, bir bilinçleri yok, yani bilinçli olarak onu bilmiyorlar sonuç olarak ama bilinçaltında etkileri var mıdır, olabilir. Bir yakınlık oluşuyor tabii, dokunuyorsunuz vesaire, çocuğun öyle bir yakınlığı olabilir ama kendim için söylersek bence var. Hiç katılmayan bir babayla çocuklara küçüklüğünden beri dokunan, ilgilenen bir baba arasında fark olduğunu düşünüyorum. Belki bu işe katılmayan bir baba daha yabancılıyor olabilir. Belki daha duygusuz davranıyor da olabilir çoğu zaman ama bu işlere erkenden katılan biri o duygusal bağı sanki daha sıkı kuruyor gibi geliyor bana. Ötekini yaşamadığım için ayrımını çok yapamıyorum ama düşünsel olarak söylüyorum, öyledir diye düşünüyorum"* (Evren).

> *"Çok olumlu etkiledi, bağım çok kuvvetlendi, dedim ya ben baba gibi hissetmiyordum hiçbir zaman. Baktıkça gelişti ama tabi kucağıma aldığımda da etkilenmiştim daha o zaman, hormonlarım değişti. Ama hep bana ihtiyaçları var, o duygu çok yoğundu bende, yürüyemiyor şey yapamıyor, benden başka kimse onun o ihtiyacını gideremez. Hiç zor gelmedi, uykusuzluktan bile keyif aldım"* (Onur).

Bir önceki bölümde "ben sadece oyunda varım" diyen baba çocuğun hiçbir şeyi anlamadığını, sadece annesiyle iletişimi olabileceğini düşünüyordu. Aşağıda ifadesine yer verilen katılımcı ise önemli gördüğü şeyin bakım vermek olduğunu, bakım verdikçe -kadın erkek far etmeksizin- çocukla olan bağın güçlendiğini düşünmektedir.

> *"Genelde çocuklar anneleriyle bağ kuruyor. Ben bunun sadece emzirmeyle değil, temel bakımının üstlenmesi ile olduğunu düşünüyorum. Emzirme de ayrı bir şey, anne özeldir, öyle olabilir ama asıl önemli şey asıl bağı sağlayan şey, kitaplarda da okuduğum o, düşündüğüm şey de o, ne kadar çok işte alt değiştirme, iş olarak,*

zorunlu olarak yapılması gereken şeyler, yıkama, uyutma, besleme de dahil. Çünkü tamamen muhtaç, ama ben çocuğun birçok şeyi fark ettiğini düşünüyorum ne kadar konuşamasa da. Özellikle duygusal anlamda hislerinin yetişkinlerden çok daha açık olduğunu, daha iyi anladıklarını çok net düşünüyorum yani. Ne olduğunu fark edemese bile ona bakım veren insanın ona iyi bir şey yaptığını ve ona bağlanmanın, anne-baba-çocuk bağlanmasının o ritüelleri ne kadar çok yaparsan o kadar fazla olacağını düşünüyorum. Bir şeye ne kadar ilgi gösterirsen senin için de o kadar kıymetli oluyor" (Okan).

Bulgulardan bebeklerine bakım veren erkeklerin çocuklarıyla olan ilişkilerinin daha kuvvetli olacağına ve onlarla duygusal bağ kuracaklarına inandıkları anlaşılmaktadır.

Birbirine alışma

Bebeğe bakım vermek onunla ilgilenmek, ihtiyaçlarını karşılamak anlamına gelmektedir. Bakım ritüelleri tekrarlandıkça çocukla beraber geçirilen zaman da artmakta, böylece babalar çocuklarına daha çok alışmaktadırlar.

"Tabii etkiler. Ben ona daha çok alışıyorum, o bana daha çok alışıyor. En basiti, işte uyurken ya da karnını doyururken birebir göz göze oluyoruz, o da mutlu oluyor, alışıyor, ben de aynı şekilde" (Bulut).

Babalık hissi uyandırması

Bebek bakımına katılmanın babalar tarafından dile getirilen bir başka artısı kendi içlerinde bulmakta zorlandıkları "babalık hislerini" uyandırması olmuştur.

*"Etkilemiştir yani, en azından benim babalık hissimi kuvvetlendirdi ve çocuklarım da bana karşı bir babalarının olduğunu hissetmiş olabilirler. Babalık hissini uyandırdı yani, ben babamdan öyle bir şey görmedim. Babam için önemli değil, mesela annem doğum yaptı kardeşimin doğumu, evde doğum yaptırırken babam iş yerindeydi. Kızın oldu dediler, tamam bitti, o kadar. Ben o zaman 4 yaşındaydım, baba kardeşim oldu dedim, tamam dedi, beni eve yolladı, sonra akşam 8'de eve geldi. O zaman farklı yaklaşımlar vardı, şimdikiler daha farklı gelişiyor" (*Oğuz).

"İlişkiyi tabii ki etkiler bakım vermek. Daha önce de dedim ya, babalık sonradan kazanılan bir şey, bence çok da güzel bir şey yapman gerekiyor, onla beraber olabilmen için. Belki benim babam yapmamıştır bana, alt değiştirme falan babam yapmamıştır yani, bence çok güzel bir şey, bir erkeğin katılması gerekiyor" (Sercan).

Özellikle babalık hissinin sonradan kazanıldığını söyleyen erkekler için bakım vermek "arayı kapamalarını" sağlayan bir araca dönüşebilmektedir.

Katılmasam da iyi babayım!

Neredeyse bütün katılımcılar bebeklerine bakım vermenin çocuklarıyla ilişkilerinde olumlu bir etki yaratacağını söylemişken, bakım vermenin iyi bir babalık için bir şart olmadığını, sadece oyun oynayarak da çocuklarla iyi bir bağ kurabileceğini düşünenler de olmuştur.

> *"Tabii ki etkiler ilişkiyi, sonuçta o sizin bir parçanız. Bakıma katılmasanız da çok etkileyecek bir bağ olduğunu sanmıyorum. Ben katılmasam mesela...bilemedim. Katıldığım için fazla mı bir bağ hissettim, belki de öyledir, doğru söylüyorsunuz. Ama etkilemez herhalde. Ben onunla ilgilenmesem de o benim çocuğum sonuçta. Tamam emek veriyorsunuz o ayrı konu da, emek veren daha mı çok baba olacak, sanmıyorum. Ama emek verilmesi lazım, bunu düşünüyorum. Bir kadın tek çocuk sahibi de olsa yardım edilmesi gerektiğini düşünüyorum bu bir iki günlük olay değil, uzun süreli bir süreç"* (Kerem).

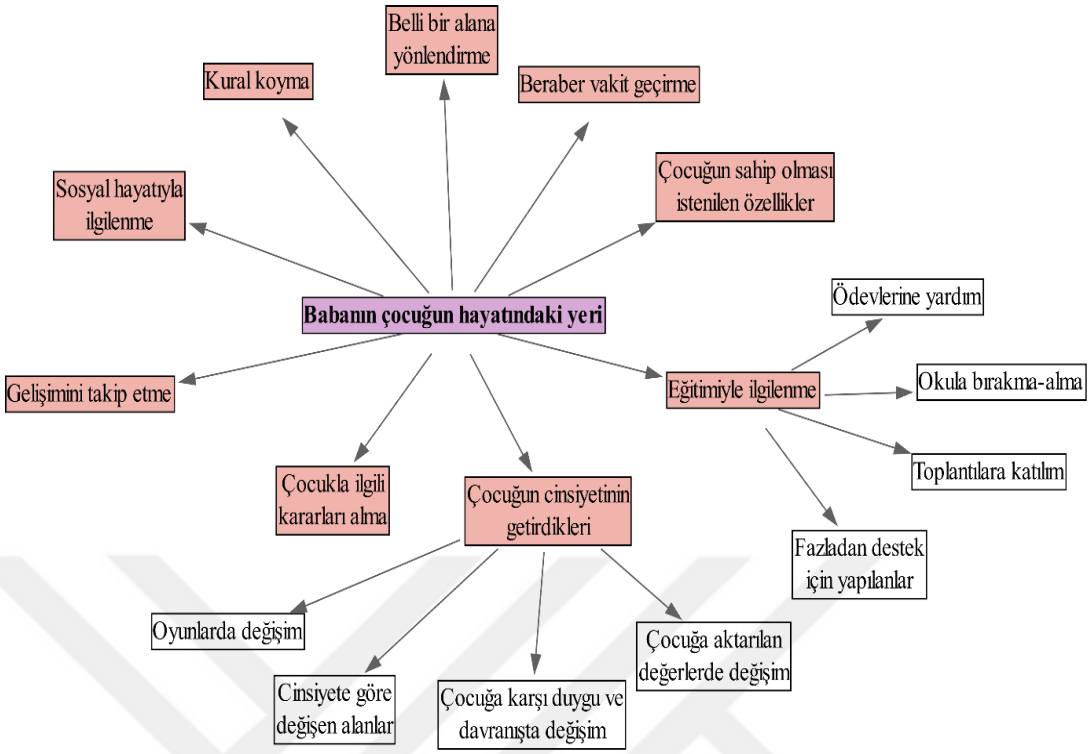
Katılımcıların yaptıkları değerlendirmelerden bebeklerine bakım vermeyi olumlu olarak algıladıkları ve bu sayede ilişkisel yeteneklerinin de geliştiğini düşündükleri anlaşılmaktadır.

4.9. Babanın çocuğun hayatındaki yeri

Bu tema altında ilk bakım döneminden sonraki çocuğun hayatının çeşitlenen dallarında babalarının ne şekilde yer aldıkları ele alınmıştır. Katılımcıların çocuklarının yaş aralığı 2.5. aylıktan 20 yaşına kadar uzanmaktadır ve katılımcılar her çocuğun yaşına bağlı olarak farklı babalık deneyimleri yaşamaktadırlar. Belirlenen 9 kategori Şekil 4.8'de gösterilmiştir.

4.9.1. Gelişimini takip etme

Babaların çocuklarının gelişimlerini ne şekilde takip ettikleri çocuklarına gösterdikleri ilginin bir boyutu olarak yorumlanabilir. Bu kapsamda babalara hangi yöntemleri kullandıkları, fazladan araştırma yapıp yapmadıkları sorulmuş, erkeklerin farklı yöntemleri tercih edebildikleri görülmüştür.

Şekil 4.8. Babanın çocuğun hayatındaki yeri tema kategori modeli.

Eğer katılımcılar bilgili olduğu konusunda eşlerine güveniyorlarsa onların araştırmasıyla yetindiklerini söylemişlerdir. Yaşının gerektirdiklerini yapıp yapmadığını başka çocuklarla kıyaslayarak kontrol edenler, "işler kompleksleştikçe kitaplara başvuracaklarını" söyleyenler, çevrelerindeki uzmanlara-doktorlara soranlar olmuştur.

Çocuklarını gözlemleyerek, yaşayarak gelişimlerinin ne şekilde olduğunu takip eden babalar şu ifadeleri kullanmışlardır:

> *"Kendi önsezilerimle, gözlerimle. Sürekli ders çalıştırıyorum, orada da görüyorum, yıllar geçtikçe insan sarrafı da olunuyor, çocukla iki kelime edince zaten her şeyini anlıyorsunuz yani. O konuda hissiyatım güçlüdür. Hislerime, duygularıma aşırı derecede güvenirim, pek yanıldığım da çıkmamıştır. Eşim de söyler, öyle bir özelliğim var"* (Güneş).

> *"Doğal yoldan öğreniyoruz, umurumda da değil. En kızdığım şeylerin başında da o geliyor. Yaşayarak öğreniyoruz. Eşim o konuda çok girişken işte kitaplar alıyor, oyuncaklar alıyor, ben çok karşıyım, buna hiç gerek yok diyorum çünkü ilgilenmiyor adam zaten. Genelde kitapları parçalama şeyinde, o da üzülüyor, anlamıyor yani herif"* (Serkan).

Çoğu katılımcı çocuklarını doktora götürmektedir. Bazı durumlarda "kitapta yazanla hayat farklı" olduğu için ya da "anne içgüdüsüyle" davranılmasının daha doğru olduğunu düşündükleri için doktor tavsiyelerine uymadıklarını ifade etmişlerdir. 2 yaşında ikizleri olan bir baba ise şu anda çocuklarının hayatta kalma evresinde olduklarını, onlardan şu anda bir şey bekleyemeyeceğini, 3-4 yaşlarına geldiklerinde katkıda bulunmayı düşündüğünü söylemiştir.

Bazı katılımcılar bilgi edinmek için interneti kullandıklarını, Youtube videoları izlediklerini söylerken bazıları bu tarz bilgi edinimini eleştirmiştir:

> *"Elimizden geldiği kadarıyla etrafınızdakiler ile bağlantı kurduk, kalkıp internetten bakıp da şunu yapalım bunu yapalım diye bir hareket yapmamışımdır. Bazı aileler var, internetten okudukları ile çocuk yetiştirmeye çalışıyorlar, ben öyle yapmadım"* (Oğuz).

> *"Gelişim ile ilgili sağlam kitap okuyoruz, sağlam yayınları takip ediyoruz, öyle internetten derme çatma değil de gerçek şeyler, nasıl davranmalıyız kitaplarını okuyoruz. Çocuklar Montessori eğitimi aldılar, kendileri her şeyi yapmayı öğrendiler, tabaklarını kaldırırlar alırlar, öğrendiler her şeyi. Eşim Almanya doğumlu benim, disiplinlidir, o yüzden çocuklara kendi öz yeterliliklerini, biz şu an ölsek de hayatlarına devam edecek şekilde, şimdiden başlamaya çalışıyoruz. Biz kreşlerin yönetimleri ile de yakın ilişki içerisindeyiz, epey paylaşıyoruz materyaller, yeni konular, mesela kodlama kutuları, IPad ile öğrenme araçları, bunları da getiriyoruz biz, onun için yakın ilişkilerimiz var onlarla, yabancı olduğunuz bir alan değildi, onun için mümkün mertebe en erken göndermeye çalıştık, kendi otonomlarını ve sosyal yeterliklerini kazansınlar. Evde sadece bir anne ile ya da bir bakıcı ile değil de, arkadaşları ile sosyal bir ortamda gelişsinler istedik"* (Toprak).

Bulgulardan babaların bilgi edinmek için farklı kaynaklar kullandıkları, kimilerinin de sezgileriyle hareket etmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Doktorlardan, kitaplardan ve internetten bilgi almak, erkeklerin bu alanlara yönelik tutumlarına göre değişmektedir.

4.9.2. Beraber vakit geçirme

Babaların çocuklarıyla birlikte vakit geçirme şekilleri oldukça çeşitlilik göstermektedir. Çocuklarıyla daha çok fiziki hareketlilik gerektiren oyunlar (saklambaç, körebe, at olma, frizbi) oynayanlar olduğu gibi daha sakin oyunları tercih edenler de olmaktadır. Kimileri kurmaca oyunlar oynarken (bazen kendilerinin, bazen

de eşlerinin kurmaca oyun yaratmada iyi olduklarını söylemişlerdir)kimileri yapboz, hamur, evcilik, boyama, satranç, top oynama gibi daha klasik oyunları tercih etmektedir.

Kitap okuma konusunda bütün ailece kitap okuduklarını söyleyenler olsa da çoğunlukla eşlerinin çocuklara kitap okuduklarını söylemişlerdir. Kadınların bu konuda daha iyi olduğunu düşünen bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Annesi okuyor. Kadınlar o konuda daha iyi açıkçası. Ben tabii onunla oynarken konuşmaya çalışıyorum ama repliklerim belli, kullanabildiğim cümleler ama annesi o konuda çok iyi. Sürekli konuşuyor, bir şeyler anlatıyor"* (Deniz).

Bazı katılımcılarsa çocuklarına kitap okurken ya da beraber film izlerken özellikle kendi sevdikleri konulara yöneldiklerini, bu ortak paylaşımların onları mutlu ettiğini söylemişlerdir.

> *"Kitap okurdum. Ürettiğim masalları anlatırdım, çok gülerlerdi, hoşlarına giderdi, sürprizler falan sokardım ortalarına. Biraz büyüyünce, 4 yaşına falan geldiklerinde onlara felsefe kitapları falan okumaya başladım. Çok hoşlarına gidiyordu, tekrar ediyordum, çok merak ederlerdi O Platon'nun mağara teorisini falan, 5 yaşında falan öğrendiler. Sofie'nin dünyasını okudum onlara. Ne anladıklarını sorardım, nerde kaldık derdim, Aristo'da derlerdi. Karşı taraftan Reaksiyon almak çok hoş sevdiğiniz şeyle ilgili çocuğunuzla ilgili"* (Kadir).

> *"Oğlanı Star Wars hastası yaptım, 9 filmi izlettim, 9.yu sinemada izlettim, 10 ve 11'i de izlettim. Hatta bağımsız olanları, şu an Klon Wars'un çizgi filmini izliyor, 1-2 ve 3'ü tekrar izlemeye başladı, şu an 2. izleyişi. Paylaşıyoruz yani bir şeyler iyi kötü"* (Güney).

Çocuklarıyla geçirdikleri zamanı iki katılımcı şöyle anlatmıştır:

> *"Eşim çok oynar kurmaca, ben beceremiyorum onları, ben daha çok kurulmuşları seviyorum. Eşim çok becerikli o konuda, hikaye anlatıyor, bilmeceler soruyor. Ben o konularda kendimi yeterli görmüyorum ya da keyif almıyorum o konulardan. Benim keyifli gördüğüm şey, burada bir alan yaratalım biri hasta olsun biri doktor gibi, biraz da tembelliğimden belki. Tembelim bu konularda. Çocuklarla iş yapmayı da seviyorum beraber. Oyun oynarken ne yapmak istiyorlarsa onu yapıyorum. At ol diyorlar oluyorum, doktor ol diyorlar oluyorum. Son zamanlarda resim yapmaya başladılar. Eşim yapıyor diye onlar da yapıyor aslında, tamamen bizim yaptıklarımızı taklit ediyorlar. Ben geçende tamirat yapıyordum, onun da beceriye değil de bir özgüvene sahip olsun diye, tornavidaları falan kullanmasına izin veriyorum, geçen 2 yıldır çalışmayan arabayı çalıştırmış, oğlan. Kız da dikiş*

dikiyor. O beceriye sahip olmalarını görmek çok güzel bir şey. Anne korkuyor eline batar diye, batsa da ölmez, ne olacak" (Onur).

"2 yaşına kadar zaten neyin ne olduğunu anlamadan geçiyor. 2 yaştan sonra da kreştelerdi, alıp geliyorduk eve, sonra yemek yedir, hafif bir oyun oynama şansın oluyorsa oluyor, ondan sonra zaten sızıp kalıyorlar, uyuyorlar. Okula başladıklarında da süreç çok değişmedi, okuldan getiriyorsun, yemek yediriyorsun, baba yorulduk diyorlar, bir çizgi film açıyorsun, hadi ödev yapalım diyorsun, hadi yatalım diyorsun. İnanın çocuk olmak şu anda zor, bizim zamanımızdaki gibi değil, biz oyun oynardık, şimdi öyle değil, oyun şansları da yok, oyun oynayacak arkadaşları da yok. Sitede park var, salıyorsun ama çocuk yok, baharda kısa bir süre oluyor, çocuğa bir git diyorsun, iki git diyorsun. İyi arkadaşı olmuyor falan, bu sokakta çocuk yoksa yan sokağa gideyim gibi, bizim zamanımızdaki gibi değil. Maalesef bazı açılardan şanssızlar, bazı açılardan tabii ki çok şanslılar da. Tiyatroya gidiyoruz, arada sinemaya gidiyoruz, oturuyoruz evde izliyoruz" (Güney).

Özellikle ikiz ya da üçüz çocuğu olan çiftlerde çocuklarla sosyalleşmenin oldukça zor olduğu aşağıdaki katılımcının ifadelerinden anlaşılmaktadır:

"Geçen sinemaya gittik öyle şeyleri seviyor çocuklar, tiyatroya gidiyoruz, yeme içme restorana gidiyoruz. Biz de çok zorluk çekiyoruz eziyet ama tabii topluma da alışsınlar diyoruz, restorana gidiyorsun her kafadan bir ses çıkıyor, gürültülü bir şey olmuş oluyor ama alışsınlar diye gidiyoruz yani, mecbur" (Kuzey).

Bir başka katılımcı ise bazen çocuklarıyla vakit geçirmekten sıkıldığını samimi bir şekilde aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

"Kesinlikle okuruz, hem kitap okurum hem de yatmadan hikaye anlatırım. Aklınıza gelebilecek her şeyi yapıyoruz yani. Mesela çizgi filmde geçen şeyleri teatral bir tiyatro haline dönüştürüp bir şeyler yapmaya çalışıyoruz, ya da kafamızdan bir senaryo üretip onunla ilgili değişik bir aktivite yapıyoruz. Ben çocuklarla oynuyorum. Bazen ben istemiyorum o alıyor çocukları, parka falan götürüyor. Beraber çıktığımız da oluyor, onun çıkarttığı da, benim çıkarttığım da çünkü bazen kendi çocuğundan da sıkılabiliyorsun yani, oyna oyna o da yani belli bir yere kadar şimdi, 2-3 saatten sonra artık kabak tadı veriyor yani. O zaman dolayısıyla anneye paslıyorsun, anne ilgilendi ise sana paslıyor, sen ilgileniyorsun yani" (Ozan).

Çocuklarıyla farklı oyunlar oynadıklarını fakat artık teknoloji kullanımının birçok şeyi değiştirdiğine vurgu yapan katılımcılar olmuştur. Aşağıda buna örnek bir ifade aktarılmıştır:

"Bizim çocuk çok hareketli, kreşin psikoloğuyla konuştuk, çok hareketli, kreşin en hasar vereni. Demiş ki hiç tablet vermeyin televizyon izlemesin, sonra ben de dedim ki çocuğu var mıymış psikoloğun, yokmuş, ben de dedim çocuğu olduktan sonra gelsin. Bu ara tableti falan çok kullanıyor. Şu an Türkiye'de kimse, hatta dünyada, çocukların hepsi muhteşem. Bunun sebebi de teknoloji bence. Muhteşem zekiler" (Doğuş).

Çocuklarla yapılan başka aktiviteler ise şöyle sıralanabilir: çocuk tiyatrosu, sinema, konser, piknik, yeme-içme, AVM'ye gitme, çadır kampı, şarkı-ninni söyleme, maç izleme, müzik dinleme, parka gitme, bianele-müzeye-sergiye gitme.

Bulgular bize babaların çocuklarıyla kültür-sanat etkinliklerine giderek, onlarla oyun oynayarak, park gibi açık alanlara giderek beraber vakit geçirdiklerini göstermektedir. Kendi tercihlerine göre etkinlikler farklılık göstermektedir fakat çocukların merkezde olduğu, kaliteli zaman geçirildiğini söylemek mümkündür.

4.9.3. Belli bir alana yönlendirme

Katılımcılara bir ebeveyn olarak çocuklarını belli bir sanat, spor ya da mesleki alana yönlendirip yönlendirmedikleri sorulduğunda çoğunun belli bir alandan bahsettiği, bu konunun üzerine düşündükleri görülmüştür. Fakat bazıları "yönlendirme" kelimesini güzel bulmadıklarını, sadece desteklediklerini özellikle belirtmişlerdir. Çocuklarının ilgi alanlarına göre bu tür aktivitelere katılmalarını istemekte, onları "zorlamayı" asla düşünmemektedirler. En az bir enstrüman çalıp bir sporla ilgilenmesini istediklerini belirten bir katılımcı "ilgilenirse tabii, biz istiyoruz da" diye eklemiştir. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıda sunulmuştur.

"Ben şu noktadayım, bu konuyla ilgili bir insan bir enstrüman çalmayı bilmeli. Bir yabancı dili mutlaka olmalı, yüzmeyi bilmeli. Bunları gerçekten olmazsa olmazlar arasında sayabilirim, o yüzden çocukları bu konuda yetiştirmeye çalışacağız. Ben kendimde müzikle iç içe olan bir insanım, saz çalıyorum. Gözlemleyip en son hangi noktaya geldiğini görüp ona göre bir yönlendirme yapacağız" (Ozan).

"Biz hatta hiçbir şeye yeteneği yoksa, son çare olarak okuması yönündeyiz. 2-3 yaşında jimnastiğe vermeyi düşünüyoruz yeteneği varsa oyunculuk olur, bir spor dalı olur. Ben mesela Beşiktaşlıyım, adı da Kartal. Beşiktaşlı futbolcu olmasını bekliyorum ama olacaksın illa diye bir şey yok tabi. Bir yeteneği varsa eğilmesini istiyorum mutlaka" (Deniz).

"Ben biraz daha kendi tercihleriyle gitsin istiyorum, hanım biraz daha standart doğrularda. Tamam biz doğruları yanlışları gösterelim ama illa doktor olacaksın, şu olacaksın olmasın. Nasıl istiyorsa öyle yapsın. Okuyacak elbet, ben 6 yıl okudum çalıştım, sonra bıraktım, hiç alakasız bir işe girdim" (Doğuş).

İlgisini bulana kadar çocuğunu farklı alanlarda destekleyeceğini belirten bir baba şöyle düşünmektedir:

"Ben genel olarak şey düşünüyorum, bence herkesin bir yeteneği var, yani şanslıysanız onu keşfetmiş oluyorsunuz, şanssızsanız haberiniz bile olmayabiliyor, eğer çok şanssızsanız o yeteneğiniz hiç keşfedilmemiş olabiliyor. Şöyle söyleyeyim, basketbol olmasaydı belki biz Michael Jordan'ı hiç tanımayacaktık, o konudaki en yetenekli adam ama o spor dalı var olduğu için o da var. Belki de öyle bir spor dalı var, ben çok yetenekliyim, anormal yetenekliyim ama öyle bir spor dalı olmadığı için farkında değilim. O yüzden geniş skalada bence her şeyi denetmek lazım, başka türlü bulamazsınız gibi geliyor bana" (Evren).

Çocuğu için en büyük plan yapan katılımcı "bu ülkede kalmasın" diyerek kızını yurt dışına götüreceğini söylemiştir, onun dışındaki babalar çocuklarının geleceği için kesin planlar yapmamıştır.

Çocukların gönderildiği kurslar şu şekilde belirlenmiştir: dans, jimnastik, piyano, yüzme, basketbol, bale, savunma sanatları, tenis, voleybol, buz pateni, halk oyunları, resim, tiyatro, gitar-bağlama-saz-bateri. "*Memlekette ne kadar kurs varsa gideriz yani*" diyen bir katılımcının da vurguladığı gibi, çeşitlilik oldukça fazladır. Bulgulardan babaların çocuklarının yetenek ve ilgilerini gözettikleri, onları yönlendirmekten ziyade desteklemek istedikleri anlaşılmaktadır.

4.9.4. Kural koyma

Çocuklarını yetiştirirken belli kurallar koyma, ödül veya ceza verme gibi konularda babaların nasıl bir yolu tercih ettikleri farklılıklar içermektedir. Kimisi kendisinin değil, eşinin kuralları koyduğunu ve uyguladığını söylerken kimisi kendisinin kural koyan taraf olduğunu söylemiştir. Eşlerinin verdiği cezaları bazen esneten babalar çocuklarını "şımarttıklarını" fark etmektedirler, bu sebeple mümkün mertebe haklı buldukları noktada eşlerini desteklemektedirler. Kendileri kural koyan bazı katılımcılar da eşlerinin bu kuralları esnettiğinden şikayetçi olmuşlardır. Eşleriyle

bir uyum için kural koyma işini yürütebilen katılımcılar olduğu gibi önce durumu açıklayıp çocuklar anlamazsa kızdıklarını söyleyenler de olmuştur.

Eşleriyle farklı tutumlarını iki katılımcı şöyle açıklamıştır:

> *"İki taraf olmak zorunda zaten, iki taraftan bir tarafı çocuğu şımartır, diğeri kural koyar. Normal hayatımda gayet large ve rahat olan ben, evin içinde maalesef kural koyan pozisyonunda olmak zorundayım, bu da ilginç bir şeydir, insanlara ben söylerim de, buna inanamasalar da evin kural koyanı benim, ceza vereni benim, cezayı uygulayan benim, kuralları koyan. Kuralları esneten ve şımartan da anne. Bizim hanım sürekli çocukları rahat ettireyim diyor, kural olmak zorunda, onları koyan da benim, kural koymayı çok istediğimden, çok sevdiğimden falan değil. Çocuklar saat 10'da anneleriyle oynadıklarında hadi yatın demek bana kaldı. Ailelerin çoğunda yani %90'ında anne kural koyandır, baba şımartandır, bizde tam tersi. Babadan nefret ediliyor o yüzden zaten"* (Güney).

> *"Çoğunu koyan ben değilim. Kimse kimseyi incitemez, kötü sözler ve davranışlar, ben yapmamaya çalışıyorum, arada yapıyorum ama neden yapıyorum kızıyorum arada kükrüyorum, bunu yapmamaya çalışıyorum artık 1 senedir. Bu bilince varabilmek çok zordu benim için. Çünkü benim kendi duygusallığım var, eşimin ihtiyaçları var, çocukların ihtiyaçları var, buna yenik düşemem diye düşündüm, böyle bir karar aldım, iyi ki de almışım çünkü kendi içimde huzurluyum. Öyle olunca incitmiyorum hiç. Hiç vurmadık zaten. Çocuklar küçükken 1-2 yaşlarındalardı, eşim çok sinirlendi böyle tutmaya kalktı sert tutacak gibiydi, dedim bir ara konuşurken, çocuklara sert davranıyorsun. Yakında dedim vurmaya falan kalkarsın, ben sana şunu söyleyeyim dedim, sen onlara vurursan ben seni çok fena döverim. Onlara vuracağından korktum, vurmuyor da. Ceza vermiyorum. Benim tavrım farklı, eşimin farklı. Mesela birbirleriyle kavga ediyorlar eşim hemen özür dileyeceksin diyor, o zaman çocuk çok suçlanmış oluyor, ben görüyorum onu, dilemeyeceğim diyor. Sanki onun cezası oymuş gibi algılıyor. Ben diyorum ki üzüldün mü kardeşine yaptığına. Aslında çocukların kasti yaptığı bir şey yok, çoğu kaza. Anne baba yönlendiriyor, çocukların anne babanın sevgisini kazanmak için neler yapabileceklerini bilmek gerekiyor. Ben diyorum ki özür dilemek zorunda değilsin, sadece diyorum ki kardeşinin canı yandığı zaman ne hissettin. Üzüldüm diyor, tamam diyorum, yeterli, üzülmen zaten özürdür. Ama bunu aşamayız, o başka, ben başka. Ben dedim ya, mükemmel çocuk istemiyorum, çocukların da küçük kusurları olacak"* (Onur).

Bir katılımcı da kural koyma konusu üzerine fazladan düşündüğünü şu sözleriyle ifade etmiştir:

> *"Şeye biraz kafa yoruyorum ben, çocuğa nasıl davranmak lazım. Otorite. İşte, gelişiminde özgüvenli olabilmesi için tamamen serbest mi*

bırakmak gerekir yoksa erken yaşta otorite kurmak gerekir mi, bunun dengesi nedir onlara biraz kafa yormuyor değilim. Vardığım sonuç da şey oldu, hatırlayabildiği yaşlara kadar otoriter davranıp, çünkü ben biraz öğrencilere de öyle davranıyorum, birinci sınıflara biraz sert davranıyorum ben, korkutuyorum da denilebilir, sonra iki üç ve dörtte gevşetirim ben. Ama o ilk birinci sınıfta aldıkları otorite, o düzeni hiç kaybetmezler. Bunu yapmazsan sınıfın önünü alamıyorsun çoğu zaman. Çocuklara da benzer davranılmasını gerektiğini düşünüyorum, başta biraz otoriter davranıp yavaş yavaş gevşetmek. Belki babam da aynı şeyi yapmış olabilir, hani demiştim ya o başta sınır vardı, bilmiyorum belki küçükken bana da öyle davranılmış olabilir. Bir otorite olması gerektiğini düşünüyorum tamamı ile serbest bırakmak ileride problemlere sebebiyet verebilir. Ne yapmamaları gerektiklerini biliyorlar, onu yaparsa uyarıyoruz, bir daha yaparsa bir daha uyarıyoruz, bir daha yaparsa biraz daha sert uyarıyoruz, bir daha yaparsa tehdit ediyoruz şunu yapamazsın edemezsin gibi, devam ederse tehdidi yerine getiriyoruz. Şu an öyle şeyimiz, giderek dozajı arttırıyoruz" (Evren).

İkiz büyütmenin zorluklarını ve öncelik verdikleri şeyleri vurgulayan bir başka katılımcı da şu ifadeleri kullanmıştır:

"İkiz büyütmek çok farklı bir dünya, başlı başına bir sanat bence. Gerçekten 2 farklı insan 2 farklı karakter. Birinde tutan birinde tutmuyor. O yüzden biz onlara öncelik tanımaya çalıştık elimizden geldiğince. Birinin teknik, birinin daha duygusal olduğunu keşfettik. Birinin daha kuralcı, diğerinin karşı olduğunu gördük. Evimizde kurallar var, her şeyden önce şunun üzerine kurulu, bizim için aile önemli, aile sofrası, akşam yemeği, yemeğin beraber yenmesi bizim için önemli. Mutlaka beraberce yemek yiyoruz. Televizyonun olduğu odada yemek yemiyoruz. Cep telefonu, oyuncak olmuyor masada. Kafalarına göre bir şey izleyemezler, tablet kurallarımız var. Hatta tablet kullanmayı bilmemeleri başka bir tez konusu oldu, 4 yaşına gelip de uygulama indirmeyi bilmemek. Bu kadar erken yaşta ellerine bunları geçirmelerini istemiyoruz. Biraz yokluğu bilsinler istiyoruz Her zaman istedikleri şeyi elde edemeyecekler, bunu anlasınlar istiyoruz" (Doğa).

Çocukları istemedikleri bir şey yaptıklarında katılımcıların ceza olarak odalarına yollama, çikolata vermeme, çizgi film-televizyon izletmeme, hafta sonu gezmelerini yasaklama gibi genelde mahrum bırakma yöntemlerini uyguladıkları anlaşılmıştır. Kendisinin de özgürlüğüne düşkün olduğunu söyleyen bir baba ise hiç kural koymadığını belirtmiştir. Erkeklerin belirli kuralları koyma ve ceza verme tutumları kendi kişiliklerine ve aile dinamiklerine göre çeşitlilik göstermektedir.

4.9.5. Çocukla ilgili kararları alma

Çocuklarla ilgili önemli kararların verilmesinin aile içinde nasıl gerçekleştiği sorulduğunda katılımcılardan alınan geri dönüş büyük çoğunlukla bu kararların eşle ortak alındığı yönünde olmuştur. Eğer çocuklar söz hakları olabilecek kadar büyüklerse hangi kursa gitmek istediği, taşınılacak veya araba alınacaksa bunları beğenip beğenmediği, sınıf değiştirmek isteyip istemediği gibi konularda onların da fikirleri alınmaktadır.

Genelde eşleriyle ortak karar aldıklarını, eşlerinin görüşlerini önemsediklerini söyleyen katılımcılar şunları ifade etmiştir:

> *"Orada anne daha belirleyici. Ben de bir yanlışını görürsem, çok ters bir yola sattığını görürsem müdahale ediyorum, onun dışında uyuyorum genelde çünkü o zaten araştırıyor oluyor daha çok. Onun kararlarına uyuyoruz. Bir de şey oluyor annelerde, çocuk olduktan sonra o Matrix'teki gibi nasıl bilgi yüklüyorlardı, Çocuk bakımı ile ilgili bütün bilgilerin yüklendiğini düşünüyorlar. Birden bütün her şeye vakıf olduklarını düşünüyorlar. Ben de ona çok müdahale etmek istemiyorum, anne biliyor o karar veriyor. Ben aksinin olduğunu biliyorsam anlatmaya çalışıyorum"* (Evren).

> *"Kesinlikle beraber. Eşim olmadan ben çocuk bakamam. Mutlaka onunla beraber hareket etmeye çalışıyorum, çalışacağım da, mutlaka onun hissiyatını, öngörüsünü mutlaka almak zorundayım. Diyorum ya annelik farklı bir şey. Ben bilirim, ben ederim, bu şekilde bana ağır geliyor. Çocuk büyütürken de böyle, evlilikte de böyle ben eşim olmadan bir iki saat bakamam çocuk. Ben ondan cesaret alıyorum. Alınacak kararda mutlaka onun fikrini almak durumundayım"* (Kerem).

Alınan kararlarda çocukların çok fazla etkisi olduğunu düşünen bir katılımcı ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Ne yazık ki sözde ortak. İşin gerçeği artık yeni nesildeki bütün ebeveynler çocuklarının kölesidir, çocuklar ne diyorsa, ne istiyorsa o oluyor. Hayat bu, kendi hayatın yok, okul olacak, hangisi çocuklar için daha iyidir, oturup karar veriyorsunuz, oraya gönderiyorsun. Tatil, çocukların nerede daha mutlu olur, hafta sonu ne yapalım, çocuklar nerede daha çok eğlenir. Bitti yani. Ben kendi zevklerime göre yönlendirebilirsem ancak o zaman yani, atıyorum Star Wars filmine çocuğu kandırıp götürebilirsen gidiyorsun, yoksa öyle karar verme falan yok. Eskidenmiş o, anne baba istediğini yaparmış, biz peşinde sürüklenirmişiz. Çocuğunu fikrini sormana gerek yok ki, çatır çatır söylüyor, her konuda fikirleri var, daha doğrusu her konuda itirazları var, fikirleri de yok"* (Güney).

Araştırmanın evlilikte verilen kararlarla ilgili olan bulgularından katılımcıların evliliklerinde kararları ortak verdikleri anlaşılmıştı ve bu bölümde de büyük oranda eşlerle birlikte karar verildiği ortaya çıkmıştır. Katılımcı grubundaki erkeklerin eşleriyle ortak noktada buluşup demokratik bir karar verme üslubu geliştirdikleri söylenebilir.

4.9.6. Sosyal hayatıyla ilgilenme

Babaların çocuklarının arkadaşlarını, öğretmenlerini, gününün nasıl geçtiğini bilmeleri, onların sosyal hayatlarına gösterdikleri ilginin belirtileri olmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara çocuklarıyla ilgili bu bilgilere sahip olup olmadıkları, onlarla konuşup konuşmadıkları sorulduğunda büyük çoğunluğunun çocuklarının sosyal hayatlarıyla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece kızları olan bazı katılımcılar çocuklarının daha çok anneleriyle konuştuklarını, bu konuları eşlerinin daha hakim olduğunu söylemişlerdir. Çocukların yaşlarına bağlı olarak ilgilenme biçimleri değişmektedir. Yaşı daha büyük olanlarla karşılıklı muhabbet şeklinde konuşulabilirken bazılarıyla konuşmak için taktikler geliştirdiklerini söyleyen babalar olmuştur:

> *"Okuldan geldikten sonra günün nasıl geçtiyi sormamaya çalışıyoruz, genelde bütün çocuklar nefret ediyor bu sorudan, onlar anlatıyor zaten. Gün boyu şecere geliyor zaten okuldan. Müdürlerini falan tanıyoruz, memleketteki güven meselesi biliyorsunuz, istismar, kaçırma falan"* (Doğa).

> *"Günün nasıl geçti deyince cevap vermiyorlar ancak oyun olarak görünce, bugün ne yedin ne yaptın deyince söylüyorlar, yoklama babında sorulduğu zaman çocuk sıkılıyor. Oğlan çocuklarına biraz böyle diyorlar, kız çocukları anlatıyor diyorlar, oğlan çocukları anlatmayı sevmiyor genelde biz anlatmaya sevk etmeye çalışıyoruz ama İnşallah öğrenirler, sorunları da anlatması lazım çünkü"* (Kuzey).

Aşağıda ifadesi aktarılan bir katılımcı çocuğuyla konuştuğunu ama konuların fazla ilgisini çekmediğini söylemiştir:

> *"Arkadaşlarını tanırım. Ailelerini de. Ama genelde annesi bilir. Bazen dinliyormuş gibi yapıyorum, pek bana gelen konular değil. Kafana takma diyorum. Yoksa bana cazip gelen konular değil"* (Kaya).

Pandeminin yarattığı asosyalliği vurgulayan bir baba da olmuştur:

"Hepimiz biraz o konuda asosyaliz. Çok fazla kişiyle görüşmüyoruz. Kreşteyken vardı çevreleri. Soruyorduk kim yakın arkadaşın, kimi seviyorsun falan diye soruyorduk, şimdi kendileri var birbirleriyle kavga da etseler. Bu pandemi negatif mi pozitif mi oldu bilmiyorum ama insan ilişkilerini etkiledi. Çünkü başkalarının arasında dura dura da öğrenmesi gerekiyor, herkesin aile yapısı, sergilediği tavır farklı. Orada olmaları lazımdı" (Sercan).

Bir başka baba ise teknolojinin çocuklarıyla olan sosyal ilişkisi üzerine etkisini şöyle aktarmıştır:

"Büyüğüyle sosyal medya olayı bizim aile yapımızı biraz kitliyor, ya odasında ya sosyal medyada bilgisayarda dolanıyor. Aslında bizim de işimize geliyor, çocukların elinde hep telefon var diye eleştiriyoruz ama biz de aslında veriyoruz alsın gitsin diye. Şu anda tamamen kendi odasında kendi kabuğunda, bu sıfır diyaloğumuz var anlamına gelmez ama çok da değil. Küçüğü de tabletten oyundan uzak tutmaya çalışıyoruz ama yorulunca tableti kapıyor o da, o da bizden kaynaklanıyor. Gene çocuğun kabahati yok, gene bende suç. Ondan sonra bağımlı oluyor tabi" (Cüneyt).

Bulgulardan katılımcıların çocuklarının sosyal hayatlarıyla genel olarak ilgili oldukları ve onlarla iletişimlerini sürekli tutmaya çalıştıkları sonucu çıkmaktadır. Gösterilen ilgi çocukların yaşlarına, (bazı babalara gire)cinsiyetlerine ve kişiliklerine göre değişebildiği gibi babaların tutumlarına göre de şekillenmektedir.

4.9.7. Eğitimiyle ilgilenme

Babaların çocuklarının eğitimleriyle ilgilenmeleri, ebeveynlik rollerinin getirdiği bir görev olarak algılanmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların söylemleri derlenirken 4 ayrı kodlamaya gidilmiştir.

<u>Toplantılara katılım</u>

Okul toplantılarına katılmak çocukların eğitim hayatlarına gösterilen ilgiyi belirtmektedir ve katılımcıların çoğu önemli toplantılara katıldıklarını söylemişlerdir. Her toplantıya eksiksiz katılanlar olduğu gibi bunları gereksiz bulanlar da olmuştur:

"Toplantılar oluyordu, ebeveynler günü gibi bir şey vardı, herkes bir uğraşısını ya da bir hobisini anlatıyordu, öyle bir şeye katılmıştık, benim yine çizgi romanlarımı götürmüştük, figürler falan var, çocuklar sevmişlerdir bayağı. Ara ara gelişmeleri ile ilgili bilgi verdikleri toplantılar oluyordu, onlara da katılıyorduk" (Evren).

"Okul toplantılarına katılmam çünkü kendim ders verdiğim için zaten, onların hepsine eşim gider. Ben çocuğumu biliyorum, bildiğim için de orada dinlemek bir saat zulüm geliyor. Ona gerek duymuyorum" (Güneş).

Ödevlerine yardım

Katılımcıların çocuklarının eğitim hayatlarıyla ilgilenirken ödevlerine yardımcı olmak da ayrı bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların, kreşe gidiyor olsalar bile (kreşte de ev etkinlikleri, boyama gibi ödevler olmaktadır) ev ödevleri olmaktadır ve bu ödevlere bazı katılımcılar kendileri, bazılarının eşleri yardımcı olmakta, bazen de beraber ilgilenmektedirler. Kimisi çocuğuna ilkokulda yardım ettiğini fakat çocuğu ortaokula başladığında artık kendi başına yapmaya başladığını söylemiş, kimisi de "*ödevlerde eşek gibi yardımcı oluyorsun, gönüllü olarak değil*" diyerek bu işi bir görev gibi gördüğünü belirtmiştir.

Okula bırakma-alma

Çocukları okula bırakıp alma görevi, eğer çocuklar servis kullanmıyorsa ve eve çok yakın olduğu için yürüyerek gitmiyorlarsa, çok büyük çoğunlukla babaların yaptığı bir iş olmaktadır. Bazıları çocukların serviste geçirdikleri zamanı lüzumsuz çoklukta buldukları için arada kendilerinin götürdüklerini söylemiştir. Okula bırakma işinin yoruculuğunu ise bir katılımcı şöyle anlatmıştır:

"*İlk 2 gün yarım gün kaldılar kreşte, yarım gün kalma ihtimallerinin olduğunu öğrenirlerse kalmıyorlarmış böyle bir psikoloji oluyormuş çocuklarda. Bize öyle bir alternatifleri olduğunu bilmesinler, kalsınlar kreşte dediler. O zaten çok yıpratıcı bir süreçti sabah ben götürüyordum, her akşam ben alıyordum, arabaya bindiklerinde ağlamaya başlıyorlardı biz kreşe gitmeyeceğiz diye, arabadan indiklerinde de yüzlerinde gülücükler açıyordu, tekrar binince gene ağlıyorlardı, ağlamaları geçmiyordu. Ben işte 8 saat dinleniyordum, sonra çocukları alıp eve gidene kadar ben leşi çıkmış bir adama dönüyordum. Sabah dinç uyanıyordum, çocukları kreşe bıraktığımda ben böyle bitmiş, tükenmiş, sıfır enerjisi olan bir adam olarak hayata başlıyordum"* (Güney).

Mesafeler fazlaysa ve bu işi sürekli yapıyorlarsa katılımcılar bu görevden yorulabilmektedirler fakat bu işi yoğunlukla sorunsuz bir şekilde gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir.

Fazladan destek için yapılanlar

Bazı katılımcılar çocuklarının eğitim hayatları için fazladan destek vermekten çekinmediklerini bildirmişlerdir. Kendileri fazla yardımcı olabileceklerini düşünmedikleri için ekstradan çocuklarına ders aldıran katılımcılar olmuştur:

> *"Kendim vasatım, dershaneye verip arayı kapamak istedim. Devlette okuyor. Dershane 15 bin lira. 7-8'de verdik, paraya acımadık.. Ortaokulda eşim özele göndermek istedi. Sonradan o da vazgeçti. Yeni nesil yerler dershaneler, gitmeyen bilemez. Kimisi gönderemiyor, göndermeyince bi şansı olmuyor"* (Kaya).

> *"Bunu gerçekleştirmek için profesyonel destek almak lazım yani benden öğreneceği çok şey yok çocukların, teknik konular anlamında söylüyorum, biz düz memur bir insanız. Mesela yabancı dil için benden öğreneceği bir şey yok, o konuda mutlaka bir profesyonel destek alması lazım"* (Ozan).

Bir katılımcı da çocuklarının yetişmesi üzerine fazladan düşündüğü için öğretmenleriyle konuşup müdahale etmiş, onları olumlu yönde desteklemeye çalışmıştır:

> *"Özel okul değil. Öğretmenliğine güvenmeyen öğretmenler özel okula verir. Devlet okullarında da problem yok mu, var ama özel okulda bence daha büyük. Çocuklar şişirilmiş bir özgüvene sahipler diye düşünüyorum. Bizde de tam tersi oluyor, törpüleniyor, keşke ikisinin arası olsa. İyi öğretmenler var bu okulda. Seçim şansı da var. Çocukların potansiyelleri vardır belki ama onlara yetersizlik duygusuna sürükleyecek kadar zorlarsan, çaresizlikle ondan vazgeçerler. Bu konuda ben şimdiki öğretmenle yapıcı konuşmaya çalışıyorum, bugün de toplantı var, konuşacağım. Ben çocukların yetenekleri, ilgileri neyse o konuda ilerlemelerini istiyorum, eşim farklı düşünüyor. Baba ben ne olacağım diyor, astronot, tabii ki olabilirsin diyorum. Başka da bir şey olabilir miyim diyor, tabii ki diyorum. Her şey olabilirsin. Anne tek bir şey seçeceksiniz diyor. Bakın, ben de her şeyim, siz de her şeysiniz. Hayattan keyif almak için bunları yapacaksın, her şeyle berabersin"* (Onur).

Bir katılımcı da kendi dönemiyle şimdiki dönemi birbiriyle kıyaslamış, kendi yaptıkları destekleri söylemiş fakat bu yoğun çalışma halinin çocuklar için yoruculuğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:

> *"Bizim zamanımızda bir şey yokmuş arkadaş, annemiz babamız bize ilk gün tuttu elimden okula götürdü, ben ikinci gün okuluma kendim gittim, 4. sınıf oldular, ben hala her gün çocukları okula götürüyorum. Bizde bir veli toplantısına çağırıyorlardı, ona da gelirler miydi*

gelmezler miydi hayal meyal hatırlıyorum. İlkokul bitmeye yakın benim, anne öğretmen para istiyor dedim, iyi dedi, verdi. Cumartesi hazır ol dedi, servisle Aydın'a gideceğiz, sınava gireceksin, sonradan kağıt geldi bize şu şu okulları kazanmışsın diye, bizim zamanımızda sınavlar böyleydi. Sınava sokacağız seni dediler, konu nedir, nasıl çalışır hiç bilmiyordum ki ben, anne baba yönlendirmesi de yok, biz maldık, ya da ben maldım diyeyim. Şimdi öyle değil, deneme sınavlarına sokuyorlar, seviye tespit sınavları var, kaç tane deneme sınavına girdiler. Çocuklara çok zor, işe gelmeden okula bırakıyorum, çıkınca alıyorum, çocuk benden daha çok okulda zaman geçiriyor, benden daha yoğun bir tempo içerisinde, yazık yani başka da bir şey değil" (Güney).

Katılımcıların çocuklarının eğitim hayatlarının farklı boyutlarıyla olan ilgilerine dair bulgular bize, erkeklerin bu ilgilenmeyi bir sorumluluk olarak gördüklerini ve bu sorumluluğu yerine getirmek için uğraştıklarını göstermiştir.

4.9.8. Çocuğun sahip olması istenilen özellikler

"Çocuğunuzu nasıl yetiştirmek istersiniz, nasıl biri olsun, sizden hangi değerleri alsın?" şeklindeki sorulara katılımcıların verdiği yanıtlar onların benimsedikleri değerlere, çocuklarıyla ilgili hayallerine, ideallerine, kendi geçmişleriyle hesaplaşmalarına dair önemli bulgular barındırmaktadır. Aşağıdaki tabloda söylenilen özellikler toplu bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 4.8. Çocuğun sahip olması istenilen özellikler tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Babanın çocuğun hayatındaki yeri	Çocuğun sahip olması istenilen özellikler	Doğru-yanlış ayrımına varma	-
		Saygılı	9
		İyi insan	8
		Dürüst	7
		Seçimlerinde özgür	7
		Vatana millete hayırlı	7
		Kendi ayakları üstünde durabilen	5
		Mutlu	5
		Toplum bilincine sahip/İdealist	4
		Kendine güvenen	4
		Ahlaklı-namuslu	4
		Seven-sevilen	2
		Gözü açık	2
		İnançlı	2

Çocuklarının sahip olmalarını istedikleri özellikleri sıralamadan önce ilk olarak katılımcıların çocuklarına doğru ile yanlışı, iyi ile kötüyü ayırt etmeyi nasıl öğrettiklerine dair ifadeleri verilecektir. Bu sayede istedikleri özellikleri çocuklarına aktarırken kendilerini de ne pozisyonda gördükleri ortaya çıkacaktır.

Doğru-yanlış ayrımına varma

Doğru ile yanlışın ne olduğunu çocuğa aktarmaya çalışırken katılımcılar kendilerinin rol model olmaya, örnek olmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Bazen bu örnek olma tek başına yeterli olamamakta, fazladan açıklama yapmak da gerekmektedir. Çocuğunun kendisini sorgulamasını isteyen bir katılımcı ve çocuklarına sürekli açıklama yapan bir başka katılımcı şu cümleleri kurmuşlardır:

> *"Bende görüp bakıp eleştirerek öğrensin. Bendeki doğruysa bendekini alsın, yanlışsa doğru olanı bulsun isterim. Çünkü insan baktığı zaman, herkes kendini doğru olarak görür. Ama harmanlayıp bakarsa daha güzel olur, benim şahsi görüşüm bu. Kendi yorumunu da katarak. Çünkü kendi, insanların kendi ahlaki görüşleri vardır. Düşünerek, eleştirerek kendi arayışında yaparsa daha etkili olur"* (Doğuş).

> *"Mümkün olduğunca örneklemelerle, başımıza gelenlerle, zaman zaman masal gibi anlattık. Bizim bir seminerde (Üstün Dökmen'in) aldığımız bir şey vardır asla çocuklarımıza yalan söylememeyi kabul ettik, dişçiye mi gideceğiz, sana soracak acıyacak mı, evet acıyacak de. Günün birinde üniversiteye gelecek çocuklar, takır takır bitirecek sanıyorsun, alttan dersi var, diyecek ki baba sen üzülme diye söylemedim. Acıyı tarif ettik. Yeni sünnet oldular, pipi kontrolü diyoruz biz, nasıl bir şey olacağını anlatıyoruz, sünnet dersek kötü şeyler duymuş olabilirler, götüremeyiz diye bir şey demedik. Yalan söylememeyi özellikle tercih ediyoruz"* (Doğa).

Çocuklarının yetişmelerindeki kendi rollerini bazı katılımcılar şöyle aktarmışlardır:

> *"Örneklemeyle. Bunu yapanın sonucu bu oluyor, bununki bu, yani, tercihini yapacaksın. Bir çiçek büyürken gerekli suyu, vitaminleri, güneşi verirseniz iyi büyür, biz de olabildiğince kendi doğrularımızı vermeye çalışıyoruz o anlamda, sosyal hayata hazırlamaya çalışıyoruz"* (Sarp).

> *"Doğru ve yanlışı öğretirken zaten okullardan da destek alıyoruz, çocuklarda da zaten bu konuda vicdani bir barometre var, basınca göre bir şeyin yanlış olduğunu da hissediyor doğru olduğunu da. O hissiyatı koruyup mantıkla birleştirecek köprüler oluşturmak önemli ki kararları kendisi verebilsin bireysel olarak. Bu da tamamen duygusal zekayla,*

mantık ve matematiği birleştirebilecek köprüler bence anne babanın görevi. Ki sen ona tek bir yol var diye öğretme, köprü kurmayı öğret ki kendi zekâsıyla senin kuramayacağın şeyleri inşa etsin, konektör görevi görmemiz lazım, zor olan bu" (Toprak).

Bazı katılımcılarsa çocuklarına doğru ve yanlışı öğretirken yaşayarak, deneyerek öğrenmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Düşüncelerini "ne istiyorsa yapsın, ama sonuçlarına da katlansın", "eli yanarak öğrenecekse o ısıyı hissetsin" şeklinde ifade etmişlerdir.

"Bazı şeyleri akışına bırakmak lazım gibi geliyor ama. Tamam, ortam kötü ama yaşamadan da öğrenemez. Belki pisliğin içine girecek, kirlenecek, bizim hanımda hijyenlik biraz fazla aşırı. Park var arkada, sen her zaman götüremezsin, inecek sokakta yaşayacak. İyiyi de öğrenecek, kötüyü de. Kendi düşen ağlamaz, öğrenecek" (Tan).

İstenilen özellikler

Büyüklere saygı, efendilik, ukalalık yapmama, başkasını incitmeme, başkasının düşüncesine saygı, işine ve çevresine saygı, bayrağa-dine-anne-babaya saygı gibi özellikler katılımcılar tarafından en çok dile getirilenler olmuştur. Bir diğeri ise iyi insan olmasıdır ve bunu kendilerinden örnek almalarını istemektedirler:

"Yani ben öğrencilere de söylüyorum, ne iş yaptığınız, yani yaptığınız işte iyi olun tabii de, mühendislik konusunda iyi mühendis olun ama önce iyi insan olun, ilk o, önce iyi insan olun sonra mühendis olun. Bilmiyorum yani olmalarını istediğim şey bu ama tabii size kalmıyor bu karar, siz şekillendirmeye çalışıyorsunuz ama tek el biz değiliz yani, çevre vesaire. Kendi şeyleri, mesela ben şey düşünürdüm, çocuğu bizim şekil verdiğimizi düşünürdüm ama öyle değil. İleride daha da net görülüyor çünkü farklı karakterleri ilk baştan itibaren hep vardı. Dolayısıyla kendi şeyleri de buna izin verecek mi göreceğiz ama doğru şey iyi insan olmak bence. Şu anda da aslında bazı şeyleri anlatmaya çalışıyorum ama biraz büyüdükleri zaman örneklerle, belki kendi hayatımızdan örneklerle bunu anlatmak lazım, yani o anne ve babanın sorumluluğu, bir öğretmenin de sorumluluğu, bilmiyorum sizin hocalarınız nasıl davranıyorlardı ama keşke üniversiteye kalmasa. Eskiden eğitim ve öğretim beraber gidiyordu, şimdi eğitim kısmı biraz geride kaldı, öğretim öne çıktı, çocuklar matematik, fen birtakım bilgilerle donanmış oluyorlar ama diğer kısımlar sanki çok anlatılmıyor gibi geliyor bana. Ben üniversitede de anlatırım yani, dersi çok kestiğim olmuştur, iyi insan nasıl olunur, etik nedir vesaire. Anlatılması lazım, her şeyin başı o bence, iyi insan olmak" (Evren).

"*Benden hiçbir şeyi almasın ya* (gülüyor). *Yok yok, alsın, ben böyle sorunca kasılıyorum, sanki kendimi övüyormuşum gibi. İyi niyetini*

alsın diyor eşim. İyi bir şeylerimiz vardır, kendimizi biraz ifade edemiyoruz tabii. İyi yönlerimizi söyleyemiyoruz" (Sercan).

Sözünü tutan, dürüst bir insan olma özelliği de katılımcılar tarafından önemsenmektedir:

> *"Mesela dürüstlük, sevgi, bağ, kardeş bağı, aile bağı, baba bağı, hem bağlılık, hem sevgi, hem hakkaniyet, doğruluk, dürüstlük. Bunlar benim için çok önemlidir. Bunlar olmasın isterse atomu parçalasın, benim için önemi yoktur. Bunları veririm ve sonra isterim ondan sonra ne olacaksa olsun yani. Binanın temelini çıkmadan üstünü çıkamazsınız. Benim için temel değerler"* (Güneş).

Çocukların seçimlerinde özgür olmaları, kendi ayakları üstünde durabilmeleri istenilen başka özellikler olmuştur.

> *"Yani kendi istediklerini okusunlar, kendi istedikleri bölümleri seçsinler. Mesela benim okuduğum bölümü kendi seçme imkânım olmadı, o yüzden yemin etmedim ama okullarına karışmayacağım. Ne istiyorlarsa okusunlar, kimle evlenmek istiyorlarsa evlensinler*" (Oğuz).

> *"Bağımsız, kendi başına yeterli, karar mekanizması çalışan. Hata yapan, hata yapmanın normal olduğunu bilen, en önemlisi de denemekten vazgeçmeyen. Herkes düşer ama kalkmak önemlidir, bu prensiple yaklaşırım ben olaya"* (Rüzgar).

> *"Benle birebir olmasını istiyorum. Susmasın, susan bir çocuk olmasın. Bize hep zamanında bir kavga olduğunda sus, kaç, sen karışma falan derlerdi, ben makul ölçüde karışsın isterim, susmasın, sessiz kalmasın isterim"* (Deniz).

> "*Benim hiç beklentim yok. Beni tek ne mutlu eder, kendi ayakları üzerinde durabilen, kendini idare edebilen, anne babanın da vazifesini bu olarak görüyorum, çocuğu hayata hazırlamak. Doğadaki tüm canlıların anne-babalarının ortak şeyinin bu olduğunu düşünüyorum. Hayvanlar bunu zaten daha otomatik yapıyorlar, insanlarda da bu olmalı. Kendilerine gelecek sigortası olarak insanlar görmemesi lazım. Ben hep öyle hissediyorum. Kızım kendi kendini idare edebilen bir noktaya ne kadar erken ulaşırsa ben kendimi o kadar başarılı göreceğim. Bunu başından atmak olarak görmüyorum, bunu fark ettirmeden yapacağız, belki de hissetmemesi daha doğru. Beni o mutlu edecek, kendi kendine idare edebildiğini görmek"* (Okan).

"Vatana millete hayırlı olması" kodu da bazı katılımcılar tarafından kullanılmıştır fakat bu şekilde düşünmeyen bir başka katılımcıysa görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Vicdanlı, kendi kişiliklerine sahip, algıları açık, kendi kararlarını kendileri verebilecek, mantık yeterlilikleri ve duygusal zekaları yüksek olan bireyler olarak yetiştirmek istiyoruz. Yok öyle bana benzesin, yok vatanına milletine hayırlı olsun, faydalı olsun, böyle doktrinlere inanmıyorum da. Yani kişisel gelişimlerinde yüksek seviyelerde, bireysel özgürlüklerinde mutlu olabilsinler isterim tabii ki. Dünyanın her yerinde birkaç dil bilsinler, dünyaya entegre olabilsinler, yurtdışında okusunlar, bir yaştan sonra dünyayı gezsinler görsünler isterim" (Toprak).

Çocuklarından tek beklentilerinin "mutlu olması", "çocukluğunu kaybetmemesi" gibi naif istekler olan katılımcıların yanında, "toplum bilincine sahip", "önder", "başarılı", "kendini yetiştiren", "kaliteli", "idealist", "kapitalizm karşıtı bir dünya kurmaya çalışma" gibi daha "büyük" isteklerini belirtenler de olmuştur.

Kendine güvenen, özgüveni yüksek, kendiyle barışık, kendinin farkında olan gibi özellikler de bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Ahlaklı ve namuslu olmak, seven ve sevilen olmak, başkalarıyla yardımlaşan ve "önce insan!" olmak da sayılan özellikler arasında olmuştur. Vurgulanan bir başka özellik "gözü açıklıktır":

"Biraz yırtıcı olmaları gerekiyor, yırtıcı olmanın da şöyle bir zararı oluyor biraz kendilerine, kalkanları sürekli kalkık geziyor. Bu insanı yorar. Sürekli sağdan soldan bir problem geleceği izlenimi ile hareket edersen, yorulursun. Ötekine ise yumuşak karnını açarsan başka bir zararı var onun da. Dengeli olmalı. Hızlı reaksiyon verip yanlış davranışı ya da problemli insanı, doğru insana doğru tepkiyi vermek lazım" (Kadir).

İnançlı olma özelliği iki katılımcı tarafından şöyle dile getirilmiştir:

"İnançlı (yobaz, sofu değil), Allah'ını peygamberini bil, ehlibeyti bil. Saygılı ol. Allah vardır, yaratan vardır onlara saygılı ol, sevgi dolu ol. Onlara sarıl. Yobaz birinin peşine takılıp kötü bir şey yapma. Bi tarikata katılma. Devlet içinde bunlar olmamalı. Emperyalizm müdahale eder, Arap Baharı dağıtma operasyonu mesela. Tarihi bilmeli, geçmişi bilmeyenin geleceği olmaz. Osmanlı mirası, Atatürk. Halbuki inanan da bi insan Mustafa Kemal Atatürk" (Kaya).

"Ben önce çocuğun ahlaki değerleri öğrenmesi gerektiğini düşünüyorum. İnsani değerleri öğrensin, inanç da olabilir belli bir noktaya kadar ama tabii ki ona o kadar katı değilim o konuda. Nasıl davranacağını bilmesi, öğrenmesi lazım, kreşte mesela milli değerleri öğreniyorlar, manevi değerleri, inanç şeylerine mesela Ramazansa onları bir öğrensinler yani, mesela Atatürk, Kurtuluş Savaşı, bunların hepsini biz de öğretiyoruz, kreş de öğretiyor, bunların faydası olur" (Kuzey).

(Özellikle detaylı verilmesi tercih edilen) bütün bu bulgulardan, katılımcıların çocuklarının sahip olmalarını istedikleri özelliklerin son derece çeşitli olduğunu ve bu çeşitliliğin farklı değişkenlere göre şekillendiğini görebilmekteyiz. Erkeklerin çocuklarına atfettikleri anlam kendilerinden bir parçayı dünyaya bırakmak ise, kendi inandıkları değerleri sürdürmelerini istedikleri gözlenmiştir. Geçmişleriyle yüzleşen ve kök ailelerinden öğrendiklerinde sorunlar olduğunu düşünen erkekler ise çocukları için daha farklı şeyler istemektedir. Katılımcıların geleneksel ya da modern görüşleri ve düşünceleri, çocuklarında görmek istedikleri özellikler üzerinde etkili olmaktadır.

4.9.9. Çocuğun cinsiyetinin getirdikleri

Bu tema altındaki son başlık, katılımcıların çocuklarının cinsiyetleri üzerine yaptıkları yorumlardan oluşturulmuştur. Çocukların cinsiyetlerinin farklı alanlarda farklılıklar yaratıp yaratmadığına dair görüşleri katılımcıların toplumsal cinsiyet ayrımı konusundaki düşüncelerine de temel oluşturmaktadır. "Erkeklik" teması altında daha detaylı incelenecek olsa da, katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri hakkındaki görüşlerini çocukları üzerinden belirttikleri bu bölüm bir ön fikir barındırmaktadır.

Cinsiyete göre değişen alanlar

Katılımcılara önceki bölümde sorulan "çocuğunuzu hangi alana yönlendirmek istersiniz?" sorusu kapsamında bazı katılımcılar, cinsiyet ayrımını göz önünde bulundurup yanıt vermişlerdir.

> *"Mesela ben yüzmeyi öğrettim ama profesyonel bir yüzücü olmasını istemem, neden, sürekli kas çalıştıran bir spor faaliyeti. Bir cinsiyet ayrımcılığından değil ama kadın kadın gibi olmalı, fiziksel olarak erkek de erkek gibi. Çok kaslı olmak onu rahatsız edeceği için, beni rahatsız edeceği için değil. Onun dışında hangi kültürel faaliyetleri istiyorlarsa yapıyorlar"* (Cüneyt).

> *"İnsan yetiştirme olarak fark etmez ama kız-erkek aynı olmaz. Ona göre yapılması gereken şeyler olabilir. Kızı futbola götüremezsin. Göz önüne almak lazım. Bi çocuk baleyi istemiş mesela, ben şahsen istemezdim. Vereceğim değerler değişmezdi ama. Mesela kızın türkü barda çıkıp söylemesini istemem. Sanatçıların yaşadığı gibi bekar hayatı yaşasın istemem. Aile olamıyorlar bir türlü. İnsanın ailesi olması lazım, bir bağımlılığı olmalı"* (Kaya).

Kimileri çocuklarının mesleki, sanatsal ya da sportif alanlardaki varlığının cinsiyetiyle hiç alakası olmayacağını, kendilerinin böyle bir ayrıma gitmediklerini söylerken kimileri de kendileri ayrıma gitmese de çocukların "otomatik olarak" farklı yönlendiklerini düşünmektedir.

> *"Cinsiyetleri de farklı, kişilikleri de, zaten cinsiyet kişiliği de oluşturuyor. Mesela kızım süslensin, oğlum da tekmelesin mantığında bir insan, yapacak bir şey yok ona. Oğlan Star Wars izlerken, kız My Little Pony izliyor, orada kızlar saçlarını boyuyorlar, süsleniyorlar, oğlanda da birbirini öldürüyorlar. Ben, istediğin kadar şey yap, soruda sormak istediğiniz gibi, farklılar"* (Güney).

Kız ve oğlanların farklı zeka türlerine sahip olduğunu düşünen bir katılımcı ise şunları söylemiştir:

> *"Kızların EQ'larının biraz daha yüksek olduğunu söyleyebilirim. Erkeklerin belki biraz IQ'ları yüksek ama ben EQ'nun IQ'dan daha önemli olduğunu düşünüyorum. Esas olan akıldır, zeka değil, onu kullanma yetisidir, onu kötü kullanırsanız hiç bir işe yaramaz"* (Kadir).

Bulgulardan cinsiyete göre farklılaşan alanları bazen babaların desteklediği, bazen de erkeklerin, çocukların doğal olarak farklı alanlara yöneldiklerini düşündükleri sonucu çıkmaktadır.

Çocuğa karşı duygu ve davranışta değişim

Çocukları arasında cinsiyet noktasında genel olarak bir ayrıma gitmemeye çalıştıklarını söyleseler de bazı katılımcılar farklı tutumlara sahip olabildiklerini söylemişlerdir. Kız çocuğunun daha cana yakın oluşunu vurgulayan bir katılımcı şöyle demiştir:

> *"Ben şimdi bir erkek çocuğuna davrandığım gibi davranmıyorum tabii doğal olarak. Ama kız çocuğu böyle daha cana yakın, daha sevecen böyle, öyle geliyor. Bence farklı çünkü ben erkek çocuğu sahibi olanlara bakıyorum böyle, onların böyle kendi bebeklerine davranması ve başkalarına karşı da mesela, böyle bir çocuk sahibisiniz, çocuk şöyle yapar böyle yapar"* (Bulut).

Kız çocuğa sahip olma konusunda katılımcılar arasında bir konsensüse varılmış gibidir, bir çoğu kız çocuk sahibi olmayı olumlamaktadır. Erkek çocukları çok yaramaz ve hareketli olduğu için sakin bir çocuk olarak kız istemek gibi pragmatist bir bakış açısının yanında, kızı olduğu için kendisini şanslı gören, kızıyla paylaşımı

arttıkça mutlu olduğunu söyleyen ve "kızların babaya ayrı bir ilgisi olduğunu" düşündükleri için kız çocuk sahibi olmayı olumlayanlar da olmuştur.

> *"Farklı, kızlar babaya daha düşkünler. Kızın baba ile kurduğu yakınlık daha farklı, oğlan da anneyle farklı ama yani o doğal yakınlık yani öyle diyeyim. O fark ediliyor açıkçası. Tabii şey, davranışlarda eşit olmaya çaba gösteriyorsunuz. Eşit olmaya çaba göstermek eşit olmadığını gösteriyor aslında, o da bir gerçek, kabul etmek lazım ama çocuklara yansımasında bir şey hissetmesinler, bir farklılık görmesinler diye hem annesi hem ben dikkat etmeye çalışıyoruz. Ama her zaman kızlar babayla biraz daha yakınlar sanki"* (Evren).

> *"Vardır. Ben bildiğim için zaten en başında kız olmasını istedim. Sonra da arkadaşlarımdan gördüm, oğlan çocukları babalarını bir süre sonra rakip görmeye başlıyorlar. Kendi egemenlik alanlarını, ben büyüdümü göstermek istiyorlar, dik başlılık yaratıyor. Öyle olunca çok iyi bildiğiniz, aktarmak istediğiniz tecrübeleri almıyorlar. Kızda bu biraz daha az oluyor. Kızlar o açıdan biraz daha hızlı değerlendirme yapabiliyorlar"* (Kadir).

> *"İki oğlan çocuktan sonra bir kızı olan arkadaş evde hayvan besliyormuşuz demişti, ben kendimi çok şanslı görüyorum"* (Rüzgar).

Yine kız-oğlan karşılaştırmasına giden bir katılımcı "babalık hissini tam tatmak" için erkeklerin kızının olması gerektiğini düşündüğünü aşağıdaki gibi ifade etmiş ve ardından kızına ve oğluna karşı olan toplumsal cinsiyet rolleri ayrımına işaret etmiştir.

> *"Farkı da şöyle, her erkeğin bir kızı olması lazım. Eğer babalık hissini tam anlamayı da tatmak istiyorsa kız babası olman lazım, çünkü erkek ister istemez babaya mesafeli. Mesela siz kendi açınızdan düşünün anneniz mi babanız mı? Bana sorsanız kızın mı oğlun mu diye %51 kızım derim, diğeri beni pek sevmez yani. Her babanın kızı olması lazım. Mesela oğlumun küpe takmasını ve uzun saç istemiyorum, böyle acayip acayip şeyler istemiyorum, kendilerine de söyledim bunu. Kızım için de aynı şey geçerli, öyle kafasını alacalı buzağı gibi buradan mor, buradan kırmızı yapıyorlar ya saçlarını kızlar. Onları falan istemiyorum. Ya da burnuna küpe falan, kulağına 50 tane şu. Bu tip şeylere tamam değilim. He, makyajını yapabilir, oje sürebilir, ne bileyim saçlarını uzatabilir kısaltabilir, kıyafetini normal giyinebilir uzun kısa, neyse yani, aşırıya kaçmamak kaydıyla. Oğlana da kesinlikle yok küpe taksın, abidik gubidik saç uzatacağım, onlar bende olmaz. Bizim kitabımızda yok yani"* (Oğuz).

Bulgulardan babaların çocukları arasında bir ayrıma gitmemek için özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Özellikle kız ve oğlan çocuğuna aynı anda sahip olan babaların çocuklarına karşı duygularında cinsiyetlerinden kaynaklanan bir farklılık

olmadığını fakat kız çocuklarının "cana yakın" olması gibi nedenlerle onlarla daha içten bir paylaşımda bulunabildiklerini söylemeleri dikkat çekici olmuştur. Kız çocuklar hakkındaki vurgular da, babaların çocuklarıyla paylaşımda bulunmayı istediklerine bir işaret olarak okunabilir.

Çocuğa aktarılan değerde değişim

Çocuklarına aktarmak istedikleri değerlerin onların cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorulduğunda çoğu katılımcı değerler noktasında bir ayrıma gitmeyeceğini, temel insani değerleri çocuklarına aktarmak istediklerini vurgulamışlardır. Fakat kız-oğlan ayrımında kızlara atfettiği olumlu özellikleri oğlanlara da aktarmaya çalışacağını söyleyen bir katılımcı olmuştur:

> *"İnsani değerler olarak mesela kız çocuklarının vicdanen, hani böyle sevecen olması, daha vicdanlı olması, daha hassas olması. Kız çocuklarında bu duygular daha kuvvetli ama erkek çocuğum olsaydı, hani kız çocukta o değerlerin hepsi var gibi, hazır geliyormuş gibi ama erkek çocuğa kazandırılabilir gibi bence. Erkek çocuğum olsa onu kazandırmak için her şeyi yapardım herhalde"* (Bulut).

Bir başka katılımcı ise insani değer noktasında bir değişimden ziyade, kızların ve oğlanların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenerek büyümesi gerektiğini düşündüğüne dair görüşlerini şöyle aktarmıştır:

> *"Çok fark edeceğini düşünmüyorum şu fark edebilir, birinin anne birinin baba olarak yetişmesi lazım. Birinin toplumda erkek rol olarak yetişmesi lazım, diğerinin kadın rol olarak yetişmesi lazım. Bu tabii insan olma özelliğini değiştirmiyor. Çocuğa yaklaşım bakımından kadın ve erkeğin çocuğa yaklaşımı farklıdır. Kendi cinsini tanımak bakımından farklıdır, bunu doğru algılaması lazım, benimsemesi ve uygulaması lazım. Kendi cinsini tanımanın eşitliğe ters bir yanı yok yani"* (Kadir).

Yukarıdaki kodda da kız-oğlan rolleri arasında gördüğü ayrımı ifade eden Oğuz, burada da kızına ve oğluna aktaracağı değerlerin değişik olacağını şöyle açıklamıştır:

> *"Aktarılan değerlerler değişir. Oğlana aktardığım değerler belki daha toleranslı olabilir ama kızda sanmıyorum o toleransı kullanacağımı. Kız mesela arkadaş seçiminde hal ve hareketlerinde, giyiminde kuşamında, etrafındaki, toplumdaki hareketlerinde biraz daha sıkı olur gibi geliyor. Oğlanı o konuda biraz daha serbest bırakabilirim"* (Oğuz).

Katılımcıların söylemleri genel olarak, kız veya oğlan yetiştirirken onlara farklı değerler aktarmayı düşünmedikleri yönünde olmuştur. Bazı katılımcılar toplumsal cinsiyet rolleri ayrımı üzerinden vurgu yapmaya devam etmişlerdir.

Oyunlarda değişim

Katılımcıların çocuklarıyla oyun oynarken cinsiyete göre farklılaşan oyunlar tercih edip etmedikleri merak edilen bir başka nokta olmuştur. Katılımcıların çoğu kendilerinin böyle bir ayrıma gitmelerinden ziyade, ya oyuncak sektörü anlamında böyle bir ayrım olduğunu ya da çocukların kendiliklerinden farklı oyunlara yöneldiklerini düşünmektedirler.

> *"Oyuncakları aldım, tabii hepsi farklı. Benim de o yüzden aldığım oyuncak da farklı, davranışım da, hitap etmem de farklı. Ama oyuncak konusunda da bu kız çocuğu, illa bebeklerle oynasın gibi bir şeyim yok, arabayla da oynasın, mekanik şeylerle de oynasın, o konuda her şeye açığım" (*Bulut).

> *"Mesela oğlum hiç sevmez kız oyunlarını. Evcilik tarzı şeyleri hiç sevmez, oynamaz. Oğlum oturur arabaları ile oynar, kızım oturur Barbie'leri ile. Ben de ister istemez onlar oynarken baba gel diyorlar oynayalım, kızla Barbie'lerle oynuyoruz oğlanla koridorda top oynuyoruz, kovalambaç oynuyoruz. Erkek erkek oyunları, kızsa kız oyunları kesinlikle birbirleriyle oynamıyorlar"* (Oğuz).

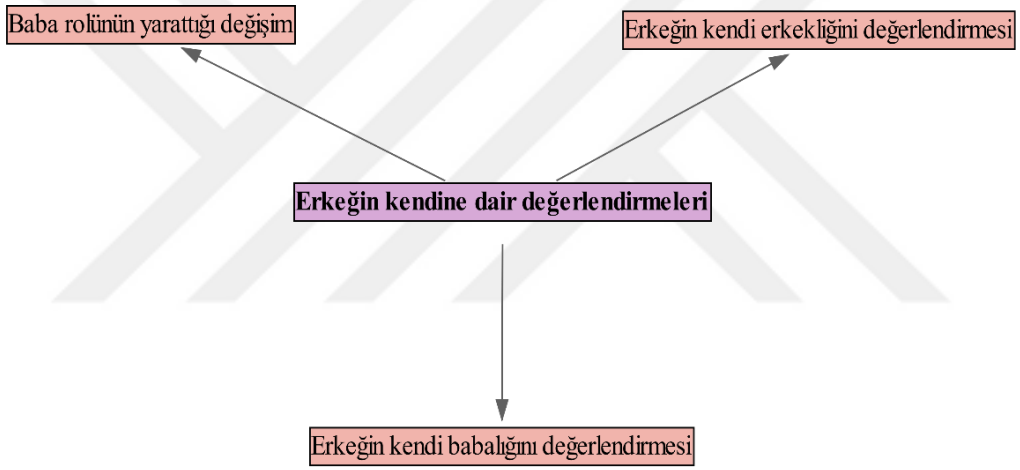
İki cinsiyetten de çocuğu olan bazı babalar saklambaç, lego gibi cinsiyete göre ayrışmadığını düşündükleri oyunları beraber oynadıklarını, bazıları da "evcilik" ya da "top oynamak" gibi cinsiyetlere atfedilen oyunları da beraber oynadıklarını söylemişlerdir. Tek cinsiyette çocuğu olanlar ise "oğlan olsaydı vurdulu kırdılı oyunları severdi" ya da "*mesela erkek çocukları böyle hep aksiyon, yeni dünya kurmak kızlarda daha güçlü, bizde hep aksiyon var, kız olsa onunla farklı bir iletişimimiz, oyunlarımız olurdu, onu biliyorum* (Toprak)" tarzı cümlelerle belli öngörülerini aktarmışlardır. Bazı babalar ise çocukları daha çok küçük olduğu için oyunların cinsiyete göre değişmediğini söylemiş fakat ilerleyen zamanlarda bunun değişeceğini öngörmüşlerdir.

Katılımcıların ifadeleri bize çocuk oyunlarının bazılarının belirli bir cinsiyete atfedilmiş olarak algılandığını, bunun nedeninin de bazen sektörel yönlendirmeler, bazen de çocukların doğal görülen yönelimleri olduğunu göstermektedir. Fakat tek

cinsiyetten çocuğu olan babaların yaptığı öngörülerin birer "önkabul" de barındırdığı bir gerçektir.

4.10. Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri

İnsanların deneyimlerini ve görüşlerini aktarım şeklinin önemsendiği fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların belli alanlarda kendileri üzerine yaptıkları değerlendirmeler, araştırmanın tartışmasının ilerleyebilmesi için gereken bilgileri içinde barındırır. Erkeklik ve babalıkla ilgili olan bu araştırmada katılımcıların bu alanlarda kendileri hakkında yaptıkları değerlendirmeler araştırma için önemli görülmüş ve Şekil 4.9'da gösterildiği şekliyle 3 kategori altında aktarılmıştır.

Şekil 4.9. Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri tema kategori modeli.

Katılımcıların bu üç alana dair yaptıkları tanımlamaların tablolar şeklinde derlenip aktarılması uygun görülmüştür.

4.10.1. Erkeğin kendi babalığını değerlendirmesi

Babalığa dair düşünceleri, çocuk sahibi olmaya karar verme, tüp bebek tedavisi, hamilelik ve ilk ebeveynlik dönemindeki deneyimleri ve çocuklarının hayatlarındaki yerleri aktarılan katılımcıların, kendi babalıklarını değerlendirmeleri istendiğinde ne gibi ifadeleri kullandıkları tablo 4.9'da gösterilmiştir.

Tablo 4.9. Erkeğin kendi babalığını değerlendirmesi tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri	**Erkeğin kendi babalığını değerlendirmesi**	İyi baba olmaya çalışan/bunu başaran	16
		Sevgi gösteren	5
		Otoriter	4
		Çocuğu için yetersiz	2
		Empati yapabilen	1
		Eğlenceli	1
		Doğruları söyleyen	1

Kendilerine dair değerlendirmeleri "iyi bir baba" olan, ya da bu tanımlamaya girmek için uğraştığını söyleyen pek çok katılımcı olmuştur. Kimisi kendisi hakkında "*Mükemmel. Keşke herkes senin benim gibi bir babası olsa, samimi söylüyorum* (Cüneyt)" şeklinde düşünürken, kimisi de "hakim olamadığı ya da bilmediği için" ilk zamanlarda iyi bir baba olamadığını fakat sonrasında babalığa alışıp şu anda çok daha iyi olduğunu söylemiştir. İyi baba olmayı çocukla ilgilenmek olarak da tanımlayanlar olmuş, kendilerini ilgili bulanlar, eşleri daha ilgili -hatta "ilgi abidesi"- olduğu için kendilerini geri çektiklerini düşünenler de olmuştur.

Bazı katılımcılar kendilerini "eskiyle" kıyaslamış ve "iyi baba" oluşlarını şöyle değerlendirmişlerdir:

> *"Dıştan bir referans gelmesi lazım ama şey, olabildiğince, arzu ettiğim kadar değil belki ama ilgilenmeye çalışıyorum çocuklarla, anlamaya çalışıyorum, ne yapıyorlar. Anlamak sadece şey değil, o anki haliyesini değil, eğilimleri nelerdir, kafa yapıları nasıldır, yatkınlıkları nelerdir, bunları da anlamaya çalışarak, en azından çabalıyorum. Eskiye oranla, eskiden çok daha ilgisizlermiş çocuklara karşı. Sadece kendim için değil yani, yeni nesil ebeveynler öyle. Hatta bazen de fazla mı ilgiliyiz, soru işareti de var yani çünkü çocuk gözünün önünde olsun istiyorsun, gözünün önünden kaybolmasını istiyorsun, hep göz hapsinde olsun istiyorsun. Onun da tabii haklı sebepleri var, ortam kötü çevre kötü diyorsun. İşte o bir gel git, bir yandan olmaması daha iyi olur diyorsun ama için el vermiyor, denetimini sağlamak istiyorsun. Dolayısıyla o ilginin varlığını gösteriyor, eskiye göre çok daha ilgiliyiz. Yeni babaların daha ilgili olduğu kesin"* (Evren).

> *"Vallahi ben kendi babamla karşılaştırırsam beni, bence iyi bir babayım. Hatta arada hanım bana kızar her dediklerini her istediklerini yapıyorsun gibisinden. Hiçbir eksikleri olsun istemem, ne isterlerse yerine getirmeye çalışırım, almaya çalışırım. İstedikleri olsun,*

istediklerini elde etsinler diye uğraşıyorum. Biraz şımartıyoruz ama bunu da şeye bağlıyorum 15 sene sonra çocuk sahibi olduk ya. Ben kendi gözümde iyi bir baba gibi görüyorum kendimi" (Oğuz).

İyi bir baba olduklarını düşünen fakat kendi eleştirdikleri yanları da olan katılımcılar olmuştur:

"Bilmiyorum ki, ben elimden geleni yapmaya çalışıyorum ama biraz böyle kendimi agresif görüyorum. Eve gittiğim zaman biraz daha onlarla ilgilenebilsem diyorum. Bunda biraz fiziksel durumun, kilomun, yorgunluğumun etkisi olduğunu düşünüyorum, yoksa kasıtlı bir şekilde değil de. Keşke onlara biraz daha sakin yaklaşabilsem, vakit ayırabilsem, oynayabilsem. Onlara yarım saat-1 saat ayırabiliyorum. Tahammül sınırım keşke daha fazla olabilse. Eve gittiğim zaman istiyorum ki yatayım hemen dinleneyim, hiçbir iş yapmayayım sağlıktan dolayı. Genelde elimden geleni yapmaya çalışıyorum, sonra diyorum ki çocuklar benimle uyumak için birbirlerini ittiklerine göre çok da kötü değilsin. Ama seviyorlar yani, iyi bir babayım, çamaşırlarını alıyorum, atıyorum, yıkıyorum, kurutuyorum" (Kerem).

"Biraz agresif ama iyi bir baba olduğumu düşünüyorum. Yapı itibariyle çabuk parlayan bir insanımdır, ona rağmen ben iyi bir baba olduğumu düşünüyorum" (Ozan).

Çocuklarını sevdiklerini onlara göstermeyi önemli bulan katılımcılar olmuştur. Biri "*babama sarılamıyorum, çünkü arada büyüklük var, elini öpersin ama içten bir şekilde sarılamıyorum. Ben çocuğumun bunu yaşamasını istemiyorum. Çocuğum bana sarıldığında içten sarılmasını istiyorum, benim de ona içten sarılmam gerekiyor* (Tan)" sözleriyle isteğini bildirirken bir başkası da "*Bir sevgi mutlaka veriyorum, bunlar her ne kadar da olsa annelik başka bir şey* (Kerem)" diyerek yine "annenin farklılığına" bir vurgu yapmıştır.

Otoriter olmak konusunda katılımcılar genellikle "orta halli" olmaya çalışmaktadırlar. Durumu "Babamın bana gösterdiği gibi değil de…(Serkan)" diyerek açıklayan olduğu gibi, bir başkası da biraz otoriter, biraz sevecen olmaya çalıştığını söylemiştir. "Belli miktarda" otoriter olunması gerektiğini bir katılımcı şöyle açıklamıştır.

"Belli etmeden bir otorite kurmaya çalışıyorum, çocuk ortamı faşizan olarak algılamasın ama yaşadığı hayatta, devlet hayatında, toplum hayatında belli sınırlamalar olduğunu da bilmeli. Otorite, yani kendi kendine oluşan ritüeller dizgisine uymalı" (Sarp).

Doğruları söyleyen, eğlenceli babalar olduğunu söyleyen katılımcılar olduğu gibi yaptıklarını çocukları için yetersiz bulan, "hep daha iyisini yapmak isteyenler

(Rüzgar)" de olmuştur. kendisini çocuğu ile empati kurmaya çalışan bir baba olarak tanımlayan Okan ise şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"Kızım ön planda. O ne hisseder, empati yapmaya çok çalışıyorum. Empati de çok yanlış anlaşılıyor bence, genelde ben kendimi kızımın yerine koyuyorum ama 1 yaşında birinin yerinde nasıl yaparım, tamamen onun koşullarına girip bunu yaptığında da kolay oluyor. Mesela basit bir örnek, geçen anneannesi geldi, ben çok yalnız kalsın istemedim yanında ya ben ya annesi olsun dedim, sonradan da fark ettik yani, iyi ki de öyle yapmışız, yalnız kaldığım gün beni hiç ayırmadı yanından. Bir iki ay görmemişti, yabancı biri gibi hissetti, sonradan çok alıştı tabii de. Orada öyle düşünme nedenim oydu, hep okuyorduk da bakıcı değişimi olumsuz şeylere neden oluyormuş. Şey oluyormuş, ben kötü bir şey yaptım o yüzden gitti, kendini suçluyormuş vesaire. Buna hiç göstermeyebiliyormuş ama yıllar sonra ortaya çıkabiliyormuş. Bundan etkilenebileceğini düşündüğüm için yumuşak bir geçiş olsun dedim, yanında biz de olalım dedim. Anneannesiyle bir an bile yalnız kalsa sürekli benim elimi tutmak istiyordu. Empati buna örnek mesela. 1 aylık bir çocuk ne düşünür, ne hisseder. Ona kötü hissettirmeyecek şeyler üzerinde durup mantıklı şeyler yapmaya çalıştım"* (Okan).

Katılımcıların söylemlerinden erkeklerin kendi babalıkları hakkındaki öz değerlendirmelerinin bazen kendilerine dair bir eleştiri içerebildiği, bazen hayatlarında önem gösterdikleri noktalara ve değerlere dikkat çektiği, bazen de eskiyle kıyaslamaya gidebildiği anlaşılmıştır.

4.10.2. Baba rolünün yarattığı değişim

Daha önceki bölümlerde katılımcılara "evliliğin hayatlarında yarattığı değişim" sorulmuş ve onlardan bu yeni yaşam durumuyla, yeni rolleriyle ilgili görüşleri alınmak istenmişti. Benzer bir şekilde "baba olmanın hayatlarında yarattığı değişim" sorusu da katılımcıların yeni rolleriyle ilgili değerlendirme yapmalarını sağlamak adına sorulmuştur. Hayatlarındaki belli değişiklikleri vurgulamaları, bu yeni role alışmaları hakkında detaylar içerdiği gibi baba olduktan sonra kişiliklerinde değişen özelliklerini fark edip bunları vurgulamaları da -özellikle bakım etiği gibi kısımlarda tartışabilecek- belli özellikler barındırmaktadır. Katılımcıların belirttikleri değişimler aşağıdaki tabloda derlenmiştir.

Tablo 4.10. Baba rolünün yarattığı değişim.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri	**Baba rolünün yarattığı değişim**	Sorumluluğun artması	9
		Hayatın çocuğa göre şekillenmesi	9
		Önceliklerin değişmesi	6
		Olgunlaşmak	6
		Sosyal yaşantının azalması	3
		Sanki bir arkadaş sahibi oldum!	3
		Fikir değişimi yaratması	2
		Vicdanın gelişmesi	2
		Ben yine eski ben!	1
		Dünyayla olan bağın kuvvetlenmesi	1

Birçok katılımcı baba olduktan sonra sorumluluklarının arttığını söylemiştir. Ev içi sorumluluklara, maddi sorumluluklara ("*eskiden daha hovardaca davranırdık*-Sarp") ve zihni sorumluluklara vurgu yapılmıştır.

> *"Ev içerisinde biraz daha yükünüzün arttığını hissediyorsunuz. Sorumluluklar arttı tabii sen bir çocuğunun mamasını al da, bunu demeye başlıyorsun, önce bir eline geçen parayla çocuğun ihtiyaçlarını al, sonra git ne alacaksan al, ya da hiç alma, bunu söylemeye başlıyorsunuz"* (Kerem).

> *"Sorumluluk haneleri arttığı için ister istemez daha bir mantığa dayalı, daha az risk alan bir model benimsemeye çalışıyoruz. Zihin, kendi kendine daha korunaklı daha az riskli bir yapıya çekiliyorsun çocukla beraber"* (Toprak).

Hayatın çocuğa göre şekillenmesi de en çok dile getirilen değişimlerden birisi olmuştur. Tatil yeri seçerken ya da gezmeye giderken çocukları düşünme (eğlenecekleri yer var mı, plaj oynamalarına uygun mu, kum mu çakıl mı vb.), sosyal çevrenin çocuklara göre şekillenmesi (artık "çocuklularla" görüşmek, çünkü çocuksuz sizden sıkılabilir!), çocuklardan sonra hobilerinden vazgeçme gibi noktalar vurgulanmış, hatta eşle olan ilişkilerinin de çocuk odaklı hale geldiği söylenmiştir.

Hayatın odak noktasının bu kayışı, "*Kendi hayatın yok, bitti yani* (Güney)" gibi daha sert ifadelerle de açıklanmıştır.

> *"Birincisi yaşlandırdı beni yani öyle söyleyeyim. Sosyal hayatım sıfır oldu, 4 senedir tatile gitmiyorum. Maddi olarak da çok etkilendim daha ne söyleyebilirim yani"* (Ozan).

Baba olduktan sonra benimsemediği rolleri yüklenmek zorunda kaldığını söyleyen katılımcılar da olmuştur.

> *"En basit örneği kural koyan adam modundayım ben şu an, ben kim kural koymak kim. Ben gibi rahat bir adamın evde sürekli kural koyan bir adam olması zaten doğaya aykırı, tabii ki değişmişim demek ki"* (Güney).

> *"Onu korumaya çalıştığın için daha korumacı, daha muhafazakar bir tipe doğru dönüşüyorsun ister istemez. Şu anda çocukların korunmaya yönelik evreleri ile ilgili bir şey, sen de onların yaşlarına göre değişeceksin, onlar ergen olunca sen biraz daha baskın olacaksın, bunları görebiliyorum şimdiden"* (Toprak).

İfade edilen bir başka başlık, hayattaki önceliklerin değişmesidir. Önceden eşinin ihtiyaçları varken şimdi çocuklarının ihtiyaçlarının öncelikli olduğunu, emekli olmak istese de bunu yapamayacağını, çalışmak zorunda olduğunu, koleksiyoncu olduğunu ve artık koleksiyonları için para harcayamadığını "Yani kendi yiyeceğimiz parayı, ya da zevkimize harcayacağımız parayı ona harcıyoruz (Sarp)" şeklinde ifade eden katılımcılar olmuştur. Bir başkası ise işi konusundaki öncelik değişimi vurgulamıştır:

> *"Bir kelime kullanacağım ama patenti bana ait, şimdiden söyleyeyim. İşe gidiyorum ya, işim belli, satın alma müdürüyüm. Ama akşam eve geldiğimde babayım, atım, eşeğim, kaleciyim, futbolcuyum, bir sürü kimliğim var. O sebepten dolayı tabii hayatımda çok büyük değişiklikler oldu. İşimizden mümkün olduğunca, eskisi gibi sabahlara kadar yok. Sonuçta eve gelince çocuklara bir şey vermen gerekiyor ya da karına yardım etmen gerekiyor. Mümkün olduğunca iş planlamamızı doğru yapmak ya da patrona hayır diyebilecek yapıya geliyorsun"* (Doğa).

Önceliklerinin değişmesine daha olumlu bir yönden bakan Okan ise şu cümleleri kurmuştur:

> *"Bir de kendim için yapmayacağım şeyleri kızım için yapabilirim, kendim için yapmayacağım şeyleri onun rahatı, onun iyiliği için yapabilirim. Zaten onu yapıyoruz da, gece kalkıyoruz ağladığında altını değiştiriyorsun. İç motivasyonuyla beraber geliyor. Gocunmuyorsun yaparken aksine mutlu oluyorsun, enteresan. O duygular olmasa işin içinde anlamsız gelir. Çünkü baktığında sürekli iş yapıyorsun, kendine zaman ayıramıyorsun, ama anlıyorsun, birçok şeyden alamadığın duyguları ordan alıyorsun. Kendini iyi hissediyorsun genel olarak. Sana güvenen biri var hayatta, seni seviyor. Hiçbir koşulu yok sarılıyor öpüyor bunlar hep şey, birçok şeye değdiriyor yani kendini iyi hissettiriyor. Mekanizma öyle işliyor"* (Okan).

Baba olduktan sonra olgunlaştıklarını, daha babacan tavırlar sergilediklerini, daha verici, oturaklı ve ağırbaşlı olduklarını söyleyen katılımcılar olmuştur.

> *"Karar alırken de daha sağlamcı kararlar alma eğiliminiz artıyor. Daha maceracı kararlar almaktan imtina ediyorsunuz. Büyük değişiklikler daha korkutucu olabiliyor belki. Öyle bir şey varsa bile çocukların ne kadar etkilenebileceğini tartmaya çalışıyorsunuz. Kendi kişiliğimle ile alakalı öyle bir değişiklik söyleyebilirim*" (Evren).

> *"Bir değişiklik oldu, şöyle söyleyeyim, en azından evime daha sadık, daha bağlandım. Araba kullanmamdan, hareketlerimden, herhangi bir kişiyle konuşmamda, yani her şeyde evliliğimi ve iki çocuğum olduğunu hissediyorum. Sosyal hayatımda, arkadaşlarımla ilişkimde, hepsinde daha dizginlemeler oldu. O ister istemez oluyor, babayım arabayı yavaş kullanmam lazım, iki çocuğum var veya ne bileyim, işte daha saygılı konuşmalıyım veya o kişinin çocuğunu eleştirmemem lazım, benim de çocuğum var, ne olacağı belli olmaz. Yani ister istemez babalık etkiliyor insanı, ona göre hareket ediyorsun"* (Oğuz).

Sosyal yaşantının azalması ise babalıkla beraber değişen olumsuz bir durum olarak belirtilmiştir. Arkadaşlarıyla eskisi gibi olamadıklarını katılımcılar şöyle ortaya koymuştur:

> *"Tabii fark yarattı, asosyal bir insan oldum. Çünkü işe gidiyorsunuz, sonra çocuklarla uğraş ilgilen, Ucundan kıyısından da olsa, tam dört dörtlük kendinizi vakfetmeseniz de zamanınızı alıyor. Sosyal hayattan koparıyor yani, maça gideceksiniz gidemiyorsunuz, arkadaşınızı göreceksiniz göremiyorsunuz. Bir asosyallik oluyor istesiniz de istemesiniz de"* (Güneş).

> *"Evliyken ama çocuğumuz yokken arkadaşlarımızla başka şeyler konuşurduk, şimdi sadece çocuk geyiği yapıyoruz, hayatımızı en büyük etkileyen konu bu. Bekarken evli arkadaşlarım benimle görüşmezlerdi diye düşünüyordum, şimdi ben bekarlarla görüşmüyorum. Bence bir yerden sonra bekarlar ya da evli olup çocuğu olmayanlar, çocuğu olanlardan sıkılıyorlar, çocuk konuşuyorlar, ben olsam ben de sıkılırım"* (Doğa).

Çocuklarını kendilerine birer arkadaş olarak gördüklerini söyleyen katılımcılar, onlarla beraber bir şeyler öğrenmekten, beraber vakit geçirmekten aldıkları keyfe dikkat çekmişlerdir:

> "*Toplumda keyifli bir şekilde kendine arkadaş yetiştiriyorsun, aslında o çok güzel bir şey, diyalog kurabileceğin bir arkadaş. Başlangıçtan itibaren bir dost olmuş oluyor, eğer iyi hazırlarsan ilişkilerinde düzgün götürürsen. Güzel bir şey bu"* (Kadir).

Çocuk sahibi olduktan sonra kendilerinde fikirsel anlamda bir değişim hissettiklerini söyleyen katılımcılar ise daha önce bilmedikleri, görmedikleri ve düşünmedikleri şeylerin farkına varıp olayları daha farklı görebildiklerini söylemişlerdir. Hatta baba olduktan sonra göçmenlere karşı bakış açısının değiştiğini bir katılımcı şöyle ifade etmiştir:

> *"Baba olduktan sonra çocuklara daha bir sıcak bakmaya başladım, beni değiştirdi, çocuk olmanın özel bir şey olduğunu anladım ben, evet. Çocuk sahibi olunca çocuk odaklı oluyorsun, birçok şeye bakış açımı değiştirdi, çok daha mücadeleciydim, mesela Suriye'den gelen insanları hiç kınamıyorum, çocuklarını alıp geliyorlar çünkü gelecek istiyorlar onlar için"* (Rüzgar).

Kendisini baba olduktan sonra daha vicdanlı biri olarak gören ve kendisini dünyayla daha bağlı hisseden ama bunun da ayrı bir yük olduğunu düşünen iki katılımcının görüşleri de aşağıda verilmiştir:

> *"Mesela baba olduktan sonra başka çocuklara falan daha farklı davranıyorum, kendi çocuğum da olduğu için, onlar anlar anlamaz, korkar mı korkmaz mı, bunları düşünüyorum. Kendi çocuğum da olduğu için dışarıda bir şey gördüğümde daha böyle vicdanlı, sürekli böyle empati şeyindeyim. Öyle bir değişiklik oldu, başka da bir şey yok herhalde, daha fazla empati yeteneği kazandım. O konuda da ben de değiştim herhalde, daha çok vicdanlıyım. Başka şeyler gördüğümde daha çok üzülebiliyorum. Daha fazla acıma duygusu var daha öncesine göre. Belki ben de erkek çocuk olarak daha şey olsun diye yetiştirildim ama değişebiliyor insan"* (Bulut).

> *"Baba olmanın verdiği temel hissiyat, şunu biliyorsun, sana bağımlı bir insan var, o yüzden bağlayıcı bir şey. Baba olmak aslında insanı dünyaya bağlayan da bir şey. Kendine daha iyi bakıyorsun, hasta olmaman lazım, veya daha böyle somut bağın oluyor dünyayla. Ben öyle şey yaptım. Sana bağlı biri var ve o tek başına ayakta durana kadar ona göre yaşaman gerekiyor. Bayağı bir yük yani"* (Okan).

Son olarak da, kendisinin baba olduktan sonra herhangi bir değişim geçirmediğini düşünen Sercan kendisini şöyle ifade etmiştir:

> *"Şunu soruyorsan yapmadım, yani ben artık bir babayım şöyle davranmam gerekir gibi. Sadece saygı ile gidiyor. Hiç olmadı öyle ben baba oldum daha ağır olmalıyım falan demedim ben, hayatım nasıl akıyorsa öyle devam ediyorum. Evlendim değiştim, baba oldum değiştim, kızım oldu değiştim demedim, diyeceğimi de zannetmiyorum"* (Sercan).

Bu kategori altında erkeklerin, baba olduktan sonra kendilerinde ve hayatlarında gördükleri değişimler sıralanmıştır. Evlilik kurumuna girmenin ve artık "evli" bir erkek olmanın katılımcıların hayatında olumlu ve olumsuz yönleriyle nasıl değişiklikler yarattığı daha önceki bölümlerde sunulmuştur. Bu bölümde ise baba olmanın, bu rolü üstlenmenin erkeklerde hissettirdikleri aktarılmış ve evlenmeyle benzer şekilde olumlu ve olumsuz diye niteleyebileceğimiz değişiklikler ortaya konmuştur. Bulguların zenginliği farklı yorumlamaları mümkün kılmaktadır.

4.10.3. Erkeğin kendi erkekliğini değerlendirmesi

"Erkeklik" teması altında detaylıca incelenmeden önce, bu temaya bir giriş niteliğinde, katılımcıların kendi erkekliklerini nasıl tanımladıkları bu kategori altında aktarılacaktır. Bu sayede hem erkeklerin kendileri hakkındaki düşünceleri öğrenilecek, hem de kendileri ve toplumdaki diğer erkekler üzerinden yaptıkları değerlendirmeler sayesinde toplumsal cinsiyete ve "erkekliğe" dair algıları anlaşılmaya çalışılacaktır. Tablo 4.11'de katılımcıların kendi erkeklikleriyle ilgili değerlendirmeleri sıralanmıştır.

Tablo 4.11. Erkeğin kendi erkekliğini değerlendirmesi tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri	**Erkeğin kendi erkekliğini değerlendirmesi**	Olması gerektiği gibi	4
		Batı prensiplerine sahip	3
		Ailesine yetmeye çalışan	3
		Toplum normlarına uygun	3
		Toplumun normundan farklı	2

Tablodan da anlaşılacağı üzere her katılımcı bu konuya dair fikrini söylememiştir. Bunun bir nedeni kendi erkekliklerini değerlendirmeleri istendiğinde hemen toplumsal "erkeklik" yorumuna kaymaları olmuştur. Bir diğeri ise bazı katılımcıların kendilerini "erkek" olarak tanımlamaktan ziyade "insan" olarak tanımlamayı tercih etmeleri olmuştur. Bazı katılımcıların "sıradan, sadece bedenen erkek, normal, mülayim, kendi kabuğunda, kendi yolunda" tanımlamalarından bu tutum anlaşılmaktadır.

Kendi erkeklikleri üzerinden değerlendirmede bulunan katılımcılar "olması gerektiği gibi" başlığının altında toplanabilecek yorumlarda bulunmuşlardır. Biri "paylaşımcı" oluşunu bu minvalde belirtmiş, biri de kafasındaki erkeklik özellikleri üzerinden tanımlamasını yapmıştır.

> *"Fifty fifty. Bilmiyorum, hanımın çalışmasının etkisi var mı diye düşünsem, mutlaka onun çalışmasından dolayı bir ortak paylaşım, ortak yaşam ama çok büyük bir onun etkisinden dolayı şey yapmam, biraz hanımın yapısı da baskın, çok ben de şey yapmam"* (Doğuş).

> *"Bazen maço, otoriter, çok yumuşak, geçişli yani. Çok da engellemem kadını, önünü açmaya çalışırım. Tamamen özgürlüğe de karşıyım, o seviyede değilim"* (Kaya).

"Batı prensiplerine sahip" bir erkek olmak, başka bir değerlendirme başlığını oluşturmuştur.

> *"Mesela benim içinde bulunduğum rol batıcı bir rol, öyle olunca da buna uygun davranmak gerekiyor. Bu role yüklenen görev, benim katmanım içerisinde, hem eşine destek olan, hem çocukları ile ilgili olan, çocuklarını özgür yetiştirmeye çalışan, belli prensiplerle hareket etmeye çalışan ama o prensipleri benimsetmeye çalışan, o prensipleri yukarıdan buyurmak değil de benimsetmeye çalışan bir baba figürü doğru fikir gibi görünüyor, ben de onu benimsiyorum. Gayet derli toplu oldu bu, Türkiye'de durum bu, ben de bunu benimsiyorum"* (Kadir).

> *"Ben Türkiye'deki, erkek egemen gibi görünen bir yapı var yani Türkiye'de. Hayat paylaşılmalı. O anlamda, mesela, İskandinav ülkelerindeki yapı bana daha çok uygun. Mesela Amerika'da kadının adı yok, hakikaten dayak yemeyen kadın yok Amerika'da kocasından ya da babasından. Çok berbat bir durumda. Avrupa deseniz, erkeği tersten anlatıyorum size, kadının üzerinden erkeği anlatıyorum, Avrupa da ona benzer. Özellikle Almanya, İspanya, İtalya, Yunanistan. İskandinav ülkelerindeki model daha iyi bir erkek modeli, herkes dalgasına bakıyor. Erkek olup da bir egemenlik kurmuyor. Türkiye'de erkek çalışandır, eve para götürendir, Avrupa ve ABD'de de öyle. Ama İskandinavya'da öyle değil. Ben de olabildiğince özgürlükçü, ama mesela bugün eşim kızımla işe gidecekler, eskiden izin alırdı, artık öyle değil, laf arasında diyor gideceğiz diye, bana sadece söylüyor gideceğini. Bu benim için de iyi bir şey yani. Ama ben mesela bir şey yapacaksam ona söylüyorum, o da benim gibi olmuş yani. İzne gerek yok ama söylemek lazım"* (Sarp).

> *"Ben daha çok, tabii Avrupa felsefesiyle büyütüldüğümüz için, çok daha toplumun üstünde, eşitlikçi bir yapıdayız yani. Tamamen eşitliği gözeten, çok fazla rolleri ayırmayan. Eşim de araba kullanır, ben de kullanırım, eşim de eşya taşır, ben de taşırım, ben bez değiştiririm, o da değiştirir. Bizde tamamen cinsiyetleri silmiş bir rol paylaşımı var"* (Toprak).

Kendi rol ve sorumluluğunu "ailesine yetmeye çalışmak" şeklinde tanımlayan katılımcılar, erkekliklerini aile üzerinden değerlendirmişlerdir. Ailede kendilerinin "asıl" sorumlu olduğu görevler olduğunu düşünmektedirler.

> *"O sorumluluğu hissediyorum tabii, çocuğun gelişimi ile alakalı eğitim ayakları olacak vesaire, onlarla ilgili önlerini açması gereken birinci sorumlu olarak kendimi görüyorum. Eşim buna yardımcı olursa eyvallah, yardımcı olmadığı durumda benim onu üstlenmem gerektiği, yani benim bunu yapamayacağım bir durumu pek hayal etmiyorum, ana sorumlu olarak kendimi görüyorum o konuda. Bahsettiğiniz o toplum rollerini ben de üzerimde hissediyorum. Sorgulamıyor da değilim, bunları tersi olsa nasıl olurdu diye düşünüyorum, olabilir miydi, olurdu aslında niye olmasın. Ama çıkamıyorsun şeyden, öyle bir kodlanmış ki o düşünce yapısı, en azından sorgulayabiliyorum. Garipsemem mesela tersi bir durum gördüğüm zaman, hatta incelerim, büyük ihtimalle nasıl oldu falan diye. Farklı düşüncelere açım aslında ama hala o bizim Türk toplumunun temel değerleri var mı, var, ona da bir şey diyemiyorum"* (Evren).

> *"Tek negatif yanım çabuk sinirlenmek, yoksa bir baba olarak koca olarak herhalde iyi bir erkeğim diyebilirim. Mümkün mertebe evin bütün eksiğini tamamlarım. Kimse üzülsün, herhangi bir olaydan dolayı mağdur olsun istemem. Elimden geldiği kadarıyla maddi-manevi imkanlarım elverdiğince"* (Oğuz).

Toplum normlarını benimseyip bunlara uygun yaşamak ya da toplum normlarından farklı olmak katılımcılar tarafından vurgulanan durumlar olmuştur. Toplum normlarının benimsenmesinde bazen kişisel özelliklere, bazen "kalıptan çıkmanın" zorluğuna, bazen de "işleri karmaşık hale getirmemek" için normların benimsendiğine dikkat çekilmiştir.

> *"Bilmiyorum, ben hayata nasıl bakıyorum, bir hami, bir koruyup gözeten şeyiyle baktığım için yani aile bireylerine. Benim karakterimle alakalı bir şey. Ben olmasam da anneleri o hamiliği gösterebilir ama ben biraz kontrolcüyüm"* (Güneş).

> *"Erkeklik hiç ilgilendirmedi beni. Ben bulaşık da yıkadım, çamaşır da astım, yok erkeklik bunu gerektirir mi, bu tür kavramlardan bahsediyorsanız bir kulağımdan girer diğerinden çıkar. Ortada İki bebek bir hanım başka kimse yokken ben eşime destek oluyorsam, sen niye böyle yapıyorsun gibi eleştiriler zaten gelmedi de, gelse bile beni hiç ilgilendirmez. Ben kimseyle kendimi kıyaslamıyorum. Diyorum ya, bulaşık da yıkarım. Ha, şöyle de bir durum var, eşim uygunsa ben yapmam, ondan beklerim. Yanlış bir konuya girersem beni düzeltin de, bir evde bir erkeğin bir kadının yapması gereken işlemler vardır. Bunlar ayrı. Ben yemek yapılmasını eşimden beklerim. Ama yedik, eşim dedi ki ben yorgunum, yıkarım. Bu tür kavramları çok karıştırmamak*

lazım, hayat müşterektir artık kadın erkek eşit tamam doğru ama evlilikteki görev tanımlarında çok karmaşık hale getirildiği zaman işin içinden çıkması problemli olmaya başlıyor. Bir erkek evinin rızkını sağlayacak, ekmek getirecek, yükünü taşıyacak, gerekli ihtiyaçlarını görecek, o sorumluluklarını yerine getirecek. Elinden geldiğince evin içerisinde de gerekli hizmeti yapacak ama kadın da olması gereken, bir kadının yapması gerekenleri yapacak diye düşünüyorum. Kadın erkeğin alanına, erkek kadının alanına girince sanki daha karmaşık hale geliyor. O kadın, ben erkek, görev tanımlarımız belli. Çalışsınlar kadınlar, çok da güzel olur ama ev içi roller yine değişmez. Değişse de bunun minimum düzeyde olması lazım. Kesinlikle çalışsın. Ama ben çalışan bir bayanım, kalk bir yemek yap noktasında da olunmaması lazım diye düşünüyorum. Bir erkeğin yapacağı işler var, kadının yapacağı işler var, bunları çok.. Yardım farklıdır, mutlaka yapılmalı. Çamaşır da asıyorum ben, yeri geliyor ütü yapıyorum. Ama ana görev olursa karmaşa olmaz. Ama bir kadın evlendikten sonra yemek yapmam, bu kime geçecek? Erkek yapar ama hayatın sonuna kadar mı? Haftada 3 gün yaptıysa, iki gün geçiştirilir gibi" (Kerem).

"Onlar zaten sen doğmadan belirlenmiş şeyler. Farklı bir standardın dışında çıkamıyorsun yani erkeksen şunu yapacaksın, 18 yaşına gelince kahveye gidip okey oynayacaksın, 20 yaşında askere gideceksin, 25 yaşında işe geleceksin, 30 yaşında evleneceksin. Bunlar daha önceden belirlenmiş kurallar, onun dışında insanlar ne yaşadıysa biz de onun yaşadık şimdiye kadar, farklı bir şey yok" (Ozan).

Bazı katılımcılar da kendi erkekliklerini tanımlarken toplumun benimsediği normlardan farklı olduklarını, mevcut kalıpları varsa da bunları zamanla aştıklarını söylemişlerdir.

"Hatta şöyle söyleyeyim iş yapıyorum falan diyorum ya, bunları rahatça söylerim, kılıbıksın falan derler bana. Erkeklik çok sorgulanıyor, kadınlara atfedilmiş işler yapıyorsanız erkek değilsiniz, ya da kılıbıksınız diye şey oluyor. Benim erkek anlayışımla toplumun erkek anlayışı çok farklı yani" (Onur).

"Şimdi toplumun üzerinden bakarsanız, bizim topluma göre ben bir erkek değilim ama bu da beni rahatsız etmiyor, öyle bir derdim yok. Mesela üniversitedeyken ya da 30'lu yaşlara kadar falan homoseksüellik falan korkunç şeylerdi benim için, yanına yaklaşamazdım. Üniversitedeki ev arkadaşımın yıllar sonra ben homoseksüel bir evlilik yaptığını öğrendim, mesela o bu akşam eve yemeğe gelecek. O şeyler budanıyor zaman içerisinde" (Serkan).

Erkeklerin kendi erkeklikleriyle ilgili bulgular, sonraki bölüm için temel teşkil etmektedir. Toplumsal yapıyı analiz ederek, aileyi baz alarak ve toplumun normlarını gerek benimseyerek gerek eleştirerek yaptıkları değerlendirmeler, katılımcıların

erkeklikle ilgili algılarıyla şekillenen tutum ve davranışlarının birer göstergesi olarak yorumlanabilir.

4.11. Erkeklik

Eleştirel erkeklik çalışmaları bakış açısıyla yazılan bu tezde, hem erkeklerin tüp bebek deneyimi ve babalık rolleri öğrenilmek istenmiş, hem de katılımcıların babalık rolleri üzerinden bir "erkeklik" çalışması gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple "erkeklik" teması altında, toplumsal cinsiyetle ilgili pek çok noktaya değinilmeye çalışılmıştır. Sonraki sayfadaki Şekil 4.10'da "erkeklik" teması altında ortaya çıkan kategori ve kodlar gösterilmiştir.

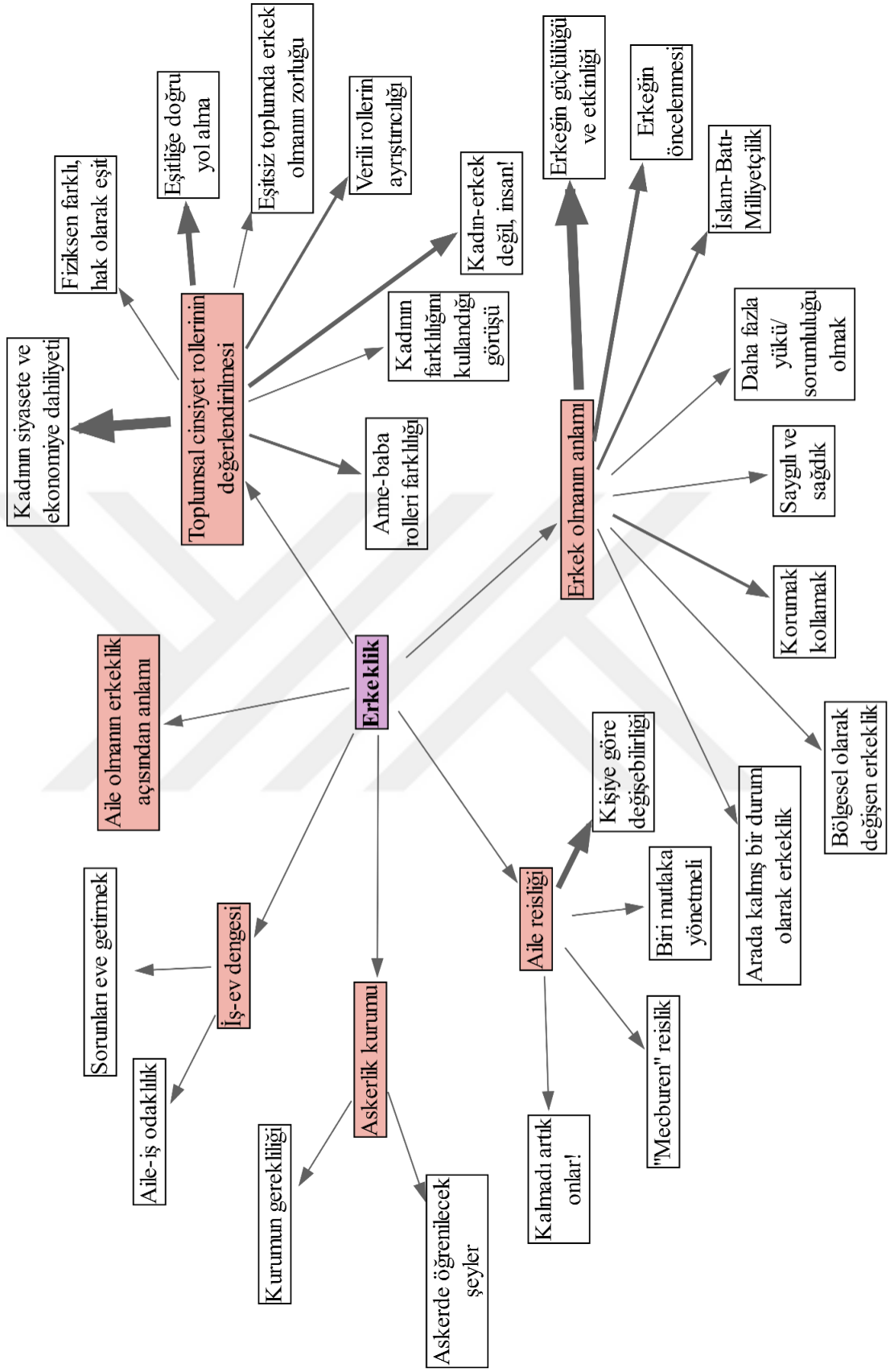
4.11.1. Erkek olmanın anlamı

Katılımcılara "sizce erkek olmak ne demek" sorusu yöneltilerek, önceden sorulan "siz nasıl bir erkeksiniz" öz değerlendirmesini aşıp toplumsal değerlendirmeleri öğrenilmek istenmiştir. Bu kapsamda katılımcılar erkek olmanın anlamını, genellikle kültürel kodlara vurgular yaparak, tablo 4.12'de gösterildiği şekliyle ifade etmişlerdir.

Tablo 4.12. Erkek olmanın anlamı tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Erkeklik	Erkek olmanın anlamı	Erkeğin güçlülüğü ve etkinliği	7
		Erkeğin öncelenmesi	4
		Korumak kollamak	3
		İslam-Batı-Milliyetçilik	3
		Daha fazla yükü/sorumluluğu olmak	2
		Bölgesel olarak değişen erkeklik	2
		Arada kalmış bir durum olarak erkeklik	2
		Saygılı ve sadık	1

Toplumda erkek olmaya atfedilen anlamın ne olduğu sorulduğunda, pek çok katılımcı ataerkil toplumda yaşadığımızı söylemiş, bunun erkeğin güçlü, otoriter, söz sahibi olduğu, şiddet uyguladığı, despotça bir yapıya işaret ettiğini vurgulamıştır.

Şekil 4.10. Erkeklik tema kategori modeli

"Biraz bir duygu var, erkek olan daha güçlü olduğunu hissediyor, kararlarının daha doğru olduğunu düşünülen bir yapıyla. Ha, bu ister sonradan edinilen, ister toplum tarafından enjekte edilen, bu yapıda enjekte edilen durum olarak kafamıza yerleşiyor yani. Zaten fiziksel olarak güç olduğu için biraz daha özgüven oluyor. Bahsetmiştim, babam giderdi 2 gün sonra gelirdi, babama neredesin diye sorulmazdı. Bunları görüp de yaşadığınız bir ailede, yapı olarak ister istemez daha etkin olduğunuzu düşünerek yaşıyorsunuz" (Doğuş).

"Ben erkek olmanın gerçekten bir üstünlük olduğunu hiçbir zaman düşünmedim. Üstün bir tarafım olduğunu hiçbir zaman düşünmedim, var kişisel olarak üstün taraflarım, o erkek olduğum için değildi hiçbir zaman. Ama toplumumuzda erkeklik her zaman bir üstünlük bir artı avantaj olarak görülür" (Onur).

Toplumda erkek olmanın belirgin bir öncelik, bir avantaj ve rahatlık sağladığı görüşü bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

"Türkiye'de, özellikle benim yetiştiğim çevrede erkek olmak bütün desteğin, ilginin sende olması demek. Çok avantajlı, bütün harcamalar erkek çocuğa yapılırdı, yatırımlar, birçok yaşıtım kız okutturulmadı. Tamamen erkek dünyasıydı, kadının söz hakkı yoktu ama o günden bugüne değişim oldu" (Rüzgar).

"Türkiye'de böyle dışarıdan baktığın zaman, kendime değil de, erkek olmak bayana göre daha rahat. Bana sorsalardı erkek mi olmak istersin kadın mı, erkeği seçerdim ben yine çünkü büyürken de daha rahat, daha özgür büyüyorsunuz, sonra da daha rahat gibi geliyor. Ama ben bir kadın olsaydım da bunu sorsalardı ne derdim bilmiyorum. Şu an erkek olmak daha rahat geliyor ama öteki tarafı tanımadığım için de öyle diyor olabilirim. Mesela erkek olmanın iş bulmak konusunda, bazı özgürlükler konusunda hala avantajları var, o açıdan bakarsak durum o" (Evren).

"Tüp bebekten hareketle söyleyeceğim, erkeklik bu memlekette ağır önemlidir yani. Çocukluktan beri amcana pipini gösterle başlar, bu hikaye böyle devam eder garip bir şekilde. Ardından bu erkeklik kız arkadaşlar, kaç sevgilin varla devam eder" (Doğa).

Erkeğin toplum içinde, ama özellikle ailede, koruyucu ve kollayıcı olmak gibi bir rolü ve görevi olduğu kanısı da dile getirilen bir başka başlık olmuştur. Aileye bakmak, aileyle ilgilenmek ve onu korumak erkeğe atfedilen bir rol olarak sunulmuştur. Bu koruyuculuk bazen de "reisliğe" referans vererek fiziksel koruma olarak ifade edilmiştir.

"Sadece benim için erkek olmanın bir artısı evin reisi, evin güvenliği gibisinden. Yani bir bakıma güvenlik görevlisi, o faktör var başka da bir baskın özelliği yok. Öncesi olsa bir 20-30 sene öncesi tamam, erkek

ne derse o olur erkeğin dediği yapılır. Ama o olaylar bitti, bana göre erkek olmak sadece evin güvenliği. Evde bir erkek var evin temel direği, kadın kocasına güvenir, çocuklar babasına güvenir. Güvenceleri cesaretleri odur. Mesela evde bir bayanın çocuklarla tek başına kalması farklı, erkeğin evde olması daha farklı insana güven verir. Bence sadece o var" (Oğuz).

Akademik erkeklik çalışmalarında sıkça değinilen erkeklik algısı üzerindeki İslam, Batı (modernlik) ve milliyetçilik etkisi bu çalışma kapsamında bazı katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir:

"Türkiye'de erkek olmak farklı değer yargıları, farklı değer sistemleri eklektik olarak Türkiye'de bulunduğu için, herhangi bir şablon çıkartılamaz çünkü Türkiye'de İslam etkisi var, Batı etkisi var, milliyetçi etkisi var. Bu yüzyıllardır devam eden bir akım, üçü de. O yüzden kadına ve erkeğe ayrı ayrı biçtiği roller farklı. Hangi ortamda iseniz o ortamın size biçtiği rol çerçevesinde davranırsınız, zaten siz de onu seçmişsinizdir. Diyelim ki İslamcı bir ortamdaysanız ona uygun davranırsanız, ya da diğerleri. Eşinizi de ona uygun seçersiniz, karınızı, öyle olduğu için de o role göre davranırsınız" (Kadir).

"Kadın erkek farkı tabii ki var. Kadın evinde oturacak, çocuğunu doğuracak, cinsel birleşmeden zevk almayacak kadın, mümkünse sünnet edilmeli elden geliyorsa. Çünkü bu zevk alırsa zevke düşer, orospuluk eder. Erkek mutlaka sünnet edilmeli çünkü sünnet olursa daha erken boşalma oluyor, zevke sefaya düşemiyor mesela, gittiğimiz toplum bu. Ben nüfusumdan bile sildirdim bazı şeyleri açıkçası, anladınız siz beni. Maalesef gittiğimiz yer... Ellerinden gelse kadınları bile sünnet edecek bu şerefsizler. Türkiye'deki erkeğin ve kadının durumu bu, başka bir şey değil" (Sarp).

"Türkiye'de erkek kadın eşitliği ne yazık ki yok, çok ilkel bir konumdayız burada. Ne yazık ki toplumda ve ailede öğretilen roller, eşitlik dağıtılmasına rağmen toplumda bizdeki o eski Anadolu ve Sünni İslam, sosyal İslam görüşlerindeki ataerkil ve anaerkil yapının savaşlarından dolayı, toplumsal barış cinsiyet anlamında sağlanmamış durumda. O yüzden ne yazık ki roller hala Yeşilçam etkisinde, öyle bir dert var" (Toprak).

Toplumda erkek olarak var olmanın daha fazla yük ve sorumluluğu beraberinde getirdiğini düşünen katılımcılar, erkek olmanın bu yönüne vurgu yapmışlardır. Bu sorumluluk tanımlamasının evlilik ve babalıkta da kullanıldığı düşünüldüğünde, toplumdaki erkeklik algısının bir tezahürü olarak diğer alanlara etkisini yorumlamak mümkündür.

"Bilmiyorum, sanki daha fazla üzerinde yük varmış, benim açımdan baktığımızda tabii, daha dikkatli olmalıymışsın gibi, özen

göstermeliymişsin gibi, ağır işler erkeklere kalıyormuş gibi bir hissiyatım var. Tabii Dünyada ve Türkiye'de biraz daha farklı, bunlar benim düşüncem" (Deniz).

"Onun dışında erkek olmak ne derseniz sorumluluk var tabii, o da toplum tarafından üzerinize yüklenmiş bir misyon. Şey hala, pili bitik bir düşünce belki ama kadınların çalışmamasını kabullenebiliyoruz, ki ben hep tersi düşüncedeyim, kadın ve erkek de çalışmalı ama tersini çok kabullenemiyoruz. Mesela ben kendi açımdan istemezdim. Dolayısıyla şey yani, hala sen sırtlıyorsun sorumluluğu gibi ama onu da küçüklükten beri öyle öğretiyorlar. Mesela ben hatırlıyorum babam Ankara'ya giderken evin sorumluluğunu bana bırakırdı, anneme değil, bana öyle derdi, bir şey bıraktığı yoktu ama en azından öyle söylerdi. Küçük yaştan beri öyle bir sorumluluğu olduğunun bilinciyle büyütülüyor, o durum bilinçaltına öyle bir işlemiş ki hala öyle hissediyorsun, erkek olmanın öyle bir sorumluluğu var. Evin geçimi, çocukların geleceği gibi sorumlulukları erkek anneden daha çok hissediyor gibi geliyor bana, şey açısından yani, konu çocuklar olduğu için o bağlamda konuşuyorum" (Evren).

Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı erkeklik anlayışları olduğu, dile getirilen başka bir saptamadır.

"Mutlaka hani, sonuçta şey var, yetişme şeklinizden, çevrenizden, diğer faktörlerden. Biraz da bölgesel olarak belki bu İç Anadolu'da biraz daha fazla, Doğu'da daha ağır. Bir Ege'de İstanbul'da kadın erkek eşitliği biraz daha ön planda olduğu yerler ama bizim buralarda öyle değiliz. İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'ya göre bir nebze Adana bölgesi için, Akdeniz iklimine şey olduğu için biraz daha kadın erkek eşitliğine inanılan bir yer. Şu an bu kanı biraz daha yıkılıyor, bizim doğduğumuz dönemlere göre şu an daha böyle denk. Daha eşit düzeylere doğru geliniyor. Ha, ben bunu savunuyorum anlamında yanlış anlaşılmasın, sadece biz bu şekilde büyüdük, bu şekilde enjekte oldu" (Doğuş).

"Şimdi, bu erkek olmak aslında zor bir şey ya Türkiye'de, vallaha diyorum. Bağlı bulunduğun aile de çok fark ediyor Ataerkil bir aileden geliyorsan vurup kırarsın yani. Yaşadığın hayatla ailenle olan şeyin değişir, Türkiye'deki erkeklik bence mesela bir Karadeniz erkeği ise daha farklıdır, Doğu erkeği ise, aşiretten geliyorsa daha farklı, İç Anadolu'ysa daha farklı. Değişir onlar. Erkek olmak zor yani" (Sercan).

Dönem farklılığına vurgu yapıp erkek olmayı "arada kalmış bir durum" olarak tanımlayan katılımcılar da olmuştur. Kadının çalışma hayatına girmesi, roller arası ayrımların değişmeye başlaması gibi nedenlerle keskin ayrımların kalkması bir belirsizlik yaratmaktadır.

"*Sorumluluktan ziyade, mesela şimdi evleniyorsun kadının maddiyat gücü varsa ben de kazanıyorum diyor alıyor, o tavır da var, mesela ataerkil olsa ağzına yapıştırırım falan der mesela. Ama şimdi diyorsun ki benim eşim de çalışsın, kendi maddiyat özgürlüğü olsun, istediği her şeyi giyinsin istediği her şeyi alsın gibi bir aile yapısı var. Hani, erkeklik arada kalmış bir durum. Mesela diyorsun ya temizlik yapmam, temizlik yapanı var, kılıbık olanı var, olmayan var*" (Sercan).

2 katılımcı ise toplumun "ataerkil görünüp aslında anaerkil olduğunu" söylemiştir. Bu çok klasikleşen söylem, arada kalmışlığın, belirsizliğin bir yansıması olarak da okunabilir.

Hem aile, hem vatan vurgusuyla erkekliği saygı ve sadakat üzerinden yorumlayan bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

"Yani saygılı olmak, işte annesine babasına, ailesine, çevresine, evliyse eşine. Kadınlara, yani bayanlara şiddet kesinlikle hayır. Öyle söyleyeyim, evine sadık biri olmak. Ailesine, bayrağına, devletine, milletine saygılı olmak, bizde bu çok önemli" (Ufuk).

Bütün bulgulardan anlaşılmaktadır ki erkeklik, katılımcıların yetişme tarzları, yaşanılan dönem, kurucu ideolojiler, bölgesel değişiklikler ve kültürel kabuller gibi pek çok farklı değişkenin etkisiyle açıklanmaktadır. Kişilerin tanımlamaları hangi algının baskın olduğuna göre değişmektedir. Bu bölümde içinde bulunulan toplumun erkeklikle ilgili değer yargılarına odaklanılırken diğer bölümde kadın-erkek ayrımına dair değerlendirmelerin daha da derinleştirilmesi hedeflenmiştir.

4.11.2. Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesi

Katılımcılardan toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirmesini yapmaları istendiğinde ortaya çıkan kodlar Tablo 4.13'te gösterilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu toplumsal cinsiyet rollerinin toplumda verili bir şekilde bulunduğunu düşünmektedir. Bu verili rollerin bazen eleştirildiği, bazen de olumlandığı göze çarpmaktadır. Örneğin katı rol ayrışmaları (kadın yemek yapar, sokağa çıkamaz, kıyafetine karışılır, erkek özgürdür, her istediğini yapar vb.), kamplaşmış toplum eleştirilmiş, daha homojen bir sistemin arzulandığı dile getirilmiştir. Bir yandan ise "kadın çalışsa da evin asıl sorumlusu odur" gibi mevcut ayrışmaların devam ettirildiği görülmüştür:

Tablo 4.13. Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesi tablosu.

Tema	Kategori	Kod	Frekans
Erkeklik	**Toplumsal cinsiyet rollerinin değerlendirilmesi**	Verili rollerin ayrıştırıcılığı	12
		Kadının siyasete ve ekonomiye dahiliyeti	10
		Eşitliğe doğru yol alma	6
		Kadın-erkek değil, insan!	5
		Anne-baba rolleri farklılığı	4
		Eşitsiz toplumda erkek olmanın zorluğu	2
		Fiziksen farklı, hak olarak eşit	2
		Kadının farklılığını kullandığı görüşü	2

> *"Şimdi artık kadın erkek olarak şey yok, kadın evine bağlı olması lazım ama. İş konusunda zaten şu anda erkek de kadın da çalışıyor, çalışmak istediği zaman onda problem yok ama evine de bakması gerekiyor. Zaten şimdi kadın erkek eşittir ediyorlar ya, o şekilde. Şimdi kadına daha sorumluluk geliyor, hem çalışıp da hem evin ihtiyaçlarını da gidermeye çalışıyor elinden geldiğince, onlar tabii daha çok sorumluluk alıyorlar. Erkek de kadın da her işi yapacak. Mesela ben eşime yardım etmeye çalışıyorum elimden geldiğince. Eşim zaten yemekleri falan yapar. Şöyle söyleyeyim ben eve geldiğimde sıcak çorbam olacak, ben o yüzden eşimi çalıştırmak istemedim. Eşim de istemiyordu, çalışmak istese izin verirdim ama çalıştırmak istemedim yani. Bize benim aldığım ücret yeter dedik, o şekilde"* (Ufuk).

Verili ayrışmalara karşı olduğunu, rol ayrışmasının cinsiyete göre değil kim o konuda daha iyiyse ona göre şekillenmesini doğru bulduğunu söyleyen katılımcılar bile kalıp yargıları zaman zaman desteklediklerini söylemiştir. Örneğin kimse yemek yapmak istemiyorsa bu görevin kadına kalması olağan karşılanabilmektedir.

Kadınların üstün olduklarını vurgulayan (ilk alıntıdaki anne, ev kadını, eş ve çalışan vurgulu kadınlık yüceltilirken kadının yükünü de gözden kaçırmamak gerekiyor) bazı katılımcılar da bu ayrışmayı şöyle tanımlamışlardır:

> *"Evet, yeri geliyor yapamıyoruz, her zaman takdir etmişimdir kadınların erkeklerden çok üstün olduğu konular var. Ben işte çalışıp eve geldiğimde pestilim çıkıyor ama karım aynı şekilde çalışıp eve geldiğinde kadın çocuk bakıyor, yemek yapıyor, kocasına karılık yapıyor, anlatabildim mi kadınların bu konuda gücü muazzam. Biz siz kadınlar kadar dayanıklı değiliz ama bu güce saygı duymak lazım, bu gücü doğru da kullanmak lazım. O yüzden çok takılmıyorum ben bu konuya. Evde paylaşın işte her şeyi, erkek güzel yemek yapabiliyorsa yapsın, paylaşın hayatı, ben biraz öyle bakıyorum"* (Doğa).

"Topluma renk veren kadındır, erkek hödüktür. Bunun böyle algılanmasına çok üzülüyorum. Türkiye'de siyaset o algıyı da güçlendirdi, katılaştırdı. O yüzden çocuğum için kaygılanıyorum. Ben şöyle bakıyorum olaylara, kadın erkekten daha güçlüdür bakış açısından bakıyorum, ben kadını gerçekten daha güçlü görüyorum. Norveç'ten bir misafirimiz gelmişti, kız bana hayır kadın erkek eşittir dedi" (Rüzgar).

Daha doğduğumuz andan itibaren kız-oğlan ayrışmasına maruz kaldığımızı belirten bazı katılımcılarsa şu cümleleri kullanmışlardır:

"Ben bu tüp bebek şeylerinden önce daha farklıydım. Tüp bebekten sonra mesela, erkek olunca da şöyle, ilk başta şeyden başlıyor, erkek çocuk mu kız çocuk mu? İlla erkeğim, erkek çocuk olsun, öyle bir şeyim tamamen değişti. Erkek mi olurdu, kız mı olurdu, tamamen çocuğumuz olsun istiyorduk. İlla böyle erkek çocuk olsun, kız çocuk olsun diye seçenlere gıcık oluyorduk falan. Dolayısıyla ben o konuda biraz değiştim. Ama ben gördüm etrafta, böyle erkeklerin daha çok erkek çocuğu merakı var, erkek olunca böyle daha farklı davranıyor, kız olunca farklı. Kızlara daha baskıcı otoriter oluyor, erkeği daha serbest bırakayım, güçlü kuvvetli olsun gibi öyle bir şeyim yok, bunu yapanlara da gıcık oluyorum. Mesela görüyorum böyle erkek çocuğu oluyor, vay benimki erkek, yok böyle silahla oynasın, işte bu kız, pembe renk öyle erkek şeyleri giymemeli. Böyle kızların tercih ettiği rengi erkek giymesin, bu tür şeyleri hiç sevmiyorum. Hiç bana olumlu bir şey gelmiyor yani, ama öyle yapan da çok var. Erkek çocuğa böyle daha gaddar olsun, sert olsun şeyi yükleniyor böyle, öyle bir rol yükleniyor diyeyim. Böyle kavgacı olsun, kızlar da daha böyle geri planda, başaramaz, yapamaz, yetenekleri sınırlı olsun. Ben tam tersi düşünüyorum ama mesela benim kız çocuğum var. Erkek çocuğum olsa daha vicdanlı olsun, daha böyle sevecen olsun, bebeklerle oynasın mesela. Daha hassas davranılsın isterim ama toplumda böyle olmuyor bence, tam tersi" (Bulut).

"Zaten sen doğduğun andan itibaren o rol için biçimlendiriliyorsun, kız da o rol için biçimlendiriliyor. Erkek çocuğu arabaya ilgi duymak zorunda, kız çocuğu da çiçeklere. Niye? Kız arabaya ilgi duyamaz mı, duyabilir, erkek çiçeğe ilgi duyamaz mı, duyabilir ama olmuyor işte, oluyor da olmuyor. Ben mesela, evde müzik aleti çalıyor musun? Sen gitar çalıyorsun, niye bateri değil. Kaç tane bateri çalan kadın baterist var? Çok az var. Zevk de almazsın bir noktada. Toplumun da vermiş olduğu, kişisel özelliklerin de vermiş olduğu bir şey var" (Güney).

Kadın-erkek rol ayrışmasını farklı bir boyutuyla ele alan bir katılımcı ise küçük-büyük şehir ayrımının toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir:

"Şimdi bizim burası küçük bir yer. İstanbul Bursa'da bunları göremezsiniz. İster istemez toplumun erkeğe yüklediği yük farklı, bayanlara da farklı. Erkek burada sadece, küçük yerde, nasıl desem, hem maddi kaynak gibi görülüyor hem de evin güvencesi gibi. İşte burada adam ol da bak çocuğuna, adam ol da bak karına gibisinden kelimeler burada ağırlıklı kullanılır. Kadınla erkek olmanın farkı Yenişehir gibi bir yerde çok şey, bayanlar bizim burada ikinci plana itilebiliyor. Mesela çalışmayan bir bayan olsa adam ne derse o oluyor evde. Dışarı çıkacaksın çıkmayacaksın, gideceksin gitmeyeceksin, o şekilde ama çalışan bayan oldu mu pek fazla karışan olmuyor. Eskiye göre bayanlar biraz daha rahat ben öyle hissediyorum, ben annemden gördüğüm kadarıyla, hayatımdan gördüğüm kadarıyla biraz daha rahat. Bu büyükşehirlerde daha farklı. Burası küçük yer herkes birbirini tanır, ona göre hareket etmek zorunda. Erkeğin yaptığı bir hata pek fazla göze batmaz ama kadının yaptığı bir hatayı bütün Yenişehir konuşur, başına kakar. Buranın o zorluğu var" (Oğuz).

Yukarıdaki bazı alıntılarda da geçtiği gibi, özellikle kadınların çalışması durumu, toplumsal cinsiyet rolleri değerlendirmesinde oldukça önemlidir çünkü bu gerçeklik, kadın ile erkek arasındaki ev içi roller ve ebeveynlik rollerini etkilemektedir. Kadınlar ekonomiye daha çok dahil olsa her şeyin çözüleceğini, kadının çalışıp çalışmamasına göre ev içi rollerin paylaşılması gerektiğini söyleyenler olduğu gibi, "kadın çalışsa da ev içi rollerden sorumludur" diyenler de olmuştur. Sosyal devlet olsa kadının çalışmayabileceğini, asıl çalışması gerekenin erkek olduğunu, kadının sadece isterse çalışmasının daha iyi olacağını, Türkiye'deki kadınların da "zorunluluktan" çalıştığını düşünen bir katılımcı düşüncelerini şu şekilde ortaya koymuştur:

"Kadınların çalışmasına hiçbir zaman karşı çıkmam ama hiçbir zaman da desteklemedim. Sosyal bir devlet olsa, çalışmak isteyen her zaman çalışsın ama istemeyen kadın da zoraki çalıştırılmasının. Aynı şey erkekte geçerli değil. Erkek yapısal olarak, dogmatik olarak da çalışma ile şey yani, ilk çağlara gidecek de olursak avı kim yapıyor erkek, avlanmakta çalışmak aslında farklı bir şey değil. Erkek evini geçindirebilecek düzgün sosyal bir yapıya sahip olsun, tatile gitmeye zaman ve para bulabilsin, kadın da çalışmak istiyorsa gitsin çalışsın, akademik kariyer yapmak istiyorsa yapsın bir sıkıntı yok bunda ama Türkiye'deki kadınların büyük çoğunluğu zorunluluktan çalışıyor, mecbur çalışıyor. Ben müdürlük yaptım, siz benim çalıştırdığım kadınları görseydiniz, köylü kadınlar. İnanamazsınız işten çıkma korkusu çoktur çünkü Türkiye'de bir şey olunca onlar çıkartılır. Sizler belki görmemişsinizdir ama ben kadın işçi de çıkarttım erkek işçi de çıkarttım, bir işçi çıkartmak durumunda kalırsam kadın işçi çıkar, niye, çünkü ondan daha az işgücü alıyorum erkekten daha çok işgücü alıyorum. Belki o kadın o yüzden evine ekmek götüremiyor, eşi yeterli

maaş alamıyor. Bunların hepsini ben görerek bizatihi yaşadım. Devlet sosyal olursa her şey çözülür" (Cüneyt).

Kadının çalışıp erkeğin çalışmadığı durumu ise "erkeklik bozuldu" diye tanımlayan bir katılımcı şöyle demiştir:

"Vallaha şöyle söyleyeyim, aslında Türkiye'de erkek olmak boş, şimdi bizim işini yaptığımız bir yer var, mimar arkadaş var orda bayan. Fabrikada şu an çok kadın çalışıyor. Dedim niye böyle, dedi kadınlar çalışıyor, erkekler çalışmıyor. Kimisi kocasına çay parası, sigara parası veriyormuş. Türkiye'de erkeklik çok az kaldı yani, eskisi gibi değil Eskiden, benim eşim de çalışıyor ama ben de çalışıyorum, ben çalışmasam bana ters. Benim eşim çalışmak istediği için çalışıyor, bir hak kazanmış emeklilik hakkı, yarın öbür gün bir şey oldu benim elime bakmayacak, kendi maaşı olacak. Şu anda insanlar öyle düşünmüyor erkek çalışmasın da kadın çalışsın gözüyle bakıyorlar. O da daha varoş kesimdeki insanlar öyle düşünüyor, biz de varoş sayılırız ama insanlar diyor ki karı çalışıyor, versin bana sigara için 3-5 lira. Bu erkeklik şeyi bir acayip oldu yani bizim ülkemizde. Erkekler alışmış artık bizim ülkemizde rahat yaşayacak ama yorulmayacak. Bayağı bir erkeklik bozuldu" (Tan).

Kadınların ekonomiye olduğu kadar siyasete de daha çok katılım göstermesinin iyi olacağını düşünen katılımcılar şunları söylemiştir:

"Meclis tamamen kadın olsa daha sevinirim. Erkekler satıcı, menfaatçi oluyor. Bir liderin her şeyi belirlemesine de karşıyım, halk belirlemeli. Güvenmiyorum erkeklere, kadınların içinde de bazı menfaatçiler var tabi. Kadınlar daha dürüst olurlar diye düşünüyorum. %70-80 olsun. Bir cumhurbaşkanı kadın neden olmasın. Kadınlar çalışmalı, üretmeli" (Kaya).

"Erkeğin egemen olduğu bir ortamın çok doğru olduğunu düşünmüyorum. Yani mesela sırf bu yüzden belediyelerin ve devletin kadınlar tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünüyorum ben, okumuş kadınlar tarafından idare edilmesi gerektiğini düşünüyorum" (Sarp).

Kadın erkek eşitliği konusunda iyimser olan, insanların zamanla bu gelişmelere alışacağını umut eden katılımcılar da "eşitliğe doğru yol alındığını" düşünmektedir. Eskiyle günümüzü kıyaslayan katılımcılar şu ifadeleri kullanmışlardır:

"Ama kendi toplumumuz özelinde konuşursak erkeğin rolleri erkeğe avantajlı olarak kodlanmış ama kadınlar bunu değiştiriyorlar, onu da söyleyeyim. Benim babamı onun da babalarını düşünürseniz kadının özgürlük alanları çok daha gelişti. Ama şey belli, erkek egemen bir toplum biraz daha dengeye kayıyor eskiye göre ama hala erkek egemen bir toplum içerisindeyiz" (Evren).

"Kadından beklenen farklı, hani böyle erkek biraz daha böyle çalışır çabalar, meslek sahibi olur, evlenir. Yetiştirme tarzı daha otoriter olmasına rağmen aile hayatı artık daha da toplumsal rol olarak eşine destek verme noktasına geliyor çünkü eşinin de bir çalışma hayatı olduğu için, hayat müşterek, o şeyleri tek başına sağlayamıyor çocuk yetiştirmek olsun. Türk toplumunda da değişti bu önyargı, bundan bir 40 yıl 50 yıl önce baktığımız zaman erkek çalışı, kadın evinde oturur, böyle bir çekirdek aile değil büyük bir aile olur, sosyolojik olarak öyle bir yapı vardı. Şimdi demografik yapı değişti, çekirdek aile şeyine geçti, çalışma hayatında da bayanlar da katıldığı için ister istemez insanın da evrilmesine, insanın da gelişmesine yol açtı aslında. Bunları olumlu yönde gelişme olarak buluyorum. Türkiye'nin gelişmesi açısından da bu şeyler azaldı, daha da böyle çağa yaklaşma noktasına geldi diye düşünüyorum" (Kuzey).

Kadın-erkek ayrımının artık kalmadığını düşünen katılımcılar, rollerin iç içe geçmişliğini "Kadınlar ne kadar erkekleştiyse günümüzde erkeklerde o kadar kadınlaştı", "kadını erkeği geçmeliyiz" sözleriyle anlatmışlardır. Önemli olanın düzgün bir insan olmak olduğunu bir katılımcı şöyle ifade etmiştir:

"Çok yanlış adama soruyorsunuz bunu çünkü benim için hiçbir şey ifade etmiyor, insanlık benim için daha önemli olan. Cinsiyet seçtiğimiz bir şey değil, dogmatik bir olay. Bugün ben kadın olabilirdim, siz de erkek olabilirdiniz, yani şu anda erkeksem bu çok önemli bir durum değil. İnsan gibi yaşamak, hatta insan gibi de değil, doğru düzgün bir canlı gibi yaşamak en önemlisi" (Cüneyt).

Toplumsal cinsiyet rolleri ayrımından bahsederken anne-baba rol farklılığına vurgu yapan katılımcılar da olmuştur. Bir ebeveyn tanımındansa anne ve baba tanımına ayrı ayrı neler yüklendiği şöyle anlatılmıştır:

"Tabii yani babanın yapması gerekenler var, annenin yapması gerekenler var. Yatarken bile öyle yani, ben annemi istiyorum dediğinde sen kalıyorsun öyle, orada çok ince bir çizgi var. Annenin yeri çok farklı, mesela ben babamı kaybettim ya, annemi kaybetsem çok daha farklı olurdu. Anne her zaman daha farklı aile içinde, ben ona inanıyorum yani. Baba öyle her zaman geride, dağ gibi derler ya, ama anne her zaman, o ince bir çizgi yani, değişik" (Sercan).

"Bizim kültürümüzde biraz daha şey var, çocuktan sorumlu kadındır. Babayla ne yapar maça gider, araba kullanmasını öğrenir. Anneden farklı, babadan farklı şeyler öğrenir. Hep kadının üstüne yıkıyoruz işleri ama kadının emeği çocuk üstünde daha çok olduğu için sanki hak ediyor yani bunları. Kötü bakımdan değil. İlk defa bunları benimle yaptı, diyor ilk defa baba mı diyecek anne mi. Erkekte biraz daha şey var herhalde, ilk anne desin de, kadın sevinsin de, o şey var. Mesela ben dişi çıktığını fark etmiştim, eşime dedim git bak bakalım çıkmış mı.

Kadın bazı şeyleri daha çok hak ediyor erkekten. Toplum kadının görevi diye görüyor, kadının görevi değil aslında da, bazı erkekler kadının bu yanına sevinmesini istiyor" (Tan).

Toplumsal cinsiyet rollerini öğretme noktasında yine kadına biçilen "yetiştirme" işi nedeniyle, yine kadınların öğretimiyle değişimin gerçekleşeceğini düşünen bir erkek şunları söylemiştir:

"Burada anneler geliyor, burada seminerler yapıyorlar hep babalardan şikayet ediyorlar, evet toplum bu. Ama anne olarak babayı yetiştiren sensin diyorum, yani erkek çocuğuna ne öğretiyorsun? Çorap yıkattın mı, bıçak verdin mi eline ya da temizliğe yardım ettirdin mi" (Onur).

Toplumsal cinsiyet rolleri ayrımının hakim olduğu, kadınların eşitsiz koşullar altında yaşadığı bir toplumda, bu eşitsizliği desteklemeyen erkeklerin durumu da dikkat çekilen başka bir nokta olmuştur. "Erkeklik" kavramının erkekler üzerinde yarattığı yükü bir katılımcı şöyle açıklamıştır:

"Gelişmiş toplumlarda da var benzer sıkıntı, bizim gibi gelişmekte olanlarda da fazla sıkıntı. Kadınların şiddet gördüğü, haksızlığa uğradığı bir coğrafyada erkek olmak da zor. Birbirini doğuruyor. Haksızlığa uğruyor kadınlar, bazı erkekler haksızlığa uğratıyor kadınları ama bazıları da uğratmıyor. Genelleme oluyor. Erkekleri de aslında olumsuz etkiliyor. Bunlar da pek karşılıksız kalmıyor, haksızlığı yapan erkekler de cezasını görüyor bence, fark edemeseler de, dolaylı yoldan görüyorlar, hiç haksızlık yapmayan erkekler de görüyorlar, yapıyorlarmış gibi davranılıyor onlara da. Erkeğin üzerinde ek sorumlulukların olması da erkeğin üzerinde baskı yaratabiliyor. Geleneksel Türk ailesinde erkek çalışıyorsa kadın evde öyle bir yapıda. Mesela erkeğin işi de zor. Belki asgari ücretle çalışıyor, başka işleri var. O erkeğin de eşine bir hayat sunması gerekiyor mesela, sunamadığı noktada suçlanıyor belki. Çok birbiriyle iç içe yani. Ne kadar çok eşitsizlik varsa bundan iki taraf da zarar görüyor" (Okan).

Kadın-erkek arasındaki ayrımın fiziksel yönüne dikkat çekip bu farklılığın hak anlamında bir eşitsizlik getirmemesi gerektiğini vurgulayan katılımcılar olmuştur. Bir katılımcı eşitlik ve "pozitif ayrımcılık" konusundaki düşüncelerini ifade ederken şu cümleleri kullanmıştır:

"Kadın ve erkek rolü değişiyor elbette, kadının ve erkeğin yapacağı şeyler farklı. Türkiye'de yaşamanın getirdiği roller var, genel dünyada yaşamanın getirdiği. Ben açıkçası eşitliği sağlamaya çalışıyorum kendi çapımdan ama mesela onun daha zorlandığı dönemler var, annelik çok zor mesela, hep söylüyorum, 9 ay karnında taşımak, aç kalıyor bir şey yiyemiyor, bedeni tamamen değişiyor, 9 ay sadece onu düşünüyor,

doğuyor sonrasında onu düşünüyor, bu çok zor bir şey. Saygı duyuyorum buna, ben yapabilir miyim bilmiyorum, o hissiyatı kıyaslayamıyorum şu an. Erkek, Türkiye'de eşine şiddet uygulayan, kendini üstün gören bir varlık gibi lanse ettiriliyor maalesef. Benim açımdan değil açıkçası, herkese, kadın erkeğe aynı saygıyı gösteriyorum. Haklar açısından eşit olmamız gerektiğini düşünüyorum ama tabii ki kadın erkek farklı fiziksel olarak, onun da farkındayım. Baktığınız zaman dünya maraton kadın erkek farklı yapılıyor, yüzme yarışları farklı, futbol daha çok erkeklerin üstün olduğu, kadınların da oynadığı ama erkeklerin daha iyi olduğu bir şey. Erkek bedeni daha güçlü standartlara göre, tabii ki daha güçlü kadın vardır. Haklar açısından eşit olmamız gerektiğini düşünüyorum, hatta Türkiye'de kadınların pozitif ayrımcılık açısından daha fazla hakları olduğunu düşünüyorum ama bu tabii ki şehirde yaşayan belli bir elit kesime hitap ediyor. Sonuçta taşrada yaşayan bir kadının hakları konusunda pozitif ayrımcılık yapıldığını düşünmüyorum ama şehirde yaşayan kesim için böyle düşünüyorum. Pozitif ayrımcılığın olması beraberinde farklılığı getiriyor. Tabii ki belli şeylerde olabilir, hamilelik, doğum gibi şeyleri çıkarıyorum ama mesela benim işe girerken eşit şartlarda finale kalan 2 kişi arasında kadının tercih ettiklerinde giremeyen arkadaşım var, bunlar da sorun değil ama işte bunlar özünde kadının daha muhtaç olduğunu, korunması gerektiğini yansıtıyormuş gibi geliyor bana, bilmiyorum. Ben eşit olması taraftarıyım ama tabii ki gerçek bir eşitlikten bahsediyorum. Kanunlar eşit gösteriyor ama insanlar eşit bakmıyor onun farkındayım. Bunun baş sebeplerinden birinin pozitif ayrımcılık olduğunu düşünüyorum açıkçası" (Deniz).

Yukarıdaki yorumda da sezebileceğimiz bir "kadınların da mevcut ayrımlardan yararlandığı" düşüncesi bazı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. "Stereotip bayan davranış modelinden hoşlanmadığını, Avrupa'daki kadınların o tipte olmadığını (Evren)" söyleyen olduğu gibi eşinin bu ayrımı "işine geldiği" pek çok yerde kullandığını düşünen de vardır. Hatta yukarıdaki söylem eşitsizliğin pozitif ayrımcılıktan "kaynaklandığı" görüşündedir.

Erkeklerin kadın-erkek ayrımı hakkındaki düşüncelerine uzunca yer verilen bu bölümde bulgular bize göstermiştir ki bazı erkekler mevcut roller ayrımı konusunda eleştirel yaklaşmakta, bazıları bu rollerin sürdürümünde bir sakınca görmemekte, bazıları da "arada kalmış" tutumlarla toplumsal değişimi yorumlamaktadır. Bulgularda da görülebileceği gibi erkekliğe ve kadınlığa yüklenen anlamlar ev içi rol paylaşımından ebeveynlik rollerine, istihdamdan siyasete pek çok alana dair geliştirilen düşüncelere etki etmektedir.

4.11.3. Aile reisliği

Yeniden üretim alanı üzerinden yürütülen bu araştırmada, katılımcıların "aile reisliği" kavramı üzerinden yaptıkları açıklamalar "erkeklik" teması altında önemli görülmüş ve onlara özellikle bu konu hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Sadece bir katılımcı (Ufuk) ailedeki reisin kendisi olduğunu söylemiş, bazıları esprili bir dille "hanımın" reis olduğunu belirtirken çoğu farklı açıklamalarla "reislik" hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdir. Bu kategori altında verilen cevaplar 4 kod altında toplanmıştır.

Kişiye göre değişebilirliği

Aile reisliği hakkında ne düşündükleri sorulduğunda çoğu katılımcı bu fikrin artık pek benimsenmediğini, önemli olanın kişilerin özelliklerine göre reislerin belirlenmesi olduğunu söylemiştir. Kendine ilgili konu hakkında çok güvenen, konuya hakim olan, isabetli düşünen kişinin kararları alması gerektiği, bu kavramın saçma olduğu ve kişiden kişiye değişebildiği, herkesin topa girmesi gerektiği ve kararların tartışılarak alınması gerektiği belirtilmiştir.

> *"Benim oyum iki, onunki bir değil hiçbir zaman. Oturulur konuşulur, ama cephede mücadele edilmesi gerekecekse de hangi cephede nasıl mücadele edilecek, kişi seçilir"* (Kadir).

> *"Bu veriliyor, biz reisliği bölüştük, eşim başka şeylerin reisi ben başka şeylerin. Çocuklar bile bunu annemle konuş, bunu babamla konuş diyorlar, farkına varmışlar. Bazen rol karmaşası, sorumluluk alanları birbirine geçtiği zaman çocuklar bunu kullanmaya çalışıyorlar. Rolleri doğal olarak paylaşıyoruz yani konuşmadık bile"* (Onur).

Biri mutlaka yönetmeli

"Yönetilme" işini bir mecburiyet olarak görüp, aile kurumunda da işlerin ilerlemesi için bir yönetimin gerekli olduğunu düşünen katılımcılar için "reislik" kavramı işlevsel bir noktaya uygun düşmektedir. Kendisini bir "işletme müdürü" olarak tanımlayıp bu görevin kendisinde yaş ve tecrübeden dolayı bulunduğunu söyleyen bir katılımcı olduğu gibi tarihsel referanslarla düşüncelerini aktaranlar da olmuştur:

> *"Dünyanın her yerinde şöyle bir şey var, her yerde, ülke var her yerde bir yapı var, bu Antik Çağ'dan beri geliyor, mutlaka yöneten birileri*

var, mutlaka bence olmalı. Ama bu yöneten yönetme şeklini koruyamazsa, kendi çıkarlarına şey yaparsa sıkıntı olur. Ailede de bence böyle, mutlaka yöneten biri olmalı. Kimi yerde kadının da evi yönettiğini görüyoruz, bu rolü aslında biraz daha insanın kendi şeyi belirliyor, yapısı, tarzı, sosyal durumu. Kendisi bu rolü istiyorsa kendisi alıyor yani. Bizim burda biraz daha ön planda olan erkek, Türkiye olarak diyorum. Yönetirken herkes için yönetmeli, kendi çıkarları için değil" (Doğuş).

"Aile reisi kesinlikle olmalı ama bu her zaman erkek değildir. Ben eşime sordum, hani iki kişisiniz ya başta çocukların zaten belli bir yaşa kadar söz hakkı yok, demokrasi olamıyor zaten ayrı fikirlerdeyseniz. Fikirler ayrı olunca karar alma şansınız yok, daha geniş ailelerde olabilir de. Dolayısıyla bir karar vericinin olması lazım dedim, istersen sen ol dedim, o bana bıraktı ama. Yani olması lazım, bu şey değil, diktaya gitmemesi lazım kesinlikle, yine iki tarafın rızasını almak önemli ama çok büyük anlaşmazlıklar varsa bir son karar verici olması lazım. Bu her kurumda böyle bütün yapılarda böyle aslında" (Evren).

"Mecburen" reislik

Toplumsal beklentilerin kendi hayatları üzerinde büyük etkisi olduğunu ve "mecburen" reislik yapmak durumunda kaldıklarını belirtenler de olmuştur. Bu, belirli toplumsal cinsiyet rolleri ve "toplumun sizi anlamayacağı" gibi nedenlerle gerekçelendirilmiştir.

"Aile reisi mecburen oluyorsun, toplumun sana verdiği şeyler var, yapman gereken şeyler var, ön plana çıkman gereken durumlar var, mecburen oluyorsun. Arabayı ben sürüyorum, restorana gittiğimizde iyi-kötü garsonu ben çağırıyorum, ya da bir şey olacağı zaman, musluk kırıldığında ben gidiyorum, onları yapmak zorundasınız, reis olmak zorundasınız. Bir darbe gelecekse ilk siz göğüslemek zorundasınız, dedim ya korumak kollamak. O yüzden ilk darbeyi sizin göğüs germeniz gerekiyor ki arkadakiler daha az zarar görürsün. Darbeyi hissetmek de zor, arkada kalan işleri yapmak da benim için çoğunlukla daha kolay" (Güney).

"Size o toplumun biçtiği rol var, o rol size birisi tarafından öyle görünüyor, başka biri tarafından böyle görünüyor. Öyle olduğu için de mesela siz herhangi bir sosyal problemde, ailenizi ilgilendiren bir problemde eşinize bu evde aile reisi yok, sorunu biraz da o çözsün ya da önde olsun diyemezsiniz. Mecbursunuz olayları ele alıp sorunu çözmeye. Eğer o aile reisliği ise aile reisliği olması gerekiyor çünkü karşınızdaki insanlar modern insanlar olmayabilir. Modern olmayan insanlar için de bunlar kafa karıştırıcıdır. Onlar için sizin değil karınızın öne çıkmış olması bir zayıflık belirtisi olarak görülür. Halbuki bu aileyi en iyi kim savunacaksa o önde olmalı o anda" (Kadir).

Kalmadı artık onlar!

Birçok katılımcı reislik gibi şeylerin "eskide kaldığını", artık ortak karar alındığını vurgulamıştır. Üçüz babası olan Kuzey'in söyleminde ise -daha önceki söylemlerinde de "zorunlu katılım" vurgusu olmuştur- babalık rolündeki zorunlu katılımla bağ kurulan bir "ortaklık" vurgusu sezilmektedir.

> *"Eskide kaldı artık modernite var. Artık ikisi de eşit, aile reisi artık espri olarak kalmış bir şey gibi. Eski şeylerde görüyoruz ya bazen babalık böyle uzakta kalıyor, çocuğun gelişmesinden, beslenmesinden falan ama çoklu şeylerde ben tabii ister istemez işin içine girmek zorunda kalıyorum, eşime destek olmak zorundayım, artı bunu severek yapıyorsun. Bir de çocuğun olduğu için bir katılmak zorundasın, böyle bırakayım her şeyi eşim yapsın zihniyeti yok artık"* (Kuzey).

Bu bölümdeki bulgulardan -her ne kadar bazı katılımcılar geleneksel rollerin sürekliliğini bir noktada sağlamak durumunda kaldıklarını belirtmiş olsalar da- "aile reisliği" kavramının artık büyük önem atfedilen bir rol olmadığı, eşler arası paylaşımın daha çok öncelendiği sonucunu çıkartmak mümkündür.

4.11.4. İş-ev dengesi

Çalışmak, erkeklik çalışmalarında üzerine çokça araştırma yapılmış bir alandır. Yukarıdaki pek çok söylemde de gördüğümüz gibi artık her ne kadar kadınlar iş hayatına aktif katılıyor da olsalar erkeklerin büyük kısmı çalışıyor olmayı kendi "asli" görevleri olarak algılamaktadır. Çoğu katılımcının hiç işsiz kaldığı bir dönem olmamıştır ama kısa süreli işsiz kalan az sayıda katılımcı bundan rahatsızlık duyduğunu, "sigara parasını eşinden almak zorunda" kaldığında yaşadığı sıkıntıyı ve işleri battığında psikolojik olarak çok kötü etkilendiklerini dile getirmiştir. Bu bölümde erkeklere işleri ve evleri arasındaki dengeyi nasıl korudukları sorulmuş ve bulgular 2 başlık altında toplanmıştır.

Sorunları eve getirmek

İşte yaşadıkları sıkıntıları ev hayatlarına yansıtıp yansıtmadıkları katılımcıların bu iki alanı birbirinden ayırabilme başarılarını ve sorunlarla baş etme yöntemlerini göstermektedir. Çoğu katılımcı işteki sorunlarını ev hayatına yansıtmadığını, ikisini birbirine karıştırmamaya çalıştığını söylemiş ve "nerde yaşarsam orda kalır", "Saat

17.01'de kimseyi tanımam" gibi ifadelerle durumu açıklamışlardır. Fakat bu bahsedilen "yansıtmama" hali bazen canlarını sıkan şeyleri eşleriyle paylaşmama noktasına gelebilmektedir. Bir katılımcı "söylenen lafın amacı olmalı, yoksa ağlamak oluyor" diyerek yakınmaktan hoşlanmadığını, bir diğeri de eşinin ona sıkıntılarını hiç anlatmadığı için şikayetçi olduğunu, lojmanda yaşadıkları için eğer bir sorun yaşandıysa komşulardan duyduğunu söylemiştir. Başka bir katılımcı şöyle konuşmuştur:

> *"İşteki sorunu eve yansıtmam. Kötü bir durum yaşadığımda genelde çabuk unutabiliyorum ben. Unutmazsam da, ben eşim kadar böyle her şeyi anlatan biri değilim, anlatsam ben de daha iyi, ben de rahatlarım ama yapım böyle değil. O böyle her şeyi anlatıyor, ben ya son dakika anlatıyorum, ya hiç anlatmıyorum gibi"* (Bulut).

İşteki sorunu eve yansıtmadığını fakat "evde de soğuk bir hava estiğini" söyleyen bir katılımcı da olmuştur. Bir diğeri ise sorunları içine attığı için arada kötü bir şekilde yansıtabildiğini söylemiştir.

> "*Özel sektörde çalışıyorsunuz, her türlü insanım kaprisini çekiyorsunuz, canınız sıkılıyor eve geliyorsunuz. İş yerinde yaşadığım şeyi paylaşmayı sevmem hep içime atarım, İçime attığım zaman da mutsuz olurum, asabi olurum. O anda bazen öfkelenebilirim, kızabilirim, bu tarz şeyler yaşanabiliyor. Ben çok iç dünyasında yaşayan bir insanım"* (Güneş).

Başka bir katılımcı ise baba olduktan sonra değiştiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

> *"İş hayatındaki sıkıntıyı eve yansıtmamayı öğrendim, en başta, çocuk olmadan önce daha çok yansıtıyordum fakat çocuk olduktan sonra bireysellikler daha geri planda kalır, iş sorunlarını aile için daha geri plana çektiğin için terbiye ediyorsun bu işleri yansıtmamak gibi, doğal olan şeyin o olduğunu anlıyorsun yani"* (Toprak).

Aile-iş odaklılık

Katılımcılara hayatlarında iş odaklı mı, ev odaklı mı oldukları, hangisini daha çok önceledikleri sorulduğunda büyük çoğunluğu ailelerini ön planda tuttuklarını söylemiştir. "İş insanı değilim", "İşteyken ev istiyorum" şeklindeki cümlelerle daha çok ev odaklı olduklarını belirtmişlerdir.

> *"Ben özgürlüğüme de düşkün olduğum için evde çok fazla vakit geçiremiyorum. 39 sene bekar yaşamını getirmiş olduğu bir şey de var*

evde yani, 3-5 saat geçirdikten sonra sıkılma noktasına geçiyorum, mutlaka bir dışarı çıkıp gezip dolaşma isteği oluyor bende. Tabii ki aile ama, iş dediğin nedir ya, şu an istifa ederim yani ailem için, iş miş düşünmem. Konu aileyse 27 senelik memuriyetimi silerim, aileyi seçerim yani" (Ozan).

"*Ben yaşamak için çalışıyorum. Bunu taa 80lerde tespit ettim, benim için bir şans oldu bu. Özel hayatını devam ettirebilmek için işe sahibim, ama diğer insanlar öyle değil. İş hayatlarını devam ettirebilmek için özel hayatlarına katlanıyorlar. Bu ayrım çok çok önemli. Asıl olan özel hayattır"* (Sarp).

Bazı katılımcılarda işte iş, evde ev odaklı olduklarını vurgulamışlar fakat çalışmanın da önemini şu şekilde ifade etmişlerdir:

"İkisi de. İş insan olmanın bir gereğidir. Onun dışında geçim kaynağıdır tabi. Ama geçim kaynağı olmasa bile insanın çalışması gerektiğini düşünüyorum yoksa paslanır, çok hızlı yaşlanır yani. Şimdi benim yaşımda insanlar görüyorum emekli olmuş, ölüme yatıyor yani, hoş bir şey değil. Ama esas olanın ailem olduğunu düşünürüm" (Kadir).

"Ben işine sadık biriyim, işimi yaparım yani, yeri geliyor sabahlara kadar çalıştığımız oluyor. 5 aydır evdeyim ben, iş farklı bir şey keşke işim olsa. İş erkekler için önemli bir şey, öyle evde durma şeyi çok yapmayız. İş olsa daha iyi olur" (Ufuk).

Çalışmanın "erkekler için" önemli olduğunu söyleyen sadece bir katılımcı olmuş, diğer bulgular çoğu erkeğin aile yaşamını daha fazla önemsediğini göstermektedir. Bir öncelik verilmesi gerektiğinde neredeyse bütün erkeklerin aileyi seçmesi, "yeni erkeklik" tartışmalarında kullanabilmek için önemli bir bulgu olmuştur.

4.11.5. Askerlik kurumu

Erkeklik çalışmalarında "çalışmak" dışında en çok ele alınan konu – özellikle zorunlu askerlik görevinin olduğu Türkiye'de- askerliktir. Askerlik kurumunun toplumsal erkeklik kodlarının öğrenildiği ve güçlendirildiği bir yapı olarak ele alındığı araştırmalar askerliğin "erkekliğin" test edildiği bir yer olduğunu bize söyler. Türkiye'deki zorunlu askerlik her ne kadar son dönemlerdeki bedelli askerlik uygulamalarından dolayı biçim değiştirmeye gitmiş olsa da hala önemini korumaktadır. Katılımcıların askerlik hakkındaki görüşleri bu bölümde ele alınmıştır.

Kurumun gerekliliği

Askerlik kurumunun gerekli görülüp görülmemesi kişiden kişiye değişim göstermektedir. Kimileri askerliğin erkeklere belli değerleri kattığını düşünürken kimileri de gerekli bir kurum olarak görmemektedir. Askerlik hakkında "Bana kalırsa gereksiz bir kurum, üretkensizlik, topluma faydası olmuyor, hiçbir konuda üretkenliği yok, pohpohlanan bir kurum (Rüzgar)" şeklinde düşünenler, gittiği süreyi "boşa geçen 6 ay" ya da "hayatımın iki yılı gitti" şeklinde tanımlayanlar olmuştur. Kimileri de yeni dünya düzeninde askerlik kurumunun gerekli olmadığını düşünmektedir:

> *"Biraz bence şey kalmış bir kurum, teknolojik gelişmelerle anlamsızlaşmış bir noktada. Çok işlevi yok. Anlamsızlaştı bence. Şu an piyade savaşları olmuyor, 5 dakikada biten savaşlar var. Toplumdaki değişmeler bence çok zaman alıyor, insanlarda şey rahatlığı var-haklı olarak- bilindik şeylerden gitme. Askerliğin öyle görünmesinin nedeni de o ama zamanla görülecektir. Şu an bedelli girdi insanların hayatına, şu an belki de 20 yıl öncesine göre çok daha farklı anlaşılıyor askerlik. Değişmesi kaçınılmaz, değişecek. Çok işlevli bir şey değil. Amaç ülkeye hizmetse, askeri savaşlardan çok ekonomik savaşlar var, üretime katılmak çok daha önemli, ekonomik katkı sağlamak daha önemli belki de"* (Okan).

> *"Şu andaki değişen dünya düzeninde askerliğin gerekli olduğunu düşünmüyorum, oğullarıma da bedelli askerlik yaptırırım, onunla ilgili hiçbir problemim yok Bize öğretilen böyle değildi, aşılanan da böyle değildi ama bana aşılanan değerlerin şu andaki dünya düzeninde geçerli olduğunu düşünmüyorum"* (Toprak).

Askere gittikten sonra fikri değişen bir başka katılımcı şöyle düşünmektedir:

> "*Gerekli değil. Sonuçta bir yerde 6 ay yaşıyorsun, bir şey kazanmadan gelme ihtimalin yok ama ben askere gitmeden önce hep şey diyordum, bir Türk olarak askere gitmeliyiz bence ama gidip geldikten sonra fikrim tamamen değişti. Öyle bir şeye gerek var mıymış düşünmeye başladım, çocuğumu göndermeyi planlamıyorum açıkçası, fırsat olursa*" (Deniz).

"Vatan millet duygusu zayıfladığı için günümüzde şart olmadığını" düşünen ya da "ortada savaş yokken bu kadar uzun olmamalı" diyen katılımcılar da vardır. İki erkek ise askerliğin psikolojik zorluklarına vurgu yapmıştır fakat kurumun gerekliliğine de inanmaktadırlar:

> *"18 ay, er olarak yaptım. Vicdani red olsun, hak olarak. Şiddeti sevmiyorum. Bir canlıyı öldürmek ne demek. Bana uygun değil, sevmiyorum. Büro işi olarak yapabilirdim ancak, komiser, astsubay*

gibi. Ama askerliğin gerekli olduğunu düşünüyorum. Savunma zorunlu. Ama 10 mermi atanı çatışmaya sürüklüyorsun, o ölür. Paralı askerlik olmalı, özel eğitimli kişiler yapmalı. Her vatandaş asker olmalı ama, güç olarak, savaşta ihtiyaç olabilir. Bu ülke kurtuluş savaşı verdi, zaman gelecek lazım olacak. Yüce önder Atatürk'ümüz var bizim" (Kaya).

"Erkek için askerlik kesinlikle şart, ki biz bi de bayağı uzun bir askerlik yaptık-19 ay. Komando. Ciddi bir şekilde psikolojimin bozulduğunu biliyorum ben, yani hala şu an bile vardır bende yani. Şimdi 20 yaşında bir insansın eline bir silah veriyorlar, işin psikiyatrik yönünün düşünecek olursak, adam öldürüyorsun, ya da o seni öldürecek falan, değişik bir ambiyansı var yani onun, onu canlı yaşıyorsun bir de. Şehit olanlar oluyor mesela. Bitleniyorsun, ay bu nereden çıktı diyorsun, banyo yapamıyorsun falan. Değişik ruhsal ve psikolojik sorunlara yol açıyor yani, yol açmıştı o dönemde bana, hala çok kalmasa da etkileri üzerimde olduğunu düşünüyorum. (Oğlunu gönderir miydin?) *Şimdi bu soruya ne desem yalan olur, hani biraz daha büyüsünler bakalım ne olacak ama tabii askerliğini yapsın isterim ama o şartlarda yapsın ister miyim, onun yanıtı şu an yok bende"* (Ozan).

Askerliğin "hayata bakış açısını değiştirdiği" için olması gerektiğini düşünenler de vardır. Aşağıdaki bölümde sıralanacak şeylerin öğrenilmesini önemli gören katılımcılar olmuş, oğullarının da elinin silah tutması, disipline olması ve farklı insan gruplarını görmesi gibi nedenlerle askerliğe gitmesini istediklerini söylemişlerdir.

"Gerekli ama şöyle benim oğlumun gitmesine gerek var, silah kullanmayı öğrenmesi için gerek var, o gerekli. Gitsin, silahı nasıl kullanacağını, nasıl temizleyeceksin, nasıl takıp çıkaracağını öğrensin 3 ayda, yeri geldiği zaman nasıl kullanması gerektiğini. Onu ben ona öğreteceğim zaten ama, kime karşı kullanacağını görsün çünkü oraya gittiğinde öyle bir şeyle karşılaşacak ki hırsızı da, orası inanılmaz bir mozaik. Normalde burada Bağdat Caddesi'nde o insanları görmüyorsun, evin önünde görmüyorsun. Van'dan da geliyor, Vanlı, PKK'lı adam vardı, adam açıkça bunu söylüyordu. Silah kullanmayı öğrenmeli bir gün ailesinin savunmak zorunda kalırsa diye. Ulus için? Ulus diye bir şey kalmadı artık bitti o iş" (Serkan).

"Ordu düzeninden dolayı orduyu severim ben. Her Türk erkeğinin askere gitmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunlar okulla adam olmuyorlar ama askeriyede de subaylar tarafından eğitimleri gerektiğini düşünüyorum. Uzman çavuş, ast subaylar tarafından değil, üniversite görmüş subaylar eğitmeli, pedagojik formasyonları olmayanlar tarafından eğitilmemeli" (Sarp).

Askerde öğrenilecek şeyler

Katılımcılar tarafından belirtilen, askerlikte erkeklerin öğrendiğini düşündükleri şeyler şöyle sıralanabilir: vatan sevgisi, kibirlenmeme, alçak gönüllülük, arkadaşlık, düzen-disiplin, çaresizlik, parasızlık, (subay olarak yapılıyorsa) birilerini yönetmek, kendinden güçsüze vurmamak, silah tutmak, sakin kalmak, sabır, sivil hayatın önemi ve güzelliği, aile özlemi ve ailenin kutsallığı, tek başına ayakta durmak, ailenin her zaman onun arkasında olmayacağı vb.

Dikkat çeken bazı söylemler aşağıda aktarılmıştır:

> *"Askerlik bir insanı pişirici bir süreç. Birçok özellik kazandıran bir süreç. Sizin zeka seviyenize göre çok akıllıca gelmeyen kararlar uygulanıyor olabilir ama aslında onların hepsinin bir mantığı vardır. Onların mantığı toplamda sizin zekanızdan daha fazladır. Birçok tecrübenin sonucudur çünkü onlar. Çünkü toplum sizden ibaret değil, orada bir toplum yetiştiriliyor, toplum bir eğitimden geçiriliyor, askerlik bir eğitim sonuçta. Toplumun sizden ibaret değildir, kaldı ki sizin bile öğreneceğiniz çok şey var, ben bunların hepsini biliyorum diyebilirsiniz ama toplumun geneli için yapılacak olan bir eğitimde sizi ayırıp kenara koyacak halleri yok, anlamı yok yani. O yüzden çok faydalı olduğunu düşünüyorum"* (Kadir).

> *"Bizim dönemimizde yetişen kuşak için askerlik şart, çünkü biz biraz ataerkil yetiştirildik, kız işi vardı, erkek işi vardı. Çocukluğumdan beri hiç yatağımı toplamazdım, sofrayı kurmazdım, kaldırmazdım, hiç bir şey yapmadım. Hiçbir şey yapmazken gidiyorsunuz askerlik denilen yere, her işte çalıştırıyorlar, mutfakta, koğuşta, her şeyi yaptırıyorlar. Yahu, madem ben bunları yapabiliyordum neden aileme yapmadım. Orada anladım ki demek ki Türkiye'de askerlik gerçekten, yetiştirilme durumundan dolayı, anlayana tabii ki, herkese değil de, ben oradan onu çıkarttım. Annene bir yardım etmiyorsun, el alemin adamının her işini yapıyorsun. Annen 10 sefer söyler bakkala git der, zor gidersin, elin adamı al şu ayakkabıları boyat, ya da boya diyebilir"* (Cüneyt).

"Bana değil, diğerlerine çok şey kattı" diyen bir katılımcı grubu da bulunmaktadır. Bu erkekler eli kalem tutan, üniversite okumuş, evini terk etmiş, belli meslek grubundakilerin, yani kendileri gibi erkeklerin bir şey öğrenmediğini fakat "Anadolu'nun bağrından gelen adamın" çok şey öğrendiğini düşünmektedirler.

> *"Ben bir şey öğrenmedim ama diğer, memleketinden hiç çıkmamış, hiçbir yere gitmemiş insanlar çok büyük bir vizyon kazandırıyor bence. Hiç görmedikleri şeyleri orada görüyorlar. Ben onları kesinlikle eleştirme anlamında değil, atıyorum, Ağrı'nın bilmem ne mezrasında doğmuş, 5 haneli evde, nüfusu kimliği bile yok, askere giderken*

çıkarılmış. Birçok şeyi görüyorlar orada, sosyal anlamda diyeyim" (Doğuş).

"Yani, tamam, askerlik çok şey kattı, itirazım yok. Bana katmadı da, Anadolu'nun bağrından gelen adama kattı. Hayatı boyunca hiç çarşaf toplamamış adam orada her sabah çarşaf topladı, veya hayatı boyunca kahvede oturan adam oraya gidip de sabah yedide kalkıp akşam ona kadar sürekli bir şeyle uğraştı, onlara çok şey kattı" (Güney).

Bulgular bize kimi erkeklerin askerliği gereksiz bulduğunu, kimisinin kendisi için değil de "diğerleri" için öğretici olduğunu, kimisinin de kurumu gerekli ve öğretici bulduğunu göstermektedir. Hiç disipline olmamış, bir kere bile ev işi yapmamış erkeklere farklı becerilerin kazandırıldığının düşünülmesi ve farklı pek çok insanla aynı ortamda bulunmanın zorlukları ve hayata dair önemli değerlerin orada deneyimlenerek öğrenildiğinin düşünülmesi askerliğin olumlu bulunan yönleri olmuştur.

4.11.6. Aile olmanın erkeklik açısından anlamı

Bu tema altında en son beliren başlık erkeklere göre ailenin anlamı olmuştur. Aile olmak tanımlanırken katılımcıların neleri daha çok vurguladıklarının onların toplumsal cinsiyet rolleri ve hayatı anlamlandırmaları hakkında detaylar barındırabileceği düşünüldüğü için onlara bu soru sorulmuştur. Kimilerinin aileyi toplumsal bir kurum olarak, teknik bir şekilde tanımladığı görülmüştür:

"Benim için şu demek, hiç belli bir kalıbı yok. Evli çiftin, sonrasında çocuklar da buna katılacaktır, kendi koydukları kural setlerine göre yaşamlarını idame ettirdikleri ortam bence. Hiç kalıplaşmış şeylere gerek yok, aileden aileye değişebilir, mutlu ailelerin yaptığı farklı olabilir. Otonom, kendi kendini yöneten, küçük sistemler, bence öyle yani" (Okan).

"Aile olmak bireylerin bireyselliğini kaybetmeden, bir gruba uyum sağladıklarında, dinamikleri uygun yönettiklerinde çok iyi çalışan bir sosyal yapı. Ya da çok kötü bir çalışan sosyal yapı olabilir, ikisi de benim için o kümenin bir aile olarak, verimli bir aile olarak o kümenin fonksiyonlarının da verimli bir şekilde işletilmesi, kötü bir aile olmak da verimsiz işletilmesi ne yazık ki" (Toprak).

Ailenin rol model olup insan gelişimine etkisinden bahseden bir katılımcı şunları söylemiştir:

"Aslında yaşamın her alanında birbirine destek olan bireyler topluluğu demek. Bu da hayat arkadaşı denilen lafa tam olarak uyuyor. Hayat arkadaşı kavramı içerisinde büyümeyen çocuklar için o bir hayal olarak kalır. İleride de eğer akılları yetiyorsa, kafaları yetiyorsa o hayale doğru yönelirler ama çoğunda zor olur o biraz çünkü insan çoğu zaman örnekler. Olay çerden çöpten bir bina yapmak değil, sağlam yapmak. Benim için aile temelden başlıyor. Anneanneden falan başlıyor. Bir kadını yetiştirmenin yolu anneannesinden geçer diye bir laf vardır, erkek için de öyle. Düzgün bir erkek modelinin torunu da düzgün olur, o şekilde aşağıya doğru iner. O şekilde katlar da doğru çıkılırsa sağlam bir bina olur. İlişki içerisinde birbirlerinin sorunlarına yaklaşan bireyler olurlar aile bireyleri. Toplum içerisinde de bu huzur olarak onlara yansır. O şekilde o huzurlu ortamı seçerler kendilerine, bunu devam ettirecek bireyler ararlar. Çünkü örnek aldıkları babasıdır annesidir. Öyle devam eder. Sağlam yapıdır aslında aile. Aile toplumun temelidir lafı doğru. Ailenin ömrü bitti diyorlar şimdi, bence bitmedi, bilmiyorum ne zaman biter, belki bir gün biter ama bittiği zamanda ne kadar iyi olur şüpheliyim yani" (Kadir).

Aileyi sırtını yaslayabileceğin bir yer, insanın yaşam kaynağı, yaşanması gereken bir şey, bir bütün olmak, sosyal kazanç sağladığın ve sevgi gördüğün bir yer gibi daha bireysel duygular üzerinden tanımlayan katılımcılar da olmuştur.

Özellikle çocuklu aile olmayı kutsal ve anlamlı bulan erkekler şöyle düşünmektedir:

*"Bence, birlikte keyif alabildiğim, birbirini geliştirebildiğin bir ortam diye düşünüyorum. Ben gelişiyor muyum, evet bence gelişiyorum, evet aile sorunlarımız falan var arada ama bunlar beni geliştiriyor. Gerçekten hayatın anlamı orada gibi geliyor, hele de çocuklar olduktan sonra. Dışarıdaki dünyada çok büyük etkiye sahip değilim ama aile içinde sahibim. Bu etkiyi biz gerçekten güzel bir enerjiye dönüştürebiliriz"(*Onur).

"Bence hayatın lokomotifi. Aile olmazsanız hayatın hiçbir tadı tuzu yok, ben öyle görüyorum. Hayatınıza bir anlam katıp sizi geleceğe dair itekleyen, sürükleyen bir şey olarak görüyorum. Ailem olmasaydı amaçsız, gayesiz, hayatın şeyi olmazdı ya, nasıl diyeyim, hani bir yemek yaparsınız tuzsuz tatsız, bir anlamı olmaz ya bu onun gibi bir şey yani. Bir çocuğa kişiliğinizde, bünyenizde olan şeyi veriyorsunuz, katıyorsunuz, ailenize verdiğiniz o himaye, koruma, onların ihtiyaçlarını giderme, onları idealize etme, onların büyümelerine yardımcı olma, onların hayata atılmasında aynı bir bahçıvanın çiçekleri sulaması ve büyütmesi gibi, bir değer katıp bir noktaya getirme. Bu insanın doğasında olan ve bu şekilde açığa çıkarabileceği bir şey, bunu yapmazsanız boşlukta kalıyorsunuz yani" (Güneş).

"Güzel bir şey demek bence. Bizim toplumumuzda şu var, bekârsan hiç bir yere yakışmıyorsun. Evliysen her yere yakışırsın, çocuğun yoksa

gene her yere yakışmıyorsun. Çocuğun varsa her yer sana açık, bütün kapılar, sıkıntı yok. Hele küçük çocuğun varsa her kapı. Bir düzen var hayatında, bir umut var, gelecek nesillere bir şey aktarabilmek var. Kendim belki doğru biliyorsun bilmiyorsun ama en azından çocuğuna bir şeyler öğretip daha hayırlı, daha yararlı bir şey, belki o zaman için daha faydalı bir şey olabilir yani, aile olmak anlatılacak gibi bir şey değil. Bazı bekâr arkadaşlar var çevrede, diyor böyle iyi, böyle iyi değil, niye, çünkü bir düzenin yok, aile olmadığı zaman ölü gibisin yaşayan bir ölü gibisin, çünkü hiçbir şey yok, bir bağın yok, bir yere bağlanmamışsın, bir ümidin yok, yarından bir beklentin yok" (Tan).

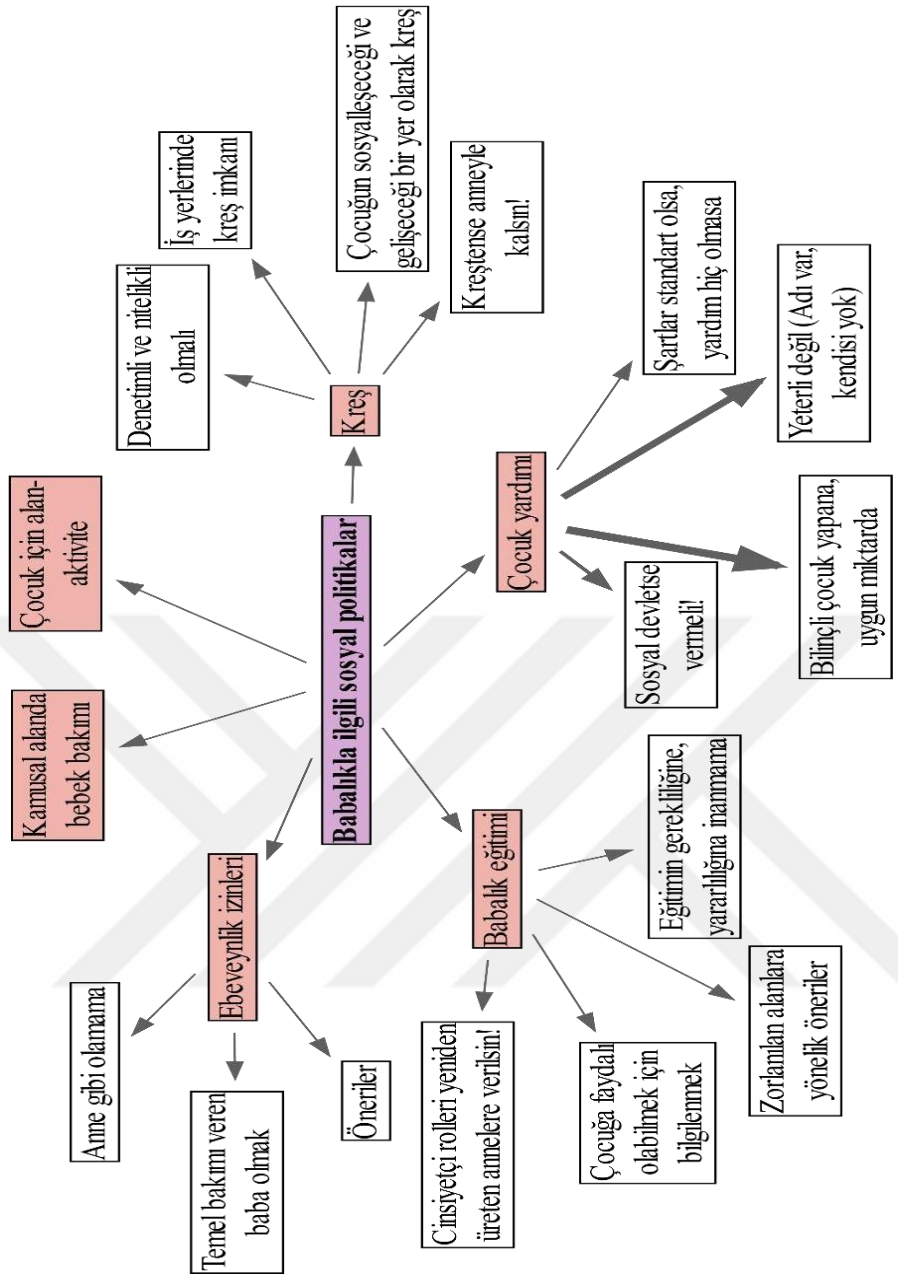
Bulgulardan erkeklerin aile olmayı çok büyük oranda çocukla birlikte ve olumlu değerlerle tanımladıkları anlaşılmaktadır. Aile çoğunlukla kök aileler dahil edilmeden, çocukları, eşleri ve kendilerinden oluşan bir bütün olarak tanımlanmıştır. Aileyi içindeyken etkin olabileceğin, birey yetiştirebileceğin dinamik bir yapı olarak ele almak katılımcılar için anlamlı görülmüştür. "Evli ve çocukluysan her yere yakışıyorsun" tespitinden de sezilebileceği gibi aile olmak toplumsal bir aidiyete de gönderme yapmaktadır.

4.12. Babalıkla ilgili sosyal politikalar

Araştırmanın son teması, erkeklerin babalık rolleriyle bağlantılı bir şekilde değerlendirme yapmalarının istendiği sosyal politikalar olarak belirlenmiştir. Yeniden üretim alanının farklı yerlerinde ve aşamalarında erkeklerin konumlanışı ele alınmış, son olarak ise makro boyutta mevcut politikalar hakkındaki görüşleri ve önerilerinin neler olduğu aktarılmak istenmiştir. Böylece erkeklerin kendilerini yeniden üretim alanına ne kadar dahil gördüklerinin, bu alanda devletin hangi şekilde yer alması gerektiğini düşündüklerinin ortaya çıkması beklenmektedir. Babalıkla ilgili sosyal politikalar 6 farklı alanda, Şekil 4.11'de gösterildiği gibi toplanmıştır.

4.12.1. Babalık eğitimi

Babalık eğitimleri Türkiye'de son dönemlerde başlayan fakat çok az büyük şehirde verilebilen eğitimlerdir. Hiçbir katılımcı bu eğitimlere denk gelmemiştir ve katılamamıştır. Hiç katılmasalar da erkeklerin çoğu bu eğitimler ulaşılabilir olsa katılmak istediklerini söylemişlerdir. Olmasını istedikleri eğitimlerin içeriklerine ve niçin bu eğitimleri istediklerine dair görüşleri aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

Şekil 4.11. Babalıkla ilgili sosyal politikalar tema kategori modeli.

Çocuğa faydalı olabilmek için bilgilenmek

Babalıkla ilgili eğitim almak istediklerini söyleyen erkeklerin çocuklarına nasıl faydalı olabileceklerini öğrenmek için hevesli oldukları anlaşılmaktadır. “Belki yanlış biliyoruz, düzeltmek lazım” diyerek eğitimleri önemsediklerini, ne kadar çok konuda eğitim alınırsa çocuğa ve dolayısıyla topluma o kadar faydalı olunur şeklinde düşündüklerini belirtmişlerdir. Bir baba eşiyle birlikte çocuklarına faydalı olabilmek için neler yaptıklarını söyle ifade etmiştir:

"İkiz büyütmenin doğrusunu öğrenmek adına insan yönetimi, aile yönetimi hakkında 1.5 yıldır pedagogdan görüş alıyoruz, çocuklar oyun oynuyor, biz evde ne yapmamız gerektiğine dair destek alıyoruz. Bu çocuklarımız sorunlu olduğu için değil, daha iyi nasıl yapabiliriz diye katıldığımız bir şey. Bizim şirketin özellikle aile destek eğitimleri var, onlara katılıyoruz" (Doğa).

Bulgulardan bizzat babalıkla ilgili eğitime denk gelmedikleri için katılımcıların pedagoglardan ve kitaplardan yararlanmaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Zorlanılan alanlara yönelik öneriler

Katılımcılara çocuklarını yetiştirirken en çok zorlandıkları alanlar sorulmuş, bu alanlara dair olması gerektiğini düşündükleri eğitimler hakkında görüşleri alınmıştır. En çok dile getirilen şey çocuklarına karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda sıkıntı yaşamaları olmuştur. Her çocuğun aynı olmadığı (özellikle ikiz ya da üçüzü olanlar) vurgulanmış, kız-erkek oluşuna göre, yaşına göre, gelişim dönemine göre nasıl davranacaklarını bilmek istediklerini söylemişlerdir. Bir baba, çocuğun çok hızlı geliştiği, bir ebeveyn olarak ona nasıl ayak uydurabileceğini, nasıl değişmesi gerektiğini bilmediğini söylerken bir diğeri "*Çocuk sahibi olan çiftlerin davranışlarını gözden geçirmeleri lazım, farkındalık yaratılması lazım. Davranışların geri dönüşü yok, kazınabiliyor çocuğun aklına, aklından çıkmayabiliyor*(Okan)" diyerek davranışın önemini vurgulamıştır.

Ergenlik çağına giren kızına nasıl davranacağını bilmediğini söyleyen, onu kırmaktan da çekinen bir baba şöyle demiştir:

"O konuda sıkıntılı zamanlar geçiriyorum özellikle kızım konusunda mesela oğlum evden çıkmaz pek. Kızım öyle değil mesela şu an yazlıkta bile, kızım etrafındaki çocuklara dikkat et, etraftaki herkesle muhatap olma, mesela sevmediğim çocuklar var, ben öyle dedikçe yine de kendinin bildiğine gidiyor. Bu konuda ne yapacağım şu anda ben de bilmiyorum, cidden bilmiyorum yani keşke bilebilsem. Eğriyi doğruyu nasıl öğreteceğim iyi arkadaş kötü arkadaş nasıl öğreteceğim, daha çocuk ama bir genç kız havasına giriyor artık, orada nasıl engelleyeceğim ben de bilmiyorum. Yaşayarak mı göreceğiz yoksa bir doktora gidip konuşmam mı lazım, psikologla falan nasıl yapabilirim nasıl edebilirim diye kendi açımdan. Çünkü ben biraz çok sinirliyimdir, bağırırım, bu sefer karşı tarafın da kalbini kırmak istemiyorum. İşin açıkçası ben o konuda askıdayım boşluktayım" (Oğuz).

Çocuğa nasıl davranılması gerektiğine dair bilginin değişebilirliğine vurgu yapan bir başka katılımcı şöyle konuşmuştur:

"Ebeveynlerin çocuklara nasıl davranması gerektiği, ben o sorunun cevabını hala bilmiyorum. Kendimce bir yol bulmaya çalışıyorum ama bu profesyonel bir düşünce değil. Profesyonel düşünce nedir o da ayrı, felsefede, sosyolojide, psikolojide değişimler var, yani 10 sene önce uygulanan şeyler şu an yanlış olduğu söyleniyor, o da ne kadar doğru, o da tartışılır ama, bunlar hep sonuçları görüldükten sonra. Mesela bir nesil heba oluyor diyelim, aaa, bak bu doğru değilmiş deyip sonraki nesli başka şekilde büyütmeye çalışıyorsun. Şu an tamamıyla özgür nesil modeli var, doğru olup olmadığını büyüdükleri zaman göreceğiz. Aslında onlar da %100 doğru şeyler değil ama tabi yine de o tür bir yardım almak önemli bana kalırsa. O konuda yardım da değil de bilinçli olmak önemli çünkü bilmeden çocuğun psikolojisini bozma şansımız var, bozunca da düzeltmek çok zor, dolayısıyla o konularda bence hata yapmamak lazım. Çocuk psikolojisi sanki önemli gibi" (Evren).

Yukarıdaki alıntıda da sözü geçtiği gibi, çocuklarının psikolojik gelişimlerini önemsediklerini bildiren katılımcılar bu alanda bilgi sahibi olmak istediklerini söylemişlerdir.

"Çocuğu psikolojik olarak nasıl rahat ettiririm, hem benim psikolojim bozulmayacak, hem onun bozulmayacak şekilde nasıl yararlı olabilirim" (Oğuz).

Çocuklarının fiziksel gelişimleri hakkında da daha fazla bilgi sahibi olmak istediklerini, pedagogların kısıtlı zaman içerisinde kendilerine yeterli bilgiyi sunamadıklarını söyleyenler olmuştur. Çocuklarıyla iletişim kurma konusunda sıkıntı yaşayanlar ise çocuğun hangi hareketiyle ne yapmaya çalıştığını anlayabilecekleri ya da ergen çocuklarıyla nasıl iletişime geçeceklerini açıklayan bir eğitimi tercih edeceklerini söylemişlerdir.

"Babalık ile ilgili bir eğitimin kesinlikle olması gerektiğini düşünüyorum. İlk dönemlerde çocukla nasıl iletişim kurulacağını babanın bilmesi lazım. Hangi dilden anlıyor nasıl iletişim kurarız, biz erkekler bilmiyor yani. İletişim konusunda sıfırız yani, ilerledikçe ne tip sorunlar yaşayacağımı ben de bilmiyorum" (Ozan).

Bazı katılımcılar ise erkekleri baba olmaya hazırlayan eğitimlerin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Çocukken çocuk bakma konusunda onlara hiçbir şey söylenmediğini, çocuk bakmaya hazırlanmadıklarını, hele ki genç baba olanların oldukça zorlandıkları şöyle dile getirmiş ve bu konularda önerilerini sunmuşlardır:

"Eğitim olmalı bence ama tabii önce içten gelen bir istek olması lazım. Öyle olursa daha kuvvetli olur ama olmazsa da mutlaka bir eğitim olması lazım. Nasıl tutulur ne yapılır. Çünkü dedim ya küçükken bebekle oynatmıyorlar seni, eline bebek almamışsın, hassas

davranmayı bilmiyorsun, yani küçük yaştan başlamak lazım. Ama tabii o olmuyorsa da, şartlar oldurmayabilir, bir eğitim lazım bence. Mesela benim en çok yaşadığım sıkıntım, baştan böyle bir şeye hazırlansaydım belki daha iyi olurdu, mesela çocuk ağlıyor bir şey oluyor. Hiçbir şeyden haberin yok. Ağlıyor ama bir derdi var sen de sinirleniyorsun. Daha sakin olmak lazım, birinin önceden "bak böyle olur" demesi lazım. Ben onu düşünene kadar zaman geçiyor yani. Böyle bir şeye daha önceden hazırlansam, mesela çocuk ağlayacak, sen uykusuz olacaksın, sinirleneceksin gibi biri dese" (Bulut, Konum 79)

"Genel olarak çocuğa bireyin hazır olması gerekiyor. Mesela genç yaşta evlilikler de olabiliyor, hazır olmayabiliyor anne baba olmaya, genel kurallar verilebilir yani eğitimde, çocuk olduktan sonra neler değişecek. Bazıları düşünmeyebiliyor, hayatım değişiyor aslında. Ev dedikleri çocuktan öncesi ve çocuktan sonrası diye bir süreç oluyor. Özellikle genç evlenenlere böyle bir eğitim verilmesi gerekiyor, çocuk nasıl büyür, çocuktan sonra ne olacak, çocuk bakımına daire eğitim verilebilir yani böyle. Sadece anne büyütecek değil de, babanın da katkısı olacak şekilde, net bir şekilde anne babanın ortak bir meyvesi şeklinde, ortak sorumluluk. Özel eğitim de verilebilir, anne baba soru soru sorabilir, anketler yapılabilir. İsteğe göre eğitimler verilebilir, televizyonda olabilir. TRT gibi kamusal televizyonlarda anne-babalık eğitimi olabilir. Özel kurslar olabilir" (Kuzey).

"Özellikle çocukların psikolojik açıdan büyümesini etkileyecek davranışlardan kaçınmayı öğretmeleri lazım babalara. Çünkü maalesef kendi daha çocukken baba oluyor, o baba çocukları belli psikolojilerde büyütüyor. Öncelikle babaların psikolojik olarak eğitilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu toplum için çok çok önemli. Çocukları doğuran kadınlar, kadınlar ev içinde bir şekilde eğitiliyorlar anneleri falan tarafından. Çocuğu nasıl tutmuşsun, nasıl etmişsin onlar önemli şeyler değil, çocuğu psikolojik olarak nasıl tutuyorsun sen, onu öğretmek lazım erkeklere. Bana kalırsa 30 yaşından önce kimse baba olmamalı, 25 yaşından önce de kimse anne olmamalı. Öyle de bir şey var yani. Görüyorsun affedersin Suriyelileri, Doğulu vatandaşlarımızı, sıçıp sıçıp sokağa atıyorlar onlar doğurmuyor, sıçıyorlar çok affedersin"(Sarp).

Bir başka katılımcı verilmesi gereken eğitimi daha da geriye götürerek evlilik öncesi eğitim olması, ardından da çocuk sahibi olmaya çiftlerin hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır:

"Olmalı mutlaka. Evlilik öncesi eğitim olmalı, çocuk sahibi olma fikri oluşana kadar gençlerin evlilik becerileri kazanması konusunda istekli ve gönüllü olanlara verilebilir. Çocuk sahibi olmayı düşündüğü andan itibaren de anne-babalıkla ilgili eğitimler verilmeli. Şimdi çocuk olduğunda arkadaşlarıma da söylüyorum biz çocuk yapalım da, diyorum şimdi sorunun kaç, 10, 10 daha ekle, 100 daha ekle. Sorun geçekten 10 katı artıyor. Bununla başa çıkmak gerçekten zor oluyor.

Ama bunun farkına vardığımda kendimi kontrol edebildiğimde ben de değişebilirim, farklılaşabilirim" (Onur).

Bulgulardan babaların çocukları hakkında farklı alanlarda zorlanabildikleri anlaşılmıştır ve bu alanlarda bilgilenmek için neler yaptıkları ya da önerileri okuyuculara sunulmuştur. Evlilik öncesi ve sonrası eğitimler, kişilere özel eğitimler, bu konularda bilinçlenmek için televizyon gibi alanların kullanımı gibi farklı öneriler ortaya çıkmıştır.

Cinsiyetçi rolleri yeniden üreten annelere verilsin!

Daha önceki bir bölümde de bahsedilen "bu erkekleri kadınların yetiştirdiği" söylemi bazı katılımcılar tarafından bu kısımda da kullanılmış ve babalara bir eğitim verilmesindense annelere verilmesi gerektiği savunulmuş, hatta aşağıdaki alıntıda örneklemimi babalar olarak seçmem eleştirilmiş ve kadınlara hangi soruları sormam gerektiği konusunda bana önerilerde bulunulmuştur:

"Bence erkeklerin eğitim almasından ziyade kadınların eğitim alması lazım çünkü her bireyi bir kadın yetiştiriyor, erkeği de yetiştiren bir kadın. Ben eğitimimi tamamladım dediğim yer, büyük ihtimalle annemde tamamladım. Türkiye'nin en büyük sıkıntısı anneler çünkü evlatları çok aşırı kıymetli . Bizler de annelerimizin kıymetlileriydik ama yeri geldiğinde annem orada bir dur, bu böyle olmaz derdi, bizi çok net bir şekilde yönlendirebiliyordu. Geçmiş dönemde özellik de erkek çocukları o kadar kıymetliydi ki, şu andaki kadın-erkek ilişkilerindeki çarpık yapıya bakacak olursanız bence bu incelemeyi 60 yaş üstü kadınlarda yapın. Çocuğunuzu nasıl bir yetiştirdiniz, ona sofra toplattınız mı, bulaşık yıkatıyor muydunuz? Bu tür şeyleri sorun, ya da kız çocuğunuza davranışınız nasıldır, oğlan çocuğunuza nasıldır. Şu anda da hem kız çocuğu hem erkek çocuğuna gereğinden fazla değer veriliyor. O yüzden bu tür eğitimleri erkeklere vermekten ziyade, erkekleri yetiştirecek bireylere vermek çok daha mantıklı" (Cüneyt).

"Ama kadınların da eğitilmesi gerekiyor, çünkü kadınlar da çocuklarını karılık edecek biri olarak büyütüyorlar. Babalar zaten öyle büyütüyor. Oğlanları da hovardalık yapacak şekilde. Ama kız yapınca orospuluk oluyor. E, olur mu öyle şey. Bunları öğretmek lazım insanlara. Bir kızlık zarı üzerine kurulmamalı hayat. Eğitimsiz kadının da çok önemi var. Ya da dinin eğittiği kadının ve erkeğin de çok suçu var. Din eğitmemeli insanları, bilim eğitmeli, din eğitince böyle ishal oluyorlar. Cem Yılmaz üstadımızın dediği gibi eğitim şart" (Sarp).

Bu bulgulardan her ne kadar babalar da eğitim alsa, çocuğun asli yetişmesinden annenin sorumlu görüldüğü, toplumsal cinsiyet rollerinin devam ettiricisinin kadınlar olarak algılandığı sonucunu çıkartmak mümkündür.

Eğitimin gerekliliğine, yararlılığına inanmama

Babalık eğitiminin gerekli ve yararlı olmadığını düşünen bir başka katılımcı grubu da olmuştur. "Hiçbir şeyi planlayarak yürümediği" için eğitimi gerekli bulmayanlar olduğu gibi, çok iyi bir baba olduğu için, çevresi de ona iyi baba olduğu yönünde geri bildirimlerde bulunduğu için eğitime katılmak istemeyeceğini söyleyenler (gerçi bu katılımcının –Cüneyt- eğitimi gereksiz bulmasının bir nedeni de asli bakım görevinin annede olduğunu düşünmesidir) de olmuştur.

Babalığın içgüdüsel bir şey olduğunu ve kendisinde de bu içgüdü olduğu için eğitimi gerekli görmeyen fakat kendinde bu gücü hissetmeyenler varsa da eğitim almalılar diyen bir katılımcı kendisini şöyle ifade etmiştir:

> *"Katılmadım eğitime. Bence içgüdüseldir ama kişi o konuda kendinde eksiklik hissediyorsa, o içgüdüyü de göremiyorsa içerisinde olmalı ama adam kendine güveniyorsa gerek yok yani, atla deve değil. Yapacağın şeyler bellidir, biraz da öngörüye sahipse, düşünebiliyorsa çok da gerek yok. Ama toplumun hepsi böyle midir derseniz mutlaka ihtiyacı olacak insanlar da çıkacaktır. Zayıf, ya da işin bu boyutunu kafasında hiç tasarlamamış, düşünmemiş insanlar var, onlara verilmeli"* (Güneş).

Yeni başlayacak bir eğitimin içeriğinden kaygılı olduğunu bir katılımcı şöyle dile getirmiştir.

> *"Katılmadım hiç eğitime, olabildiğini de pek düşünmüyordum. Vaktimin çok boş olduğu bir dönemde, geri bildirimlerinin de çok iyi olduğunu duydum bir zaman da olabilir ama yeni denenecek bir şey, pek deneyeceğimi zannetmiyorum. Hakikaten çok olumlu geri bildirimleri varsa deneyebilirim ama herkesin normal dediği bir şeye gideceğimi düşünmüyorum"* (Deniz).

Bütün bulgular bize babaların kendilerini –büyük oranda- yeniden üretim alanına dahil, bu alanda aktif gördüklerini göstermektedir. Çocuklarıyla ilgilenme noktasında istekli oldukları diğer bölümlerdeki bulgularla da desteklenmiştir ve babalık rolleriyle ilgili bilgilenme konusunda öneriler getirerek dahiliyetlerini göstermişlerdir.

4.12.2. Kreş

Bakım sorumluluğu toplumsal olarak büyük yoğunlukla kadının üzerinde olduğu için kreş hakkı her zaman kadın mücadelesinin temel taleplerinden biri

olmuştur. Çocuk doğduktan sonra neredeyse her zaman baba değil anne işten ayrıldığı için kadının işe geri dönebilmesi noktasında kreşlere ihtiyaç vardır. Hâlbuki kreş hakkı bir ebeveynlik hakkı ve nitelikli bakım ve eğitim görme noktasında da bir çocuk hakkıdır. Çalışan ebeveynler için çocukların kreşe gitmeleri birer zorunluluk olmakta, bu nokta da kreşlerin varlığı önem kazanmaktadır. Aşağıda bir sosyal politika alanı olan kreşlerle ilgili katılımcıların görüşleri belli başlıklar altında sıralanmıştır.

Çocuğun sosyalleşeceği ve gelişeceği bir yer olarak kreş

Bu başlıkta kreşin çalışan ebeveynler için bir zorunluluk olduğu boyuttan ziyade, katılımcıların çocuklarını neden kreşe yollamak istedikleri üzerinde durulacaktır. Sebepler şöyle özetlenebilir: çocuğa çok şey katar, biz yetemiyoruz, fark etmediğimiz pek çok şeyi kapatıyor, çocuk kendi yaşıtlarıyla oynamalı, pandemide asosyalleştikleri için başkalarıyla iletişime girmeleri iyi olur, bencilliği üzerlerinden atarlar, paylaşmayı öğrenirler, eskiden bizim için her sosyal alan kreşti şimdi çocukların sosyal alanı yok, çocuk dört duvarın arasında hep aynı insanları görüp aynı oyuncaklarla oynuyor. Bütün bu söylemler çocukların sosyalliğine vurgu yapmaktadır. Benzer noktalara değinen iki katılımcının fikirleri aşağıda sunulmuştur:

> *"Bana kazandırdığı çok şeyin olduğunu düşünüyorum, ben de gitsin isterim ama 4-5 yaşlarında. Bir düzen olsun, arkadaşlara nasıl davranılır, oyunda ne yapılır, biri sana doğruyu yanlışı söylediğinde ona güven, o konularda. Çünkü bazen daha profesyonel oluyorlar. Yeniler daha profesyonel daha bilimsel, araştıran, daha genç, o konulara hakim. Bir okul hayatının varlığına, eğitime daha açık olsun isterim yani"* (Bulut).

> *"Son seçtiği kreş biraz daha çocuğa yönelik. Çocuk eğlensin, eğitimi bir şekilde alır çocuk almak isterse. Şu anki yer köy ortamı gibi, kendi yemeklerini yapıyorlar, keçileri var, eğlenerek geçiyorlar. Bence her yerde olmalı. İlk biz karar verirken şey dedi aile büyükleri, bakıcı dedi. Annem, kayınvalide, hanım da. Ben dedim bakıcıya vermem arkadaş, benim çocuk daha 1 yaşındayken ben anlamıştım bu sosyal bir çocuk, o yüzden bakıcıya vermek istemedim. Orda olursa çocuk evde olacak, aynı ortamda"* (Doğuş).

Denetimli ve nitelikli olmalı

Kreşlerin denetimli ve nitelikli olması, katılımcılar tarafından dile getirilen bir talep olmuştur. Haberlerde kreşlerdeki kötü muameleleri, ihmal ve istismarları duymakta, "vicdanlı olmayanlara çocuk emanet edilmesinden" korkmaktadırlar. Bu

sebeple devlet denetiminin olması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Çocukların öncelenmediği kreşlerin çocuklara bir şey katmadığı, çocuğun gelişimi için buralarda nitelikli personelin çalışması gerektiği düşünülmektedir.

> *"Oradaki durumu devletin denetlemesi lazım. Ahırdaki koyunlar gibi değil de, yeteneklerini geliştirecek bireyler olarak düşünmesi ve ona göre kontrol etmesi lazım, onun zeminini hazırlaması lazım. Özel kreşe verdik biz, işyerindeki kreşlerin fonksiyonunun bu şekilde olması zor, çünkü onlar ihtiyaç üzerine yapılmış. Orada anne emeğinden yararlanmak için annenin kafası rahat etsin diye, kadınları iş yaşamına sokmak için, amaç orada çocuk değil. Amacın birey olmadığı yerde istenilen kaliteli sonuç elde edilmez. Çocuğun sağlığı var orada, meşgul edilmesi var, yalnız kalmaması var, kadının çalışması var. Bu kreşlerin de o mantığı benimsemesi için belli sayıda olması lazım. Tam olarak donanımlı olmalı. Orada psikolog da olacak pedagog da olacak sosyal hizmet görevlisi de olacak. Bir de hiç olmazsa dönüşümlü olarak sanat okulu hocası olacak, çocuğu gözleyecek yeteneğine göre. Mutlaka bir sanata eğilimi vardır insanın, ama hangi alan. Hedef insan olmalı çünkü insan geleceği şekillendiriyor"* (Kadir).

> *"Olması kesinlikle gerekir ama denetimlide olması gerekir. Hani öğretmen ne öğretiyor, nasıl öğretiyor, nasıl davranıyor. Çocuk sosyal ortam ediniyor ama arkadaş çevresinden ne öğreniyor. Çünkü siz aile olarak bir şey öğretiyorsunuz ama başka bir aileden başka bir şey öğrenmiş bir çocukla etkileşime giriyor. Yani o ailenin de vermiş olduğu şeyler sizin çocuğa geçiyor. O sakıncaları da, sakınca demeyeyim de, endişeleri de içinde barındıran bir kurum, biraz böyle daha kontrollü olması gerekir"* (Evren).

<u>İş yerlerinde kreş imkanı</u>

Kreşin niteliklerinin önemi bir önceki başlıkta vurgulanmıştır fakat kreşe ulaşabilirlik de katılımcılar açısından aciliyeti olan bir başlıktır. Büyük ve kurumsal yerlerde çalışanlar dışında neredeyse hiçbir katılımcının ve eşlerinin iş yerlerinde kreş yoktur. Herkesin anne babası çocuğa bakmak için yanında olmadığından dolayı kreşin bir zorunluluk olduğunu dile getiren katılımcılar olmuştur. Bir katılımcı kreş açmanın "yapabiliyorsa devlet, yoksa işyeri sorumluluğunda" olması gerektiğini, bir başkası da her kurumun bu olanağı sağlama zorunluluğu olduğunu düşünmektedir. Göstermelik bazı kreşler açılabildiği, özellikle de devlette mutlaka kreş olması gerektiği dile getirilmiştir. Bazı işyerlerinin kreş imkanının sadece kadın çalışanların çocukları için geçerli olması katılımcılar tarafından eleştirilmiştir:

> *"Belli kişi adedinin üzerinde insan çalıştıran, ya da belli yaş aralığında- mesela 100 kişinin en az 10 tanesinin 0-6 yaş arası çocuğu varsa mutlaka o yerde kreş olmalı. Onun için belli bir limit olmalı.*

Olmadığı zaman da işyerlerinin kreş ödemesi yapması gerek. Ben de bir işverenim, çok kişi olmasa da. İşyerlerinde sırf kadın çalışanlar için değil, erkek çalışanlar için de. Çünkü demin konuştuk, ülkemizde çalışanlar yüzde seksen erkekler. Belki kadının da bir işi var, erkeğin çalıştığı yerde kadın gibi onun da kreş hakkı olmalı" (Sarp).

Büyük kurumların mutlaka kreş açmaları konusunda hemfikir olan katılımcılar, "olmalı ama ben kuruma vermeyebilirim de" şeklinde de düşünebilmektedirler. Fiziksel koşulların iyi olmasının değil, kaliteli ve çocuğa sevgi veren kreşlerin önemli olduğu vurgulanmış, ebeveynlerin içlerine sinen kreş bulmalarını bir katılımcı şöyle anlatmıştır:

"O kreş bizim hayatımızı değiştiren süreçtir. Ananızdan babanızdan hani nasıl destek alırsınız ya, kanınızdan, öyle bir destek bulduk bu kreşte. Hiç aklım kalmadı" (Doğa).

Kreşlerin işyerlerine yakınlığı ve fiyatları da vurgulanan noktalar arasındadır. İş yerinde kreş olsa bile bu kreşlerin aylık ücretinin en az 500 lira civarı olduğu söylenmiştir. Bünyesinde kreş olmayan bazı kurumların ise kreş parası verebildiği söylenmiştir. Özel kreşlerin aylık ücreti katılımcılar tarafından en fazla 5.000 lira olarak bildirilmiştir fakat uç fiyatların çok daha fazla miktarlara çıkabildiği bilinmektedir. Özellikle ikiz ya da üçüz çocuğu olanlar kreş ücretleri konusunda çok sıkıntı yaşadıklarını bildirmişlerdir.

<u>Kreştense anneyle kalsın</u>

Çocuğun evde annesiyle büyümesi gerektiğini düşünen bazı katılımcılar da olmuştur. Bir katılımcı ilk eğitimin mümkünse aileden, anneden verilmesi, çocuğun annesiyle daha çok vakit geçirmesi gerektiği düşünmüş, bir başkası ise başta kreşten yana olduğunu ama hanımının hocasından daha iyi olduğunu düşündüğü için sonradan kreşe gerek duymadığını söylemiştir. Bir başka katılımcı ise 2 ay önce çalışmaya başlayan eşiyle yaptıkları konuşmayı ve fikirlerini şöyle aktarmıştır:

"Mecbur vereceğiz. Ben hiç vermesek daha iyi diyorum kreşe, annene versek o baksa diyorum. Çocuk en azından evde olur, tamam kreş bir şeyler öğretiyor ama 3-4 yaşında başladığı zaman okula, 5'te okula başlıyor, 20 sene ortalama okulda geçiyor. İmkanı olan evinde baksın. Kreşe karşıyım ben. Okula başladığı zaman zaten bir şeyleri öğretiyorsun. Şimdi diyorlar ki 3 yaşına kadar çocuğa yükleyin, bizim çocuklarımız bilgisayar değil, ne kadar kapasitesi alırsan o kadar alsın. Mühim olan çocuğun ne yöne meyilliyse o yönde eğitim alması. Gidiyorlar faaliyetlere, eğleniyorlar. Benim çocuğum benimle eğlensin.

Aslında işi bırakma olanağı varsa kadının işi bırakıp… kadın da şimdi belli zaman çalışmış, bir sosyal hak elde etmek istiyor. Ama kreşe verdiğin zamanda çocuğuna başkası bakıyor, ondan da faydalanamıyorsun. Gidecek saklambaç oynadım diyecek ama seninle oynamadı ki o oyunu! Tabi hep biz anne üzerinden gidiyoruz ama babayla da olması lazım ama bireysel olarak baktığımız zaman birinin mecbur çalışması lazım, en mantıklısı annenin bakması. İş şeylerini biraz daha şey yapıp, esnek. En azından çocuk da bir şey kaybetmemiş oluyor, kadın da bir şey kaybetmemiş" (Tan).

Bu düşüncedeki katılımcıların fikirlerinin altında yatan en temel neden kadının asıl bakımdan sorumlu olan kişi olarak görülmesi olmuştur. Ebeveynlik izinleri kısmında bu konu daha detaylı ele alınacaktır.

Kreş konusunu son olarak bir katılımcının yaptığı öneriyle bitirebiliriz:

"Ücretsiz kreş olmalı, oraya gelen anne bir gün biri yemek yapar, bir gün anne etrafı temizler, ne bileyim Küba gibi bir model bulunması lazım. Yanlış yani şu anda olan sistem, parası olmayanın eğitimi almaması yanlış. İmkanı olmayan çocuklara kreş imkanı sağlanmalı, çocukluktan başlamalı bu, kreşten itibaren taa üniversitenin üst düzeyine kadar büyük desteğe ihtiyacı var Türk toplumunun. Ne yazık ki çok çok iyi yürek var ve insanların yetersiz eğitim, destek yüzünden çok zor durumda kaldıklarını her gün görüyorum ben toplumda, üzülüyorum" (Toprak).

4.12.3. Çocuk yardımı

Çocuk doğduğunda devlet tarafından ebeveynlere ödenen bir ücret olan "çocuk yardımı" ebeveynlikle ilgili başka bir sosyal politikadır. Doğum parası, süt parası ve çocuk yardımı gibi farklı kalemlerde ödeme yapılan bu yardımlar katılımcılar tarafından aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmiştir.

<u>Bilinçli çocuk yapana, uygun miktarda</u>

Devletin yaptığı çocuk yardımı pek çok baba tarafından gerekli görülmüş fakat belli kıstaslar da vurgulanmıştır. Bilinçli, çocuk sahibi olmanın sorumluluğunda olan kişilerin çocuk sahibi olması gerektiği düşünülmekte, böyle olunca da çocukların hakkı olan iyi bakım için ödeme yapılması uygun bulunmaktadır. Ödemenin miktarının ise kişilerin gelirlerine göre belirlenmesi gerektiği, asgari ücretliye verile yardımla yüksek gelirliye verilen yardımın bir olmaması gerektiği katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır.

"Olmalı mı, olsa güzel olur tabii. Ama anne babanın yine o sorumluluklarında. Çocuğu yapmadan önce düşünmesi lazım ben bu çocuğa nasıl bakarım diye. O anne-babanın sorumluluğunda olmalı. İmkanı olmayana lazım tabii, belki çocuk düzgün beslenemiyor tamam bizim çevremiz de çok yok ama, atıyorum bezi yok, bunlar çok kritik şeyler. Çok pahalı şeyler de değil bütün çocukların bunlara erişmeye hakkı var bence, temel şeylere. Belki daha az oyuncağı olur, daha az imkanı olur ama bezdir, uyuyabileceği sıcak bir yer. Bunu çocuğa vermediğin zaman gelecekte sıkıntı oluyor, potansiyel sıkıntılı bir birey katmış oluyorsun şeye. Çocuk onu görmüş yine onu aktaracak topluma" (Okan).

"Daha fazla olmalı, hak eden kişiler almalı. Türkiye'de eşit dağılmaz o, kesinlikle ben inanmıyorum. Olmalı ve daha fazla olmalı. Mesela geliri 5000 lira üzeri olana vermiyor, bence gene vermeli, çünkü yetmiyor artık insanlara" (Sercan).

"O sembolik bir şey. Devlet çocuk yardımı yapmalı tabii ki, zaten şöyle bir şey var, bireyler devlet yardım yapıyor diye çocuk sahibi olmuyor, olmuyordur da zaten. He Avrupa'da olabilir, orada çok yüksek veriliyor çünkü genç nüfus yok, herkes yaşlı. Bizde öyle bir durum yok. Bence orada kişilerin ekonomik seviyesine göre düşünülmesi lazım. Şimdi asgari ücretli bir kişinin pozisyonuyla benimki bir olamaz. O insanın çocuğu olduğu zaman devlet ona farklı yaklaşmalı, gelir seviyesi daha üst olana farklı yaklaşmalı. Bir standart olmamalı. Gelir durumuna göre olmalı, gerisi adaletsizliktir. Herkesi aynı kaba koymak adalet demek değildir. Eşeğin sırtına 100 kilo koymakla atın sırtına 100 kilo koymak adalet değildir. Asgari ücretlinin sorunuyla benimki bir olamaz ki, bana vermesin, verip ne yapacak, ama ona vermesi lazım" (Güneş).

Yardım almak için çocuk yapılacağı, bu yardımın insanlar tarafından istismar edileceği de dile getirilen başka bir kaygı olmuştur. Katılımcılar bu durumda başka ülkelerle kıyaslamaya gitmiş ve yine "bilinçli olmak" ve "hak etmek" gibi şartlarla yardımları gerekli gördüklerini belirtmişlerdir.

"Avrupa'da falan ödüyorlar, mesela ben doğduğumda Belçika'da 11 bin frank ödemişler her ay. Bir çocuk doğdu diye. Bizde suistimale açık, devlet sahtekar bizde. Bunlar her yardımı, oy olarak geri geleceği yerlere yapıyorlar. Mesela çocuk yardıma başlattılar, tamamen PKK'ya yardım olarak döndü, sakat yardımını başlattılar AKP'lilere, insanlar çocukları doğar doğmaz çocuklarının gözlerini köreltmeye başladılar, bilmiyorum bunlardan haberiniz var mı. Hastaneden arkadaş var benim, o söylüyor. Bunun ters tepeceğini de düşünüyorum. Çocuk yardımı olmalı ama bu belli sayıdan sonra durdurulmalı. Adam Muş'ta, evinde 1 karısı, 4 gayri resmi karısı var. Sürekli çocuk doğuruyor. Kız çocuğa175, oğlana 150. O adam 30 küsür çocuk var şimdi, o adamın bir şey yapmasına gerek yok ki. Sıçıyorlar sıçıyorlar, sokağa atıyorlar, sonra devletten para istiyorlar. Baştaki en az üç

çocuk olmalı diyor, 3 çocuğa hadi baksana. Olmalı ama 2 çocuğa kadar. Bu illere göre, ilin sosyoekonomik durumuna göre ayrılmalı" (Sarp).

"Yeterli değil. Niye, çalışan insan zaten işten bir müddet ayrılıyor. Ücretli izne de çıksa uzun süre sonra yatıyor para. Çocuk parası 6 ay sonra yattı, o da 300 lira, o da değmez yani. 2 ay ücretsiz izne çıktı eşim. 2 ay yeter dedik ama yetmiyormuş, çocuğun en az 10 aylık olması lazımmış. Şimdi zor oluyor bırakıp gitmek. Hem kadın için hem çocuk için zor oluyor. Biz biraz erken bırakmışız, 2 ay daha kullanabilirdi ücretsiz, sıkışmayalım dedik. Çocuk yapan çiftlere para vermek değil yabancı devletler gibi değil, insanları daha bilinçli anne-baba olma için yönlendirebilirse devlet daha güzel olur. Para bir şey değil, verdikleri bişey değil zaten, 150 lira süt parası verdiler. Bilinçli vermeleri lazım. Patır patır çocuk yapmak mesele değil, diyecek ki mesela 5 senede bir çocuk yaparsan sana 2000 lira vereceğim her ay. Ama çocuğun gelişimini de takip edecek. Bizde devlet o konuda bir şey yapmıyor, Avrupa'nın çok yerinde devlet onu kontrol ediyor. Çocukta varsa bir şey alıyorlar mesela. Bizde yok, çocuk dışarda çöp topluyor. Bizde de devlet onu yapamaz çünkü bizim insanlarımız üçkağıtçı. Yeter ki para gelsin nasıl gelirse gelsin" (Tan).

"İlk doğduğunda aldık. Mutlaka olmalı. Çocuk ciddi bir yük. Mama fiyatları çok ciddi yük. Cumhurbaşkanı diyor, ilk 3 çocuk muhabbeti olduğunda, bazı ailelerin 1-2 de tutmasının nedeni ekonomik olarak kendinde bu gücü hissedemiyor. Mamaya başladığında bir mamanın fiyatı 150-200 lira, bir ay olmadan bitiyor. 1 asgari ücret, ya da en fazla 2 ile çok zor. Başta konuştuğumuz gibi bilinçlice yapılan ailelere yardım olmalı, yoksa on çocuk yapmış, onlar da çocuğu para olarak görüyor. O mantalitede olunca da sıkıntı olur" (Doğuş).

Bulgulardan çocuk yardımı yapılması konusunda ortak karara varıldığı fakat Türkiye'de bu sistemin sağlıklı işlemesi için belli şartlar aranması gerektiğinin düşünüldüğü anlaşılmıştır.

Yeterli değil (Adı var, kendisi yok)

Yardımın olması gerektiği konusunda ortak karara varıldığı gibi, yardımın yeterli olmadığı noktasında da katılımcılar arasında bir hemfikir olma hali vardır. Kimileri anne-babalarından borç aldıklarını, bunu bulamayanların ne yapacağını sorgularken kimileri de şikayetlerini şöyle dile getirmişlerdir:

"Olacaksa tam olsun, olmayacaksa hiç olmasın. Biz mamayı bıraktık biraz zenginleştik, bezi bıraktık hakikaten zenginleştik" (Onur).

"Süt parası 3 çocuk için 400 lira mı ne verdiler toplamda. Hem izinler yetersiz hem para yetersiz. İnsanlardan iyi çocuk yetiştirilmesi

bekleniyor, maddi imkansızlıklar, sosyal imkânsızlıklar, mekânsal imkânsızlıklar, park yok, hiçbir eğlence merkezi yok, o yok bu yok. Burada alışveriş merkezine götür çocuğu 200 liraya çıkıyorsun. Böyle saçmalıklar içerisinde sağlıklı bir yapı kurulması bekleniyor" (Toprak).

"(Esprili bir şekilde) *Azaltılmalı, gerek yok. Yaparken bize mi sordunuz? 20 lira mıydı, 30 lira mıydı. Dalga geçiyorlar, yaptık demek için yapıyorlar arkadaş ya, hiç yapmasalar da olur. Çocuk yardımı yapacaklarına adam gibi eğitim sistemini düzeltsinler. Ben şu an özel okula 70-80 bin lira para ödüyorum, buyrun. E, ben buna mecbur muyum? Benim devletim adam gibi bir eğitim sistemi kurmuş olsaydı ben ister miydim?"* (Güney).

Yeterli miktar konusunda önerisi olan bir katılımcı ise şöyle demiştir:

"Hikaye hikaye onlar. En fazla 1 aylık bez parası, mama parası bir şey değil yani. Böyle yardım yapacağına hiç yapmasın daha iyi. Tabii yapmalı, en azından çocukların belki okul yıllarına kadar 300-500 lira, okul zamanı da bir 500 lira yardım yapması hem çocuklara destek olur, hem aileye rahatlık olur. Hayatlarında faydası olacağına inanıyorum bir burs gibi, kredi gibi şey düşünülebilir" (Oğuz).

<u>Sosyal devletse vermeli!</u>

"Eğer içinde bulunduğun ülke sosyal devlet olduğunu iddia ediyorsa sosyal devlet olmanın gerektirdiklerini de yerine getirmeli" şeklinde düşünen katılımcılar çocuk yardımını bu kapsamda değerlendirdiklerini söylemişlerdir. Pro-natalist politika güttüğünü söyleyen hükümetlerin buna uygun davranmaları gerektiği düşünülmektedir.

"*Yani tamam, sen şey diyorsun, çocuk sahibi olun diyorsun ama buna göre de devlet olarak elini taşın altına koymak lazım, yetersiz bence. Bir de biz devlet memuru olduğumuz için şanslıyız yani, belirli bir gelirimiz var, bir şekilde onu tolere edebiliyoruz yani. Asgari ücretli adamı düşünsene, üçüz çocuğu var ne yapacak adam*" (Ozan).

"Çocuk yardımının adı var, kendisi yok. Tabii ki İskandinavya ülkeleri gibi olsa, orada çocuk anne babanın biyolojik çocuğu sadece, devlet onu koruyor olumsuz olunca alıyor, büyütüyor. Bizde sosyal devlet anlayışı yok, istismar şiddet var" (Rüzgar).

"Rakam büyük olmalı. Bez-mama derken devede kulak kalıyor. Avrupa ülkelerinde yüksek, elini sıcak sudan soğuk suya sokturmuyorlar. Yeni bir insan geldi dünyaya, devlet vermeli. Vermemesi hata, üretimi arttırmak, genç nüfus- devletin de görevi" (Kaya).

"Biliyorsunuz Cumhurbaşkanımız sürekli 3 çocuk diye şey yapıyor, böyle bir politika var gibi görünüyor şu anda, öyleyse olmalı.

Destekliyorsa daha fazla yardım yapması gerektiğini düşünüyorum" (Deniz).

Devletin yapması gereken yardım ve yatırımları bir başka katılımcı şöyle değerlendirmiştir:

> *"Eğer devlet sağlıklı bireyler yetiştirmek istiyorsa, devlet 50 yıl sonrasını planlamak istiyorsa bu paraları fazlasıyla vermeli tabii ki. Öyle salakça yatırımlar yapacaklarına geleceğe yatırım yapmak adına, örneğin o çocuğun bir öğünde bir et yiyebileceği, ne bileyim, bir hastaneye gidince özel odada kalabileceği gibi bir takım yatırımları gerçekten yapabiliyor olması lazım. Ama tabi bizde öyle bir hikaye yok, bizde 3 çocuk yapın var. Bu benim için çok doğru bir politika. Biz bugün çalışmak için Avrupa'ya gidiyorsak, Suriyeliler bizim boşluklarımızı doldurmak için buralara geliyorlarsa, bu statükoyu korumak adına, bu milletin oluşturduğu, bu bireylerin oluşturduğu -gerçi ulusa inanmıyorum ama- neticede bu sınırların korunmasının bedelini gençliğe yatırım yapmakla, bizlerin yapması ile olması gerekiyor. Tamam, bir Kürt gelsin parlamentoda şey yapsın, Ermeni de gelsin, kibarlık göstersin ama göstermelik olmasın, adam ağzını açınca hapse girmesin. Bunların gerçekten doğru bir şekilde kaynatılıp eritilerek birbirleriyle yaşayabilir hale dönüştürülmesi lazım ki bu çocuklar ileride rahat yaşayabilsin. Mesela benim eşim ailesi vasıtasıyla Yahudi kökenliler, Portekiz vatandaşlığı aldı çocuğum. Benim çocuğum hiçbir zaman Türkiye'de yaşamak zorunda değil, ben onlarsız hiçbir şey yapamıyorum ama onlar bensiz yapabilecek. Bu bana inanılmaz bir rahatlık veriyor"* (Serkan).

Şartlar standart olsa, yardım hiç olmasa

Çocuk yardımının hiç olmaması gerektiğini söyleyen katılımcılar ise konuya farklı noktalardan yaklaşmışlardır. Kreş imkanı gibi imkanların standart hale gelmesi, böylece yardıma gerek kalmaması ya da insanların hak ettikleri maaşları alması ve böylece yardıma ihtiyaç olunmaması önerilmiştir:

> *"Çocuk yardımı diye bir şey olmamalı, sıfır olmalı. Olması gereken ailesini geçindirebilecek sosyal bir devlet kavramı içerisinde adam gibi maaş verilmeli çalışan kişiye. Çocuk yardımı neymiş ki çocuk yardımı diye bir şey olmaz, insanlar insani bir şekilde para kazanmalı. Yardım çok anlamlı değil, karşılığı olmayan bir şey veriyorsunuz. Karşılıksız verilen şeyin hiçbir zaman kıymeti yoktur. Kişi bir hizmet verecek, karşılığında da insanı para kazanacak o kadar. Çocuk yardımı tamamen kaldırılmalı, hiç olmamalı"* (Cüneyt).

> *"Ama şöyle bir şey olsa, bunlar daha standart hale gelse, kreşler mesela daha standart birbirine yakın şartları veren yerler olsa. Olmayanlar aradan elense, çocuk yardımı da olmasa daha iyi olur mesela"* (Bulut).

Çocuk yardımı ile ilgili yapılan bütün bulgulardan ortaya çıkan en dikkat çekici başlıklar yardımların yetersizliği, sosyal devletin bir gerekliliği olarak yardım yapılması gerekliliği ve yardımların kimlere ve hangi şartlarda yapılması gerektiğine dair fikir bildirimleri olmuştur.

4.12.4. Ebeveynlik izinleri

Ebeveynlikle ilgili sosyal politikaların en önemlilerinden biri olan annelik ve babalık izinleri hakkında katılımcıların yaptıkları öneriler ve yorumlar aşağıda aktarılmıştır. Bütün katılımcılar bir işte çalışmaktadır ve 5 tanesinin dışında hepsinin eşleri de çalışmaktadır. Bu noktada ebeveynlik izinleri hakkındaki görüşleri alınmak istenmiş, özellikle bebek bakımına erkeklerin dahil olmalarıyla ilgili bakış açılarının bu görüşleri şekillendirdiği anlaşılmıştır.

Öneriler

Ebeveynlik izinleri için öneriler alınırken erkekler ve kadınlar için kaç gün olmalı diye ayrı ayrı sorulmuş, bulgular da bu şekilde sunulmuştur.

Erkek

Babalık izinlerinin en az ve en çok kaç gün olması uygun olur diye sorulduğunda en çok söylenen 30 gün olmuştur. Bu sürenin "babalığa ve aile hayatına alışma", "eşinin yanında olup ona destek olma", "ev işlerini halletme" noktasında yeterli olacağı düşünülmüştür.

> *"Bence daha çok zaman geçirebiliyor olmalı anne baba çocuğu ile. Şu anki düzende zaten baba hafta sonları ya da iş çıkışı görebiliyor, anne de ücretsiz izin alırsa belki, ekonomik durumuna çok bağlı. 5 gün yetmiyor tabii, bir ay olsa çok iyi bir adaptasyon olur, özellikle ilk çocukta sudan çıkmış balığa dönüyorsun, her şeyi ilk defa yapmış oluyorsun, çocukla ilgili her şey yeni. İşe gidiyordur insanlar ama çok da verimli olmuyor aslında. Daha sağlıklı olur aile içinde düzen, toplumsal olarak iyi olur. Ekonomik olarak zafiyet getirse de toplumsal faydaları onu kapatır, topluma daha büyük yarar sağlar bence"* (Okan).

> *"Bizde öyle bir izin var mı? Yine yetersiz, İsveç'te baktığında 164 gün iken Türkiye'de 10 gün ise, İsveç'tekiler babaysa bizimkiler iskele babası mı? En basit örneğini vereyim, bizim kültürümüzde lohusalık diye bir şey var, 40 gün boyunca kadının evden çıkmaması öneriliyor,*

niye, o 40 gün en hassas dönem. Bir babanın da o 40 günde çocuğunun, çocuğundan da ziyade eşinin yanında olması lazım. O 40 gün çok kritik, onu bir atlatın, sonrası Allah kerim. Bizim kültürümüzde bile var olan bir şeyi devletimiz iptal etmiş" (Güney).

Önerilen süre kişiden kişiye farklılık göstermiştir. 5 günün ideal olduğunu söyleyen de olmuştur en az 6 ay olması gerektiğini düşünen de. Kısa sürenin yeterli olacağını söyleyenler "babaya çok ihtiyaç duyulmuyor", "babanın yapacakları belli", "baba önemli değil, verilecekse kadına verilsin" şeklinde düşünmektedir. Bir başkası da özel sektördeki 5 günün, adil olması açısından devletteki gibi 10 güne çıkarılması gerektiğini, bu sürenin de yeteceğini söylemiştir. İkiz ve üçüz çocuğu olan babalar özellikle kendi durumlarındaki babalara mutlaka daha çok izin verilmesi gerektiğini vurgulamış, başka bir baba ise "beraber yetiştiriyorsun, sorumluluk almalı erkek, annenin yarısı kadar" diye önermiştir. Bazı katılımcılarsa sadece eşin ya da çocuğun hasta olması durumunda daha fazla babalık izni olmalı demişlerdir. "2-3 yıl erkekler için de esnek olsun" ya da "1 yıl yarım gün boyunca babalar izin kullansın" şeklinde öneriler de sunulmuştur.

Çocuk yardımı konusunda olduğu gibi babalık izni konusunda da katılımcıların bu politikanın "suiistimale açık" olduğu görüşünde olanlar vardır. Erkeklerin bu izinlerden kendi çıkarları için yararlanacağını, bebeğe bakmayacağını düşünenler "alır gezmeye gider arkadaşlarıyla" ya da "ne zaman gitsen kahvede bulacaksın" iddialarında bulunmuşlardır. Bu sebeple bu hakkın da "denetlenmesini" talep etmişlerdir.

"İlk etapta yeterli gibi. Bazısı art niyetli kullanabilir, gider yatar evde. Kimse yoksa bakacak 2-3 ay olmalı. Şarta bağlamak lazım. Böylece suiistimal engellenmiş olur. İnsanoğlu böyledir, şartı şurtu olmazsa suiistimal eder. İhtiyacı olanın önünü açmalı. Çok özgür bırakırsan ne yapacağı belli olmaz, sınırları iyi belirlemek lazım" (Kaya).

Babalık izninin işveren üzerindeki yüküne ve devletin bu konudaki sorumluluğuna dikkat çeken bazı katılımcılarsa şunları söylemişlerdir:

"İzinler eşit olmalı, ama denetimli de olmalı. Nasıl mahkemeden denetimli serbestlikle sallıyorlar adamı bizim millete böyle verilmeli. Çocuk bakmak çok çok zor, özellikle 2 yıl. Ama işverene de çok zor bu. 5 elemanımız var, bunlardan biri doğurdu, e zaten 5 kişilik işi bir elemana yüklemişsiniz ekonomik sıkıntıdan ötürü, nasıl becereceksin. Bir eleman da evde besliyorsun, orada devlet dediğimiz yaratığın devreye girmesi gerekiyor. Devlet bize sigortasını falan

ödettirmeye devam ediyor, biz neyiz ki, büyük firmaları düşünemiyorum bile" (Sarp).

"*Babalık ve analık izni toplamı belli bir süre belirleniyor, dönüşümlü olarak kullanıyorlar anne baba. Ama uzun bir süre Avrupa'da. Öyle olmalı. Ailenin durumuna bağlı olmalı. Mesela 1 sene veriyor 6 ayını anne oluyor, 6 ayını baba, ve böylece ilk 6 ay anne için çok önemlidir, öteki 6 ayda da baba destekler. Olması gereken bir şey. Ölümde 3 gün izin veriyor, çocuk doğunca 5 gün, bu mudur yani. Birinde bir görevi yerine getiriyorsun defin işlemi şu bu, ötekinde bir insan yetiştiriyorsun. Bu çok anlamsız bir şey. Onu da devletin karşılaması lazım. Eğer onu küçük işletmelere yıkarsanız küçük işletmeler kadın çalıştırmaktan kaçar. Çünkü o yükü kaldıramaz. Dönüşümlü olarak başka birini görevlendirir 6 ay, devlet onun parasını öderse burada başkasını çalıştırırsın, öyle olmalı. Devlet de bunu kesinlikle ödemeli, devletin bir farkı olmalı, vergi veriyorsun, çünkü bireyden sorumlu olan devlet"* (Kadir).

Önce erkek iş gücünün ikamesinin olamayacağını düşündüğü için babalık izninin uzun olmasının mümkün olmayacağını söyleyen, ardından da kadın iş gücü için ikame yapılabiliyorsa neden erkek için de olmasın diye sorgulayan bir katılımcı da olmuştur.

Kadın

Kadınların annelik izinleri konusundaysa en az 6 ay ile 2 yıl arası değişen öneriler gelmiştir. İlk 6 ay bebeğin emme süresini dikkate alan katılımcılar emme devam ediyorsa bu sürenin uzamasını önermişlerdir. Kadınlara en az 2 yıl ücretli izin verilmesi de önerilmiş, bunun nedeni olarak da annenin çocukla vakit geçirme gerekliliği sunulmuştur.

"Devlet öyle bir şey yapsın mümkün mertebede ilk iki yıl çalıştırmasın anneyi. Şimdi her şeyi biz yapamayacağımız için en azından anne olmalı vakit geçirmeli çocukla, çocuğun ilk temelleri oradan alması lazım kreşten falan değil. Bence ilk eğitimi kreşten alırsa problemli bir nesil çıkar. Anneden ve babadan almalı ama toplumda babadan alması zor olduğu için anne şart. Hatta birkaç yıl izin verilmeli anne çocuğu ile ilgilensin, o daha da güzel. Öyle bir yapı kurulması lazım" (Güneş).

Kadının ücretli izne çıkması gerektiğini düşünen ve bunu "kadının sosyal bir statüsü var, sen pat diye maaşını kesersen olmaz" şeklinde ifade eden bir katılımcı olmuştur. Bir başkası ise ücretsiz izindense evden çalışma, yarım maaş, yarım gün çalışma gibi farklı seçeneklerin olmasını önermiştir. Eskiyle kıyaslandığında

kadınların annelik izni düzenlemelerinin oldukça iyileştiğini, daha fazlasına gerek olmadığını düşünenler de olmuştur.

Temel bakımı veren baba olmak

"Eşinizin işe devam etiği, sadece emzirmek için izni olduğu ve sizin babalık iznine çıkıp çocuğun temel bakımını üstlendiğiniz bir senaryonun gerçekleşmesini ister miydiniz, bunu başarabileceğinizi düşünür müydünüz?" sorusu, erkeklerin çoğuna başta oldukça garip gelmiş, bir süre düşündükten sonra temel bakım verici pozisyonda olmayla ilgili görüşlerini aktarmışlardır. Çok isteyerek bu işi yapacağını söyleyen 2 kişi, bakmak zorunda kalsa bunu yapacağını söyleyen de 5 kişi olmuştur. Diğer katılımcıların çoğu bunu başaramayacaklarını, baş edemeyeceklerini, istemeyeceklerini, ilk zamanlarda annenin bakması gerektiğini düşündükleri için doğru bulmadıklarını, erkeğin isterse yapabileceğini ama zor olacağını söylemişlerdir.

> *"Yok almayayım, yapamam, o sorumluluğa giremem. Annesi baksın, ben çalışırım"* (Oğuz).

> *"Ben çocuk doğduğunda nasıl tutacağımı bilmiyordum, sen dalga mı geçiyorsun? Yapamazdım. Ben yaparım diyen babaya da helal olsun yani"* (Güney).

> *"Ben istemezdim. O çok ileri uç bi özgürlük, güzel de bişey ama bana uygun değil. Bu da bir beceri. Tabii bakabilen erkekler de vardır. Erkeğe uygun değil diye düşünüyorum, yapılabilir de özveri ister. Bayana izin verseler daha iyi"* (Kaya).

> *"İnsan her şeyi başarabilir, tamamen toplumun size verdiği rolle ilgili bir şey o. Ben bunu yapamam diyemezsiniz, o pozisyona gelince rolü yüklenirsiniz. O şartlar olursa yapmak isterim yani. Ama bebeklik çağlarında anneye daha çok ihtiyaç duyduğunu biliyorum, ben öyle biliyorum. İçinden çıkmış, kokusu aynı o kokuyu arıyor çocuk, orda huzur buluyor diye biliyorum, onun için diyorum"* (Kadir).

İlk 6 aydan sonra eşine "keşke ben devlette olsam da ben izin alıp baksam" dediğini söyleyen bir katılımcı da olmuştur. Bir başkası ise tek kişinin çocuk sorumluluğu üstlenmesinin zorluğuna dikkat çekmiş ve babaların nasıl "dışta kaldıklarını" şu sözleriyle açıklamıştır.

> *"Çok zor tek kişinin yapması, nasıl yapıyor insanlar hayret içerisindeyim. Anne baba fark etmez, tek olması çok zor ve toplumdaki bu yapıyı oluşturan da genelde kadın, annesi bakıyor çocuğa, adam evde bir yabancı gibi, sadece para getirip akşamları çocuğunu bir saat gören bir varlığa dönüşüyor. Ve temelinde de mutsuz aileler olduğu için*

toplum çakmış durumda şu anda, en başta onu düzeltmemiz lazım" (Toprak).

Anne gibi olamama

Şu vakte kadarki pek çok bölümde katılımcıların "anne gibi olamama" temalı cevapları aktarılmıştır. Bu bölümde ayrı bir başlık olmasının nedeni ise babalık izinleri konusunda konuşurken bu söylemin çok net bir şekilde belirmesidir. Özellikle yukarıda sorulan "temel bakım veren kişi olmak ister misiniz" sorusuna tamamen olumsuz cevaplar veren katılımcılar tarafından en çok kullanılan gerekçe "baba anne gibi olamaz" olmuştur.

"Mümkün değil. Siz bir kadınsınız, başarabilir miydim sizce? Muhakkak başaramazdım. İnsan olarak, canlılar olarak babalık diye bir kavram yoktur, annelik diye bir kavram vardır, can ondan çıkıyor. Anneden daha iyi hiç kimse bakamaz ki çocuğa. Babalık tabii ki şimdi ben çocuğumu çok seviyorum, ilgileniyorum falan filan ama anne gibi bir şey olamaz" (Cüneyt).

"Hayır istemezdim. Anne ile çocuğun bağı bambaşka bir şey bence, baba onun yerini tutamaz. Burada kadının daha yüksek ya da düşük ücret alması hikayesi değil, burada önemli olan çocukla aranızda kurduğunuz şey var. Sosyal olarak da annenin daha üstte olması, daha çok para kazanması benim hiç umrumda değil yani. Bence çok daha fazla zaman geçirmeli çocukla, 2 yaşına kadar" (Serkan).

"O saçma bir şey, baba annenin verdiği şeyi veremez ki. Onu fiiliyatta uygulayabilirler ama bence mantıksız yani. Bence anneye izin daha çok vermek lazım sınırı genişletip. Bir çocuk annesinden alır almalı da gelişiminin o ilk zamanlarındaki mayayı. O mayayı anne vermeli, babanın işi değil o, baba bir şey veremez ki. Veremezden kastım şu, annenin verdiğini veremez yan. O şefkati, o hissi annenin vereceği şeyi baba veremez bence. İstisnai babalar çıkabilir ama toplumda bence azdır. Baba bir çocuğu büyütemez, baba ancak ilgilenir, temel şeyleri vermek ayrı bir şey. İlk zamanı anne vermesi lazım, baba takviye yapar o ayrı bir şey. İlk 1-2 sene anneyle daha çok haşır neşir olmalı. Günümüz modern dünyası öyle bir hale gelmiş ki şimdi bunu dediğin zaman farklı algılanıyor, bir çocuğu büyütmek bence bir iş yapmaktan daha önemli bir şeydir. Anne evinde otursun diyeceğim, o zaman da farklı algılanıyor, evinde otursundan kastım şu, bir çocuğa verilmesi gereken her şeyi anne versin yani o çok önemli bir değer, bir toplum ancak böyle yaşar. Bir şekilde anayı çocuğuyla buluşturacak bir formül olmalı. Baba duyguyu veremez, anne verir duyguyu" (Güneş).

Kadının farklılığını biraz daha biyolojiyle, "doğal olanla" ve çocuklar açısından da içgüdüsel olarak anneye bağlı oluşlarıyla açıklayan iki katılımcı ise şunları söylemiştir:

"Erkekler altından kalkamaz bence, emzirme hallolsa da anne diyor çocuk, kızsa bile anneye gene anne diyor. İçsel bir şey var çocuğun yapısı gereği, babayı da seviyorlar ama anne sevgisi başka oluyor. İlk 3 yaşta bilinçlendikçe baba sevgisi şey yapıyor ama anne sevgisi biraz daha içgüdüsel, biyolojik olarak bağımlı oldukları bir durum, sonra babayı da çok seviyorlar ama sizin dediğiniz şey ilk başlarda annenin olmaması çok anormal olur. Çünkü baba ne kadar da ilgilense çocukta bir eksiklik olur, çocuk çünkü bir anne istiyor. İhtiyaçlarına cevap vermesi açısından çocuğa bir annenin sarılması ile babanın sarılması farklı olur" (Kuzey).

"Başta çocuk bakması öyle zor değil, sonra zorlaşıyor gibi geliyor bana. Altını değiştiriyorsun, işte düzenli saatlerde mamasını veriyorsun Ama onun dışında yani uyuyorlar zaten, o ilk aylardan bahsediyorsak erkek de rahatlıkla yapabilir. Daha uzun sürede erkek tarafını zorlayabilir ama hala olabilir tabii, imkansız bir şey değil ama şey olması lazım yani, gerçekten de bir sebebi olması lazım, doğal akışında tersi daha doğalı. Hissiyat olarak da daha doğal yani, anne çocuklarla hep doğumundan itibaren içli dışlı olduğu için ona yakınlığı babaya göre çok daha fazla. O yüzden daha doğalı yani kadın olduğu için demiyorum, yakınlık anlamında doğalı kadının şey olması, yani hissiyatı da öyle, onlar algıları da değişiyor. Dikkat ederseniz hamilelikte kadın formatlanıyor, anne olmaya hazırlanıyor. Mesela gece uyuyamıyor çünkü gece sık sık kalkacak ona hazırlanıyor. Genetik süreç de öyle gidiyor. Hazırlanan bir insanın buna devam etmesi için mantıklı olanı" (Evren).

Bulgulardan ebeveynlik izinleriyle ilgili önerilerin katılımcıların ideolojilerinden, çocukların yararı açısından neyin daha iyi olduğuna yönelik düşüncelerinden, devletin görevlerinin neler olduğuyla ilgili tespitlerinden, bebek bakımına katılımla ilgili kişisel ve toplumsal yorumlarından etkilenerek oluştuğunu anlamak mümkündür.

4.12.5. Çocuk için alan-aktivite

Çocuk yardımı, ebeveynlik izni gibi sosyal politika alanlarından sonra katılımcılarla yaşadıkları çevredeki çocuklarıyla birlikte kullanabilecekleri yeşil ve ortak faaliyet alanlarının yeterliliği ve kültür-sanat-spor imkanlarının yaygınlığı hakkında konuşulmuştur. Bu araştırmanın örneklemi çok büyük oranda büyük şehirde yaşayan kişilerden oluştuğu için katılımcıların büyük çoğunluğu etraflarındaki park-bahçe alanlarını ve kültürel-sportif etkinlikleri yeterli bulmuşlardır. Kısıtlı da olsa bu alanların varlığını söyleyenler olmuş, muhitten muhite imkanların değişebilirliğine de vurgu yapılmıştır. Çoğu katılımcı küçük de olsa parkların etraflarında olduğunu fakat

bunları büyüklüğü ve sayısı arttırılırsa çok daha iyi olacağını söylemiş, biri de bu alanların sigara içenlerin tek elinde olduğundan şikayetçi olmuştur.

> *"Ankara olarak yetersiz de olsa bir miktar şansımız olsa da, Türkiye olarak Ankara-İstanbul-İzmir'i çıkartın, çocukların kişisel gelişimlerini sağlayabilecekleri aktiviteler bulamazsınız. Ankara bile yetersiz, kültürel olarak başkent. Mesela parklar çok daha iyi hale getirilebilir. Çocuğu parka götürmemek daha faydalı çünkü orada statik enerji yükleniyor, çünkü bunlar düşünülmemiş parklar yapılırken. Çocuk nasıl eğlenir üzerindeki enerjiyi atarak, aksine enerji biriktiriyorsun çocuğa. Park bahçe yönetmeliklerinin düzenlenmesi lazım. Eskiden hepsi ahşaptı. Ya öyle olacak, ya da enerji üretmeyecek maddeden olacak. Yeşil alanların yeterliliğinden ziyade yeşil alanların kullanımı önemli, mesela burada mahalli belediyeler bu parklarda kültürel etkinlikler yapacaklar. Şimdi gidiyorlar, kaydıraklar salıncak var, mesela bir gün animatör gelse, atıyorum bir seyyar Atlı Karınca gelse, farklı şeyler görseler kötü mü olur, bunlar çok yüksek maliyetli şeyler değil. Yenimahalle üzerinde konuşursak 100 kişilik bir animatör grubu, 25 bölgeye dağıtabiliyorsun. 1 hafta boyunca hizmet götürüyorsun, kötü mü? Çocukların zıplayacağı şişme şeyler götürülsün"* (Cüneyt).

"İsteyen kişinin her yerde çocuğuyla vakit geçirecek yer bulabileceğini" söyleyenler olduğu gibi mevcut yerlerin yeterli olmadığını düşünenler de vardır:

> *"Yeterli yer yok, kesinlikle. İzmir'de dahi yok. Bir tek Ankara'da varsa var, o da yeterli değil. Atatürk'ün yaptığı yerler duruyor, üzerine bir şey yapılmış değil. İstanbul'da yapılanları iktidar yıkıyor. Yeterli değil, mevcudu 50 katına çıkarırlarsa ancak. Bilet bulmak mümkün değil, toplam gecelik tiyatro sandalye sayın kaç, 1000 mi, yetmiyor. Sinemayı sayma, sanatsal bir şey olarak görmüyorum onu"* (Sarp).

4.12.6. Kamusal alanda bebek akımı

Babalıkla ilgili sosyal politikalar temasının son kategorisi olan kamusal alanda bebek bakımıyla ilgili katılımcıları görüşleri alınmıştır. Kamusal alanda bakım genelde bebek bezi değiştirme ve çocuğu tuvalete götürme üzerinden ilerlemiş, bir katılımcı ise mekanlarda mama sandalyesi bulunmadığında çocuğu oturtacak yer bulmakta zorlandıklarına dikkat çekmiştir.

Bebek bezi değişiminin bizim araştırmamızdaki örneklemde en az gerçekleştirilen bakım işlemi olduğu ortaya çıkmıştı. Bebeklerinin bezini değiştirenler fazla imkan olmadığı için araba, yemek salonu, park bankı, çimlerin üstü ya da bezlerle kendi yarattıkları alanlar gibi farklı yerlerde bu işlemi yaptıklarını belirtmiştir.

Hijyenik olarak sıkıntılı buldukları için de kamusal alanlarda bez değiştirmemeyi tercih edenler olmuştur fakat bir zorunluluk olduğunda bez değişim yerlerinin azlığından şikayet etmişlerdir. Büyük şehirlerin AVM'lerinde ya da kafe-restoran gibi yerlerde cinsiyetsiz bakım kabinleri bulunabilmektedir fakat yaygınlığının az olduğu katılımcılar tarafından da vurgulanmıştır. Böyle durumlarda "en kötü bir kadın bulup ondan yardım isteyeceğini" söyleyenler olduğu gibi ortak bakım ünitelerinin yaygınlaşması için yatırımcılara iş düştüğünü ama onların bundan maliyetinden dolayı kaçındıkları vurgulanmıştır. Çocuk tuvaleti ve sahil kenarı gibi alanlarda portatif kabinler önerilmiştir. Maliyetin çok olacağını düşünen bir başka katılımcı ise mevcut odaların bu iş için dönüştürülmesini önermiştir.

Vurgulanan bir başka nokta da, cinsiyetsiz bakım alanları olmasına rağmen bu alanların kadınlara özel olarak algılandığı, bez değiştiren baba olarak bu konuda sıkıntı yaşadıkları olmuştur.

> *"Bez değiştirmeye girdiğimde, kadınlara aitmiş orası. Emzirmeye girmiyorum ben. İşte roller bu şekilde paylaştırılmış. Kemik roller bunlar, kadın bakar diyor. Bunu yıkmak için, yıkmak gibi bir derdim yok, keyif aldığım için yapıyorum aslında. Ama yabancı gözlerle de bakılmıştır bana da. Bunu düşününce görüyorum, onu yaparken ben hiç umursamıyorum, bakmış, bakmamış hiç önemli değil"* (Onur).

> *"Erkek için imkansız zaten, ben ortada değiştirmeyi kafede değiştirmeyi tercih ettim, hızlı olduğum için kimse kızamadan kaçıyordum Biraz daha çözüm buldum. Toplumdan böyle uyum sağlamak zorundasın ama hep böyle dışlanıyor gibisin çocuk yüzünden, böyle garip bir imkansızlıklar ülkesidir Türkiye yani"* (Toprak).

Bebeğinin altını evde ya da kamusal alanda hiç değiştirmemiş bir katılımcı ise bez değişim alanlarının erkeklerin de girebileceği bir yer olacağını ben sorunca düşündüğünü söylemiştir:

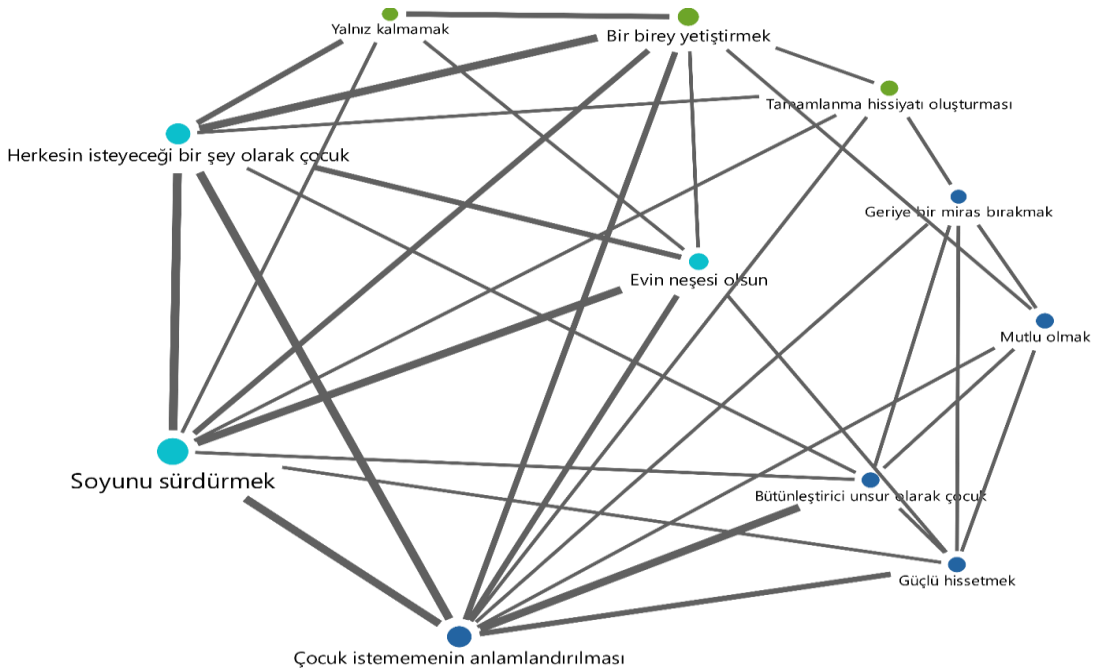
> *"Sorun teşkil eder bez değiştirmek. Onun bir ayrımı yok yani, erkek değiştirme alanı kadın değiştirme alanı diye bir şey yok. Orada ben girmek istemem çünkü bir kadın girip ne işin var burada diye rahatlıkla sorabilir. Orası otomatikman bir bayan tuvalete gibi, bayanlara ait bir yer algısı var, erkek tarafında da böyle bu. Hatta siz sorana kadar ben hiç böyle düşünmedim erkeğin de kullanabileceği bir yer gibi düşünmedim orayı. Ayrı yerler aslında, burada da öyle ama onun kendi içinde erkek kadın ayrımı yok, dolayısıyla orayı otomatikman kadınların girip çıktığı bir yer olarak görüyorsunuz, öyle de zaten yani. O yüzden orada bir şey yaparken başka bir kadın girerse bir laf söyleyebilir"* (Evren).

Bulgulardan kamusal alanda bez değiştirseler de değiştirmeseler de katılımcıların cinsiyetsiz bakım alanlarını gerekli gördükleri anlaşılmıştır.

4.13. Söylemler arası ilişkiler

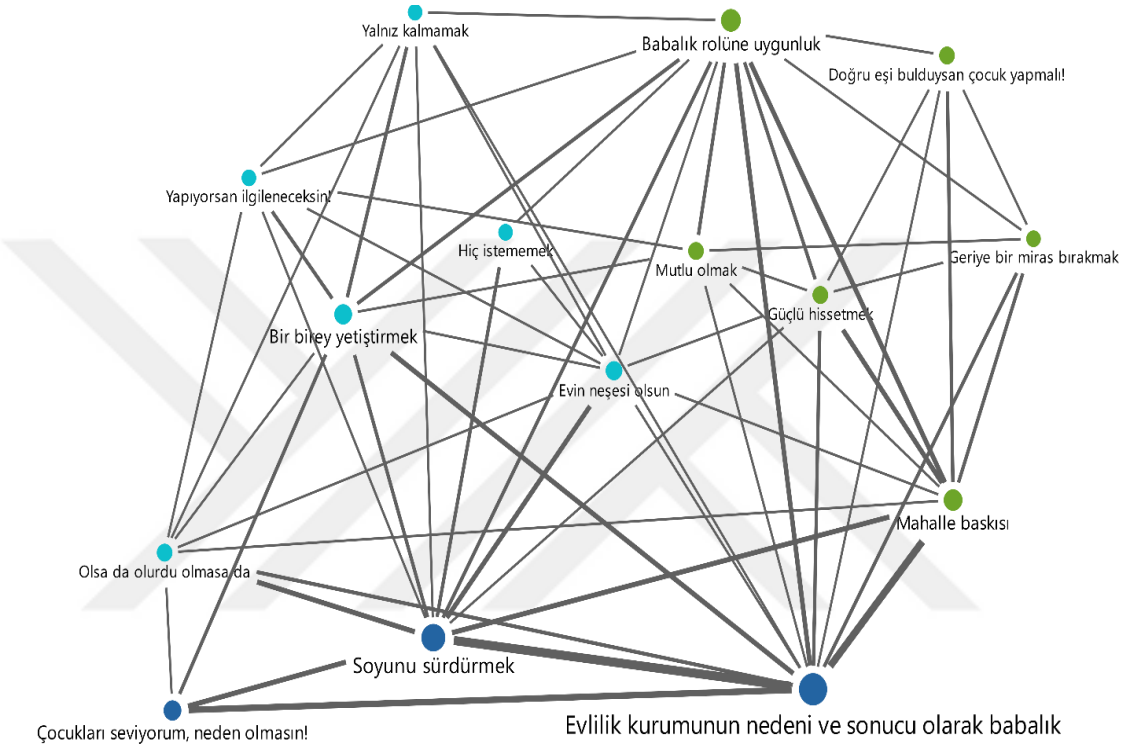
Çalışma kapsamında yeniden üretim alanında erkek olmaya ilişkin betimsel olarak sunulan bulgulara ek olarak, araştırma katılımcılarının söylemleri arasındaki bağlamın araştırılması amacıyla, görüşme deşifreleri ilişkisel analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın amaçlarına uygun olarak, kişinin bir konudan bahsederken bu konuyla birlikte hangi ifadeleri kullandığı ve bu iki bağlamın birlikteliğinin ve ilişkisinin söz konusu olup olmadığının araştırıldığı ilişkisel analiz sonuçlarına göre aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır;

Şekil 4.12 bize, çocuğa atfedilen anlam ve çocuk sahibi olma isteğinin altında yatan nedenler kategorileri kapsamında; herkesin isteyeceği bir şey olarak çocuk kodu ile soyunu sürdürmek ve bir birey yetiştirmek nedenleri arasında katılımcıların söylemlerinde kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca çocuk istememeyi anlamlandırmaya çalışan katılımcıların söylemlerinin" soyunu sürdürmek", "bütünleştirici bir unsur olarak çocuk" ve "güçlü hissetmek" nedenleri arasında da kuvvetli ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

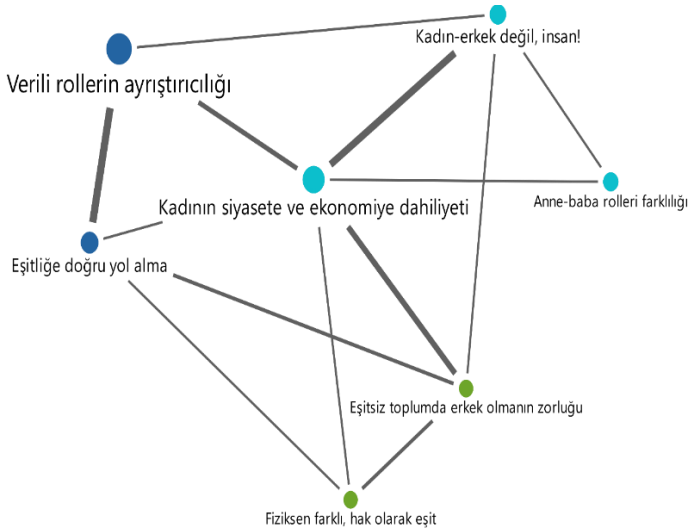

Şekil 4.12. İlişkisel analiz 1.

Katılımcıların söylemleri arasındaki ilişkilerden edinilen bir diğer bulgu, babalık düşüncesinin oluşumu ve çocuk isteğinin altındaki nedenler kodu arasında saptanmıştır. Şekil 4.13'ten babalığın evlilik kurumunun bir nedeni ve sonucu olarak algılanmasıyla "çocukları sevmek" ve "soyunu sürdürmek" arasında söylemsel bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca babalık düşüncesinin evlilik kurumuyla birlikte gelmesi ile mahalle baskısı söylemi arasında da bir ilişki mevcuttur.

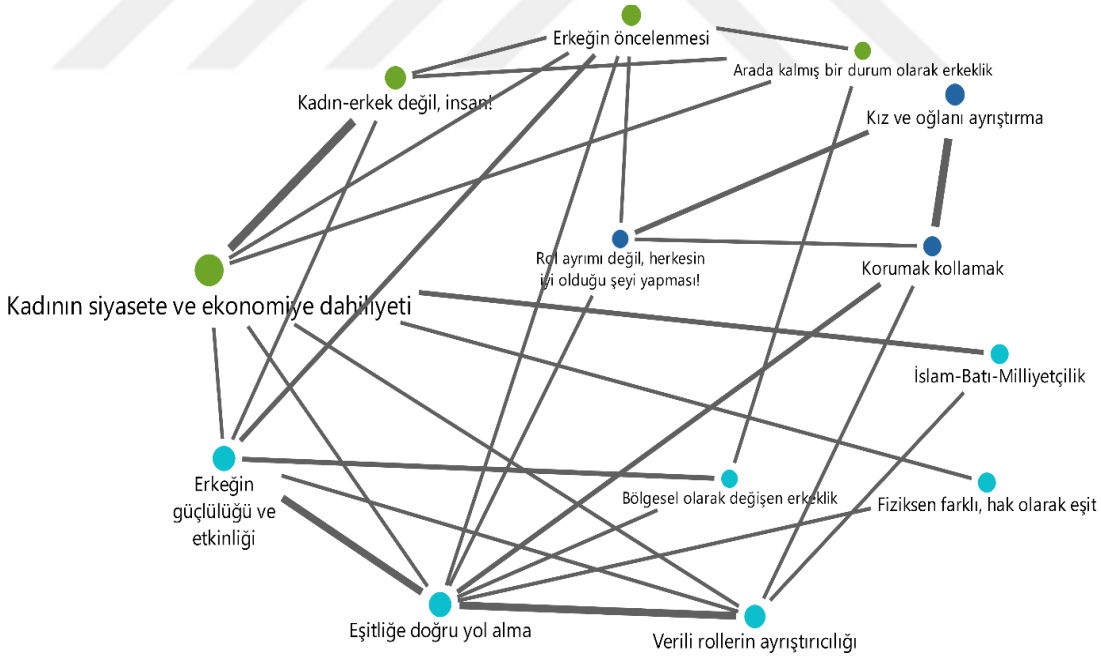

Şekil 4.13. İlişkisel analiz 2.

Şekil 4.14'te ise katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine dair değerlendirmeleri arasında kadının siyasete ve ekonomiye dahiliyetine dair yorumla "kadın-erkek değil, insan" söylemi arasında kuvvetli ilişkinin olduğu gösterilmektedir. Verili rollerin ayrıştırıcılığı söyleminin eşitliğe doğru yol alma ve kadının siyasete ve ekonomiye dahiliyetiyle de ilişkide olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.14. İlişkisel analiz 3.

İlişkisel analize dair aşağıdaki son şekilde ise erkek olmanın anlamı ve toplumsal cinsiyet rolleri değerlendirmesi arasındaki söylem ilişkisine bakılmıştır. Eşitliğe doğru yol alma söylemi ile "verili rollerin ayrıştırıcılığı" ve "erkeğin güçlülüğü ve etkinliği " arasında ilişki olduğu gözlenmiştir.

Şekil 4.15. İlişkisel analiz 4.

Araştırma kapsamında katılımcıların söylemleri arası ilişkiler, farklı kategoriler arası olası örtüşmelere dair ipuçları sunmaktadır.

5. TARTIŞMA

Yeniden üretim alanında erkek olmanın dinamiklerini, toplumsal cinsiyet rejiminde erkek olma deneyimlerini ve mevcut aile politikalarını tartışmayı hedefleyen bu araştırma, toplumsal yeniden üretim alanıyla ilgili 3 soruya cevap vermek istemektedir: Kim için ve neyin yeniden üretimi? Ne sebeple ve hangi sonuçlarla yeniden üretim? Toplumsal yeniden üretimi dönüştüren hakim uygulamalara alternatifler nelerdir ve bu alternatifleri daha fazla güç ve demokrasi için umut haline getiren nedir? Bakker (13) bu soruların, toplumsal yeniden üretimdeki dönüşümler, tarihsel, politik, ekonomik ve söylemsel biçimlerle birlikte, mikro, mezzo ve makro analiz düzeyinde sorunsallaştırılarak ele alınması gerektiğini söylemiştir. Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulguların yorumu, sosyal hizmetin de benimsediği üç basamaklı analiz düzeyiyle (mikro, mezzo ve makro) yapılmaya ve her fenomen, hakkında farklı boyutlarıyla tartışılabilir bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. İçinde bulundukları dönem ve yaşam durumları gereği bir "ara erkeklik" düzleminde olduklarını ve tüp bebek tedavisi nedeniyle deneyimledikleri yüzünden bir kriz durumu yaşadıklarını söyleyebileceğimiz katılımcıların ihtiyaçları araştırma sayesinde analiz edilebilecektir. Böylece toplumsal değişim sürecindeki sorunların hem psikolojik hem çevresel nedenlerine odaklanarak bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasını hedefleyen klinik sosyal hizmet noktasında da bir katkı sağlanmış olacaktır.

Araştırmada yeniden üretim alanının geniş çaplı ele alınışı, çok sayıda temanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin Marsiglio ve arkadaşlarının (87) yeniden üretimin "insanın yeniden üretimi" bölümünü içeren çalışmalara yaptıkları atıflar, bu çalışmaların erkeklerin babalık istençleri, çocuk sahibi olmaya karar verme süreçlerindeki rolleri, kısırlık durumuyla karşılaşıldığında baş etme becerileri, hamilelik sürecine dahiliyetleri ve doğumdaki rollerini incelediğini söylemiştir. Bahsedilen alanlar bu tezin sadece 4 temasını oluşturmaktadır. Ailenin kendisi de bir toplumsal yeniden üretim alanı olarak ele alındığı için kök aile dinamikleri, eş ilişkileri, ev içi iş bölümü, bakım verme ve çocuğun hayatının şekillenmesinde aile kurumunun -ve dolayısıyla babaların- etkileri de araştırmada incelenmiştir. Ayrıca bu alanlardan hiçbiri toplumsal yapıdan bağımsız ele alınamayacağı için toplumsal olarak erkeklik ve aile kurumunu ilgilendiren sosyal politikalara da değinilmiştir.

Sancar (3), modern erkeklik biliminin 3 kaynaktan beslenerek geliştiğini söylemiştir: Psikoloji bilimi erkek ve kadını farklı psikolojik yaratıklar olarak ele almış, sosyoloji bilimi cinsiyet farklarının öğrenilen davranışlar olduğunu söyleyerek iktidar ilişkilerini incelemelerine fazla dahil etmemiş, son olarak ise antropoloji ve tarih bilimleri yaptıkları karşılaştırmalı araştırmalarla cinsiyet farkları düzeninin çok değişmeyen yapısına dikkat çekmiştir. İlk erkeklik çalışmalarının bu temelde ilerlediği bir gerçektir fakat son yıllardaki feminist teoriden köklenen Eleştirel Erkeklik Çalışmaları, farklı pek çok bilimin rehberliğinde çok boyutlu değerlendirmeler yapmaya çalışmaktadır. Bu araştırma da benzer bakış açısıyla alana katkı sunmayı amaçlamıştır.

Kurucu bir unsur olarak erkeğin kendi babası

Erkeklerin kendi babalarıyla olan ilişkileri, onlardan öğrendikleri ya da onlara getirdikleri eleştiriler hem geçmişe, hem şimdiki zamana, hem de geleceğe dair işaretler barındırmaktadır. Eski kuşağın davranışları günümüzdeki değişimi anlamlandırmada, ara kuşağın eski kuşaktan aldıkları ve üzerine koyduklarıyla oluşan yaklaşımları mevcut durumu değerlendirmede, gelecek kuşağı yetiştirirken eski kuşakla yüzleşmek de geleceği kurgulamada yardımcı olacaktır.

Babalara kültürün taşıyıcısı rolüyle bakıldığı zaman, kendi babalarının davranışlarını bir sonraki nesle aktarma rolünü üstlenen erkeklerle karşılaşırız (9). Geleneksel babalık modelinde de bu aktarımın içeriği oğullarına sorumluluk öğretmek ve oğullarının toplumsal kabul görmelerini sağlayacak erkeklik davranışlarını onlara benimsetmektir ve bu oğullarla kurulan ilişki baskı ve otorite ile gerçekleşir (3). Eski kuşağın bu tavrı çoğunlukla gerilimli, sevgisiz ve mutsuz bir ilişkiye referans vermektedir. Hooks (19) erkeklerle yaptığı bir grup çalışmasında babalarından almak istedikleri sevgiyi artık istemediğini, kalbini susturduğunu söyleyen erkeklere "kalbinizi kapattıysanız, duygusal farkındalığınızın üstünü örttüyseniz, oğullarınızı nasıl seveceğinizi biliyor musunuz? Sevgiyi hayata geçirmeyi hayatınızın hangi aşamasında, nerede ve ne zaman öğrendiniz?" diye sormuştur. Bizim araştırmamızda net bir şekilde babalarından görmek istedikleri sevgiyi alamadığını söyleyen katılımcılar olmamıştır fakat satır aralarında bu eksikliği okumak mümkündür. Baba ile olan ilişki yoğunlukla "paylaşımsızlık", "kaliteli vakit geçirmeme", "sevse de gösterememe", "çalıştığı için ilgilenememe", "hep belli bir mesafede olma" şeklinde

tanımlanmıştır. Bütün bu negatif tanımlar bir meşrulaştırma çabasını da içinde barındırmaktadır. Türkiye'deki bir araştırmada erkeklerin babalarının ilgisizliklerine karşı kabullenme, mazur görme, özür bulma gibi yöntemleri kullandıkları, bu ilgisizliği açıklarken de babalarının çalışma koşullarını, fakirliği, gelenek-görenekleri ve çevre baskısı gibi nedenleri öne sürdükleri görülmüştür (152) ve bu araştırmada da erkekler benzer nedenleri kullanmışlardır. Sevgi göstermese de kendilerini sevdiğini bildikleri (bunu nasıl anladıklarını da söyleyememişlerdir, "biz anlardık işte") babalarıyla ilgili hissettikleri, kendi çocuklarına davranma biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. "Eskiden sevgini göstermezdin" söylemleri babaları meşrulaştırmak için bir nedendir fakat ara kuşak babalar, eski kuşaktan farklı olarak kendi çocuklarına onları sevdiklerini göstermek, uzak/rasyonel ve "yok" (*absent*) olmak yerine ailenin sosyal yaşamına daha çok dahil olmak istemektedirler (96). Andersen (153) kendi deneyiminden örnek verdiği yazısında ilk kez 21 yaşında babasına sarıldığını, bu günden sonra babasının kendisini fiziksel ve sözel olarak daha fazla ifade etmeye başladığını fakat kendi çocuğuna duyduğu sevgiyi çocuğunun hep hissetmesini istediğini, bu sevgiyi lafta da kalmayıp her gün davranışlarıyla göstermeyi hedeflediğini söylemiştir. Ara kuşak babaların çocuklarına karşı sevgi duygularını göstermek konusunda bir çekincelerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen ve eski kuşağın azade olmadığı otorite, çocuğuyla arasına mesafe koymakla sağlanmaktadır. "Dediğim dedik" ve katı fikirli olmak eski kuşak babaların eleştirilen bir noktası olmuşken ara kuşak erkeklerin bu eleştiriyi kendi hayatlarında yapıcı bir şekilde kullandıkları gözlenmiştir. Neredeyse bütün katılımcılar eşleriyle ilişkilerinde, önemli kararlar verirken çok daha demokratiktir ve çocuklar da uygun yaşa geldilerse onlar da bu karar verme sürecine dahil olmaktadırlar. Çocukla araya koyulan mesafenin bir başka bileşeni de "öfkeli", "agresif" olmak ve "birden parlamaktır". Selek (154), "sigortanın hızlı atmasının" üzerine varılmayan, başa çıkılmaz bir mesele olduğunu, hatta devlet ve birey için bir erdem olarak ele alındığını söylemiştir. Bakım etiği bölümünde ele alındığı üzere erkekler başka duygularının ifade edilmemesi istendiği için çoğunlukla sadece öfke duygularını sahiplenirler fakat öfkenin sevgiyi önlediği ve insanı yalnızlaştırdığı da bir gerçektir (19). Ara kuşak babaların kendi babalarında en çok eleştirdikleri özellik bu olmuş, kendilerine de geçtiğini düşündükleri "birden parlama" hallerini engellemeye çalıştıklarını söylemişlerdir.

Eğer zihinsel şema olarak babanın varlığı olumluysa erkekler babalarını model almakta, olumsuzsa telafi etmeye çalışmaktadırlar (47). Babanın rol modelliği benimseniyorsa erkekler onlar gibi olmak istemektedir fakat eleştiriliyorsa "onlardan farklı olma" çabası hakim olmaktadır. Farklı olmak için uğraşmak gerekmektedir çünkü öğrenilen rollerin yansımalarını aşmak zor bir iştir. "Sadece babam ne yapardı diye düşünüyorum ve aksini yapıyorum" diyen bir erkeğin büyükbabalarının kopyalarına dönüşen, onlarla hiç tanışmasalar bile onlar gibi davranan oğlanlar yetiştirme ihtimali de gözden kaçmamalıdır (19). Eleştirileri bir ders olarak algılayıp kendilerinin benzer hatalar yapmamak için uğraşmaları, babalığın içinde bulunduğu değişime bir örnektir.

Eski kuşağın ev içi iş bölümüne bakıldığında geçimi sağlayan aile babası modelinin egemen babalık modeli olduğu görülür: erkek geçim sorumluluğunu büyük ölçüde tek başına üstlenir, sadece kadın ev işi yapar (3). Burada anneannemin yıllar önce anneme söylediği bir sözü örnek olması adına aktarmak istiyorum. Babamın salata hazırlıyor olması üzerine anneannem "*Sizin kocalarınız da erkek mi be*?" diyerek ev işlerine elini bir kere bile sürmemiş, kelimenin tam anlamıyla "evin hakimi" olan dedemden gördüğü modeli nasıl benimsediğine tanık olmuştum. Geleneksel ev içi işbölümü eski kuşakta hakimken ara kuşakta kırılmalar yaşandığına aşağıdaki bölümde değinilecektir.

Eski kuşakla ilgili değinilecek son nokta torunlarla ilişkilerdir. Bangladeş'te farklı kuşak babalarla yapılan bir araştırmada, gençliklerinde kendilerini çocuklarıyla çok daha az ilgilenen babalar olarak tanımlayan erkekler yaşları ilerledikçe daha iyi baba olduklarını ve torunlarına sosyal babalık yaparak gençliklerindeki "yokluklarını" telafi etmeye çalıştıklarını söylemişlerdir (99). Almanya'da yapılan bir başka araştırmada ise büyükbabalığın çocuk bakımına aktif katılımda ikinci bir şans olarak görüldüğü, her ne kadar büyükbabalar çoğunlukla dışarıda yürütülen bakım aktivitelerini tercih ederek geleneksel işbölümü kalıplarını bakım pratiğinde sürdürseler de, üstlendikleri bakım işinin duygusallığı ve şefkati ifade etmede yardımcı olduğu ve erkeklikle bakımın uzlaşması noktasında ipuçları barındırdığı sonucu çıkmıştır (104). Bulgularımızdan edindiğimiz bilgiler de benzer tutumları yansıtmaktadır. Büyükbabalar, oğullarının tanımadığı şekliyle "kendi sınırları içinde" torunlarıyla ilgilenmektedir (genelde parka götürme aktivitesini içermektedir).

Torunlarına oğullarına göstermedikleri ilgiyi gösteren büyükbabaların bir çeşit telafi içinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Babalık öncesi evlilik hayatı

Evlilik yaşamına dair erkeklerin duygu, düşünce ve davranışlarına dair bulgular incelendiğinde farklı alanlara dair yorumlar yapmak mümkündür. Eşleriyle genel olarak belli bir süre sevgili olduktan sonra (görücü usulü tanışanlar bile mutlaka bir sevgililik süreci yaşamışlardır) evlenen erkekler genelde eşleriyle beraber vakit geçirmekte, bunu da ortak beğeniler çerçevesinde ve ekonomik durumun elverdiği ölçüde gerçekleştirmektedirler. Evlenmeden önce sevgi ve anlayış üzerine kurulu bir ilişki yaşamanın, erkeklerin sadece daha iyi birer eş değil, daha iyi birer baba olmalarını sağlama şeklinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (99). Ailenin yeniden üretiminde verilen kararların önemi büyüktür ve televizyonda ne izleneceğinden çocuk sahibi olmaya kadar genişleyen bir skalada karara verme süreci işler, geleneksel modelde para, dış dünya, eğitim ve siyaset gibi alanlarda asıl karar verici erkektir (93). Zaman zaman geleneksel toplumsal cinsiyet alanlarına göre ayrışabilse de ("arabaya ben, koltuk takımına eşim karar verir") önemli kararları eşleriyle birlikte verdikleri anlaşılan katılımcılar bu alandaki toplumsal değişime örnek olarak gösterilebilir.

Evlilik kurumu, son yarım yüzyıldaki köklü değişikliklerden bir hayli etkilenerek dönüşmektedir. Boşanma oranlarının artması, tek ebeveynli ailelerin (evlenip boşanmış ya da hiç evlenmemiş olabilirler) çoğalması, evlilik yaşının artması, evlilikte doğurganlığın azalması gibi değişimler evliliğe atfedilen anlamları da etkilemektedir (155). Evliliğin doğal yaşamın akışında dahil olunması gereken bir kurum olduğu düşüncesi ile planlanarak ilerleyen bir yaşam durumu olduğu düşüncesi beraber var olabilmektedir (156). Türkiye'deki durum da bu değişimlerden bağımsız ilerlememiştir. Evliliğe yüklenen anlamı belirlemek için geliştirilen ölçekte evliliğin işlevsellik, bağlılık, yakınlık, tamamlayıcılık, engellenmişlik, çaba, işbirliği, risk ve uyum beklentisi gibi bağlamları ele alınmıştır (157). Bir başka araştırmada ise evliliğe kadınların ve çocuk sahibi olan çiftlerin daha olumlu anlamlar yüklediği sonucu çıkmıştır (158). Bizim bulgularımızdan erkeklerin evliliği en çok hayatlarına bir düzen getirme (bu bahsedilen düzen bazen olumsuz bir vurgu da içermektedir), özgürlüğün kısıtlanması ve sorumlulukların artması noktasında tanımladıkları anlaşılmaktadır.

Evlilik hayatın bir noktasında gerçekleşmesi gereken bir durak olarak geleneksel rollerin devamını sağlarken sevilen insanla yapılan paylaşım noktasında da duygusal ihtiyaçları karşılamaktadır.

En genel anlamıyla faaliyetlerden, insanlardan ve malzemelerden anlamlı bir bütün oluşturarak çevrede bir düzen sağlayıp bu düzeni sürdürmek olarak tanımlayabileceğimiz ev işleri, yeniden üretim alanının önemli bir ayağıdır ve erkeklerin bu alandaki dahiliyetleri, eşit bölüşümden hayli uzak da olsa, artış göstermektedir. Bu dahiliyetin boyutları ve içeriği değişmektedir. 2014-2015 TÜİK Zaman Kullanım Araştırması'ndan derlediği verilerle oluşturduğu tabloda Durmaz (159) Türkiye'deki ev içi iş bölümünün resmini aşağıda gösterildiği şekliyle sunmuştur. AÇEV'in 2018 yılında yayınladığı Erkeklik ve Babalık Halleri Araştırması'na göre (10) de erkekler kendilerini en çok geleneksel cinsiyet rolleri açısından erkeklere uygun görülen tamir işleri, market alışverişi ve boya-badana işlerine yakın görmekteyken en uzak olarak da düğme dikme, ütü yapma ve yer silmeyi görmektedirler.

Tablo 5.1. Ücretli/Maaşlı çalışanların cinsiyetine göre hanehalkı ve aile bakımına ayırdığı süreler (günlük dakika).

	Haftaiçi		Haftasonu	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Çocuk Bakımı	22,81	10,83	27,11	17,98
Hane Bakımı	20,98	2,84	53,85	6,79
Yemek	37,55	4,91	54,17	7,71
Bulaşık	16,34	1,43	25,70	2,11
Çamaşır Yıkama	2,88	0,13	6,35	0,37
Ütü	2,28	0,25	7,25	0,38

Araştırmaların da gösterdiği üzere kadın ve erkeğin ikisinin de çalıştığı ailelerde bile kadınlar neredeyse her kalemde erkeklerken ortalama 5 kat daha fazla hanehalkı ve aile bakımına zaman harcamaktadır. Bu büyük uçurumun en temel sebeplerinden biri ataerkilliğin evde yapılan her işi giderek iş tanımından çıkarıp kadınlık tanımı içerisine dahil etmedeki başarısıdır. Evde yapılan her üretim kadınlığın

bir parçası haline dönüştürüldükçe görünmezleştirilmekte, iş kategorisi dışına atılarak saklanmakta ve değersizleştirilmektedir (160). Kadının görünmeyen emeği şeklinde tanımlanan bu gerçeklik, ev işlerinin belirgin bir "değersizlik" ve "niteliksizlik" sıfatlarıyla birlikte anılmasına neden olmaktadır. Hayatın yeniden üretimi için gereken işler değersizleştirildikçe mümkün mertebe "başkaları" tarafından karşılanması tercih edilen bir hizmet olarak da algılanmaktadır. Bu araştırmadaki katılımcılar da ev işlerini "eşlerinin de yapmasını istemedikleri niteliksiz işler" olarak tanımlamıştır. Ev işlerinin dışarıdan, başka bir kadın tarafından alınan bir hizmet olması bu emeğin hala kadına özgü tanımlanmasını devam ettirmekte fakat aile içindeki iş bölümünde niceliksel bir etki yaratabilmektedir. Durmaz'ın (159) araştırmasının sonucu Türkiye'deki kadınların ev içinde harcadıkları zamanın azalma yönünde olduğunu göstermektedir fakat bunun nedeninin erkeklerin ev işine artan katılımı değil, kadının bu işlere daha az süre ayırması ve piyasanın sunduğu bakım hizmetinden hala az miktarda olsa da daha çok yararlanmaya başlaması olduğu anlaşılmaktadır.

Acar Savran (161), erkeklerin ev işlerine dahiliyetlerinin azlığı, dahil oldukları zaman da nasıl dahil oldukları incelendiğinde bunun ağırlıklı olarak kriz anlarında, işe veya okula yetişmek için baskı olduğunda, kadının hastalık durumunda ve esas olarak "yardım" biçiminde gerçekleştiğini söylemiştir. "Eşe yardım" bizim araştırmamızda da ev işleri konusunda en çok kullanılan söylem olmuştur ve erkeklerin genelde yapmaktan hoşlandıkları şeyler varsa ara sıra o işleri yaptıkları ya da "erkek işlerine" yöneldikleri görülmüştür. Özbay ve Baliç (148) Ayata'nın Ankara'da yaptığı çalışmada bir erkeğin "Müstakil bir ev, apartman dairesinin tersine bir erkektir. Karım evin üstyapısını güzelleştirirken ben de altyapısını sağlam tutuyorum" söylemine referans vererek Marksist bir analizle, erkeklerin evde ilgilendikleri alan sayesinde toplumu da şekillendiren kişiler oldukları yanılsamasına kapıldıkları yorumunu yapmışlardır.

Ev işlerine katılımın "yardım" seviyesinde kalması için gösterilen nedenlerden biri de kadının "kapı tutuculuğu" (*gate keeping*) olmuştur. Bu kavram araştırmalarda kadınların çocuk bakımı ve ev işleri konusunda erkekleri dahil etmemesi şeklinde ele alınmıştır (162-164). Toplumsal cinsiyet kalıplarının değişmesi zaman almaktadır ve direnç elbette sadece erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da gelmektedir. Bizim araştırmamız için önemli olan, kadınların gösterdikleri bu dirence karşı

erkeklerin durumu olumsuz söylemlerle tanımlamalarına rağmen büyük bir rahatsızlık göstermemeleri olmuştur. Acar Savran'ın Delphy'den aktardığı şu söylem bu durumu tanımlamak için yararlı olabilir: "Hiçbir erkek bireysel olarak kendi konumundan vazgeçemez. Yalnızca, mevcut ayrıcalıklarından, daha fazla ayrıcalığa sahip olmak üzere yararlanmamayı seçebilir. Ancak pratikte çok az sayıda erkek bir kadın lehine terfi edilmekten feragat eder ya da ev-içi rollerin tümüyle eşit paylaşımını kabul eder..." (161). Kadının direnci erkeğin fazladan bir çabasıyla karşılaşmamakta, geleneksek rol ayrımları devam etmektedir.

Yeniden üretim alanının temel belirleyicilerinden olan ev işlerine dair bir dönüşümden bahsediyorsak eğer, bu dönüşümün arkasında bireylerin çoğunlukla toplumsal kalıplar tarafından şekillenen kendi algıları, aile hayatlarının düzenlenme biçimi, piyasadaki hizmetlerin örgütlenişi ve ulaşılabilirliği gibi pek çok farklı boyutun yattığını unutmamak gerekmektedir. En temelde görünmez ve değersiz kılınan ev işlerinin eşit paylaşımının, pek çok araştırmada toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesindeki merkezi önemi vurgulanırken bu alana dair yeniden düzenlemelerin bahsedilen farklı boyutların değerlendirilmesiyle mümkün olduğu gözden kaçmamalıdır.

Babalık istenci

Literatür bölümünde babalık istencinin yaşa, eğitim durumuna ve ekonomik yeterliliğe göre farklılık gösteren dinamikleri ve çocuğun değişen değerine göre baba olma isteği detaylıca ele alınmıştır. Bu kısımda bulgularla desteklenerek çocuğa atfedilen anlam, çocuk istencinin nedenleri ve "olmama" ihtimaline karşı geliştirilen fikirler tartışılacaktır.

Kişilere "insanlar neden çocuk sahibi olmak ister?" sorusu yöneltildiğinde toplumsal kabullerle de, Sokratik sorgulamalarla da verilen cevaplar olmaktadır fakat bizim araştırmamızda çocuk düşüncesinin erkeklerin zihninde (ki bu erkekler tüp bebek yöntemini kullanarak çocuk sahibi oldukları için daha önceden bu konu üzerinde düşünme fırsatları olduğunu varsaymak yanlış olmayacaktı) büyük oranda "evlilik" kurumunun bazen sebebi bazen sonucu olarak ortaya çıkan, "olması gerektiği" ya da "herkes çocuk isteyeceği" için olan bir durum olarak kodlandığı gözlenmiştir. Çocuk, insanların gözünde sahip olunması "gereken" bir şey olarak

tanımlandığında çocuk yapmanın bir tercihten ziyade bir "zorunluluk" olduğu sonucu çıkmaktadır. Bir "zorunluluk" olarak kodlandığında ise çocuk yapmayı tercih etmeyenleri anlamlandırmak güçleşmekte, insanların "bencil oldukları", "sorumluluk almaktan kaçındıkları", "rahatlarına düşkün oldukları" için çocuk yapmadıkları gibi olumsuz kodlarla durum açıklanmaya çalışılmıştır. Şahin (31) Queer pedagojinin şu soruları sorduğunu söylemiştir: İnandığımız şeye toplum olarak neden inanıyoruz? Ön koşullar ve üstü kapalı önyargılar nasıl oluyor da doğru ve gerçek olduğunu düşündüğümüz bilgi sistemlerinin doğasında var olabiliyorlar? Bu sorular üzerinden ben de her zaman şunu merak etmiştim: İnsanlar neden anne-baba olmak isterler? Biyolojik olarak "yapabildiğimiz" için mi çocuk doğurmak istiyoruz, soyumuzu devam ettirmek için mi yoksa bu isteğin altında toplumsal bir önkabul de var mı? Çocuk sahibi olma kararı, üzerine enine boyuna düşünülen ve büyük anlamlar atfedilen bir durumdan ziyade "toplumsal süreçte olması gerekiyordu, oldu" bakış açısının hakim olduğu bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu çift evlenmeden önce çocuk sahibi olup olmamayı hiç konuşmadıklarını söylemiştir. Evliliğin bir nevi "zaten çocuk yapacağız" önkabülüyle yapıldığı anlaşılmaktadır.

İleriki bir zamanda çocuk sahibi olmak için yumurtalarını donduran kadınlarla yapılan bir araştırmada (165) kadınların "ben öldükten sonra da benim bir parçam yaşayacak" ya da "herkes ardından bir iz bırakmak ister, sanırım çocuk bu duyguyu temsil ediyor" söylemleri çocuk isteme nedenlerini açıklamaktadır. Bizim araştırmamızda erkekler en çok içgüdüsel bir davranışla insanların çocuk istediğini dile getirmiştir. Bir üreme içgüdüsüne atıf yapılmış, ataerkil bir "soy" devamından ziyade "kendinden bir iz bırakmak" adına insanların çocuk sahibi olduğu söylenmiştir. İçgüdüsel bir dürtüye yapılan vurgu, çocuk sahibi olmanın üzerine fazla düşünülmeyen bir durum olduğunun da bir göstergesidir. Başka bir araştırmadaki (114) erkekler de "Neredeyse içinize programlanmış bir şey bu. Bir erkek için farklı olsa da, yine de kendi çocuğunuza sahip olmak için bir tür biyolojik dürtü vardır" şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

Bulgularda dikkat çeken bir diğer nokta çocuk sahibi olma isteğinin doğanın bir kanunu şeklinde algılanmasıyken çocuğa yüklenen anlamın çok daha duygusal boyuttan kurgulanması olmuştur. Örneğin yalnız kalmamak için ya da sana muhtaç olan ve sana koşulsuz sevgi gösteren biri olsun diye çocuk sahibi olmak istemek

"soğuk" ve "egoistçe" görülerek olumsuzlanmıştır. Bahsedilen nedenler de aslında çocuğun psikolojik değerinin bir göstergesidir fakat daha "çıkarcı" bir bakış açısıyla yorumlanmış ve sıcak karşılanmamıştır. Babalar tarafından belirtilen "tamamlanmışlık" hissi ise çocuğun psikolojik değeri kapsamında değerlendirilebileceği gibi baba olduktan sonra tam bir erkek olunduğu geleneksel algısının bu düşüncedeki payı da göz önünde bulundurulabilir (166).

Yeniden üretim alanının tamamen kadınlara ait bir alan olarak görüldüğü toplumlarda erkekler çocuk olup olmaması kararında kendilerini dahil hissetmemektedir. Bizim araştırmamızdaki çocuk sahibi olmak istemeyen bir katılımcıya doktor tarafından sarf edilen "çocuk kadının hakkıdır, sen o hakkı onun elinden alamazsın" sözleri de bu fikri destekler niteliktedir. Her ne kadar kadınların hakkı, onların alanı olarak tanımlanmaya çalışılsa da artık çiftlerin bu kararı ortak aldıkları, bir planlama yaptıkları ve bu plana göre doğum kontrol yöntemlerini kullandıkları görülmektedir. Dolan ve arkadaşları (114) aslında erkeklerin de kadınlar kadar çocuk istediklerini fakat duygusal ihtiyaçlarını dile getirmek hegemonik karaketeristikleriyle uyuşmadığı için bu istek üzerine çok konuşmadıklarını söylemiştir.

Hiç çocuk sahibi olmamaları olasılığı üzerinden erkeklerin yaptığı yorumlar, onların çocuk sahibi olmaya ne anlam yüklediklerine dair ipuçları barındırmaktadır. Çocuk sahibi olmak için evlendiğini söyleyen erkeklerin çocuk olmaması ihtimali karşısında eşleriyle ilişkilerinde sıkıntı yaşayacaklarını öngörmesi beklenen bir sonuçtur. Ama çoğunun eşleriyle severek evlendikleri göz önünde bulundurulursa bu sorunu bir şekilde aşıp çocuksuz da hayatlarına devam edeceklerini dile getirmeleri önemli bir veridir. Bu olasılık sorusunda bazı erkekler eşleri adına cevap vermekten kaçınmışlardır. IVF kullanan erkeklerle yapılan bir çalışmada (114) bir katılımcı "Çocuksuz da mutlu hayatımız olur, tabi eşim de böyle düşünüyor mu bilmiyorum!" diyerek çekincesini dile getirmiştir. Bir olasılık üzerine konuşurken erkeklerin çekincelerini dile getirmeleri, böyle bir durumla karşılaşılsa farklı dinamiklerin işin içine gireceğinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

Çiftlerin kendi çocuklarının olmaması üzerine gelişen kurgu, genellikle erkeklerin "o zaman evlat edinirdik" söylemiyle devam etmiştir. Neredeyse bütün çiftler zaten çocuksuz kalmayı düşünmemekte, evlat edinme seçeneğine sıcak

bakmaktadır. Bir araştırmada Batı'da evlat edinme ya da üveylik sebebiyle bir çocuğa "sosyal babalık" yapılmasının kabul gören bir davranış olduğu belirtilirken Hindistan ve Orta Doğu'da yapılan araştırmalar referans verilerek burada evlat edinme seçeneğinin çok tercih edilmediği vurgulanmıştır (92). Bu araştırmalar erkek kısırlığı üzerinedir ve bu bölgelerde yaşayan erkekler kısırlıklarından dolayı o kadar aşağılanmış hissetmektedirler ki evlat edinmektense gizli bir şekilde donör sperm kullanmayı ve etrafa kendi spermiymiş gibi söylemeyi tercih etmişlerdir. Bizim araştırmamız bizzat erkek kısırlığı üzerine değildir fakat bulgulardan erkek ya da kadın faktörlü kısırlık olmasından bağımsız olarak donörlüğün hiçbir çeşidinin kullanılmak istenmediği sonucu çıkmıştır. Aşağıda daha detaylı ele alınacağı gibi kısırlık medikal bir sorun olarak kodlandığı sürece belirgin bir "erkeklik" kaygısına referans olmamıştır. Donör sperm kullanmanın erkeklerde yarattığı psikososyal endişeler araştırılan bir konudur (87) fakat bizim araştırmamızda hem bu olasılık ülkedeki düzenlemeler nedeniyle mümkün olmadığı hem de genel olarak tercih edilmeyecek bir seçenek olarak görüldüğü için fazla detaylandırılamamıştır. "Başkasının" spermi ya da yumurtası "sevimli" gelmemesine rağmen başkasının çocuğunu evlat edinmek (bu konudaki kaygısını bildiren birkaç katılılımcı dışında) çok daha kabul edilebilir bulunmuştur. Bu bulguyu hem ülkede geçerliliği olmadığı için gerçek bir olasılık olarak değerlendirmedeki zorlanma, hem de "ya hep ya hiç" mantığıyla başkasının donörlüğünü benimsememe şeklinde yorumlamak mümkündür.

Her ne kadar araştırmanın sorunsallarından biri olmasa da evlat edinme ve koruyucu aile olma hakkında erkeklerin belirttiği görüşler üzerinden sadece onların babalık istençleriyle ilgili değil, sosyal hizmetin temel alanlarından olan evlat edinme ve koruyucu ailelik gibi bir konudaki algılarıyla ilgili de çıkarımlarda bulunulabilir. Evlat edinme seçeneğine büyük oranda sıcak bakılması ve bazı katılımcıların koruyucu aile olmayı düşünmeleri olumlu bir algı değişimi olarak ele alınabilir fakat aynı olumlu gelişimin uygulamada da gerçekleşeceğini öngörmek için elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Hatta bir katılımcının kurum bakımında yetişen çocukların "biyolojik anneleri" ile yetişmedikleri için "özürlü" olacaklarını düşünmesi ve zaman içinde bu görüşünün bilimsel verilerle destekleneceğine olan inancı oldukça çarpıcıdır. Kurum bakımına yönelik kaygılar olabilmekte, "başkasının çocuğunu" yetiştirmek çok büyük bir sorumluluk olarak algılanabilmektedir. Bu noktada kurum bakımıyla ilgili doğru bilgilendirme yapılmasının ve ebeveynlik yapma süreçlerinin temel

dinamikleriyle ilgili çiftlerin doğru bilgilere sahip olmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Tüp bebek süreci

Tüp bebek süreci gerek dünyada gerekse Türkiye'de yoğunlukla kadınların deneyimleri üzerinden incelenmiştir (167-171). Erkek deneyimleri üzerine yapılan çalışmaların çoğu da erkek kısırlığı üzerinedir (89, 119, 127). Bizim araştırmamızda tüp bebek sürecinin mali boyutu, tedavinin eşle ilişkilere etkisi, süreç boyunca alınan sosyal destek durumu, tedaviye erkeklerin katılımı ve her aşamada erkeğin hissettikleri gibi farklı alanlar incelenmeye çalışılmıştır.

İlk olarak kliniklerde başlayan bu süreç daha o aşamada çiftlere belli sosyal yüklemeye başlar. Ertüzün (172), kliniklerde kadınlara "kusur sende mi kocanda mı?" sorularıyla başlayan bu süreçte çiftlerin en mahrem yerden, cinselliğiyle ve yatak odasıyla ilgili bir tacize uğradığını ve çocuğun görünür "yokluğunun" ağır bir narsist yara olduğunu düşünmektedir. Doğal yollardan çocuk sahibi olamama ihtimaliyle karşılaşan çiftler geleceğe bir yatırım yapamama, soy verememe, ebeveynlerinin çocuğu olma halinden kendisi bir ebeveyn olma haline geçememe ve içinde ölmek istemeyen bir parçayı hayata bağlayamama gibi pek çok narsistik kaygıyla baş etmeye başlarlar. Erkekler özelinde neslini sürdürebilme yetisinden yoksun görülen erkeklerin "sen erkek değilsin, çocuğun olmuyor" eril paniğine kapılabildiği, bu paniğin de toplum nezdinde meşru görüldüğü anlaşılmaktadır. Hatta Atılgan (166), mahkemelerde erkekliğin dölleyici, geçindirici ve koruyucu emarelerine ilişkin ispat yüküyle ilgili bir sınama söz konusuysa buna ilişkin sözlerin haksız tahrik sayıldığı ve erkeklerin bir "erkeklik indirimi" kullanabildiklerini vurgulamıştır. Böylesi bir sosyal ortamda erkeğin çocuk sahibi olamamasının, hele ki kısır olmasının yaratacağı kriz durumu araştırma konusu olarak daha fazla incelenmiştir.

Erkek kısırlığıyla ilgili yapılan çalışmalarda erkeklerin kullandıkları kelimeler bir çok düşünceyi ortaya koymaktadır. "Eşlerine bir çocuk vermeyi başaramayan" erkekler kendilerini başarısız, yararsız, fiyasko, yetersiz, gerçek bir erkek değil, çöp, kaybeden ve kusurlu gibi pek çok sıfatla tanımlamışlardır (92). Başka bir araştırmada (114) erkeklerin spermlerini tanımlarken zayıf, tembel ve ölü kelimelerini kullanmaları azalan otoritelerinin bir göstergesi olarak yorumlanmış ve hızlı, güçlü ve

başarılı gibi hegemonik erkeklikle ilişkili kavramlara tezat oluşturduğu vurgulanmıştır. Bizim araştırmamızda da erkekler spermlerinin "kaliteli" olup olmadıklarından endişelendiklerini söylemiş, düşük sayıda spermi olan bir katılımcı "erkeksin ya, erkeklik olayı var işte, kötüymüşüm, sağlıklı değilmişim dedim" cümlesini kurarken erkek faktörlü kısırlık teşhisi alan başka birisi "traktörde arıza varmış yani, tarla sağlammış" demiştir. Bizim araştırmamız özelinde bu erkekler sonunda "baba" olabilmiş olsalar bile benzer kullanımlara gitmişlerdir.

Orta Doğu'da erkek kısırlığı üzerine yapılan araştırmalarda bu konunun genel olarak "utanç verici", "hassas" ve "özel" olarak tanımlandığı ve başkalarının bu durumu öğrenirse "kendilerini erkek gibi hissetmeyecekleri" için etrafa söylememeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bu durum "erkeklikle" tanımlandığı ölçüde kadınların da "kimsede yanlışlık yok" ya da "Allah'ın işi" gibi açıklamalara gittikleri, hatta eşlerinin kısır oluşlarının üstünü kapadıkları, bazı durumlarda da "suçu üstlerine aldıkları" bile gözlenmiştir (87, 89). Bu veriler çekincelerin sadece Doğu toplumunda olduğu yanılgısı yaratmamalıdır. Kanada ve İsrail'de yapılan bir araştırmada (173) kısırlık durumları eğer arkadaşları ve aileleri tarafından bilinirse erkeklerin "alay konusu" olabileceklerinden kaygılandıkları sonucu çıkmıştır. İngiltere'de IVF kullanan erkeklerle yapılan başka bir araştırmada (114) ise erkeklerin tedaviyi etraflarıyla konuşmayı tercih etmedikleri, arkadaşlarının onları algılayamayacaklarını düşündükleri, bu çekincelerin arkasındaki nedenlerin kimsenin onlara acımasını istememeleri, alaya alınmaktan korkmaları ve kültürel olarak iktidarsızlık ve yetersizlikle tanımlanmak istememeleri olduğu sonucu çıkmıştır. Bizim bulgularımızda da bazı erkeklerin bu konuyu hassas ve özel buldukları için başkalarıyla paylaşımda bulunmadıkları gözlenmiştir fakat erkek faktörlü kısırlık ile paylaşımsızlık arasında bir bağa rastlanılmamıştır.

Kısırlık tedavisi görüyor olmak, özellikle YÜT kullanımı yaygınlaştıkça dünyanın pek çok yerinde daha normalleşen bir süreç olarak algılanmaya başlamıştır. Inhorn'ün (89) araştırmalarında da zaman geçtikçe bu süreçlerin "büyük sır" olmaktan çıkıp çevreyle paylaşıldığı, doktor tavsiyeleri alındığı ve yakın çevreden tedavi için maddi destek alındığı ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki süreci değerlendiren Mutlu (174) kısırlığa bakışın tıbbileştikçe normalleştiğini, IVF'nin önceden erkeklerin erkeklik performansını başkalarının gözünde şüpheye düşürmesi nedeniyle direnişle

karşılandığını fakat tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi sayesinde erkek kısırlığının bir sağlık sorununa dönüşmesinin ve Türkiye'de donasyonun yasak olmasının çocukla ilgili şüpheleri azalttığı için artık sürecin normal algılandığını söylemiştir. Bizim bulgularımızda da çoğu erkeğin bu süreci medikal bir süreç olarak algıladıkları, bir sağlık sorunu olarak kodlanan tedavinin çevreyle paylaşılmasında bir sıkıntı görülmediği, aksine başkalarına da bu tedaviyi anlatıp çocuk sahibi olmak isteyip olamayanlara umut olmak için bir araç olarak kullanılabildiği, aile desteğiyle maddi olarak da sürecin altından kalkıldığı sonucu çıkmıştır.

Tedavi boyunca erkeklerin neler hissettikleri, tedaviye nasıl dahil oldukları ve eşleriyle ilişkileri incelenmiş, belli temalara ulaşılmıştır. Geleneksel düşünce, IVF süreci ile kadın ve erkeklerin yapısal olarak farklı ilişkileri olduğunu çünkü çocuk sahibi olmanın önemi konusunda farklı normatif varsayımlar tarafından yönlendirildiğini ve teknolojinin kadınların bedeni üzerinde daha doğrudan olumsuz etkileri olduğunu söyler. Bütün bu farklılıklar tedavinin erkekleri daha az etkilediği anlamına gelmemekte, son yıllarda yapılan araştırmalarla erkekler duygusal olarak çok daha az ifade etseler de bu sürecin hayatlarında büyük bir kriz olarak deneyimlendiği ortaya çıkmaktadır (87). Erkekler bu krizi kadınların yaşadığı aciliyet duygusuyla deneyimlememekte ve endişelendiklerinde rahatlamak ya da kendi depresif duygularını açıkça ifade etmek için başkalarıyla konuşmamaktadırlar (127). Duygularını başkalarıyla paylaşmayan erkekler bir de "eşleri için" sürekli güçlü durmaya çalıştıklarını bir araştırmada şu sözlerle ifade etmişlerdir: " Asıl düşüncelerim partnerimle birlikteydi, onun için güçlü olmak zorundaydım, bu konu hakkında üzülmüş gibi gözükmemem gerekiyordu…Eşime ne kadar endişeli olduğumu belli etmek istemedim, onun yüküne bir de bunu eklemek istemedim"(114). Bizim araştırmamızda da pek çok erkek endişeli olsalar da bunu eşleriyle paylaşmadıklarını, eşleri için güçlü durduklarını söylemişlerdir. "Erkekliğin" verdiği bir görevmişçesine güçlü durmaya çalışsalar da erkeklerin de süreçte yıprandıkları ve kaygılandıkları anlaşılmaktadır ve eşleri de aslında duygularını onlarla paylaştıklarında bir karşılık almak istemektedirler. Erkekler genel olarak partnerlerine göre daha rasyonel görünüp durumu kabul etseler de bazılarının eşleriyle ilişkilerinin tedavi işe yaramazsa nasıl etkileneceğinden korktukları ve kısır olmayan bir adamın onların yerini almasının "en büyük endişeleri" olabildiği araştırmalarla ortaya konmuştur (114). Hatta bazı araştırmalarda kısırlık tedavisi gören erkeklerin

yetersizlik hislerini gidermek işin eşlerini aldatabildikleri, cinsel işlev bozukluğu yaşayıp tatminsizlik duyabildikleri, evliliklerinde iletişim ve uyum problemleri yaşayabildikleri, kişiler arası ilişkisel güçlüklerle karşılaşabildikleri, duygusal ve psikolojik sıkıntılar yaşayabildikleri sonucuna varmıştır (92).

Yukarıda da değinildiği gibi tedavi sürecinde asıl müdahale edilen beden kadınınki olmaktadır. IVF yöntemini kullanan kadınlarla yapılan nitel araştırmalarda kadınların deneyimleri aktarılmakta ve bu deneyimler çoğunlukla pek çok olumsuzluk içermektedir. Fiziksel müdahaleler ağrı, endişe ve travma yaratmakta, süreç umut-çaresizlik dalgalanışlarının yaşandığı, "onur kırıcı" ve "alçaltıcı" şeklinde sıfatlarla tanımlanmaktadır. Avustralya'daki bir araştırmayı aktaran Mies (175), bir kadının "bir et fabrikasında bir et parçası gibi hissediyorsunuz. Hastaneye girerken onurunuzu kapıda bırakmanız gerekiyor" şeklindeki beyanını örnek vermiştir. Bu kadar yoğun ve kuvvetli duygular yaşayan kadınların deneyimleri karşısında erkekler çoğunlukla geri çekilmekte, kendi deneyimlerindense eşlerininkileri önceliklendirmeyi tercih etmektedirler. Bizim bulgularımız da bu tutumu destekler nitelikte olmuştur. Erkekler sürece dahiliyeti kendilerinde hak görmemekte, kendilerine yardımcı bir rol biçmekte, "dışarıda" ve "çaresiz" hissetmektedirler. Keylor ve Apfel (127) erkeklerin kendilerine biçtikleri "periferideki" bu rolün onları tedavi sürecine tamamen katılma hissinden mahrum bıraktığını söyler. Sürece dahiliyet için erkeklerin oldukça çaba gösterdikleri bizim bulgularımızdan da anlaşılmıştır. Neredeyse bütün erkekler doktor kontrollerine ve medikal müdahalelere eşleriyle birlikte gitmiş, eşlerinin iğne vurulmasını ya kendileri gerçekleştirmiş ya da iğne vurulurken onların yanlarında olmuşlardır. Bazıları eşleriyle birlikte sigarayı bırakmıştır. Ertüzün (172) tedavi sürecini eşleriyle geçiren, eşlerinin yapmak zorunda kaldığı yemek ve sigara rejimi gibi şeylere eşlik eden, eşinin iğnelerini yapan erkeklerin bebeğin imgesiyle dolduklarını, yani aslında bir tür çocuğa alışma sürecinden geçtiklerini söylemiştir.

Tedavi süreci yoğunlukla kadın bedeni üzerinden işlese de tedaviye başlamadan önce erkekler bazı medikal müdahalelerden geçebilmektedir. Varikosel ameliyatı olmak hayli yaygındır ve bizim araştırmamızdaki erkeklerin de bazıları bu operasyonu geçirmiştir. Inhorn'un araştırmasında (119) bu ameliyatı geçiren erkeklerin ameliyat izlerini gururla araştırmacıya gösterdikleri aktarılmıştır. İzlerin yeniden üretim alanında erkeklerin sorumluluğunun ve evlilikleri için yaptıkları bir

yatırım ve babalık noktasındaki bağlılıklarının birer sembolü olduğu anlaşılmaktadır. Bizim bulgularımızda var olduğu üzere bazı erkekler ufak operasyonlar geçirebilmekte, hormon ilaçları kullanabilmektedir ve genellikle bu müdahalelerden bahsederlerken "dedim ki doktora ne gerekiyorsa yapın, zaten benim yaptığım bir şey yok" tarzı cümleler kurmuşlardır. Bu ifadeler erkeklerin belli müdahalelerden geçseler bile sürece dahil hissetmemelerinin birer göstergesidir. Bundan sonra yapılacak olan araştırmaların YÜT sürecinde erkek vücutlarının "dokunulmadan" kaldığını varsaymak yerine, erkekler için somutlaştırılmış infertilite deneyimini ve bunun üremeyle ilgili karar vermeyi nasıl etkileyebileceğini incelemesi önerilmiştir (87).

Erkeklik kimlikleri durağan değildir ve partnerlerini destekleyen, duygusal davranan erkeklerin kısırlıkla çift olarak, partnerleriyle birlikte yüzleşmeye çalıştıkları ortaya çıkmaktadır (114). Bu yüzleşme sırasında profesyonel destek almak ise çok az çiftin tercih ettiği bir uygulama olarak kalmaktadır. Seanslar ilerledikçe erkeklerin hislerini paylaşmaya başladıkları bilinmektedir ancak ektra bir ücret ödemeleri gerekmediği durumlarda bile çiftlerin ancak %5-25 oranında danışma hizmetinden yararlandıkları belirlenmiştir (127). Bizim araştırmamızda da, bazıları gerekli olduğunu ve sürecin kalıcı hasarlar bıraktığını düşünse bile, hiçbir çift profesyonel yardım almamıştır.

Şu ana kadar çoğunlukla tedavilerin erkekler üzerindeki psikososyal etkileri ve erkeklerin YÜT kullanımıyla ilgili tutumları üzerinde durulmuştur fakat YÜT kullanımına sistemsel bir eleştiri getiren görüşlere yer vermeden bu bölümü bitirmek yanlış olacaktır. IVF yöntemiyle gerçekleşen ilk başarılı doğum 1978 yılında gerçekleştiğinden beri dünyada bu yöntemle dünyaya gelen bebek sayısının 6 milyon civarında olduğu bilinmektedir (176) ve YÜT'ün farklı çeşitlerinin kullanımı daha eskiye tarihlenmektedir. Büyük bir sektör haline dönüşen bu alan gittikçe genişlemekte, Türkiye'nin de uygun fiyatlarından dolayı dahil olduğu bir sağlık turizmi oluşturmaktadır. Neoliberal politikalarla günden güne sağlık alanının piyasalaştığına tanık olunurken genişleyen YÜT sektörü belli noktalarda eleştiri almaktadır. YÜT kullanımının yoğunlukla insan mutluluğunu arttırmak, kısır çiftleri çocuk sahibi yapmak ve doğum riskini azaltmak gibi hedeflerle reklamı yapılırken bu teknolojilerin soy ıslahı, nüfus kontrolü, kadınların üreme kapasitelerinin kontrolü, seçici yetiştirme gibi cinsiyetçi ve ırkçı sonuçlar doğuran uygulamalar olarak da ele

alınması söz konusudur. Mies (175), bu teknolojilerle anneliğin endüstriyel bir üretim sürecine dönüştüğünü, sürecin tıp uzmanlarınca akılcılaştırıldığını, nesneleştirildiğini, planlandığını ve yönetildiğini söyler. Bu süreçte kadının bir birey olarak bölünmez bütünlüğü, izole edilen, incelenebilen, yeniden birleştirilen, satılabilen ve kiralanabilen nesneler toplamına dönüştürülüp yok edilmektedir. Dişi bedeninin üretici kapasitesinin bilim insanları, medikal mühendisleri ve girişimciler tarafından bir yatırım alanı ve kar aracına dönüştürüldüğünü vurgulayan Mies üreme teknolojilerinin "kadınların buna ihtiyacı olduğu için değil, sermaye ve bilimin kendi büyüme ve ilerleme modelini sürdürmek için kadınlara ihtiyacı olması nedeniyle geliştiril[diğini]" söylemiştir (175).

Tüp bebek yönteminin soy ıslahı ve seçici yetiştirme noktasında geniş bir kaygı içerdiği bilinmektedir. En iyi yumurtalar ve spermlerin seçilmesi çocuğun hayatta kalması için belirgin bir avantaj sağlarken genetik müdahalelerle hem hastalıkların elenmesi hem de cinsiyet seçimi gerçekleşebilmektedir. Sağlıklı bireylerin dünyaya gelmesini sağlayan olumlu bir teknolojik gelişmenin sadece bilimkurgu romanlarında değil, gerçekte de "üstün ırk" nosyonuna dönüşebilme riski değerlendirilmektedir. Her ne kadar etik ve yasal açıdan uygun olmasa da çok basit bir teknolojiyle cinsiyet seçimi gerçekleşebilmekte, hatta tüp bebek merkezlerinin internet sitelerinde bile bu "hizmet"in sunumuna ulaşılabilmektedir (177). Bizim katılımcılarımızdan biri de "bir oğlan bir kız embriyo koyuldu" şeklindeki ifadesini ardından "yani, biz öyle umduk" diyerek düzeltmiştir. Bu söylemi kesin bir bilgi gibi sunmak spekülatif olacaktır fakat bu tarz uygulamalardan yararlanıldığı ya da yararlanılabileceği unutulmamalıdır. Sperm ya da yumurta donasyonlarının uygulandığı ülkelerde hukuki bir sıkıntı yoktur fakat istisna da olsa donör olmayan birinin yumurtası veya spermi kullanıldığında ortaya büyük hukuki problemler çıkabilmektedir. Yasa dışı yollarla gerçekleşen donasyonlar dışında farklı uygulamalarla da karşılaşılmaktadır. ABD'li bir doktorun tüp bebek tedavisi uyguladığı kadınlarda gizlice kendi spermini kullandığı ve 48 kişinin biyolojik babası olduğu ortaya çıkmıştır (178). Çiftler bazen tedavi gördüklerini çevrelerine söylememektedir çünkü "başkasının spermiyle oluyormuş" denilmesini ya da insanların spermlerin karışıp karışmadığını sormalarını istememektedirler (172). Bizim bazı katılımcılarımız da bu tarz haberlerden rahatsızlık duyduklarını söylemiştir. Özet olarak, tüp bebek uygulaması sistemsel açıdan ele alındığında bazı soru işaretleri içerebilmektedir.

Gebelik süreci

IVF tedavisi sürecini atlatıp başarılı gebelikle sonuçlanan bir sürecin ve sonrasında doğuma kadarki zamanın erkekler tarafından nasıl deneyimlendiğini tartışılacağı bu bölümde öncelikle gebelik haberinin erkeklerde yarattığı hissiyat ele alınacaktır. Kimi katılımcıların eşleri ilk denemede hamile kalmışken kimilerinde deneme sayısı sekizi bulmuştur. Bu çoklu denemelerde bazı kadınlar düşük yapmışlardır. Kürtaj, düşük ve ölü doğum yaşamış erkeklerle yapılan bir araştırmada erkeklerin bir yandan kayıp deneyiminden dolayı fiziksel olarak zorluk çeken eşlerini desteklemek için duygularını onlara göstermekten kaçınma ihtiyacı hissettikleri, diğer yandansa eşlerinin deneyimlediklerine benzer yas ve kayıp duygularını yaşadıkları ortaya çıkmıştır (92). Düşük ya da başarısız deneme gibi stresli ve üzücü süreçlerde erkekler yoğunlukla duygularını saklamayı tercih etmektedirler. IVF denemeleri arttıkça erkeklerin temkinlilik durumları da artmakta, gebelik haberi alsalar da "kendilerini kaptıramadıklarını" söylemektedirler. Birazdan da değinileceği üzere hem çoklu gebeliğin eşleri için kaygılanmalarına neden olan riskleri sebebiyle, hem de sürecin getirdiği yıpranmayla bazı erkekler gebelik haberiyle gelen mutluluklarında belli kırılmalar yaşamışlardır.

YÜT'ten yararlanmaya karar veren çiftler bilerek bir hamilelik oluşturma işine dahil olmuşlardır ve bu süreçte erkeklerin eşlerinin hamileliğine katılımları ve çeşitli sağlık uzmanlarıyla etkileşimleri gibi konularda çok sayıda kararla karşı karşıya oldukları söylenebilir. Bu süreçte potansiyel babaların eşlerinin hamile bedenleriyle yakın bir şekilde ilişki kurmaları ve doğum öncesi dersleri, muayene seansları ve doğuma katılmaları gibi konularda fırsat kapılarını açmak, hamile kadınların etkileyebilecekleri bir alandır (87). Hatta bu süreçte babaların daha aktif bir rol üstlenme konusunda sağlık çalışanlarının da etkisi olabilmektedir. Bizim araştırmamızda da erkekler mümkün olduğunca sürece dahil olmaya çalışmış, özellikle çoğu özel kliniklere gittikleri için bu ortamlar da onların dahiliyetleri için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu durumlardaki dahiliyetlerin erkeklerin babalığa hazırlanması noktasında olumlu etkileri olduğu yorumu yapılabilir.

IVF gebeliklerde en önemli noktalardan biri çoklu gebeliktir. Bizim araştırmamızda da katılımcıların yarısından fazlası ikiz ya da üçüz sahibiydi. Bunun en büyük nedeni çoğu vakada çoklu embriyo yerleştirimi yapılmasıdır. 2010 yılında

çıkarılan "Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları Ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik"te rahme yerleştirilecek embriyo sayısında yaşa ve deneme sayısına göre düzenlemelere gidilmiştir fakat 2014 yılındaki güncellemeyle bu sınırlama kaldırılmıştır (124, 179). İlk yönetmelikte 3 veya daha fazla embriyo yerleştirilmesi yasaklanmıştır fakat bizim örneklemimizde 4 embriyo yerleştirilmesine rastlanmıştır. Haliyle oldukça yüksek çoklu gebelik durumuyla karşılaşılmaktadır. Çoklu gebelik IVF'nin medikal komplikasyonlarından yalnızca biridir; düşük, prematüre doğum, düşük kilolu doğum gibi türevleri de gözlemlenmektedir.

IVF tedavisi gören çiftler çoğunlukla çoklu gebeliği tercih etmektedirler fakat çoklu gebelik medikal riskler, farklı pratik ve duygusal talepler barındırdığı için özel bir ebeveynlik durumu olarak ele alınmaktadır. Bu gibi özel durumların üzerine bir de uzun bir prosedürle infertilite süreci ve tedavi yaşamış olmak ileriki aşamalarda ebeveynlik stresi yaratabilmektedir (180). Hatta ilk gebeliğinde ikizlere hamile kalmak kadınların psiko-sosyal iyi oluşları için risk faktörü içermektedir. Araştırmamızdaki bir katılımcı eşi hakkında "anne olmaya hazır değildi, bir de ikize hamile kalınca psikolojik olarak iyice kötü oldu" demiştir. Bu söylemin üzerine "o zaman çoklu embriyo koyumunu neden tercih ettiniz?" diye sorduğumda (ki 3 embriyo rahme yerleştirilmiştir) "o vakitler mecburdunuz" şeklinde yanıt veren katılımcı durumun kırılganlığı için iyi bir örnektir. Ortada daha anne olmaya hazır olmayan fakat ikize hamile kalan ve çoklu gebeliğin risklerinin, doğum sonrası bakım yükünün farkında olan bir kadının yaşadığı sıkıntılı durum vardır. IVF ile ikiz doğuran ebeveynlerle yapılan bir araştırmada (180) ikiz sahibi olmanın sonuçlarının farkında olmayan, gerçekçi olmayan doğum öncesi beklentilere giren çiftlerin olduğu vurgulanmıştır. IVF tedavisinde olasılık artımı için çoklu embriyo yerleşimi yapılmaktadır fakat çiftler her ne kadar düşünerek bu sürece başlasalar da çoklu gebeliğe fazla hazır olmadıkları bizim araştırma bulgularımızca da desteklenmiştir.

Yukarıdaki araştırmada (180) çoklu gebelik ve ebeveynliğin çocuktan bir beklenti oluşması ve ebeveynlerin sosyal ilişkilerindeki negatif etkisi boyutuna da değinilmiştir. IVF süreci sonrası aileler uzun süreli bekleme ve yatırımın ardından, çocuğun çekilen uzun süreli acıların telafisi olabileceği beklentisine girebilmektedirler. Bizim araştırmamızda benzer bir temaya ulaşılmadıysa da bu beklentilerin ilişkilerde bir negatiflik yaratabileceği vurgulanmıştır. Toplumun IVF ile

ebeveyn olmuş ailelerden beklentisinin yüksek olabileceği söylenerek "mahalle baskısının" çiftler üzerindeki olası etkilerine değinen araştırma bu beklenti sonucu ailelerin "aşırı ilgili ebeveynlik" tutumu sergileyebileceklerine ve aile/arkadaş çevrelerini dışlayabileceklerine dikkat çekmiştir. Bizim araştırmamız beklenti sonucu negatifliği desteleyen veriler içermese de çoklu gebelik ve ebeveynliğin sosyal ilişkilerde belirgin bir zayıflama ve bireyler üzerinde "yıpranma" yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İlk babalık dönemi

İlk babalık dönemini doğumdan itibaren ele aldığımızda, erkeklerin doğuma katılıp katılmama tercihlerinin incelenmesi ilk durağımız olacaktır. Her ne kadar babaların da doğuma girmesi son dönemlerin tercih edilen bir yöntemi olsa da (özellikle sosyal medya kullanımı arttıkça "doğum fotoğrafçılığı" gibi profesyonelliklerin geliştiği ve özel hastanelerde gerçekleşen doğumlarda babaların da sürece dahil olabilme fırsatlarının arttığı günümüzde) daha 1940'lı yılların sonunda erkek katılımının önemi vurgulanmaya başlamış ve 1970'lerde Amerika ve Avrupa'da yapılan araştırmalarla doğumda erkeğin varlığının anne ve bebek üzerinde olumlu etkilerinin olduğu fikri desteklenmiştir (181). Doğuma katılımın erkeğin hormonları üzerinde yarattığı etkinin yanı sıra (doğuma katılan erkeklerin prolaktin seviyeleri artmakta, böylece babalık davranışları başlamaktadır ve bu davranış üzerinde oksitosin, testesteron, östriol ve vazopressin seviyelerinin de etkili olduğu bilinmektedir), doğuma tanıklık etmenin erkeklerin kafasında doğum fikrini daha kolaylaştırıcı bir etkide bulunduğu belirlenmiştir. Bizim araştırma bulgularımızda da bazı babalar doğuma özellikle girmek istemiş ve çocuklarını gördükleri anda baba olduklarını hissettiklerini söylemişlerdir fakat bu söylemden bu düşüncenin yaygın olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Babalık hissiyatının oluşması çoğu erkekte bebeklerine bakım verdikçe ve bebekleri de onlara tepki vermeye başladıkça gelişmiştir. Bu noktadaki söylemleri de çoğunlukla kadın-erkek rollerine dair özcü çıkarımlarla desteklenmiştir.

Bebeklerin ilk doğduğu zamanlar evde yaşanan yoğunluk nedeniyle erkeklerin çoğunlukla evin ihityaçlarını karşılamak için alışveriş yapmak ya da eşinin yanında olmak gibi farklı faaliyetlerde aktif oldukları ve ilk zamanlardaki bakımı çoğunlukla "evdeki kadınlara" bırakıp işe gittikleri görülmüştür. Bu durumu tezde "babalık

farkındalığı" başlığı altında ele aldığımızda başka araştırmalardakine benzer temalara ulaşılmıştır. Türkiye'de blogger babalarla yapılan bir araştırmada erkekler annelik hakkında şöyle özcü söylemler kullanmıştır: "Annelerin çocukla ilişkisinin genlerine kodlu, babalarınkininse sonradan öğrenilmiş bir ilişki olduğunu düşünüyorum…Kadınlar için annelik belki doğuştan gelen, belki de gebelikten doğuma kadar gelişen bir olgunlaşma, alışma ve yeni bir hayata hazırlık süreci olsa da, erkek için durum aynı değil. Şimdi düşünüyorum da, onca hazırlık, onca alıştırma, onca empati çabasına rağmen, bebeği kucağıma aldığım ilk ana kadar aslında baba olmanın ne ifade ettiğini halen idrak edebilmiş değildim. Oysa eşim, hamile olduğunu öğrendiği gün çoktan anne olmuş bile" (8). Başka bir araştırmada ise "bebeğe annesi bakacak, ben işime döneceğim. İlk bir sene bebek zaten babayı tanımıyor, o yüzden bana pek iş düşmüyor" diyerek bakımdan çekilen bir baba örneği verilmiştir (11). Araştırmamızda bebeğin çok kuvvetli hisleri olduğunu ve babayı tanıdığını düşünen erkekler olsa bile, babaların belli bir süre sonra (bu 3 ay ile 2 sene arasında değişmiştir) sürece dahil olacaklarını düşünenler yoğunlukta olmuştur.

Literatür taraması yaparken karşıma çıkan, bakım verme konusunda kadının sahip olduğu düşünülen özcü söylemlerle tezat oluşturan bir araştırmayı burada aktarmak istiyorum. Karaman'da güvercin bakan erkeklerle yapılan araştırmada bir erkeğin şu söylemi dikkatimi çekmişti: "Ben hiçbir eşin kolay kolay inip güvercinlerin bakımına yardım edeceğine inanmıyorum. Eşim ne kadar yem verecek, kuş ne kadar yiyecek bilmediği için bana çok fazla yardımcı olamıyor. Hayvana dikkat etmek gerekiyor. Çünkü ağzı var dili yok. Hayvanın sağlığına, temizliğine, altının kuruluğuna dikkat etmek gerekiyor" (182). Araştırmanın bakım vermek ve erkeklik dinamikleri üzerine yaptığı değerli analizlerin yanında bu tutum "evlerine göstermedikleri ilgiyi hayvanlara göstermeleri" şeklinde dile getirilmişti. Bunu okuduktan sonra aklıma gelen ilk düşünce bakım ve beslemeyi içeren yetiştirme eylemi neredeyse her zaman kadınlığı çağrıştırırken bu erkek neden eşinin bu eylemi gerçekleştiremeyeceğini düşünmüştü? İnsan canlısının yavrusunu büyütmek için gerekli olan donanıma doğuştan sahip olduğu düşünülen kadın neden bir kuşu besleyemesindi? Bu araştırmada vurgulanan "bakım verme" aslında bir hayvanla "ilgilenmeyi" içeriyordu. Bir canlıyla ilgilendikçe ihtiyaçlarını anlamak da kolaylaşmaktadır. Bakım etiği kavramı tam da bu noktada önem kazanmaktadır. İnsanlar başka canlılarla ilgilendikçe, bakım eylemi gerçekleştirdikçe ilişkisel anlamda

bağ kurmaya başlamaktadırlar. Araştırmamızda bakım vermenin onlarda yarattığı değişim sorulduğunda babalar en çok çocuklarıyla olan bağlarının güçlendiğini söylemişlerdir. Erkeklerin çocuklarına bakım verme eylemlerinin artması için yapılması gereken en temel iki şey olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki bakım verme eyleminin cinsiyetler arasında bir "daha iyi yapabilir-beceremez" ayrımına gitmeden eşit paylaşılabileceğine dair tutum değişikliğine gidilmesi, ikincisi ise son kısımlarda daha detaylı ele alınacak olan ebeveynlik izinleri gibi sosyal politikalarla erkeklerin bakım vermesinin desteklenmesidir.

Bebeklerine bakım verme hakkında işbirliği içerisinde olan çiftlerde olumlu geri dönüşler yaşanmaktadır. Babaların bakım vermesi üzerine geliştirilen bir ekolojik aile sistemi teorisinde çiftler arasında paylaşılan iletişim faaliyetinin, daha fazla eş yakınlığına ve babaların bebek bakımının artmasına yol açacağı iddia edilmiştir (92). *Mencare* adlı küresel bir babalık kampanyası, araştırmalara göre bakım vermeye katılmanın erkeklerin de yararına olduğu, onları daha iyi baba yaptığı, yakın ilişkilerinde gelişme yaşandığı ve yaşam kalitelerini arttırdığı sonuçlarının çıktığını aktarmıştır (183). Ayrıca anne ve babanın birlikte verdiği çocuk bakımının çocukların ilişkilerini çeşitlendirdiği ve büyümedeki zorluğun kaynağı olan eril ve dişil arasındaki katı ayrıma olan inancın kırılmasına yardımcı olduğu bilinmektedir (96). Bakım faaliyetinin yeniden üretim alanı içerisindeki farklı dinamiklere olan etkisi gittikçe daha çok araştırılmakta ve yeni bilgilerle çeşitlenmektedir.

Babanın çocuğun hayatındaki yeri

Bebeğin ilk bakım sürecinden sonra artık çocuğun gelişimi, sosyalleşmesi, eğitimi gibi farklı alanlar önem kazanmaya başlamakta ve aile sistemi bu yeni hayat durumlarına bir şekilde uyumlanmaya başlarken anne-baba ve çocukların rolleri de gittikçe daha net şekillenmektedir. Şekillenen bu rollerin toplumsal cinsiyet kalıplarıyla ne kadar bağı olacağı aile içi iş bölümü, ebeveynlik rolleri bölüşümü, benimsenen değerler gibi pek boyutla ilişkilidir. Sancar (3) bir habitus olarak toplumsal cinsiyetin ve cinsel kimliğin öncelikle ailede, anne ve baba davranışları içinde büyüyen çocukta, bu deneyimler aracılığıyla oluştuğunu söyler ve şöyle ekler: "Deneyimlenen annelik ve babalık kimlikleri bir toplumsal işbölümü olarak, bedende yazılı değerler, jestler, tavırlar, fiziki haller, konuşma ve dil özellikleri olarak ortaya

çıkar". Yani baba ve annenin çocuğun hayatının her aşamasındaki kritik rolü bilinmekte ve yeni araştırmalarda bu rollerdeki değişimin yapısı incelenmektedir.

Bizim araştırmamızın konusu olan babalık rolleri değerlendirilirken sorulan sorularla ailenin yapısı, işleyişi, kurgulanışı anlaşılmak istenmiş ve erkeklerin babalık rollerini nasıl deneyimlediklerinin bilgisine ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalara göre Türkiye'de babalar hafta içinde bir günlerinin ortalama 9 saat 20 dakikasını işte ve 1 saat 10 dakikasını da yolda geçirdikleri için günün ancak 2 saat 20 dakikasını çocuklarıyla birlikte geçirebilmektedir (14) ve bu geçirilen sürenin kalitesi erkeğin büründüğü babalık rolüyle ilişkilidir. İlgili baba rolünü benimseyen, yani çocuklarına ilgi ve sevgi gösteren erkeklerin çocuklarının bilişsel becerileri ile problem çözme yetilerinin daha kuvvetli olduğu araştırmalarla ortaya konmuşken babanın sergilediği ilgi sebebiyle daha rahat sosyalleşip arkadaşlık kurdukları ve daha eşitlikçi bir yapıda oldukları da anlaşılmıştır (31). Babaların ebeveynlik rolünü sadece kalıplaşmış ve zorunluluk gibi algılanan görev olarak değil, duygusal açıdan da yükleniyor olmasının yalnızca aile ve çocuk üzerinde etkisi olmamakta, erkeğin kendisini gerçekleştirmesi de mümkün olmaktadır (31). Çocukla birlikte sosyalleşme, oyun oynama, gelişimlerini takip etme, ev içi düzeni kurmak için yapılan girişimler, eğitimiyle ilgilenme gibi pek çok noktada babaların dahiliyeti çocukları, eşleri ve erkeklerin kendilerini de etkilemektedir. Bulgularımızda babaların sayılan alanlara dahil olmak için çaba sarfettikleri anlaşılmıştır.

Babaların çocuklarıyla ilişkileri hakkında konuşulurken onların eğitimleriyle ilgilenmek, belli bir sanat ya da spor alanına yönlendirmek, oyun oynamak ya da onları bir yere bırakıp almak gibi rollerin hangilerinde aktif ya da pasif olduklarının eşleriyle aralarındaki iş bölüşümlerine göre değiştiği ortaya çıkmıştır. Mevcut iş bölümünün düzenlenişi kadın erkek ilişkilerine dair önemli bilgiler vermektedir. Phillips (184), özel hayatlarımızın düzenlenme biçiminin erkeklerin kamusal hayata katılımlarını teşvik ederken kadınların katılımını azalttığını, çocukları kimin okuldan aldığı ve yemeği kimin hazırladığı gibi konuların hayati bir politik mesele olduğunu söylemiştir. Belirgin bir baskınlıkta olmasa da yoğunlukla erkeklerin ev dışı işleri hallettikleri söylenebilir. Erkeklerin bu rollerden bahsederken "görev" tanımlamasından kaçındıkları da gözlenmiştir. Barutçu ve Hıdır'ın araştırmasında (7) erkeklerin babalığın ve mevcut rollerinin kendileri için bir görev anlamı taşımadığını belirtmeleri, onların babalık pratiklerinde çocuklarının hayatlarını şekillendirme ve sınırlandırma

gibi etkilerden imtina ettiklerine dair birer işaret olarak yorumlanmıştır. Erkeklerin kendi rollerine dair verdikleri yanıtlar genellikle çocuklarının güvende hissetmesini sağlamak, yanında olmak ve çocuğun iyi biri olmasında yol gösterici olmak şeklinde olmuştur. Bizim araştırmamızda da erkekler özellikle çocuklarını bir sanat ya da spor dalına yönlendirmeyi düşünüp düşünmedikleri sorusuna "yönlendirmek" lafından hoşlanmadıkları, becerileri doğrultusunda yol göstermek istedikleri şeklinde yanıt vermişlerdir.

Çocuklarının nasıl bireyler olarak yetişmelerini istedikleri ise hayli çeşitlenen cevaplarla yanıtlanmıştır. Şimdiki duruşlarıyla onaylamadıkları belli kalıplarla yetiştiklerini düşünen bazı erkeklerin, kendi çocuklarında bu özelliklerin olmasını istemedikleri göze çarparken bazı erkekler de babalarından aldıklarını düşündükleri benzer değerleri çocuklarına da aktarmak istediklerini söylemişlerdir. Söylenilen değerler hem kolektivist, hem otonomiye ilişkin özellikler barındırmaktadır. Radikal babalarla yapılan bir araştırmada bir baba çocuğunu nasıl yetiştirmek istediğini şöyle açıklamıştır: "…[çocuklarımızın] okulda öğrendikleri iyi şeyleri güçlendirmeye, kötü şeyleri düzeltmeye ve kalan boşlukları doldurmaya çalışıyoruz. Ama onları siyaseten doğru bir hale getirmeye çabalamıyoruz. Onların ırk, sınıf, cinisyet, cinsellik ve çok daha fazlasını bilmeleri gerekiyor. Tarih ve kültürü öğrenmeleri gerekiyor. Kabul etmeye hazır olduklarında bu bilginin onlara dünyada sahip oldukları rolü anlamları konusunda yardımcı olacağını umuyoruz. Ama dünyalarını merak etmelerini istiyoruz, bunu hazır, önceden yapılmış bir şekilde sunmak istemiyoruz. Kendi görüşlerine sahip olabilmek için yıkıp yok etmeleri gereken bir dünya görüşünü onlara zorla vermek istemiyoruz" (185). Bizim araştırmamız elbette ki kendilerini "radikal" ya da "profeminist" olarak tanımlayan erkeklerle yapılmamıştır fakat babaların çocuklarında bulunmasını istedikleri özelliklerin iyi insan, seçimlerinde özgür, kendi ayakları üzerinde durabilen, mutlu, kendine güvenen gibi sıfatlarla tanımlanması babaların çocuklarını kendilerinin birer uzantısı gibi algılamaktan ziyade onları ayrı birer birey olarak gördükleri ve kendi görevlerinin de onların bu yolda desteklenmesini sağlamak olduğunu düşündürmüştür. Böyle bir yetiştirme ideali, kökleriyle ailesine bağlı bir nesildense kendi bireyselliğiyle toplumda var olan insanların yetişmesinin erkekler tarafından öncelendiği şeklinde yorumlanabilir.

Erkeklerin çocuklarıyla oynadıkları oyunların onların cinsiyetine göre şekillenen yönleri, araştırmanın ayrı bir odak noktasını oluşturmuştur. Yapılan araştırmalar babaların erkek çocuklarıyla iletişimlerinde aktifliği ve tüm bedenin kullanıldığı etkinlikleri tercih ederken kız çocuklarına sözel, ilişkisel ve bakıma yönelik bir davranış biçimiyle yaklaştıklarını söylemektedir (186). Bu ilişkisel boyut çocuklarla oynanan oyunlara da yansımaktadır. Bizim örneklemimizde ikiz doğumların fazla oluşu ve bunların çoğunluğunun kız ve oğlan olması erkeklerin iki cinsiyetten olan çocuklarını karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirme fırsatları olabilmesini de sağlamıştır. Bazı babalar çocukları daha küçükken onlarla oynadıkları oyunların benzer olup cinsiyete göre farklılaşmadığını fakat çocukların sosyalleşmeye başladıklarında çevreden gelen uyaranlar nedeniyle farklı oyunlara yöneldiklerini düşünürken bazıları da kız ve oğlanların "doğal olarak" farklı ilgi alanları olduğunu düşünmektedir. Babaların çoğunluğunun kızlarıyla "kız oyunları", oğlanlarıyla "erkek oyunları" oynadıkları gözlenmiştir. Oyunlar dışında kız ya da oğlan babası olmanın erkekler açısından bir farklılık içermediği, çocuklarına aktarmak isteyecekleri değerlerin cinsiyete göre farklılaşmadığı anlaşılmıştır. Birkaç baba dışında kimse "oğlan tercih etme" gibi bir tutum sergilememiş, hatta kızları oldukları için çok mutlu olduklarını, kızların ilişkisel yanlarının kuvvetli oluşunu olumladıklarını söylemişlerdir.

Erkeğin kendine dair değerlendirmeleri

Erkeklerin kendileri hakkındaki değerlendirmeleri babalıklarını, babalığın onlarda yarattığı değişimi ve erkekliklerini kapsayacak şekilde sorulmuştur. Moniz ve Smith (187) erkeklerin ebeveyn olma konusunda söyleyecek pek bir şeyleri olmadığına dair yaygın ve içselleşmiş bir inanış olduğunu söylemiştir. Topçu ise araştırmasında ekonomik durum, mesleki pozisyon ve bunlara bağlı olarak sahip olunan kültürel ve sosyal sermayeye göre 3 farklı gruba ayırdığı erkeklerden hedef grubundakilerin daha düşük kültürel ve sosyal sermayeye sahip oldukları için kendilerini anlatırken fazla çeşitlilikte tanımlama seçmedikleri yorumunu yapmıştır (186). Bizim bulgularımızda da kendileri hakkında yorum yaparken erkeklerin sözel ifadelerinin çok çeşitlenmediği göze çarpmıştır. "Sizce nasıl bir babasınız?" sorusuna verilen yanıtlar benzer olmuş, bazı erkeklerin kendilerini değerlendirme noktasında çekingen oldukları (kendisini övüyor gibi gözükmek istemeyenler ve başkalarının bu

değerlendirmeyi daha iyi yapacağını düşünenler olmuştur) görülürken çoğunun ya "iyi baba olmaya çalıştıkları" ya da "iyi baba olduklarını" düşündükleri anlaşılmıştır.

Baba olmanın erkeklerin kendilerinde bir değişime neden olup olmadığını sorduğumda bir çok katılımcı için soruyu açmam gerekmişti çünkü verilen cevaplar yoğunlukla hayatlarındaki değişim şeklinde algılanmış ve hayatta önceliklerin değişmesi, hayatın çocuğa göre şekillenmesi ve sorumlulukların artması gibi yaşam durumlarına dair değişiklikleri bildirmişlerdi. Bu içerikler geleneksel baba rolleriyle bir uyum içindedir. Bozok (98) erkeklerin baba olmakla birlikte edindiklerini vurguladıkları özelliklerin sorumluluk sahibi olmak ve ailenin geçimini sağlamak şeklinde tanımlandığını söylemiştir. Baba olmak özerkliği sınırlayan, zorluklarla dolu bir süreç olarak algılanırken bir yandan da maddi olarak soyun devamlılığını sağlayan, belli bir otorite sahibi olup "erkekliğin" tam olarak gerçekleştirildiği bir alandır da. Bizim araştırmamızda da bazı erkekler çocuklarına sevgi gösteren bir baba olmaya çalışırken bazılarının da otoriter olarak bir orta yol bulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Altınoluk Düztaş (188), yapılacak analizlerde erkeğin ev içi ortamda bir baba olarak otoritesini tamamen devrettiğini savunmak yerine sahip olduğu rolleri dönüştürdüğünü, esnettiğini ancak bunlardan bazılarını da devam ettirdiğini ileri sürmenin daha doğru olacağını söylemiştir. Toplumsal olarak sorumsuzluktan sorumluluğa, ergenlikten yetişkin erkek olmaya geçiş olarak da görülen baba kimliği, bir nevi erkekliğin son noktası olarak algılanır (98). Evlenmeyle de sorumluluk almaya başladıklarını ve özgürlüklerinin kısıtlandığını söyleyen erkekler, baba olduktan sonra kendilerindeki değişimi en çok bu tanımları kullanarak anlatmışlardır.

Baba olmanın erkeklerin hayatlarında yarattığı değişiklikten ziyade kişiliklerinde bir değişim yaratıp yaratmadığı öğrenilmek istendiğinde bazı erkeklerin baba olduktan sonra daha çok olgunlaştıklarını ve vicdanlarının geliştiğini düşündükleri göze çarpmıştır. Vicdan gelişimini dile getiren babalar kızlarıyla olan ilişkilerinde bu özelliği kazandıklarını vurgulamışlardır. Günay Erkol (24) kız çocuk sahibi olmanın erkeklerde değişimi tetikleyebildiğini, baba olduktan sonra normatif erkeklik rollerine ilişkin daha eleştirel bir bakışa sahip olabildiklerini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine daha duyarlı hale gelebildiklerini söylemiştir. Smith (189) ise baba olmanın feminizme verdiği desteği arttırdığını, yirmili yaşlarında yanıtladığını zannettiği feminist sorulara hem kişisel, hem de politik düzeyde yeni yanıtlar bulmaya

zorladığını söylemiştir. Babalığın yarattığı değişimin bir başka boyutu ise erkeklerin kendilerine dikkat etme başlamaları ve belli tutum değişikleri olmuştur. Babaların çocukları olduktan sonra diyet ve fiziksel aktivite önerilerine uyma, alkol kullanımı ve riskli davranışlardan ise kaçınma eğiliminde oldukları, çocukları için baba olarak var olmak ve daha iyi bir rol model olmaya çalışmak gibi tutumlar kazandıkları belirtilmiştir (181).

Kişilik, fikir ve tutum değişimi yaratması, babalık kimliğinin dönüştürücü bir güç olabileceğinin kanıtı olarak yorumlanabilir. Fakat bu dönüşümün kaynağının ve yönünün ne olduğunun analizini yapmak önemlidir. Sabur (99), yeni nesil babaların babalığı farklı şekilde görmeleri ve icra etmelerinin nedeni olarak cinsiyet eşitliğine aşırı duyarlı hale gelmeleri veya cinsiyet eşitliğine inanmaya başlamaları şeklindeki görüşün yanlış olacağını söyler. Ona göre çekirdek ailelerin ve kadının işgücüne katılımının artması, yeni tür babalık fikirlerine maruz kalmanın çoğalması ve babalık rolü olarak artan katılımın getirebileceği olumlu sonuçların farkındalığı gibi bir çok faktör bu değişimde etkilidir. Bizim araştırmamızın bulguları da eski kuşak babalık rolleri ve icrası ile kıyaslandığında belirgin bir dönüşümün varlığını desteklemektedir fakat bu dönüşümün nedeni ve yönünü belirlemek kolay değildir. "İyi baba olmak" tanımının içi pek çok farklı açıklamayla doldurulabilir. Eşleri çalıştığı için ya da çocuk sayısı çok olduğu için "zorunluluktan" bazı rolleri üstlendiklerini söyleyen ya da toplumsal dönüşüme ayak uyduran katılımcılar da olmuştur. Bu babalık icralarının temellendiği noktalar erkeklerin toplumdaki erkeklik anlayışına dair düşünceleriyle de şekillenmektedir. Cankurtaran'ın (190) erkeklerle yaptığı bir çalışmadan aktardığı, bir katılımcının "çocukken kendinsin ama büyüyünce erkek oluyon, artık kendin olmuyon" şeklindeki ifadesi içinde büyük bir yabancılaşma teması barındırmaktadır. "Kendileri" olmaktan çıkıp büyüdükçe "erkek olan" erkekler için bu ne anlama gelmektedir? Toplumun erkekliğe ne atfettiğini düşünmektedirler? Bizim araştırmamızda da toplum normlarına uygun ya da uygun değil, Batı prensiplerini benimsemiş ya da "olması gerektiği gibi bir erkek" tanımlamaları neleri kapsamaktadır? Bu soruları aşağıdaki erkeklik temasının tartışmasında ele alacağız.

Erkeklik

Katılımcılardan erkek olmanın anlamını söylemeleri istendiğinde çoğu erkek bunu toplumsal değerlerle açıklamışlardır. Toplumsal önkabuller katılımcılar

tarafından belirgin bir şekilde tanımlanmış, kendi erkeklikleriyle ilgili yorumları da toplumsal önkabulleri olumlu bulup bulmadıklarına göre değişiklik göstermiştir. Toplumsal olarak erkeğin güçlülüğü ve toplumsal hayatta öncelenmesi vurgulanmış, bu durum bazen dinin getirdiği doktrinlerle, bazen de bölgesel değişimlerle açıklanmıştır. Mill'in bundan yaklaşık 200 yıl önce erkeğin güçlülüğünün kökeni hakkındaki söylemini Millett şöyle aktarmıştır:

> "Erkek çocuğun kafasında, doğal olarak kendinin kızlardan üstün olduğu fikrinin ne kadar erken yaşta geliştiğini büyükler farkedemezler. Bu inanç onunla beraber büyür, onunla beraber güç kazanır. Okul çağı geldiği zaman çocuklar bu fikri birbirlerine aşılarlar. O yaşta bile analarını beğenmez olurlar. Analarına itaat etseler bile gerçek bir saygı beslemezler. Ve giderek kendisine eş seçmekle büyük onur verdiğine inandığı kadın üzerinde bir sultan gibi üstünlükleri olduğuna inanırlar. Bütün bunların, erkeği, gerek bir birey ve gerek bir toplumsal varlık olarak aykırı davranışlara sürüklemeyeceğini düşünmek mümkün müdür?...Her şeyin ötesinde, karşı cinsten üstün olduğuna inanan erkeğin bu duygusu, karşı cinsten bir kişi üzerinde somut bir egemenlik biçimi ile desteklendiği zaman, karşısındakilerden sevgi ve bağlılık dolu bir tahammül bekler. Bu, giderek erkek için, karşısındakilerden üstün olduğu konusunda bir eğitim niteliğine bürünür" (21).

Mevcut ataerkil sistem bu üstünlük algısını sürekli beslemektedir fakat bizim katılımcılarımızın çoğu bu algıya katılmadıklarını söylemişlerdir.

Bulgularda kadın ve erkek arasında yapılan ayrımların toplumsal olarak oluşturulduğu, toplumun kadına ve erkeğe farklı roller biçtiği vurgulanırken belli noktalarda yine özcü söylemlerin kullanılabildiği görülmüştür. Kadına ya da erkeğe atfedilen rollerin yapaylığı vurgulanırken önemli olanın "insan olmak" olduğu, eskiden hak anlamında eşitsiz olunduğu fakat artık kadın ve erkeğin eşit olduğu bir dünyaya doğru yol alındığı söylenmiş, yeri geldiği zaman ise kadın-erkeğin farklılığı söylemi kullanılmıştır. Özcü yaklaşıma dair tekrardan Mill'in söylemlerine başvurursak: "İki cinsin bugünkü ilişkilerine bakarak doğal yapıları konusunda herhangi birinin bir şeyler bildiğini ya da bilebileceğini, sağduyu ve insan aklına dayanarak reddediyorum… Bugün, kadının yapısı denilen şey, tamamen düzmece bir şeydir- bu yapı, belirli yönlerde zorlamalar, belirli yönlerde doğaya aykırı dış baskılarla meydana getirilmiştir" (21). Yüzyıllardır kadının ekonomi ve siyaset gibi kamusal işlerde yer almaması gerektiği, onun yapısı gereği çocuk bakmaya ve ev içi işlere yatkın olduğu gerekçesiyle meşrulaştırılmaya çalışılırken son zamanlardaki değişimler bu söylemleri gittikçe geçersiz kılmaktadır. Buna rağmen özellikle çocuk

bakımı konusunda erkekler hala "doğaları gereği" çocukla ilgilenme olaylarının kadınlardan farklı olduklarını söylemektedir ve bu algının kadınların ekonomik alana dahiliyetlerini hala olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Türkiye'de yapılan geniş çaplı bir araştırmaya göre kadınların çalışma hayatına katılımı hakkında olumsuz tutuma sahip olanlar örneklemin yarıdan fazlasını oluşturmuştur ve kadınların çalışmasının şartlı kabulünün çocuğa da bakmak olduğu anlaşılmıştır. Kadınların ekonomiye katılımını olumlu görenlerin ise kadınların aslında bir yuva ve çocuk sahibi olmayı istediklerini ve ev kadını olmanın kadınlar için işte çalışmak kadar tatmin edici olduğunu düşünmekte oldukları belirlenmiştir (186). Sancar (3), evdeki cinsiyete dayalı işbölümünün erkeğin ailenin geçimini sağlıyor oluşuyla da meşrulaştığını ve erkeklerin "ben evin hiçbir şeyine karışmam" ya da "o da dışarıda çalışıyor olsa gene de evin işine o bakar" şeklindeki söylemlerinin bu noktalarda temellendiğini aktarmıştır.

Bulgularımızda eşitsiz bir toplumda erkek olmanın verdiği rahatsızlık hissine de rastlanmıştır. Bir katılımcı kadına yönelik şiddetin gün geçtikçe arttığı bir ülkede yaşamanın erkek olarak da zor olduğunu söylemiştir. Türkiye'de yapılan bir araştırmada (31) erkeklere toplumdaki erkeklik rolleri ve davranışları ile ilgili en çok rahatsızlık duydukları olgular sorulmuş ve en çok şiddetle cinsiyete dayalı işbölümünden rahatsız oldukları sonucuna varılmıştır. Hooks (19) ise ataerkiye sadık olmanın duygusal bedellerinden birinin güvenilmez görünmek olduğunu söylemiştir. Algılanan bu negatifliklerin karşısında Özkazanç ve Yetiş (191) şunu önermiştir: "Erkekleri ataerkil toplumsal yapının pasif taşıyıcılarına indirgeyen ya da onlara sadece suç faili olarak aktörlük atfeden yaklaşımlar yerine, onları farklı deneyimler içinde performatif olarak kurulan öznellikler olarak ele alan ve dönüşen iktidar ilişkileri bağlamına yerleştiren bir yaklaşımın geliştirilmesine ihtiyacımız olduğu görülmektedir".

Katılımcıların erkeklikle ilgili değişen algıları en çok aile reisliği söylemlerinde kendisini göstermiştir. Evliliklerinde kararları ortak alan, çocukları olunca onları da mümkün mertebe bu süreçlere katan babalar, aile reisliğinin artık eskide kalan bir statü olduğunu vurgulamış ve herkesin iyi olduğu konuda söz sahibi olması gerektiğini söylemişlerdir. İşlerin yürümesi için birisinin mutlaka yönetmesi gerektiğini düşünenler de bu yönetecek kişinin erkek olmasının zorunlu olmadığını

eklemişlerdir. Sancar (3), erkeğin sosyal sermayesi düştükçe aile reisliğine aftettiği değerin arttığını aktarır. Bizim araştırmamızda sadece bir erkek aile reisinin kendisi olduğunu söylemiştir ve bu katılımcı en düşük ekonomik gelir bildiren ve en "muhafazakar-geleneksel" değerleri dile getiren kişidir.

İş ve ev arası dengeyi kurmak erkeklik çalışmalarında sıklıkla ele alınan bir konudur ve yukarıda da değinildiği üzere çalışmanın erkeğin temel görevi olarak kabul edildiği toplumlarda erkeğin işini öncelemesi ve yoğun çalışması bir problem olarak görülmemektedir. Aynı durumun kadın noktasında geçerli olmadığı bir gerçektir. Solnit'in "dişil kariyerizm" diye bir kavramın varlığına işaret etmesi dikkat çekicidir. "Erkek kariyerizmi" diye bir kavramın olmadığını söyleyen Solnit (62), bu durumu para kazanmayı ve çalışmayı patolojik seviyede saplantılı hale getirmenin toplumda sadece kadınlara mahsus bir sorun olarak algılandığı, aynı saplantıda olan erkeklerin böyle bir yaftalanmaya maruz kalmadığı şeklinde yorumlamıştır. Özbay'ın tanımladığı neoliberal erkeklikte her ne kadar erkeğin çalışan kimliği önem teşkil etse de "aileye" önem vermek de bu tarz "yeni erkekliğin" özelliklerindendir. İş ve aile hayatı arasında değişen bir denge vardır ve artık iş, kişinin kimliğini bir erkek olarak tanımlamanın özel olarak en önemli yolu şeklinde değerlendirilmemektedir. İş yerine aile hayatı ve babalık, merkezi bir kendini gerçekleştirme kaynağı ve önemli bir kimlik göstergesi olarak yükseltilmektedir (96). Hatta orta sınıf bir İsveçli babadan "ikilem olduğunda aile önce gelir" ve "kariyer odaklı bir baba olmak utanç vericidir" sözlerinin artık sıklıkla duyulabileceği söylenmektedir (97). Bizim bulgularımızda da ailenin öncelendiği sonucuna kolaylıkla varılabilmektedir. Erkeğin çalışan rolü her ne kadar önemini koruyor olsa da erkeklik noktasında "aile"olmanın duygusal olarak tatmin sağlanan bir alan olarak gittikçe daha çok belirdiği söylenebilir.

Erkeklikle ilgili değinilecek son nokta ise askerliktir. Bizimki gibi erkeklerin yaşamına dair bütünlüklü bir çalışmada katılımcıların askerlik hakkındaki düşüncelerinin alınmasının özellikle "erkeklik" konusunu tamamlayacağı düşünülmüştür. Sancar (3), askerliği modern patriarkinin en büyük icadı olarak tanımlar ve militarizmin hegemonik erkekliğin mikro kültürel pratiklerinin devletin "makro" iktidar ve siyaset mekazimalarına eklemlenmesi ile yaratıldığını söyler. Özellikle askerliğin zorunlu olduğu ülkemizde, erkek olmak için "piştiğin" bir yer olarak görülen askerlik kurumu pek çok araştırmanın odağı olmuştur. Askerliğin aile

kutsallığı, düzen-disiplin, arkadaşlık gibi pek çok başka değerin aktarıldığı bir kurum olduğu ve "köyünden ayrılmamış", "kendi işini hiç yapmamış" olan erkeğe "hayatı öğrettiği" fazlasıyla dile getirilmiştir. Olumlu bir nokta olarak yatağını toplamak, yemek yapmak gibi ev işlerinin askerde öğrenildiği söylenmiştir fakat Selek (5) belli bir yaşa kadar tüm bu işlerden uzak tutulan erkeklerin askerlik deneyimi sayesinde tek başına ve "kadınsız" kaldıklarında kendi işini görebilir hale gelmesinin cinsiyete dayalı iş bölümünde bir değişime yol açmadığını, aksine burada öğrendiği otorite sayesinde "temizlik ve düzeni" kendi hanesinde ve iş alanında uygulattığını söyler. Selek'in çalışmasındaki bir erkeğin şu söylemi ise hayli açıklayıcıdır:

> "Askerliği bitirdiğimizde, yarın bir aile bireyi olduğumuzda, cinsel ilişkide çok çocuk yapmanın bir avantaj yaratmadığını, insanın ekonomisine göre çocuk düşünmesi gerektiğini öğrendik. (…) babalık görevinin zor olduğu, yuva sahibi, sorumluluk sahibi olması, hiçbir zaman çöküntüye uğramaması gerektiğini öğrendik. Bekara karı boşamak kolaydır, evlendikten sonra hayat çok zordur. Herkesin bir kadına bakmakla yükümlü olduğunu ama kadınla erkeğin hayat şartlarının eşit olduğunu, bu koşullarda bütün yükün erkekte olduğunu…" (5).

Askerlik, erkeklerin sonraki hayatları için temel bir durak noktası olarak görülmekte, yükümlülük, eşe ve çocuğa bakmak gibi pek çok duruma hazırlanılan bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Elbette özellikle son zamanlarda bedelli askerliğin kurumun gerekliliği noktasında fikir ayrılıkları yaratması ve askerliğin "boşa geçen zaman" olarak tanımlanması söz konusu olsa da erkekler hala askerliğin deneyimlenmesinin iyi olacağı görüşünü de dile getirmektedirler.

Babalıkla ilgili sosyal politikalar

Tez boyunca şu vakte kadar erkeklerin bebek bakımına katılımı, çocuklarının hayatlarında var oluş biçimleri, "ilgili babalık" deneyimleri gibi çok çeşitli konular üzerine tartışıldı fakat bunlar arasında babalıkla ilgili belki de en etkili değişimi sağlayacak olan şeyin sosyal politikalar olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de pronatalist politikalar benimsenmesine rağmen bu politikların tamamlayıcı destek mekanizmalarıyla güçlendirilmediği bilinmektedir ve var olan politikaların da çoğu kadın odaklıdır. Bu sebeple biz bu bölümde eğitimler, kreş, çocuk yardımı, ebeveynlik izni ve kamusal alanda çocuk bakımı başlıklarını babalık politikaları üzerinden tartışacağız.

Bulgularımızda hiçbir babanın geniş kapsamlı bir babalık eğitimine katılmadığı sonucu çıkmıştır çünkü Türkiye'de babalıkla ilgili eğitimler son derece kısıtlıdır. AÇEV'in yürüttüğü Baba Destek Programı uzun süreli ve kapsamlı içeriğiyle oldukça değerli bir girişim olmasına rağmen az sayıda şehirde uygulanabilmiştir ve hala eğitimciye ihtiyaçları vardır. Bazı hastaneler doğumdan hemen sonra ya da önce temel bakım becerileriyle ilgili, çoğunlukla tek seferlik eğitimler düzenlemektedir. Bunlar dışında bazı iş yerleri ve yerel yönetimlerin anne-baba eğitimleri düzenledikleri bilinmektedir. Topçu (186) Türkiye'de erkek egemenliğini tehdit eden her şeyin toplumsal cinsiyet habitusundan dışlandığını ve bu sebeple babalık eğitimlerinin de zor ve yavaş etki ettiğini söylemiştir. Halbuki erkeklere yönelik eğitimler, erkeğin kadın üzerindeki kontrol ihtiyacını zayıflatacağı ve erkek egemenliğin karakterize ettiği cinsel habitusu değiştirebileceği için ataerkil aile içinde babanın rollerinde de değişikliğe neden olacaktır. Eğitimler zor ve yavaş etki etse de erkeklerin eğitimleri gerekli görüp gitmek istediklerini bildirmeleri olumlu bir gelişmedir ve özellikle çocuklarıyla iletişim ve onlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgilenmek istemeleri çocuklarının gelişimiyle ilgilendiklerinin bir göstergesidir.

Çocuklarla ilgili en önemli sosyal politikalar onların bakımını içeren kreş ve ebeveynlik izinleridir. Bakker (13) bakım konusundaki sosyal politikaların şu 3 soruya göre şekillendiğini söyler: Bakım işini kim yapacak, kim ödeyecek ve bakım hizmeti nerede sağlanacak? Ebeveynlik izni ve bakım hizmetinin sağlanması aslında bir iş-aile yaşamı uyumlaştırma politikasıdır fakat uyumlaştırılan bireylerin kadınlar olduğu görülürken erkeklerin böyle bir uyuma ihtiyaç duymadığı varsayılmaktadır (192). Türkiye'de 2013 yılında yapılan bir araştırma da bu varsayım üzerinden çocuk bakımının gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. 6 yaşından küçük çocuğu olan çalışan kadınların %27'si çocuk bakımını kendisi karşılamakta, %16'sı kayınvalideye bırakmakta, %16'sı kendi annesine bırakmakta, %13'ü ailenin diğer üyelerine bırakmakta, yalnızca %15'i yuva ya da kreş hizmetinden yararlanmaktadır (159). Çocuğun kamusal bakımı için uygun şartlar sağlanmadığı sürece çocuk bakımı, aile içindeki kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir iş olarak kalacaktır.

Türkiye'de çocuk bakım hizmeti sağlayan kuruluşlar özel işyerleri ile kamu kurum ve kuruluşlarında açılan kreşler, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na

bağlı kreş ve gündüz bakım evleri, belediyelere bağlı kreşler, özel kreşler ve gündüz bakım evleri şeklinde sıralanabilir fakat kurumsal bakım hizmeti olarak baktığımızda 0-3 yaş arası çocuklar için bakım hizmetinin olmadığı görülmektedir. Çocuğun tuvalet eğitiminin olması kurumsal kreşlere kabul için ön şarttır ve bu nedenle çoğu istatistik 3-6 yaş arasındaki çocukların sayısını kapsamaktadır. SHÇEK 2014 istatistiklerine göre 1.673 kreş ve gündüz bakım evi vardır ve bu kurumlardan 54.232 çocuk yararlanırken (bir karşılaştırma olması açısından veri sunmak gerekirse, Türkiye'de 2014 senesinin nüfus istatistiklerine göre 0-6 yaş arası total çocuk sayısı 8.711.943'tür) ücretsiz yararlanan çocuk sayısı 1.792'dir (192). Kamu ve özel sektörde çocuk bakımıyla ilgili hizmetler ise şu yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkında Yönetmelik'e göre "Bakımevleri kurumun bağlı veya ilgili olduğu bakanın onayı alınmak suretiyle kurumca istihdam edilen memurların 0-6 yaş grubuna giren en az 50 çocuğu için kurumun idari ve mali işlerle ilgili birimine bağlı olarak açılabilir" (193). 2014 MEB istatistiklerine göre bu kapsamda açılan kreşlerin sayısı 109'dur fakat 2008 yılında 497 tane olduğu bilinen kreşlerin sayısının düşüşündeki nedenin yönetmelik değişikliği ile kamu kurumu kreşlerinin sosyal tesis kapsamına alınması ve bu hizmet için kurumlara ayrılan bütçenin kesilmesi kararı olduğu düşünülmektedir (194). Özel sektörde ise 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 30. maddesine dayanılarak çıkarılan, 2013 tarihli Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik'e göre "150'den çok kadın çalışanı olan işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakımı ve emziren çalışanların çocuklarını emzirmeleri için işveren tarafından, çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine yakın bir yurdun kurulması zorunludur" (195).

Görüldüğü üzere özel sektördeki kreş düzenlemeleri de kadın çalışan üzerinden yapılmıştır. Hatta bizim bulgularımızda da belirtildiği üzere bazı şirketler kadın çalışan sayısından dolayı kreş açmış olsalar da sadece kadın çalışanların çocuklarını kreşlere kabul etmektedir. Bu şekilde işleyen bir sosyal politika ortamında iş-aile yaşamını uyumlaştırmaya dönük düzenlemeler kadınlar üzerinden gittiği müddetçe ne bu politikalar ilk uygulanmaya başlandığında feministlerin öngördüğü ev içi rollerin değişebilirliği gerçekleşebilir, ne de temel bakım verenin kadın olduğu algısı yıkılabilir [COVID-19 zamanı 10 yaşından küçük çocuğu olan kadın kamu personeline getirilen işe gitme muafiyeti de bu algının bir yansıması olarak okunabilir.

Pek çok kadın örgütü bu kararın ardından çocuk sahibi olmak nasıl kadın ve erkek arasında eşit bir hak olarak algılanıyorsa bakım zorunluluğu da eşler arasında eşit şekilde paylaştırılmalıdır diyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır (196)].

Çocuk bakımı hakkındaki bir diğer sosyal politika da ebeveynlik izinleridir. Bu konudaki yasal düzenlemeler ülkelerin toplumsal cinsiyet ve bakım politikaları hakkında çok şey söylemektedir. Bizim konumuz kapsamındaki babalık izinlerine dair kısa bir aktarıma ilk olarak İsveç'in 1974 yılında çıkardığı anne ve baba arasında bölüşümü olanaklı kılan yasayla başlayabiliriz. Bu değişiklikle artık ailelere verilen ekonomik destek cinsiyet ayrımı içermeden işler hale gelebilmiştir. 1979 yılında Norveç, 1980 yılında Finlandiya ve 1984 yılında Danimarka aynı modeli uygulamaya başlamıştır (96). Hatta Norveç babaların bakıma daha fazla katılımını yüreklendirmek adına 1993 yılında ilk değiştirilemeyen "baba ayı"nı uygulamaya koymuştur (97). ILO verilerine göre 78 ülkede babalık izni vardır ve bu ülkelerin 70'inde ücretli izin kullanılmaktadır fakat sadece 5 ülkede bu süre iki haftadan fazladır (197). Babalık izninde OECD ortalaması ise 1.4 haftadır.

İsveç'teki babalık politikalarını bu noktada biraz daha detaylandırmayı uygun buluyorum çünkü toplumsal dönüşümün dinamiklerini, direnç noktalarını anlamakta başarılı olan bu ülke başka politikalara örnek olması açısından incelenmelidir. İsveç, ev işlerinin %25'ini yapan erkek nüfusuyla Birleşmiş Milletler'in en "toplumsal cinsiyet olarak eşit" ülkesidir ve yıllar içinde yaptığı pek çok değişiklikle erkekleri bakım işinin içine çekmeye çalışmıştır. Kadınları istihdama katıp toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına 1930'lardan itibaren çift kazanan (*dual earner*) modelini uygulayan İsveç, kadınlar istihdama katılsalar bile hala çocuk bakımını onlar gerçekleştirdiği için istenilen eşitliğe ulaşılamadığını görüp bu sefer çift bakım veren (*dual carer*) modelini uygulamaya başlamıştır. 1937 yılında 3 ay ücretsiz annelik izni, 1974 yılında 6 ay ücretli annelik izni, 1990 yılında da 15 ay ebeveynlik izni getiren İsveç babaların bakıma katılımının hala yeterli olmadığını görüp 1995 yılında değiştirilemeyen "baba ayı"nı (*daddy month*) ve 2002 yılında da değiştirilemeyen iki "baba ayı"nı ve 16 aylık ücretli ebeveynlik iznini getirmiştir (97). Zorunlu babalık izinleriyle çocuk bakımında erkek katılımını oldukça arttırsa da İsveç'te bile hala paylaşılabilir izinlerin %79'u anneler tarafından kullanılmaktadır. Elnur (103), Avrupa ülkelerinde sorumlu babalık için yapılan mevzuat standartlaştırmalarına rağmen bu

hakları kullanan erkek sayısının yeterli olmadığını vurgulamıştır. Almanya'da 2007 yılında getirilen "kullan ya da kaybet" uygulamasıyla iki sene içinde babalık izni kullanım oranının %3'ten %20'lere çıktığı bilinse de (197), 12 aylık ebeveynlik iznini kullanan erkek oranı sadece %1,9 iken kadın oranı %78,1 olmuştur (103). İspanya'da da 2021 yılında başlayacak 4 aylık zorunlu ve ücretli babalık izni uygulamasının tek başına toplumsal cinsiyet normlarını ve rollerini değiştirmeye yetmeyeceği yorumu yapılmaktadır (198). Bizim bulgularımızda da yer aldığı üzere temel bakım veren kişi olmak erkekler tarafından tercih edilmemektedir. Bu alandaki olası değişimin sadece yasa değişikliği ya da belli haklar verilerek değil, farklı sosyal ve ekonomik politikalarla da desteklenerek gerçekleşeceği anlaşılmaktadır.

Bulgularımızda ortaya çıkan ve Türkiye'ye özgü bir özellik olarak değerlendirilebilecek bir "güven" sorununa da babalıkla ilgili sosyal politikalarda değinmek gerekmektedir. Çocuk yardımı hakkında katılımcıların yorumları bu yardımın yetersiz olduğu üzerine olmuş fakat fazla miktarda verilirse de bir kontrol olması gerektiği çünkü insanların bu paradan yararlanmak için çocuk yapacakları düşünülmüştür. Aynı şekilde erkeklere babalık izni verilse de bunun kontrol edilmesi gerektiği, aksi halde suistimallere açık bir uygulama olacağı ve erkeklerin çocuk bakmayıp bu süreyi kendileri için değerlendirecekleri öngörülmüştür. Bu noktada erkek için yine içselleştirilmemiş bir bakım rolü söz konusudur çünkü aynı kaygı kadınların annelik izinleri için dile getirilmemiştir. Topçu (186), babaların sorumluluklarına ilişkin yasal düzenlemeler ve politika değişikliklerinin babalığın deneyimlenmesi ve algılanmasında değişiklik yaratma noktasında büyük önem taşıdığını söylemiştir. Belki de bu önermeye bir de "denetim" boyutunu eklemek, Türkiye özelinde yerinde olacaktır. Denetimin belli değişiklikleri beraberinde getireceği öngörülebilir fakat iş sadece bununla da bitmemektedir. Bakım veren baba örneklerinin artması da algı değişiminde etkili olabilecektir. İsveç'te babalık izinlerinden yararlanıp "evde kalan baba" (*stay home dad*) olan erkekler hala erkek arkadaşlarına kendi durumlarını meşrulaştıracak açıklamalar yapmak durumunda kaldıklarını söylemişlerdir (96). Türkiye'de de çok az sayıda da olsa "evde kalan baba"lara rastlanmaktadır ve bu erkekler önyargılarla mücadele etmek durumundadırlar. Örnekler arttıkça bakım veren erkek modelinin daha normalleşeceği düşünülmektedir (199). Yine Topçu'dan (186) aktaracak olursak, çocuk yardımı yapılarak ya da iş-aile yaşamı uyumlaştırma politikaları uygulanarak ekonomik

koşulların düzeltilmesi ve babalık eğitimine ihtiyacın dile getirilmesi gibi sosyal politika alanlarındaki öneriler gerçekleştiği zaman erkeklerin aktif katılım konusunda tereddüt halinde olmaları aslında, bakım rolleri konusunda aldıkları sorumluluğun sınırlı olduğunu göstermektedir.

Son olarak, kamusal alanda çocuk bakımına dair cinsiyetsiz bakım alanlarının yaygınlaştırılması ve işletmelerin, yerel yönetimlerin daha çocuk dostu alanlar kurgulamalarıyla babaların çocuklarıyla ilgili alanlara dahiliyetlerinin artacağını söyleyebiliriz. Büyük şehirlerin daha avantajlı olduğu çocuklara yönelik kültürel ve sanatsal etkinliklerin yaygınlaşması ve açık alanda çocukla vakit geçirilebilecek yerlerin artmasıyla erkeklerin çocuklarıyla daha kaliteli zaman geçirme olanakları da fazlalaşmış olacaktır.

Bütün bulgular üzerinden bir tartışma yürütmeye çalışılan bu bölümü bitirirken yine, "üstünlük" vurgusunun yerine "ilişkiselliği" koyan bir alternatif olarak bakım etiği ve bu kavram üzerinden sistemsel bir analiz denemesi yapılacaktır. Temel olarak ahlak eğitiminin en önemli görevinin insanların kendilerine, diğer insanlara, dünyaya, bitkilere, hayvanlara, çevreye, insan yapımı eşyalara ve düşüncelere özen gösterilmesini sağlamak olduğu bilinmektedir (135). Bakım vermekle ilişkilendirilen kadınların ise sosyalleşme süreçleri içinde bu öğretideki başkalarını düşünme, onların duygularına ortak olma ve başkalarının sorumluluklarını yüklenme yeteneğini geliştirerek olgunlaştıkları ve bu öğretilere daha hakim olduğu varsayılır. Ataerkil sistemde kadınların zaafı ve yetersizliği olarak kodlanan şeyler aslında bakım etiği noktasında onların asıl güçlü yanlarıdır. Toplumsal cinsiyet rolleri dağılımında bakım sunan taraf olan kadında bir ilişkisellik ve sorumluluk anlayışı gelişir. Biz de bu tezde tam olarak şunu söylemek istiyoruz: bakım vermenin yarattığı olumlu ilişkisellik yetisini cinsiyetlere atfedilen bir bağlamdan kurtarıp sosyal, ekonomik, siyasal alanlarla güçlendirerek genele yayabildiğimiz bir bakım etiği dünyada hakim olursa ne olur? Bebek ve çocuk bakımı, bir başkasını anlamak için önemli bir fırsat sunar, hatta iktidara sahip olanın zayıfı görmesi, tanıması ve anlaması gereken bir ilişki biçimi geliştiği için (zayıf olan çocuk, güçlü olan bakım verendir) zayıf ile güçlü arasındaki eşitsizlik ilişkisine farklı bir dinamik getirilmiş olur (11). Bakım manifestosunun yazarları bize bakımı yaşamın merkezine koymaya başlarsak ne olur diye sorar: "Yalnızca pratik anlamda başkalarının fiziksel ve duygusal

gereksinimleriyle ilgilenme işi değil, yaşamın esenliği ve serpilmesi için gerekli olan her şeyin beslenmesine yönelik bir toplumsal kapasite ve etkinlik. Bakımı merkeze koyarsak karşılıklı bağımlılıklarımızı tanır ve kucaklarız. Bakım –gezegenin kendisinin yanı sıra- bu gezegendeki insanların ve canlı varlıkların büyük bir çoğunluğunun serpilip gelişmesine izin veren politik, toplumsal, maddi ve duygusal koşulları hem bireysel hem müşterek olarak sağlama becerimizdir" (200). Fakat bunu yapmanın zorluğu konusunda da uyarılırız çünkü egemen toplumsal örgütlenme biçimimiz işbirliği değil rekabettir ve kasıtlı olarak umursamaz (*uncare*) olan neoliberalizmin bakıma ilişkin ne etkili bir pratiği, ne de bir sözcük dağarcığı vardır (200). Hatta kapitalizm, dünyada güzel olan ne varsa en beter maçolukla yok eder ve bu sisteme erkekler daha çok uyum sağlıyor gibi gözükseler de aslında sistem kimseye hizmet etmez (62). O zaman bu sistemde bir dönüşüm olmalı ama nasıl?

Rekabet ve güç ilişkisinin hakim olduğu bir düzende bakım değerlerinin önemsenmesine geçmek için hooks, "erkeklik" kelimesinin anlamının hakimiyet ve üstünlük kurmakla özdeşleşen bağlamından koparılmasını önerir, bu noktada da erkeklerin hükmetme isteğinden vazgeçip değişmeyi istemeleri gerektiği söyler. Tüm erkeklerin sevmeyi öğrenebilecekleri bir kültür yaratacaksak da bunun öncelikle aileyi tüm farklı biçimleriyle bir direniş alanı olarak tasavvur ederek gerçekleşebileceğini vurgular. Oğlan çocuğunun yetiştiği ortamı şiddetle alakalı erkeklik öğretilerinin telkin edildiği bir yer olmaktan çıkarıp başkalarıyla kurulan bağdan, asli bir insani arzu olan samimiyetteki eğlence ve neşeden keyif almanın öğrenildiği bir ortama dönüştürmek gerektiğini söyler (19). Aile içindeki roller çerçevesinde, erkeğin de konumunu yeniden değerlendirmesi gerekmektedir. Ataerkil sistemde çocuğu üzerinde kurduğu otoriteyle erkeklik konumunu güçlendiren baba, ancak bu konumun yerinden oynatıldığı bir baba-çocuk ilişkisi kurarak değişim sağlayabilir. Çocuk yetiştirmeyi politik bir eylem olarak gören bir erkek şu cümleleri kurmuştur: "Eğer politika toplumsal gücün kullanımı ve yönetilmesiyle ilgiliyse, bir başka insanın sorumluluğunu alma kararından daha politik ne olabilir? Bir başkasının hayatını bilerek şekillendirme ve karşılığında hayatınızın şekillenmesi, toplumla çocuk yetiştirmek için gereken seviyede ilişki kurmaya kendinizi adamak, eğitim konusuyla ilgilenmek, bir başkasının yaşam deneyimine bilerek yön vermeye kendinizi adamak ve insanlığın en güçlü yönlerini paylaşma kararı. Ve eğer radikal politikalar gücün belli yerlerde toplanmasını sorgulamak ve etik eylemleri desteklemekle ilgiliyse, ki

ben öyle olduğuna inanıyorum, o zaman çocuk büyütmek etik değerlerin vurgulanması ve "birinin üzerinde güç sahibi olma" durumunu (zorlayıcı gücü) "biriyle birlikte güç sahibi olma" durumuna, paylaşılan, sosyal güce dönüştürme pratiğinin günlük olarak uygulanması demek" (201). Bu güç ilişkilerini kıran, çocuklarına eşitlik üzerine kurulu söylemlerle bezeli bir babalık deneyimleyen erkeklerin yetiştireceği çocukların, cinsiyet ilişkilerine yönelik yaklaşımlarının farklılaşabileceği öngörülebilir ve böylece cinsiyetçilik karşıtı nesillerin yetiştirilmesi de mümkün olabilir (7).

Daha önce de vurgulandığı üzere kültür ve icra aynı hızda değişmemekte, alışkanlık değişimindense fikir değişimi daha kolay gerçekleşmektedir. Bu durumda kendi inisiyatifleriyle değişebilme gücü olan erkeklerin var olduğunu bilsek de değişim için sosyal koşullarda yapılan bir takım değişikliklerin de olması şarttır. Zeybek'in de dediği gibi bu noktada ev içi işbölüşümünde değersiz olarak alta savrulan angarya işlerin savunulması, paylaştırılması ve yeni bir ışığa kavuşturulması hayati önemdedir ve ancak bu sayede cinsiyet eşitliği tesis edilebilir, sistemin bireyselleşme çarkından çıkıp babalığı devlet ve piyasa kıskacında tarif eden iktidar zorlanabilir (11). Aile içindeki dönüşümler ataerkilliğin gücü ve aile bireyleri üzerindeki yoğun etkisinden dolayı oldukça zor gerçekleşmektedir. Hatta Millett (21) üreme ve toplumsallaşmayı aile çerçevesi dışına çıkarma yolundaki devrimci ve ütopist çabaların büyük zorluklarla karşılaştıklarını, engellendiklerini ve çaresizlik içinde uygulanan politikalardan geri dönüş yapıldığını söylemiştir. Bu sebeple değiştirilecek toplumsal-politik kurum iyice anlayıp kavranmalıdır, aksi halde değiştirme çabaları verimli olmayacaktır. Öneriler kısmına bütün bu öncelikleri ve uyarıları unutmadan geçmek uygun olacaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçları özetlenecek, ardından alana katkı sağlayacağı düşünülen öneriler okuyuculara sunulacaktır.

Öncelikle araştırmada, daha önce kendileriyle çalışılmamış bir grup olan tüp bebek yöntemi kullanarak baba olmuş erkeklerle çalışılarak bu gruba dair bir profil çıkartılmaya, edinilen bulgular baz alınarak bir tipoloji geliştirilmeye çalışılmıştır. Erkekliğin kurucu kimliklerinden biri olan baba olma yolunda sorun yaşayan, aile işlevselliği noktasında büyük bir kriz yaşaması olasılığı yüksek bu grubu tanımak bizlere, onlara yönelik sosyal hizmet müdahalesi geliştirebilme fırsatı kazandırmıştır.

Katılımcılar kendi babalarını hem eleştirebilmekte, hem de örnek almaktadırlar. Toplumsal cinsiyete dayalı rol dağılımı ve çocukla ilgilenme gibi alanlarda "eski kuşak" babalar daha geleneksel diyebileceğimiz bir pozisyonda konumlanmışlardır. Çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmede sıkıntı yaşadıkları ve çocuklarıyla aralarında her zaman belli bir mesafe olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar kendi babalarıyla ilişkilerinde eksik gördükleri noktaları çocuklarıyla olan ilişkilerinde tamamlama isteği içerisindedirler. Babalarıyla yüzleşen ve hesaplaşan bu erkekler hem dönemsel, hem yaşantısal olarak erkekliğin yeniden yazıldığı, yeniden pratik edildiği çok kritik bir yerde durmaktadırlar.

Katılımcılar evliliği "düzen", "paylaşım" "sorumluluk" ve "özgürlüğün kısıtlanması" gibi bazen olumlu bazen olumsuz anlamlarda kullandıkları kelimelerle tanımlayarak bu kuruma dair düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Eşleriyle severek evlenen, onlarla kaliteli zaman geçirebilen katılımcıların karar verme süreçlerinde demokratik bir pozisyon benimsedikleri görülürken ev içi iş bölüşümünde kendi babalarından gördüklerinden daha eşit bir paylaşım gözlense de hala "eşe yardım" noktasında bulundukları anlaşılmıştır.

"Babalık istenci" erkeklerde çoğunlukla evlilik kurumuyla birlikte gelen bir düşünce olarak var olmaktadır. Çocuk sahibi olma kararının zorlukları ve sorumlulukları hesaba katılarak yapılan bir planlamanın sonucunda oluşmasından ziyade, belli bir yaş ve zamandan sonra gerçekleşen bir "yaşam durumu" olarak ele alındığı gözlenmiştir. İstencin altındaki en etkili faktörün soyu devam ettirmek ve

içgüdüsel olarak üremek olduğu vurgulanırken çocuğun bir tamamlanma ve bütünleştirme anlamı da taşıyabildiği ortaya çıkmıştır. Çocuk sahibi olamama olasılığı bazen bir kriz olasılığı doğurur şeklinde kodlanırken bazen de "hayatın devam edeceğine" vurgu yapılmıştır fakat evlat edinme seçeneğine neredeyse bütün katılımcılar tarafından olumlu bakılması katılımcıların -kendilerinin olsun ya da olmasın- bir çocuk sahibi olmak istediklerinin de bir göstergesidir.

Kısır olma durumu büyük yoğunlukla bir medikal sorun olarak ele alınmış, bu duruma başka anlamlar yüklenmemiştir. Tüp bebek uygulamasında erkekler, çoğunlukla sürece kendilerini çok fazla dahil hissetmeseler de eşlerinin yanında olmaya çalışmıştır. Bazı durumlarda çok yüksek ücretlerle karşılaşılsa da sürecin maliyeti katılımcılar tarafından bir şekilde karşılanmıştır. Hiçbir katılımcı ya da eşi bu dönemde psikolojik destek almamıştır. Tüp bebek süreci, yeniden üretim alanında erkekler tarafından pek çok farklı duyguyu hissedebildikleri bir deneyim sunması noktasında etkili olmuştur.

Gebelik sürecinde eşlerine destek olmaya çalışan katılımcılar ilk babalık döneminde bir bocalama yaşamaktadırlar. İşlerine doğumdan çok kısa bir zaman sonra başlayan babalar çocuğun bakımına şartları el verdiğince katılmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Bakıma katılımın çocuklarıyla olan bağı arttırdığını düşünmektedirler. Çocuklarının gelişimiyle, eğitimleriyle, sosyal hayatlarıyla genel olarak ilgilenen babalar çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeye çalışmakta, çocuklarının farklı alanlara ilgilerini fark edip onları desteklemek ve belli değerleri benimsemiş iyi insanlar olmaları için onlara örnek olmak istemektedirler. Çocuklarının cinsiyetlerine göre farklılaşan etkileşimlere girseler de onlara eşit değer vermektedirler.

Erkeklikle ilgili pek çok görüşleri "dönemin ruhu" ile uyum içinde olan katılımcılar toplumsal alanda cinsiyet rollerine ilişkin belirgin bir değişim yaşandığının farkındadırlar ve bazı noktalarda bu değişime ayak uydururken bazı noktalarda da direnç göstermektedirler. Babalıkla ilgili sosyal politikalar noktasında ise babalık eğitimlerine sıcak bakmakta, çocuk yardımını yetersiz bulmakta, denetimli/ kaliteli kreş ve çocuklarıyla birlikte vakit geçirebilecekleri kamusal alan istemekte, babalık izinleri konusunda ortalama bir aylık bir sürenin yeterli olacağını düşünmektedirler.

Aktarılan temel sonuçlar ışığında babalıkla ilgili mikro, mezzo ve makro boyutta geliştirilebilecek öneriler şöyle sıralanmıştır:

Uygulayıcılar için öneriler

- Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün eskiden öğrenilen davranışlar ve toplumsal kalıp yargılarla beslenerek değişime dirençli hale gelen yapısının eşitlik ve adil bir dağılım çerçevesinde yeniden kurulabilmesi için en temelden başlanılması büyük bir gerekliliktir. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği ilk yer olan aile ortamında ebeveynlerin cinsiyet ayrımı gözetmeyen tutumlar sergilemesi önemlidir. Ev içi iş bölümünde bireylerin ilgisine yönelik iş bölümleri gerçekleşse de bu iş bölümünün kalıcı olması çocukların kafasında değişime açık olmayan roller fikrinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple ebeveynler ev işlerinin her birinde aktif rol almalıdırlar. Böylece hem çocuk örnek aldığı rol modelden cinsiyete dayalı bir iş bölüşümü öğrenmemiş olur, hem ilerleyen yaşlarında kimseye bağımlı olmadan kendi işlerini halledebilme yeteneği kazanmış olur, hem de kadınların ortalama olarak erkeklerden 5 kat fazla olan ev içindeki yükü hafifler, pratik düzeyde bir eşit paylaşım sağlanır. Bu hedefin gerçekleşmesi için gerekli olan algı değişimi noktasında aşağıda sayılacak alanlarda hizmet veren ugyulayıcıların etkisi olacaktır.

- Kadın ve erkeğin eşit iş bölüşümü konusundaki davranış değişikliği, algı ve tutumlarındaki değişimle gerçekleşecektir. Eğitim hayatını tamamlamış yetişkin bireylerin tutum ve algı değişikliği çocuklarla kıyaslandığında daha yavaş gelişir. Aynı zamanda mevcut sistem de toplumsal cinsiyet rejimindeki olası değişimlere karşı oldukça dirençlidir fakat bu nedenler değişimin gerçekleşemeyeceği anlamına gelmez. Yetişkinlere yönelik eğitimler ve danışmanlık hizmetleri en etkin araçlardır. Cinsiyet eşitliğine duyarlı bir teşkilde tasarlanan evlilik öncesi verilecek danışmanlık hizmetleri hem bireylerin evliliğe hazırlanmasını sağlayacak, hem de bu kurum içindeki hak ve sorumluluklarını onlara tanıtacaktır. Evlilik öncesi eğitimlerde çiftlerin çocuk sahibi olma istekleri üzerine de mutlaka konuşmaları sağlanmalı, çocuğa atfedilen anlam üzerinde durulmalı ve çiftlerin hayattan benzer beklentiler içinde olup olmadıklarını

sorgulamaları istenmelidir. Bu eğitimleri verecek kişilerin kendilerini toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda geliştirmiş olmaları ve bu konuda duyarlı olmaları gerekmektedir. Eğiticilerin eğitimlerinin nitelikli ve gerçekleştirecekleri müdahalelerin de istenilen özelliklere sahip olması için yapılan öneriler üst düzey düzenlemeleri içerdiğinden politika önerileri kısmında ele alınacaktır.

- Çocuk kıyafetlerinden oyuncaklara, şarkılardan eğitim, hikaye ve gelişim kitaplarına, çizgi filmlerden masallara kadar pek çok alan çocukları belli cinsiyet kalıplarına sokan yönlendirmelerle doludur. Her alandaki farkındalık farklı müdahaleleri gerektirir, eğitim alanına dair öneriler ise bunlardan pek çoğunu kapsar. Okul öncesi eğitimde anlatılan masalların, okunan çocuk kitaplarının ve söylenen şarkıların çocukları belli cinsiyet kalıplarına sokan söylemler içermemesine dikkat edilmelidir. Kurgulanan oyunların bütün çocukları kapsayacak içerikte olması öncelenmelidir. Alanla ilgili STK'larla birlikte etkinlikler düzenlenmeli, eğitimcilerin bu STK'larla birlikte çalışarak eğitim almaları ve fikir geliştirmeleri teşvik edilmelidir. Bu alanlardaki eğitimcilerin hassasiyetleri inisiyatife bırakılmayarak politikalar bölümünde önerilen eğitimlere yönlendirilmelidirler.

- IVF tedavisi görmek çiftler için zorlu bir deneyim olabilmektedir. Klasik sosyal hizmetin aile yaşam döngüsünde çocuk sahibi olamamak aile işlevselliğinde bir kriz yaratacaktır ve bu krizi yaşayan insanların psiko-sosyal desteğe ihtiyaçları olacaktır. Bu sebeple her özel klinikte mutlaka psiko-sosyal destek merkezi bulunmalı, burada çiftlere ücretsiz danışmanlık verilmelidir. Hastanelerde gerçekleşen tedavilerde ise çiftlerin hastanenin sosyal hizmet birimine yönlendirilerek danışmanlık almaları sağlanmalıdır. İlgili birimlerde sadece benzer deneyime sahip erkeklerin katıldığı grup çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve gruplarda lider rolünü üstlenecek sosyal hizmet uzmanlarının yönlendirmesiyle erkeklerin duygu paylaşımında bulunmaları sağlanmalıdır.

- IVF tedavisi gören çiftler çoklu gebelik isteseler bile bu durum gerçekleştiğinde aynı anda iki, üç ya da dört çocuk sahibi olmaya hazır

olmamaktadırlar. Çoklu gebeliğin hayatlarında yaratacağı değişime hazırlanmaları için kendilerine ayrıca bilgilendirilme yapılmalı ve mutlaka psikolojik destek almak için yönlendirilmelidirler.

- Tedavi sürecinde kullanılan ilaçlarla ilgili çiftlerin yeterince bilgilendirilip bilgilendirilmediği sorgulanmalıdır. Özellikle çok sayıda tedavi gören kadınların aldıkları hormonlar ve medikal müdahaleler nedeniyle ileride yaşanma ihtimali olan sağlık riskleri hakkında çiftler yeterli düzeyde bilgilendirilmelidir. Birden çok deneme yapan çiftlere bilgiyi ölçen zorunlu anketler uygulanmalı, devlet hastanelerinde olası riskler hakkında bir bilgilendirme almaları zorunlu tutulmalıdır.

- Erkeklerin başka babalarla birlikte babalık deneyimlerini paylaşabilecekleri ortamlarının olması hem duygu paylaşımında bulunabilmelerini sağlayacak, hem başka babaların farklı ya da kendilerininkiyle benzer deneyimlerini buralarda gözlemleyip kendi babalıkları üzerine düşünecekler, hem de babalıkla ilgili kültürel normların değişebildiğinin farkına varacaklardır. Bu deneyim paylaşımları telefondan oluşturulan ortak gruplar ya da sosyal medya hesapları üzerinden sağlanmalıdır ve eğitim kurumları, danışmanlık hizmetleri gibi alanlarda çalışan uzmanlar bu konuda öneriler sunmalıdır.

Politika yapıcılar için öneriler

- Toplumsal cinsiyet eşitliği bir insan hakkı meselesi olduğu için toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması (*gender mainstreaming*) politikası devlet nezdinde benimsenmelidir. Devletin önceleyeceği bu politika başka alanları da önlemler almaya itecektir. Yetişkinlerin aktif vakitlerini en çok geçirdikleri yer olan iş yerlerinde (kamu ve özel) benimsenecek olan bu politika, her alanda eşitlik fikrinin içselleştirilmesinde etkili olacaktır. Kamu ya da özel iş yerlerinde erkeklik ve babalıkla ilgili hizmet içi eğitimler, konferanslar, seminerler düzenlenmelidir. Şirketlerin, devlet kurumlarının, siyasetin, eğitimin ve medyanın kullanacağı cinsiyetten arındırılmış dil, algı değişiminde etkin bir araç olacaktır. Reklamların hedef kitlelerini belirlerken cinsiyete göre ayrılmış alanlar tanımlamaları bu

rolleri normalleştirdiği için yeniden değerlendirilmeli, geleneksel cinsiyetçi rolleri devam ettirici içerikler değiştirilerek bütün cinsiyetleri kapsayacak şekilde düzenlenmelidir. Aynı şekilde dizi, film ve eğlence programları gibi medya ürünlerinin de geleneksel rolleri yeniden üreten içeriklerinden arındırılmaları için gereken revizyonlar gerçekleştirilmeli ve bu konuda görevlendirilecek yetkililer tarafından denetimi yapılmalıdır.

- Aile ve evlilik danışmanlığı yapacak kişilere verilecek eğitimin içeriği toplumsal cinsiyet körü (*gender blind*) olmamalı, sorunların çözümü ya da uzlaşılar eşitsiz rolleri devam ettirici şekilde sunulmamalıdır. Aynı şekilde ebeveynlik eğitimleri de benzer içeriklerle tasarlanmalıdır. Çocuk sahibi olmaya karar veren çiftler için isteğe bağlı ve ücretsiz danışmanlık hizmeti sunulmalıdır. Ayrıca evlilik başvurusunda bulunan çiftlere cinsellik, üreme sağlığı ve doğum kontrol yöntemleri hakkında katılımın zorunlu olduğu eğitimler de verilmelidir.

- Okul öncesi eğitim kurumlarında, özellikle kreşlerde standart bir müfredat üzerinden eğitim verilmediği için bu alanda yapılabilecekler kullanılan kitaplarda ve materyallerde ayrıştırıcı rollerin kullanılmadığının denetlenmesi ve MEB'in zorunlu koşacağı cinsiyet eşitliği dersleri ve etkinliklerinin kurumlarda gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanabilir. Okul çağına gelindiğinde ilköğretimden ortaöğretime kadarki her eğitim basamadığına özel, çocukların psiko-sosyal gelişimlerine uygun bilgiler barındıran toplumsal cinsiyet eşitliği konulu dersler müfredata eklenmelidir ve bu dersler zorunlu olmalıdır. Erken yetişkinlik dönemini içeren yükseköğretim kurumlarında ise toplumsal cinsiyet eşitliği sosyal, psikolojik, ekonomik ve siyasal olarak bütün açılarıyla ele alınmalı, güncel durum değerlendirmelerinin yapılabildiği, toplumsal cinsiyetin erkeklik boyutunun ve queer teori gibi farklı yaklaşımların da incelendiği, interaktif katılımın hedeflendiği zorunlu dersler her bölümün ders programına eklenmelidir. Bu dersleri verecek kişiler STK'lerin, MEB'in, YÖK'ün ve üniversitelerin destekleriyle hazırlanacak eğitici eğitimlerine katılmalıdır. Yükseköğretim kurumlarında verilecek dersler için ilgili alanda eğitim

almış ya da sosyal bilimlerde toplumsal cinsiyet üzerine çalışmış akademisyenler görevlendirilmelidir.

- IVF tedavisi maliyeti yüksek bir uygulama olduğu için devlet desteği sağlanmalıdır. Türkiye'de devlet tedavi için destek sağlamaktadır ve devlet hastanelerinde tedavi uygulanabilmektedir fakat hizmet kalitesinin düşüklüğü insanları ekonomik olarak zorlanacak bile olsalar (kredi çekmek ve borç almak oldukça yaygındır) özel kliniklere yöneltmektedir. Devlet hastanelerinde gerçekleştirilen IVF tedavisinin kapsamı genişletilerek, testler ve uygulamalar için gerekli olan teçhizatların bu hastanelerde bulunması sağlanarak ve son teknoloji uygulamalar kullanılarak vatandaşların tercih edecekleri bir seviyeye çekilmelidir. Bu sayede tıbbi sosyal hizmetin alanına giren müracaatçıların sağlık sistemlerine adil erişimi sağlanabilecektir.

- IVF tedavisinde başarı şansını arttırmak için rahme çoklu embriyo yerleştirilmekte, bu durum da çoklu gebelik olasılıklarını arttırmaktadır. Çoklu gebelik anne ve bebek sağlığı için risk oluşturmaktadır. Rahme yerleştirilecek embriyo sayısı yasalarla belirlenmeli ve uygun olmayan yerleştirmelerle ilgili özel kliniklerdeki uygulamalar sıkı bir şekilde denetlenmelidir.

- Pronatalist politikaları benimseyen Türkiye, benimsediği yönelime uygun sosyal politikaları hayata geçirmemektedir. İlk olarak, çocuk yardımı olarak verilen miktar tek seferliktir ve Türkiye ekonomisine göre hayli düşük seviyededir. Bu miktarın bebeğin ilk yıllarındaki temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde belirlenmesi ve enflasyon oranında arttırılarak ailelere verilmesi gerekmektedir. Kreş açılması için gerekli şartlar işyerlerinde çalışan kadın sayısı üzerinden değil, çocuk sahibi olan çalışan sayısı üzerinden belirlenmelidir. Kreş açmakla yükümlü işyerleri sıkı bir denetime tabi tutulmalı, kreş açılmadığı için kesilen cezaların miktarı arttırılmalı ve böylece işyerleri nitelikli kreş açmaya zorlanmalıdır. Kreşlerin kapasitesi bütün çalışanların çocuklarını kapsayacak şekilde olmalı, sadece kadın çalışanların çocuklarının kreşlere alınması gibi bir uygulamaya gidilmesi yasaklanmalıdır. Yerel yönetimlere kreş açma

zorunluluğu getirilmelidir. Türkiye'nin her yerinde çocukların oyun oynayabileceği yeşil alanlar çoğaltılmalı, oyun parkları ve etkinlik alanları yaratılmalıdır. Babaların çocuklarıyla vakit geçirmelerini sağlayacak etkinlikler düzenlenmeli ve sanat, spor, kültür alanlarında ücretsiz kurslar açılmalıdır. Kamusal alanda bebek bakımını gerçekleştirmek için gerekli olan bakım odalarının hepsi cinsiyetsiz kılınmalı, anne ve babalar için ortak kullanım alanları oluşturulmalı ve bu alanlar çoğaltılmalıdır.

- Babalık izinleriyle ilgili düzenlemeler erkeklerin çocuklarının ilk dönemlerine dahil olmalarıyla ilgili en önemli sosyal politikalardır. Erkeklerin birincil rolünün evin geçimini sağlamak olduğu fikrinin egemen olduğu Türkiye'de erkekler baba olduktan çok kısa bir süre sonra işlerine geri dönmektedirler. Neoliberal sistemin bireyleri uzun saatler çalıştıran yapısına ancak reformist kamu politikalarıyla müdahale edilebilir ve erkekler çocuklarının bakımıyla ilgilenmek için evlerine gönderilebilir. Başka ülkelerde uygulanan kullanılmadığı zaman yanan, değiştirilemeyen babalık izni, asıl bakım verenin kadın olduğu fikrinin değişebilmesi ve erkeklerin babalık rollerini benimseyebilmeleri için Türkiye'de de uygulanmalıdır. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi'nin de önerdiği üzere babalara ilk 2 ay ücretli, değiştirilemeyen izin verilmeli, sonraki izin hakları "ebeveynlik izni" olarak tanımlanmalıdır. Böylece ücretli izne ayrılacak kişinin kadın mı erkek mi olacağına çiftler ortak karar verebilecektir. Geleneksel cinsiyet rolleri toplumda hala baskın olduğu için ebeveynlik izinlerinin büyük çoğunluğu kadınlar tarafından kullanılmaktadır. İşverenler babalık izinlerinin kullanımına izin vermeye teşvik edilmeli, bu ücret de sigorta tarafından karşılanmalıdır. Erkeklerin bakım sürecine katılımını sağlamak için STK'lar devlet ve işyerlerinin ortaklığıyla erkeklerin bakıma katılımını teşvik edici projeler geliştirmelidir. Babaların bakım vermeye çağırıldığı kamu spotları hazırlanmalı, bu konuda kitle iletişim araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Küresel düzeyde kampanyalar düzenleyen STK'larla ortak eğitimler gerçekleştirilip ilgili babalık hakkında kamuoyu oluşturulmalıdır. Çocuğu eğitime başlamış babalar için eğitim kurumlarında baba katılımını özendirici ve sadece babalara özel etkinlikler düzenlenmelidir. Bu eğitim,

proje ve kampanyalarda babalık izni kullanarak çocuklarına bakım vermenin erkeklerin ilişkisel yeteneklerini geliştireceğine vurgu yapılmalı ve bu değişim olumlu bir şekilde kodlanmalıdır. İddia ettiğimiz bakım etiği prensiplerinin temellerinin bakım verme eylemiyle atılabileceği unutulmamalıdır.

- Özelde babaların, genelde ise erkeklerin değişebilmeleri için değişmeyi "istemeleri" gerekmektedir. Ataerkil sistemin kendi üzerlerinde de yarattığı baskıyı fark etmeli, egemen olma isteğinden vazgeçmeli, egemen olabilmek için ödedikleri bedel olan duygularının farkında olamama ve onları tanımlayamama durumundan kurtulmak istemelidirler. Baba olmak bu noktada erkeklere bir fırsat sunabilmektedir. Toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla hazırlanmış babalık eğitim programları da bu yolda destekleyici bir araçtır. Toplumsal cinsiyet duyarlı, aile içi demokratik davranışları geliştirici, çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini konu alan, sağlıklı ve şiddetsiz iletişimi öğreten, ilgili babalık hakkındaki içerikleri benimseyen babalık eğitimleri tasarlanmalıdır. Bu eğitimler babalığa hazırlanma süreci için de tasarlanmalı, erkekleri babalığa duygusal ve zihinsel olarak hazırlarken bakım verme pratikleri de öğretilmelidir.

- Bu araştırmanın bulgularından ortaya çıkan temalar, babalık eğitimlerinin içerikleri için bir zemin oluşturacak düzeydedir. Olumlu bir babalık tutumu sergileyebilmeleri için erkeklerin kendi babalarıyla olan yüzleşmelerinin dinamikleri eğitimlerde yer almalıdır. Eğitimler; kuşaklar arası değişimin ebeveynlik stilleri üzerindeki etkisi ve bu değişimi erkeklerin nasıl yöneteceği, evliliğe ve çocuğa atfedilen anlamın belirlenmesi, eşle ilişkinin babalık icrasındaki yeri, babalığa hazırlanma süreci, ilk bakım vermenin dinamikleri, çocuğun hayatına dahiliyet gibi temalar altında tasarlanmalıdır. Her bir temanın içeriğine bakım etiğinin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel prensipleri yedirilmelidir. Hazırlanan eğitim programlarının hakim bakış açısının erkekliğin "eleştirel" yorumu olması gerekmektedir.

- Kadınlar gebelik takibi sırasında bilgilendirilirken erkekler bu alanın dışında kalabilmektedir. Hastaneler ya da sağlık ocakları bu eğitimleri erkeklere verebilir. Eğitimlerin içerikleri MEB, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, STK'lar veya üniversitelerde çalışan, alanında uzman kişiler tarafından belirlenmelidir. Eğitim vermek için bu konularda donanımlı eğiticiler yetiştirilmeli ve eğitimler yaygınlaştırılmalıdır. Ulaşılabilirlik açısından yerel yönetimler bu konuda hizmet vermeli, yerel yönetimlerin binaları eğitim için kullanılmalıdır. Liseler ya da üniversiteler de eğitimlere ev sahipliği yapmalıdır. Son zamanlarda yaygınlaşan çevrimiçi eğitimler de başka bir alternatiftir. Eğitimlere katılamayanlar için devlet kanallarında babalıkla ilgili temel bilgiler veren eğitici televizyon programları yayınlanmalıdır.

- Yukarıda geliştirilen farklı alanlardaki öneriler gerçekleştirilerek, klinik anlamda, ailenin işlevselliği arttırılabilir. Fakat hedeflenilen aile işlevselliği artımı bu araştırmada klasik sosyal hizmet bakış açısının ötesinde bir yerden kurgulanmak istenmiştir. Öneriler sayesinde bakım etiğinin öncelendiği, kuşaklararası iletişim meselesinin halledildiği ve bireyler arası iyi iletişimin sağlandığı, yeniden üretime bir anlamda "zorlanmış" fakat bu durumu aşarak olumlu ebeveynlik tutumları geliştirebilmiş ailelere ulaşılması hedeflenmiştir. Bütün bu işlevsellik sağlanırken de babalık kurumu, klasik erkekliğin kurucu bir unsuru olarak değil, erkekliği olumlu yönde değiştirecek pozitif bir güç olarak kurgulanmıştır.

İleri araştırma önerileri

- Babalık kavramını teorize ederken eylemleri, düşünceleri ve performansları babalık/annelik açısından tanımlayan dili terk etmemiz, ebeveynliği cinsiyet ayrımı gözetmeyen (*gender neutral*), eşit bir pratik ve sosyal form içeren kapsayıcı bir dil kullanmamız gerekmektedir. Aile politikaları oluşturulurken kadını destekleyen politikalardan ziyade, çocuk bakımında toplumsal cinsiyet eşitliği öncelenerek sorumluluğun paylaşımı üzerine politikalar geliştirilmelidir. Bu nokta üzerinden sosyal hizmet uygulamasının cinsiyet körü olmayan bir hale nasıl getirilebileceğinin teorik tartışmasını yapabilmek de mümkün olacaktır.

- “İlgili babalık” hakkında yapılacak analizler aile ilişkileri, aile içi şiddet, çiftlerin boşanma süreçleri, çocukların velayetlerinin düzenlenmesi, evlat edinme ve koruyucu aile olma gibi pek çok sosyal hizmet alanında doğru değerlendirmelerin yapılmasına aracı olacaktır.

- Kadın hareketinin benimsediği “kişisel olan politiktir” görüşüne erkekten yana işlerlik kazandırmak, yeniden üretim alanını erkeklerin de aktif özneler olarak içinde bulunduğu bir yer olarak yeniden tanımlamakla mümkün olacaktır. Alanda yapılacak çalışmaların bu görüş çerçevesinde gerçekleştirilmesinin daha detaylı analizleri olanaklı kılacağı düşünülmektedir.

7. KAYNAKLAR

1. Barutçu A. Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2013.

2. Çelik G. *Öldüren Erkek [lik] ler: Eşine Şiddet Uygulamış Cezaevindeki Erkekler*, İstanbul, Nota Bene Yayınları, 2017.

3. Sancar S. *Erkeklik, İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2016.

4. Sayılan G. Representations of military service in contemporary Turkey: A social psychological study, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, 6(1):329-354.

5. Selek P. *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

6. Sünbüloğlu NY. Giriş: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve. İçinde: Sünbüloğlu NY (editör). *Erkek Millet, Asker Millet: Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek (lik) ler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013:1-28.

7. Barutçu A, Hıdır N. Türkiye'de babalığın değişen rolleri, *Fe Dergi*, 2016, 8(2):26-45.

8. Demiriz G, Baran BH. 'Babalık deneyimleri'nde erkekliklerin değiş(mey)en yüzü: Blogger babaların anlatıları üzerinden bir analiz, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 17(3):1074-1089.

9. Şenol D, Erdem S. Babalık kültürü ve kimliği, *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2018, 2:1-16.

10. Tol UU, Taşkan D. *Erkeklik ve Babalık Halleri*, İstanbul, Taymaz Matbaacılık, 2018.

11. Zeybek SO. Bu bebeğin annesi nerede?': Cinsiyet, babalık ve armağan ilişkileri, *Toplum ve Bilim*, 2013, 126:120-144.

12. Connell R. *Gender and Power Society, the Person and Sexual Politics.* Çeviri: Soydemir C. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika,* İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

13. Bakker I. Toplumsal yeniden üretim ve cinsiyetlendirilmiş bir politik ekonominin inşası, *Praksis,* 2009, 20:69-86.

14. AÇEV. *Türkiye'de Babalığı Anlamak Serisi I: Türkiye'de İlgili Babalık ve Belirleyicileri Özet Araştırma Raporu*, İstanbul, Taymaz Matbaacılık, 2017.

15. Gilligan C. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development.* Çevirmenler: Dinçer D, Arısan F, Elma M, *Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi,* İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.

16. Vatandaş C. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı, *Sosyoloji Konferansları,* 2007, 35:29-56.

17. Scott JW. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis,* Londra, Routledge, 2012.

18. Cengiz K, Tol UU, Küçükural Ö. Hegemonik erkekliğin peşinden, *Toplum ve Bilim,* 2004, 101:50-70.

19. Hooks B. *The Will to Change: Men, Masculinity and Love.* Çeviri: Kutluata Z. *Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklik ve Sevgi*, İstanbul, Bgst Yayınları, 2018.

20. Bourdieu P. *La Domination Masculine*. Çeviri: Yılmaz B. *Eril Tahakküm,* 2. Baskı. İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2015.

21. Millett K. *Sexual Politics.* Çeviri: Selvi S. *Cinsel Politika*, 4. Baskı ed. İstanbul, Payel Yayınları, 2018.

22. Forman M. *Hair*. USA, CIP, 1979.

23. Kepekçi E. (Hegemonik) Erkeklik eleştirisi ve feminizm birlikteliği mümkün mü?, *Kadın Araştırmaları Dergisi,* 2012, (11):59-86.

24. Günay-Erkol Ç. İllet, zillet, erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki seyri, *Toplum ve Bilim,* 2018, 145:6-31.

25. Zeybekoğlu Ö. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk toplumunun erkeklik algısı, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2010, 3(1):1-14.

26. Horzum Ş. Erkek ve erkeklik çalışmaları: Sorunsaldan kuramsala, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 2(4):75-101.

27. Acara E. Kırılgan erkeklikler, *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, 2014, 2:196-202.

28. Türk HB. Eril tahakkümü yeniden düşünmek: Erkeklik çalışmaları için bir imkan olarak Pierre Bourdieu, *Toplum ve Bilim*, 2008, 112:119-146.

29. Barutçu A. (Pro)Feminist Araştırmalarda Erkekler Arası Güç İlişkileri, Yöntemsel Soru(n)lar ve Defansta Duran Ben. İçinde: Erdoğan E, Gündoğdu N (editörler). *Türkiye'de Feminist Yöntem*, İstanbul, Metis Yayınları, 2020:147-178.

30. Connell R. *Masculinities.* Çeviri: Konukçu N. *Erkeklikler*, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2019.

31. Şahin M. *Türkiye'de Erkekliğin Dönüşümü: Eğitim, Kültür, Etkileşim*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018.

32. Kimmel MS. Homofobi olarak erkeklik: Toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik, *Fe Dergi*, 2013, 5(2):91-107.

33. Özbay C. Türkiye'de hegemonik erkekliği aramak, *Doğu Batı*, 2013, 63:185-204.

34. Onur H, Koyuncu B. Hegemonik" erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler, *Toplum ve Bilim*, 2004, 101:31-49.

35. Öztürk AB. Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014.

36. Oktan A. Türk sinemasında hegemonik erkeklikten erkeklik krizine: Yazı-Tura ve erkeklik bunalımının sınırları, *Selçuk İletişim*, 2008, 5(2):152-166.

37. Avşar S. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: Küllerinden 'yeni erkek'liğin doğuşu, *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2017, 3(2):224-241.

38. Çetin Özkan Z. Geleneksel Türk Sinemasında Erkeğin Değişen İmgesi. İçinde: Kuruoğlu H (editör). *Erkek Kimliğinin Değişemeyen Halleri*, İstanbul, Nobel Yaşam, 2016:121-143.

39. Hochschild AR. Ideology and emotion management: A perspective and path for future research, *Research agendas in the sociology of emotions*, 1990, 117:117-142.

40. Faludi S. *Stiffed: The Betrayal of the Modern Man*, London, Chatto & Windus, 1999.

41. Hall S. Daubing the drudges of fury: Men, violence and the piety of the 'hegemonic masculinity'thesis, *Theoretical Criminology*, 2002, 6(1):35-61.

42. Özkazanç A. Erkeklik güçleri artık garantili görülmüyor. https://www.sivilsayfalar.org/2019/03/22/erkeklik-gucleri-artik-garantiligorulmuyor/. 25 Ocak 2021.

43. Connell RW. *Gender*, Cambridge, Polity, 2002.

44. Connell RW. Masculinities and globalization, *Men and Masculinities*, 1998, 1(1):3-23.

45. Connell RW, Messerschmidt JW. Hegemonic masculinity: Rethinking the concept, *Gender & society*, 2005, 19(6):829-859.

46. Özbay C. Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri. İçinde: Öztürk A (editör). *Yeni sol, yeni sağ*, Ankara, Phoenix, 2010:101-132.

47. Boratav HB, Fişek GO, Eslen-Ziya H. *Erkekliğin Türkiye Halleri*, İstanbul İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

48. Acar Savran G. Erkeklik krizi yok, patriarka hâlâ çok güçlü. https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/02/09/gulnur-acar-savran-erkeklik-

krizi-yok-patriarka-hala-cokguclu?fbclid=IwAR0tiz2imyD0nji6ypnMEmfD _UG L9ZSh7M3-ZKxXljoKzQ_ljwbV-Ihhpfg. 26 Ocak 2021.

49. White Ribbon. About. https://www.whiteribbon.ca/. 20 Ocak 2021.

50. XYOnline. About us. https://xyonline.net/about-us. 20 Ocak 2021.

51. NOMAS. History. https://nomas.org/history/. 20 Ocak 2021.

52. Menengage. About us. http://menengage.org/about-us/. 20 Ocak 2021.

53. BEDİ. Biz erkek değiliz inisiyatifi. http://bizerkekdegilizinsiyatifi.blogspot.com/. 20 Ocak 2021.

54. Bozok M. *Soru ve cevaplarla erkeklikler*, İstanbul, SOGEP Kitapları, 2011.

55. EEİİ. Eleştirel Erkeklik Araştırmaları İnisiyatifi. http://masculinitiesjournal.org /tr-tr/kategori/elestirel-erkeklik/26/26. 20 Aralık 2020.

56. Goldberg H. *Hazards of Being Male: Surviving the Myth of Masculine Privilege.* Çeviri: Budak S. *Erkek Olmanın Tehlikeleri*, İstanbul, Totem Yayınları, 2018.

57. Akçabay FC. *Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-Hukuki Bir İnceleme),* Ankara, Şen Matbaa, 2019.

58. NTV. MHP'den nafaka teklifi. https://www.ntv.com.tr/turkiye/mhpden-nafaka-teklifi,JOI860x8pUmNWyAYBRga_g. 20 Aralık 2020.

59. İzmir Barosu. Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesi 2019. https://www.izmirbarosu.org.tr /HaberDetay/1484/nafaka-calistayi-sonuc-bildirgesi?fbclid=IwAR3UYvbQ-ETcP RUfentLJuulG8OV1DQVwoWRVw-iICz-Mj_titJ3BSuw_AI. 20 Aralık 2020.

60. İstanbul Barosu. Nafaka Çalıştayı Sonuç Bildirgesine ilişkin basın açıklaması 2019. https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=14782&Desc=Nafaka-%C3%87al%C4%B1%C5%9Ftay%C4%B1-Sonu%C3%A7-Bildirgesine-%C4%B0li%C5%9Fkin-Bas%C4%B1n-A%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1. 20 Aralık 2020.

61. KONDA. Yoksulluk Nafakası Dosyası. https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2020/03/Konda_Nafaka_Dosyasi_Final.pdf. 20 Aralık 2020.

62. Solnit R. *Men Explain Things to Me.* Çeviri: Küçük A. *Bana Bilgiçlik Taslayan Adamlar*, İstanbul, Encore Yayınları, 2014.

63. Kağıtçıbaşı Ç, Ataca B. Çocuğun değeri ve aile değişimi: Türkiye'den otuz yıllık bir portre, *Sosyoloji Dergisi*, 2017, 35:77-101.

64. Nag M, White BN, Peet RC, Bardhan A, Hull TH, Johnson A, et al. An anthropological approach to the study of the economic value of children in Java and Nepal, *Current anthropology*, 1978, 19(2):293-306.

65. UN. 68% of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN. https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html. 24 Mart 2020.

66. Bank TW. Urban Population-Turkey. https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=TR. 24 Mart 2020.

67. Hoffman LW, Manis JD. The value of children in the United States: A new approach to the study of fertility, *Journal of Marriage and the Family*, 1979, 41(3):583-596.

68. Thomä D. *Väter: Eine Moderne Heldengeschichte.* Çeviri: Doğan F. *Babalar: Modern Bir Kahramanlık Hikâyesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.

69. Hoffman JW, Hoffman ML. The Value of Children to Parents. In: Fawcett JT (ed). *Psychological Perspectives on Population*, New York, Basic Books, 1973:19-76.

70. Okray Z. Erkek çocuktan babaya dönüşüm: Babalık, *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling*, 2015, 4(1):9-15.

71. Edin K, Kefalas M. Introduction. In: Edin K, Kefalas M (eds). *Promises I Can Keep: Why Poor Women Put Motherhood Before Marriage*, California, University of California Press, 2006:1-26.

72. Augustine JM, Nelson T, Edin K. Why do poor men have children? Fertility intentions among low-income unmarried US fathers, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2009, 624(1):99-117.

73. Jamieson L, Milburn KB, Simpson R, Wasoff F. Fertility and social change: the neglected contribution of men's approaches to becoming partners and parents, *The Sociological Review*, 2010, 58(3):463-485.

74. STATISTA. Distribution of births in the United States from 2011 to 2019, by age of mother. https://www.statista.com/statistics/785920/distribution-of-births-by-age-of-mother-us/. 24 Mart 2020.

75. Eurostat. Mean age of women at childbirth across EU regions https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180323-1?inheritRedirect=true. 24 Mart 2020.

76. Eurostat. Women are having their first child at an older age https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190318-1. 24 Mart 2020.

77. TÜİK. Dünya nüfus günü. https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=27589. 25 Mart 2020.

78. Willfuehr K, Klüsener S. The evolution of mean paternal age in a long perspective—are today's father really older than back in the days? . https://epc2016.princeton.edu/abstracts/160836. 25 Mart 2020.

79. Khandwala YS, Zhang CA, Lu Y, Eisenberg ML. The age of fathers in the USA is rising: an analysis of 168 867 480 births from 1972 to 2015, *Human Reproduction*, 2017, 32(10):2110-2116.

80. Bray I, Gunnell D, Smith GD. Advanced paternal age: how old is too old?, *Journal of Epidemiology & Community Health*, 2006, 60(10):851-853.

81. Atak H. Yetişkinliğe aşamalı geçiş: Beliren yetişkinlik tek bir ana yol mu?, *Ilkogretim Online*, 2011, 10(1):51-67.

82. Nelson LJ, Barry CM. Distinguishing features of emerging adulthood: The role of self-classification as an adult, *Journal of adolescent research*, 2005, 20(2):242-262.

83. Özdikmenli-Demir G. Üniversite öğrencilerinde kimlik gelişimi: kimlik statülerinin sosyal sermaye ve kimlik sermayesi ile olan ilişkisi, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, 34(2):1-10.

84. Schwartz SJ, Côté JE, Arnett JJ. Identity and agency in emerging adulthood: Two developmental routes in the individualization process, *Youth & Society*, 2005, 37(2):201-229.

85. Bui Q, Cain Miller C. The age that women have babies: How a gap divides America. https://www.nytimes.com/interactive/2018/08/04/upshot/up-birth-age-gap.html. 30 Mart 2020.

86. Sylvest R, Christensen U, Hammarberg K, Schmidt L. Desire for parenthood, beliefs about masculinity, and fertility awareness among young Danish men, *Reproductive system & sexual Disorders*, 2014, 3(1):1-5.

87. Marsiglio W, Lohan M, Culley L. Framing men's experience in the procreative realm, *Journal of Family Issues*, 2013, 34(8):1011-1036.

88. Kaufman G, Bernhardt E. His and her job: What matters most for fertility plans and actual childbearing?, *Family Relations*, 2012, 61(4):686-697.

89. Inhorn MC. Middle Eastern masculinities in the age of new reproductive technologies: male infertility and stigma in Egypt and Lebanon, *Medical Anthropology Quarterly*, 2004, 18(2):162-182.

90. Morison T. Heterosexual men and parenthood decision making in South Africa: Attending to the invisible norm, *Journal of Family Issues*, 2013, 34(8):1125-1144.

91. Kohler H-P, Billari FC, Ortega JA. Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. In: Harris FR (ed). *The baby bust: Who will do the work*, Oxford, Rowman & Litterfield Publishers, 2006:48-109.

92. Dudgeon MR, Inhorn MC. Gender, masculinity, and reproduction: Anthropological perspectives, *International Journal of Mens Health*, 2003, 2:31-56.

93. Bozok M. Toplumsal Cinsiyet ve Aile. İçinde: Oktik N, Ünal Reşitoğlu H (editörler). *Aileyi Anlamak-Disiplinler Arası Yaklaşım*, Ankara, Nobel Akademi Yayıncılık, 2018:101-114.

94. İçağasıoğlu Çoban A. Ailelerin Yaşam Kalitelerinin Belirlenmesi: Ankara Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora tez, Ankara: Hacettepe Üniversitesi 2007.

95. Yaman M. Toplumsal yeniden üretim: Birleşik bir "feminist" teori?, *Praksis*, 2020, 53:9-37.

96. Johansson T, Andreasson J. *Fatherhood in Transition: Masculinity, Identity and Everyday Life*, UK, Springer, 2017.

97. Tan T. Literature review on shifting fatherhood, *Masculinities Journal: A Journal of Identity and Culture*, 2016, 6:53-78.

98. Bozok M. Türkiye'de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık, *Fe Dergi*, 2018, 10(2):30-42.

99. Sabur A. Performing fatherhood in Bangladesh: Changing roles, responsibilities and involvement of older and younger fathers, *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, 2019, 11:23-45.

100. Zeybekoğlu Ö. Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2013, 3(2):297-328.

101. Dermott E. *Intimate fatherhood: A Sociological Analysis*, London, Routledge, 2008.

102. Elliott K. Caring masculinities: Theorizing an emerging concept, *Men and masculinities*, 2016, 19(3):240-259.

103. Elnur A. Refah rejimleri bağlamında babalık yönelimli aile politikaları, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2019, 2(1):48-66.

104. Wenzl L, Blättel-Mink B. Grandfathers for rent–If aging men care, *Masculinities Journal: A Journal of Identity and Culture*, 2018, 9-10:65-96.

105. Beşpınar FU. Between Ideals and Enactments: The Experience of 'New Fatherhood' Among Middle-Class Men in Turkey. In: Özyeğin G (ed). *Gender and Sexuality in Muslim Cultures*, Surrey, Ashgate, 2015:95-114.

106. LaRossa R. Fatherhood and social change, *Family Relations*, 1988, 37:451-457.

107. Larsen U. Research on infertility: which definition should we use?, *Fertility and sterility*, 2005, 83(4):846-852.

108. WHO. Infertility. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infertility. 22 Şubat 2021.

109. Otojinemed. Dünya'da ve Türkiye'de kısırlık oranları. https://www.otajinemedhastanesi.com/blog/dunya-da-ve-turkiye-de-kisirlikoranlari#:~:text=K%C4%B1s%C4%B1rl%C4%B1k%20Oranlar%C4%B1%20toplumda%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20%25%2010,k%C4%B1s%C4%B1rl%C4%B1ktan%20(infertilite)%20s%C3%B6z%20edilebilir. 22 Şubat 2021.

110. Yumru AE, Öndeş B. İnfertil çifte yaklaşım ve In Vitro Fertilizasyon'a doğru hasta seçimi, *JAREM*, 2011, 1(2):57-60.

111. Topdemir Koçyiğit O. İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri, *İnsanbilim dergisi*, 2012, 1(1):27-37.

112. Amanak K, Karaöz B, Sevil Ü. Modern yaşamın infertilite üzerine etkisi, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 2014, 13(4).

113. Gomel V, Urman B, Yarali H. Investigation of the Infertile Couple. In: Aksel S, Beksac S (eds). *Reproductive Endocrinology and Infertility*, Ankara, Medical Network, 1993:143-155.

114. Dolan A, Lomas T, Ghobara T, Hartshorne G. 'It's like taking a bit of masculinity away from you': towards a theoretical understanding of men's experiences of infertility, *Sociology of Health & Illness*, 2017, 39(6):878-892.

115. Boyar Hİ. Kadın infertilitesi ve endokrinolojik hastalıklar, *Dicle Tıp Dergisi*, 2013, 40(4):700-703.

116. Penson DF, Paltiel AD, Krumholz HM, Palter S. The cost-effectiveness of treatment for varicocele related infertility, *The Journal of urology*, 2002, 168(6):2490-2494.

117. Pathak P, Chandrashekar A, Hakky TS, Pastuszak AW. Varicocele management in the era of in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection, *Asian journal of andrology*, 2016, 18(3):343-348.

118. Cho KS, Seo JT. Effect of varicocelectomy on male infertility, *Korean journal of urology*, 2014, 55(11):703-709.

119. Inhorn MC. Masculinity, reproduction, and male infertility surgery in the Middle East, *Journal of Middle East women's studies*, 2007, 3(3):1-20.

120. CRM. What are the different types of ART? https://infertilitytexas.com /blog/what-are-the-different-types-of-assistedreproducti ve-technology-art/. 20 Şubat 2021.

121. VARTA. Fertility treatment https://www.varta.org.au/fertility-treatment/fertility-treatment-explained#Types-of-treatment. 20 Şubat 2021.

122. WHO. Assisted reproduction in developing countriesfacing up to the issues. https://www.who.int/reproductivehealth/publications/infertility/progress63.pdf?ua =1. 20 Şubat 2021.

123. TTB. Torba Yasa ne getiriyor, ne götürüyor? https://ttb.org.tr/haber_goster .php?Guid=9cc90f3e-e98c-11e8-87d8-24c77806b475. 25 Şubat 2021.

124. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları Ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, sayı: 29135, 30 Eylül 2014.

125. Sosyal Güvenlik Kurumu Sağlık Uygulama Tebliği, T.C. Resmi Gazete, sayı: 28597, 24 Mart 2013.

126. Webb RE, Daniluk JC. The end of the line: Infertile men's experiences of being unable to produce a child, *Men and masculinities*, 1999, 2(1):6-25.

127. Keylor R, Apfel R. Male infertility: integrating an old psychoanalytic story with the research literature, *Studies in Gender and Sexuality,* 2010, 11(2):60-77.

128. Esin N. Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı: Sigortalı/Sigortasız Çalışan Kadın, Ücretsiz Aile İşçisi Olarak Çalışan Kadın Ve Çalışan Yaşlı Kadın. *15 Ulusal Halk Sağlığı Kongre Kitabı*. Bursa, HASUDER, 2012:77-83.

129. Murdock NL. *Theories of Counseling and Psychotherapy.* Çeviri Editörü: Akkoyun F. *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları,* Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

130. Klein M. *Envy and Gratitude.* Çevirmenler: Koçak O, Erten Y. *Haset ve Şükran*, İstanbul, Metis Yayınları, 2016.

131. Nichols MP. *Family Therapy.* Çeviri: Gündüz O. *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2013.

132. Zastrow C, Kirst-Ashman K. *Human Behavior and Social Environment.* Çiftci DB (editör). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I,* Ankara, Nika Yayınevi, 2016.

133. Morsünbül BC. Toplumsal cinsiyet rolleri ve feminist etik. http://eviciadalet.hukukfelsefesi.org/wpcontent/uploads/sites/4/2015/09/%C3%96zen-Eti%C4%9Fi-Kramer-Kramere-Kar%C5%9F%C4%B1-Bilgen-Cennet-Mors%C3%BCnb%C3%BCl.pdf. 03 Aralık 2020.

134. Çelik R. Bakım/özen etiği ve eğitim felsefesinde feminizm temelli bir yaklaşım, *Fe Dergi*, 2016, 8(2):72-85.

135. Altıntaş ME. Ahlâk eğitimine feminist bir yaklaşım: Özen yaklaşımı, *Bilimname,* 2014, 1:99-120.

136. Chodorow N. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender,* California, University of California press, 1978.

137. Ciğercioğlu B. Melanie Klein Kuramında Dişil Konum: Nesne Değişiminden Simgeleştirmeye Giden Yolda Baba İşlevi. İçinde: Ertüzün I (editör). *Baba İşlevi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014:7-14.

138. Erdem N. Freud'un Kuramında Baba İşlevi. İçinde: Ertüzün I (editör). *Baba İşlevi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014:15-22.

139. Platformu EAK. Toksik erkeklik doğaya zarar veriyor. http://esitlikadaletkadin.org/toksik-erkeklik-dogaya-zarar-veriyor/. 03 Haziran 2020.

140. Donovan J. *Feminist Theory.* Çevirenler: Bora A, Sayılan F, Ağduk Gevrek M. *Feminist Teori*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

141. Creswell JW, Creswell JD. *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches,* USA, Sage publications, 2017.

142. Agtaş Ö. *Ceza ve Adalet*, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

143. Akbaş E. *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*, Ankara, SABEV Yayınları, 2014.

144. Büyüköztürk Ş, Çakmak EK, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 16. Baskı. Ankara, Pegem Akademi, 2014.

145. Bora A. *Kadınların Sınıfı,* İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

146. Erdoğan E, Gündoğdu N. Giriş: Niçin –Türkiye'de- Feminist Yöntem? İçinde: Erdoğan E, Gündoğdu N (editörler). *Türkiye'de Feminist Yöntem*, İstanbul, Metis Yayınları, 2020:15-34.

147. Kümbetoğlu B. Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar. İçinde: Sancar S (editör). *Birkaç Arpa Boyu: 21 Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar,* İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011:475-503.

148. Özbay C, Baliç İ. Erkekliğin ev halleri, *Toplum ve Bilim*, 2004, 101:89-103.

149. Yıldırım A, Şimşek H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı. Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016.

150. Corbin J, Strauss A. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, USA, Sage publications, 2014.

151. TRT. Asgari ücret 2021 belli oldu... 2021 asgari ücret ne kadar? https://www.trthaber.com/haber/guncel/asgari-ucret-2021-belli-oldu-2021-asgari-ucret-ne-kadar-541917.html. 25 Mart 2021.

152. Okman Fişek G. Baba İşlevleri, Babalık Halleri: Araştırmaların Düşündürdükleri. İçinde: Ertüzün I (editör). *Baba İşlevi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014:93-104.

153. Andersen M. Gündelik Devrim. İçinde: *Radikal Baba,* Öztürk FN, (Çeviri editörü). *Radical Dad*, Moniz T, Smith JA (Eds). İstanbul, Habitus Yayıncılık, 2014:28-42.

154. Selek P. *Maskeler, Süvariler, Gacılar: Ülker Sokak Bir Altkültürün Dışlanma Mekanı*, İstanbul, Ayizi Kitap, 2007.

155. Axinn WG, Thornton A. The Transformation in the Meaning of Marriage. In: Waite LJ (ed). *The ties that bind: Perspectives on marriage and cohabitation*, New York, Aldine de Gruyter, 2000:147-165.

156. Kefalas MJ, Furstenberg FF, Carr PJ, Napolitano L. "Marriage is more than being together": The meaning of marriage for young adults, *Journal of Family Issues*, 2011, 32(7):845-875.

157. Özabacı N, Körük S, Kara A. Evliliğe yüklenen anlam ölçeğinin (EYAÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2018, 8(50):235-259.

158. Ümmet D. Üniversite mezunu evli bireylerin evlilik algıları üzerine metaforik bir inceleme, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2017, 7(1):205-235.

159. Durmaz N. Tamamlanmamış Devrimin Türkiye Yansımaları. İçinde: Ünlütürk Ulutaş Ç (editör). *Feminist Sosyal Politika: Bakım, Emek, Göç*, Ankara, Notabene Yayınları, 2018:67-99.

160. Atasü Topçuoğlu R. Kadın emeği nasıl değersizleşir? Enformel alan ve ataerkilliğin eklemlenme mekanizmaları: Bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme, *Praksis*, 2009, 20:87-104.

161. Acar Savran G. *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2019.

162. Allen SM, Hawkins AJ. Maternal gatekeeping: Mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work, *Journal of Marriage and the Family*, 1999, 61:199-212.

163. Gaunt R. Maternal gatekeeping: Antecedents and consequences, *Journal of Family Issues*, 2008, 29(3):373-395.

164. Sweeney KK, Goldberg AE, Garcia RL. Not a "mom thing": Predictors of gatekeeping in same-sex and heterosexual parent families, *Journal of Family Psychology*, 2017, 31(5):521-531.

165. Göçmen İ, Kılıç A. Egg freezing experiences of women in Turkey: from the social context to the narratives of reproductive ageing and empowerment, *European Journal of Women's Studies*, 2018, 25(2):168-182.

166. Atılgan EÜ. Erkeklerin öldürme hakkı: Erkeklik indirimi, *Toplum ve Bilim*, 2018, 145:161-193.

167. Alıcı FM. Appropriate IVF vs. Inappropriate IVF : Formation of the Discursive Space of In-Vitro Fertilization in Turkey, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Modern Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2014.

168. Hynes GJ, Callan VJ, Terry DJ, Gallois C. The psychological well-being of infertile women after a failed IVF attempt: The effects of coping, *British journal of medical psychology*, 1992, 65(3):269-278.

169. Maroufizadeh S, Navid B, Omani-Samani R, Amini P. The effects of depression, anxiety and stress symptoms on the clinical pregnancy rate in women undergoing IVF treatment, *BMC research notes*, 2019, 12(1):1-4.

170. Mutlu B. The Local Culture of In Vitro Fertilization in Turkey: Women's Narratives of "Test-Tube Baby" Technologies, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi,, 2009.

171. Türkdoğan Ö. Kusursuz Çevreye Uyumu Bozan Kadın: İnfertil Kadın, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2015.

172. Ertüzün I. Üremeye Yardımcı Tedaviler Bağlamında Babalık İşlevi. İçinde: Ertüzün I (editör). *Baba İşlevi,* İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014:113-120.

173. Carmeli YS, Birenbaum-Carmeli D. The predicament of masculinity: Towards understanding the male's experience of infertility treatments, *Sex Roles*, 1994, 30(9-10):663-677.

174. Mutlu B, Şen N, Erten N, Polat N, Saluk S, Kılıçtepe Ş. Cinsellik, üreme/doğurganlık ve sağlık politikaları üzerine sohbet, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 2018, 34-35:122-154.

175. Shiva V, Mies M. *Ekofeminizm*, İstanbul Sinek Sekiz, 2019.

176. Grubu KS. Dünyada ve Türkiye'de tüp bebek. https://www.kentsaglikgrubu.com/blog/262/dunyada-ve-turkiyede-tup-bebek.html. 25 Ocak 2021.

177. Hastanesi KI. Cinsiyet seçimi ve bebek sahibi olabilme. https://tupbebekmerkezlerikibris.com/cinsiyet-secimi-bebek-sahibiolabilme/?gclid=Cj0KCQjwpdqDBhCSARIsAEUJ0hPMx3qGay0cu1XkoAgbySkCSAoSEQJ5d9qZGSjrUVUnrnI4yxF5eXwaAvktEALw_wcB. 25 Ocak 2021.

178. Sputnik. ABD'li tüp bebek doktoru, hastaları üzerinden yıllar boyunca kendi spermini kullandığını kabul etti. https://tr.sputniknews.com/abd/201903201038305664-abdli-doktor-tup-bebek-operasyonlarinda-kendi-spermini-kullandi/. 12 Mart 2021.

179. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları Ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, sayı: 27513, 6 Mart 2010.

180. Colpin H, Munter AD, Nys K, Vandemeulebroecke L. Parenting stress and psychosocial well-being among parents with twins conceived naturally or by reproductive technology, *Human Reproduction*, 1999, 14(12):3133-3137.

181. Ergin A, Özdilek R. Değişen babalık rolü ve erkek sağlığına etkileri, *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 2014, 11(1):3-8.

182. Açıkalın O, Kineşçi E. Bakıcı erkekler: Karaman'da güvercin yetiştiricileri, *Toplum ve Bilim*, 2018, 145:102-130.

183. MenCare. About MenCare. https://men-care.org/about-mencare/. 25 Eylül 2020.

184. Phillips A. *Engendering Democracy*. Çeviri: Türker A. *Demokrasinin Cinsiyeti*, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

185. Smith JA, Moniz T. Biz Kimiz: Jeff Chang ile Soru Cevap. İçinde: *Radikal Baba*, Öztürk FN, (Çeviri editörü). *Radical Dad*, Moniz T, Smith JA (Eds). İstanbul, Habitus, 2014:238-252.

186. Topçu G. Türkiye'deki Sosyal Politikaların Aile Merkezliliğine Babalık Tecrübesinden Bakmak: Ankara Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.

187. Moniz T. Radikal Baba Politikası veya Ebeveyn Olmak Çiş, Kaka ve Ergenlikten Daha Fazlasıdır. İçinde: *Radikal Baba*, Öztürk FN, (Çeviri editörü). *Radical Dad*, Moniz T, Smith JA (Eds). İstanbul Habitus, 2014:5-10.

188. Altınoluk Düztaş D. Hegemonik Erkekliğin Akademide Yeniden İnşasıı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2019.

189. Smith JA. Pro-Feminist Babalar İçin 5 Soru. İçinde: *Radikal Baba*, Öztürk FN, (Çeviri editörü). *Radical Dad*, Moniz T, Smith JA (Eds). İstanbul, Habitus, 2014:188-199.

190. Cankurtaran Ö. Şiddet faili erkeklerle feminist bir çalışma denemesi üzerine notlar: "Kadın dediğin kadınlığını, erkek dediğin erkekliğini bilecek", *Toplum ve Bilim*, 2018, 145:194-208.

191. Özkazanç A, Yetiş EÖ. Erkeklik ve kadına şiddet sorunu: Eleştirel bir literatür değerlendirmesi, *Fe Dergi*, 2016, 8(2):12-26.

192. Dedeoğlu S, Şahankaya A. Türkiye'de İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları. Içinde: Dedeoğlu S, Elveren AY (editörler). *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara, İmge Kitabevi, 2015:93-121.

193. Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakımevleri Hakkında Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, sayı: 19658, 8 Aralık 1987.

194. Pınarcıoğlu NŞ, Soyseçkin İS. Erken çocukluk bakım ve eğitim hizmetleri haritalandırma çalışması. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_717642.pdf. 23 Mart 2021.

195. Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik, T.C. Resmi Gazete, sayı: 28737, 16 Ağustos 2013.

196. Göksedef E. Covid önlemleri: 10 yaş altı çocuğu olan kamu personeli kadınların idari izinli sayılması ne anlama geliyor? https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56751630. 20 Nisan 2021.

197. ILO. Maternity, Paternity at Work. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/briefingnote/wcms_410183.pdf. 25 Ocak 2020.

198. Benavides L. Starting this year, fathers in Spain have four months of federal mandated paid leave. https://www.pri.org/stories/2021-01-21/can-spain-s-new-paternity-leave-law-address-entrenched-genderroles?fbclid=IwAR1e6PItRzzTLfO3GDUZrFGM8zKUEFvSL87gZ2gIw17_yB5Evh2D_QMBiDo. 30 Ocak 2021.

199. Ekmek ve Gül. Günün dikkati: Çocuğa babası da bakabilir.https://ekmekvegul.net/sectiklerimiz/gunun-dikkati-cocuga-babasidabakabilir?fbclid=IwAR2O24wpZw6j8r_2dewWpCtOya5PAYxuZ2b3AFWVqUDtXYFvwtBYDBJC1Ho. 25 Ocak 2021.

200. Bakım Kolektifi. *Care Manifesto: The Politics of Interdependence.* Çeviri: Acar Savran G, *Bakım Manifestosu: Karşılıklı Bağımlılık Politikası*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2021.

201. Moniz T. Devrimci Onur ve Kız Çocukları: Jeff Conant ile Soru-Cevap. İçinde: *Radikal Baba*, Öztürk FN, (Çeviri editörü). *Radical Dad*, Moniz T, Smith JA (Eds). İstanbul, Habitus, 2014:266-273.

8. EKLER

EK-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu Özeti

Demografik Bilgiler:

- Yaş- İş- Ortalama Gelir- Eş Çalışma Durumu- Evlilik Süresi- Çocuk Yaş/Cinsiyet

Kök Aile Bilgileri:

- Babanızın mesleği nedir, siz çocukken çalışma saatleri nasıldı? – Babanızla olan ilişkinizi nasıl tanımlarsınız (oyun oynama, gezme, eğitimin ve bakımına katılım, evlenirken/çocuk sahibi olunca ne durumda)?- Babanızla nasıl zaman geçirirdiniz, şimdi nasıl geçiriyorsunuz?- Babanızla ilgili iyi/kötü anılarınızı anlatır mısınız?- Babanızı kendinize örnek aldığınızı düşünüyor musunuz?- Babanızı eleştirdiğiniz noktalar var mı?- Babanızın ev içi rolleri nelerdi (eski-şimdi)?- Babanızdan neler öğrendiğinizi düşünüyorsunuz (değer, tutum, davranış)?- Hiç babanız gibi davrandığınızı düşünüyor musunuz (olumlu/olumsuz)?- Babanızın düşünce ve davranışlarında hak vermediğiniz ya da meşru gördüğünüz noktalar neler?- Babanızın torunuyla ilişkisi nasıldır?
- Annenizin çalışma durumu nedir?- -Annenizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?- Annenizden neler öğrendiğinizi düşünüyorsunuz (değer, tutum, davranış)?
- Ailecek bir hafta sonunu nasıl geçirirdiniz?- Kardeşlerinizle ilişkileriniz nasıldır?

Çocuk Öncesi Evlilik:

- Eşinizle nerede tanıştınız, nasıl evlendiniz?- Beraber ne gibi aktiviteler yapardınız?- Tatillerinizi nasıl değerlendirirdiniz?- Ev içi iş bölümünüz nasıldı (yemek yapma, bulaşık-çamaşır, alışveriş, tadilat işleri, temizlik)?
- Evliliğinizde verilmesi gereken önemli kararları nasıl alırsınız?
- Evliliğin hayatınızda ne gibi farklılıklar yarattığını sorsam neleri söylersiniz?

Babalık İstenci:

- Çocuk sahibi olmak hakkında ilk ne zaman düşünmeye başladınız?- Sizce insanlar neden çocuk sahibi olmak isterler/siz neden istediniz?- Hiç çocuk sahibi olmamak gibi bir fikir aklınızdan geçti mi?- Sizce çocuk sahibi olmak

bir tercih mi, yapılması gereken bir şey mi?- Evlenmeden önce ne düşünüyordunuz?- Evlenmeden önce eşinizle çocuk yapıp yapmama isteğinizi konuştunuz mu?- Konuştuysanız zamanını planladınız mı?- Evlendikten sonra çocuk sahibi olmak konusunda ne düşündünüz?- Kendinizi ilk kez baba olarak düşündüğünüzde neler hissettiniz/kendinizi bu role uygun buldunuz mu/kendinize yakıştırdınız mı?

- Evlendikten sonra eşinizle çocuk yapma düşüncenizi ne zaman paylaştınız?- Çocuk sahibi olmak için bir planlama yapmış mıydınız (korunuyorsanız korunmayı bırakmak gibi)?
- Tüp bebek süreci nasıl başladı?- İlk kez doktora gitme nedeniniz neydi?- Tam olarak hangi sebeple bu yöntemi kullandığınızı benimle paylaşmak ister misiniz (medikal sıkıntı neyden kaynaklı)?
- Doğal yöntemlerle çocuk sahibi olamayacağınızı öğrendiğinizde ilk neler hissettiniz/düşündünüz?- Hiç çocuk sahibi olamayacağınız düşüncesine kapıldınız mı?- Evlat edinme seçeneğini bu noktada hiç düşündünüz mü/biyolojik baba olamama ihtimali size ne hissettirdi?- Türkiye'de donörlük sistemi olsaydı kullanır mıydınız?- Eşinizle duygularınızı ne kadar paylaştınız?- Tüp bebek yöntemine gelene kadar başka yöntemler de denediniz mi?- Tedaviye başlama kararını nasıl verdiniz?
- Tüp bebek süreciyle ilgili bilgiyi nereden edindiniz?- Çevrenizde bu yöntemi kullanan birileri olmuş muydu?- Sürecin işleyişini/zorluklarını biliyor muydunuz?

Tüp Bebek Süreci:

- *Ekonomik durum:* Finansal olarak tek başlarına masrafları karşılayabildiniz mi?- Aileden-arkadaştan borç alma?
- *Sosyal durum:* Bu süreçte aileden destek alma durumunuz neydi (aileye söylemiş mi, önce kime söylemiş)?- Arkadaştan destek/Akrabadan destek?- Bu sürece ailelerin müdahil olma durumu neydi?
- *Psikolojik durum*: İkinizden biri profesyonel yardım aldı mı, aldıysa ne kadar?- Haber sonrası ve tedavi sürecini nasıl tanımlarsınız, yoğunlukla hissettiğiniz duygu neydi?- Eşinizle duygu ve düşüncelerinizi bu süreçte ne kadar paylaştınız?
- Süreçle ilgili ekstra bilgi edinmek için kitap/net kullandınız mı?

- Tedavi başladığında eşinizle birlikte her görüşmeye gittiniz mi?- Doktor seçiminiz nasıl oldu?- Doktor seçimi sizin için önemli miydi?- (anlatmak isterseniz) Siz hangi medikal müdahalelerden geçtiniz?- Bu deneyimleri nasıl değerlendirirsiniz, neler hissettiniz (sperm odası, cerrahi operasyon vb)?
- Tedavi sürecini iş yerinizdeki yöneticileriniz ve arkadaşlarınız biliyor muydu?- İzin alma durumunuz olduysa sıkıntı yaşadınız mı?
- Eşinize tedavi sürecinde nasıl yardımcı oldunuz?- Hiç iğne yaptınız mı/ilaçları hazırladınız mı?- Rahime yerleştirme operasyonunda yanında mıydınız?- Bu süreçte ev içi rollerinizde herhangi bir değişim yaşandı mı?
- Sonuç beklerken neler hissettiniz?- Kaygı yaşadıysanız bunu eşinizle paylaşabildiniz mi, o sizinle paylaşabildi mi?- (eğer daha önce olumsuz sonuç aldıysanız) Haberi ilk duyduğunuzda neler hissettiniz?/Tekrar denemeye ne zaman karar verdiniz?
- Tedavinin olumlu sonuçlandığını nasıl öğrendiniz/neler hissettiniz?- Çevrenizle haberi ne zaman paylaştınız?- Doğuma kadar olan süreç nasıl geçti?- Riskli bir gebelik miydi/düşük riski oldu mu?- Bu süreçlerle çift olarak nasıl mücadele ettiniz?- Hamilelikte bütün kontrollere eşiniz beraber gittiniz mi?
- Bütün bu tedavi sürecinin eşinizle olan ilişkinize olumlu/olumsuz herhangi bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?- Aile dinamikleri üzerinde sizce bu sürecin etkisi oldu mu (eşle, aileyle ilişkiye etkisi vb.)?- Bu süreçten bir erkek olarak nasıl etkilendiniz?- Sizce eşiniz bir kadın olarak nasıl etkilendi, hiç empatik düşündünüz mü?- Üzerinizde hiç toplumsal/ailesel bir baskı hissettiniz mi?- Bu durumun hiç eşinizle ilişkinizi etkileyebileceğini düşündünüz mü?- Bir çocuk sahibi olamama olasılığı sizce evliliğinizi etkiler miydi?- Genel olarak bütün tedavi sürecini nasıl tanımlarsınız (stresli, yorucu, endişeli, hevesli, umutlu vb.)?

Baba Olma:

- Doğuma girdiniz mi?- Çocuğunuzu ilk ne zaman gördünüz, o anda hissettiklerinizi tanımlayabilir misiniz?
- Eşinizin iyileşme süreci nasıldı?- Hastaneden eve kaç gün sonra geçtiniz?- Herhangi biri doğum sonrası evinizde kaldı mı/Eşinizle ne zamandan sonra yalnız kaldınız?- Başından itibaren bebeğin bakımına ne kadar dahil oldunuz

(alt değişimi, uyutma, yıkama vb.)?- Babalık izni/yıllık izin kullandınız mı/kaç gün?- Eşiniz ne kadar annelik izni kullandı/(çalışıyorsa) ne zaman işe başladı?- İkiniz de işe gittiğinizde bakımı kim gerçekleştirdi?- Eşiniz ne kadar süre bebeğinizi emzirdi?- Ek gıda kullandınız mı/siz hazırlayıp yedirdiniz mi?- Ek gıdaya başladıktan sonra bebeğinize yemek yedirme sıklığınız ne oldu?- Sizce çocuğunuzun bakımına katılmak ya da bu konuda bilgili olmak çocuğunuzla olan ilişkinizi etkiliyor mu?

- Çocuğunuza kitap okur musunuz, kurmaca oyun oynar mısınız?- Beraber nasıl vakit geçirirsiniz (tv izleme, parka gitme, sanatsal etkinliğe katılma vb.)?
- Çocuğunuzun fiziksel/zihinsel/duygusal gelişimi hakkında bilgiye sahip misiniz, nasıl öğrendiniz?- Öğrendiğiniz bilgileri uyguluyor musunuz?- Çocuğunuzu herhangi bir sanat/spor alanına yönlendirdiniz mi/yönlendirmeyi düşünüyor musunuz?
- (eğitime başladıysa) Çocuğunuzun eğitimiyle ne kadar ilgileniyorsunuz (ödevde yardımcı olma vb)?- Okula bırakma-okuldan alma?- Okul aktivitelerine katılıyor musunuz (toplantılar, etkinlikler)?
- Bir hastalık durumu olduğunda ne yapıyorsunuz?- İşinizden izin alabiliyor musunuz?
- Ev içi kurallarınız var mı/bunları nasıl belirlediniz?- Çocuğunuzun yapmamasını istediğiniz bir şey varsa bunu nasıl dile getiriyorsunuz?- Ceza veriyor musunuz, sınırları nasıl belirliyorsunuz?
- Çocuğunuzla genelde eşinizle birlikte mi zaman geçirirsiniz, ayrı mı?
- Ev içi iş bölümünde çocuktan sonra bir değişim oldu mu?
- Çocukla ilgili verilmesi gereken bir karar olduğunda bunu nasıl veriyorsunuz (hangi okula gidecek, harcamalar nasıl olacak, aşı yaptırma vb.)?- Çocuğunuz (yaşına bağlı) karar süreçlerine katılıyor mu, onun fikrini soruyor musunuz?
- Çocuğunuzu nasıl yetiştirmek istiyorsunuz?- Nasıl biri olmasını istersiniz? Sorgulayıcı? Hangi değerleri benimsesin?- Bu değerleri sizden mi öğrenmesini istersiniz?- Doğru ya da yanlış davranışı ona nasıl öğretiyorsunuz?- Dış dünyada, sizin kontrolünüz dışında olduğunda onu bu dünyaya nasıl hazırlamayı düşünüyorsunuz (okula gittiğinde, kötülüklerle karşılaştığında vb)?

- Çocuğunuzun sosyal hayatıyla ne kadar ilgilisiniz, arkadaşlarını-öğretmenlerini tanıyor musunuz?- Eve geldiğinizde gününün nasıl geçtiğini sorar mısınız/o size anlatır mı?
- Çocuğunuzla oynadığınız oyunlar sizce çocuğunuzun cinsiyetine göre farklılaşıyor mu?- Oğlan/kız babası olmak sizce birbirinden farklı mı?- Oğlunuza/kızınıza aktardığınız değerler farklılık gösteriyor mu?- Kızınızı/oğlunuzu eğitim, sanat, spor gibi konularda istediği şeyi yapması konusunda destelemeyi düşünüyor musunuz (örneğin 'şunu asla yapmasın' dediğiniz bir şey var mı)?
- Baba olmanız hayatınızın başka alanlarında değişim yarattı mı?- Başkalarıyla olan ilişkilerinizde baba olduktan sonra bir farklılık hissettiniz mi?
- Kendinizi nasıl bir baba olarak tanımlarsınız (ilgili, otoriter, sevecen, disiplinli, eğlenceli vb.)?

Erkeklik Algısı-Toplumsal Cinsiyet:

- "Erkek olmak" sizce ne demek?- Siz kendinizi nasıl bir erkek olarak tanımlıyorsunuz?- Sizce toplum erkek/kadın olmaya farklı roller yüklüyor mu?- Askerlik yaptıysa deneyimi, yapmadıysa askerlik hakkındaki görüşleri neler?- Kadınların çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?- Hiç işsiz kaldığınız bir dönem oldu mu/olduysa bu süreci nasıl geçirdiniz?- Kendinizi dindar/muhafazakar olarak tanımlar mısınız?- Dini pratikleri yerine getiriyor musunuz?- Son dönemlerde sıkça konuşulan kadına yönelik şiddet/kadın cinayetleri hakkında ne düşünüyorsunuz, sizce artış gösterdi mi, gösterdiyse neden?- Sizce aile olmak ne demek?- Kadın ve erkeğin ailede farklılaşan sorumluluk/görev ve rolleri var mıdır?- Hayatta üstlendiğiniz rollerin kişiliğinize uygun olduğunu düşünüyor musunuz?- Sizce ailede bir "aile reisi" olmalı mı/kendi ailenizde var mı?- İşinizdeki sıkıntıları ev hayatınıza yansıttığınızı düşünüyor musunuz?- Kendinizi iş odaklı mı, ev odaklı mı tanımlarsınız?-

Babalıkla İlgili Sosyal Politikalar:

- Babalıkla ilgili bir eğitime hiç katıldınız mı/katılmak ister miydiniz?- Bu eğitimin içeriğinin daha çok hangi konularda olmasını isterdiniz/baba olarak

çocuğunuzla ilgili hangi alanda daha çok sıkıntı yaşıyorsunuz (fiziksel, zihinsel, sosyal, psikolojik)?

- İş yerinizdeki koşullarınız babalık sorumluluklarınızı yerine getirmenize engel oluyor mu, kolaylık sağlıyor mu?- İş yerinizdeki kreş imkanları nelerdir?
- Çocuk yardımı konusunda ne düşünüyorsunuz?- Sizce devlet yardımı yeterli mi/olmalı mı?
- Ebeveynlik izni konusunda ne düşünüyorsunuz/ yeterli mi-ücretli/ücretsiz mi olmalı?- Sizce babalar da uzun süreli izin kullanmalı mı?- Eşiniz doğumdan sonra çalışmaya devam edip siz babalık iznine çıksaydınız bunu ister miydiniz, başarabileceğinizi düşünür müydünüz?
- Sizce yaşadığınız şehirde çocuğunuzla vakit geçirmek için yeterli imkan var mı (sanatsal-sosyal aktiviteler, parklar)?- Başka önerileriniz olur muydu?
- Hiç dışarıda çocuğunuzun bezini değiştirirken yer olmadığı için sıkıntı yaşadığınız oldu mu?